ספריה עשמית בטורונטו
ייריש
פאלקס ביבליאטעק
מאריאנטע
JEWISH PUBLIC LIBRARY, TORONTO

TORONTO
PUBLIC LIBRARY

י. ג. פאָגט.

וועלטגעשיכטע

פון אוראַלטע צייטען ביז היינטיגען טאָג.

בעאַרבייט אין אידיש פון

א. ח. ראָזענבערג.

ספריה עשמית בטורונטו
יידישע
פאלקס ביבליאטעק
טאראנטע
JEWISH PUBLIC LIBRARY, TORONTO

אונטער דער רעדאַקציאָן פון

אלכסנדר האַרקאַווי.

אילוסטרירט.

צעהנטער באנד: די נייעסטע צייט.

ניו יאָרק:
היברו פאבלישינג קאמפאני.
1918.

Copyright 1918 by the Hebrew Publishing Company, New York.

אינהאַלט־פערצייכנים

פון צעהנטען באַנד.

די נעשיכטע פון דייטשלאנד (1815—1848).

די רעאַקציאָנערע ענטוויקלונג פון דער דייטשער פאָליטיק . 1
קאָנטצעבוע ז. 5. מעטטערניך און די „היוליגע אַלליאַנץ" ז. 9. די גע־
היימע געזעלשאַפטען ז. 13. זיד־דייטשע קאָנסטיטוציאָן ז. 15.
האַמבאַכער פעסט ז. 17. פערפאָלגונג פון די בורשענשאַפטען ז. 19.
דער צאָל־פעראיין ז. 21. די זיבען געטטינגער פראָפעסאָרען ז. 25.
רעאַקציאָן אין עסטרייך ז. 27. די ליטעראַטור ז. 29. פאָליטישע דיס־
קוסיע ז. 31. פרייליגראַטה ז. 33. פריעדריך ווילהעלם דער 4טער ז. 33.
רעליגיעזע שטרייטיגקייטען ז. 37. דער פרייסישער בויער ז. 41
די אַרביטער ז. 45.

די רעוואָלוציאָן פון יאָהר 1848 48
ווירקונג פון דער פאַריזער פעברואַר־רעוואָלוציאָן ז. 53. בעוועגונג
אין באַדען ז. 55. אויפשטאַנד אין וויען ז. 59. אויפרעגונג אין בער־
לין ז. 64. דער 16טער מערץ ז. 65. זיג פון דער רעוואָלוציאָן ז. 71.
דער פאָר־פאַרלאַמענט ז. 73. גידערלאַגע פון דער רעפובליקאַנישער רע־
וואָלוציאָן ז. 77. די לאַגע אין עסטרייך ז. 83. וויענער באַריקאַדען־
קאַמף ז. 89. די פרייסישע קאָנסטיטוציאָן ז. 99. די זיד־דייטשע
מאַי־רעוואָלוציאָן ז. 102. די פאָלקס־פערזאַמלונג אין אָפפענבורג ז.
103. דער קאַמף אין באַדען ז. 105. די רעוואָלוציאָן אין דעם קיר־
כען־שטאַאַט ז. 107. די רעוואָלוציאָן אין אונגאַרן ז. 109.

די העכערע גייסטיגע קולטור-ענטוויקלונג זינט דער פראנצויזישער רעוואלוציאן.

זייט

פילאזאפיע 115
עמאנועל קאנט ז. 115. פיכטער ז. 117. העגעל ז. 118. שאפענהאוער ז. 118.

די וויסענשאפטען 120
געאלאגיע ז. 120. אסטראנאמיע ז. 121. כעמיע ז. 123. דארווין ז. 126. פאליטישע עקאנאמיע ז. 127. אדאם סמיטה ז. 127. ריקארדא ז. 129.

די ליטעראטור און קונסט 131
אין פראנקרייך ז. 131. אין נארווענען ז. 135. אין דייטשלאנד ז. 136. אין איטאליען ז. 136. אין שפאניען ז. 137. אין ענגלאנד ז. 138. אין נארד-אמעריקא ז. 142. אין רוסלאנד ז. 143. מוזיק ז. 144. מאלעריי ז. 146. סקולפטור ז. 150. די וויסענשאפטען און די קלאסען פון דער געזעלשאפט ז. 151.

די נייעסטע אידישע געשיכטע.

איינליטונג.

די אידען ערב דער פראנצויזישער רעוואלוציאן 152
דאהם'ס בוך וועגען אידען ז. 153. פרייסען ז. 154. עסטרייך ז. 157. פראנקרייך ז. 158. נידערלאנד, ענגלאנד, שווייץ און סקאנדינאוויען ז. 161. פוילען ז. 163. אידען אויסערהאלב אייראפא ז. 165.

דער גאנג פון דער נייעסטער אידישער געשיכטע . . . 166
אסימילאציאן און נאציאנאליזם ז. 167.

עפאכע פון דער ערסטער עמאנציפאציאן. (1789—1815).

די עמאנציפאציאן פון אידען אין פראנקרייך אין דער צייט פון דער רעוואלוציאן אין דער אימפעריע 168
אידישע פראגע פאר דער פאלקס-פערזאמלונג ז. 169. די אידישע דעפוטאציאן ז. 175. געפאהר פון פאראמען אין עלזאס ז. 177. נאפא-

זייט

לעאָן און די אידען ז. 180. דער סנהדרין ז. 185. דער שענדליכער דעקרעט ז. 187.

די עמאַנציפּאַציאָן פון אידען אין אַנדערע לענדער פון דער פראַנצויזישער הערשאַפט 189

אין האָללאַנד ז. 189. איטאַליען ז. 192. אין דער שוויץ ז. 194.

די עמאַנציפּאַציאָן אין דייטשלאַנד 196

דוד פריעדלענדער ז. 197. די שמד־עפּידעמיע ז. 200. העברעישע הערץ ז. 200. רחל לעווין ז. 202. געזעץ פון גלייכע רעכטען פון אידען אין פרייסען ז. 204. אַסמילאַציאָן ז. 207. אידען אין מעקלענבורג ז. 209. אין באַדען 210. נייע לויטערונג ז. 210.

די אידען אין עסטרייך 211

אַלגעמיינע פּאָליטיק ז. 211. די „טאָלעראַנטע אידען" ז. 213. הערץ האָמבערג ז. 215. קולטור־צושטאַנד ז. 217.

די אידען אין פּוילען אין דער צייט פון דער לעצטער צוטיילונג 218

בוטריטאָוויטש ז. 219. אידישע שתדלנים פאַרן פּוילישען קעניג ז. 221. בערעק יאָסעלעוויטש ז. 222.

דער נייער אידישער צענטער אין רוסלאַנד 225

דער אידישער תחום ז. 225. אונטער פּאָוועל דעם 1סטן ז. 226. די געזעצען וועגען אידען פון יאָהר 1804 ז. 229. אָפּשאַפונג פון דער אידישער אויטאָנאָמיע ז. 231. עקאָנאָמישער צושטאַנד ז. 235. שפּאָלטונג צווישען חסידים און מתנגדים ז. 237.

די עפּאָכע פון דער ערסטער רעאַקציאָן (1848—1815).

דער קאַמף פיר גלייכע רעכטען אין דייטשלאַנד . . . 241

די אידען־פראַגע אין ווינער קאָנגרעס ז. 241. פראַנקפורטער שטרייט ז. 245. רעאַקציאָן אין פרייסען ז. 247. גבריאל ריססער ז. 248. די לאַנדטאָגען און די אידען ז. 251. אידען אין באַדען ז. 255. אין קורהעסען ז. 256. אין ווירטעמבערג ז. 256. אין זאַקסען ז. 257. אין מעקלענבורג־שווערין ז. 258.

זייט

די רעליגיעזע רעפֿאָרמע אין דייטשען יודענטום . . . 259
דער „טעמפּעל־קאָמפּ“ ז. 259. בעגרינדער פון דער רעפֿאָרמאַציאָן ז. 260. אברהם גייגער ז. 261. זכריה פֿראַנקעל ז. 263. שמואל האַלדהיים ז. 263. לודוויג פֿיליפּפּסאָן ז. 264. רעפֿאָרמע אין די תפֿלות ז. 265. חכמת ישראל ז. 267. לעאָפֿאָלד צונץ ז. 267—269. י. מ. יאָסט ז. 270. בערנע ז. 271. היינע ז. 273.

בירגערליכע רעכטלאָזיגקייט און דער קולטור־קאַמפֿ אין עסטרייך 275
די „טאָלעריטע“ אין ווין ז. 275. דאָס סיסטעם פון דרוקען די אידען אין בעהמען, מעהרען און גאַליציען ז. 278. אידען אין אונגאַרן און די איטאַליענישע פּראָווינצען ז. 279. רעפֿאָרמע פון יודענטום אין עסטרייך־אונגאַרן ז. 281. ר׳ יצחק נח מאַנהיימער ז. 281. מיכל זאַכס ז. 282. מחלוקות צווישען אָרטהאָדאָקסען און רעפֿאָרמיסטען ז. 283. אויפלעבונג פון דער ליטעראַטור ז. 283. שלום הכהן ז. 284. ר׳ שלמה ליב ראַפּאָפּאָרט (שי״ר) ז. 284. נחמן קראָכמאַל ז. 285. שמואל דוד לוצצאַטטאָ (שד״ל) ז. 285.

די אונטערדריקונג פון די אידען אין רוסלאַנד 286
אונטער אלכסנדר דעם 1טען ז. 287. מאַסרעגלען פון ניקאָלאַי דעם 1טען ז. 289. רעקרוטשינע און קאַנטאָניסטען ז. 292. רוסישע גע־זעצען וועגען אידען פון 1835 ז. 296. קאַזיאָנע בילדונג און אָפּ־שאַפונג פון קהל ז. 299. ליליענטהאַל ז. 301. ספּעציעלע אידישע שטייערן ז. 303. איינטיילונג פון אידען אין קלאַסען ז. 305. משה מאָנטעפיאָרע אין רוסלאַנד ז. 306. בלוט־בלבולים ז. 307. וועליזשער בלוט־בלבול ז. 309. מוסרים ז. 313. אידען־פּראָצע אין פּוילען ז. 314. אַסימילאַציאָן ז. 317. אָנטהל פון אידען אין פּוילישען אויפשטאַנד ז. 319. דער אָנפֿאָנג פון השכלה ז. 320. ר׳ מנשה אילייער ז. 321. יצחק בער לעווינזאָהן ז. 325. מרדכי אהרן גינצבורג ז. 328. אברהם בער לעבענזאָהן ז. 328. ווילנער משכילים ז. 329.

קלייניע אידישע צענטערן אין איראָפּאַ און אויסער איראָפּאַ 330
פּראַנקרייך ז. 330. יאָזעף סאַלוואַדאָר ז. 333. אַדאָלף פּראַנק ז. 335. שלמה מונק ז. 335. איטאַליען ז. 337. עמאַנציפּאַציאָן אין ענגלאַנד

זייט
ז. 340. בנימין דיזראַעלי (ביקאַנספיעלד) ז. 343. אידען אין אַמעריקאַ ז. 344. מרדכי עמנואל נח ז. 344. דער בלוט־בלבול פון דמשק ז. 347. דער בלוט־בלבול פון רהאַדאַס ז. 349. קרעמיע און מאַנטעפיאַרע פאַר'ן הערשער פון עגיפטען ז. 350—351.

די נעשיכטע פון פראנקרייך.

די פרעזידענטשאפט פון לואיס נאפאָלעאָן 354
אונטערדריקונג פֿרייהייט ז. 359. דער 2טער דעצעמבער ז. 363. נאפאָלעאָן דער 3טער ז. 366.

נאפאָלעאָן דער 3טער אלס קייזער און די אויסוועדטיגע מלחמות 367
דער קרימער קריג ז. 367. אבד־על־קאדער ז. 373. פֿרוינמישונג אין איטאליען ז. 377. גאריבאלדי ז. 379. די איינהייט פון איטאליען ז. 385. די פראנצויזען אין מעקסיקא ז. 389.

די נעשיכטע פון ענגלאנד פון 1848 ביז צו דער נייעסטער צייט.

די אינערע אנגעלעגנהייטען 393
קריסטליכער סאציאליזם ז. 393. ארבייטער־געזעלשאפטען ז. 397. אונטערנאציאנאלע ארבייטער אסאציאציאן ז. 398. ענגלישער סאציאליזם ז. 399. דיזראעלי (לארד ביקאנספיעלד) ז. 402. גלאדסטאן ז. 403. רעפארמעס פון פארלאמענט ז. 405. געהיימער בונד פון אירלענדער ז. 407.

די אויסלענדישע פאליטיק פון ענגלאנד 408
אויפשטאנד אין אינדיען ז. 409. פערשווערונג אין יאמאיקא ז. 411. קריג אין סודאן (עגיפטען) ז. 412.

די נעשיכטע פון די פעראיינטע שטאאטען פון נארד־אמעריקא.

די שקלאפערייז ז. 414. שטרייטיגקייט צווישען נארד און זיד ז. 419. פרעזידענט אבראהאם לינקאלן ז. 421. מלחמה פון די זידליכע שטאאטען מיט די נארדליכע ז. 423. דזשעפערסאן דעיווים ז. 422. גענעראל

גראַנט ז. 433. פֿרעזידענטען העיעז, גאַרפיעלד, אַרטהור ז. 434. פֿרעזי־
דענט קליוולאַנד ז. 435. „לינטש־גערישט"־ז. 436. פֿעהיגקויט פון אַמע־
ריקאַנער ז. 437. נאַטירליכע רייכטימער פון די פֿעראייניגטע שטאַא־
טען ז. 439. אַרביטער־בעוועגונג ז. 445. העגרי דזשאָרדז ז. 447.
סאָציאָליסטישע אַרביטער־פּאַרטיי ז. 448. שפּאַלטונג פון דיזער פּאַר־
טיי ז. 448. לאַגע פון די אַרביטער ז. 449.

די געשיכטע פון דייטשלאַנד

(1848—1815).

א. די רעאקציאָנערע ענטוויקלונג פון דער דייטשער פאָליטיק.

ע"ם איז ווירקליך צו בעוואונדערן די לעבענס־קראפט פון פראנצויזישען פאָלק, זיין רעוואָלוציאָנערע ענערגיע. אמת, אויך אין דער געשיכטע פון דיזען וואונדערבארען פאָלק זיינען געווען צייטען פון שטיל־שטאנד און זאָגאר פון ריקשריט. אויך דאָ איז געמאכט געוואָרען א פערזוך צו בינדען א פרייעם פאָלק און געבען איהם אן אבסאָלוטען הערשער. אָבער דאָס פאָלק האָט זיך ניט געלאָזען לאנג פערבלייבען אין אן ענגען קנעכטישען צושטאנד. אמאָל איז די בורזשואזיע און אן אנדערען מאָל זיינען די פראָלעטאריער ארויס פון געדולד און האָבען צוריסען די קייטען, וואָס דער אבסאָלוטיזם האָט אויף זיי אנגעטאָן, און האָבען זיך פערשאפט פרייהייט און א בעסערע פערפאסונג.

אָבער ווי גאנץ אנדערס איז עס אין דייטשלאנד! דאָס דייטשע פאָלק איז בעגייסטערט געוואָרען מיט דער פערשפרעכונג פון א פרייער קאָנסטיטוציאָן, און מיט דיזער בעגייסטערונג איז עס אריינגעצויגען געוואָרען אין א פרייהויטס־קריג. אָבער דאָס פערגאָסענע בלוט פון פאָלק האָט פערשאפט פרייהייט נאָר צו די פירסטען. דאָס פאָלק איז בערויבט געוואָרען פון די פרוכט פון זיינע אָפפער. זאָגאר די בורזשואזיע האָט ניט בעקומען קיין פערפאסונג, וואָס זאָל דינען איהרע אינטערעסען. דער פעאָדאל־אדעל האָט וויטער געהערשט. און דאָך האָט זיך דאָס פאָלק ניט ערהויבען געגען דער רעגירונג, וועלכע האָט אזוי שענדליך געבראכען דאָס וואָרט, וואָס זי האָט געגעבען דעם פאָלק. עס האָט ניט געבויט קיין באַריקאָדען אום צו שטירצען דעם טראָן, עס האָט נאָר אויסגעדריקט אין גערייען זיין אהנמעכטיגען צאָרן. עס האָט געמוזט קומען א שטופ פון אוי-

סען, פון פראנקרייך, אום עס זאל זיך ערהויבען געגען דער רעגירונג. און אויך דאן — מיט וואס פיר א שוואכער, טעמפער ענערגיע דער אויפשטאנד איז געמאכט געוואָרען! דאס יאהר 1848, וועלכעס איז בעקאנט אונטער'ן נאמען „דאס שטורם־יאהר", מיט זיין גרויסען ערפאלג, דעם פארלאמענט אין פראנקפורט, איז א מין קאריקאטורע אין פערגלייך מיט דעם, וואס איז פאָרגעקומען אין פאריז אין דער יוני־שלאכט. ניט מיט זייער אייגענער קראפט האבען די דייטשען ערוואָרבען דאס ביסעל פרייהייט, נאר זיי האבען עס ערהאלטען פון דער רעגירונג, וויל די פעאדאל־העררען האבען מורא געהאט פאר דער זיגענדער קראפט פון די פראנצויזישע אידעען. די פראלעטאריער, וועלכע האבען מיט זייער בלוט אויסגעקעמפט א פאסענדע קאנסטיטוציאָן פיר די בורזשואזיע, האבען אויך פיר דאס דייטשע פאלק פערשאפט די גיטער פון דעם מאדערנעם פאליטישען לעבען.

דעם 26טען סעפטעמבער 1815 האבען די 3 הערשער: א לכסנדר דער 1טער פון רוסלאנד, פראנץ פון עסטרייך און פרידריך ווילהעלם דער 3טער פון פרייסען, געשלאסען אין פאריז א מערקווירדיגע פעראייניגונג אונטער דעם נאמען „די הייליגע אלליאנץ" (דער הייליגער בונד). דער רעליגיעזער אלכסנדר איז אומגעגאנגען מיט א פלאן דורכצופיהרען און איינאָרדנען א רעליגיעזע קריסטליכע וועלט־אָרדנונג, און ער האט געגלויבט, דאס ער איז דערצו ערוואלט געוואָרען פון גאט זעלבסט. דיזער הערשער האט מיט זיין גיפיהל־שווערמעריי פערפאסט דעם גרונד־פלאן פון דיזען הייליגען בונד. לויט דיזען פלאן זיינען די אלע אייראפעאישע לענדער איין גרויסע פאמיליע, די קריסטליכע ברודער־ליבע איז דאס העכסטע געזעץ פיר פירסטען און פעלקער. די פעלקער האבען באלד מיט גרויס שרעק זיך דערוואוסט, וואס זיי קענען ערוואָרטען פון דיזען „הייליגען" בונד. דאס איז געווען אן אינסטרומענט פיר מעטטערניך, דעם עסטרייכישען מיניסטער, צו זיכערן די אינטערעסען און די רוה פון די אייראפעאישע פירסטען און דערשטיקען יעדען וואונש און יעדע בעוועגונג פון די פעלקער צו ערווערבען פיר זיך א זעלבשטענדיגעם פרייעם לעבען. די „הייליגע אלליאנץ" איז געוואָרען א נידערטרעכטיגע פאליציי־אנשטאלט, מיט דער הייליגער אלליאנץ האט זיך אנגעפאנגען די צייט פון דער ערגסטער רעאקציאָן. דאס איז געווען א מאסקע, אונטער וועלכער עס איז געווען לייכט צו דערשטיקען די פערזענליכע פרייהייט און זיכערהייט פון דער אייראפעאישער מענשהייט.

דער דייטשער בונדעסטאג איז געווען אַן אינסטיטוציאָן אָהן מאַכט. באַלד נאָך דעם, ווי דער פּאַריזער פריעדן איז געשלאָסען געוואָרען, האָט ענגלאַנד איבערשוועמט דעם דייטשען מאַרק מיט איהרע פּאַבריקאַנטען, און האָט דערדריקט יערע אינלענדישע קאָנקורענץ. זעהר פּיעלע דייטשע האַנדעלס־פירמעס האָבען באַנקראָטירט. די דייטשע פּאַבריקאַנטען האָבען זיך געוועגדט צו דער אַלליאַנץ וועגען שוץ, אָבער אומזיסט, זיי האָבען

מעטטערניך.

ניט געהאַט קיין ערפאָלג, וואָרום דער בונד איז בעשאַפען געוואָרען מיט דעם צוועק נאָר צו פערשאַפען די פירסטען שוץ, אום זיי זאָלען קענען אונגעשטערט אָנהאַלטען זייער אבסאָלוטיזם, אָבער ניט צו זיכערן די אינטערעסען פון די בירגער. דער בונד האָט אויך גאָרניט געקענט טאָן אום אָפּצושאַפען דעם צאָל־טאַריף צווישען די איינצעלנע שטאַטען, וואָס איז געווען אַזוי נעטיג צו טאָן אין די יאָהרען 1816 און 1817, ווען די ערנטע

אין אייניגע לענדער איז געווען זהר שלעכט און אין אייניגע ערטער איז געווען א שרעקליכער הונגער. דער דייטשער בונדעסטאג איז געווען אזוי ווייט אהנמעכטיג, דאס ער איז ניט געווען אין שטאנד צו טאן עטוואס גענגען האלאנד, וועלכע האט פערשפארט די רהיין־מינדונג און האט גע־שטערט דעם דייטששען פרייען האנדעל, וועהרענד דער וויענער פרידען האט אויסדריקליך בעשטימט, דאס דער רהיין זאל זיין פריי פיר דעם דיי־טשען האנדעל ביז אין ים אריין.

דער רעזולטאט פון דער בעגייסטערונג פון דעם פרייהייטס־קריג איז געווען, דאס די עקאנאמישע אינטערעסען פון דייטשלאנד האבען שטארק גענליטען, און אין אויסלאנד איז דאס דייטשע בירגערטום געווארען א גע־גענשטאנד פון שאנדע און שפאט. מען האט געהאפט און מען האט גע־טרוימט, אז דאס דייטשע קייזערריך וועט מאכען נייע רעפארמעס און וועט צולאזען דאס פאלק אנטייל צו נעהמען אין דער געזעצגעבונג און אין דער רעגירונג, אבער פון די אלע האפנונגען איז גארניט געווארען. אנ־שטאט צו בילדען איין גרויסע מעכטיגע מדינה איז דייטשלאנד געבליבען, ווי פריהער, צוברעקעלט אויף קלייניקע מלוכה'לאך, וועלכע האבען גע־דריקט איינע די אנדערע מיט זייערע צאל־טאריפען, און האבען געשאדט איינע די אנדערע אין האנדעל און אינדוסטריע מיט זייערע פערשיידענע מינצען, מיט זייערע אפגאבען או. אז. וו. און וואס אנבעטרעפט דעם אנטייל פון פאלק אין דער רעגירונג, וואס דער 13טער ארטיקעל פון דעם טראקטאט פון הייליגען בונד האט פערשפראכען, האבען די פערטרעטער פון דער רעאקציאנערער ריכטונג זיך באלד געגעבען אלע מיה דאס צו פער־הינדערן ווי ווייט זיי האבען געקענט.

עס איז דעריבער קיין וואונדער ניט, וואס די בירגער פון דייטשלאנד האבען באלד פערלארען דעם גאנצען מוט. נאר די יוגענד, די סטודענטען, האבען נאך געהאט אין זיך דעם פייער, וואס האט בעגייסטערט דאס פאלק אין די צייטען פון דעם פרייהייטס־קריג. זיי האבען געבילדעט בורש־ש ע נ ש א פ ט ע ן (פעראיינען), וועלכע האבען געהאט דעם צוועק צו פער־בריטערן און ענטוויקלען דעם אידעאל פון פעראייניגען דייטשלאנד. די פארבען פון די פאהנען פון דיזע בורשענשאפטען זיינען געווען: שוואַרץ, רויט און גאלד. זייער ארגאניזאציאן איז געווען א דעמאקראטישע. דיזע בורשענשאפטען זיינען באלד געווארען א גרויסע מאכט אין די אוניווערזי־טעטען, איבערהויפט אין ברעסלוי, קעניגסבערג, ערלאנגען, און מעהר ווי אין אלע אין דער אוניווערזיטעט פון יענא.

אום צו פערגרעסערן און פערשטאַרקערן די מאַכט פון דיזע בורשענ-שאַפטען האָט ד ר . י אַ ה ן (זעה ווייטער) געמאַכט אַ רייזע איבער אַלע דייטשע אוניווערזיטעטען מיט דעם פּלאַן צו פערבינדען אַלע סטודענ-טען־פעראיינען. די אידעע איז אַלעמען געפעלען געוואָרען, און אין יאָהר 1817 איז דיזע פעראייניגונג געוואָרען אַ פאַקט. אין וואַרטבורג האָבען זיך די סטודענטען פערזאַמעלט אין דעם געדענק־טאָג פון לייפּציגער זיג און האָבען מיט פאַקלען אין די הענט זיך בעגעבען אויף דעם וואַרטבערג, אום היר, נאָך דעם מנהג פון די לעצטע יאָהרען, אָנצוצינדען דעם אָקטאָ-בער־פייער. ווען די פלאַמען האָבען שטאַרק אויפגעפלאַקערט האָט אַ סטו-דענט פון דער אוניווערזיטעט אין יענאַ, מיט'ן נאָמען קאַרל מאַסס-מאַנן, געהאַלטען אַ דורענדע רעדע, וועלכע ער האָט געענדיגט אַריינ-וואַרפענדיג אין פייער אַ מאַסע רעאַקציאָנערע שריפטען.

מיט דיזער טאַט האָבען די בורשענשאַפטען צוגעצויגען צו זיך דעם האַס פון דער רעגירונג. דער קעניגליכער פּרייסישער פּאָליציי־מיניסטער האָט צוגעשיקט צום גרויס־הערצאָג פון וויימאַר אַן אַנקלאַגע אויף די „פערווילדעטע פּראָפעסאָרען און פערפיהרטע סטודענטען". די אויפרע-גונג פון די רעגירונגען איז געווען אַזוי גרויס, דאָס וויען און בערלין האָ-בען געפונען פיר נעטיג צו שיקען נאָך וויימאַר צום גרויס־הערצאָג 2 ספּע-ציעלע בעפולמעכטיגטע, אום צו ערפאַהרען אויף'ן אָרט וועגען דער לאַגע. אין יאָהר 1818, ווען דער קאָנגרעס פון די גרויס־מעכטען האָט זיך פער-זאַמעלט אין אַאַכען, האָט אַ רוסישער שטאַאַטס־ראַט, אונטערריכטעט פון קאָטצעבוע, וועלכער איז געשטאַנען אין דעם דינסט פון צאַר, דער-לאַנגט צום קאָנגרעס אַ דענקשריפט, אין וועלכער די דייטשע אוניווערזי-טעטען ווערען בעשולדיגט, דאָס זיי זיינען נעסטען פון רעוואָלוציאָנערער פּראָפּאַגאַנדע. צוזאַמען מיט דעם האָט דיזע דענקשריפט געפאָדערט פון גרויס־הערצאָג פון וויימאַר, אַז ער זאָל אונטערדריקען די פרייהייט פון דער פּרעס. דער הערצאָג האָט געמוזט נאָכגעבען. לודען, דער רעדאַקטאָר פון דעם אָפּאָזיציאָנס־בלאַט „נעמעזיס", איז געווען געצוואונגען אויפצו-געבען זיין בלאַט; דער פּראָפעסאָר אָקען איז ענטזאַגט געוואָרען פון זיין שטעלע דערפאַר, וואָס ער האָט ניט געוואָלט אויפגעבען זיין בלאַט „איזיס".

אָבער די רעאַקציאָן האָט דערגרייכט דעם געגענטייל פון דעם, וואָס זי האָט געוואָלט. די בורשענשאַפטען זיינען געוואָרען נאָך מעהר ראַדיקאַל. זיי האָבען פערטיידיגט דעם פּאָליטישען מאָרד, וואָס אַ סטודענט איז בע-

גאנגען; זיי האבען זאגאר פערטיידיגט געמיינע פערבראכענם פון זייערע קאלעגען, ווי גנבה און פאלש שווערען. צו דיזע ראדיקאלען האט געהערט אויך דער סטודענט קארל זאנד פון יענא. דיזער האט בעשלאסען צו ערמארדען דעם פערהאסטען קאטצעבוע מיט דעם צווועק צו זעהן, אויב דאס דייטשע פאלק איז אין שטאנד מסכים צו זיין אויף א פאליטישען מארד און בענוצען זיך מיט איהם וועז מען האט עס נעטיג. דעם 23טען מערץ 1819 האט ער זיין בעשלוס דורכגעפיהרט אין מאננהיים. ער האט דעם בעצאהלטען אגענט פון צאר אייניגע מאל ארויסגעשטאכען א מעסער אין ברוסט מיט די ווערטער: „דאס איז דיין לוין, דו פערראטער פון פאטער-לאנד". נאכדעם האט ער מיט דעם זעלבען מעסער אויך זיך זעלבסט גע-מאכט א טיפע וואונד. מען האט איהם פעראורטיילט און הינגעריכטעט דעם 20טען מאי 1820 נעבען מאננהיים.

זאנד'ס הינריכטונג האט געהאט א גרויסע אונרוואַרטעטע ווירקונג אויף די בירגער. דאס פאלק איז געווארען שרעקליך ערביטערט געגען דער רעגירונג און בעזונדערס געגען דער רעאקציאן, און מען האט איבעראל גע-טרויערט אויף זאנד'ס טויט. פיעלע בירגער פון מאננהיים האבען פערלא-זען די שטאדט מאננהיים אום ניט בייצואוואוינען די הינריכטונג פון זאנד'ן. מען האט געקליבען פון עשאפאט שטיקלאך און מען האט זיי פער-הייליגט ווי רעליקווייען (הייליגע אנטיקען). עס זיינען דאמאלס פער-קויפט געווארען מאסען רינגען און מעדאליאנען מיט זאנד'ס בילד. זעהר פיעלע טרערען זיינען פערגאסען געווארען אויף זאנד'ס טויט. די לאנגע, וועלכער זאנד איז הינגעריכטעט געווארען, האט דאס פאלק געגעבען א נאמען „די הימעלפאהרטס-וויעזע".

קאטצעבוע'ס טויט האט געגעבען דער רעאקציאן א תירוץ צו פער-שטארקען איהר ארבייט און נאך מעהר אונטערצודריקען דאס פאלק. די רעאקציאנערען האבען בעשלאסען אנצופאנגען א רעגעלמעסיגען פעלדצוג געגען די זעלבשטענדיגקייט פון פאלק און געגען דעם פערלאנג פון פאלק צו נעהמען אנטייל אין דער רעגירונג. צוויי קלאסען האבען פיעל געהאל-פען צו פיהרען דיזען קאמף: די בעאמטע און די אריסטאקראטען. „די גרעסטע פיינד פון א קאנסטיטוציאן", האט געשריבען שטיין צו ארנדט'ן, „זיינען די בעאמטע. דיזע ווינשען פארטצוזעצען זייער געהיימע שרייבעריי, זיי דענקען, דאס דורך א רעפרעזענטאטיוועס קאנסטיטוציאן וועלען זיי האבען אן אמת'ע פעראנטוואָרטליכקייט אנשטאט דער יעצטיגער לפנים'דיגער פעראנטוואָרטליכקייט צו אויבערע בעאמטע, וועלכע זיינען

ווייט פון זיי". נאָך שאַרפער זיינען געווען די אַריסטאָקראַטען געגען וועל-כער עס איז רעפאָרמע. אין פיעלע דייטשע הויפען האָבען זיך געבילדעט קאַמאַריללאַס, ד. ה. קרייזען פו אַריסטאָקראַטען, וועלכע האָבען בעהערשט די פירסטען און די מיניסטאָרען און האָבען געטאָן אַלעס מעגליכעס אום צו ווירקען געגען דעם צייטגייסט. דאָס איז געווען אַ מין געהיימע מיט-רעגירונג, וועלכע האָט געזאָגט די גרעסטע דעה אין אַלע וויכטיגע פראַגען.

דעם ערסטען אָנגריף האָבען די רעאַקציאָנערען געמאַכט אויף די מע-נער, וועלכע זיינען געווען די הויפט-אַגיטאַטאָרען פון די בעפרייאונגס-קריגען. אין מערץ 1819 זיינען געשלאָסען געוואָרען אַלע טורן-פלעצער (ד. ה. ערטער, וואו פיעלע פון פאָלק פלעגען זיך איבען אין גימנאַסטיק). די נאַכט פון 13 יולי איז דער טורן-פאָטער י אַ ה ן אַרעסטירט גע-וואָרען. ער איז דאַמאָלס געזעסען ביים טויטען-בעט פון זיי קינד. מען האָט איהם פריהער געבראַכט נאָך שפּאַנדאַו, ווי אַ פערברעכער, און דאַן נאָך קיסטרין. דאָרט האָט מען איהם געשמידט אין קייטען. מען האָט איהם בעשולדיגט אין הויך-פערראַט, אָבער אויף'ן פּראָצעס האָט זיך בעווי-זען זיין אונשולד און דאָס געריכט האָט איהם פרייגעשפּראָכען, און האָט איהם זאָגאַר געגעבען דאָס רעכט צו פאָדערן שאַדענערזאַץ פיר די אומ-זיסטע ליידען, וואָס ער האָט געליטען פון דעם אונגערעכטען אַרעסט. אָבער דער פרייסישער קעניג האָט ניט געאַכטעט אויף דעם בעשלוס פון געריכט און ער האָט געאָרדענט, דאָס דר. יאַהן'ען זאָל ניט זיין ערלויבט צו וואוינען אין בערלין אין אַן אומקרייז פון 10 מייל, און אין יעדער אַנ-דערער שטאָדט, אין וועלכער עס געפינט זיך אַן אוניווערזיטעט אָדער אַ גימנאַזיום, און זאָל שטעהן אונטער דער אויפזיכט פון דער פּאָליציי. אויב ער וועט דיזע פאָדערונגען ערפילען פינקטליך זאָל ער ווייטער בעקומען זיין פענסיאָן פון 1,000 טהאַלער אַ יאָהר (אַלס טורן-לעהרער). דאָס איז געווען דער שאַדענערזאַץ, וואָס ער האָט בעקומען פיר די צייט פון 5 יאָהר, וואָס ער איז געווען פערשפּאַרט אומזיסט אין געפענגניס.

די נעכסטע אָפּפער פון דער רעאַקציאָן זיינען געווען די פּראָפעסאָרען קאַרל און גאָטטליעב וועלקער און ערנסט מאָ-ריטץ אַרנדט. אין יולי 1819 איז אין נאַכט-צייט אַריינגעקומען אַ קאָמיסיאָן מיט אייניגע זשאַנדאַרם-אָפיצערען אין די וואוינונגען פון דיזע 3 פּראָפעסאָרען און מען האָט קאָנפיסקירט זייערע פּאַפּירען. די קאָמיסיאָן האָט פון דיזע פּאַפּירען פאַבריצירט אַ פאַלשע בעשולדיגונג געגען זיי דורך דעם, וואָס זי האָט פיעלעס דורכגעלאָזען און פיעלעס צוגעגעבען צו זייער

אינהאלט. דיזע פאלשע בעשולדיגונג האט מען פערעפענטליכט אין דער אפיציעלער „פרייסישער שטאאטסצייטונג" אונטער דעם טיטל „אקטען-מעסיגע נאכריכטען איבער רעוואלוציאנערע אומטריבעע (אינטריגעס) אין דייטשלאנד". אלס בעוויז פון דיזער בעשולדיגונג האט געדינט א בריף, וואס פראפעסאר קארל וועלקער, וועלכער איז געווען פראפעסאר אין היידעלבערג, אלזא אין א לאנד, וואס איז רעגירט געווארען פון פאלקס-פערטרעטער, האט געשריבען צו זיינעם א ברודער. אין דיזען בריף האט ער געשריבען: „איך שטרעב איבערהויפט צו פראקטישער ארבייט פיר דאס פאלק און די קאנסטיטוציאן, אבער איך שעץ אויך זעהר הויך דעם ווערט פון ווירקען אויף די יוגענד; אזוי ווי אין דייטשלאנד ענטוויקעלט זיך אלעס זעהר לאנגזאם, מוז מען רעכנען איבערהויפט אויף דעם קינפטיגען דור".

אין די פאפירען פון פראפעסאר ארנדט האט מען געפונען א צעטל, וועלכער האט אין זיך ענטהאלטען אן אנמערקונג צו א טעקסט, וואס האט געפעהלט. אונטער אנדערעם איז דא געשטאנען: „דער קאמף, וואס מוז זיין, איז דאך בעסער אויידער די פרייוויליגע אונטערוואכונג". „א פאאר הינריכטונגען און אלעס וועט זיך וויעדער צושטרייען". „דיזער פרייז (געוואהר 10 טהאלער, פיסטאל 5 טהאלער) איז צו הויך". דיזע אלע זאצען זיינען אין גרונד געווען נאר אנמערקונגען פון קעניג פון פרייסען פריעדריך ווילהעלם דעם 3טען אין א לאנדשטורם-פלאן, וואס דער מאיאר פון קלאזעוויטץ האט צוגעשטעלט צום קעניג אין יאהר 1810. ארנדט האט דיזע נאר אפגעקאפירט צו א געוויסען צוועק, און צוליב דעם האט מען איהם בעשולדיגט, דאס ער רייצט די יוגענד צו מארדען רעגירונגס-בעאמטע.

זעקס קאמיסיאנען איינע נאך דער אנדערער זיינען בעשטימט געוואהרען פון דער רעגירונג אום צוזאמענצושטעלען א בעשולדיגונג גענען די פראפעסארען, אבער זיי האבען ניט געפונען קיין מאטעריאל, אויף וואס צו בויען די געווינשטע בעשולדיגונג. די אנגעקלאגטע האבען געפארערט, דאס דער פראצעס זאל איבערגעגעבען ווערען צו א געריכט פון געשוואורענע, ווי די רהייניש גזעזעצען פאדערן עס. אבער עס האט זיי קיין זאך ניט גענאלפען. זייער טענה, דאס מען קען זיי ניט בעשולדיגען פיר טאטען, וואס זיי האבען בעגאנגען אויידער זיי זיינען אריינגעטרעטען אין פרייסישען דינסט, האט מען ניט אנגענומען. די בעפעהלען פון קעניגליכען קאבינעט האבען ניט געקוקט אויף קיין געזעץ. דריי יאהר האט געדויערט די אונטערזוכונג, מען האט אבער ניט געפונען געגען זיי קיין שלעכטעס.

די פּראָפעסאָרען האָבען געפאָדערט, אַז מען זאָל זיי געריכטליך ריין־שפּרע-כען און מען זאָל צוריקשטעלען זייער עהרע, ווייל זי איז בעשמוצט געוואָ-רען אומזיסט, אָהן אַ שום גרונד; אָבער מען האָט זיי גאָרניט געענטפערט אויף דיזע פאָדערונגען. דער קעניגליכער קאַבינעט האָט געגעבען אַ בע-פעהל צום מיניסטער פון בילדונג און צו דער פּאָליציי, דאָס זיי זאָלען אַרונטערזעצען אַזעלכע גייסטליכע, לעהרער און פּראָפעסאָרען, וועלכע זיי-נען אָנגעשמעקט מיט די אידעען פון דער נייער צייט, וועלכע ווילען זיך מישען אין פּאָליטישע זאַכען.

ווי יעדע רעאַקציאָן האָט די עפּאָכע נאָך די פרייהייטס־קריגען אַרויס-גערופען העסליכע מסירות. דיזען מאָל האָט דיזע עקעלדיגע פרוכט אָנ-געהויבען וואַקסען אויך אונטער די פאָרנעהמע און דעם אַדעל. עס איז געוואָרען געפעהרליך צו שרייבען אי אַ בריף וועלכע עס איז געהיימנים, ווייל די רעגירונג האָט געעפענט אַלע בריף און איבערגעלעזען איידער מען האָט זיי איבערגעשיקט צום אַדרעסאַט. זאָגאַר אַזעלכע געלעהרטע ווי שטיין, הומבאָלדט און ניעבוהר האָבען זיך בע-קלאָגט, דאָס זיי האָבען מורא מיטצוטיילען איינער דעם אַנדערען זייערע געדאַנקען, ווייל זיי האָבען געהאַט זיכערע בעווייזען, דאָס מען האָט גע-עפענט זייערע בריף און דעפּעשען. די פּרעסע איז האַרט בעשטראָפט גע-וואָרען פיר יעדען אַרטיקעל, אין וועלכען די הערשענדע ריכטונג איז אָנ-געגריפען געוואָרען. צוליב אַן איינציגען ווערק, וואָס איז ערשינען אין דעם פערלאַג פון בראָקקהויז, איז כמעט פערבאָטען געוואָרען זיין גאַנצער פערלאַג. גאָררעס האָט געשריבען אַ ווערק „דייטשלאַנד אונד דיע רעוואָלוציאָן", אין וועלכען ער האָט בעוויזען, ווי געפעהרליך עס איז צו מאַכען אַ גוואַלדזאַמע רעוואָלוציאָן. אָבער דער טאָן פון דיזען ווערק איז געווען צו פריימוטיג, און צוליב דעם אַליין איז ער געווען געצוואונגען צו ענטלויפען פון דייטשלאַנד.

דער עסטרייכישער רעאַקציאָנערער שטאַאַטסמאַן מעטטערניך האָט אָנגעווענדט זיין גאַנצע קראַפט צו דערשטיקען אין דייטשלאַנד דעם פרייען גייסט און דעם וואונש צו מאַכען אין דער רעגירונג רעפאָרמעס אין מאָדערנעם זין. אויף דעם קאָנגרעס אין אַאַכען האָט ער בעוואויגען די „היי-ליגע אַלליאַנץ" אָנצונעהמען דעם גרונדזאַץ, דאָס די גרויסמעכטען זאָלען זיין בערעכטיגט אַריינצומישען זיך אין דער פּאָליטיק פון אַנדערע לענדער, ווען זיי וועלען עס געפינען נעטיג פיר די „וויעדערבעלעבונג פון די רע-ליגיעזע און מאָראַלישע געפיהלען". דערמיט האָט מעטטערניך געמאַכט

די „הויליגע אלליאנץ" פיר אן אפפארט, אן אינסטרומענט, דורכצופיהרען די רעאקציאנערע פאליטיק נאך דעם וואונש פון די גרויסמעכטען.

דער פריסישער קעניג מיט זיינע פעאדאלע געזינונגען האט זיך אין גאנצען געפונען אונטער דעם איינפלום פון מעטטערניך'ן. דיזער האט פאר איהם פארגעשטעלט שרעקענס־בילדער. ער האט איהם פארגעשטעלט, דאס עם עקסיסטירען געהיימע פערשווערונגען געגען איהם אין דער פריסישער רעגירונג, און מיט דיזער פערשווערונג איז שוין פערגיפטעט א גרויסער טייל פון די בעאמטע און נאך מעהר פון דער ארמיע. מעטטערניך האט איהם ערקלערט, דאס וועט ער וועט נאכגעבען די פאדערונג איינצופיהרען א דעמאקראטישע קאנסטיטוציאן, וועט באלד אויסברעכען א רעוואלוציאן. אין יאהר 1818 האט ער צוגעשיקט צום פריסישען קאבינעט אין בערלין צווייי דענקשריפטען, אין וועלכע ער האט בעוויזען, אז פיר פריסען זיינען נאר גוט פראווינציאל־שטאנדען מיט דעם רעכט פון ביטע, פון קלאגע און פערטיילונג פון שטייער, אבער דורכאוים ניט דאס רעכט אנטייל צו נעהמען אין געזעצגעבונג און בעשטייערונג, און ווען דער קעניג וויל דורכאוים האלטען זיין וואָרט, וואס ער האט געגעבען זיינע אונטערטאנען, צו געבען זיי א נייע פערפאסונג, זאל ער בערופען צו 3 דעלעגאטען פון יעדער פראווינץ, און דיזע דעלעגאטען פון די 7 פריסישע פראווינצען, וועלכע וועלען זיין אין צאהל 21, וועלען בילדען די פאלקס־פערזאמלונג. דערבי האט מעטטערניך געווארנט דעם פריסישען קעניג, דאס ער זאל בעטראכטען די פראפעסארען פון די אוניווערזיטעטען אלס אנפיהרער פון רעוואלוציאנערען, אויף די בורשענשאפט זאל ער קוקען ווי אויף א גרויסע געפאהר פיר דאס לאנד, און די פרעס זאל ער האלטען אין צוואנגען, וויל זי איז א שטענדיגע געפאהר פיר די עפענטליכע אָרדנונג.

מיט דיזע דענקשריפטען האט מעטטערניך דערגרייכט זיין צוועק. דער קעניג פריעדריך ווילהעלם דער 3טער האט פערשפראכען פריהער צו רעגירען די אינערע און פינאנציעלע פערהעלטניסען פון לאנד, און נאכדעם צו ערווועהלען 21 דעלעגאטען פון די פראווינצען, וועלכע זאלען בילדען די פאלקס־פערטרעטערשאפט. אום צו מאכען די רעאקציאן נאך שטארקער האט מעטטערניך צוזאמען מיט דעם פריסישען קעניג צוזאמענגערופען נאך קארלסבאד פון די נרעסטע 10 דייטשע שטאאטען פערטרעטער, וועלכע זאלען זיי העלפען צו מאכען זיכער דעם זיג פון דער רעאקציאן. די קאנפערענץ אין קארלסבאד האט געדויערט פון 6טען ביז דעם 31טען אוגוסט. מען האט בעשטימט א צענטראל־קאמיסיאן, וועלכע זאל אונטער-

זוכען און אכטונג געבען אויף יעדע דעמאנאגישע בעווענונג (ד. ה. א בע-
ווענונג אין דעמאקראטישען זין), זי זאל האבען א שארפע אויג אויף די
אונייווערזיטעטען או שולען, אפנעהמען די פרייהייט פון דער פרעס פיר
ביכער פון וועניגער ווי 20 בויגען. מיט דיזע פערארדנונגען האט מען דער-
שטיקט דאס פרייע וואָרט אין דער פרעס און דעם פרייען גייסט אין די או-

פריעדריך ווילהעלם דער 3טער.

ניווערזיטעטען. מען האט דערמיט געגרינדעט א פאליציי-אינסטיטוט,
וועלכער האט געארבייט אייגשטימיג אין גאנץ דייטשלאנד; אונטער די-
זען אינסטיטוט זיינען געווען אונטערוואָרפען אלע רעגירונגס-אנשטאלטען
אין דייטשלאנד, און ער האט ענטוויקעלט די פעסט פון שפיאנסטוואָ און
מסירות.

די קארלסבאדער קאנפערענץ האט איבעראל געמאכט א גרויסען רושם. זאגאר דער פרייהערר פון שטיין, וועלכער איז ניט געווען איינפער-שטאנען מיט דער לעהרע פון די אוניווערזיטעטען און אקאדעמיעס, איז געווען שטארק געגען דער אויפזיכט און דעם דרוק, וואס מען האט ארויפגעלעגט אויף די אוניווערזיטעטען. פיעלע פראטעסטען האבען זיך אויפגעהויבען געגען די-זער דרוק=פאליטיק, און זאגאר די יעניגע רעגירונגען, וואס זיינען פריהער צוגעשטאנען צו דיזע בעשלוסען, האבען נאכדעם חרטה געקראגען אויף די גאנצע געשיכטע. אין מאנהיים און אין נירנבערג האבען זיך געגרינדעט געזעלשאפטען, וואס זייער ציל איז געווען צו קויפען לאנד אין אמעריקא און צו העלפען דארט איינצוריכטען זיך די יעניגע, וועלכע האבען געליטען פון די רעזולטאטען פון די בעשלוסען פון קארלסבאדער קאנפערענץ.

אין יאהר 1819 איז די צענטראל אונטערזוכונגס=קאמיסיאן צוזאמענ-געקומען אין מאינץ. איהר פולמאכט איז געווען אונבעגרענעצט, און די קא-מיסיאן האט ווירקליך געמאכט א געברויך פון איהר פולמאכט. זי האט מיט אלערליי מיטלען געפארשט און אויסגעפונען יערע שפור, יעדען פער-זוך צו מאכען וועלכען עס איז אויפשטאנד אדער וועלכע עס איז בעוועגונג געגען דער רעאקציאן. איבעראל אין דייטשלאנד זיינען די פאליציי און די געריכטס=הייזער געווען בעשעפטיגט אויפצוזוכען די געהיימע פעראיינען, וואס האבען געדענקט עטוואס אונטערצונעהמען געגען דער רעאקציאן. עס איז געברויכט געווארען דער גרעסטער שארפזין אום צו בעווייזען דעם צו-זאמענהאנג צווישען זאכען, וועלכע לויט דער צייט, וועו זיי זיינען געשע-הען, און די ערטער, וואו זיי זיינען פארגעקומען, האבען גארניט געקענט האבען קיין שייכות אייגע מיט די אנדערע. מען האט זיי דאך צוזאמענ-געקניפט אום צו בויען דערויף בעשולדיגונגען. די צענטראל=קאמיסיאן האט געבושעוועט שרעקליך. אפילו מענער ווי שטיין, בליכער, שלייערמא-כער און פיכטע זיינען בעשולדיגט געווארען, דאס זיי סימפאטיזירען מיט די רעוואלוציאנערען און העלפען זיי. מען האט געבראכט אלס רעוואלוציא-נערען אויף די בויערן, וועלכע האבען געשריבען ביטשריפטען צו זייערע לאנדס=העררען צו געבען זיי אזעלכע זאכען, וואס דאס געזעץ האט שוין לאנג בעשטימט, אז די העררען זאלען זיי געבען.

די מאינצער קאמיסיאן האט טריאומפירט, וועו איהר איז געלונגען צו ענטדעקען אייניגע געהיימע געזעלשאפטען. אבער דער קאמיסיאן איז נאר געלונגען צו געפינען אין די דאקומענטען פון דיזע געהיימע געזעלשאפטען אייניגע פרייע אידעען און גרעאנקען וועגען דער טעטיגקייט פו די עקסים-

טירענדע רעגירונגען, נאָר זי האָט ניט געהאַט קיין בעווייזען, דאָס די-זע געהיימע געזעלשאַפטען האָבען אונטערגענומען צו טאָן עטוואָס געגען די רעגירונגען אין דער פּראַקטיק. דאָך האָט מען פיעלע פּערזאָנען פון דיזע געהיימע געזעלשאַפטען געבראַכט פאַר'ן געריכט מיט דער האָפנונג, דאָס די ריכטער וועלען דאָך בעשולדיגען אייניגע פון זיי אין הויך־פער-ראַט. די ריכטער האָבען ווירקליך צוליב געטאָן דער רעגירונג. זיי האָ-בען אויסגעזוכט זעהר אַלטע, פערשימעלטע געזעצען פון די צייטען פון קאַרל דעם 5טען און פון יאָהר 1356 אום צו בעשולדיגען די אָנגעקלאָגטע, אָבער זיי איז קוים געלונגען צו פעראורטיילען 72 פּערזאָנען. פון דיזע זיינען אייניגע בעשטראָפט געוואָרען פיר זייערע פרייע געדאַנקען מיט גע-פענגניס אין פעסטונג פון 2 ביז 15 יאָהר, און אייניגע צו שווערער אַר-בייט אין צוכטהייזער ביז 6 יאָהר. צווישען די פעראורטיילטע האָבען זיך געפונען: דער ראַדיקאַלער פילאָזאָף און שריפטשטעלער אַרנאָלד רוגע, דער פּאָעט ווילהעלם האַוף, דער טהעאָלאָג און ביבעל־קריטיקער וויסליצענוס, דער געשיכטע־לעהרער קאַרל האַזע און אַנדערע.

בערויבט פון פּרעס־פרייהייט, אָהן אַ פּאַרלאַמענטאַרישען לעבען, אי-בערוואַכט פון דער פּאָליציי אויף דעם העסליכסטען אופן און אַראָפּגעדריקט אין אַ צושטאַנד פון פּאָליטישער אונטעטיגקייט, האָבען די דייטשען גע-ווענדט זייער אינטערעס צו די פּאָליטישע פּאַסירונגען אין אַנדערע לענ-דער. זיי זיינען בעגייסטערט געוואָרען פיר די פרייהייט־שטרעבונגען פון די זיד־אַמעריקאַנישע שטאַאַטען און בעזונדערס פיר די בעפרייאונג פון גריכענלאַנד. די רעגירונגען פון דייטשלאַנד האָבען געאַרבייט מיט אַלע קרעפטען צו דערשטיקען דיזען אינטערעס, אָבער זיי האָבען גאָרניט גע-קענט טאָן געגען דעם. דער באַיערישער קרוין־פּרינץ, וועלכער איז שפּע-טער געוואָרען קעניג פון באַיערן אונטער'ן נאָמען לודוויג דער 1טער, איז אָפען אַרויס אַלס אַ פריינד פון גריכענלאַנד, און האָט אַליין געזאַמעלט וואָלונטירען צו שטרייטען פיר די בעפרייאונג פון גריכענלאַנד פון דעם טערקישען יאָך.

נאָך מעהר ווירקונג האָבען געהאַט אויף דייטשלאַנד די פּאָליטישע בעוועגונגען אין פראַנקרייך. דאָס דייטשע פאָלק האָט מיט גרויס אינטע-רעס נאָכגעפאָרשט צו וויסען, וואָס עס טוט זיך אין פראַנקרייך, און וואָס פיר אַ פרוכט די בעוועגונג וועט בריינגען דעם פראַנצויזישען פאָלק, און ווען עס איז שוין אָנגעקומען די ידיעה וועגען דער יולי־רעוואָלוציאָן, איז

דאָס דייטשע בירגערטום געוואָרען אַזוי אונרוהיג, דאָס די רעגירונגען האָ-
בען אָנגעהויבען מורא צו האָבען, דאָס די דייטשע לענדער, וואָס גרענצען
זיך מיט פראַנקרייך, וועלען אָנהויבען מאַכען אויפשטאַנדען און רעוואָלו-
ציאָנען. דעריבער האָט פרייסען געשיקט דריי אַרמעע־קאָרפּוסען נאָך דעם
רהיין. און באמת האָבען זיך אין פערשיידענע ערטער געמאַכט אויפשטאַנ-
דען. אין אַאַכען האָבען די אַרבייטער צושטערט צוויי פאַבריקען, אין בער-
לין זיינען צוזאַמענגעלאָפען די שניידער־יונגען, אין ברעסלוי האָבען די
קריסטליכע בעלי מלאכות אָנגעגריפען די אידען או. אַז. וו., אָבער דיזע אַלע
אויפשטאַנדען זיינען געווען זעהר אָהנמעכטיג און זיינען גלייך אין אָנפאַנג
דערשטיקט געוואָרען. דער וויכטיגער היסטאָרישער פאַקט, דאָס אין דריי
טעג האָבען די פאַריזער בירגער געשטירצט אַן אוראַלטע קעניגליכע די-
נאַסטיע, איז אויף די דייטשען פאָריבערגעגאַנגען אָהן ווירקונג. דיזער
אַקט האָט אָבער אָנגעצונדען אין דעם ווייטען אָסט ביי די ברעגען פון
ווייכסעל אין אַ העלע פלאַם דעם פונק פון פרייהייטס־ליבע, וועלכע האָט
דאָרט לאַנג געגליהט אונטער אַש.

דער איינציגער רעזולטאַט פון דער קלעגליכער האַלטונג פון דעם דיי-
טשען בירגערטום איז געווען, דאָס די רעאַקציאָן איז געוואָרען ענערגישער,
שטאַרקער. דער בונדעסטאַג האָט פערבאָטען צו ווענדען זיך מיט ביט-
שריפטען צו די רעגירונגען, ווייל דאָס שוואַכט אָפּ די אויטאָריטעט פון
דער רעגירונג און גיט דעם פאָלק די מעגליכקייט צו טאָן אונגעזעצליכע
זאַכען. די פרייהייט פון דער פרעס איז נאָך מעהר בעשרענקט געוואָרען
ווי פריהער. די בעסטע בלעטער פון די ליבעראַלען זיינען קאָנפיסקירט גע-
וואָרען. די גרעסטע און בעסטע פרייהייטס־ליבהאָבער האָבען זיך פון מורא
ענטזאַגט פון דער טענדענץ פון יענע פרייהייטס־בלעטער.

אָבער אין זיד־דייטשלאַנד האָט די פראַנצויזישע יולי־רעוואָלוציאָן גע-
מאַכט אַ שטאַרקען רושם און דאָס פאָליטישע לעבען איז געוואָרען ריהרעוו-
דיגער. אין געגענזאַץ צו די נאָרדליכע שטאַאַטען האָבען די רעגירונגען דאָ
ווענינגסטענס געמאַכט אַ כערזוך דורכצופיהרען די פערשפּראָכענע רעפאָר-
מעס. אין באַיערן האָט דער קעניג מאַקסימיליאַן אין 1814 גע-
זעצט אַ קאָמיסיאָן אום אויסצואַרבייטען אַ פערפאַסונג, און אין יאָהר 1818
האָט ער די פערפאַסונג פּראָקלאַמירט. עס פערשטעהט זיך, דאָס דיזע
פערפאַסונג איז געווען ניט מעהר ווי אַ קאַריקאַטורע פון אַ קאָנסטיטוציאָן.
די פאָלקס־פערטרעטער זיינען ניט ערוועהלט געוואָרען דירעקט פון פאָלק;
יעדער וואַהל־קרייז האָט צוגעשטעלט צום קעניג 3 קאַנדידאַטען, און פון

דיזע האָט דער קעניג ערוועהלט די, וועלכע זיינען איהם געווען געפעלען. אָבער עס איז דאָך ווענינגסטענס געווען אַן אָנפאַנג פון אַ קאָנסטיטוציאָן. און אין יאָהר 1825, ווען לודוויג דער 1טער איז אַרויף אויף דעם טראָן פון באַיערן, איז די פּאָליטיק ווירקליך געוואָרען פיעל פרייער. די בעשרענקונגען, וועלכע די ,רעס האָט געליטען פון די קאַרלסבאַדער פער-אָרדנונגען, האָבען אין גאַנצען אויפגעהערט. באַיערן איז געוואָרען די האָפ-נונג און דער שטאָלץ פון די דייטשע ליבעראַלען, בעזונדערס ווייל דער קע-ניג האָט געמאַכט די הויפּטשטאָדט מינכען אַלס מיטעלפּונקט פון קונסט און וויסענשאַפט.

וואָס אָנבעטרעפט קונסט און וויסענשאַפט איז לודוויג דער 1טער גע-ווען בערייט אויף אַלע אָפּפער, אום צו שטיצען זיי און פערברייטען. ער האָט אויסגעגעבען פיר דיזע מעהר געלט זאָגאַר וויפיעל דער שטאַאַט איז געווען אין שטאַנד. ער האָט געלאָזען אויפשטעלען אַ רייהע פון גרויס-אַרטיגע געביידעס, ווי צ. ב. די וואַלהאַללאַ, די פּינאַקאָ-טהעק או. אַז. וו., און נעבען דער בוי־קונסט האָט ער בעגייסטערט די סקולפּטור און מעטאַל־גיסעריי. ער האָט אַיינגעלאַדען די בעסטע און בעריהמ-טעסטע פּראָפעסאָרען אין די אוניווערזיטעט פון מינכען און דערמיט האָט ער איהר פערשאַפט אַ גרויסען נאָמען. אויך אין דער אַקאַדעמיע פון די וויסענשאַפטען זיינען אַיינגעפיהרט געוואָרען ענדערונגען, וועלכע האָבען אַריינגעגאָסען אין דעם אַלטען קערפּער אַ נייעס לעבען.

אין דער זעלבער צייט ווי באַיערן האָט אויך באַדען בעקומען איהר קאָנסטיטוציאָן. אָבער די לעצטע איז געווען פיעל ליבעראַלער פון דער באַיערישער, איבערהויפּט וואָס אָנבעטרעפט די וואַהל־געזעצען. דער פּאַר-לאַמענט איז בעשטאַנען פון צוויי קאַמערן. די ערסטע קאַמער איז בעשטאַ-נען פון אַדעל און קלעריקאַלען, און די אַנדערע פון די אַנדערע שטאַנדען פון פאָלק. עהנליך צו דיזער פערפאַסונג איז געווען די קאָנסטיטוציאָן, וואָס דער גרויס־הערצאָג קאַרל אַוגוסט פון זאַקסען־וויימאַר האָט געגעבען צו זיין לאַנד אין יאָהר 1816, ווי אויך די ווירטטעמבערגער קאָנסטיטוציאָן. די ווירטטעמבערגער האָבען לאַנג געקעמפט מיט דער רעגירונג ביז זיי האָ-בען אין 1819 בעקומען וואָס זיי האָבען פערלאַנגט. בעמערקונגסווערט אין דיזער קאָנסטיטוציאָן איז, דאָס זי איז געמאַכט געוואָרען אין דער פאָרמע פון אַ געזעצליכען קאָנטראַקט צווישען דעם פאָלק און דער קרוין.

ווי מיר האָבען עס שוין פריהער בעמערקט איז דאָס פּאַרלאַמענטאַרישע לעבען פון דער זיד־דייטשער בעפעלקערונג געוואָרען אונטער דעם אַיינפלוס

פון דער פראנצויזישער יולי־רעוואלוציאן פיעל נייער און מעהר טעטיג און זעלבשטענדיג. בעזונדערס איז עס געווען צו בעמערקען אין באדען. די וואהלען זיינען געווען אין א זעהר ליבעראלען זין, און דעריבער האבען די בייד מיניסטארען, וועלכע זיינען געווען שטארק רעאקציאנערען, געמוזט רעזיגנירען. אין דער טראן־רעדע פון יאהר 1831 האט דער קעניג אויסגע־רעכענט א גאנצע רייהע פון צייטמעסיגע רעפארמעס, וועלכע ער האט פארגעשלאגען דעם פארלאמענט אונטערצונעהמען און דורכצופיהרען. עס זיינען ארויסגעגעבען געווארען געזעצען וועגען אַרדנונג אין דער גמיינדע לויט דעם גייסט און די פאדרונגען פון דער צייט; די געריכטס־אַרדנונג האט איינגעפיהרט מינדליכע פערהאנדלונגען און עפענטליכקייט אין ציוויל־פראצעסען. א נייעס געזעץ וועגען עהרע־בעליידיגונג האט אפגעשאפט דעם אונטערשייד צווישען דעם מילִיטער־שטאנד און ציווילִ־שטאנד, וועל־כער האט פריהער עקסיסטירט. אויך דער פארלאמענט האט גמאכט זעהר וויכטיגע פארשלאגען פון רעפארמעס און פערבעסערונגען. די רעגירונג האט אפגעשאפט די צענזור זאגאר פיר וועדק, וואס עגטהאלטען וועניגער פון 20 בויגען. מיט איין ווארט: דער לאנדעסטאג פון באדען פון יאהר 1831 איז געווען א זעהר גלענצענדער ביישפיל פון א קאנסטיטוציאנעלער פערפאסונג אין א קלייגעם דייטשען שטאאט.

וועניגער גלִיקליך איז געווען דער באיירישער לאנדטאג. זינט דער יולי־רעוואלוציאן האט זיך אייראפא ניט געקענט בערוהיגען. דער גייסט פון רעוואלוציאן האט אויפגעפלאקערט אין פערשיידענע לענדער. די פא־לִיאקען האבען געקעמפט פיר זייער פרייהייט און אונאפהענגיקייט ווי פער־צוויפעלטע. אין איטאליען זיינען פארגעקומען רעוואלוציאנען זאגאר אין דער טעריטאריע, וואו דער פאפסט האט געהערשט. אין פארטוגאל האבען געקעמפט צווישען זיך מיט פערביטערונג צווי פארטייען: די קאנסטיטו־ציאנעלע און די קאנסערוואטיווע, וועלכע איז געווען מיט ליב און זעעלע פיר דעם אבסאלוטיזם. איבעראל האבען זיך די גמיטער גהיצט און הא־בען זיך ניט געקענט בערוהיגען.

די ליבעראלען פון באדען האבען גפונען פיר ניצליך צו פיירן אין דיזער צייט א גרויסען יום טוב פון אלע פרייזינניגע אויף די חורבות פון ה א מ ב א ך. דער פעסט איז געווען אן אונגעוועהנליכער, וויל די רעגי־רונג האט איהם פריהער פערבאטען און נאכדעם וויעדער ערלויבט. א צוג פון 30,000 מענשען האבען דעם 27טען מאי 1832 זיך גלאזען געהן פון ניישטאדט צו דער שלאס־רואינע פון האמבאך. שווארץ־רויט־גאלדענע

פאָהנען האָבען געוועהט אין דעם צוג, און אויסער דיזע זיינען אויך געווען די דריי־פאַרביגע פראַנצויזישע פאָהנען און פאָהנען פון פּוילען, ווייל אין דיזען צוג האָבען אָנטייל גענומען אויך פראַנצויזישע רעפּובליקאַנער און פּוילישע עמיגראַנטען.

דער הויפּט־אָנפיהרער און די גאַנצע זעעלע פון דיזען צוג איז געווען זיעבענפּפייפפער, וועלכער האָט געהאַלטען די ערעפנונגס־רעדע שטעהענדיג אויף דעם העכסטען אָרט פון דיזער רואינע. נאָך איהם האָט געהאַלטען אַ רעדע ווירטה, וועלכער האָט געשילדערט די פינסטערע נאַכט, וואָס הערשט נאָך אין לאַנד צוליב דער טיראַניי פון די פירסטען און דער אַריסטאָקראַטיע. אַ פּאָליאַק האָט געהאַלטען אַ רעדע, אין וועלכער ער האָט אויפגעפאָדערט אַלע פעלקער צו אַן אַלגעמיינעם אויפשטאַנד. עס איז ענדליך בעשלאָסען געוואָרען צו גרינדען פּאַטריאָטישע געזעלשאַפטען און אַ פאָנד צו אונטערשטיצען די ליבעראַלע פּרעס.

דיזער פעסט האָט געפונען אַ גרויסען אָפּקלאַנג אין זיד־דייטשלאַנד. יעדע געגענד האָט געוואָלט האָבען זיין פרייהייטס־פעסט, און איבעראַל האָבען ראַדיקאַלען געפייערט דיזען פעסט. דער בונדעסטאַג האָט זיך דערשראָקען. מען האָט געשיקט דעם פירסט ווערעדע מיט טרופּען נאָך דער רהיינפּפאַלץ אום צו שאַפען רוה. מען האָט פערהאַפטעט די הויפּט־אָנפיהרער ווירטה, זיבענפּפייפפער און אייניגע אַנדערע. מען האָט פערבאָטען צו טראָגען „אונגעזעצליכע צייכענס" און צו מאַכען פערזאַמלונגען. די צייטונגען זיינען געוואָרען שטאַרק אונטערדריקט, און די באַדישע רעגירונג איז געווען געצוואונגען אָפּצושאַפען איהרע ליבעראַלע פּרעס־געזעצען. די פרייבורגער פּראָפעסאָרען ראָטטעק און וועלקער, די פיהרער פון די ליבעראַלען פון באַדען, האָט מען ענטזאַגט פון זייערע שטעלעס און די אוניווערזיטעט האָט מען געשלאָסען. און אום אָפּצונעהמען פון די איינצעלנע שטאַאַטען פון דייטשלאַנד די מעגליכקייט צו געבען קאָנסטיטוציאָנען צו זייערע בעפעלקערונגען, האָט דער בונדעסטאַג אַרויסגעגעבען דעם 28טען יוני 1832 אַ בעפעהל, לויט וועלכען די אינערליכע געזעצגעבונג פון יעדען איינצעלנעם שטאַאַט איז געוואָרען אונטערוואָרפען אונטער'ן בונד.

דער בונדעסטאַג האָט אַלזאָ דערשטיקט דעם פרעהליכען מוט, וואָס האָט זיך ערוועקט אין פאָלק אין די פריהלינגס־מאָנאַטען. אָבער די ראַדיקאַלען האָבען ניט פערלאָרען זייער האָפנונג, דאָס עס וועט זיי נאָך געלינגען צו מאַכען אַ גוואַלדיגע איבערקעהרענים. אייניגע געהיימע געזעל-

שאפטען, וועלכע האבען געהאט זייער צענטער אין פראנקפורט, האבען בעשלאסען צו שטירצען די טיראניי מיט וואפען אין די הענט. דיזע גע-היימע געזעלשאפטען זיינען געווען אונטערשטיצט פון דער אלגעמיינער בורשענשאפט, און זיי האבען נאך גערעכנט, דאס אויך דאס מיליטער וועט זיי שטיצען. זיי האבען זיך אבער באלד איבערצייגט, דאס זיי זיינען אין דיזער האפנונג אויף די מיליטער געווען אין טעות. דאך האבען זיי בע-שלאסען אין פראנקפורט ארויסצוגעהן אפען. דעם אבענד פון 3טען אפריל 1833 אום 10 אוהר זיינען זיי ארוים אין א מארש: איין אפטיילונג איז ארוים אונטער דער פיהרונג פון ר א ו ש ע נ פ ל א ט ט געגען דער פראנק-פורטער הויפט=וואך, די אנדערע אפטיילונג איז ארוים געגען דער קאנסטאב-לער=וואך. וויל די ביידע וואכען זיינען בעפאלען געוואָרען אונערוואַרטעט, זיינען זיי גיך בעזיגט געוואָרען. באלד נאכדעם האבען אייניגע געזאלט קלינגען שטורם אויף דעם קירכען=טורם. אבער איידער דאס איז נאך גע-שעהען איז שוין געוואָרען אן ענדע פון דעם גאנצען אויפשטאנד. דער פראנקפורטער כאטאליאן איז ארוים פון די קאזארמעס און האט בעזיגט די הויפט=וואך און באלד אויך די קאנסטאבלער=וואך. עס זיינען געפאלען אין דיזען געפעכט אייניגע פערזאָנען פון ביידע זייטען, אבער עס האט ניט לאנג גענומען און די פערשוואָרענע האבען געמוזט צוריקטרעטען. אונגע-פעהר א העלפט פון זיי איז געלונגען צו רעטען זיך, די אנדערע העלפט איז אריינגעפאלען אין די הענט פון דער פאליציי.

דיזע אונגעלונגענע רעוואלוציאָן האט געבראכט אויף דייטשלאנד נייע רעאקציאָנס=פערפאלגונגען. די ערסטע זאך איז געווען, דאס 1,800 פער-זאנען זיינען ארעסטירט געוואָרען. אבער וויל די עשטוואָרענע ריכטער האבען ניט געפונען גענוג גרונד צו פעראורטיילען די אנגעקלאגטע און האָ-בען פיעלע פון זיי בעפרייט, האט די רעגירונג אומגעביטען פיעלע פון די ריכטער צו זיכערן די פעראורטיילונג פון די אנגעקלאגטע. אויסער דעם האט דער בונדעסטאג אין פראנקפורט אריינגעזעצט א צענטראל=געריכט, וועלכעם האט גהאט די מאכט אומצואוארפען די בעשלוסען פון אלע גע-ריכטס=הייזער, און אהן זיין בעשטעטיגונג האט קיין פריישפרעכונג ניט גהאט קיין קראפט. יעצט איז ווירטה, וועלכער איז פון די עשטוואָרענע ריכטער אין לאנדאו פרייגעשפראכען געוואָרען, פעראורטיילט געוואָרען צו שווערער ארבייט אויף פיעלע יאהרען אין א צוכטהויז; ו ו י ד י נ, וועל-כער איז שוין איינמאל בעפרייט געוואָרען פון געפענגנים, וויל ער איז גע-פונען געוואָרען אונשולדיג, איז וויעדער אריינגעוואָרפען געוואָרען אין גע-

פענגנים, וואו ער האט בענאנגען זעלבסטמארד צוליב דער ברוטאלער בע-האנדלונג פון די אונטערזוכונגס־ריכטער און די בעאמטע פון געפענגנים. פראפעסאר יארדאן איז ענטזאצט געווארען פון זיין שטעלע און איז אויף אייניגע יאהר געווען פערשלאסען אין א פעסטונג. פיעלע יונגע לייט פון די בורשענשאפטען זיינען פעראורטיילט געווארען צום טויט נאר צוליב פאלשע מסירות, און זיי זיינען דאן בענאדיגט געווארען צו לעבענסלענגלי-כער געפענגנים. נאך לאנגע יאהרען פון געפענגנים זיינען זיי ענדליך ארויסגעלאזען געווארען פריי, אבער זייער לעבענס־קראפט איז געווען גע-בראכען.

די פראנקפורטער רעוואלוציאן איז מעטטערניך'ן זעהר צוניץ געקומען אום צי בעזייטיגן אין פערשטארקען די מאכט פון דער „הייליגער אלליאנץ". דעם 3טען יאנואר 1834 האט זיך אין ווין אנגעפאנגען די קאנפערענץ פון די דריי מעכטען. דיזע קאנפערענץ האט געדויערט פינף מאנאטען און האט ענדליך אונטערגעשריבען דעם שלום־פראטאקאל. דאס איז געווען א גוט אויסגעדאכטעם סיסטעם פיר די אונטערדריקונג פון יעדער פרייער בע-ווענגונג. עס איז בעשלאסען געווארען, דאס מיטגליידער פון וועלכער עם איז בורשענשאפט זאלען ניט נאר אויסגעוויזען ווערען, נאר אויך קיינמאל און אין קיין אָרט אין דייטשען בונד ניט צוגעלאזען ווערען צו קיין ציווי־ל-דינסט, צו קיין קירכען־אמט, צו קיין שול־אמט און צו קיין פראפעסיאן. פערפאסונגען, וועלכע שטיכען ניט מיט דעם גייסט פון דעם הייליגען בונד, מוזען בעשרענקט אָדער אין גאנצען בעזייטיגט ווערען, עס מעג קאסטען וואס עס ווילל.

מען האט פון דייטשען פאלק צוגענומען אלע רעכטען; מען האט עם בעהאנדלט ווי א ראטע פון לייט, וואס מען קען חושד זיין אויף דאס ערגסטע. בעזונדערס איז פערשארפט געווארען די אויפזיכט פון דער פאס-פארט־פאליציי און פרעמדען־פאליציי. די סטודענטען זיינען בעהאנדלט געווארען ווי שול־אינגלאך, בעזונדערס ווען זיי האבען גערייזט פון איין אָרט צום אנדערען. יעדער רייזענדער האט זיך געמוזט בעזארגען מיט א פאס-פארט זאגאר ווען ער האט בעדארפט אפפאהרען ניט ווייט פון זיין היים אויף א קורצע צייט. דיזען פאספארט האט ער געמוזט ווייזרען (מעלדען) אין דער אָרטס־פאליציי ווען ער האט נאר איבערגענעכטיגט אין דעם נייעם אָרט. די בעאמטע האבען אויף א האאר ניט געעהרט אין קיינעם זיין מענ-שען־ווירדע. ווען אימיצער איז בעגאנגען דעם קלענסטען פערברעכען אָדער פעהלער גענגען דער מאיסטעט, האט ער געמוזט אויף די קני בעטען אום

פערציאונג ביים בילד פון זיין מאיעסטעט. לודוויג דער 1טער האט גע-
הייסען שטעלען זיין בילד אין דער גאנצער גרויס אין אלע עפענטליכע ער-
טער, אום די אונטערטאנען זאלען קניען פאר איהם — א זעלבסט־פערגע-
טרונג, וועלכע דערמאהנט אן די ערגסטע צייטען פון רוימישער הערשאפט,
נאר איין גוטע זאך האט יענע צייט בעשאפען, און דאס איז דער דייטשער
צאל־פעראיין, וועלכער האט געטאן פיר די ווירקליכע פעראייניגונג פון
דייטשלאנד פיעל מעהר ווי אלע פאליטישע פערהאנדלונגען פון יענער צייט
צוזאמענגענומען. מיר האבען שוין פריהער בעמערקט, דאס זינט עס איז
אפגעשאפט געווארען די בלאקאדע, וואס נאפאלעאן האט געשאפען אין איי-
ראפא, האט ענגלאנד איבערשוועמט גאנץ דייטשלאנד מיט איהרע וואארען,
די דייטשע אינדוסטריע האט געהאט א ביטערען און הארטען קאמף מיט
דער ענגלישער. פריהער אונטער דעם שוץ פון דער בלאקאדע, וועלכע מען
האט ניט געקענט אריינפיהרען אויסלענדישע וואארען, האט זיך אין דייטש-
לאנד פערבריימט פאבריקאציאן מעהר און מעהר. יעצט אבער, וועלכע די
בלאקאדע איז אפגעשאפט געווארען, איז גאנץ דייטשלאנד געבליבען שוצ-
לאז געגען אויסלענדישער קאנקורענץ. נאך מעהר, די דייטשע קאבינעטען
האבען נאך דערצו געמאכט אלערליי בעגרענצונגען און שווערigkייטען,
וועלכע האבען פיעל געשטערט צו דער ענטוויקלונג פון אינדוסטריע.

זאגאר דער אנדעל מיט לעבענסמיטלען איז געווען אונטערווארפען
אונטער פערשיידענע בעשרענקונגען. פיעלע פון די דייטשע רעגירונגען
האבען פערוועהרט ארויסצופיהרען געטרייד פון זייערע לענדער נאך אנ-
דערע לענדער פון זייער נאכבארשאפט, אום צו האלטען נידריג דעם פריז
פון לעבענסמיטלען. אויך נאך אויסלאנד איז געשטערט געווארען דער
ארויספיהר פון ערד־פראדוקטען דורך קארן־אפצאהלונגען און אנדערע מאס-
רעגלען. דער רעזולטאט דערפון איז געווען, דאס געטרייד איז שטארק
געפאלען אין פריז, און צוזאמען מיט דעם איז אויך געפאלען דער פריז
פון לאנד־גיטער. אייניגע רעגירונגען האבען געפאדערט, אז מען זאל מא-
כען דעם אנדעל פיר געטרייד און קארטאפעל פריי, אבער זיי האבען גאר-
ניט אויסגעפיהרט. עסטרייך האט ערקלערט, דאס עס איז נאך צו פריה
צו רעדען וועגען דעם, און דאס האט געמאכט אן ענדע צו אלע ווינשען און
פאדערונגען.

די לאגע פון דער דייטשער אינדוסטריע איז געווארען ערגער און
ערגער. פיעלע פאבריקען זיינען אין גאנצען אונטערגענאנגען, אנדערע הא-
בען געמוזט פערקלענערן זייערע געשעפטען. די דייטשע מערק און איבער-

הויפט די ירידים זיינען בעהערשט געוואָרען פון אויסלענדישע סוחרים. דייטשעס געלט איז ארויס נאָך אויסלאנד ניט וועניגער פון 150 מיליאָנען מארק יעדען יאָהר. ווייל די דייטשע קויפלייט האָבען פון די רעגירונגען גאָרניט געקענט ערוואַרטען, האָבען זיי זיך זעלבסט געזומען צו פערבעסערן זייער לאָגע. אויף א יריד אין פראנקפורט אם מאין האָבען די דייטשע פאַבריקאַנטען געגרינדעט אין יאָהר 1819 א פעראיין. דיזער פעראיין האָט מיט דער הילף פון פראָפעסאָר פריעדריך ליסט פערפאַסט א ביטשריפט צום בונדעסטאג, אין וועלכער עס איז מיט גרויס שארפזין ערקלערט געוואָרען די שלעכטע לאָגע פון דער אינדוסטריע און עס זיינען אָנגעוויזען געוואָרען די מיטלען, ווי די אינדוסטריע צו הייבען. מען האָט די ביטשריפט דערלאַנגט צום בונדעסטאג, וועלכער האָט זי איבערגעגעבען צו א האנדעלס־געזאנדטען פון האַנאָווער. דאָס האָט בעדייטעט, דאָס די ביטשריפט איז ענטזאגט, האַנאָווער איז געווען פערבונדען מיט ענגלאַנד, און זי וואָלט ניט שטימען פיר מיטלען, וועלכע זיינען געגען ענגלאַנד.

נאָר פרייסען האָט געזומען שריט צו פערבעסערן דעם האַנדעל און די אינדוסטריע אין לאַנד. שוין אין יאָהר 1816 האָט פרייסען אָפּגעשאפט אלע אָפּצאָהלונגען, וועלכע האָבען עקסיסטירט אין לאַנד און צווישען די פערשיידענע פראָווינצען. מיט צוויי יאָהר שפעטער האָט פרייסען אָפּגעשאפט דעם אקציז, מיט וועלכען עס זיינען געווען בעלאַסטעט 2,775 ארטיקלען. אין בעזוג פון האַנדעל מיט אַנדערע שטאַטען איז געלעגט געוואָרען דער פרינציפ פון האַנדעלס־פרייהייט. די ערלייכטערונגען, וועלכע אַנדערע לענדער מאַכען דעם פרייסישען האַנדעל, זאל פרייסען ערווידערן מיט ערלייכטערונגען פון איהר זייט און בעשרענקונגען פיר פרייסען אין האַנדעל זאל פרייסען ענטפערן מיט בעשרענקונגען. אלע פערבאָטען וועגען ארויספיהר און אריינפיהר פון וואָארען זאלען אָפּגעשאפט ווערען. די צאל בייס אריינפיהר זאל זיין א זעהר מעסיגע.

אין דער צאל־פראגע האָט דער דייטשער בונדעסטאג ניט געפונען קיין כיטעל צו שאפען פעראייניגונג צווישען פערשיידענע שטאַטען. און דעריבער האָבען זיך אייניגע שטאַטען בעזונדער פעראייניגט אין דיזער זאך און האָבען געשלאָסען האַנדעלס־פערטראג. אין יאָהר 1828 איז געשלאָסען געוואָרען א האַנדעלס־פערטראג צווישען באיערן און ווירטטעמבערג. אויך אייניגע שטאַטען אין מיטעל־דייטשלאַנד האָבען זיך פעראייניגט אום צו שיצען זיך געגען דעם איבערגעוויכט, וואָס פרייסען האָט געוואונען אויף דעם געביט פון האַנדעל. די שטאַטען, וועלכע האָבען געהערט צו דיזען פער־

באנד, זיינען געווען: זאקסען, האננאווער, העסטען, ברוינשווייג, נאסטאו, אלדענבורג און די פריי־שטעדט ברעמען און פראנקפורט. דער הויפט־צוועק פון דיזען פערבאנד איז געווען צו שאדען דעם האנדעל פון פרייסען. אום אפצושוואכען דיזע שטרעבונג האט זיך פרייסען פעראייניגט אין בע־טרעף פון צאל־טאריף מיט די זיד־דייטשע שטאאטען, און האט אפגעשאפט דעם צאל פון אלע פראדוקטען פון נאטור און קונסט, האט אראפגעזעצט דעם צאל פיר פראדוקטען פון אינדוסטריע און האט בעשטימט יעהרליכע קאנפערענצען פיר ווייטערע אויסגלייכונג פון די צאל־סיסטעמען פון ביידע זייטען.

דיזער האנדעלס־פערטראג צווישען פרייסען און די זיד־שטאאטען האט אנגעמאכט גרויס שרעק אין די שטאאטען פון מיטעל־דייטשען האנדעלס־פעראיין. זיי האבען זיך געפונען געצוואונגען צוזושטעהן צום פערבאנד פון פרייסען און די זידליכע שטאאטען. כען האט אנגעפאנגען צו פער־האנדלען וועגען דעם פראיעקט; די פערהאנדלונגען האבען גערוירט לאנג, אבער ענדליך האט מען זיך פערגליכען אין קורהעססען, זאקסען, און די טהירינגיש־זאקסישע לענדער האבען זיך אנגעשלאסען אן דעם פעראיין פון פרייסען מיט די זידליכע שטאאטען. דעם 31טען אקטאבער 1833 זיינען די פערטראגען אונטערגעשריבען געווארען; אנשטאט דעם פרייסיש־קור־העססישען צאל־פעראיין איז געגרינדעט געווארען א פרייסיש־דייטשער. די לענדער, וואס זיינען ארויין אין דיזען פעראיין, האבען פערנומען א שטח פון 7,719 קוואדראט־מיילען מיט א בעפעלקערונג פון 23 מיליאן מענשען. מיט אייניגע יאהר שפעטער זיינען צו דיזען פעראיין אויך צוגעשטאנען: באדען, נאסטאו און פראנקפורט, אזוי דאס דער געביט פון צאל־פעראיין האט זיך פעו־גרעסערט ביז 8,245 קוואדראט־מיילען.

מיט דעם 1טען יאנואר 1834 זיינען ארויין אין קראפט די בעשטימונ־גען פון צאל־פעראיין. אין דער נאכט צו ניי־יאהר איז שוין געשטאנען פאר די אלטע צאל־היזער א מאסע פולגעלאדענע פראכט־וועגען. ווי נאר עס האט געשלאגען די מיטנאכט־שטונדע (12) האט מען געעפענט די שלאג־בוימער (ראגאטקעס) און מען האט דורכגעלאזען די וועגען. מאסען פון פאלק זיינען דערביי געשטאנען און האבען בעגריסט דעם פאקט מיט גרויס פרייד. אלעס איז געווארען פריי פון יעדען צאל, אויסער אייניג קאלאניאל־וואארען.

„דער צאל־פעראיין", זאגט ביעדערמאנן זעהר ריכטיג, „ווי ער איז ארויין אין קראפט אין יאהר 1834, איז געווען א זעהר וויכטיגע פאסירונג. ווער

האָט עס געהאַלטען פיר מענליך, דאָס דייטשלאַנד, וואָס איז געווען אין פּאָליטישער און עקאָנאָמישער הינזיכט צוברעקלט אויף שטיקלאַך, זאָל זיך פעראייניגען אין אײַן שטאַרקען האַנדלס־קערפער, און זאָל פערשאפען פיר איהרע 28 מיליאָנען איינוואוינער אונבעשרענקטע פרייהייט (פון האַנדל)?"

דער נאציאָנאַלער איינהייטס־געדאַנק, וועלכער איז זינט דער רעפאָרמאַציאָן פון 1819 אַזוי גוט ווי פערשוואונדען, האָט יעצט דורך דעם צאָלפעראין וויעדער אויפגעלעבט, און האָט ערסט געקראָגען די ריכטיגע, בעשטימטע פאָרמע, וואהרענד פריהער — אין די חלומות פון דער בורשענשאפט און אין די לידער פון די דיכטער — האָט דיזער געדאַנק געהאַט בלויז אַן אונבעשטימטע, דונקעלע פאָרמע.

מענשען־מיט א טיפען בליק האָבען אין דיזער עקאָנאָמישער איינהייט פאָרויסגעזעהען, דאָס עס מוז אויך קומען א פאָליטישע איינהייט. א פוב־ליציסט האָט זיך דאָמאָלס אויסגעדריקט: „דער קייזער פון דייטשלאַנד איז יעצט דער דייטשער צאָל־פעראין".

אין דעם זעלבען יאָהר, אין וועלכען עס איז געגרינדעט געוואָרען דער פריסיש־דייטשער צאָל־פעראין, האָט זיך דייטשלאַנד אָנגעהויבען צו פער־אייניגען דורך א נעץ פון אייזענבאהנען. פריהער האָט די אייזענבאהן פער־נומען נאָר א קלייַנע שטרעקע: צווישען נירנבורג און פירטה. וויי דער צאָל־פעראין האָט זיך געבילדעט איז דער בעריהמטער נאציאָנאַל־עקאָנאָם פון יענער צייט, פריעדריך ליסט, ארוים מיט א ווערק, אין וועלכען ער האָט פאָרגעלעגט א פלאַן פון אייזענבאהן־ליניעס און בעזונדערס פון א ליניע צווישען דרעזדען און לייפציג. אין דיזען וועלק האָט ער בע־רעבענט, וואָס פיר א קאָפיטאַל עס פאָדערט זיך פיר דיזע אונטערנעהמונג, און וואָס פיר פראָפיטען מען זאָל דערפון ערוואַרטען. דער פלאַן האָט גע־וואונען די אויפמערקזאַמקייט פון פיעלע קאָפיטאַליסטען. עס האָט זיך באַלד געבילדעט א קאָמפאניע, וועלכע האָט זיך אונטערגענומען צו בויען דיזע באהן, און אין צייט פון 5 יאָהר איז פערטיג געוואָרען די אייזע־באהן־ליניע, וועלכע האָט פראייניגט 2 זעהר וויכטיגע זאקסישע שטעדט: לייפציג אין דרעזדען. ליסט האָט דערפון פערזענליך געהאַט וועניג נוצען. פיר זיין אידעע און פיר די מיה, וואָס ער האָט געהאַט ביז ער האָט די אי־דעע דורכגעפיהרט אין פראקטיק, האָט ליסט בעקומען אַן אונבעדייטענדע סומע.

באַלד נאָכדעם האָט מען אָנגעהויבען בויען אין דייטשלאַנד א נאַנצע רייהע פון אייזענבאהנען, הגם דאָס בויען איז געווען אָהן א סיסטעמאַטישען

פלאַן. פיעל האָט געשטערט אין דיזער אונטערנעהמונג דער פאַקט, וואָס דייטשלאַנד איז געווען צוברעקעלעט אויף אַ סך קליינע מלוכה'לאַך. פיעלע הערשער האָבען אַרויסגעגעבען קאָנצעסיאָנען ניט לויט די בעדערפניסען פון זייערע מדינה'לאַך, נאָר זיי האָבען געהאַט אין אויסזיכט, דאָס דיזע אָדער יענע באַהן וועט האָבען אַ גוטע ווירקונג אויף זייער רעזידענץ, אַנדערע האָבען געהאַט אין זין נאָר זייערע אייגענע אינטערעסען. זעהר פיעלע פון דיזע באַהנען האָבען פערשלונגען אונגעהייערע סומעס געלט, ווייל זיי זיי-נען געווען דורכגעפיהרט דורך אוננאַטירליכע, זעהר ווייטע שטרעקעס. עס האָט זעהר אָפט געטראָפען, דאָס נאָך דעם, ווי אַ ליניע איז פערטיג געוואָ-רען, האָט מען זיך איבערצייגט, דאָס זי איז נוצלאָז, און מען איז געווען געצוואונגען צו בויען אַן אַנדערע אום צו פעראייניגען די זעלבע צוויי פונק-טען. פיעלע באַהנען זיינען געבויט געוואָרען מיט פערשיידענע ברייט צווי-שען די שינען (רעלסען), אַזוי דאָס די וואַגאָנען פון איין ליניע האָבען ניט געקענט לויפען אויף אַן אַנדער ליניע.

אָבער ניט אַכטענדיג אויף דיזע אַלע פעהלערן זיינען די אַייזענבאַהנען געווען פיר דייטשלאַנד פון אַ גרויסער בעדייטונג. זיי האָבען בעוויזען אין דער פּראַקטיק וואָס פיר אַ גרויסער נוץ עס איז פיר דייטשלאַנד דער פרייער האַנדעל, וועלכען דער דייטשער צאָל-פעראיין האָט געשאַפען. דיזע אַיי-זענבאַהנען זיינען געוואָרען די הויפּט-שטיצע פון נאַציאָנאַלען געדאַנק. ווען אַ רייזענדער איז דורכגעפאָהרען אין עטליכע שטונדען דריי, פיער קליינע מדינה'לאַך, האָט ער דאָך געוואוסט, דאָס ער געפינט זיך אויף'ן דייטשען באָדען. איין שטאַם איז בעקאַנט געוואָרען מיט דעם אַנדערען. עס האָט געמאַכט גיך פערשווינדען די פאָראורטיילען, וואָס די קליינע שטאַ-מען האָבען געפיהלט איינער צום אַנדערען, און דער געדאַנק, דאָס זיי אַלע זיינען איין דייטשעס פאָלק, האָט זיך ביי אַלעמען מעהר ענטוויקעלט.

אויך עסטרייך האָט אָנגעהויבען צו בויען זעהר פיעלע אַייזענבאַהנען. מעטטערניך האָט געגלויבט, דאָס די אַייזענבאַהנען זיינען פיעל וועניגער שעדליך צו זיין רעאַקציאָנערען סיסטעם, ווי די פרייע געדאַנקען פון אַ לי-בעראַלען העלד. און דערום האָט ער די אַייזענבאַהנען געלאָזען לויפען און שריפטשטעלער האָט ער געוואָרפען אין די געפענגניסען. ער האָט ניט פערשטאַנען, דאָס יעדע שינע (רעלסע) טרייבט זיין גאַנצעס סיסטעם פון רעאַקציאָן צום טיפען אָפּגרונד.

עס האָט אויסגעוויזען, אַז דאָס גאַנצע פּאָליטישע לעבען אין דייטש-לאַנד איז שוין דערטרונקען געוואָרען אין אַ זומפּ. אָבער אונערוואַרטעט האָט

זיך געמאכט א צופּאל, וועלכער האָט אַרויסגערופען א שטאַרקע בעוועגונג אין אַלע קרייזען, ניט נאָר צווישען די ליבעראַלען. דיזער צופּאל איז געוואָרן, די איבערקעהרענים אין האַננאָווער. אין יאָהר 1837 איז אַרויף אויף דעם האַננאָווערישען טראָן ערנסט אוגוסט פון קומבערלאַנד. זיין ערסטע אַרבייט איז געווען צו פערניכטען די קאָנסטיטוציאָן פון יאָהר 1833 און איינפיהרען צוריק די פערפאַסונג פון יאָהר 1819. מען האָט בעפרייט אַלע בעאַמטע פון דער שבועה, וואָס זיי האָבען געגעבען, צו זיין טרייַ דער קאָנסטיטוציאָן פון יאָהר 1833. דאָס פאַלק איז געוואָרען זעהר ערביטערט. זיבען גאָטטינגער פּראָפּעסאָרען האָבען ערקלערט, דאָס זייער געוויסען ערלויבט זיי ניט צו ברעכען די שבועה, וואָס זיי האָבען געגעבען, צו זיין טרייַ דער דאָזיגער קאָנסטיטוציאָן. מיט די פּראָפּעסאָרען האָבען אויך אַנדערע גרויסע מענער פון דייטשלאַנד פּראָטעסטירט געגען דיזער גוואַלדטאַט, ווי צ. ב. די ברידער יאַקאָב און ווילהעלם גרימם, דער בעריהמטער פיזיקער ווילהעלם וועבער, וועלכער האָט צוזאַמען מיט גאָוס ענטדעקט די געזעצען פון עלעקטריישען טעלעגראַף. מיט דיזע בעריהמטע מענער איז אויך געווען דער בעריהמטער געשיכטע־שרייבער גערווינוס.

דער קעניג איז געוואָרען שרעקליך בייז אויף די פּראָפּעסאָרען, וועלכע האָבען אויפגערייצט געגען איהם די עפענטליכע מיינונג, און ער האָט זיי ענטזאָגט פון זייערע שטעלעס. דריי פון דיזע פּראָפּעסאָרען זיינען אין פערלויף פון דריי טעג אַרויסגעשיקט געוואָרען פון לאַנד. לויידער האָבען די אַנדערע פּראָפּעסאָרען געהאַנדעלט אַנדערס. דער רעקטאָר און די דעקאַנען זיינען געקומען צום קעניג און האָבען אויסגעדריקט זייער בעדויערן פּיר די האַנדלונג פון זייערע קאָלעגען. אָבער אַלע אַנשטענדיגע מענשען האָבען אַנערקענט די העלדענמוטיגע האַנדלונג פון די זיבען פּראָפּעסאָרען. נאָר דער פּריסישער מיניסטער פון אינערן פּאָן ראָכאָוו האָט געריהמט דעם מוט פון קעניג קאַרל אוגוסט און געטאַדלט די ארט און ווייזע, ווי די זיבען פּראָפּעסאָרען האָבען געהאַנדעלט אין דיזער פאַליטישער פראַגע.

די בעפעלקערונג פון האַננאָווער האָט זיך געוועגדט מיט א קלאַגע אויף די מעשים פון קעניג צום בונדעסטאַג. דיזער האָט געענטפערט, דאָס ער קען ניט זיין קיין ריכטער אין דיזער פראַגע. דער רעזולטאַט איז געווען, דאָס די האַננאָווערישע בעפעלקערונג האָט געמוזט אַננעהמען די פערפאַסונג, וואָס דער קעניג האָט זיי אַנגעבאָטען.

ערגער און טרויעריגער ווי אין אַלע אַנדערע לענדער האָט די רעאַקציאָן געבושעוועט אין עסטרייך. אין די דייטשע פראָווינצען האָט קוים עקסיסטירט א שאָטען פון א קאָנסטיטוציאָן. יעדען מאָל, ווען די אַזוי־גענאַנטע פּאָסטולאַטען־לאַנדטאָגען (פערזאַמלונגען פון די אַלטע שטאַנדען) האָבען זיך געעפענט, האָט מען זיי שטרענג אָנגעזאָגט, דאָס זיי זאָלען ניט צייגען קיין ווידערשטאַנד צו אַלע פּאָדערונגען פון דער רעגירונג צו בעווי־ליגען די סומעס פיר די נעטיגע הוצאות פון לאַנד, און זיי זאָלען טאָן אַלעס וואָס די רעגירונג פּאָדערט פון זיי. און דיזע לאַנדטאָגען האָבען ווירקליך

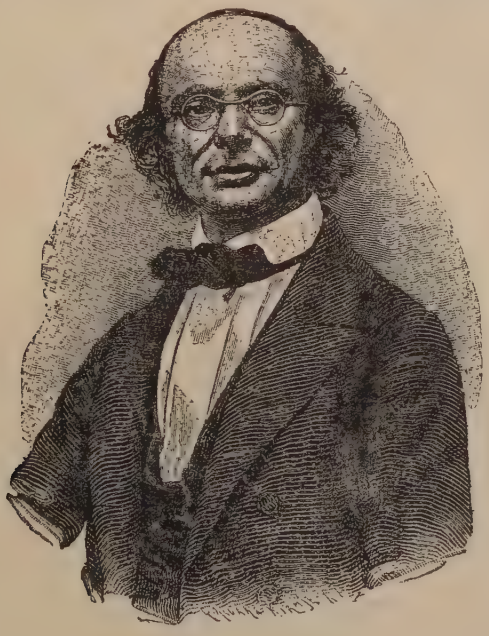

ווילהעלם ווענער.

אזוי געטאָן, ווי מען האָט פון זיי געפּאָדערט. די עסטרייכער זיינען אויך געווען צופרידען מיט דעם, וואָס די רעגירונג האָט זיי געגעבען. מען האָט נאָרניט געדענקט צו פּאָדערן פון דער רעגירונג וועלכע עס איז קאָנסטי־טוציאָן, וואָס זאָל געבען דעם פאָלק מעהר רעכטען און אָנטייל אין דער רעגירונג.

זאָגאָר דער העכסט־געבילדעטער טייל פון בירגערטום האָט זיך געפו־נען אונטער א שרעקליכען גייסטיגען דרוק און אין עקעלהאפטען סיסטעם

פון שפּיאָנסטוואָ. די פּרעס־פּאָליציי, די צענזור און די שפּיאָנען האָבען דערשטיקט יעדע פרייע בעוועגונג. די פּאָליציי האָט נאָכגעשפּירט און שפּיאָנירט זאָגאַר געזעליגע פעראיינען און ליטעראַרישע קלובען. אַפילו די אַריסטאָקראַטען זיינען ניט געווען זיכער פון די געהיים־פּאָליציסטען, און וואָס די רעגירונג האָט צורוה געלאָזען, האָבען די גייסטליכע פערניכטעט. עס איז אַלזאָ קיין וואונדער ניט, דאָס זאָגאַר די אַריסטאָקראַטיע איז גע-ווען שטאַרק אויפגעבראַכט געגען דער רעגירונג און געגען די גייסטליכע.

מיט אַ צעהן יאָהר פריהער ווי אין דייטשלאַנד האָט זיך ענטוויקעלט אין עסטרייך אַ פּאָליטישע פּאָעזיע. אַנאַסטאַזיוס גרין, וועמעס וואַהרער נאָמען איז געווען גראַף אַנטאָן פּאָן אַוערסבערג, האָט שוין אין יאָהר 1831 אַרויסגעגעבען אַ ווערק אונטער'ן טיטעל „שפּאַצירגענג פון אַ וויענער פּאָעט". אַ קליינע צייט שפּעטער זיינען ערשינען דיכטונגען פון ניקאָלאַוס לענאַו (באַראָן נימבש פּאָן שטרעהלענאַו). דיזע פערפאַסער דריקען אויס אַ פּאַטריאָטישען שמערץ איבער דעם דרוק, וואָס דאָס פאָלק ליידט פון דער רעגירונג און פון די גייסטליכע. אָפטער דריקען זיי אויך אויס אַ גיפטיגען שפּאָט אויף דעם יאָמערליכען צושטאַנד.

אין די איבריגע לענדער פון דייטשען בונד האָט מען זיך אויך בע-שרענקט נאָר מיט זינגען פרייע לידער, אָבער מען האָט גאָרניט געטאָן. צום מעהרסטען פלעגט מען אויסגיסען דעם גאַנצען צאָרן און די געפיהלען אין לידער און געזענג ביי אַ גלאָז ביר אָדער פּונש. אין אַלגעמיין זיינען די לידער געווען דרייסט, אָבער זעהר קינדיש. אַזוי צום ביישפּיל האָט איינער געזונגען:

פירסטען, גיט די גרויסע
פּורפּורמאַנטלען אַהער!
מיר וועלען דערפון מאַכען הויזען
פיר דאָס פרייהייטס־מיליטער.

הויך קלוגע מיטגלידער פון בונדעסטאַג און די פּאָליציי זיינען געווען בלינד אַיינצוזעהן, דאָס אַזעלכע שוואַכע און אונפעהיגע פערזען זיינען ניט אין שטאַנד אַרויסצורופען בעגייסטערונג אין די הערצער פון פאָלק צו מאַ-כען אַ רעוואָלוציאָן, און זיי האָבען אָנגעהויבען פערפאָלגען די פּאָעטען, וועלכע האָבען זיי פערפאַסט.

מערקווירדיג איז, דאָס אין די דרייסיגער און פערציגער יאָהרען איז געווען אין דייטשלאַנד די איינציגע לעבהאַפטע בעוועגונג אַ רעליגיעזע.

זינט פיאוס דער 8טער איז צוריק ארויף אויף דעם פאפסטלעכן טראן האט די קאטאלישע קירכע אנגעהויבען שטרעבען צו בעקומען צוריק איהרע פער-לארענע רעכטען און איהרע בעזיצטימער. עס איז אויפגעוואקסען א נייער דור פון גייסטליכע, וועלכע האבען עס געמאכט פיר זייער לעבענס-אויפגאבע דורכצופיהרען שטרענג אלע רוימיש-קירכליכע געזעצען, און האבען זיך ניט געשראקען פאר קיין קאמף מיט דער וועלטליכער רעגירונג. דער קאמף האט פריהער פון אלעם אויסגעבראכען צוליב די געמישטע חתונות. דער בישאף פון קעלן, דער פריי-הער דראסטע צו פישערינג, וועלכער איז ערוועהלט געוואָרען צו זיין נאכט אין יאהר 1833, האט פער-באטען די גייסטליכע דורכצופיהרען די טרויאונגס-צערעמאניע פון געמישטע חתונות, וועו עס איז ניט דערביי בעשטימט געוואָרען, דאס די קינדער, וואס וועלען געבאָרען ווערען פון דער פערבינדונג, זאלען ערצויגען ווערען אין קאטאלישען גלויבען. ער האט אויך פערפאלגט אלע אנהענגער פון דער לעהרע פון פראפעסאר הערמעס אין באנן; די לעהרע, וועלכע דער פאפסט האט שטרענג פערבאטען. די רעגירונג האט געפאדערט פון בישאף, אז ער זאל צוריקרופען זיין פערבאט וועגען געמישטע חתונות און ער זאל אויפהערען צו פערפאלגען די אנהענגער פון דער הערמעס-לעהרע, און אויב ער וויל עס ניט טאן זאל ער רעזיגנירען פון זיין אמט. ער האט אבער ניט געפאלגט, וואס די רעגירונג האט פון איהם פערלאנגט, און דער קעניג האט געהייסען איהם ארעסטירען און פערשליסען אין דער פעסטונג פון מינדען (20טען נאוועמבער 1837).

דאס האט אנגעמאכט א גרויסען שטורם צווישען די קאטאליקען, און זאנאר צווישען די ליבעראלען. דער פאפסט האט שטארק פראטעסטירט געגען דעם און האט בעצייכענט די האנדלונג פון דער רעגירונג אלס „סקאנ-דאלעזע פערלעצונג פון די הייליגע רעכטען פון דער קירכע". באלד האָ-בען זיך וויעדערהאלט די זעלבע פאסירונגען אין דעם בישאפליכען קרייז פאזען. אויך דער ערץ-בישאף פון דונין האט פערבאטען די גייסט-ליכע צו דערלאזען געמישטע חתונות, זען עס איז דערביי ניט בעשטימט געוואָרען, דאס די קינדער, וואס וועלען ארויסקומען פון דער הייראט, זאל-לען ערצויגען ווערען אין דעם קאטאלישען גלויבען. די רעגירונג האט עס פּאָרגעבראכט פאר'ן גריכט, וועלכעס האט פעראורטיילט דעם ערץ-בי-שאף צו זעקס מאנאטען געפענגנים און ארונטערגעזעצט צו ווערען פון זיין אמט. די קאטאליקען זיינען נאך מעהר אויפגעריצט געוואָרען געגען דער רעגירונג. אבער דער קעניג האט געשיקט זיין זוהן דעם קרוינפרינץ, וועל-

כער איז געווען ביים פאלק זעהר בעליבט, און דיזער האט בערוהיגט די געמיטער.

באלד נאך דעם, ווי די רעליגיעזע אויפרעגונג איז געשטילט געווארען, האט זיך אנגעהויבען א נייע לעבעדיגע בעוועגונג אין דער ליטעראטור.

וועהרענד אין אנפאנג פון 19טען יאהרהונדערט האבען געהערשט אין דער ליטעראטור די ראמאנטיקער, איז דורך די בעפריאונגם־מלחמות צוגעצויגען געווארען דער גייסט פון די דיכטער צו דער לעבעדיגער געגענווארטיגער צייט. די גרויסע מאכט, וואס פרייסען האט בעקומען אין די לעצטע צייטען, האט ארויסגערופען די בעגייסטערטע קריגם־לידער פון ארנדט, קאָרנער, שענקענדאָרף און ריקקערט. נאכדעם האבען די בליקען פון דייטשען פאלק זיך געוועגדט אויף די אינערליכע צושטענדען פון לאנד און אויף די איינהייט פון דייטשלאנד, ווי אויף אויף זיינע געזעצליכע פרייהייטען. איהר וויעדער־קול האט דיזע צייט געפונען אין די דיכטונגען פון אוהלאנד און ריקקערט. דער לעצטער האט געזאגט מאנכע גרויסע לייט ביטערע ווארטער און האט זיך בעקלאגט איבער דעם, וואס מען גיט ניט די פעלקער קיין פרייהייט. אויך גראף פאָן פּלאטען, דער קונסטרייכער ליטעראריש־ער מייסטער, האט נעשאפען מיט סאטירישע פיילען.

אין דיזער צייט זיינען ערשינען צוויי דיכטער מיט אן עכט מאדערנעם גייסט, היינע און באָרנע. היינריך היינע איז געבאָרען געווארען פון אידישע עלטערן אין דיסעלדאָרף אין יאהר 1799, דאס הייסט אין דער צייט, וועז דייטשלאנד האט זיך געפונען אין אזא צושטאנד, וואס האט זי בעדעקט מיט שמאך און שאנדע. אין היינע'ס ווערק שפיגעלט זיך אפ דער גאנצער עלענד פון דייטשלאנד אזוי בולט, ווי ביי קיין אנדערען שריפטשטעלער. דעם ערסטען רוהם האבען איהם פערשאפט זיינע „רייזעבילדער" און דאס „בוך דער לידער". מיט רעכט איז ער אנערקענט געווארען אלס אינער פון די ערסטע און גרעסטע לירידער אין דער וועלט. די פאריזער יולי־רעוואלוציאן האט איהם אריינגעצויגען אין שטרודעל פון קאמף. ער האט פערלאזען דייטשלאנד און איז אווק נאך פאריז. דארט האט ער בעסער אנגעהויבען צו פערשטעהן דייטשלאנד. דארט האט ער געשריבען זיין בעריהמטעם ווערק „דייטשלאנד, איין ווינטער־מארכען" (א ווינטער־מעשה), אין וועלכען ער מאכט חוזק מיט זיין בלענדענדען, פינקעלדיגען גייסט פון אלעם, וואס טראגט אויף זיך דעם דייטשען שטעמפעל. אויך לודווינ בארנע איז נאך דער יולי־רעוואלוציאן אווק נאך פאריז.

דיזער שריפטשטעלער האָט אין זיינע „פּאַריזער בריעפּע" אויסגענאָסען אויף דייטשלאַנד זיין גאַנצען צאָרן.

אָן דיזע צוויי פּאָעטען האָט זיך אָנגעשלאָסען א גאַנצע רייהע פּין אַנדערע שריפטשטעלער, וועלכע זיינען געווען בעוואוסט אונטער'ן נאָמען

היינריך היינע.

„דאָס יונגע דייטשלאַנד". אָבער פון דיזער רייהע האָבען זיך אויסגעצייכענט נאָר צוויי, נעמליך: גוצקאָוו און לאובע. די יונגע דייטשלאַנד איז אַרויסגעטרעטען מיט גרויס שטאָלץ און מיט גרויסע פּרעטענזיאָנען אין גאַנצען איבערצואַנדערסען די וועלט. יעדע צייל פון דיזע

דיכטער דריקט אויס א קאָלאָסאַלען אונזין. איבערהויפּט האָבען זיי גע-פּרעדיגט און פערטיידיגט מיט גרויס פייער די פרייע ליבע. דאָס שטאַרק-סטע האָט אַרויסגעבראַכט גוטצקאָוו אין זיין ראָמאַן „וואַללי, די צווייפלע-רין". דער בונדעסטאַג האָט אָנערקענט די שילדערונגען פון די דיכטער פון דער „יונגער דייטשלאַנד" פיר „נייע סאָציאַלע אידעען", און האָט אָנ-ערקענט זייערע ווערק אַלס זעהר וויכטיג, אָבער זעהר שעדליך, און דעריבער האָט ער, דער לאַנדעסטאַג, אויפגעפאָדערט אין יאָהר 1836 אַלע רעגירונגען פון די דייטשע שטאַאַטען צו אונטערדריקען אַלע שריפטען פון „יונג־דייטש-לאַנד", נעמליך: היינע'ס, לאַובע'ס, גוטצקאָוו'ס, מונדט'ס און וויענבאַרג'ס. די פּרייסישע רעגירונג האָט פערבאָטען דעם גאַנצען פערלאַג פון האָפמאַנן און קאַמפּע אין האַמבורג, וואו עס זיינען ערשינען היינע'ס ווערק. עס האָט ניט לאַנג גענומען און עס האָט זיך בעוויזען דער ראַדיקאַלער ליבע-ראַליזם אין זיין ריכטיגער, וואַהרער נאַטור. פיעלע פון די דיכטער זיינען געוואָרען בעלי תשובה און זיינען געוואָרען טעלערלעקער אין די הויפען. זיי האָבען אָבער מיט זייער שימפען די רעוואָלוציאָן געבראַכט דער זאַך פון פרייהייט פיעל מעהר נוצען אַלס מיט זייערע „יוגענד־עזעלייען" (יוגענד־נאַרישקייטען).

גאַנץ אַנדערס איז געווען די ווירקונג אין דער ליטעראַטור ווען עס איז אַרויף אויף די סצענע די ראַדיקאַלע פילאָזאָפיע. דאַוויד שטראַוס אין זיין בוך „דאַס לעבען יעזו" האָט צוריסען דעם וואונדערבאַרען שלייער, מיט וועלכען די עוואַנגעליסטען האָבען איינגעוויקעלט די פּערזאָן פון יע-זוס, דעם גרינדער פון קריסטענטום. ער צייגט, דאָס יעזוס איז א מענש ווי אַלע אַנדערע, נאָר ער אונטערשיידט זיך פון פיעלע אַנדערע מיט זיין הויכען גייסט און זיינע ריינע זיטען. אין דער זעלבער צייט האָט לוד-וויג פייערבאַך אונטערגענומען א קאַמף געגען יעדע פּאָזיטיווע רעליגיאָן. ברונאָ באַוער האָט אונטערגעוואָרפען דעם נייעם טעס-טאַמענט אונטער א גענויע קריטיק. דיזע אַלע שריפטען האָבען געהאַט אויף די בירגער־קלאַס א גרויסע ווירקונג. ליידער האָבען דיזע ווערק מיט זייער געלעהרטער שפּראַך און זייער טהעאָלאָגישער פאָרמע ניט געהאַט קיין גרויסען איינגאַנג ביי די ברייטע שיכטען פון די האַנטווערקער און אַרביי-טער, אום צו בעפרייען דיזע פון רעליגיעזע פאָראורטיילען און מאַכען זיי צוגענגליך צו ליבעראַלע אידעען.

פיעל שטאַרקער איז געווען די פּאָליטישע דיכטונג, וועלכע האָט ווי א טראָמפּעטען־לאַרם זיך געלאָזט הערען איבער דייטשלאַנד. די „געדיכטע

איינעס לעבענדיגען" פון געאָרג הערוועגה (1817—1875) האָט געפונען אַ בעגייסטערטען אָפּקלאַנג אין גאַנץ דייטשלאַנד. עס זיינען גע-ווען גאַנץ אַנדערע ווערטער, ווען ער האָט געזונגען:

„מיר האָבען לאַנג גענוג געליבט,
מיר ווילען ענדליך האַסען".

אָדער:

„רייסט אויס די קרייצען פון די ערדען,
אַלע זאָלען ווערען שווערדען".

זיבען אויפלאַגען האָבען זיינע געדיכטען דערלעבט איינע נאָך דער אַנדערער. זיין רוהם איז געוואָרען אין גאַנץ דייטשלאַנד אונגעהייער גרויס. אין יאָהר 1842 האָט הערוועגה אונטערגענומען אַ רייזע דורך דייטשלאַנד. דיזע רייזע איז געווען אַ וואַהרער טריאומף־צוג. זאָגאַר דער קעניג פריעד-ריך ווילהעלם דער 4טער האָט איהם אויפגענומען און האָט איהם געזאָגט: „איך ליב אויך אַן אָפּאָזיציאָן, ווען זי איז פול מיט זין". דאָך ווען ער האָט זיך בעקלאָגט פאַר דעם קעניג אויף די פרייסישע פּאָליציי האָט מען איהם באַלד אַריבערגעשיקט איבער די גרענעץ מיט צוויי זשאַנדאַרען.

אָן הערוועגה האָט זיך אָנגעשלאָסען אַ גרופּע קאַמפלוסטיגע דיכטער, וועלכע האָבען געוואָרפען זייערע פיילען געגען די רעאַקציאָן און געגען דאָס סיסטעם, וואָס מעטטערניך האָט געשאַפען. די וויכטיגסטע פון דיזע זיי-נען געווען: ערנסט פּרוטץ האָפמאַנן פון פאַללערסלעבען, מאָריטץ האַרט-מאַנן, פערדינאַנד פרייליגראַטה און גאָטטפריעד קינקעל. אַלע ווערק פון ערנסט פּרוטץ (1810—1872) זיינען פול מיט בעגייסטערונג פון פרייהייטס־ליבע. די מעהרסטע זיינען פון פּאָליטישען אינהאַלט, און אי-בערהויפּט זיין קאָמעדיע „פּאָליטישע וואַכטשטובע", וועלכע איז פול מיט שאַרפען וויץ און בייסענדע אָנדייטונגען אויף די דאַמאָלסדיגע צושטענדען און וויכטיגע פּערזאָנען. דערפאַר האָט מען אַרויסגעטריבען פּרוטץ'ן פון יענאַ, און ער האָט זיך אין יאָהר 1846 בעזעצט אין בערלין. דאָרט האָט ער געהאַלטען פיעלע ליטעראַטור־געשיכטליכע פאָרלעזונגען אונטער פיעלע שטערונגען פון דער פּאָליציי.

אַוגוסט האָפפמאַנן, געבאָרען אין פאַללערסלעבען 1798, געשטאָרבען 1874, איז געווען פּראָפעסאָר פון דער דייטשער שפּראַך און לי-טעראַטור אין ברעסלויער אוניווערזיטעט, און ער האָט זיך ערוואָרבען גרויסע פערדינסטען אין דער דייטשער פילאָלאָגיע דורך די אַרויסגאַבע און בעאַר-בייטונג פון אַלטע שפּראַך־דענקמעלער. אין די יאָהרען 1840 און 1841

האָט ער אַרויסגעגעבען זיינע „אונפּאָליטישע ליעדער", וועלכע האָבען דורך זייער פריימוט און ליבעראַלע געזינונגען געמאַכט די רעגירונג אַזוי אונ-צופרידען, דאָס מען האָט איהם ענטזאַגט פון זיין פּראָפעסאָר־שטעלע. יאָה-רען־לאַנג האָט ער געוואַנדערט איבער דייטשלאַנד און האָט אין ערגעץ ניט געפונען קיין שטיקעל מקום מנוחה, ביז עס איז איהם ענדליך געלונגען צו בע-

פריעדריך ווילהעלם דער 4טער.

זעצען זיך אין וויימאַר און וויעדער נעהמען זיך רוהיג צו זיין ליבלינגס־בע-שעפטיגונג, צו דעם שטודיום פון דער אַלט־דייטשער שפּראַך.

פ ע ר ד י נ אַ נ ד פ ר י י ל י ג ר אַ ט ה (1810—1876) איז פרי-הער געווען אַ געהילף אין אַ געשעפט. ער האָט זיך אָבער ענטזאַגט פון זיין קויפמענישער קאַריערע נאָך דעם, ווי ער האָט אָנגעהויבען צו שרייבען לירישע געדיכטען, וועלכע זיינען אָנערקענט געוואָרען פון מבינים פון וואַה-

רער פּאָזיץ. ער האָט זיך דאָן געווידמעט צו דער דיכט־קונסט. ער איז געווען א מייסטער פון דער דייטשער שפּראַך און האָט געהאַט א גליהענדע פּאָפּולאַריטעט. אָנפּאַנגס האָט ער נאָר געשילדערט די פּאַרבען־פּראַכט פון דער זידלענדישער נאַטור. דער קעניג פון פּרייסען האָט איהם בעשטימט א יעהרליכען געהאַלט אום צו האַלטען איהם דורך דעם פון ווייטען פון זיינע פּאָליטישע חברים. אָבער ער האָט אין דיזער לאַנג ניט געקענט בליי־בען. ער האָט זיך ענטזאַגט פון דער שטיצע און איז געוואָרען זעלבשטענ־דיג, און האָט צוריק אריינגעטרעטען אין דינסט אין א לאַנדאָנער הויז. ער איז אריינגעפאַלען אין שטראָם פון דער צייט־בעוועגונג און האָט מיט גרויס פייער אויסגעדריקט זיינע דעמאָקראַטישע און סאָציאַלע אידעאַלען. די רעגירונג האָט איהם דערפאַר ארויסגעטריבען פון לאַנד. ער איז אַוועק אין די שווייץ. דאָרטען האָט מען איהם אויך פערפאַלגט און געיאָגט פון איין קאַנטאָן אין אַן אַנדערען. ער האָט פערגליכען זיין פערפאָלגונג מיט א שאַף־שפּיל, און ער האָט זיך געטרייסט מיט די ווערטער, דאָס „מאַט ווע־רען קען נאָר דער קעניג".

אויך פראַנץ דינגעלשטעדט (1814—1882) האָט געליטען פון דער רעאַקציאָן. איבערהויפּט האָט ער געליטען צוליב זיינע „ליעדער אייניעם קאָסמאָפּאָליטישען נאַכטוואָכטערס". ער האָט געהאַט א שטעלע ביי דער רעגירונג, אָבער צוליב דיזע לידער איז ער אין יאָהר 1841 ענט־זאַגט געוואָרען פון זיין שטעלע. ער האָט זיך אָבער שפּעטער געוואוסט אַזוי אויפצופיהרען, דאָס ער איז אין שטוטטגארט ערנאַנט געוואָרען פון קעניג אלס האָפּראַט און ביבליאָטהעקאר. איבער גאָטטפריעד קינקעל האָ־בען מיר נאָך צו רעדען אין אַן אַנדער אָרט.

אין דער פּאָליטישער פּאָזיץ איז פערשוואונדען די גאַנצע רעוואָלו־ציאָנערע ענערגיע פון דעם דייטשען בירגערטום. עס איז טרויריג צו זעהן, ווי דאָס דייטשע פאָלק האָט ניט פערשטאַנען צו נעהמען א בייי־שפּיל פון פראַנצויזישען און ענגלישען פאָלק צו שאַפען מאַכט־מיטלען צו בעקעמפען די רעאַקציאָן. די דייטשע פּאָזיטען האָבען געהאָפט, אז עם זאָל פון ערגעץ געשעהען אן אונערוואַרטעטע קאַטאַסטראָפע, וועלכע וועט מאַכען אין דער רעגירונג גרויסע פלוצלינגע איבערקעהרעניסען. אָבער וועד זאָל מאַכען דיזע קאַטאַסטראָפע און פון וואַנען זי זאָל קומען — דאָס האָט קיינער ניט געוואוסט און וועגען דעם ניט געטראַכט. זיי האָבען זיך רוהיג געוואָרט אויף די אונערוואַרטעטע קאַטאַסטראָפע, אוו דערוויי־

האָט מען אַרויפגערוקט די מיצקע איבער'ן געזיכט, אום מען זאָל ניט זעהען די טרויעריגע לאַגע פון דעם דייטשען פאָלק.

אין יאָהר 1840 איז געשטאָרבען אין פרייסען פריעדריך ווילהעלם דער 3טער. ער איז געווען אַ הייסער אָנהענגער פון מעטטערניך'ן אין זיין אי-נערליכער און אויסרעליכער פּאָליטיק. פרייסען האָט דורך דיזע פּאָליטיק אַרויפגעצויגען אויף זיך אַ שרעקליכען האַס פון די בירגער. פריעדריך ווילהעלם איז געווען מיט לייב און זעעלע אַ סאָלדאַט און אַ ביוראָקראַט. דע-ריבער איז זיין הויפּט־זאָרג געווען צו האַלטען די רעגירונגס־מאַשין שטרענג נאָך דער פאָרשריפט און דער פאָדערונג פון דעם געזעץ. ווען ער איז געשטאָר-בען האָט זיך ביי פיעלע ערוועקט נייע האָפנונג. מען האָט גערעכענט, דאָס יעצט וועלען פאָרקומען גרויסע ענדערונגען אין לעבען פון דייטשען פאָלק, ווי דאָס איז אימער געוועהנליך ביי אַ נייער טראָן־בעשטייגונג. די פערזאָן פון דעם נייעם הערשער האָט אויסגעוויזען צו בעקרעפטיגען דיזע האָפנונג. פריעדריך ווילהעלם דער 4טער איז געווען אַ מענש, וואָס האָט געהאַסט יעדען צוואַנג. ער איז אָבער געווען זעהר אייגענוויליג, און עס האָט איהם געפעהלט פעסטקייט און בעשטענדיגקייט. ער האָט גיך געביטען זיינע אַנזיכטען, און מען איז קיינמאָל ניט געווען זיכער מיט זיינער אַן ענטשיידונג.

די ערסטע האַנדלונגען פון דיזען נייעם הערשער האָבען געגעבען די ליבעראַלען גוטע האָפנונגען. זיי זיינען אַלע געווען מלא שמחה. פון די-זע האַנדלונגען האָט מען געקענט שליסען, דאָס דער נייער הערשער וויל גוט מאַכען דאָס אונרעכט, וואָס די פריהערדיגע הערשער האָבען בעגאַנ-גען געגען דעם פאָלק, מיט וועלכען ער וויל לעבען אין פרידען. דער לי-בעראַלער גענעראַל באָיען, וועלכער איז אין יאָהר 1820 ענטזאַגט גע-וואָרען פון זיין שטעלע פיר זיין ליבעראַליזם, איז יעצט פון דעם נייעם הער-שער צוריק אַריינגעטרעטען אין שטאַאַטס־ראַט. אַרנדט האָט צוריקגעקראָ-גען זיין פּראָפעסאָר־שטעלע אין באָנן, און דער קעניג האָט צו איהם גע-שריבען, דאָס ער קען איהם און האָט צו איהם צוטרויען. יאַהן האָט בעקו-מען דעם אַייזערנעם קרייץ. דעם 10טען אויגוסט האָט דער קעניג פריעד-ריך ווילהעלם דער 4טער אַרויסגעגעבען אַן אַמנעסטיע (בעגנאַדיגונג) פיר אַלע פּאָליטישע פערברעכער. באַלד נאָכדעם האָט ער אָפּגעשאַפט די קאָ-מיסיאָן, וועלכע איז געווען בעשטימט פון פריהער צו זוכען און פערפאָלגען די יעניגע, וואָס טראָגען זיך אום מיט דעמאָקראַטישע אידעען.

דיזע אלע בעווייזן פון דעם קעניג׳ס ליבעראלע געזינונגען האָט געגעבען מוט דעם לאַנדטאָג פון דער פראָווינץ פרייסען צו בעטען דעם קעניג, אז ער זאל זיי געבען די פערפאסונג, וועלכע מען האָט זיי פערשפראָכען דעם 22טען מאי 1815. דער קעניג האָט זיי זעהר העפליך געענטפערט, דאָס ער זעהט אין דיזען פערלאַנג נאָר ריינע טרייע און גוטע געזינונגען און האָט זיי פערזיכערט, דאָס זיי קענען זיך דורכאויס פערלאָזען אויף זיינע „אבזיכטען איבער די אינסטיטוציאָנען פון די לאַנדטאָגען".

דאָס פאלק האָט זיך באלד איבערצייגט אין זיין אירטום. דעם 4טען אָקטאָבער האָט דער קעניג ערקלערט, אז דאָס פאלק האָט ניט ריכטיג פערשטאַנען דעם ענטפער, וואָס ער האָט זיי געגעבען וועגען דער פערפאסונג, וואָס זיי האָבען פון איהם פערלאַנגט. ביי דער צערעמאָניע פון דער קרוינונג אין בערלין האָבען זיך קלאָר ארויסגעצייגט די וואהרע געזינונגען פון קעניג. די דעפוטירטע פון אדעל האָט דער קעניג דאַמאָלס אויפגענומען אין ריטער־זאל פון שלאָס, און די דעפוטאטען פון די בירגער און פון בויערן־שטאַנד האָט ער געלאָזט וואַרטען דרויסען אין לוסטגאַרטען אונטער ווינט און רעגען.

אין יענער צייט זיינען ערשינען די בעריהמטע „פיער פראגען איינעם אסטפרייססען", וועלכע האָבען אין א זעהר בעשטימטער פאָרמע פערלאַנגט א פאלקס־פערטרעטונג. דיזע „פיער פראגען" זיינען געווען געשריבען מיט א זעהר געזונטער לאָגיק און האָבען געמאכט א גרויסען אייַנדרוק. די פראגען זיינען געווען: „וואָס האָבען די שטאַנדען (די פערשיידענע פאלקס־קלאסען) געוואונען? וואָס האָט זיי געגעבען דאָס רעכט (אויף זייער וואונש)? וואָס פיר א בעשייד (ענטפער) האָבען זיי געקראָגען? וואָס בלייבט זיי איבער צו טאָן?" בינדיג ענטפערט דער פערפאסער אויף די לעצטע פראגע: „זיי מוזען יעצט פאדערן פון דער רעגירונג אלס זייער רעכט, וואָס זיי האָבען ביז אהער געבעטען אלס גנאדע, אלס חסד". דער פערפאסער פון דיזער שריפט איז געווען יאהאן יאקאבי (1805—1877). די פיער פראגען האָבען געמאכט יאקאבי'ן א גרויסען נאָמען אין גאנץ דייטשלאַנד; אָבער די רעגירונג האָט איהם שטארק פערפאלגט. מען האָט איהם בעשולדיגט אין הויך־פערראט, אין מאיעסטעטס־בעלייריגונג און אין פערשפאָטונג פון די געזעצען פון לאַנד. וועז דער פראקוראָר האָט איהם פארגעוואָרפען, דאָס ער גהערט צו דער געפעהרליכסטער אפאָזיציאָן, האָט יאקאבי געענטפערט: „איך גהער ווירקליך צו דער אפאָזיציאָן געגען אונרעכט און שקר". דעם 20טען אפריל 1842 איז

יאקאבי פראורטיילט געוואָרן צו 2½ יאָהר פעסטונג און צו פערלירן די נאציאָנאל־קאָקאַרדע. ער האָט אפּעלירט צום אויבער־טריבונאל און דיזער האָט איהם פרייגעשפּראָכן. עס האָט אָבער ניט לאַנג גענומען און ער איז אריין אין א נייעם קאמף מיט דער רעגירונג.

אין דער ערסטער צייט פון זיין רעגירונג האָט פריעדריך ווילהעלם דער 4טער פיעל פערגרינגערט די צענזור אין פרייסען. אָבער עס האָט ניט לאַנג געדויערט און ער האָט זי וויעדער פערשאַרפט, ווייל די צייטונגען האָבען זיך בענוצט מיט דיזער פרייהייט און האָבען אָנגעהויבען צו קריטיקירען די רעגירונג. די רעגירונג האָט דאמאָלס פערבאָטען זאָגאר איבער־צודרוקען דעם בעשלוס פון מאי פון יאָהר 1815. זי האָט זיך געשעמט, דאָס די פערשפּרעכונג, וואָס דער קעניג האָט דאמאָלס געגעבען דעם פאָלק, זאָל אַזוי שענדליך און אָפען צוריקגעצויגען ווערען, און דעריבער האָט זי פערבאָטען דעם איבערדרוק. עס איז קיין שאָטען ניט געבליבען פון דעם רעכט, וואָס דאָס פאָלק האָט פריהער געהאַט ארויסצוזאָגען פריי זיין מיינונג איבער די אַנדלונגען פון דער רעגירונג. דערפאַר האָט מען געשטיצט שטאַרק די רעליגיאָן. דערצו האָט פיעל געהאָלפען דער רעאקציאָנערער מיניסטער א י י כ ה א ר ן, וויל די פרייערע בעוועגונגען און שטרעבונגען אין דער פראָטעסטאַנטישער טהעאָלאָגישע זיינען געווען פיר די רעגירונג א שרעק. וואָס האָבען זיי געקענט ערווארטען, ווען די עלטערע גייסטליכע האָבען שטיצענדיג זיך אויף דער אויטאָריטעט פון קאַנט זיך געהאַלטען אָן ראַציאָנאַליזם (גלויבען פון פערנונפט), אָדער האָבען ווי שלייערמאכער געמאכט די רעליגיאָן פיר א זאַך פון געפיהל און געלעגט מעהר געוויכט אויף א גלויביגע אַנדאכט (כוונה) ווי אויף די פראָמאָלע ארטהאָדאקסיע? דער קעניג האָט פערלאַנגט, דאָס די פרייסישע גייסטליכע זאָלען אָנערקענען א געווייסע קאָנפעסיאָן, און האָט דורכגעזעצט געגען דעם בעשלוס פון דעם גענעראַל־סינאָד, דאָס די יעניגע, וואָס וועלען ניט אָנערקענען די קאָנפעסיאָן־שריפטען, וועלען מוזען ארויסטרעטען פון דער פרייסישער פראָטעסטאַנטישער קירכע.

דאגעגען האָט דער קאַטאָליציזם בעקומען פון דעם קעניג דעם גאַנצען צוטרוי און אָנערקענונג. דער קאַטאָליציזם האָט ערהאַלטען אזוי פיעל פרייהייט, ווי ער האָט זי שוין ניט געהאַט זינט די צייטען פון מיטעלאַלטער. די בישאָפען, וועלכע זיינען געזעסען אין די געפענגניסען זינט דער צייט פון פריעדריך ווילהעלם דעם 3טען, זיינען אלע באלד בעפרייט גע־ווארען. דער קעניג האָט ערלויבט די קירכען־פירסטען צו אָנערקענען די

פאפסטליכע מאכט און הערשאפט איבער זיי, און האט ערלויבט די קאטא-
ליקען צו ערציהען זייערע קינדער אונטער דער פיהרונג פון זייערע גייסט-
ליכע. דער פאפסט גרעגאר דער 16טער האט זיך אויסגעדריקט מיט צו-
פרידענהייט, דאס זיין אויפאריטעט איז פיעל שטארקער אין דער פראקטע-
טאנטישער פרייסען אלס אין דער קאטאלישער עסטרייך און באיערן.

דער שטרענג-קירכליכער גייסט האט געהערשט. זיין קאמף איז גע-
וען איבערהויפט גענען דער גאטלאזער פילאזאפיע, וועלכע איז ארויסגע-
רופען געוואָרען פון קאנט'ס קריטיק פון ריינעם פערשטאנד. אין יאהר
1844 האט קעניגסבערג געפייערט דעם 300-יעהריגען יובילעאום זינט איהר
אוניווערזיטעט עקסיסטירט, און אלע אויפגעקלערטע קרייזען האבען גע-
נומען א שטארקען אנטייל אין דיזען יום טוב, מיט וועלכען דער נאמען
קאנט איז געווען ענג פערבונדען. דאמאלס האבען אויך די קאטאליקען גע-
פיעירט א יום טוב, וועלכער האט דורך זיין אבערגלויבען דערמאהנט אן
די פינסטערע צייטען פון מיטעלאלטער. דער בישאף ארנאלדי פון
טריער האט דעם 18טען אויגוסט 1844 געלאזען אויסשטעלען דעם אזוי-
גענאנטען הייליגען ראק, כלומר'סט יעזוס'עס בגד, וואס איז ניט ענעהט
פון מענשליכע הענט. דיזע אויסשטעלונג פון דעם הייליגען ראק האט דיזען
מאל געהאט פיעל מעהר ערפאלג ווי אין דעם יאהר 1810. איבער א מי-
ליאן מענשען זיינען געקומען זעהן דיזע רעליקווויע (הייליגען אנטיק). אויך
פון דער קאטאלישער פראנקרייך זיינען געקומען פיעלע גלויביגע, ווייל דא-
מאלס איז נאך דארט ניט געווען קיין אויסשטעלונג פון א קאנקורענץ-ראק
ווי אין 1891 אין ארזשענטאיל (א שטאדט אין פראנקרייך).

די אויסשטעלונג פון דעם ראק און די בעריכטען פון די פיעלע וואונ-
דער, וואס זיינען כלומר'סט געשעהען אין טריער, זיינען געווען אן אפענער
שפאט אויף די אנשויאונגען פון יענער צייט און די ליבעראלען זיינען
ארויס געגען דיזען שווינדעל מיט זייערע וואפען פון קריטיק און פון שפאט.
די באננער פראפעסאָרען זיבעל און גילדעמייסטער זיינען ארויס מיט א
שריפט, אין וועלכער זיי האבען בעוויזען מיט אותות ומופתים דעם פאלש
פון דעם ראק, אבער עס האט גארניט געווירקט. נאר איין קלייניעם העפט
וועגען דעם ראק, געשריבען פון יאהאננעס רונג, האט געהאט
א גרויסען ערפאלג, ווייל עס איז געשריבען געוואָרען זעהר פאפולער. עס
איז געווען אן אפענער בריף „געגען דעם געצענפעסט אין טריער צו דעם
בישאף, אלס דעם טעטצעל פון 19טען יאהרהונדערט". דיזעם וועלקעל,
וואס איז געשריבען געוואָרען פון דעם ארויסגעטריבענעם קאטאלישען

גייסטליכען ראנגע, איז שטארק און גיך פערשפרייט געוואָרען אין פיעלע קאטאלישע לענדער. זיין בילד איז געווען ארויסגעשטעלט אין פיעלע שוי־פענסטער. דאָס האָט איהם צוגעגעבען אזוי פיעל מוט, דאָס ער האָט זיך אליין גערעכענט פיר א צווייטען לוטהער, און האָט געגרינדעט דייטש־קא־טאלישע געמיינדעס, וועלכע האָבען זיך ענטזאגט פון פאפסט. אָבער די־זע געמיינדעס האָבען ניט לאַנג עקסיסטירט. אין יאָהר 1848 איז פון זיי כמעט קיין זכר ניט געבליבען.

הגם די צענזור איז געווען זעהר שטרענג האָט דאָס פאלק דאָך געפו־נען מיטלען און וועגען צו צייגען דער רעגירונג, דאָס עס איז שטארק אונ־צופריעדען מיט דעם הערשענדען סיסטעם. די ליבעראלע שטרעמונג איז גע־ווען אזוי שטארק, דאָס דער קעניג האָט זיך געמוזט רעכענען דערמיט. דעם 3טען פעברואר 1847 האָט ער בערופען די פראָווינציאל־שטאַנדען צו נעהמען אנטייל אין דעם לאַנדטאג, וואָס איז דאמאלס פאַרגעקומען אין בערלין. אָבער מען זיי קיין זעלבשטענדיגקייט ניט געגעבען. זיי האָבען געהאט צו זאגען זייער מיינונג נאָר אין פראָגען וועגען אנלייהען און שטייער, אָבער אין אלע אנדערע זאכען האָט זייער שטימע ניט געהאט קיין ווערט; זיי האָבען זאגאר ניט געהאט דאָס רעכט צוזאמענצוקומען אהן דער ערלויבנים פון דער רעגירונג. די ליבעראלען זיינען געווען שטארק אונצופריעדען מיט אזא מין לאַנדטאג און האָבען ניט געוואָלט נעהמען אין איהם קיין אנטייל.

אויך די ערעפנונגס־רעדע פון דעם קעניג האָט קלאָר ארויסגעזאגט, אז דאָס פאלק האָט וועניג צו רעכנען אויף א ווירקליכע קאָנסטיטוציאָן. אין דיזער רעדע האָט ער ערקלערט, דאָס קיין מאכט אין דער וועלט איז ניט אין שטאַנד צו צווינגען איהם צו ענדערן די בעציהונגען צווישען איהם און זיין פאלק און גרינדען זיי אויף קאָנסטיטוציאָנעלע פרינציפען. דערמיט איז בעשטימט געוואָרען דער שיקזאל פון לאַנדטאג. די אפאָזיציאָן האָט אָבער ניט אויפגעהערט צו פאדערן די רעגעלמעסיגע צוזאמענרופונג פון דעם לאַנדטאג, מיטווירקונג אין דער געזעצגעבונג און אנטייל אין דער פינאנץ־פערוואלטונג. די שפאלטונג צווישען קעניג און לאַנדטאג איז געוואָרען אונפערמיידליך. דעם 26טען יוני 1837 האָט דער קעניג אין גאנצען אפ־געשאפט די פערזאמלונג פון לאַנדטאג און האָט זי געשלאָסען אויף אימער. דאָס איז געווען א זעהר געוואגטער שריט.

הער געפינען מיר פיר נעטיג צו ווארפען א בליק איבער די קלאסען־פערהעלטניסען פון דייטשלאַנד, איבערהויפט פון פרייסען. דערבי וויע־

לען מיר מוזען עטוואס דערמאהנען פון דער פריהערדיגער געשיכטע פון די האהענצאלערן (די פרייסישע קעניגליכע פאמיליע). די גרעסטע צאהל פון דער בעפעלקערונג איז בעשטאנען פון בויערן. זאגאר אין יאהר 1861 איז געווען די צאהל פון די בויערן אין פרייסען 12 מיליאן מיט 800 טויזענד, וועהרענד אין די שטעדט האבען געוואוינט נאר 5,600,000 פערזאנען. די לאנע פון די בויערן איז געווען א זעהר געדריקטע, כמעט אונערטרעגליכ. וועז עס איז אנגעקומען אין פרייסען די ידיעה פון דער פראנצויזישער רעוואלוציאן און איהר פערניכטונג פון די אלטע פעאדאל־רעבטען, האבען זיך די פרייסישע יונקערס שטארק דערשראקען. זייער געוויסען האט זיי אנגעהויבען צו נאגען אויף זייער בעהאנדלען און זייער דריקען די ארימע בויערן. אבער דיזער זעלבע־צוישטאנד פון די פרייסישע יונקערס האט ניט לאנג געדויערט, און אלעס איז געבליבען ביים אלטען.

אבער דער קריג מיט נאפאלעאן'ן האט פון זיי גענומען ראכע. די שלאכט ביי יענא האט צוקלאפט דעם פרייסישען שטאאט אויף שטיקער. נאפאלעאן האט פערטריבען די פרייסישע רעגירונג ביז איבער דער רוסישער גרענעץ. דער פרייסישער בויער האט ניט געהאט קיין אורזאך צו טרויערן איבער דער מפלה, וואס דאס לאנד האט געליטען אין דעם שטרייט מיט נאפאלעאן'ן; אין גענעגנטייל, די שלאכט ביי יענא האט פערשאפט דעם פרייסישען בויער דאס זעלבע, וואס די פראנצויזישע רעוואלוציאן האט פערשאפט די פראנצויזישע לייבאייגענע דעם 4טען אויגוסט 1789. די רעגירונג און די יונקערס האבען דאמאלס קלאר געזעהען, דאס די פרייע בויערן, וועלכע האבען יעצט אייגענעם גרונד־בעזיץ, לאזען זיך ניט בעזיגען פון די פרייסישע לייבאייגענע בויערן, וועלכע האבען ניט קיין אייגענטום און וועלכע פלעגען זעהר אפט ארויסגעיאגט ווערען פון זייערע וואוינונגען מיט זייערע וויבער און קינדער אין פרייען פעלד. דאס האט געפיהרט דערצו, דאס דעם 9טען אקטאבער 1807 האט די רעגירונג ארויסגעגעבען אן עדיקט (אוקאז), וועלכער האט אפגעשאפט די לייבאייגענשאפט. אבער דער עדיקט איז נאר גענליבען אויף'ן פאפיר, אין דער פראקטיק איז אלעס גענליבען ביים אלטען. נאר וועז עס האט אויסגעבראכען דער קריג צווישען נאפאלעאן'ן און רוסלאנד, און מען האט זיך דערמאהנט, דאס מען וועט וויעדער מוזען האבען דעם בויער — ערסט דאן האט די פרייסישע רעגירונג גראטען אין יאהר 1811 די גרונד־בעזיצער און די בויערן, אז זיי זאלען זיך אין צייט פון 2 יאהר אויסגליכען און געפינען מיטלען, ווי אזוי די בויערן זאלען ווערען פרייע מענשען מיט גרונד־אייגענטום און די העררען

זאָלען אויך זיין צופרידען. אָבער אויב זיי וועלען זיך אין די צוויי יאָהר ניט פערגלייכען וועט אַ קעניגליכע קאָמיסיאָן צווינגען ביידע צדדים צו ענ-דיגען די זאַך. דער בויער האָט געדאַרפט אָפּטרעטען אַ דריטעל פון דעם גרונד, וואָס ער בעזיצט, און דערפאַר האָט ער געדאַרפט די איבריגע צוויי דריטעל בעקומען פריי אַלס זיין אייגענטום. אָבער אויך דיזער פּראָיעקט, וועלכער איז געווען פיר די הערערן אַזוי גינסטיג, איז נאָר געבליבען אויף'ן פּאַפּיר. די הערערן האָבען דאָס אויך ניט געוואָלט נאָכגעבען.

דאָס פאָלק האָט אָבער ניט פערלאָרען די האָפנונג אויף בעסערע ציי-טען, ווען עס וועט ענדליך דאָך בעפרייט ווערען פון דעם יאָך פון די הער-רען און צוגעלאָזען ווערען צו נעהמען אָנטייל אין דער רעגירונג, און דערי-בער האָט עס מוטיג געקעמפט פיר די בעפרייאונג פון זיינע פירסטען. אָבער נאָך דעם, ווי דאָס פאָלק האָט געזיגט, איז עס באַלד געקומען צו דער איבערצייגונג, דאָס עס האָט געטאַנצט אויף אַ פרעמדער חתונה. עס האָט מיט זיין בלוט בעפרייט די פירסטען און איז אַליין געבליבען פערשקלאַפט ביי די פירסטען ווי פריהער. די אַלע שענע הבטחות, וואָס די פירסטען האָבען זיי געגעבען פאַר דעם קריג, האָבען זיי באַלד פערגעסען, ווי נאָר זיי זיינען צוריק אַרויף אויף'ן פערד. עס איז נאָך ניט אַוועק אַ יאָהר נאָך דעם זיג ביי וואַטערלאָאָ, און די רעגירונג האָט געגעבען דער בויערן־פּראַגע אַן אַנדער ווענדונג. דער יאָך פון די הערערן גוטס־בעזיצער איז נאָר אַ ביסעל פערגרינגערט געוואָרען, אָבער ניט אָפּגעשאַפט געוואָרען, ווי מען האָט פערשפּראָכען דעם פאָלק פאַר דעם קריג.

אין דיזען צושטאַנד איז געבליבען די בויערן־בראַגע אין פּרייסען ביז דעם יאָהר 1845. דאַמאָלס האָט זיך די פראַגע אָנגעהויבען צו לעזען. עס איז בעשלאָסען געוואָרען, דאָס די בויערן זאָלען ווערען פריי פון יעדען דינסט צו זייערע הערערן, און די ערד, וואָס זיי האָבען בעאַרבייט, זאָל ווע-רען זייער אייגענטום נאָך דעם, ווי זיי וועלען בעצאָהלען 25 מאָל דעם פּרייז, וואָס די ערד קען אַריינברייגען רענט אין אַ יאָהר. דיזע אויסצאָה-לונג מוז געמאַכט ווערען אין סומעס ניט וועניגער פון 100 טהאַלער מיט איין מאָל. פיר די בויערן, וואָס זיינען געזעסען אויף די רעגירונגס־גיטער, איז די סומע פון אויסצאָהלען בעשטימט געוואָרען נאָר 20 מאָל פון דעם בעטראַג פון רענט.

אָבער אין דער פּראַקטיק האָט זיך בעוויזען, דאָס די בעפרייאונג פון די בויערן פון דעם יאָך פון זייערע הערערן, איז גאָר געווען אַ קוועלע פון שרעקליכען עלענד און אונערהערטע רויבערייען פון דער זייט פון די רי-

טער און די בעאמטע. מען האָט די בויערן געגעבען וועניגער גרונד אלס זיי האָט געקומט לויט דעם, וויפיעל זיי האָבען פריהער בעארבייט. מען האָט זיי איינגעטיילט די ערגסטע ערד, און די בעסטע האָט מען צוגעטיילט צו די הערען. דער בויער האָט געוואלט קלאָגען אויף דיזעם אונרעכט, אָבער ער האָט ניט געהאט דערצו די נעטיגע מיטלען. אייניגע בויערן האָבען זיך יע געקלאָגט אויף דיזע אונרעכטען, אָבער עס האָט צו גאָרניט געפיהרט. זיי זיינען נאָר רואינירט געוואָרען פון די לאַנגע פראָצעסען.

פון 1816 ביז 1848 האָבען זיך געפונען אין פרייסען 70,582 בויערשע אייגענטימער מיט א גרונד־בעזיץ פון 5,158,827 מאָרגען אייגענעם לאַנד.

ערגער פון אלע קלייניע לויט פון דער לאַנד־בעפעלקערונג איז עס גע־ווען די וועבער־ארבייטער אין שלעזיען. זיי האָבען געהאט זהר פיעל צו ליידען אונטער דער אויפקומענדער גרויס־אינדוסטריע. דאָס שפינען מיט'ן האַנט האָט שוין מעהר ניט געהאט קיין ווערט. מען האָט בערעכענט, דאָס א פאָבריק, וואָס האָט בעשעפטיגט נאָר 100 וועבער, האָט צוגענומען דאָס ברויט פון 100,000 האַנט־וועבער, וועלכע זיינען איינפאך אויסגעגאַנגען פו הונגער. אַן אויגען־צייגע בעשרייבט דאָס לעבען פון א האַנט־וועבער אין יענער צייט מיט פאלגענדע וועדטער: „אין א דונקלען אונגעזונדען צי־מער שטעהט בלויז א וועב־שטוהל, אן אלטע צובראָכענע בעטל, פול מיט שמאטעס, א הינקעדיגער טיש, א באַנק און א פוס־בענקלע. דאָס צימער איז אזוי ענג, דאָס די קינדער מוזען זיך דרעהען ווי ווערים און עס בלייבט קוים גענוג אָרט פיר די נעטיגע בעווענגונג ביי דער ארבייט. אין פערגלייך מיט אזא צימער איז דער פיה־שטאהל פון א לאַנד־גוט געווען א פראַכט־זאל". דיזע הויז־וועבער האָבען קוים פערדינט 120 מארק א יאָהר. עס איז דע־ריבער קיין וואונדער ניט, דאָס אין יאָהר 1843 האָט געהערשט צווישען דיזע וועבער א שרעקליכער הונגער.

די פאַבריקאַנטען פון זייער זייט האָבען געמוזט ארונטערשניידען די פרייזען אום אויסצוהאלטען די ענגלישע קאָנקורענץ. און עס פערשטעהט זיך, דאָס זיי האָבען פיעל ארונטערגעשניטען דעם ארבייטס־לוין. אויסער דעם האָבען זיי געצאָהלט די ארבייטער זייער געהאלט ניט אין באַארעם גלט, נאָר אין לעבענסמיטלען, און ווי מען האָט געקענט ערוואַרטען — מיט הויכע פרייזען און דערצו נאָך פון ערגסטען סאָרט. דיזער שרעקליכער עלענד האָט געפיהרט אין יאָהר 1844 צו א גרויסען אויסברוך אין די גרויסע שלעזישע וועבער־דערפער פעטערסוואלדאו און לאַנגע־ביעלאו. דעם ערסטען שטויס צום אויסברוך האָבען געגעבען אייניגע

פרעכע ווערטער פון די אונטערנעהמער. אַזוי צום ביישפּיל, ווען מען האָט פאָרגעשטעלט איין פאַבריקאַנט די עלענדע לאַגע פון די וועבער־אַרבייטער, האָט ער זיך אויסגעדריקט: „מען וועט נאָך בריינגען דערצו, דאָס די וועבער וועלען זיין געצוואונגען צו מאַכען אַ שטיק לייוועגט פיר אַ קוואַרק (אַ קליין קעזעל)". אַן אַנדער פאַבריקאַנט האָט מיט שפּאָט געזאָגט צו זיין אַרבייטער, וועלכער האָט זיך פאַר איהם בעקלאָגט, דאָס ער קען פיר קיין פאַל ניט דורכקומען מיט זיין געהאַלט, אַז ער זאָל פּרובירען עסען גראָז, ווען זיין לוין איז איהם ניט גענוג אויף ברויט. דאָס האָט אויפגערייצט די אַרבייטער נאָך מעהר ווי זייער עלענדע לאַגע. צו יענער צייט איז ערשינען אַלס פלוג־שריפט אַ ליד מיט'ן טיטעל „דאָס בלוטגעריכט צו פּעטערסוואַלדאַו", וועלכעס האָט געשילדערט די עלענדע לאַגע פון די וועבער אין יענעם דאָרף, און האָט אויפגעפלאַקערט דעם האַס פון די אַרבייטער צו זייערע אַרבייט־געבער.

די אַרבייטער האָבען געזונגען דיזעס ליד אונטער די פענסטער פון די פאַבריקאַנטען אין פּעטערסוואַלדאַו און זיי האָבען עס אויך אָנגעקלעפּט אויף די ווענט פון די פאַבריקען. דיזע דעמאָנסטראַציאָן איז געוואָרען פיעל ערנסטער נאָך דעם, ווי עס האָט זיך אָנגעהויבען אַריינמישען די פּאָליציי. ווען די פּאָליציי האָט אַרעסטירט אַן אַרבייטער, זיינען זיינע קאַמעראַדען בעפאַלען די פאַבריק און האָבען צובראָכען אַלע מאַשינען. עס איז געוואָרען צווישען די אַרבייטער אַ שרעקליכע בעוועגונג, די צאָהל פון די ערבייטערטע אַרבייטער איז געוואַקסען פון שטונדע צו שטונדע און עס איז געוואָרען אַ גרויסער אויפשטאַנד. ענדליך האָט די רעגירונג אַרויסגערופען מיליטער פון שוויידניטץ. עס איז געוואָרען אַ שרעקליכער קאַמף צווישען דעם מיליטער און די אַרבייטער, און ערסט נאָך דעם, ווי עס איז אָנגעקומען מעהר מיליטער, איז עס געלונגען הערצושטעלען „רוה" מיט בליי און פּולווער. ווי געוועהנליך האָבען זיך נאָכדעם אָנגעהויבען פערפאָלגונגען, אַרעסטען און שטרענגע בעשטראָפונגען, געגען וועלכע די אַרבייטער האָבען גאָרניט געקענט טאָן און האָבען געדולדיג ערטראָגען זייער עלענד אַלס אַ שטראָף פון גאָט. די בירגער האָבען גראַטולירט די פאַבריקאַנטען מיט זייער זיג. וואָס האָט עס זיי געקימערט, דאָס אין דעם קאַמף צווישען מיליטער און די אויסגעהונגערטע וועבער זיינען פאָרגעקומען שרעקליכע סצענעס? דאָס צום ביישפּיל אַ סאָלדאַט האָט געפונען צווישען די דערשאָסענע זיין אייגענעם ברודער?

פיעלע פון די בויערן, וואָס זיינען ניט געווען צופרידען מיט די רע-פאָרמעס אין גרונד־בעזיץ, האָבען זיך ענטזאַגט צו בעאַרבייטען די פעלדער. די רעגירונג האָט וועגען דעם גאָרניט געטאָן. דער רעזולטאַט דערפון איז געווען, אַז דאָס יאָהר 1896 איז געווען אַ הונגער־יאָהר און אין דעם נעכס-טען יאָהר 1847 איז אויסגעבראָכען אין דער אונגליקליכער שלעזיען אַ הונ-גער־טיפוס. ערסט דאַן האָט זיך די רעגירונג גענומען פערשאַפען דעם אָרי-מען פאָלק ביליגעס ברויט און אַרבייט. ליידער איז עס שוין געווען צו שפּעט. דאָס פאָלק האָט ניט געהאַט קיין מיטלען צו קויפען זאָגאַר ביליגעס ברויט. עס איז אויך געווען צו פיעל אויסגעמאַטערט און אָפּגעשוואַכט פון הונגער, אום עס זאָל קענען אויספיהרען וועלכע עס איז אַרבייט. דער טי-פוס האָט צוגענומען טויזענדער קרבנות. עס פערשטעהט זיך, דאָס די פּעסט האָט דאַן אויך ניט געשאַנעוועט קיין רייכע לייט; עס זיינען געווען געגענדען, וואו עס איז אויסגעשטאָרבען אַ צוועלפטעל פון דער גאַנצער בע-פעלקערונג. דאָס איז געווען דער שרעקליכער רעזולטאַט פון דער זינדיגער גלייכגילטיגקייט פון די רייכע פאַבריקאַנטען צום עלענד פון די הונגעריגע אַרבייטער.

דער פּראָלעטאַריאַט איז דאַמאָלס געווען ווענינ אויסגעברייטעט אין דייטשלאַנד. עס האָט נאָר עקסיסטירט אין די גרויסע שטעדט, וואו די אינ-דוסטריע איז געווען שטאַרק ענטוויקעלט. די אַרבייטער זיינען דאַן געווען היבש געלערנט און פלעגען ווערען זעלבשטענדיגע האַנטווערקער, און דאַרום האָבען אַרבייטער און בעלי מלאכות געהאַט איינע און די זעלבע אינטע-רעסען. די סטאַטיסטיק פון יענער צייט צייגט, דאָס דאַמאָלס האָבען זיך געפונען אין דייטשלאַנד 78,000 פאַבריקען, אין וועלכע עס האָבען געאַר-בייט 550,000 פּערזאָן, און 457,365 מייסטערס, וועלכע האָבען געהאַט 384,783 געזעלען צוזאַמען מיט לעהר־יונגען. די אַרבייטער, און איבער-הויפּט די בעלי מלאכות, האָבען געהאַט אויסצושטעהן פיעלע פערפאָלגונגען פון אַ ברוטאַלער פּאָליציי, וועלכע האָט פון זיי געשונדען די הויט ביים אַרויסגעבען זיי פּאַספּאָרטען אָדער וואַנדער־ביכער, ווייל זיי, די אַרבייטער, פלעגען אין יענע צייטען זעהר פיעל וואַנדערן פון איין אָרט אין אַן אַנ-דערען אום צו געפינען פיר זיך אַרבייט.

דיזע אַרבייטער האָבען זיך אָנגעהערט אויף זייערע רייזען סאָציאַליס-טישע אידעען, וועלכע האָבען דאַמאָלס געהערשט אין פראַנקרייך, און האָ-בען וועגען דעם פערפאַסט לידער, וועלכע האָבען פיר די רעגירונג גע-

שיינט צו זיין זעהר געפעהרליכע, הגם אין גרונד זיינען זיי נאָר געווען קינדישע פּלאַפּלערייי. אזוי צ. ב. ווערט אין איין ליד געזונגען ווי פאָלגט:

ווען די פירסטען פרעגען:
וואו איז אבשלום?
קענט איהר זיי זאָגען:
זעהט, ער הענגט שוין!
ניט אויף אַ בוים,
ניט אויף אַ שטריק,
נאָר אויף דעם טרוים
פון אַ רעפובליק.

מען האָט אַ רייזענדען ארבייטער געפרעגט, מיט וואָס ער בעשעפטיגט זיך, האָט ער אויף'ן פערהער געענטפערט, דאָס זיין פראָפעסיאָן איז: אַ פירכטען־מערדער. דאָס איז אָבער באמת נאָר געווען קינדישע בעריהמעריי.

די בעלי מלאכות זיינען נאָך דאמאָלס געווען שטאַרקע אָנהענגער פון דעם צעך־אינסטיטוט. הגם נאָך דעם אויפשטאַנד פון יענע איז דער צעך־אינסטיטוט אָפּגעשאַפט געוואָרען, און יעדער האָט געקענט ווערען אַ בעל מלאכה ניט געהערענדיג צו אַ צעך, אָבער די גוטס־בעזיצער האָבען זיך בענוצט מיט דיזער פרייהייט אום אויסצוזוינגען פון דעם בעל מלאכה דעם לעצטען טראָפּען בלוט. וואָרום כל זמן דער צעך־אינסטיטוט האָט עקסיסטירט, האָט יעדער בעל מלאכה אין דאָרף געמוזט צאָהלען דעם גוטס־בעזיצער אַ געווייסע יעהרליכע אָפּצאָהלונג. דערפאַר האָט דער גוטס־בעזיצער ניט דערלאָזען קיין קאָנקורענט אין דיזער ארבייט אין דעם זעלבען דאָרף. אָבער אויך דאַן, וועז דער צעך־אינסטיטוט איז אָפּגעשאַפט געוואָרען און דער גוטס־בעזיצער האָט שוין ניט געקענט בעשיצען זיין דאָרף־ארבייטער, זיינען די פריהערדיגע אָפּגאַבען דאָך פערבליבען. דער גוטס־בעזיצער האָט נע'טענה'ט, דאָס די אָפּגאַבען זיינען ניט פיר וועלכען עס איז שוץ, נאָר פיר דעם באָדען, אויף וועלכען דער דאָרף־בעל־מלאכה זיצט. אין דער זעלבער צייט האָט דער גוטס־בעזיצער אַליין זיך אָנגעהויבען בעשעפטיגען מיט אינדוסטריע, מיט ארבייט; ער האָט אַליין אָנגעהויבען צו בויען וואַסער־מיהלען און ווינט־מיהלען, שפּעטער אויך דאמפּ־מיהלען; ער איז געוואָרען אַ קאָנקורענט צום דאָרף־מיהלנער און האָט איהם רואיניירט. דער גוטס־בעזיצער האָט דאָך קיינעם ניט בעדארפט צאָהלען קיין אָפּגאַבען, און דערמיט אַליין האָט ער געקענט זיין אַ געפעהרליכער קאָנקורענט צום דאָרף־מיהלנער. און ווי מיט דעם מיהלנער, אזוי איז עס

אויך געווען מיט אנדערע דאָרף־ארבייטער. די שטאָדטישע בעלי מלאכות זיינען שוין אין דיזער הינזיכט געווען אין א בעסערער לאגע. אָבער זיי זיינען אויך געווען שטאַרק געדריקט פון דעם קאָנקורענץ פון די פאַבריקאַנטען. דערביבער איז קיין וואונדער ניט, וואָס די קלייניע פאַבריקאַנטען זיינען געווען געגנער פון געווערב־פרייהייט און אָנהענגער פון דער צעפּ־אינסטיטוציאָן.

גאַנץ עהנליך זיינען געווען די פערהעלטניסען צווישען די קלאַסען פון דער דאַמאָלסדיגער געזעלשאפט אויך אין די קלענערע דייטשע שטאַטען און אין עסטרייך. אויך היר, אין עסטרייך, זיינען פאַרגעקומען אין יאָהר 1844 אונרוהען צווישען די וועבער ווי אין שלעזיען. אויסער וואָס די אַרבייט זעלבסט האָט זיך דאַרט זעהר שלעכט בעצאָהלט, איז דער עלענד פון די וועבער געווארען נאָך פיעל גרעסער פון דעם דרוק פון די צו־גרויסע אָפּגאבען. די מאשינען האָבען אַרונטערגעשניטען דעם לוין־פרייז, האָבען פערלענגערט די ארבייטס־צייט און האָבען געמאכט, דאָס פיעלע ארבייטער זיינען געבליבען אָהן ברויט. די ארבייטער אין די קרייזען פון לייטגעריטז און פראג האָבען זיך צוזאַמענגענומען און האָבען צושטערט פיעלע פאַבריקען און פערניכטעט די מאשינען, אָבער דאָס האָט צו גאָרניט געפיהרט. די פראגער בירגער האָבען זיך בעוואפענט, וועז זיי האָבען דערזעהען, דאָס די מאסע הונגעריגע פראָלעטאריער קומען אָן. די פאָליציי האָט אויך זיי געשאָסען און זיי האָבען געמוזט צולויפען. פיעלע זיינען ענטלאָפען אין די ריזען־בערג, וואו זיי זיינען צושטאַרבען פון הונגער־טיפוס.

אין דעם עקאָנאָמישען קריזיס פון די יאָהרען 1845 און 1846 האָט זיך צוזאַמענגעקליבען אין וויען אַן אונגעהייערע מאסע פון פראָלעטאריער. די פאַרשטעדט זיינען געווען פול מיט הונגעריגע און אָפּגעריסענע און אָפּגע־שלייסענע מענשען. עס איז קיין וואונדער ניט, וואָס דיזע מאסע איז אויך געווען זעהר פערדאָרבען זיטליך. די „פרייוויליגע ארבייטס־אנשטאלט" האָט זעהר וועניג געהאָלפען צו פערבעסערן די מאטעריעלע און זיטליכע לאגע פון די הונגעריגע פראָלעטאריער, וועלכע זיינען געווען שטאַרק ערביטערט געגען דער רעגירונג, וויל זי האָט זיי בעהאַנדעלט ווי שקלאָפען, ווי אויך געגען די פאַבריקאַנטען, וועלכע האָבען זיי געוויסענלאָז עקספּלואָטירט, און געגען דער גאַנצער געזעלשאפט, וועלכע האָט זיי בעטראכט און בעהאַנדעלט אלס אויוואורפען, און האָט זיי ניט צוגעלאָזען צו געניסען פון די ניטער, וועלכע זיי, די פראָלעטאריער, האָבען בעשאפען.

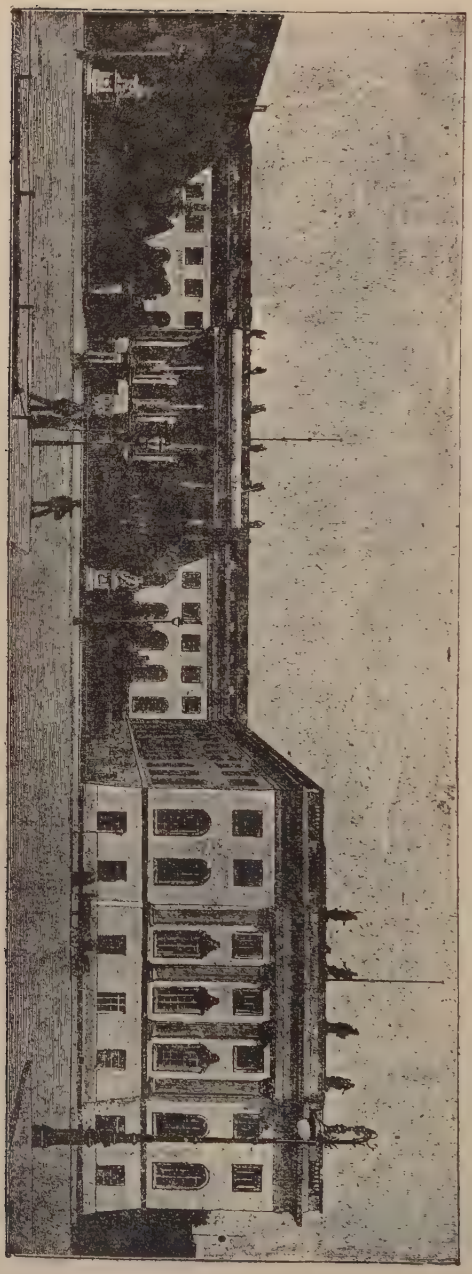

די גאַנצע געזעל-שאַפט אין עסטרייך און פּרייסען איז געווען גע-גען די אַרבייטער; די האַנטווערקער, די בורזשו-אַזיע, די פעאָדאַלע אַריס-טאָקראַטיע — אַלע זיינען געווען געגען זיי. די לי-בעראַלע בורזשואַזיע האָט זיך געשטעלט אָן דער שפּיץ פון דער בעוועגונג פון 1848, אָבער אין דעם ריכטיגען קאַמף האָבען זיי ניט גענומען קיין אָנ-טייל. זיי האָבען געהיט זייערע ביינער. זיי האָבען געוואָלט שאַרען פייער מיט פרעמדע הענט, מיט די הענט פון די אַרביי-טער. נאָר די יוגענד, די סטודענטען פון די אוני-ווערזיטעטען, איבערהויפּט אין בערלין און וויען, האָ-בען זיך אַריינגעוואָרפען אין דער בעוועגונג מיט גרויס ענטהוזיאַזם. די פּראָלעטאַריער האָבען אויך ניט געקוקט אויף קיין זאַך און האָבען זיך מיט מסירות נפש געוואָרפען אין שלאַכט ביי די באַרי-קאַדען. זיי האָבען זיך אי-בערגעגעבען צו דער בע-וועגונג מיט לייב און זעע-

די ליכטיגען אַט פּעטיטיאָנע.

לע, און ווי אלע מאל האבען זיי אויך דיזען מאל גארניט געוואסען ישון דעם זיג. זיי האבען געאפפערט זייער פליים און בלוט נאר אום צו בעשיצען דאס בירגערטום. די בורזשואזיע האט בעשווינדעלט די ארבייטער. באלד נאך דעם, ווי זי האט מיט דעם לערען פון די ארבייטער געווואונען דעם זיג, האט זי געשלאסען פרידען מיט דער רעגירונג און האט זיך צוזאמען גענומען מאכען „ארדנונג" אום צו בעשיצען דאס אייגענטום און האט געטאן אלעם אום צוריקצואוארפען די פראלעטאריער אין זייער פריהערדיגען עלענד און צו פערשטארקען איהר אייגענע קלאסען-הערשאפט. די בורזשואזיע האט אבער געהאט א גרויסען טעות. פרייסען און עסטרייך זיינען ניט פראנקרייך. אין די דייטשע לענדער האט נאך געהערשט מיט גרויס מאכט די בעאמטען-וועלט מיט דעם פעאדאל-אדעל. ווי באלד די בורזשואזיע האט זיך אפגעטרייסעלט פון די פראלעטאריער און האט געהאלפען צו דערשטיקען זיי, האט זיך די רעאקציאן אויך גענומען דריקען די בורזשואזיע. מען האט פון איהר צוריק צוגענומען אלעם, וואס זי האט געוואונען אין דעם קאמף. דאס איז געווען א פערדינטע שטראף פון די ליבעראלען, וועלכע האבען נאר געברויכט די ארבייטער אלס באריקאדען-קעמפער, און נאך דעם זיג האבען זיי אין גאנצען פערלאזען די עלענדע.

ב. די רעוואלוציאן פון יאהר 1848.

די רעוואלוציאן פון דעם יאהר 1848 האט מען געפיהלט אין דער לופט א צייט פריהער, ווי עס איז געוועהנליך דער פאל מיט אלע רעוואלוציאנען, וועלכע ברעכען ניט אויס פלוצלינג, נאר נאך דעם ווי עס קלייבט זיך אן אונצופרידענהייט אין פאלק. מעהר פון אלעם האט עיטערט די ליבעראלען דער בורטאלער דרוק פון דער צענזור, וועלכע האט דערשטיקט אין דער פרעס יעדען געדאנק פון א קאנסטיטוציאנאלער פערפאסונג, און האט נעמאכט שווייגען יעדע רעדנער, וואס האט געוואלט זאגען א ווארט צו גונסטען פון א פאלקס-רעגירונג. אבער די ליבעראלען האבען געפונען אן אנדער מיטעל, ווי צו פערבריייטען דעם גדאנק פון פרייהייט אין פאלק. מען האט געדרוקט בראשורען אין דער שווייץ און מען האט זיי פערבריייטעט אין דייטשלאנד. אין דיזע בראשורען האט מען געמאכט דאס פאלק אויפמערקזאם אויף דעם טיראנישען דרוק פון דער רעגירונג און מען האט עס גערייצט צו אן אויפשטאנד. אבער די ליבעראלען האבען זיך ניט געלאזט בענוגענען מיט אגיטאציאן געגען דער

רעגירונג אַליין, זיי האָבען אויך אָנגעוויזען אויף די גייסטליכע, אויף די אַריסטאָקראַטען און ביוראָקראַטען אַלס אויף די הויפּט־קוועלע פון אַלע ליידען פון פאָלק. דעריבער האָט די בורזשואַזיע צוגעזעהען רוהיג, ווען די האַנטווערקער זיינען אָפען אַרויס געגען דער פּאָליציי און האָבען פּראָטעסטירט געגען טויער־געלט, ברויט־טאַקסע, געגען דעם פערבאָט צו רויכען, און עהנליכע ליבע זאַכען פון יענער צייט.

דער יקרות אויף לעבענסמיטלען, וואָס האָט געהערשט אין יאָהר 1846, האָט נאָך פערגרעסערט די אונצופרידענהייט פון די אָרימע קלאַסען, ווייל דורך דעם איז דער עלענד געשטיגען זעהר הויך. אין פיעלע ערטער זיינען פון פערצווייפלונג פאָרגעקומען אונרוהען. די לעבענסמיטלען האָבען דערגרייכט אַן אונערהערטען פּרייז טיילס צוליב די רויבערישע סעפּקולאַציאָנען פון די הענדלער. אין אַפּריל 1847 זיינען ערביטערטע אָרימע פרויען און מענער בעפאַלען קלייטען פון פלייש, ברויט און אַנדערע שפּייזען און האָבען זיי בערויבט. עס האָבען זיך אַריינגעמישט די פּאָליציי און מיליטער, מען האָט די מאַסע געשלאָגען און מען האָט זיי פערטריבען; 300 פּערזאָן, צווישען זיי 17 פרויען, זיינען אַרעסטירט געוואָרען און 100 פון זיי זיינען פעראורטיילט געוואָרען.

די בעוועגונג פון פאָלק האָט געגעבען מוט די קאַמערן פון די זיד־דייטשע שטאַאַטען צו בילדען אַ שטאַרקע אָפּאָזיציאָן. די רעדנער פון די רעגירונגס־פיינד, צווישען וועלכע עס האָבען זיך אויסגעצייכענט העקקער, וועלקער און וויטצשטיין, זיינען געוואָרען זעהר פּאָפּולער אין גאַנץ דייטשלאַנד. אַלס זייער פּראָגראַם האָבען זיי פאָרמולירט פאָלגענדע „פאָדערונג פון פאָלק":

„אָפּזאָגען זיך פון די בעשלוסען פון קאַרלסבאַד, פראַנקפורט און וויען, פּרעס־פרייהייט, רעליגיאָנס־פרייהייט און לעהר־פרייהייט; דאָס מיליטער זאָל שווערען טרייהייט צו דער קאָנסטיטוציאָן; שוץ פון פּערזענליכער פרייהייט געגען דער פּאָליציי; פערטרעטונג פון דער נאַציאָן ביים דייטשען בונד; פאָלקסטימליכע מיליטער־אָרגאַניזאַציאָן; גערעכטע שטייערן; בילדונג צוגענגליך פיר יעדען פון פאָלק; געשוואָרענע ריכטער פון פאָלק (דזשורי); פאָלקסטימליכע פערוואַלטונג פון שטאַאַט; אויסגלייכונג פון מיספערשטענדניסען צווישען קאַפּיטאַל און אַרבייט אין אָפּשאַפונג פון אַלע פּריווילעגיעס".

דאָס איז געווען די ערסטע פּראָגראַם, וואָס די דייטשע ליבעראַלען און די בירגער־דעמאָקראַטיע האָבען אויפגעשטעלט. דיזע פּראָגראַם האָט אי-

בעראל אויפגעוועקט גרויס ענטהוזיאזם. עס פערשטעהט זיך, דאס די רע-גירונג פון באדען האט אנגעהויבען צו פערפאלגען די בעשאפער פון דיזער פראגראם און האט זיי צוגעצויגען צום גערעכט. אויך דער דייטשער בונד האט זיך גענומען צו הינדערן דיזע בעוועגונג. ער האט זיך גענומען צו טאן עטוואס געגען דער שווייץ, וואו עס איז געווען דער הויפט-נעסט פון דער רעוואלוציאן; דאדט איז געווען דער צענטער פון דער פראפאגאנדא. ווי ווייט די אלע דייטשע שטאאטען זיינען געווען געטראפען פון דיזער בעווע-גונג איז לייכט צו זעהן פון דער טראן-רעדע, וועלכע ווילהעלם, דער קעניג פון ווירטעמבערג, האט געהאלטען דעם 22טען יאנואר 1848 ביי דער ערעפנונג פון דער שטאאטס-פערזאמלונג. אין דיזער רעדע ערקלערט דער קעניג, דאס די שווייץ איז די קוועלע פון אונרוהען און בירגער-קריג אין פיעלע דייטשע שטאאטען; דאדט פערזאמלען זיך דייטשע פערבערעכער, פער-פאסען רעוואלוציאנערע שריפטען און מיט דער הילף פון פעראיינען, וועלכע זיי האבען געגרינדעט אין דייטשלאנד, פערברייטערן זיי רעוואלוציאנערע אידעען אין דייטשלאנד און רעגען אויף די אונצופריעדענע צו אן אלגעמיי-נעם אויפשטאנד. און דער קעניג וועגדט זיך צו די טרייע שטאנדען, וועלכע שטעהען אן דער שפיץ פון פאלק און בעט זיי, אז זיי זאלען ארבפפיהרען דאס פאלק פון דיזע געפעהרליכען צושטאנד און בערוהיגען די גייסטער. דער קעניג שליסט זיין טראן-רעדע מיט פאלגענדע ווערטער: „איך לעג אייך פאר די לאגע אפען ווי זי איז. וועו די ווירקונגען פון דרויסען זאלען ווערען שטארקער, וועט איהר זעהן, דאס איך וועל יעצט — נאך כמעט 32-יעה-ריגער רעגירונג — מיט פעסטען מוט ארויסטרעטען געגען די שטערער פון אונזער אינערליכער רוה, ווי איך בין אמאל ארויסגעטרעטען געגען די אוי-סערליכע פיינד פון אונזער פאטערלאנד, מיט דער זעלבער פעסטקייט און ענטשלאסענהייט און פרינציפען".

די דייטשע שטאאטען האבע ווירקליך געהאט גענוג גרונד צו שרעקען זיך. אין איטאליען האט זיך שוין דער פייער פון דער רעוואלוציאן אנגע-צונדען. דער פאפסט פיאוס דער 9טער און דער קעניג קארל אל-בערט פון סארדיניען האבען שוין אין יאהר 1847 געגעבען זייער צושטימונג איינצופיהרען א קאנסטיטוציאנעלע רעגירונגם-פארמע. דער קעניג פערדינאנד דער 2טער פון סיציליען האט ניט גע-וואלט נאכגעבען די פאדערונג פון פאלק, און האט זיך געהאלטען פעסט אן מעטטערניך'ס סיסטעם פון רעאקציאן. דער רעזולטאט פון דיזע עקשנות איז געווען, דאס דעם 12טען יאנואר 1848 האט אויסגעבראכען אין פא-

לערמא אן אויפשטאנד. די שטאדט פאלערמא איז פירכטערליך באמבארדירט געוואָרען, אבער זי האט זיך ניט אונטערגעגעבען. אויך אין אנדערע ערטער פון היזער שענער אינזעל האבען אויסגעבראכען רעוואלוציאנען און דאם פאלק האט זיך ניט געוואלט אונטערגעבען אונטער דער רעגירונג. אבער נאך דעם, ווי עס איז געוואָרען אן אויפשטאנד אין נעאפעל,

קארל אלבערט פון סארדיניען.

האט פערדינאנד אויך געמוזט נאכגעבען. ער האט געגעבען זיין הסכמה צו א נייער פערפאסונג, מיט דער האפנונג, דאם מיט דער צייט וועט איהם געלינגען אפצושאפען די קאנסטיטוציאן און צוריק אריינפיהרען דאם אלטע סיסטעם. דער זיג פון די סיציליאנער האט געהאט א גרויסע ווירקונג אויף גאנץ איטאליען. כמעט איבעראל זיינען געגעבען געוואָרען נייע פער-

פאסונגען. זאגאר אין די פראווינצען, וואס האבען געהערט צו עסטרייך, האט זיך פערשפרייט די רעוואלוציאן.

אין דער זעלבער צייט זיינען אויך זיי באיערן אויפגעפלאקערט געוואָרען. דער צארן פון פאלק איז צוערסט געווען געריכטעט געגען דער פערהאסטער מעטערניכ פון קעניג, די שענע שפאנישע טענצערין לאלא מאנטעז. צוליב איהר האט דאס קלעריקאלע מיניסטעריום געמוזט רעזיגנירען, און זיין פלאץ האט פערנומען א ליבעראלעס מיניסטעריום. דאס נייע מיניסטעריום, וועלכע איז געווען בעוואוסט אלס דאס לאלא-מיניסטעריום, האט זיך געלאזט פיהרען פאר'ן נאז, וואוהין דיזע שטאלצע פרוי האט געוואלט. זי האט זיך אריינגעמישט אין א קריג צווישען סטודענטען; אין דיזען קריג האט די געגען-פארטיי זי שטארק בעליידיגט, און די מעטערניכ האט מיט צארן געזאגט: „איך וועל די אוניווערזיטעט אין גאנצען שליסען, איך וויל זי מעהר ניט האבען". און ווירקליך איז די אוניווערזיטעט געשלאסען געוואָרען דעם 9טען פעברואר לויט דעם בעשלום פון דעם מיניסטעריום, וועלכער איז געגעבען געוואָרען נאך דעם בעפעהל פון קעניג.

די קלעריקאלען האבען דאן אנגעהויבען צו העצען און האבען אויפגעריצט גאנץ באיערן. מיט דעם שליסען פון דער אוניווערזיטעט זיינען די סטודענטען אוועק פון מינכען און דאס פאלק האט פערלאָרען פיעל אייגקונפט. דאס האט געפיהרט דערצו, דאס א גרויסע מאסע פון פאלק האט זיך פערזאמעלט פאר דעם קעניגליכען שלאס און האט געפאדערט פון קעניג, אז ער זאל צוריק עפענען די אוניווערזיטעט. די סטודענטען זיינען געקומען בעוואפענט. דאס מיליטער האט ניט געוואוסט וואס צו טאן: אויב עס זאל שיסען אויף דאס פאלק און די סטודענטען אדער ניט. דער קעניג האט אנפאנגס ניט געוואלט הערען פון נאכגעבען. אבער ענדליך האט ער אייניגעשטימט צו עפענען צוריק די אוניווערזיטעט. נאכדעם איז די פאלקס-מאסע אוועק צו דער וואוינונג פון דער טענצערין. איהר גליק איז געווען, וואס דער קעניג זעלבסט האט זיך דאמאלס געפונען אין איהר הויז, און צוליב דעם קעניג איז זיך די מאסע צוגאנגען. דער קעניג האט אבער דערפאר געמוזט פון איהר הערען גענוג גראבהייטען.

דיזע „רעוואלוציאן" איז געווען די אייניגע אין דייטשלאנד פאר דער איבערקעהרעניס אין פראנקרייך. און באמת האט געפעהלט די דייטשען דער מוט צו אונטערנעהמען אן ערנסטען אויפשטאנד. פלוצלינג איז אנגעקומען פון פאריז די נאכריכט, דאס לואים פיליפ איז געשטירצט געוואָרען.

ווי אַ בליץ־שטראַהל איז דורכגעלאָפען דאָס עקסטראַ־בלאַט פון דער קאָל־נישער צייטונג איבער גאַנץ דייטשלאַנד מיט די נייעס:

„רעוואָלוציאָן אין פּאַריז!
די רעפּובליק פּראָקלאַמירט!"

„דער טאָג פון פאָרגעסטערן איז אַ טאָג פון גרויס וויכטיגקייט פיר מיליאָנען מענשען. דער אויפשטאַנד האָט אָנגענומען אין פּאַריז דעם 24טען פעברואַר אַן אונערוואַרטעטע ווענדונג. עס האָט אויסגעבראָכען אַ רעוואָ־לוציאָן. דער קאַמף איז געווען געריכטעט געגען דאָס קעניגטום. אַלס רע־זולטאַט פון פּאַסירונגען, איבער וועלכע מיר האָבען נאָך ניט קיין נאַכריכ־טען, איז צוריקגעוויזען געוואָרען אַלעס, וואָס דער קעניג האָט געוואָלט נאָכגעבען, און עס איז פּראָקלאַמירט געוואָרען די רעפּובליק!"

דיזע ידיעה האָט געמאַכט אין דייטשלאַנד אַ גרויסען אַיינדרוק. ווען פריהער האָט די יולי־רעוואָלוציאָן פון פראַנקרייך געהאַט אַ גרויסע וויר־קונג אין אייראָפּאַ און האָט איבעראַל געשאַפען אַ בעוועגונג געגען די עק־סיסטירענדע רעגירונגען, האָט יעצט די פראַנצויזישע פעברואַר־רעוואָלוציאָן געהאַט אַ פיעל שטאַרקערען אַיינפלוס, ווייל יעצט האָט אין אַלע אייראָ־פּעאישע לענדער געהערשט אונצופרידענהייט מיט זייערע רעגירונגען און מיט זייער רעאַקציאָן. פיר די בורזשואַזיע איז די פראַנצויזישע רעוואָלו־ציאָן געווען אַ מין ערלעזונג, אַ גאולה פון דעם רעאַקציאָנערען דרוק פון דער צייט. אין גאַנץ דייטשלאַנד האָט זיך געהערט דער געשריי פון יובעל און פרייד. איבעראַל זיינען צוזאַמענגעלאָפען גרויסע מאַסען מענשען פול מיט אויפרעגונג און נייגירדע. מען האָט פּשוט פערשלונגען די צייטונגען, די רעדאַקציאָנען זיינען אימער געווען בעלאַגערט אום צו הערען די נייעסטע ידיעות. מען האָט דער בערזע ניט געגעבען קיין רוה. אַ גרויסע ווירקונג האָט געהאַט די נייעס, דאָס אויך ראָטהשילד האָט אָנטייל גענומען אין דער רעוואָלוציאָן. דאָס איז געווען דער בעסטער בעווייז, ווי ווייט ערנסט די רעוואָלוציאָן איז געווען. די רעגירונגען האָבען געוואָלט אַיינרעדען די דייטשען, דאָס די רעוואָלוציאָן איז אַרויסגעקומען דערפון, וואָס די פראַנ־צויזען האָבען געוואָלט בעפאַלען דייטשלאַנד און עס בערויבען, אָבער דאָס פאָלק האָט דיזען נאַרישען ליגען ניט געשענקט קיין אויפמערקזאַמקייט. די דייטשע מאַסען האָבען, אין געגענטייל, בעטראַכט די פּאַריזער באַרי־קאַדען־קעמפער אַלס זייערע בעפרייער פון דעם דרוק פון די טיראַנישע, דעספּאָטישע פירסטען.

פרויהער ווי איבעראל האט אויסגעבראכען א שטארקע בעוועגונג ביים רהיין. אין באדען, וואו מען האט נאך ניט פערגעסען די גרויסע פראנצויזישע רעוואלוציאן, האט באלד געמאכט אן אויפשטאנד די ליבעראלע בורזשואזיע. מען האט אנגעהויבען צו שיקען דרינגענדע אדרעסען צו דעם פערזאמלטען לאנדטאג. דאס פאלק האט מיט גרויס שטורם געאדערט רעפארמעס, ווי פרעס־פרייהייט, רעפארמעס אין געריכטס־פראצעסען, געשוואָרענע ריכטער פון פאלק (דזשורי), פאלקס־בעוואפנונג (מיליז) מיט פרייער וואהל פון פיהרער, רעליגיאנס־פרייהייט, דאס רעכט צו גרינדען פעראיינען און מאכען פערזאמלונגען, אלגעמיינעם שטימרעכט, ליבעראלע און פאלקס־פריינדליכע מיניסטאָרען, — פאדערונגען, וועלכע זיינען ניט ארויסגעגאנגען פון די ראהמען פון קאנסטיטוציאנעלע פערפאסונגען.

דעם 27טען פעברואר האט שטאטגעפונען אין מאנהיים א גרויסע מאסען־פערזאמלונג, וועלכע האט געהאט א שטארקען רעוואלוציאנערען כאראקטער. וועז זייערע „שטורם־פעטיציאנען" האבען ערהאלטען פון דער רעגירונג בלויז פערשפרעכונגען, איז דעם 1טען מערץ צוזאמענגעקומען א גרויסע מאסע מענשען אין קארלסרוהע, און איבעראל האט מען געהערט דעם געשריי: „לעבען זאל די רעפובליק!" ערמוטערט פון דיזער פאלקס־בעוועגונג האט די קאמער אנגענומען די אפפענבורגער פראגראם, און האט נאך אויסער דעם געפאדערט די אפשאפונג פון אלע פריוויליגיעם פיר די העכערע קלאסען, און אויסגעפונען מיטלען, וויא אויסצוגלייכען די מיספער־שטענדניסען צווישען קאפיטאל און ארבייט. דער הערצאג האט ענטזאגט דריי פון די רעאקציאנערע מיניסטאָרען אין די רעגירונג האט פערשפראכען ארויסצוגעבען אין גיכען געזעצען לויט די פאדערונגען און בעשלוסען פון דער קאמער.

דער ביישפיל פון באדען האט אויך געווירקט אויף ווירטטעמבערג און אנדערע זיד־דייטשע שטאטען. אין ווירטטעמבערג האט זיך דאס ביר־גערטים מיט דער קלייניגר אבער ענערגישער ליבעראל־דעמאקראטישער קאמער־אפאזיציאן, מיט אוהלאנד, פפיצער, שאטט, טאפעל, ראָמער, אויפגעהויבען אין א שטורם געגען דער רעגירונג. אויך היר האט דער קעניג געמוזט ענטלאסען דאס רעאקציאנערע מיניסטעריום און האט אייניגעלאדען דריי „מערץ־מענער" אין זיין קאבינעט. זאגאר די שוואבישע אריסטאקראטיע האט בעשלאסען נאכצוגעבען די פאדערונגען פון דער צייט; ווייל היר האבען די בויערן, ווי אין דער פראנצויזישער רעוואלוציאן, זיך געזוכט רויבען די שלעסער פון זייערע העררען

און די ריטער־גיטער אין אַלגעמיין. זיי האָבען בעשלאָסען צו נעהמען ראַכע פון די גוטס־בעזיצער פיר דאָס פערגאָסענע בלוט פון זייערע אורעלטערן און פיר די אַלע ליידען, וואָס זיי זיינען אויסגעשטאַנען פון דער טיראַנישער בעהאַנדלונג פון דיזע פּאַראַזיטען אין פערלויף פון הונדערטער יאָהרען. די פעאָדאַל־הערערען האָבען זיך שטאַרק דערשראָקען פאַר דיזער בעוועגונג פון די בויערן און פאַר זייער ראַכע־דורסט. ווען דער בויער האָט געמאַכט אַן אויפשטאַנד, דאַן האָט אימער געציטערט די הויט אויף די הערערען. און אויך יעצט האָבען זיי זיך שטאַרק דערשראָקען און האָבען בעשלאָסען באַלד אַרונטערצולאָזען די רענט פון 25 פּראָצענט אויף 12 ביז 16 פּראָצענט. זיי זיינען עס געווען געצוואונגען צו טאָן, ווייל פיעלע שלעסער זיינען שוין געפּלינדערט געוואָרען און אַלע צינז־ביכער זיינען פערברענט געוואָרען. ליי־דער האָט דער בויער באַלד פערגעסען, וועמען ער האָט צו פערדאַנקען וואָס ער איז בעפרייט געוואָרען פון די פעאָדאַל־לאַסטען, און האָט וויעדער גע־האָלפען דער רעאַקציאָן צו טאָן איהרע גוואַלדטאַטען.

אויך אין באַיערן איז די בעוועגונג געווען זעהר שטאַרק. מען האָט נאָך היר ניט פערגעסען דעם לאָלאַ־סקאַנדאַל און עס איז שוין פּלוצלינג אָנגעקומען די נאַכריכט פון פּאַריזער פעברואַר־רעוואָלוציאָן. אָבער לודוויג האָט ניט געוואָלט נאָכגעבען די פאָדערונגען פון די ליבעראַלען, ניט אַכטענ־דיג דערויף, וואָס דאָס פאָלק אין מינכען האָט זיך בעוואַפענט, האָט צו־שטערט דעם אַרסענאַל און געבויט באַריקאַדען. ווען דאָס פאָלק האָט דער־הערט, דאָס לאָלאַ איז וויעדער געווען אין מינכען, איז עס אָפען אַרויס אין שטרייט. מען האָט געשטורמט די פּאָליציי־געביידע און מען האָט צורי־סען וויכטיגע אַקטען און דאָקומענטען. דער קעניג האָט נאָך אַלץ ניט גע־וואָלט נאָכגעבען; דאַן האָט די קירכליך־רעאַקציאָנערע פּאַרטיי אָנגעהוי־בען צו פאָדערן פון קעניג, אַז ער זאָל אָפּדאַנקען פון טראָן. ווען לודוויג דער 1טער האָט דערזעהען, דאָס אַלע פּאַרטייען האָבען איהם פערלאָזען, האָט ער רעם 20טען מערץ 1848 זיך ענטזאַגט פון טראָן צו גונסטען פון זיין זוהן מאַקסימיליאַן דעם 2טען. מען האָט געבילדעט אַ נייעס מיניסטעריום פון מערץ־ליבעראַלען און מען האָט נאָכגעגעבען איי־ניגע פאָדערונגען פון פאָלק, און דאָס פאָלק האָט זיך בערוהיגט און האָט זיך צוריקגעקעהרט צו זיינע ביר־טעפּלאַך שטאָלץ מיט דעם, דאָס עס איז איהם געלונגען צו שטירצען דעם קעניג און צו האָבען אויסגעקעמפט „ביר־גערליכע פרייהייט".

אויך אין קורהעסטן האט די רעגירונג געמיוט נאכגעבען. דאס לאנד האט זיך ענדליך ארומגעזעהען אין וואס פיר א קלעגליכען צושטאנד עס לעבט, ווי עס ווערט שלעכט בעהאנדעלט און בעשימפט פון דער פאליציי. אין האנאו איז די גאנצע בעפעלקערונג ארויס אויף א קאמף מיט וואפען. אין קאסטל האבען 20,000 מענשען בעלאגערט דעם שלאס. דער רעזולטאט דערפון איז געווען, דאס די רעגירונג האט נאכגעגעבען און מען האט געבילדעט א מערץ-מיניסטעריום. דאס זיגרייכע פאלק האט ניט פערגאסטן קיין בלוט, נאר עס האט זיך בענוגענט דערמיט, וואס עס האט אויס ראכע גענשפילט אייניגע פערהאסטע בעאמטע א קאצען-מוזיק, און האט צוגענומען פון דער פאליציי די שמיים-מאשין, וועלכע האט זיך גערופען „וואלף", און האט זי פערניכטעט.

זאקסען איז שוין געווען פון לאנג אן אן ארט פון רעוואלוציאנערע שטרעבונגען און ראדיקאלע פארטייען. לייפציג האט זיך די ערסטע ארויס-געשטעלט. דא האט מען פערפאסט אן אדרעס צום קעניג. די פערפאסער פון דעם אדרעס זיינען געווען בידערמאנן און ראבערט בלום. דיזער לעצטער איז געשטאנען אן דער שפיץ פון א דעמאקראטיש-קאנסטיטוציאנעלער פארטיי. אויך די שטאדט-דעפוטאטען האבען געגעבען זייער צושטימונג צו דיזען אדרעס. דעם 2טען מערץ אום 9 אוהר אין אבענד איז אנגעקומען פון דרעזדען דער ענטפער אויף דעם אדרעס. עס האט זיך פערזאמעלט אן אונגעהייערע מאסע פון פאלק צו הערען די תשובה. ביעדערמאנן איז ארויס אויף'ן באלקאן פון ראטהויז און האט גע-זאגט: „דער קעניג האט אונז זעהר פריינדליך אויפגענומען. ער איז גע-ווען געריהרט ביז טרערען הערענדיג דעם אדרעס, וואס מיר האבען איהם פארגעלעזען. ער האט אונז געגעבען אן ענטפער געשריבען מיט זיין אייגענער האנט. די שפורען פון זיין ענטפער אויף'ן פאפיר לאזען ניט צו קיין טעות". נאך דיזער ריהרענדער הקדמה קומט עטוואס וועניגער ריהרענדעם: דער קעניג האט דעם פערלאנג פון פאלק אין גאנצען צוריקגעווויזען, און די שטאדט-דעפוטאטען האט ער געמאכט א פארוואורף פיר זייער אנטייל אין דיזען אדרעס.

דאס פאלק איז געווארען שרעקליך אויפגערעגט. די מאסען האבען זיך באלד געלאזען געהן צו דער וואוינונג פון ברא קהויז, א דעפו-טאט פון לאנדטאג. זיי האבען איהם פריהער אפגעשפילט א קאצען-מוזיק און נאכדעם האבען זיי אויסגעשלאגען זיינע פענסטער. אום צו רעטען זיך פון דעם צארן פון פאלק האט ער זיך גליך ערקלערט פיר פרעם-פרייהייט

און האָט פערשפּראָכען צו שטימען אין דער צוקונפט געגען די רעאַקציאָ-נערע מיניסטאָרען. נאָכדעם האָט דאָס פאָלק בעשלאָסען צו בעוואַפנען זיך און געהן נאָך דרעזדען און צווינגען דעם קעניג נאָכצוגעבען. צו דער בעוועגונג אין לייפּציג האָבען זיך אָנגעשלאָסען פיעלע אַנדערע שטעדט. דער קעניג האָט דאַמאָלס נאָכגעדענקט וואָס צו טאָן, זעהענדיג דאָס די זאַך איז געוואָרען זעהר ערנסט, ווייל אויך אין דרעזדען האָט זיך דאָס פאָלק אָנגע-הויבען צו פערזאַמלען אין גרויסע מאַסען. דער קעניג האָט נאָכגעגעבען. דאָס אַלטע מיניסטעריום איז ענטלאַסען געוואָרען און עס איז ערוועהלט געוואָרען אַ נייעס פון די מערץ־מענער.

דאָס אַלעס האָט צוגעגעבען פיעל מוט דער ליבעראַלער בורזשואַזיע אין דייטשלאַנד, און זי האָט בעשלאָסען פאָרטצוזעצען דעם וועג פון רע-וואָלוציאָן. זי האָט בעשלאָסען צו פערווירקליכען די דורכפיהרונג פון איהרע פאָדערונגען מיט אייגענע הענט און ניט ערוואַרטען, דאָס די רעגירונגען זאָלען עס טאָן. ליידער האָט דעם דייטשען בירגערטום געפעהלט די פע-היגקייט דערצו.

דעם 5טען מערץ זיינען צוזאַמענגעקומען אין היידעלבערג 51 מענער פון זיד־וועסטליכען טייל פון דייטשלאַנד. דיזע זיינען געווען די בליטהע פון די ליבעראַלען. דיזע פערזאַמלונג האָט אַרויסגעגעבען אַ פּראָקלאַמאַ-ציאָן צום דייטשען פאָלק, אין וועלכער זי האָט געפאָדערט, אַז עס זאָל זיין אָהן אָפּלייג אַ צוזאַמענפאָהר פון דעלעגאַטען פון אַלע דייטשע לענדער, וועלכע דעלעגאַטען זאָלען ערוועהלט ווערען נאָך דער צאָהל פון דער בע-פעלקערונג, אום צו „בעזייטיגען די נעכסטע אינערליכע און אויסערליכע געפאַהרען פון פאָטערלאַנד, ווי אויך צו ענטוויקלען די קראַפט און בליהונג פון דעם דייטשען נאַציאָנאַל־לעבען". דורכצופיהרען די בעשלוסען פון די-זער נאַציאָנאַל־פערטרעטונג איז געזעצט געוואָרען אַ קאָמיסיאָן. דאָס איז געווען דער אַזוי־גענאַנטער „זיעבענער־אויסשוסס" (קאָמיסיאָן פון זיבען). דיזער האָט דעם 12טען מערץ אויסגעשיקט אַן אַיינלאַדונג צו אַלע פרי-הערע און יעצטיגע מיטגלידער פון די שטאַנדען און געזעצגעבענדע פער-זאַמלונגען אין אַלע דייטשע לענדער צו פערזאַמלען זיך דעם 30טען מערץ אין פראַנקפורט אום צו בעראַטען זיך איבער די גרונדלאַגען פון די נייע אָרדנונגען אין דייטשלאַנד. דיזע בעשלוסען זיינען אָנגענומען געוואָרען מיט גרויס פרייד.

אין עסטרייך האָט מעטטערניך זעלבסט געמאַכט אַ וועג פיר די רע-וואָלוציאָן. וועהרענד ער האָט געשפּילט מיט איין נאַציאָן געגען דער צוויי-

טער, אום צו האלטען זיי אלע אין שאך, האט ער פערשפראכען די אונגארען א קאנסטיטוציאנעלע פערפאסונג און האט דורך דעם געהויבען זייער זעלבסט־געפיהל. עס איז ניט צו בעשרייבען, וואס פיר א בעגייסטערונג עם האט ארויסגערופען אין אונגארן די ידיעה וועגען דעם אויסברוך פון דער פעברואר־רעוואלוציאן. מיט א גלענצענדער רעדע האט דעם 3טען מערץ זיך ערהויבען דער אונגארישער פאטריאט קאססוטה (קאשוט) פאר די פערטרעטער פון די שטאנדען, וועלכע זיינען גראדע געווען פער־זאמלט אין פרעסבורג.

„מיר קייקלען דעם שטיין פון סיזיפוס" *), האט דיזער גרעסטער רעד־נער פון זיין צייט אנגעהויבען זיין רעדע, „מיין זעלע איז שרעקליך גע־שמערצט דערפון, וואס מיר ארבייטען און ארבייטען און בעווענען זיך ניט ווייטער. מיין הארץ בלוטעט מיר צו זהן, ווי פיעלע טרייע טאלאנטען בעמיהען זיך און טוען ארבייט, וועלכע בריינגט ניט קיין נוצען. א שווע־רער פלוך דריקט אונז. דער ווינט, וואס בלאזט אויף אונז פון דעם וויע־נער רעגירונגס־סיסטעם, פערצעהרט אונז; ער פערדארבט אונזערע נערוון און פערניכטעט אונזער גייסט". נאך דעם געהט א שארפע קריטיק איבער מעטטערניך'ס רעגירונגס־סיסטעם. צו ענדע האט קאססוטה אויסגערופען: „פיר א געלויבטע דינאסטיע קען א פאלק פערגיסען זיין בלוט, אפפערן זיין לעבען, אבער פיר די פאליטיק פון א רעגירונגס־סיסטעם, וואס דריקט דאס פאלק, וועט זיך אפילו א שפערלונג ניט אפפערן... איך בין פעסט אי־בערצייגט, דאס די צוקונפט פון אונזער דינאסטיע איז געבונדען אן די פער־בריידערונג פון די פערשיידענע פעלקער פון דער מאנארכיע, און דיזע פער־בריידערונג קען נאר פערווירקליכט ווערען דורך דעם צעמענט פון א קאנסטי־טוציאן. די ביוראקראטיע און דאס מיליטער זיינען א זהר שלעכטער בינד־מיטעל".

די פערזאמלונג אין פרעסבורג איז בעגייסטערט געווארען פון קאס־סוטה'ס רעדע. זיינע פארשלאגען זיינען גלייך איינשטימיג אנגענומען ge־וואָרען מען האט בעשלאסען צו שיקען צום קייזער א דעפוטאציאן, מיט'ן פערלאנג, אז דער קייזער זאל געבען די אונגארען אן עכטע קאנסטיטוציאן

*) דאס איז א מיטהאלאגישע פערזאן, וואס איז אויף יענער וועלט פעראור־טיילט געווארען אייביג ארויפצוקוייקלען א גרויסען שטיין אויף א שפיץ פון א בארג, פון וועלכען ער קייקעלט זיך אימער ארא צוריק.

מיט א בעזונדער מיניסטעריום פון אונגארישע לייט, און דיזעס מיניסטעריום זאל זיין פראנטוואָרטליך נאר צום אונגארישען פאלק.

אויך וויין האָט אנגעהויבען צו ווערען אונרוהיג, הגם די בעפעלקערונג האָט געדולדיג איבערגעטראגען אלערלייי דריקונגען פון דער רעאקציאָן און האָט נעגען דעם זאגאר ניט פראטעסטירט. אין די פארשטעדט האָט גע-הערשט א שרעקליכער עלענד צווישען די מאסען. דאס בירגערטום האָט

קאססוטה.

אייניגע מאל געשיקט צום קייזער אדרעסען, וועלכע האָבען אויך אויף איהם נעמאכט א געווייסען אייגדרוק. אָבער קיין וויכטיגער רעזולטאט איז דערפון ניט געווען. אָבער ערנסט איז די בעוועגונג געווארען דאָן, וועו עס האָבען אנגעהויבען צו נעהמען אָנטייל אין איהר די סטודענטען. דיזע האָבען דאמאלס בעזעסען פיעל מוט און די פעהיגקייט צו אָפּפערן זיך פיר א גוטע

זאך. זיי זיינען דאמאלס געווען אידעאליסטען אין פולען זין פון דעם וואָרט. לויידער האָט זיי דאמאלס געפעהלט פאליטישע ערפאהרונג. דעם 12טען מערץ האָבען זיך 2,000 סטודענטען פערזאמלט אין אוניווערזיטעט-זאל און האָבען פערפאסט און אוועקגעשיקט צום קייזער אן אדרעס, וועלכער האָט ענטהאלטען אין זיך די בעקאנטע פאדערונגען פון פאלק.

דעם נעכסטען טאג האָבען זיך די פערשיידענע שטאנדען (פאלקס-קלאסען) פערזאמלט אין שטאנדען-הויז. אהין איז אויך געקומען א גרויסע מאסע סטודענטען. די פערזאמלונג האָט אבער ניט געוואוסט וואָס צו טאָן. דאן איז א יונגער ארצט מיט'ן נאמען פ י ש ה א ף ארויף אויף דעם דאך פון ברונען, וואָס איז געווען אין הויף פון דעם שטאנדען-הויז, און האָט אויסגעשריען: „לעבען זאל די פרייהייט!" דיזער אויסגעשריי האָט ארייגעגעבלאזען אין דער פערזאמלונג לעבען און בעגייסטערונג. פון פערשיידענע זייטען האָבען זיך אנגעהויבען הערען אויסגעשריין: „פרעס-פרייהייט!" „קאנסטיטוציאן!" „מיניסטאַרען-פעראנטוואָרטליכקייט!" דאן איז אן אנדער סטודענט ארויף אויף דעם ברונען-דאך און האָט פאָרגעלעזען פאר דער פערזאמלונג די רעדע, וואָס קאססוטה האָט גהאלטען דעם 3טען מערץ. יעדער זאָל פון דיזער רעדע האָט אלץ העכער געהויבען די בעגייסטערונג. מען האָט באלד אנגעהויבן שריין: „פארט מיט מעטטערניך!" „פאלקס-בעוואפנונג!" די שטאנדען האָבען געלאָזען ארונטערפלאטערן א בלאט, אין וועלכען זיי האָבען געפאדערט פון קייזער, אז ער זאל בערופען קא-מיסיאנען פון די שטאנדען פון אלע פראווינצען און פערעפענטליכען דעם בודזשעט (הוצאה און הכנסה פון שטאאט). עס האָט געקלונגען ווי א שפאָט אויף קאססוטה'ס רעדע, וועלכע איז דאָ פאָרגעלעזען געווארן. די שטאנדען האָבען פערלאָרען דעם צוטרויען פון דער מאסע; דאָס האָט בעוויזען דער צורוף פון אלע מיילער: „מעהר ניט ווי דאָס? צום טייוועל מיט די שטאנדען! צורייסט די שמאטע!"

פיעלע בירגער האָבען זיך אריינגערישען אין דאָס הויז פון די שטאנדען, און דערשראקענע זיינען די מיטגלידער צולאפען און זיינען אוועק צום קייזער בעטען איהם נאכצוגעבען די פאדערונגען פון פאלק. דערווייל אבער זיינען אנגעקומען טרופען אונטער דער קאמאנדע פון ערץ-הערצאג אלברעכט אום צו צוטרייבען דאָס פאלק פון שטאנדען-הויז. וועז דאָס פאלק האָט דערזעהען דאָס מיליטער איז עס ארויס פון געדולד און האָט אנגעהויבען צו צושטערען די מעבל פון שטאנדען-הויז און האָט געוואָרפען די שטיקער אויף די סאלדאטען. אויך אויף'ן הערצאג האָט מען געוואָרפען שטיקער

מיטל. דאָמאָלס האָבען די סאָלדאַטען מיט איין מאָל אויסגעשאָסען אין דער מאַסע. די בירגער זיינען באָלד צוגאָפען. פינף פון זיי זיינען געבליבען טויט אויף'ן אָרט. דאָס פאָלק האָט אָנגעהויבען שרייען „ראַבע!" מען האָט געפֿרוּבט מאַבען באַריקאַדען. אין פערשיידענע פונקטען האָט זיך דאָס פאָלק געשלאָגען מיט די סאָלדאַטען. די אויפרעגונג איז געווען אונגעוועהנליך. נאָך מיטטאָג האָט מען דערהערט דעם גענעראָל־מאַרש אין די גאַסען. די בירגער־גווארדיע איז צוזאַמענגעקומען און האָט געשיקט צום קייזער דעלעגאַטען צו פֿאַדערן, אז ער זאָל צוריקרופען די סאָלדאַטען. דער־ווייל האָבען זיך אויך די סטודענטען בעוואַפֿנעט.

אין דער צייט, וואָס עס איז פֿאָרגעקומען אין די גאַסען דער קאַמף צווישען פֿאָלק און מיליטער, און דאָס פאָלק האָט געזוכט צו נעהמען ראַבע, האָט געהערשט אין קייזערליכען שלאָס א שרעקליכע אויפרעגונג. דער קייזער פערדינאַנד האָט קיינעם ניט צוגעלאָזען צו זיך און האָט זיך פער־שלאָסען אין א צימער מיט אייגעם פון זיינע בעדינטע. אָבער די קאַמא־רילאַ פון די פירסטען און ראַטגעבער האָט אויפגענומען די דעפוטאַציאָנען. וועז דיזע האָבען זיך בעקלאָגט, דאָס די סאָלדאַטען האָבען געשאָסען אויף'ן פאָלק, האָט זיי דער ערץ־הערצאָג אלברעכט געזאָגט, דאָס וועז די בירגער וועלען זיך ערלויבען מאַבען דעם קלענסטען אויפשטאַנד, וועט מען אָהן צערעמאָניעס שיסען אויף זיי. די דעפוטירטע האָבען זיך באָלד איבער־צייגט, דאָס זיי וועלען מיט גוטען גאָרניט מאַבען, און זיי זיינען צוויעק צוריק אָהן א שום ערפאָלג. באָלד נאָך דיזער דעפוטאַציאָן איז אָנגעקומען אן אַנדערע מיט א קלאָגע, דאָס די סאָלדאַטען שיסען פון פערבאָרגענע ער־טער אויף אונשולדיגע מענשען. דער ערץ־הערצאָג האָט פערזיכערט דער דעפוטאַציאָן, דאָס ער וועט די זאַך אונטערזוכען. אייגער פון די דעפו־טאַטען האָט דערויף בעמערקט, דאָס זיי זיינען מיט דיזען ענטפער ניט צופרידען. דער הערצאָג האָט מיט צארן אָנגעשריען אויף דיזען דעפוטאַט: „האלטען זי מויל!" אָבער יענער האָט איהם אונערשראָקען געענטפערט: „קייזערליכע האָהייט, גראָב זיין איז ניט קיין קונסט". אין הויף גופא האָט זיך געביטען די שטימונג און דער הערצאָג האָט געהערט שטירמישע וער־טער אפילו פון די הויף־לאָקייען. וועז די הויפלייט האָבען דערהערט דעם גערויש פון די געווער, האָבען זיי זיך דערשראָקען. איין דעפוטירטער האָט אויסגערופען: „היר וועט עס באָלד זיין ווי אין די טואילעריען (דער קעניגליכער שלאָס אין פראַנקרייך): צו שפעט!" מען האָט זיך באָלד אי־בערצייגט, דאָס מען מוז מעטטערניך'ן משלח זיין. איין מיטגליד פון די

שטאנדען האט אויסגעשריען: „מעטטערניך מוז אפדאנקען!" די גאנצע פערזאמלונג האט געפאדערט, אז מעטטערניך זאל קומען.

מעטטערניך האט זיך באלד בעוויזען אין האט געזאגט צו דער פער-זאמלונג: „איהר האט ערקלערט, דאס נאר מיין אפדאנקען קען צוריק שא-פען רוה אין לאנד. איך טו דאס מיט פרייד. איך ווינש גלייק דער נייער רעגירונג און ווינש עסטרייך גלייק". איינער פון די דעפוטאטען האט גע-זאגט אוים העפליכקייט: „דורכלויכט, מיר האבען נארניט געגען אייער פערזאן, אבער אלעס געגען אייער סיסטעם. מיר דאנקען אייך פיר אייער רעזיגנירען. לעבען זאל קייזער פערדינאנד!" מעטטערניך איז באלד ארויס פון זאל דורך א הינטער-טיר. אויך דעם אנדערען טאג האט ער דערהערט, דאס זיין ווילא (לאנד-הויז) אין אין גאנצען צוישטערט געוואָרען פון פאלק און ער איז באלד ענטלאפען נאך לאנדאן.

איינער פון די דעפוטאטען מיט'ן נאמען שערצער איז באלד פון דער פערזאמלונג אוועקגעלאפען צום בורג-פלאץ, איז ארויפגעקראבען אויף א גאז-קאנדעלאבער און האט אויסגערופען מיט א דונער-שטימע צו די געדיכטע פאלקס-מאסען: „מעטטערניך איז געשטירצט, ער איז אוועק!" א יובעל-געשריי האט מיט איין מאל אויסגעפלאצט און איז געגאנגען פון גאס צו גאס. די שטאדט האט געמאכט אן אילומינאציאן און די סטודענ-טען האבען נאך אין דער זעלבער נאכט געמאכט די וואפען. זיי זיינען מיט דעם ביזהעריגען רעזולטאט ניט געווען צופריידען.

די בירגער זיינען געווען צופריידען מיט מעטטערניך'ס שטורץ און הא-בען נאר פערלאנגט אייניגע ליבעראלע ענדערונגען אין דער רעגירונג, אבער ניט מעהר; זיי האבען ניט געפאדערט א גאנצע איבערקעהרעניס. די פרא-לעטאריער אבער זיינען ניט געווען צופריידען מיט דעם שטורץ פון מעט-טערניך אליין און האבען געפאדערט גרינדליכע ענדערונגען. וועז די אר-בייטער אין די פארשטעדט האבען דערהערט וועגען דער רעוואלוציאן אין וויען, האבען זיי אנגעהויבען צו גלויבען אין גרויסע מאסען. די בירגער אבער האבען זיי ניט אריינגעלאזען אין שטאדט, ווייל זיי האבען פאר זיי מורא געהאט. די ארבייטער זיינען ערביטערט צוריקגעגאנגען אין די פארשטעדט. זיי האבען זיך אבער גענומען נוקם זיין אן די בירגער. זיי האבען פערברענט אייניגע פאבריקען און האבען פערניכטעט די מאשי-נען. זיי האבען אויפגעריסען די גאז-רעהרען און האבען געמאכט א שרעק-ליכען פייער. זיי האבען אויך פערניכטעט מיט פייער דאס צאל-הויז און

נאָך אייניגע רעגירונגס־נעביידעס. איין פערהאַסטען רעגירונגס־באַמטען האָבען זיי אַרײַנגעוואָרפען אין פּייער און ער איז פערברענט געוואָרען.

די רעגירונג האָט געוואָלט אָפּצוהאַלטען די בעוועגונג. די הויפּ־באַמטע האָבען גע׳פּוע׳לט ביים קייזער, דאָס ער זאָל בעשטימען דעם פּעלד־מאַרשאַל פּירסט ווינדישגרעטץ אַלס דיקטאַטאָר. אָבער נאָך אייניגע שטונדען האָט מען דיזען בעפּעהל צוריקגערופען. דעם 15טען מאי איז אַרויס א מאַניפעסט מיט דער פערשפּרעכונג פון „פּרעס־פרייהייט, א נאַציאָנאַל־גוואַרדיע מיט פּרײַ־ערוועהלטע פיהרער, א פערזאַמלונג פון פאָלקס־דעפוטאַטען פון אַלע שטאַנדען און פון אַלע פּראָווינצען אין גיכסטער צייט, מיט פערשטאַרקטער פערטרעטונג פון דעם בירגער־שטאַנד, אום צו פעראייניגען זיך מיט׳ן קייזער איבער די פערשפּראָכענע קאָנסטיטוציאָן פון פאָטערלאַנד". די וויענער זיינען געוואָרען אויסער זיך פון פרייד און האָבען וויעדער אילומינירט די שטאָדט.

די וויענער רעוואָלוציאָן האָט געפיהרט צו אַן אויפשטאַנד אין אויבער־איטאַליען. די עסטרייכישע רעאַקציאָן האָט שרעקליך גערעכט לאַמבאַרדיע. וועז דאָס פאָלק איז אַרויס פון געדולד און האָט אָנגעהויבען צו קעמפען פיר זיין פרייהייט האָט מעטטערניך ערקלערט דאָס לאָמבאַרדישע־וועניציאַנישע קעניגרייך אין בעלאַגערונגס־צושטאַנד (22טען פעברואַר). דער אלטער פעלדמאַרשאַל ראַדעצקי איז בעשטימט געוואָרען אַלס מיליטערישער דיקטאַטאָר. די לאָמבאַרדיער האָבען געבעטען, אז מען זאָל דיזען בעפעהל צוריקרופען. אָבער זייער ביטע איז צוריקגעוויזען געוואָרען. מען האָט בעהאַנדעלט די בעפעלקערונג מיט דער גרעסטער פעראַכטונג. וועז מען האָט דערהערט אין לאָמבאַרדיע פון דעם ערפאָלג פון דער וויענער רעוואָלוציאָן און דאָס דער קייזער האָט נאָכגעגעבען, האָבען זיך דאָרט אויך אָנגעפאַנגען אונרוהען. די מאיילענדער זיינען בעפאַלען די סאַלדאַטען. ראַדעצקי האָט געהייסען שיסען. דאָן האָט זיך אָנגעפאַנגען א שטאַרקער נאַסען־קאַמף. מען האָט געשאָסען פון אַלע פענסטער, פון אַלע דעכער, פון קעלערן, מען האָט געוואָרפען פון וואַנען מען האָט געקענט שטיינער, שטיקער האָלץ, אייזען, און מען האָט געטויט און פערוואונדעט זעהר פיעלע סאַלדאַטען. פון אַנדערע ערטער האָט מען אויך זיי געגאָסען הייסע קאָכעדיגע אויל. עס זיינען געפאַלען פיעלע אָפּפער פון ביידע זייטען. אייניגע גאַסען זיינען פערוואַנדעלט געוואָרען אין טייכען בלוט. דעם 19טען מערץ זיינען די סאַלדאַטען געווען זעהר אָפּגעמאַטערט און ראַדעצקי האָט געפונען פיר נעטיג צוריקציהען זיך מיט די סאַלדאַטען פון שטאָדט,

און ער האָט זיך בעזעצט אין דעם קאַסטעל (שלאָס). באַלד אָבער האָט זיך גאַנץ לאָמבאַרדיע אויפגעהויבען, און דאַן איז ראַדעטצקי געווען געצוואונגען אָפּצוטרעטען ווייטער און איז אַריבער דעם טייך מינטשיאָ. ער איז געווען פול מיט ראַכע פיר זיינע נידערלאַגען. אויך פון קרעמאָנאַ און ברעשיאַ זיינען די עסטרייכישע טרופּען פערטריבען געוואָרען, און ווענעציאַ האָט אַיינגעריכטעט ביי זיך אַ רעוואָלוציאָנערע רעגירונג. די הערצאָגען פון מאָדענאַ און פּאַרמאַ האָבען געמוזט ענטלויפען. מען האָט אָנגענומען אַ פּלאַן, דאָס פון אַלע פּראָווינצען אין אויבער־איטאַליען, וועלכע זיינען אויפ־געשטאַנען געגען עסטרייך, זאָל מען בילדען איין גרויסעס קאָנסטיטוציאָ־נעלעס קעניגרייך. דער פּלאַן איז דורכגעפיהרט געוואָרען, אָבער צום אונ־גליק איז דער קעניג פון אויבער־איטאַליען געוואָרען קאַרל אַלברעכט פון סאַרדיניען. די רעוואָלוציאָנערען האָבען געהאַט נעטיג זיינע וואַפען, און ער איז געווען גענוג שלוי צו ערוועהלט ווערען מיט דער הילף פון דער בעוועגונג אַלס קעניג פון אויבער־איטאַליען.

יעצט, ווען די רעוואָלוציאָן האָט זיך פערשפּרייט אין דייטשלאַנד, עסט־רייך און אויבער־איטאַליען, האָט זיך אויך פּרייסען אָנגעהויבען בעוועגען. עס איז געווען שווער צו ערוואַרטען, דאָס אין פּרייסען, אין דיזען מילי־טער־שטאַאַט, וואו דאָס פאָלק איז געווען שרעקליך געדריקט פון דער ביוראָ־קראַטיע, דאָס היר זאָל זיך מאַכען אַ בעוועגונג פון אייגענער איניציאַטיווע. עס האָט נאָך געהערשט עטוואָס לעבען ביי די אַיינוואוינער אין דער רהיין־פּראָווינץ, וועלכע האָבען זיך בעטראַכט אַלס „מוז־פּרייסען" (ד. ה. אַלס פּרייסען געגען זייער ווילען) און וועלכע האָבען בעהאַלטען די ליבע עראי־נערונג פון דער פראַנצויזישער רעוואָלוציאָן, ווייל זי האָט זיי געבראַכט אַ מאָדערנע פראַנצויזישע געזעצגעבונג. אויך אין בערלין האָט די נאַכריכט פון פּאַריז און פון זיד־דייטשלאַנד געמאַכט אַ טיפען אַיינדרוק. עס זיינען געהאַלטען געוואָרען פערזאַמלונגען אין טיער־גאָרטען, וואו מען האָט פער־האַנדעלט די פאָדערונגען פון פאָלק. דעם 17טען מערץ האָט מען בעשלאָסען צו שיקען צום קעניג אַן אַדרעס, אין וועלכען עס זיינען געשטעלט געוואָרען די בעקאַנטע פאָדערונגען. די פּאָליציי האָט אָבער ניט דערלאָזען איבער־צובריינגען דעם אַדרעס צום קעניג. אָבער דער אינהאַלט פון דעם אַדרעס איז דעם קעניג געווען בעקאַנט און ער האָט אויף איהם געמאַכט אַ גרויסען אַיינדרוק. ער האָט בעשלאָסען צו מאַכען אַ גרינדליכע רעפאָרמע אין דער פּרייסישער געזעצגעבונג וואָס אָנבעטרעפט פּרעס־פרייהייט.

באלד אין די ערסטע טעג פון דער בעוועגונג האבען די ארבייטער אנ-
טיילֿ גענומען אין דעם אויפשטאנד. די ארבייטער זיינען געווען א לאנגע
צייט אהן ארבייט, ווייל עס איז ניט געווען קיין געשעפט. די אויסגעמא-
גערטע, הונגעריגע געזיכטער פון די פראלעטאריער האט אנגעיאגט א שרעק
אויף די בירגער. זיי האבען מורא געהאט, דאס די הונגעריגע מאסע וועט
זיין געצוואונגען צו רויבען, און זיי האבען דעריבער געפאדערט א שוץ-
וואך. דעם 13טען מערץ האבען זיך די ארבייטער פערזאמעלט אין טיער-
גארטען און האבען בעשלאסען שיקען צום קעניג אן אדרעס, אין וועלכען
עס האט געהייסען, אז דאס פאלק וועלט אונטערדריקט פון קאפיטאליסטען
אין וואכערער און דער קעניג זאל דעריבער איינפיהרען אן ארבייטס-מי-
ניסטעריום, „אום אייגענטום און לעבען ניט צו לאזען אויף הפקר צו פער-
וויסטונגען, און צו פערבעסערן דעם גורל פון די ארבייטער". די קליין-ביר-
גערליכע פרעס איז דאן ארויס געגען זיי מיט א בלבול, דאס זיי, די ארבי-
טער, ווילען איינפיהרען קאמוניזם, און דאס זייער אדרעס איז נאר א
פערזוך אויפצוהייבען די ארבייטענדע קלאסען.

די אויפרעגונג האט געשטיגען פון טאג צו טאג. די פאלקס-פערזאמ-
לונגען האבען אנגענומען א מעהר און מעהר שטירמישען כאראקטער. עס
זיינען פארגעקומען אפטע צוזאמענשטויסען צווישען דעם בעוואפענטען
פאלק און דעם מיליטער. אין פערשיידענע ערטער האט מען אנגעהויבען
צו בויען בארריקאדען. איבעראל אין די גאסען זיינען געגאנגען מיליטערישע
פאטרולען. אין איניגע ערטער האט מען אנגעגרייט קאנאנען; דעם אר-
סענאל און דעם שלאס האט מען בעזעצט מיט טרופען. אויף יעדען טריט
האט מען בעמערקט אייגנעהאלטענע ערביטערונג צווישען דעם פאלק און
מיליטער. די 15טען מערץ האט מען שוין געפונען אין אייניגע גאסען טויטע
און פערוואונדעטע. א שוץ-קאמיסיאן פון בירגער און סטודענטען מיט
וויסע שטעקענס און מיט וויסע בענדער ארום די ארמס האט אנגעוויזן
אלע מיה צו בערוהיגען דאס פאלק. אבער זייער מיה איז געווען אהן ער-
פאלג. מען האט זיי פערלאכט אלס „לייכענביטטער" (פערבעטער אויף
לוויות). דעם 16טען מערץ האט זיך פערזאמעלט א גרויסע מאסע פון פאלק
אויף דעם אפערא-פלאץ, און דאס מיליטער האט געשאסען אויף די
מאסע אום פערנאנדערצוטרייבען זי. צוויי פערזאן זיינען פון דער שי-
סערי געפאלען טויט און פיעלע זיינען פערוואונדעט געווארען. דאס
פאלק האט זיך געמוזט פערנאנדערגעהן, אבער מיט גרויס ערביטערונג

און ראבע־געפיהל. עס איז קלאר געווען צו זעהן, דאס אין גיכען וועט פארקומען אן ערנסטער צוזאמענשטויס צווישען פאלק און מיליטער.

דער 17טער מערץ איז נאך רוהיג פאריבערגעגאנגען. עס זיינען געפאלען פון די צוזאמענשטויסען נאר אן ערך פון 18 פערזאנען, אבער די ערביטערונג איז געוואקסען מיט יעדער שטונדע. אויך דער בערלינער בירגער, וועלכער איז אימער געווען אזוי רוהיג, האט יעצט געברענט פון כעס און פון ראבע־געפיהל. עס האט זיך פערזאמלט א גרויסע מאסע בירגער און האט בעשלאסען צו שיקען צום קעניג אן אדרעס. דעם 18טען מערץ איז אנגעקומען צום קעניג א דעפוטאציאן פון דער רהיין־פראווינץ. דער קעניג האט אויפגענומען די דעפוטאציאן זעהר גנעדיג. אין שלאס האט שוין געהערשט א פרידליכע שטימונג. דיזער דעפוטאציאן האט מען פערשפראכען, דאס מען וועט ערפילען זייערע ווינשען. די גאנצע שטאדט איז געווארען מלא שמחה. די פרייד איז געווארען נאך גרעסער, וועז דער קעניג איז ארויס אויף'ן באלקאן, און דער בירגער־מייסטער נאוניין האט מיט א מעכטיגער שטימע אנגעזאגט דעם פאלק, דאס דער קעניג גיט נאך דעם פאלק אלעס, און דאס ער איז בעריים צו געבען דעם פאלק א קאנסטיטוציאן מיט די פרייזינניגסטע פרינציפען. דאס פאלק האט געוויגט פון שמחה.

אבער 2 אוהר נאך מיטטאג האט זיך די גאנצע לאגע געענדערט. אן אפטיילונג פון דער פאטסדאמער גווארדיע האט בעוואכט דעם שלאס. דאס איז געווען דער זעלבער רעגימענט, וועלכער האט געשאסען אויף'ן פאלק אויף דעם אפפראפלאץ. דער צארן פון פאלק האט אויפגעפלאקערט. מען האט איבעראל געשריין: „פארט מיט דעם מיליטער! דאס מיליטער צוריק!" א גרויסע מאסע מענשען האט זיך געלאזען צום שלאס. באלד איז אנגעקומען א שוואדראן דראגונער און האט אנגעהויבען פערנאנדערטרייבען די מאסע. די סאלדאטען זיינען ארייגעפאהרען אין דער מאסע פון פאלק און עס האבען זיך באלד דערהערט צוויי שאסען און צווי פערזאנען זיינען געפאלען אויף'ן ארט. דאס פאלק האט אנגעהויבען צו שרייען: „מען האט אונז אפגענארט! זיי שיסען אויף די בירגער! וואפען! ראבע!" דאס פאלק האט אין אייליגעם אפגעטרעטען אין די בייליגענדע גאסען און האט זיך אנגעהויבען צו בעוואפנען און אויפשטעלען בארריקאדען. עס זיינען אין א קורצער ווייל געשאפען געווארען הויכע בארריקאדען, וועלכע האבען דערגרייכט ביז די דעכער. מען האט גערופען יעדע זאך, וואס עס איז געקומען צום האנט: פעסער, דראשקעס און פיעלע אנדערע זאכען —

אַלעס איז געווען גוט אויף צו מאַכען באַריקאַדען. מען האָט אויפגעריסען די ברוק־שטיינער, מען האָט צוגראָבען די גאַסען אום די קאַוואַלעריע זאָל זיך ניט קענען בעוועגען פריי; אויף די דעכער זיינען געווען אָנגעגרייט גרויסע קערב מיט שטיינער צו וואַרפען אויף די קעפּ פון די סאָלדאַטען. אַלס וואַפען האָט מען בענוצט: העק, שפּיזען, קאָסעס, מעסערס. מיט דיזע אַלע געוועהר איז דאָס אויפגערעגטע פאָלק אַרויף אויף די באַריקאַדען. אויך די סטודענטען האָבען זיך אָנגעשלאָסען אָן פאָלק. עס פערשטעהט זיך, דאָס דער גרעסטער טייל פון די באַריקאַדען־קעמפער איז בעשטאַנען פון אַרבייטער. זיי האָבען פערגאָסען זייער בלוט אום צו פערשאַפען פריי־הייט דער בורזשואַזיע. אַזוי איז עס געווען אימער און איבעראַל, און נאָכ־דעם האָבען דיזע, די בירגער, ניט געלאָזען די אַרבייטער געניסען פון דעם זיג.

דער קעניג האָט געזוכט צו בערוהיגען דאָס אויפגערעגטע פאָלק, אָבער זיין מיה איז געווען אומזיסט. ער האָט געהייסען צוויי מענער אַראָפּטראָ־גען צוויי גרויסע שטיקער לייווענט, אויף וועלכע עס איז געווען מיט גרויסע ווערטער אָנגעשריבען: „עס איז אַ מיספערשטענדניס, דער קעניג וויל דאָס בעסטע!" דאָס האָט אָבער דאָס פאָלק ניט צוריקגעהאַלטען פון קאַמף; עס האָט פערלאָרען דעם צוטרויען צום קעניג. דער לאַרם פון דער שטורם־גלאָק און דער דונער פון די ביקסען האָבען איבערגעשריען די שטימע פון שלום און פערמיטלונג.

צווישען דריי און פיער אַ זייגער נאָך מיטטאָג האָט דאָס מיליטער אָנגעהויבען אָנצוגרייפען דאָס פאָלק. מען האָט אָנגעהויבען צו שטורמען די באַריקאַדען. דאָס פאָלק האָט געשאָסען פון אַלע הייזער. אָבער די סאָלדאַטען האָבען גיך געמאַכט אַן ענדע צו די באַריקאַדען און האָבען אָנגע־הויבען אַריינצודרינגען אין די הייזער, פון וואַנען מען האָט אויף זיי געשאָ־סען. פיעלע פון די קעמפער פון פאָלק האָט מען געפאַנגען און אַריינגע־וואָרפען אין געפענגנים.

דעם אויבער־בעפעהל איבער די טרופּען, וואָס האָבען זיך געפונען אין בערלין, האָט ערהאַלטען דער גענעראַל פאָן פּריטטוויטץ, אַ זעהר ברוטאַלער מאַן. ער האָט געהאַט 12,000 מאַן אינפאַנטעריע, דריי פּאָלקען קאַוואַלעריע און אַ גרויסע מאַסע קאַנאָנען. אויך די לייב־גוואַרדיע איז געווען אונטער זיין קאָמאַנדע. אום 5 אוהר האָט פּריטטוויטץ אָנגע־הויבען זיין אָנגריף אין דער קעניגשטראַססע, וועלכע איז געווען בעדעקט מיט באַריקאַדען. ער האָט אָנגעהויבען צו שיסען מיט האַרמאַטען אויף די

באַריקאַדען, אָבער ער האָט קיין גרויסען ערפאָלג ניט געהאַט. ער האָט גע-מוזט יעדע איינציגע באַריקאַדע נעהמען בעזונדער. פון די דעבער איז גע-פאַלען א האָנעל פון שטיינער און פיעלע אַנדערע שוועכע זאכען. פון אַלע פענסטער האָט מען געשאָסען אויף די סאָלדאַטען. יעדעס הויז האָט גע-מוזט בעזונדער געשטורמט ווערען. דאָס מילִיטער איז געווען זעהר ערבי-טערט און האָט פערניכטעט אַלעס, וואָס עס איז נאָר געווען בעוואָפענט מיט וואָס עס איז. אום זיבען אוהר אין אָבענד איז די קעניגשטראַססע אָפּגעריניגט געוואָרען פון די רעוואָלוציאָנערען און איז געוואָרען בעהערשט פון די סאָלדאַטען.

דאָס פאָלק האָט ווידערער געשיקט צום קעניג א רייהע פון דעפוטא-ציאָנען אום צו געפינען א מיטעל צו פרידען. אָבער עס איז דערפון נאָר-ניט געוואָרען. אין הויף האָט געהערשט א קריגעריש שטימונג. שפּעטער אין דער נאַכט איז דער קאמף געוואָרען שטאַרקער. די צאָהל באַריקאַדען איז פערגרעסערט געוואָרען, ווייל עס האָט זיך געהערט, דאָס עס קומט אָן אין שטאָדט נאָך מילִיטער. איבערהויפּט איז דער קאמף געווען זעהר העפ-טיג ביים קאָלנישען ראַטהויז. אויף די אַרטילעריע מיט איהרע קאַרטעטשען האָבען עס ניט געקענט נעהמען: די פערטיידיגער האָבען העלדענמוטיג אויסגעהאַלטען די אַלע שטורמען או פייערען. ענדליך אָבער האָבען זיי זיך געמוזט אונטערגעבען, ווייל עס איז זיי אָנגעקומען פון הינטען א גרויסע אָפּטיילונג פרישער מילִיטער, וועלכעם האָט מיט זיי געשטריטען מיט גרויס פייער דריי שטונדען צייט.

נאָך וועניגער ערפאָלג האָט דאָס מילִיטער געהאַט אויף דעם האוזפאיג-טיי-פּלאַץ. פון דאָנען האָבען זיי זיך געמוזט צוריקציהען צום זשאַנדאַר-מען-מאַרק. אויף אויף דעם אַלעקסאַנדער-פּלאַץ האָבען די רעוואָלוציא-נערען געשטריטען מיט גרויס מוט און דאָס מילִיטער האָט זיי פון דאָרט ניט געקענט פערטרייבען. און אזוי איז עס אויף געווען אין פיעלע אַנ-דערע פונקטען. אָנפאַנגס האָבען די סאָלדאַטען געהאַט אן ערפאָלג, אָבער דאָס פאָלק האָט אימער אויפגעבויט נייע באַריקאַדען און די סאָלדאַטען זיינען ענדליך מיד געוואָרען.

דעם נעכסטען זונטאָג האָט די רעגירונג איבערטראַנספּאָרטירט אַלע געפאַנגענע פון די קעלערן אין די שלעסער נאָך שפּאַנדאו. זיי זיינען גע-וועז צוזאַמענגעבונדען פּאָאָרווייז, די הענט אויף דעם רוקען געשמידט אין קייטען, און אזוי זיינען זיי געטריבען געוואָרען אין וועג און געווען גע-צוואונגען צו גיהן וואוהין מען האָט זיי געטריבען דורך לעפּ, וואָס די

סאלדאטען האבען זיי געגעבען מיט די קאלבען פון די ביקסען און מיט די שווערדען. די רעאקציאנערע בעפעלקערונג פון שארלאטטענבורג און שפאנדאו האט געמאכט פון די געפאנגענע חוזק, הגם עס האבען זיך צווישען זיי געפונען אויך זעהר פיעלע אלטע לייט.

די שטורם־גלאקען האבען ווידער אנגעהויבען צו שטורמען און האבען געגעבען צו וויסען, אז דאס פאלק איז ענטשלאסען אויף דעם גרעסטען ווידערשטאנד און ווען פיר קיין פאל ניט נאכגעבען דער רעגירונג. דער קעניג האט ארויסגעלאזען א פראקלאמאציאן: „צו מיינע ליבע בערלינער!", אבער זי האט ניט געהאט קיין ווירקונג. און ווי האט עס געקענט זיין אנדערש, ווען דער קעניג האט אין דיזער פראקלאמאציאן בעהויפטעט, דאס די בערלינער זיינען געטריבען געוואָרען צום אויפשטאנד „פון א ראטע מעהרסטענס פרעמדע באנדיטען"? אויף דעם אלעקסאנדער־פלאץ האט זיך אנגעהויבען א נייער שטרייט. דאס פאלק האט געשיקט צום קעניג א נייע דעפוטאציאן, וועלכע האט איהם פערזיכערט, אז דאס גאנצע פאלק איז הינטער אן אויף די באריקאדען, און דאס די פאדערונגען קומען פון פאלק אן ניט פון באנדיטען, פרעמדע העצער, און אז דאס פאלק איז זאגאר ענטשלאסען צו בענעבען זיך באלד צום שלאס און בעשטורמען איהם. דאס האט געווירקט. דעם פריהמארגען פון 19טען מערץ איז ארויס פון שלאס א בעפעהל, דאס די טרופען זאלען זיך צוריקציהען פון שטאדט. די באריקאדען־קעמפער האבען געזיגט. וועו דער קעניג וואלט ניט נאכגעגעבען, וואלטען די טרופען געהאט א נידערלאגע פון פאלק. דאס האט דאס מילי־טער זעלבסט גוט פערשטאנען.

אין דער צייט, וועו די סאלדאטען האבען ארויסגעצויגען פון בערלין, האט די מאסע ארייגעבראכט די קערפערס פון די געפאלענע באריקאדען־קעמפער אויף דעם הויף פון שלאס, וואו מען האט זיי צולעגט און מען האט זיי בעפוצט מיט בלומען־קראנצען. צווישען די הרוגים האבען זיך געפונען אויך פרויען. עס האבען זיך דערביי אפגעשפילט שרעקליכע סצענעס. עס האבען זיך געהערט געוויינען און יאמערגעשרייען פון אייגענע און פערוואנדטע, וועלכע האבען צוריסען די הערצער פון די אנוועזענדע. מען האט געהערט אזעלכע געשרייען ווי דיזע: „פאטער פון פינף קלייגע קינדער!" „אהן בענאדיגונג נידערגעשאסען, נאך דעם ווי ער האט זיך אונטערגעגעבען!" „מיין אייניציגער זוהן!" או. אז. וו. אין מיטען פון דיזע סצענעס האט דאס פאלק אנגעהויבען מיט שטורם ארויסרופען דעם קעניג. דער לארם פון דעם רוף צום קעניג האט לאנג ge־

דויערט. ענדליך האָט זיך פּריעדריך ווילהעלם בעוויזען אויף דער גא-
לעריע. ער איז געווען בלאָס ווי לייוונט. די קעניגין איז איהם געשטאַנען
ביים זייט. דאָס פּאָלק איז באַלד שטיל געוואָרען. דאַן האָט אימיצער
אויסגעשריען: „נעהמט אַרונטער דעם הוט!" דער קעניג האָט באַלד אַרונ-
טערגענומען זיין הוט, און די מאַסע האָט געטאָן דאָס זעלבע. איינער האָט
אָנגעפאַנגען צו זינגען דאָס קירכען־ליד „יעזוס איז מיין פערטרויען!" און
דאָס פּאָלק האָט נאָכגעזונגען דאָס ליד. דאָס איז געווען א טויטען־
פּאַראַד. נאָכדעם איז דער קעניג מיט זיין פּרוי צוריק אַריין אין פּאַלאַץ.
אָבער פּרידריך ווילהעלם דער 4טער האָט קיינמאָל ניט מוחל געווען די בער-
לינער דיזען „טויטען־פּאַראַד".

דער קעניג האָט איינגעשטימט און ערלויבט דעם פּאָלק צו בעוואָפנען
זיך. אום 6 אוהר אָבענדס איז שוין געשטאַנען אַרום דעם שלאָס די ערסטע
אָפּטיילונג פון דער שלאָס־וואַך פון דער בירגער־מיליץ. דאָס פּאָלק איז
געווען אויסער זיך פון פּריד. אין אָבענד איז גאַנץ בערלין געווען אונטער
וועהנליך אילומינירט. אזא אילומינאַציאָן האָט נאָך דאָס פּאָלק קיינמאָל
ניט געזעהען. אָבער דאָס פּאָלק האָט ניט בענוצט זיין זיג אום צו נעהמען
ראַכע פון זיינע פיינד. נאָר געגען צווויי פערזאָנען איז די מאַסע געווען
שטאַרק ערביטערט: געגען א הויף־ליפּעראַנט און געגען אן אויסגעדינטען
מאיאָר, וועלכע האָבען גידינט אלס שפּיאָנען פיר די רעגירונג און האָבען
געבראַכט פיעל שאַדען די באַריקאַדען־קעמפער. דאָס פּאָלק האָט צושטערט
זייערע הייזער און פערברענט. דעם 20טען מערץ האָט זיך פערזאַמלט
א גרויסע מאַסע פון פּאָלק ארום דעם שלאָס פון פּרינץ ווילהעלם פון פּרייס-
סען מיט דעם צווועק צו צושטערען דיזען שלאָס. מען האָט דעם שלאָס נע-
רעטעט דערמיט, וואָס מען האָט אויף איהם אָנגעשריבען: „נאַציאָנאַל־
אייגענטום". דער פּרינץ זעלבסט איז אויגענבליקליך ענטלאָפען נאָך ענג-
לאַנד אום צו רעטען זיין לעבען פון דעם צאָרן פון פּאָלק.

אום וויעדער צו בערוהיגען די בעפעלקערונג און מאַכען זי פּרידליך
געשטימט, האָט דער קעניג ארויסגעגעבען דעם 20טען מערץ אן אמנעסטיע
(בענאַדיגונג) פיר אלע פּאָליטישע פערברעכער. די מאַביטער געפענג-
נים האָט זיך געעפענט און אלע פּאָליטישע פיר פּאָליטישע פערברע-
כענס זיינען ארויסגעלאָזען געוואָרען פּריי. דעם זעלבען טאָג האָט מען בע-
שטימט נייע מיניסטאָרען. באַלד האָט זיך פערשפּרייט א קלאַנג, דאָס דער
פּרינץ פון פּרייסען גהעט מיט א פּאָטסדאמער רעגימענט אום צו בעלאַגערן
בערלין. דאָס האָט וויעדער אויפגערעגט דאָס פּאָלק. דער קעניג האָט

געפונען פיר נעטיג צו איבערצייגען דאס פאלק, דאס ער מיינט ערנסט מיט דעם פרידען מיט'ן פאלק. ער האט דעם 21טען מערץ געארדענט א צוג דורך די גאסען פון בערלין, בעגלייטעט פון נענעראלען, מיניסטארען און בירגער. דער צוג האט געפיהרט מיט זיך א גרויסע פאהן פון די דריי פאלקס־קאלירען: שוואַרץ, רויט און גאלד, און דער קעניג האט אויך געהאט ארום זיין ארם א באנד מיט די זעלבע דריי קאלירען. עס איז געווען א זעהר אונאנגענעהמע ראלע פיר דעם הערשער צו בעפוצען זיך מיט די זעלבע פארבען, נעגען וועלכע ער האט דעם 18טען מערץ געהייסען זיינע טרופען שיסען.

וועז דער צוג איז געקימען צו דער הויפט־וואך פון ארסענאל, וואו די בירגער זיינען שוין געווען בעוואפענט, האט דער קעניג געזאגט: „איך בין ניט אין שטאנד אויסצודריקען אין ווערטער, ווי ווייט דאנקבאר איך בין איך, גלויבט עס מיר". אן אונגעהייערער יובעל־נעשריי האט אויסגעבראכען פון פאלק, וועז עס האט דערהערט פון קעניג דיזע ווערטער. אבער דערביי האט איין ארבייטער הויך אויסגעשריען: „גלויבט עס ניט!" אין אונייווערזיטעט האט דער קעניג געזאגט צו די בעוואפענטע סטודענטען: „איך טראג כארבען, וועלכע זיינען ניט מיינע, איך ווייל ניט דערמיט קיין קרוין, ניט צוציהען צו זיך קיין הערשאפט, איך ווייל נאר דייטשלאנד'ס פרייהייט, דייטשלאנד'ס איינהייט און אירדנונג". אין קאלנישען ראטהויז, אין דעם זעלבען ארט, וואו עס האט געבושעוועט דער קאמף ארום די גרויסע באריקאדען, האט ער געזאגט צו די שטאדט־לייט: „איך וויים גוט, דאס איך בין ניט שטארק דורך די וואפען פון מיינע סאלדאטען, ניט דורך מיין אנגעפילטע קאסע, נאר דורך די הערצער פון מיין טרייען פאלק. איך האף, דאס איהר וועט מיר שענקען דיזע הערצער און דיזע טרייהייט!"

אלעס האט געשוואומען אין גלויק און פרייד, די אלגעמיינע שמחה האט געשטיגען העכער און העכער, איבערהויפט נאך דעם, ווי עס זיינען ערשינען אייניגע נייע פראקלאמאציאנען, וועלכע האבען פערשפראכען לי־בעראלע געזעצען און אייניריכטונגען.

דעם 22טען מערץ זיינען בעערדיגט געווארען די געפאלענע באריקא־דען־קעמפער. די גאנצע שטאדט האט זיך אנגעטאן אין טרויער. אויף אלע הייזער האבען געפלאטערט שוואַרצע פאהנען. 183 טרונעס בעדעקט מיט בלומען זיינען געווען אין דעם צוג. זעהר פיעלע קארפאראציאנען האבען אנטייל גענומען אין דיזער לוויה; אן אונגעהייערע מאסע האט צוגע־זעהען די סצענע; אויף דעם באלקאן פון קעניגליכען שלאס זיינען געשטא־

נען 2 גרויסע טרויער־פאהנען, און זען דער צייט, ווען דער צוג איז פאר־ביי־געגאנגען דעם קעניגליכען שלאס, זיינען דער קעניג און די מיניסטא־רען געשטאנען אויף באלקאן מיט אפגעדעקטע קעפ. גייסטליכע פון פער־שיידענע סעקטעם האבען געהאלטען טרויער־רעדעם, און די נאציאנאל־גווער־דיע האט דריי מאל אויסגעשאסען פון אלע ביקסען. א לאנגע צייט איז דאס פאלק געגאנגען אויף די קברים פון דיזע אפפער ווי אויף קברים פון הייליגע. היינט ווילען די ליבעראלען גארניט ווייסען פון זייערע פארקעמ־פער, נאר די ארבייטער פייערן נאך יעצט דעם אנדענקען פון די מערץ־העלדען. זיי בעפוצען נאך היינט דיזע קברים מיט בלומען אין דעם 18טען מערץ.

אין אמת זיינען די אפפער פון 18טען מערץ געווען פיעל מעהר פון 183. מיט אייניגע טעג שפעטער זיינען געשטארבען פון די פערוואונדעטע נאך 47 פערזאן. דעם 24טען מערץ זיינען בעערדיגט געוואָרען די געפא־לענע סאלדאטען. די געפאלענע מיליטאריסטען זיינען געווען 3 אפיצערען און 17 אייגפאכע סאלדאטען. פערוואונדעטע זיינען פו זיי געווען: 14 אפיצערען, 14 אונטער־אפיצערען און 226 סאלדאטען. דאס איז געווען דער בעריכט פון די מיליטער־בעאמטע. אבער דאס פאלק האט דיזען בע־ריכט ניט געגלויבט; מען האט געגלויבט, דאס די צאהל איז מיט אבזיכט פערגרעסערט געוואָרען.

די שמחה איז א ביסעל פערביטערט געוואָרען פון אן ארטיקעל, וועל־כין דער דעמאקראטישער רעדאקטאר יוליוס האט אפגעדרוקט אין דער „צייטונגסהאלע". ער האט געשריבען אין דיזען ארטיקעל: „די וואהר־הייט איז, דאס אויך ביי אונז, אזוי גוט ווי אין פראנקרייך און ווי אין ענגלאנד, עקסיסטירט שוין א פאלשטענדיגער ברוך צווישען דער בירגער־קלאס און דער ארבייטער־קלאס. דער קריג, וואס געהט יעצט אן, איז ניט צווישען קעניגטום און רעפובליק, נאר צווישען די בעזיצענדע און די, וועלכע ווילען זיך פערשאפען בעזיץ דורך זייער ארבייט. אונזערע בירגער פיהלען עם שוין זעהר גוט, און דעריבער ווילען זיי שוין יעצט, נאך דעם ערסטען טאג פון אונזער רעוואלוציאן, מיט אלע קרעפטען ציהען צוריק". דער אר־טיקעל פערלאנגט ווייטער „א מיניסטעריום צו אונטערזוכען און צו רעגו־לירען די ארבייטס־פערהעלטנישען". דיזעם ווען ערסט זיין א שריט צו בערוהיגען די פראלעטאריער. „זאלען אבער די בירגער זיך ניט אינערעדען,

דאָס די אַרבייטער וועלען זיך לאָזען פערוויגען און אַיינשלעפערן. דאָס וועט דער הונגער ניט דערלאָזען. קיין רוה, קיין רוה, ביז מיר וועלען ערווערבען עטוואָס טיכטיגעס צו פערבעסערן אונזער מאַטעריעלע לאַגע".

די בירגער זיינען געוואָרען אויסער זיך פון צאָרן. זיי האָבען אָנגע־הויבען צו זוכען מיטלען ווי צו שיטען זאַמד אין די אויגען און ווייזען די אַרבייטער, דאָס דער רעדאַקטאָר איז אַ ליגנער, דאָס זיי מיינען די טובה פון די אַרבייטער ווי זייער אייגענע. מען האָט דעם רעדאַקטאָר געשימפט. די בערזע האָט ערקלערט, דאָס די אינטערעסען פון די אַרבייטער און די בירגער זיינען גראַדע די זעלבע, און די פּרעסע האָט געטאַדעלט יוליוס'ן אַלס אַ רוה־שטערער. דאָס איז געווען דער ערסטער געברויך פון דער נייער פּרעס־פרייהייט.

אין אַ קורצער צייט נאָכדעם איז די אויפמערקזאַמקייט פון פאָלק גע־ווען געווענדעט אויף דעם פאָר־פּאַרלאַמענט, וועלכער האָט זיך פערזאַמעלט אין פראַנקפורט דעם 31טען מערץ. די פערזאַמעלטע זיינען אמת געווען פּריוואַט־פּערזאָנען, אָבער די עפענטליכע מיינונג האָט זיי שטאַרק אונטער־געשטיצט. די דעפּוטירטע זיינען ליידער געווען צו שוואַכע ליבעראַלען, וועלכע זיינען געווען פון דער מיינונג, דאָס די רעוואָלוציאָן איז צו ווייט געגאַנגען. זיי האָבען געציטערט פאַר דעם געדאַנק, דאָס זיי האָבען אַ רע־וואָלוציאָנערע שליחות, און זיי האָבען דאָס אונטערגענומען, ווייל זיי האָבען געהאָפט, דאָס דורך דעם וועלען זיי הינדערן די אַרבייטער צו בעקומען די אויבערמאַכט. מעהר פון אַלעמען האָבען געשטערט דעם עסק די פּראָפע־סאָרען, וועלכע זיינען געווען אין דיזער פערזאַמלונג אין אַ זעהר גרויסער צאָהל, און זיי זיינען געווען אַ זעהר אונגליקליכער עלעמענט אין דער פער־זאַמלונג. מיט זייערע פּוסטע איבערגעשפּיצטע רעדעס האָבען זיי איבער־געפיהרט די טייערע צייט און זיי האָבען געגעבען אַ זעהר קלעגליכען כאַ־ראַקטער דער דייטשער בעוועגונג פון יאָהר 1848.

די זיצונגען פון דעם פאָר־פּאַרלאַמענט זיינען אָפּגעהאַלטען געוואָרען אין דער פּאַולוס־קירכע. דעם 31טען מערץ פאָרמיטטאָג האָבען זיך אָנגע־פאַנגען די פערהאַנדלונגען. די רעפּובליקאַנער האָבען דורך זייער פאָר־שטעהער גוסטאַוו פאָן סטרובע געפאָדערט אַן עכטע דעמאָ־קראַטישע רעגירונג, די אָפּשאַפונג פון שטענדיגען מיליטער, אָפּשאַפונג פון פּריווילעגיעס פון קלויסטערס, אָפּזונדערונג פון קירכע און שטאַאַט,

א האַבעאַס־קאָרפּוס אַקט, *) בעזייטיגונג פון דעם נויט־צושטאַנד פון די אַר־בייטער, אָפּשאַפונג פון דער מאָנאַרכיע און גרינדונג פון אַ פריי־ערוועהלטען פּאַרלאַמענט מיט אַ פריי פון פאָלק ערוועהלטען פּרעזידענט, אַלע איינציגע שטאַאַטען פון דייטשלאַנד פעראייניגט אין אַ פעדעראַטיווער בונד־פערפאַ־סונג נאָך־דעם מוסטער פון די פעראייניגטע שטאַאַטען פון נאָרד־אַמעריקאַ.

ביי דער פערזאַמלונג האָבען זיך די האָאָר געשטעלט קאַפּויר הערענדיג אַזוי אָפען צו פאָדערן אַ דייטשע רעפּובליק. מען האָט אָנגעהויבען צו האַל־טען רעדעס איינע נאָך דער אַנדערער, אין זאַל האָבען זיך געהערט די ווער־טער „פרייהייט", „פאָלק", „רעכט", אָבער פון סטרובע'ס אַנטראַג האָט קיי־נער ניט געוואָלט וויסען. ענדליך האָט מען בעשלאָסען איבערצוגעבען די פערהאַנדלונג פון דעם פּלאַן פון דער פערפאַסונג צו דער נאַציאָנאַל־פער־זאַמלונג, וועלכע איז בעשטימט געוואָרען בערופען צו ווערען. דעם נעכ־סטען טאָג האָט העקקער פאָרגעשלאָגען, דאָס דער פאָר־פּאַרלאַמענט זאָל ניט פערנאַנדערגעהן, נאָר ער זאָל פאָרטזעצען זיינע זיצונגען ביז עס וועט זיך צוזאַמענקומען די קאָנסטיטוציאָנעלע פערזאַמלונג, און דערווייל זאָל דער פּאַרלאַמענט לייטען די בעוועגונג. דער פּלאַן איז אָפּגעוויזען גע־וואָרען, מען האָט געציטערט איהם אָנצונעהמען. עס איז בעשלאָסען גע־וואָרען צו ערוועהלען אַ קאָמיטע פון 50 פערזאָן, וועלכע זאָלען קומען אין פערבינדונג מיט דעם בונדעסטאַג און זאָלען דעם זעלבען העלפען מיט ראַט און טאַט צו זיכערן די אינטערעסען פון פאָלק. אויך אוהלאַנד האָט אַיינגעשטימט אויף דיזען פּלאַן. אַלע אין דער פערזאַמלונג האָבען ניט געוואַגט צו פערלאַנגען עטוואָס וויכטיגעס, יעדער שריט איז געמאַכט גע־וואָרען מיט גרויס פורכט און פאָרזיכטיגקייט. דער פאָר־פּאַרלאַמענט האָט מורא געהאַט צו פאָדערן פאָלקס־בעוואַפנונג, הגם פיעלע רעגירונגען האָבען עס שוין לאַנג נאָכגעגעבען זייערע בירגער.

אָבער דאָס שענסטע בילד האָבען פאָרגעשטעלט די פערהאַנדלונגען פון דער אַרבייטער־פראַגע. דער מערץ־מיניסטער ראָמער פון שטוטט־

---

*) אַזוי ווערט אָנגערופען אַ פערהאַפטונגס־געזעץ, נאָך וועלכען אַן אַרעס־טירטער מוז פערהערט ווערען אין 24 שטונדען, און ווען ער קען ניט בעשולדיגט ווערען אין אַ קאַפּיטאַל־פערברעכען, דאַרף ער נאָך דיזער צייט אַרויסגעלאָזען ווע־רען אויף גאַראַנטיע אָדער ערבות. דיזעס געזעץ איז אַיינגעפיהרט אין ענגלאַנד זינט 1679 און הייבט זיך אָן מיט די צוויי לאַטייניש ווערטער „העבעאַס קאָרפּוס", וועלכע בעדייטען: האָב דיין קערפּער, נעמליך פריי.

גארט האָט געזאָגט ביי דער בעשפּרעכונג פון דיזער פראָגע: „מיינע הערען! איך בין זיכער, דאָס איהר סימפּאַטיזירט מיט דיזע לייט. איך בעט צו בעציִיגען דיזעם מיט אייער אויפהויבען זיך פון די ערטער!" די פערזאַמלטע האָבען עס גערן געטאָן, און דערמיט האָט מען געלעזט די אַרבייטער־פראָגע. די אַרבייטער האָבען זיך טאַקע געמעגט פרייען!

דעם 4טען אפּריל איז ערוועלט געוואָרען דאָס קאָמיטע פון 50 פערזאָן, ווי עס איז פריהער בעשלאָסען געוואָרען. פון די ראַדיקאַלען זיינען ערוועלט גיזוואָרען אין דעם קאָמיטע יאקאָבי און בלום. דיזעם קאָמיטע האָט זיך גערעכענט דעם גאַנצען מאַנאַט אפּריל פיר די העכסטע אויטאָריטעט פון דייטשען פאָלק. דאָס קאָמיטע האָט ווירקליך פערדינט דיזע בעדייטונג, ווייל עם האָט זיך בעמיהט איבעראַל צו פערמיטלען און אָנצוהאַלטען אָרדנונג. דער בונדעסטאַג האָט געגען איהם ניט געהאַט קיין ווערט, ער איז נאָר געווען זיין שאָטענבילד. זאָגאָר די רעגירונגען האָבען עם אָנערקענט און זיינע בעשלוסען זיינען געווען אָנגענומען ווי די בעשלוסען פון פאָר־פּאַרלאַמענט. דעם 1טען מאי האָט בעדאַרפט שטאַטפינדען אין פראַנקפורט א פערזאַמלונג פון דעלעגאַטען פון גאַנץ דייטשלאַנד, וועלכע האָבען בעדאַרפט בעשטימען, וואָס פיר א פּאָליטישע געשטאַלט דייטשלאַנד זאָל האָבען. פיר די נאַציאָנאַל־פערזאַמלונג האָבען בעדאַרפט ערוועלט ווערען צו איין דעלעגאַט פון יעדע 50,000 זעלען. דער פאָר־פּאַרלאַמענט האָט ניט בעשטימט ווי עס זאָלען געמאַכט ווערען די וואַלען פון די דעלעגאַטען צו דער נאַציאָנאַל־פערזאַמלונג: דירעקט אָדער אינדירעקט, און ער האָט דאָס איבערגעלאָזען צום ווילען פון יעדער אייניציגער רעגירונג.

די ראַדיקאַלען האָבען ניט געוואָוסט און ניט פערשטאַנען די ריכטיגע לאָגע אין דייטשלאַנד. זיי האָבען גערעכענט, דאָס די דייטשע נאַציאָנאַל־ווערט נאָר אויף א צייכען, און דאָס וועלען זיך אַלע מיט איין מאָל אויפהויבען צו פאָדערן א רעפובליק. זיי האָבען בעשלאָסען צו רופען צו די וואָפען דאָס דעמאָקראַטישע פאָלק פון באַדען. זיי זיינען ביי זיך געוואָרען נאָך פעסטער אין דעם בעשלוס, וועגן דער דעלעגאַציע פיקקלער פון אַנגהיים איז צו זיי צוגעשטאַנען און וועגן עס איז אָנגעקומען די ידיעה, דאָס א גרויסע מאַסע דייטשע ארבייטער פון פראַנקרייך און פון דער שווייץ וועלען קומען צו הילף. העקקער איז באַלד פון מיט האָפנונג אַוועק נאָך קאַנסטאַנץ. די בעפעלקערונג האָט איהם דאָרט בעגעגענט מיט גרויס פרייד. אָבער די בעגייסטערונג האָט ניט לאַנג אָנגעהאַלטען. וועגן ער איז אַוועק

פון קאָנסטאַנץ אום צו געהן מיט בעוואַפענטער מאַכט געגען קאַרלסרוהע, האָבען זיך אָנגעשלאָסען אָן איהם נאָר 57 פּערזאָן. „וואו זיינען די קאָנ-סטאַנצער מיט זייערע קאַנאָנען?" האָט מען איהם מיט פערוואונדערונג געפרעגט. און זאָגאַר שפּעטער, ווען די צאָהל פון די בעוואַפענטע איז גע-געוואָרען גרעסער, איז די בעוועגונג פון די רעפּובליקאַנער געווען אָהן אַ פּלאַן און אָהן אַ ציל.

דעם 19טען אַפּריל איז העקקער געקומען אין קאַנדערן. דאָ האָ-בען זיך די רעוואָלוציאָנערען דערוואוסט, דאָס אין שלינגען געפינט זיך יעצט דער גענעראַל פריעדריך פון גאַגערן מיט 2,400 מאַן. העקקער האָט בעשלאָסען צו פעראייניגען זיך מיט אַ גרופּע, וואָס האָט זיך געפונען אונטער דער פיהרערשאַפט פון זיעגעל. אָבער ווען ער האָט דעם 20טען אַפּריל פערלאָזען קאַנדערן, האָבען די טרופּען פערלאָזען שלינ-גען און ער האָט זיך ניט געקענט פעראייניגען מיט זיעגעל'ן. דער קאַמף איז געווען אונפערמיידליך. די רעפּובליקאַנער האָבען זיך צושטעלט אין אַ גוטער אָרדנונג הינטער אַ בריק. פאָן גאַגערן האָט געוואָלט פערמיידען בלוט־פערגיסונג און האָט אָנגעהויבען אונטערהאַנדלען מיט העקקער'ן וועגען פרידען. אָבער די אונטערהאַנדלונגען האָבען זיך געענדיגט מיט גאָרניט. הגם די קעניגליכע טרופּען זיינען געווען פיעל שטאַרקער פון די רעפּובלי-קאַנער אונטער העקקער, האָט דיזער ניט געוואָלט ענטזאַגען זיך פון זיין אונטערנעהמונג. די קעניגליכע באַטאַליאָנען זיינען לאַנגזאַם צוגעקומען נעהענטער צו די רעוואָלוציאָנערען. עס האָט זיך באַלד אָנגעפאַנגען דער קאַמף, אין וועלכען דער גענעראַל איז געפאַלען דער ערסטער. דער קאַמף האָט ניט לאַנג געדויערט און ביידע קעמפענדע צדדים זיינען צוגאַנגען אָהן אַ זיג. עס זיינען אין גאַנצען געפאַלען פון ביידע זייטען אַ 12 מענשען. אָבער די פאָלגען פון דיזען קליינעם קאַמף זיינען געווען זעהר בעדייטענד. העקקער'ס מחנה איז זיך צוגאַנגען, און העקקער האָט לאַנג געוואַנדערט אין די וועלדער, ביז ער איז ענדליך אַריבער אין די שווייץ און איז דאָרט פער-בליבען אויף אימער.

אויך די אונטערנעהמונג פון סטרובע און זיעגעל אַיינצונעהמען די שטאָדט פרייבורג, וואו עס האָט זיך געפונען אַ מעכטיגע רעפּובליקאַנישע כאַרטיי, איז ניט געלונגען. די קעניגליכע טרופּען האָבען געצוואונגען די שטאָדט זיך אונטערצוגעבען, און די רעוואָלוציאָנערען מיט די רעפּובליקאַ-נען זיינען צולאָפען וואוהין זיי האָבען געקענט, און די יעניגע, וואָס האָבען ניט געהאַט די מעגליכקייט צו ענטלויפען, זיינען אַריינגעפאַלען אין די הענט

פון די סאָלדאַטן, וועלכע האָבן זיי זעהר שלעכט בעהאַנדעלט. אויך די לעגיאָן פון דייטשע אַרבייטער, אונטער דער פיהרונג פון ה ע ר ו ו ע ג ה, איז געשלאָגן און צושטרייט געוואָרן פון די סאָלדאַטן. הערוועגה זעלבסט האָט זיך געמוזט פערקליידן און ענטלויפן.

אזוי איז געווען די דייטשע רעפובליקאַנישע רעוואָלוציאָן. וועהמוט און שפּאָט זיינען די אייניגיג געפיהלען, וואָס מען האָט פיר זי געהאַט. דאָס פאָלק האָט בעוויזן, דאָס עס האָט מיט דער רעוואָלוציאָן גאָרניט געהאַט צו טאָן, און האָט איבערגעלאָזן אלע וויכטיגע פראַגן צו דעם פּאַרלאַמענט, וואָס דארף זיך אין גיכען עפענען, ער זאָל זיי לעזען. דאָס פאָטערלאַנד איז געווען גערעטעט פון אַנארכיע. דער פּאַרלאַמענט איז געווען אין שטאַנד אָפּצושאפען דעם לעצטען רעסט פון דעם פעאָדאַל־סיסטעם און שאפען פיר דייטשלאַנד א נייע געשטאַלט.

אין בערלין האָט זיך דאָן דאָס ליבעראַלע בירגערטום געצייגט אין זיין גאַנצער יאָמערליכקייט. די שרעקעדיגע האָבן בלויז פערלאַנגט, דאָס מען זאָל צוריקרופען דאָס מיליטער. וועגען פערבעסערן די טרויעריגע לאַגע פון די אַרבייטער איז גאָר קיין רייד ניט געווען. די נייע פאָלקס־בעוואָפנונג האָט געהאַט נאָך אן ערגערען סוף. עס האָבן בעקומען גע־וועהר נאָר בעלי מלאכות, סטודענטן און בעאַמטע. אָבער דיזע אלע קלאַסן האָבן געשטרעבט ניט צו לאָזן די פראָלעטאַריער אויפהויבן א קאָפּ, ווייל זיי האָבן זעהר מורא געהאַט פאַר א גרויסער בעוואָפענטער מאַכט פון אַרבייטסלאָזע מענשן. די רעגירונג זעלבסט האָט געמוזט זוכען בעשעפטיגונג פיר די אַרבייטסלאָזע מאסן.

אויך דעם ערסטען מאי זיינען בעשטימט געוואָרן די וואַלען פיר דעם פראַנקפורטער פּאַרלאַמענט, אויך פיר דעם פרייסישען לאַנדטאג. די בע־וועגונג איז געווען א זעהר שטארקע, די אויפרעגונג פון פאָלק איז געווען אונ־געוועהנליך. פיעל לאַרם האָט פערשאפט די פראַגע וועגען ענדערן די סא־ציאָלע לאַגע און די פראַגע וועגען וואַלרעכט. די אַרבייטער האָבן דאָן צום ערסטען מאָל אריינגעטרעטען אין דאָם עפענטליכע לעבען. זיי האָבן בעשלאָסען צו מאַכן א גרויסע דעמאָנסטראַציאָן אין דעם גרין־דאָנערסטאָג. די בירגער האָבן געהאַט גרויס אנגסט פון דיזער דעמאָנסטראַציאָן. זיי האָבן עם בעטראַכט אלס א רעוואָלוציאָן פון די בעזיצלאָזע. זאָגאָר די אָנהענגער פון א קאָנסטיטוציאָן און די דעמאָקראַטען האָבן אָפּגעראַטען די אַרבייטער פון דיזער אונטערנעהמונג. אין דעם פריהמאָרגען פון גרין־דא־

נערסטאג איז בערלין געווען פול מיט בעוואפענטע. די גאנצע בירגערליכע בעוואפענטע מאנשאפט איז געווען אויף די פים און האט פערנומען פערשיידענע בריקען, עפענטליכע פלעצער און געביידעם. ארבייטער האבען זיך געפונען ניט פיעל. וואהרשיינליך האט דאס קאמיטע פון די ארבייטער בעקאנט געמאכט, דאס די דעמאנסטראציאן וועט ניט שטאטפינדען, און זי האט געארדענט א פאלקס־פערזאמלונג, צו וועלכער עס זיינען געקומען ניט מעהר ווי 1,500 פערזאן. אבער די בעוואפענטע בירגער זיינען געווען שטארק בייז אויף אויף דיזע פאלקס־פערזאמלונג און מען האט זיי זעהר שלעכט בעהאנדעלט און בעליידיגט. איינער פון דיזע בעוואפענטע בירגער האט זיך ערלויבט צו מאכען חוזק פון די אונגליכליכע ארבייטער מיט דיזע ווערטער: „יעצט, הינטיש נישמות, וועט איהר שוין געהן אהיים און ארבייטען!"

אזוי איז שוין צוגעגרייט געווארען די רעאקציאן און איז אריינגעפיהרט געווארען פון די לייבראלע בירגער אין דער ציט, וועז די שמחה פון דער נייער פרייהייט האט נאך אנגעפילט די הערצער פון דעם פאלק. מע האט שוין אויך ערוועהלט דעם פראנקפורטער פארלאמענט, אלזא איז שוין גארניט געווען פאר וואס מורא צו האבען. פערהעלטניסמעסיג וועניגע שטימען האבען געווארנט געגען דעם צו גרויסען פערטרויען פון פאלק צו דיזען צושטאנד.

דעם 18טען מאי איז ערעפענט געווארען די נאציאנאל־פערזאמלונג אין פראנקפורט. דיזע פערזאמלונג האט ניט געקענט שטאטפינדען דעם 1טען מאי, ווי עס איז בעשטימט געווארען, ווייל אין אייניגע שטאטען פון דייטשען בונד איז מען נאך ניט גענוג פערטיג מיט די וואהלען פון די דעפוטאטען צום פארלאמענט. אין דעם האבען די רעגירונגען אייגענטליך ניט געהאט קיין שולד, זיי האבען זאגאר געצאהלט די ערוועהלטע דעפוטאטען דעם בעשטימטען געהאלט אויידער דער פארלאמענט האט זיך געעפענט. עס שיינט, דאס דיזעם איז נאך גענוג דער אייגפלוס פון דער רעוואלוציאנערער בעווענגונג. וועז אלע דעפוטאטען זיינען שוין גענוג פערזאמעלט אין פראנקפורט, זיינען זיי געגאנגען דעם 18טען מאי מיט גרויס פרייד און גרויסע האפנונגען אין די קירכע פון סט. פאול אום צו ווערען דארט אייננעשוואָרען. די צאהל פון די דעפוטאטען האט דערגרייכט ביז 600. דאס פאלק, איבערהויפט דאס בירגערטום, האט מיט גרויס רעספעקט און זאגאר מיט גרויס שטאלץ געקוקט אויף דיזע ערוועהלטע דעפוטאטען אלס אויף די געביל־דעטסטע און ערפאהרענסטע מענער פון פאלק. אבער

פון דעמאקראטישען שטאנדפונקט איז דער גאנצער פארלאמענט געווען א
געמיש פון פראגרעסיווע און ריקשטענדיגע עלעמענטען. אמת, די אנהענ-
גער פון א קאנכטיטוציאן זיינען געווען די מעהרהייט, אבער זיי זיינען נע-
ווען צו קורצזיכטיג צו פערשטעהן, דאס די ראדיקאלען קענען פיר זיי זיין
א גרויסע שטיצע, און האבען זיי דערווייטערט פון זיך, און דאס האט נע-
פיהרט מיט דער צייט דערצו, דאס די אפאזיציאן האט בעקומען אין פאר-
לאמענט די אויבערמאכט.

דעם 31טען מאי איז ערוועהלט געוואָרען פון דעם קאנסטיטוציאנעלען
צענטער היינריך פאן גאגערן אלס פרעזידענט פון דער פער-
זאמלונג, און ראבערט בלום, דער קאנדידאט אויף דיזע שטעלע
פון דער לינקער פארטיי, איז דורכגעפאלען. דערפון האט מען געקענט פא-
רויסזעהן, וואס פיר א ריכטונג די פערזאמלונג וועט אננעהמען. דאס האט
מען גלייך דערזעהן, וועז דער פארלאמענט האט ניט געוואלט צייגען קיין
הילף די מאיצער אין דער צייט, וועז דער קאמאנדאנט פון דער פעסטונג
האט געדראהעט צו בעשיסען די פעסטונג, וועז די בירגער־מיליץ וועלען
איהם ניט איבערגעבען זייערע וואפען. עס האבען זיך אפילו געפונען איי-
ניגע, וואס האבען פארגעשלאגען, דאס די בעוואפענטע בירגער פון גאנץ
דייטשלאנד זאלען זיך פעראייניגען אום מיט אלגעמיינע קרעפטען דורכצו-
פיהרען די בעשלוסען פון פארלאמענט, אבער עס האט געפעהלט די ענערגיע
דורכציפיהרען דיזען פלאן אין פראקטיק. עס האט אויסגעוויזען צו שטארק
רעוואלוציאנער, און דערפאר האבען זיי שטארק מורא געהאט.

די פראנקפורטער פארלאמענטאריער האבען בעשלאסען צו שאפען א
צענטראל־מאכט. זיי האבען ניט פערשטאנען, דאס זיי שאפען א מאכט,
וועלכע וועט זיי שטערען דורכצופיהרען זייערע פלענער. דעם 17טען יוני
האט דער פארלאמענט אננעהויבען צו ערהאנדלען וועגען פערשיידענע
פארשלאגען. איבער 200 רעדנער האבען זיך פערשריבען צו דיסקוטירען
די פארשלאגען. אבער דאס איז נאך אלעמען גענוגען ניט מעהר ווי א מין
וואסער־שטויסען, וואס האט געדויערט פולע 8 טעג. ענדליך איז די פרא-
ווייזארישע (צייטווייליגע) צענטראל־מאכט בעשלאסען גענוארען מיט 403
גענגען 135 שטימען. דיזע זאל אויסגעאיבט ווערען פון א רענענט, וועלכער
זאל האבען די מאכט אין אלע אנגעלעגענהייטען, וואס זיינען נוגע די זי-
כערהייט און דעם וואוילשטאנד פון דייטשען בונד־שטאאט, און איבערצי-
נעהמען די אויבער־לייטונג פון דער גאנצער בעוואפענטער מאכט. דערמיט
האט דער פארלאמענט פערלארען זיין גאנצע מאכט. דער רעסט פון זיין

מאכט איז פון איהם אויך צוגענומען געוואָרען. דער אונפראַנטוואָרטלי-כער רעגענט האָט יעצט איבערגענומען די מאכט, וועלכע די לינקע האָבען געוואָלט איבערגעבען דעם עקזעקוטיוו-קאָמיטע.

דעם 29טען יוני איז דער ערץ-הערצאָג יאָהאַן פון עסטרייך ערוועהלט געוואָרען אלס רעגענט. ער איז געווען בייס פאָלק זעהר פאָפו-לער, ווייל ער האָט ניט שטארק געהאלטען פון יחוס און האָט געהייראָט אן איינפאכעס מיידעל, א פאָסטמייסטער'ס א טאכטער. די בירגער זיינען געווען אויסער זיך פון פרייד. מען האָט איהם פראָקלאָמירט אלס א מאן, וועלכער וועט ברייגען דייטשלאַנד די ערווארטעטע אָרדנונג און רוה. דעם 11טען יולי איז דער ערץ-הערצאָג אריין מיט גרוים פאָראַד אין פראַנקפורט און איז באלד אריינגעטראָטען אין אמט. דאָן איז דער בונדעסטאָג אויפ-געלעזט געוואָרען. יאָהאַן האָט אבער גלייך פון אנפאנג אנגעהויבען צו שטע-רען אלע שטרעבונגען פון דער קאָנסטיטוציאָנעלער ארבייט.

דער פאר-פארלאמענט האָט גערָאטען דעם פארלאמענט ארויסצושיקען דעם דייטשען פאָלק פראָקלאמאציאָנען אום בעקאנט צו מאכען איהם מיט זיינע גרונד-רעכטען. דער פראנקפורטער פארלאמענט האָט דיזען פאר-שלאג אנגענומען. אבער ער האָט זיך ניט געאיילט ארויסצושיקען די בע-קאנטמאכונג פון די גרונד-רעכטען ביז די זאך וועט ניט בעאורטיילט ווערען עפענטליך אין די צייטונגען. דאָס גאנצע יאָהר 1848 איז אוועקגענאנגען אין בעראטונגען און פערהאנדלונגען. וועגען די ערסטע צווי ווערטער: „יעדער דייטשע", מיט וועלכע די פראָקלאמאציאָן האָט זיך אנגעפאנגען, האָט מען דיסקוטירט און דעבאטירט אייניגע שטונדען. די פערזאמלונג האָט אימער מעהר און מעהר פערלאָרען איהר אנזעהען בייס פאָלק. אלע האבען געזעהען, דאָס פון דיזען פארלאמענט קען מען גארניט ערווארטען.

אין דיזער צייט האבען די דייטשע גרענץ-לענדער פיעל גלייטען פון אונרוהען און מלחמות. די מערץ-רעוואָלוציאָן האָט בעטראכט די ליבערא-לען אן דער שפיץ פון דער רעגירונג. דיזע האבען געשטרעבט צו פעראיי-ניגען שלעזוויג מיט דענעמארק. אבער אין הערצאָגטום שלעזוויג האָט זיך געבילדעט א פראָווויזאָרישע לאנד-רעגירונג, צו וועלכער די טרופען זיינען אויך צוגעשטאנען. אנפאנגס זיינען די שלעזוויגער גשלאגען געוואָרען פון די דענער, אבער באלד זיינען די פרייסען אונטער גענעראל ווראנגעל זיי געקומען צו הילף, און מיט דיזער הילף איז זיי גלונגען צו פערטרייבען די דענער פון פעסטען לאנד. אבער פרייסען האָט דאמאלס ניט געהאט קיין פלאָטע, און די דענער האבען זעהר פיעל געשאדט דעם פרייסישען האנ-

דעל. דער פּאַרלאַמענט האָט געמאכט אַן אויפרוף, אז מען זאָל שיקען געלט צו גרינדען א פּלאָטע, אבער דאָס פּאָלק האָט ניט פערשטאַנען די נעטיגקייט דערפון, און מען האָט אין גאנצען קוים צוזאַמענגעקליבען 200,000 גולדען. דאָס איז ניט געווען גענוג צו בויען זאָגאר אַן אייניציגעם קאַנאַנען־שיף.

דאָס האָט ענדליך געצוואונגען פּרייסען אָנצופאַנגען דיפּלאָמאטישע פערהאַנדלונגען מיט דענעמאַרק. דעם 26טען אויגוסט איז צושטאַנד געקומען א וואפען־שטילשטאַנד, וועלכער איז געשלאָסען געוואָרען אין מאַל־מאָע. די מלחמה איז דערווייל אונטערבראָכען געוואָרען אויף 7 חדשים. די אלע אָרדנונגען, וואָס די פּראָוויזאָרישע רעגירונג האָט געמאכט אין שלעזוויג, זיינען דערווייל צוריקגערופען געוואָרען, און זיינען ערקלערט געוואָרען פיר אונגילטיג. דיזע בעדינגונגען פון וואפען־שטילשטאַנד זיינען פאָרגעבראכט געוואָרען פאר דעם פּאַרלאַמענט, אז ער זאָל זיי גוטהייסען. אָבער דאָס האָט ארויסגערופען א גרויסען שטורם. הגם דאָס רייך־מיניסטעריום האָט געגעבען צו ערקלערען, אז דאָס וועט פיהרען צו א ברוך מיט פּרייסען, האָט דאָך דער פּראַנקפורטער פּאַרלאַמענט געשטימט געגען דיזען וואפען־שטילשטאַנד. מיט 11 טעג שפּעטער האָט דער פּאַרלאַמענט געענדערט זיין מיינונג און דעם 16טען סעפּטעמבער האָט דער פּאַרלאַמענט געשטימט פיר דעם וואפען־שטילשטאַנד. נאָכדעם האָבען אלע פערלאָרען יעדען רעספּעקט צום רייכס־פּאַרלאַמענט פון פּראַנקפורט. עס האָט געהייסען, דאָס דער רייכס־פּאַרלאַמענט פון דייטשען בונד האָט זיך אונטערגעוואָרפען אונטער פּרייסען און האָט אָנערקענט איהר מאכט איבער זיך.

אויך אין דער פּוילישער פּראָוינץ איז דער פּאַרלאַמענט געווען רעאקציאָנער. אין דער פּרייסישער פּראָווינץ פּאָזען האָבען זיך די פּאָליאָקען ערקלערט זעלבשטענדיג און אָפּהענגיג, און זיי האָבען געמאכט אַן אויפשטאַנד. עס איז פּאַרגעקומען א בארבארישער קאמף און דער אויפשטאַנד איז דערשטיקט געוואָרען. דער פּאַרלאַמענט אין פּראַנקפורט האָט אָנערקענט פיר רעכט די האַנדלונג פון פּרייסען געגען פּוילען. אין יענער צייט האָבען אויך די איטאַליענער געמאכט אַן אויפשטאַנד געגען עסטרייך און האָבען זיך ערקלערט זעלבשטענדיג, אָבער די עסטרייכער האָבען זיי בעזיגט און האָבען זיי אונטערוואָרפען. אין דיזען קאמף האָט דיזער פּאַרלאַמענט זיך געשטעלט אויף דער זייט פון עסטרייך. עס איז פּאַרגעשלאָגען געוואָרען אין פּאַרלאַמענט, אז מען זאָל בעגנאַדיגען די, וואָס האָבען אָנטיי געגומען אין דעם צוג פון העקקער און הערוועגה, און דער פּאַרלאַמענט האָט עס פערוואָרפען. נאָר 90 שטימען זיינען געווען דאָפיר, די איבריגע זיינען אלע

געווען דאָגעגען. דערפאַר האָבען זיי אָפּגענעבען פיעל צייט אויף צו בעראַטען זיך וועגען די גרונד־רעכטען, הגם אין דיזע צייטען, ווי אוהלאַנד זאָגט ריכטיג, האָבען וואָבען בעדייטעט יאָהרהונדערטער. עס איז קיין וואונדער ניט, דאָס פון אַלע זייטען האָט מען געמאַכט חוזק פון דיזער פערזאַמלונג. זען דער „רייכסטאָגסצייטונג", וועלכע ראָבערט בלום האָט ארויסגעגעבען, זיינען אין דיזען צייט ערשינען פאָלגענדע שפּאָט־וערטער אויף דעם פּארלאַמענט:

פינף און זיבציג ביוראָקראַטען —
שענע וועלטער, קיינע טאַטען!
פינף און זיבציג אַריסטאָקראַטען —
פאַטערלאַנד, דו ביסט פּערראַטען!
פינף און זיבציג פּראָפעסאָרען —
פאַטערלאַנד, דו ביסט פּערלאָרען!

אין דעם טאָג, וועו דער פּארלאַמענט אין פראַנקפורט האָט בעשטעטיגט דעם וואָפען־שטילשטאַנד, האָט אין פראַנקפורט געהערשט אזא שרעקליכע אויפרעגונג צווישען די מאַסען, דאָס די ראַדיקאַלען האָבען געגלויבט, אז עס וועט אויסברעכען א שטרייט צווישען די מאַסען און דער רעגירונג. דעם 17טען סעפּטעמבער האָט שטאַטגעפונען א גרויסע פּאָלקס־פערזאַמלונג, וועלכע ערקלערט די דעפוטאַטען פון פּארלאַמענט אלס פערראַטער פון דער פּאָלקס־פרייהייט. אייניגע דעפוטאַטען זיינען אָנגעגריפען געוואָרען, דער רייכס־מיניסטער העקשער איז געווען געצוואונגען צו ענטלויפען, דער טורן־פאָטער (בעאַמטער איבער גימנאַסטישע איבונגען) יאָהן האָט זיך בעהאַלטען אויף בוידים. דער סענאַט האָט ארויסגעפּאָדערט טרופּען צו בערוהיגען דאָס פּאָלק. דער פּארלאַמענט האָט נעבראַכט אזוי וויט, דאָס ער האָט זיך געמוזט שיצען נעגען דעם כעס פון פּאָלק. דאָס זיינען געווען די טאַטען פון פּארלאַמענט, וועלכער איז ערוועהלט געוואָרען פון פּאָלק צו שיצען זיין פרייהייט. דעם 18טען סעפּטעמבער האָבען די ראַדיקאַלען, אויבערהויפּט די ארבייטער, אויפגעבויט באריקאַדען, אָבער דערביי זיינען אייניגע פון זיי געפאַלען. אין די אלטע ענגע שטאָדט־טיילען איז געווען דער ווידערשטאַנד פון פּאָלק א זעהר שטארקער. אין אָבענד זיינען אָנגעקומען אויך קאַנאָנען. דאָס האָט נעצוואונגען די קעמפער פיר פרייהייט אונטערצוגעבען זיך נאָך דעם, ווי זיי האָבען זיך פערטיידיגט ווי העלדען. עס זיינען געפאַלען פון פּאָלק 37 טויטע, פיעלע זיינען געפאַנגען געוואָרען. די מעהרצאָהל אָבער האָט זיך גערעטעט מיט דער הילף פון פרויען.

אין דער צייט, וואס אין שטאדט איז פארגעקומען דער קאמף, האבען צוויי פרייסישע דעפוטאטען: גענעראל פאן אויערסוואלד און פירסט ליכנאווסקי, געשפאנירט רייטענדיג אויף זייערע פערד איבער דעם פריעדבערגער שאסעע. מען האט זיי דערקענט און מען האט זיי אנגעפאנגען צו פערפאלגען. זיי זיינען אראפגעשפרונגען פון די פערד, וויל דער וועג איז געווען צו ענג צו לויפען גיך מיט די פערד, און זיינען אריינגעלאפען אין א בויערן־הייזעל אום צו בעהאלטען זיך דארט פון די פערפאלגונגען פון פאלק. מען האט זיי אבער פון דארט ארויסגעקראגען און מען האט זיי ערמארדעט.

די רעאקציאן האט זיך מיט דיזען צופאל בענוצט מיט גרויס ערפאלג. דער רעגענט האט געארדענט, דאס פראנקפורט זאל זיין אונטער בעלאגערונגס־צושטאנד. די בארריקאדען־קעמפער, וועלכע זיינען געפאלען אין קאמף, זיינען בעגראבען געווארען אין דער שטיל, דערפאר האט מען בעערדיגט די סאלדאטען מיט גרויס פאראד און צערעמאניע.

וואס אנבעטרעפט עסטרייך איז זי געווען אין א שרעקליכער לאגע. די איטאליעניש פראווינצען האבען זיך אפגעריסען, אונגארן האט זיך גמאכט זעלבשטענדיג, און אויך אין דייטשען טייל פון עסטרייך האט זיך די רעוואלוציאן פערברייטעט מער און מער. מעהר פון אלע אנדערע האט ווין פערשאפט דער רעגירונג צרות. אן דער שפיץ פון דער בעוועגונג זיינען דארט געשטאנען די סטודענטן, וועלכע האבען געהאט גרויסע שטיצע פון די ארבייטער אין די פארשטעדט. זיי האבען נאר בעדארפט לאזען שפילען דעם גענעראל־מארש און אלע ארבייטער פון די פארשטעדט האבען זיך גלייך פערזאמעלט. אויך אין ווין האט די רעגירונג געשאפען ארבייט פיר די ברויטלאזע ארבייטער אום זיי זאלען זיין רוהיג, אזוי ווי עס איז געווען דער פאל אין פאריז און אין בערלין. די רעגירונג האט זיי פערשאפט עפענטליכע ערד־ארבייט און האט אפגעשאפט יעדע אפצאהל אויף לעבענסמיטלען. אויך די קאנטראקטארען האבען אליין געגעבען די ארבייטער בעסערען געהאלט און האבען פערקלענערט די צאהל פון ארבייט־שטונדען. מען האט אנגעהויבען בעטראכטען די ארבייטער אלס א קלאס מיט א זעהר בעדייטענדער מאכט. זיי האבען אבער ניט געווואוסט וואס זיי זאלען פאדערן פון דער געזעלשאפט. וועגען דעם האבען זיי זיך פאלשטענדיג פערלאזען אויף די סטודענטן, וועלכע זיי האבען אנערקענט אלס זייערע פיהרער.

דעם 25טען אפריל האט מען עפענטליך פערקינדעט די קאנסטיטוציאן, אויף וועלכער מען האט געלעגט אזוי פיעל האפנונג. דאס פאלק אבער האט

זיך געפונען שרעקליך געטוישט אין זיין האבנונג. די קאנסטיטוציאן האט געפאדערט אן ערסטע קאמער פון לויטער אריסטאקראטען און האט געגעבען דעם קייזער צו פיעל אבסאלוטע מאכט. די רעגירונג האט זיך באלד גענומען אפצושאפען דאם צענטראל־קאמיטע פון די סטודענטען און פון דער נאציאנאל־גווארדיע. די אויפרעגונג פון די סטודענטען און פון די ארבייטער איז געווען זעהר גרויס. דעם 15טען מאי האט זיך דאם פאלק אננעהויבען צו פערזאמלען אין אזעלכע גרויסע מאסען, אז דאם מיניסטעריום האט געפונען פיר נעטיג צו אנערקענען צוריק דאם צענטראל־קאמיטע. דער קייזער האט געלאזט בעקאנט מאכען, דאם די קאנסטיטוציאן, וועלכע איז פערעפענטליכט געווארען, איז נאר א פראיעקט, וועלכער דארף ערסט פערהאנדעלט און דיסקוטירט ווערען פון דעם רייכסטאג, וועלכער וועט ערווהלט ווערען דורך אלגעמיינעם שטימרעכט, און אהן דער צושטימונג פון דיזען רייכסטאג האט זי ניט דערוויל קיין געוועלטיגע קראפט.

די הויף־קאמאריללא האט מורא געהאט, דאם דער קייזער וועט נאך מעהר נאכגעבען, און האט דעריבער געמאכט, דאם דער קייזער מיט זיין פאמיליע זאל אפפאהרען אויף א לאנגע צייט נאך אינגסברוק. די הויף־לייט זיינען געווען שרעקליך אויפגעבראכט געגען די „דיקטאטור פון די סטודענטען" און געגען די „וואקסענדע פערווילדערונג פון די ארבייטער". אבער די הויף־לייט האבען אליין ניט געוואוסט וו' ווייט זייער מאכט איז גבראכען דעם 26טען מאי האבען זיך די סטודענטען פערזאמלט אום צו בעראטען זיך וואס צו טאן. אויף דיזער פערזאמלונג איז געווען אנווועזענד א גרויסע מאסע ארבייטער. די בורזשואזיע האט זיך שטארק דערשראקען פאר די אויסגעמאגערטע געזיכטער פון די פראלעטאריער. אין אלע גאסען האט מען געהערט אויסגעשרייען: „באריקאדען! באריקאדען!" און אין דעם זעלבען טאג זיינען אויפגעבויט געווארען 160 באריקאדען אין פערשיידענע ערטער. די רעגירונג איז געווען שטארק דערשראקען. זי האט ניט ערווארטעט אזא שטארקען ווידערשטאנד. זי האט אפגעצויגען די טרופען פון שטאדט און האט צוריקגערופען דעם בעפעהל אויפצולעזען די אקאדעמישע לעגיאן. עס איז בעשטימט געווארען א נייע קערפערשאפט, וואס איז בעשטאנען פון סטודענטען און בירגער, וועלכע זאלען האבען אין זייערע הענט די פיהרונג פון אלע וויענער אנגעלעגנהייטען. און הגם דיזע קערפערשאפט האט געהאט די גאנצע עפענטליכע מאכט אין איהרע הענט, האט זי זיך דאך ניט בעטראכט אלס א נייע רעגירונג, ווייל דיזע קערפערשאפט

האָט אַלעס ערוואַרט פון דעם נייעם פּאַרלאַמענט, וועלכער האָט בעדאַרפט אין גיכען צוזאַמענקומען.

די אונרוהען אין וויען האָבען ווי אַן עפּידעמיע אָנגעשטעקט דאָס גאַנצע לאַנד. אין פּראַג האָבען די סלאַווען צוזאַמענגערופען אַ קאָנגרעס, וועלכער האָט בעשלאָסען צו פאָדערן פיר זיך זעלבשטענדיגקייט צוגלייך מיט די אונ-גאַרען. דער פעאָדאַלער פירסט אַ ל פ ר ע ד ו ו י נ ד י ש ג ר אֶ ט ץ האָט געפונען פיר נעטיג אַרויסצורופען טרופּען, ער האָט אָבער דורך דעם זעהר ערביטערט די סלאַווען און זיי האָבען דעם 12טען יוני אָנגעהויבען צו בויען באַריקאַדען. אָבער צום גליק איז עס צו קיין גאַסען-קאַמף ניט געקומען. די סאָלדאַטען האָבען צושטערט די באַריקאַדען ניט פערגיסענדיג קיין טראָ-פּען בלוט.

דעם 24טען יוני האָט וויעדער אויסגעבראָכען אין וויען אַ העפטיגער קאַמף צווישען דער בורזשואַזיע און די פּראָלעטאַריער. אַ טייל פון די אַר-בייטער, וואָס זיינען געווען אָנגעשטעלט ביי דער עפענטליכער אַרבייט, האָט בעקומען געצאָהלט פיר די פינגסטען-פייערטעג (שבועות), און אַנדערע האָבען ניט בעקומען. דיזע זיינען געווען שטאַרק אונצופרידען. די בירגער האָבען עס געפונען פיר אַ גינסטיגען מאָמענט אַיינצושרעקען די אַרבייטער. זיי האָבען אַרויסגעשיקט די גאַנצע נאַציאָנאַל-גוואַרדיע מיט קאַנאָנען געגען די אונצופרידענע אַרבייטער. די סטודענטען האָבען געוואָלט זיין פערמיט-לער אום ניט צו דערלאָזען צו בלוט-פערגיסונג. זיי האָבען ערקלערט די אַרבייטער, ווי ווייט זיי זיינען שוואַך געגען דער נאַציאָנאַל-גוואַרדיע, דאָס זיי קענען ניט רעכנען אויף קיין ערפאָלג און זיי וועלען פערגיסען זייער בלוט אומזיסט. די אַרבייטער זיינען געווען איינפערשטאַנען מיט דעם ראַט פון די סטודענטען און די בורזשואַזיע האָט געזיגט איבער די פּראָלעטאַריער אָהן וועלכער עס איז אָנשטרענגונג.

דיזער זיג האָט ערמונטערט די רעגירונג ווייטער צו דריקען די אַרביי-טער, און מען האָט פערקלענערט די סומע פון טעגליכען לוין פון די אַר-בייטער, וואָס זיינען געווען אָנגעשטעלט ביי עפענטליכער אַרבייט. דאָס האָט געפיהרט צו אַ שטאַרקען צוזאַמענשטויס צווישען די אַרבייטער און דער רעגירונג. די נאַציאָנאַל-גוואַרדיע האָט געשאָסען אויף די אַרבייטער, פון וועלכע פיעלע זיינען פערוואונדעט געוואָרען און אייניגע זיינען געפאַ-לען טויט. די דעמאָקראַטען און די סטודענטען האָבען זיך גאָרניט געמישט. די שנאה צווישען די אַרבייטער און די אַרבייט-געבער איז געוואָרען זעהר שטאַרק. דאָס זיכערהייטס-קאָמיטע און דאָס סטודענטען-קאָמיטע זיינען

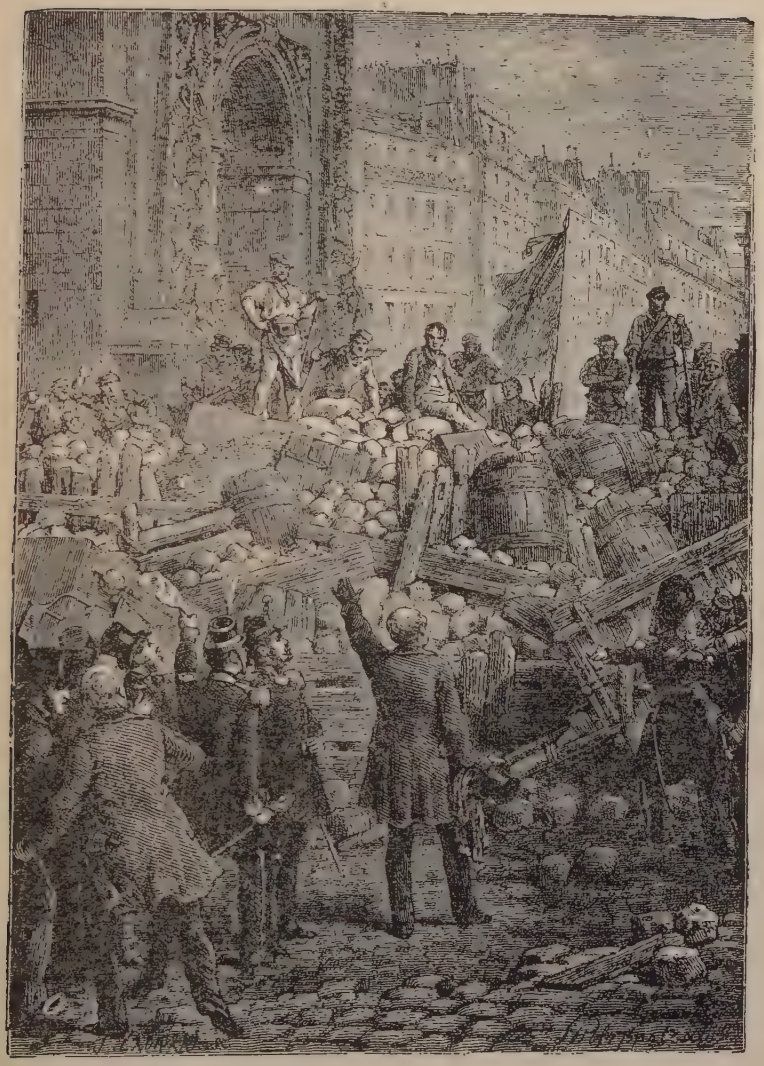

פערמיטלונגם־פערזוך אין דעם וויענער בארריקאדען־קאמף.

פון דער רעגירונג אויפגעלעזט געוואָרען. די אַקאַדעמישע לעגיאָן איז געווען צוזעעט און צושפּרייט צוליב דער וואַקאַציאָנס־צייט. די רעגירונג האָט זיך דערמיט בענוצט און האָט צושפּרייט די אַרבייטער אין פערשיידענע ער־טער. די רעאַקציאָן האָט טריאומפירט.

דעם 10טען יולי איז צוזאַמענגעקומען אין עסטרייך דער ערסטער רייכס־טאַג, וועלכער איז ערוועהלט געוואָרען אום אויסצואַרבייטען אַ נייע קאָנ־סטיטוציאָן (קאָנסטיטואירענדער רייכסטאַג). אַ פערטעל פון זיינע מיט־גלידער זיינען געווען בויערן. דעם 26טען יולי האָט איינער פון די מיטגלי־דער פון רייכסטאַג, קודליך, געמאַכט אַ פאָרשלאַג, דאָס מען זאָל אַפּ־שאַפען די אונטערטעניגקייט פון די בויערן מיט אַלע פליכטען און רעכטען פון דעם בויערן־שטאַנד. די דעבאַטען וועגען דיזען פאָרשלאַג האָבען גע־דויערט אַ גאַנצען מאָנאַט. אָבער וועגען אַ פערפאַסונג (קאָנסטיטוציאָן) איז ניט געווען קיין רייד. דעם 7טען סעפּטעמבער האָבען די בויערן ענד־ליך ערהאַלטען פרייהייט און בירגער־רעכט.

באַלד נאָך דעם איז ערשינען אין רייכסטאַג אַ דעפּוטאַציאָן פון אונ־גאַרן, וועלכע האָט פון איהם פערלאַנגט, אַז ער זאָל אָנטייל נעהמען אין דעם קאַמף מיט דער רעגירונג, וואָס די אונגאַרען ווילען אונטערנעהמען. נאָך דער בעריהמטער רעדע, וואָס קאָססוטה האָט געהאַלטען דעם 3טען מערץ (זעה אויבען), האָבען די אונגאַרישע שטאַנדען געשיקט אַ גרויסע דע־פּוטאַציאָן נאָך וויען און זיי האָבען אויסגעווירקט, דאָס מען האָט זיי געגע־בען דאָס רעכט צו בילדען אין אונגאַרן אַן אייגענעס מיניסטעריום. באַלד נאָך דעם האָט דער אונגאַרישער רייכסטאַג ערקלערט אונגאַרן אַלס אַ זעלב־שטענדיגעס קעניגרייך אונטער קייזער פערדינאַנד. אויך די פינאַנצען און די מיליטער־פערוואַלטונג זיינען איבערגעגעבען געוואָרען צו די אונגאַרען, ווי צו אַ זעלבשטענדיגען קעניגרייך. דער עסטרייכישער הויף האָט דיזעס אַלעס נאָכגעגעבען די אונגאַרען, ווייל די עסטרייכישע טרופּען זיינען גע־ווען בעשעפטיגט אין איטאַליען צו אונטערדריקען דאָרט דעם אויפשטאַנד געגען עסטרייך אין די פּראָווינצען, וואו עסטרייך האָט געהערשט, און האָט דעריבער ניט געקענט אויפרייצען געגען זיך די אונגאַרען. אָבער נאָך דעם, ווי ראַדעטצקי האָט בעזיגט די איטאַליענער, האָט די לאַגע גענומען אַן אַנ־דער ווענדונג. יעצט האָט זיך די רעגירונג גענומען אין גאַנצען אָפּצושאַ־פען די זעלבשטענדיגקייט פון אונגאַרן. זי האָט איבער־אַ־נייס געפאָדערט די איינהייט פון דער עסטרייכישער מאָנאַרכיע און זי האָט איבער־אַ־נייס געפאָדערט די איינהייטליכע העכסטע שטאַאַטס־רעגירונג. און דעריבער

איז געווארען אין בודאפעסט א גרויסע אויפרעגונג, וועלכע איז געווארען נאך גרעסער, ווען דער קראטישער באן (פאן, הערר) ישלאטשיטש איז געקומען מיט אן ארמעע אויף דעם אונגארישען באדען.

די לעצטע מעגליכקייט צו אן אויסגליך צווישען אונגארן און עסטרייך איז פערניכטעט געווארען, ווען די פאלקס־מאסע האט ערמארדעט דעם גראף לאמבערג, וועלכען דער קייזער האט אריינגעשיקט אין אונגארן אלס קעניגליכען קאמיסאר. דעם 3טען אקטאבער האט דער קייזער אויפגעלעזט דעם אונגארישען רייכסטאג. דיזער האט אבער געענטפערט, דאס דעם קייזער׳ס מאניפעסט האט ניט פיר איהם קיין ווערט. דערמיט האט דער רייכסטאג ערקלערט דער רעגירונג קריג.

אויך אין ווין האט זיך געמאכט א שטארקע אויפרעגונג צוליב דער האנדלונג פון דער רעגירונג מיט אונגארן. די וויענער האבען געהאט גרויס אינטערעס צו שטיצען אונגארן אין איהר קאמף מיט דער רעגירונג, אום צו בעשיצען זיך זעלבסט געגען דער רעאקציאן. און הגם דער וויענער רייכסטאג האט ניט געצייגט צו אונגארן קיין סימפאטיע, האט אבער דאס פאלק שטארק געהאלטען מיט די אונגארן. ווען דער קריגס־מיניסטער לאטור האט גווארנט שיקען אלע טרופען נאך אונגארן, האבען די וויענער געזוכט אלע מיטלען עס צו הינדערן. דעם 6טען אקטאבער האבען ארבייטער און סטודענטען אויפגעריסען די רעלסען פון די אייזענבאהנען אום די סאלדאטען זאלען ניט האבען די מעגליכקייט צו געהן נאך אונגארן. אן אונגעהייער גרויסע פאלקס־מאסע האט אנגעפילט די גאסען; זי איז צוזאמענגעלאפען דערהערענדיג דעם געניראל־מארש. עס האט שוין געהאלטען דערביי, דאס די גרענאדירען זאלען איבערגעהן צום פאלק, און די ארבייטער זיינען שוין געווען בעריים ארויסצוכאפען די הארמאטען אין זייערע העגט. דאמאלס האט דער גענעראל בערעדי געהיסען שיסען. עס זיינען גאפאלען פיעלע ארבייטער. אבער באלד האבען די אקאדעמישע לעגיאן און די בירגער־גווארדיע געענטפערט מיט א גרעסערען פייער. דער גענעראל זעלבסט און פיעלע אפיצערען זיינען געפאלען. עס איז ענטשטאנען א בלוטיגער קאמף. דאס מיליטער איז ענטלאפען פון פאלק, וועלכעס האט פערכאפט די קאנאנען. אונטער דעם קלאנג פון די שטורם־גלאקען זיינען אין בעראל ענטשטאנען בארריקאדען. דער אויפשטאנד איז געווארקסען מיט יעדער מינוט. די טרופען האבען באלד אויסגעזעהען, דאס די מאכט פון פאלק איז פיעל שטארקער פון זייערער. עס האבען זיך געפונען אייניגלוסרייכע מענער, וועלכע האבען אלעס אנגעוועגדט אום צו בערוהיגען דאס פאלק,

אָבער זייער מיה איז געווען אומזיסט. דאָס פאָלק האָט זיך ניט געוואָלט בערוהיגען ביז די טרופּען וועלען פערלאָזען די שטאָדט. דער קאַמף האָט געדויערט אַ גאַנצע נאַכט.

דער צאָרן פון דער בעפעלקערונג, וועלכע האָט געליטען אין דיזען גאַ-סען־קאַמף שטאַרקע פערלוסטען, האָט זיך געריכטעט געגען דעם מיניסטער לאַטור. אַ גרויסע פאָלקס־מאַסע האָט געשטורמט דאָס קריגס־מיניסטעריום און האָט געפאָדערט, אַז מען זאָל איהר אַרויסגעבען דעם קריגס־מיניסטער. לאַטור האָט געוואָלט בערוהיגען די אויפגערעגטע מאַסע דערמיט, וואָס ער האָט געוואָלט אָפּדאַנקען. עס האָט אָבער ניט געהאָלפען. ווען ער איז אַרויס אויף דעם הויף האָט איהם דאָס פאָלק ערמאָרדעט און זיין קערפּער שרעקליך צוקאַליעטשעט. צו ענדע האָט מען אויפגעהאַנגען זיין קערפּער אויף אַ גאַז־לאַנטערנע.

יעצט האָט די קאַמאַריללאַ (הויף־קליקע) זיך גענומען ערנסט צו דער רעאַקציאָן. ערסטענס האָט זי געאָרדענט, דאָס דער קייזער מיט'ן הויף זאָלען זיך איבערטראַנספּאָרטירען נאָך אָלמיטץ. דער גראַף אַוערס-פּערג, דער קאָמאַנדאַנט פון וויען, האָט אויפגעזאַמעלט 10,000 מאַן אין דער פאָרטשטאָדט וויעדען, און צו איהם איז צוגעשטאַנען די קראָאַ-טישע אַרמעע אונטער דעם גענעראַל יעללאַטשיטש. ענדליך האָט זיך מיט זיי אויך פעראייניגט ווינדישגראָטץ מיט די טרופּען, וואָס זיינען געשטאַ-נען אין די נאָרדליכע פּראָווינצען. די אַלע קרעפטען האָבען זיך געמאַכט איין אויפגאַבע: צו מאַכען אַן ענדע צו דער „אַנאַרכיע" אין וויען. דאָס איינציגע, וואָס די וויענער האָבען בעדאַרפט טאָן אין דיזען קריטישען מאָ-מענט, איז געווען צו בעשטימען אַ דיקטאַטאָר. זיי האָבען אָבער דיזעס ליידער ניט געטאָן, און האָבען עס איבערגעלאָזען צום מאַכטלאָזען רייכס-טאַג. דיזער האָט אַפילו געשיקט אַן אויפרוף צו אַלע פעלקער פון עסט-רייך, אַז זיי זאָלען קומען העלפען וויען, ער האָט אָבער ניט געהאַט דעם מוט אַיינצולאַדען אונגאַרן. דיזע האָבען אויך ניט פערשטאַנען, דאָס די נידער-לאַגע פון וויען בעדייטעט אויך די נידערלאַגע פון אונגאַרן, און דאָס די מפּלה פון די מאַגיאַרען איז אויך די מפּלה פון די דייטשען, און זיינען גע-קומען צו שפּעט. זיי האָבען אָנגעהויבען צו מאַרשירען אויף וויען ערסט דעם 28טען אָקטאָבער.

דער קאַמף אין וויען האָט זיך אָנגעפאַנגען שוין מיט צוויי טעג פרי-הער. די פערטיידיגונג פון וויען האָט מען איבערגעגעבען צום פּאָלקאָווניק בון. די וויכטיגסטע פון דער וויענער פאָלקס־בעוואַפנונג זיינען געווען

די אקאדעמישע לעגיאן און די מאביל־גווארדיע. דיזע לעצטע איז בעשטא־נען פון לויטער ארבייטער. די בירגער און די בעלי מלאכות האבען כמעט ניט געזומען אין קאמף קיין אנטייל. אין דיזען קאמף האבען זיך בעטיי־ליגט אייניגע מיטגלידער פון פראנקפורטער פארלאמענט, אונטער זיי רא־בערט בלום. דעם 26טען אקטאבער האט זיך דער קאמף צופלאקערט אויף דער גאנצער ליניע פון נוסדארף ביז סט. מארקס. די טרופען האבען בע־געגענט אן אונערוואַרטעטען שטארקען ווידערשטאנד און זיינען געווען גע־צוואונגען צוריקצוטרעטען. דעם 28טען אקטאבער האט ווינדישגראַטץ אנ־געהויבען באמבארדירען די שטאדט וויען מיט גרויס שטורם און פייער. א האגל פון קארטעטשען און באמבעם האט זיך געשאטען איבער'ן שטאדט. די פערטיידיגער האבען געקעמפט מיט גרויס מוט און ניט פערלאזען זייערע שטעלעס אויף די באריקאדען. ענדליך אבער האבען זיך די קייזערליכע טרופען ארייננעריסען אין שטאדט און האבען זי אונטערגעצונדען. די קייזערליכע טרופען האבען גערויבט און געברענט די פארשטעדט און פיעלע געפאנגענע האבען זיי דערשאסען.

עס איז געווען אונמעגליך לענגער צו בעשיצען די שטאדט. די ביר־גער זיינען געקומען אין פערצווייפלונג. נאר די פראלעטאריער און די אי־בערגעגאנגענע סאלדאטען האבען נאך ניט פערלארען דעם מוט. אין דער נאכט פון 30טען אקטאבער האבען די בירגער געשיקט צו ווינדישגראַטץ א דעפוטאציאן, מיט דעם פארשלאג, דאס די שטאדט וועט זיך אונטערגע־בען מיט דער בעדינגונג, דאס ער זאל בעגנאדיגען אלע קעמפער. ער האט זיי מיט שפאט צוריקגעשיקט. דערווייל איז אנגעקומען א ידיעה, דאס די אונגארן זיינען ניט ווייט פון וויען און האבען שוין אנגעגריפען די טרו־פען פון די קראאטען אונטער יעלאטשיטש. דיזע ידיעה האט צוגעגעבען די וויענער פיעל מוט. די מאסען האבען זיך שוין מעהר ניט אינטערעסירט צו וויסען, וואס פיר אן ענטפער די דעפוטאציאן האט ערהאלטען פון ווינ־דישגראַטץ. די אונגארן אבער זיינען צוריקגעטריבען געווארן. די וויענער האבען דאן געשיקט צו ווינדישגראַטץ זאגען, דאס זיי פערלאנגען, אז ער זאל ארויסמארשירען אין שטאדט. ווינדישגראַטץ האט געפאדערט, אז דאס פאלק זאל איבערגעבען די וואפען. אבער די רעוואלוציאנערען זיינען אויף דעם ניט אייננעגאנגען.

דעם 31טען אקטאבער אום 3 אוהר נאכמיטאג האט ווינדישגראַטץ איבער־א־נייס אנגעהויבען צו באמבארדירען וויען. דער שטורם איז גע־וען פיעל שטארקער פון דעם ערסטען. עס האבען זיך אנגעצונדען די

הויף־ביבליאטהעק און דער טורם פון דער אוגוסטינער קירבע, אין די גאסען האבען געפֿאצט הונדערטער באמבעס. דער ווידערשטאנד איז זעהר אפּגע־שוואכט געוואָרען. ביסלאכווייז זיינען די גאסען און די וועגט פון די מויערן געוואָרען לעער פון פערטיידיגער, און 5 אוהר נאכמיטטאג האבען זיך די קראָאטען אריינגעריסען אין שטאָדט דורך דעם בורג־טויער, וועלכען זיי האבען צושאָסען מיט זייערע באמבעס. וויען איז בעזיגט געוואָרען.

ווינדישגראָטז האט דאן פערניכטעט יעדע שפור פון ווידערשטאנד. ער האט אויפגעלעזט אלע אַרגאניזאציאנען, די אקאדעמישע לעגיאן און די נאציאנאל־גווארדיע; ער האט פערבאטען אלע פעראיינען, אלע פערזאמלונגען, און האט געשטעלט די פּרעס אונטער צענזור.

ווינדישגראָטז האט בעהאנדעלט די בעזיגטע שטאָדט וויען ווי א באר־באר. די קראָאטען האבען גערויבט, געמאָרדעט, געברענט וויפיעל זייער הארץ האט גענלוסט, זיי האבען געשענדעט פיעלע פרויען און מיידלאָך, און אי־בער טויזענד פּערזאָן זיינען אריינגעוואָרפען געוואָרען אין די געפענגניסען. צוויישען זיי האט זיך אויך געפונען ראָבערט בלום. ער איז פּראָורטיילט געוואָרען פון קריגס־גערישט צום טויט, הגם אלס מיטגליד פון פראנקפור־טער פּארלאמענט האבען זיי ניט געהאט קיין רעכט צו פער'משפט'ן איהם צום טויט; אויסער דעם האט ער מעהר ניט געטראָגען קיין וואפען און האט ניט גענומען קיין אנטייל אין ווידערשטאנד נאך דעם, ווי דער גענעראל־ראט האט אפּגעמאכט מיט ווינדישגראָטז'ן וועגען פרידען. דעם 9טען נא־וועמבער האט מען איהם אויפגעוועקט אום 5 אוהר אין דער פריה און מען האט איהם פאָרגעלעזען זיין טויט־אורטייל. עס האט אנפאנגם ניט געקענט גלויבען, דאם אין א שטונדע שפעטער זאל דיזער אורטייל אויסגעפיהרט ווערען. ער האט זיך אבער באלד איבערצייגט, דאם עס מוז געשעהען, און ער האט זיך בענוצט מיט דיזער שטונדע אום־אנצושרייבען אייניגע ריה־רענדע בריף צו זיין פרוי און צו זיינע פרייַנד. אום 6 אוהר איז געקומען צום געפענגניס א שטארקע טרופען־מאכט און האט איהם אוועקגעפיהרט צום אָרט, וואו ער האט בעדארפט הינגעריכטעט ווערען. ער האט בעוויזען גרוים מוט. אבער דאך איז איהם אראפגעפאלען א טרער. דאן האט ער זיך געוועגדט צום אפיצער, וואם האט איהם בעגלייט, און האט גוזאגט: „דאם ווייַנט ניט דער דעפוטאט פון פּארלאמענט בלום, נאר דער מאן און דער פאטער". וועז ער איז אנגעקומען אויף דער בריגיטטענאו האט ער זיך זעלבסט פערבונדען די אויגען און האט גוזאגט: „איך שטארב פיר די פרייהייט. זאל מיר דאם פאטערלאנד ניט קיינמאל ניט פערגעסען". מען

האָט איהם גלייך אַריינגעשאָסען אייניגע קוילען אין ברוסט און אין קאָפּ, און ער איז געפאַלען טויט.

אויך מעסענהאַוער, דער אויבער־קאָמאַנדאַנט פון דער רע-וואָלוציאָנערער וויען, איז דערשאָסען געוואָרען. 24 טויט־אורטיילען זיינען דאַמאָלס אַרויסגעגעבען געוואָרען, אָבער ניט אַלע זיינען אויסגעפיהרט גע-וואָרען. וויען האָט שרעקליך טייער בעצאָהלט פיר דעם אויפשטאַנד. ביז 6,000 מאַן זיינען געפאַלען אין דער שלאַכט; די אַרמעע האָט פערלאָרען 56 אָפיצערען, 1,142 סאָלדאַטען און 70 פערד.

דער עסטרייכישער רייכסטאַג האָט זיך דאַן אַריבערגעטראָגען נאָך קרעמזיער, אום אָפּצוציהען איהם פון דעם דעמאָקראַטישען אַיינפלוס. עס האָט זיך באַלד געגרינדעט אַ נייעס מיניסטעריום פון שטרענג קאָנסער-וואַטיווע מענער, אונטער דער פיהרונג פון דעם פירסט שוואַרצענ-בערג. מען האָט קלאָר געזעהען, דאָס די רעגירונג וועט אין גאַנצען איג-נאָרירען די ליבעראַלע פערפאַסונג. דעם 2טען דעצעמבער 1848 האָט דער קייזער פערדינאַנד אָפּגעדאַנקט, לויט דער פאָדערונג פון דער קאַמאַריללאַ, און אויף'ן טראָן איז אַרויף קייזער פראַנץ יאָזעף דער 1טער, וועלכער איז דאַמאָלס אַלט געווען ניט מעהר פון 18 יאָהר.

אויך אין בערלין איז דאַמאָלס געווען אַן אויפשטאַנד, אָבער דיזער איז געווען זעהר שוואַך אין פערגלייך מיט דעם אויפשטאַנד אין וויען. נאָך דער אַפּריל־דעמאָנסטראַציאָן האָבען זיך וויעדערהאָלט אונרוהען אין מאַי, אָבער זיי האָבען ניט געהאַט קיין ערפאָלג. זיי האָבען ניט געקענט צווינ-גען דאָס רעאַקציאָנערע מיניסטעריום אָפּצודאַנקען און זיי האָבען אויך ניט געקענט פערהינדערן דעם צוריקקעהר פון פּרינץ ווילהעלם. די איינ-ציגע האָפנונג איז געווען אויף די „פעראיינבאַרונגס־פערזאַמלונג". דעם 20טען מאַי האָט דיזע פערזאַמלונג שטאַטגעפונען. דער בערלינער לאַנד-טאַג איז בעשטאַנען פון 188 בעאַמטע, 40 גייסטליכע, 27 לעהרער, 68 בוי-ערן און 20 האַנטווערקער. אָבער אַלעס צוזאַמען איז עס נאָר געווען אַ פערזאַמלונג פון אויסגעשפּראָכענע שטאַרקע רעאַקציאָנערען. דיזע פער-זאַמלונג האָט פערבראַכט איהר צייט אויף דעבאַטען וועגען ניט וויכטיגע געגענשטענדען, און מיט דער פערפאַסונגס־פּראַגע האָט זי זיך גאָרניט בע-שעפטיגט. דער פּראָלעטאַריאַט האָט זיך געפיהלט שענדליך בעטראָגען. די צייטונגען און פערזאַמלונגען האָבען שטאַרק פּראָטעסטירט געגען דיזער האַל-טונג פון לאַנדטאַג, אויך פון די פּראָווינצען האָט מען געשיקט פּראָטעס-טען. די אויפרעגונג איז נאָך געוואַקסען מעהר, ווען דער פּרינץ ווילהעלם

האָט זיך צוריקגעקעהרט אין בערלין. בעזונדערס איז געוואָרען אַ גרויסער טומעל דעם 14טען יוני, ווען די רעגירונג האָט פערשפּאַרט דעם דורכגאַנג דורך די קעניגליכע שלאָס־הויפען מיט אייזערנע גראַטע־טירען. דאָס האָט שטאַרק אויפגערייצט דאָס פאָלק, וועלכעס האָט ביזהער געהאַט די מעגליכ־קייט פריי דורכצוגעהן דורך דיזע הויפען.

קייזער פראַנץ יאָזעף.

עס האָט זיך פערזאַמעלט אַ גרויסע מאַסע מענשען פאַר דעם אַרסע־נאַל. דאָ איז פאָרגעקומען אַ צוזאַמענשטויס פון דער מאַסע מיט די סאָל־דאַטען און דער נאַציאָנאַל־גוואַרדיע. איינער פון דער מאַסע האָט אויס־געשאָסען אויף די נאַציאָנאַל־גוואַרדיע. דיזע האָט געענטפערט מיט אַ רע־גען פון קוילען, פון וועלכע צוויי אַרבייטער זיינען געפאַלען טויט און צוויי זיינען שטאַרק פערוואונדעט געוואָרען. נאָך דעם האָבען די סאָלדאַ־

טען אנגעגריפען די מאסע מיט זייערע באיאנעטען און האבען זי צוטרי-
בען. אבער דאס פערגאסענע בלוט האט דאס פאלק צורייצט אויף דאס
אייסערסטע. מען האט איינגעטונקט טיכער אין דעם פערגאסענעם בלוט
און מען האט זיי געטראגען אויף שטאנגען איבער די גאסען. מען האט
אויך געפיהרט די טויטע קערפערס איבער'ן שטאדט און מען האט אויפ-
געפאדערט דאס פאלק צו ראכע. אייניגע האבען אין דער זעלבער צייט
איינגעבראכען די טיר פון ארסענאל און די פענסטער. אין פיעלע ערטער
אין שטאדט האט מען אנגעהויבען צו בויען בארריקאדען. מען האט ארויס-
געלאזען א קלאנג, דאס דער קעניג איז ענטלאפען און עס איז שוין פרא-
קלאמירט געווארען א רעפובליק. די טרופען האבען זיך צוריקגעצויגען.
דאס פאלק איז בעפאלען דעם ארסענאל, האט ארויסגענומען זעהר פיעל
געווער און האט זיך בעוואפענט. דערווייל אבער איז אנגעקומען א בא-
טאליאן סאלדאטען מיט דער נאציאנאל-גווארדיע. דאס פאלק האט זיך
דערשראקען, ווי באלד עס האט זיי דערזעהען, און איז ענטלאפען. פיעלע
זיינען געכאפט געווארען און זיינען געווען געצוואונגען אפצוגעבען דאס גע-
ווער. אבער קיין גוואלדטאטען זיינען כמעט ניט פארגעקומען. די גע-
כאפטע פראלעטאריער האבען געכאפט עטליכע פעטש פון די סאלדאטען
און האבען צוריקגעגעבען די וואפען. דיזער אויפשטאנד האט זיך אנגע-
הויבען מיט א קליינער בלוט-פערגיסונג און האט זיך געענדיגט מיט פעטש.

די רעאקציאן האט גלוואוסט ווי אויסצונוצען דיזען דורכפאל פון דעם
אויפשטאנד. די רעגירונג האט ארייננעבראכט אין שטאדט נייע טרופען
מיט דעם אויסרייד, דאס די נאציאנאל-גווארדיע איז ניט אין שטאנד אויפ-
צוהאלטען די אדרנונג. א טאג נאך דיזען אויפשטאנד זיינען פארגעקומען
אין לאנדטאג בעראטונגען וועגען דער פערפאסונג. מען האט ערוועהלט א
פערפאסונגס-קאמיסיאן. דאס אלטע מיניסטעריום האט געמוזט רעזיגני-
רען און דער קעניג האט געביטעט א נייעס מיניסטעריום, אן דער שפיץ
פון וועלכען ער האט געשטעלט אוערסוואלד. דאס נייע מינים-
טעריום איז באלד ארויס מיט א גאנצער רייהע פון נייע רעפארמעס פיר
דאס לאנד, אונטער אנדערע די אפשאפונג פון די פעאדאל-לאסטען, און
נייע אדרנונגען אין דער געמיינדע-פערוואלטונג.

אבער באלד האט זיך אנגעהויבען ארויסצואווייזען, דאס דער האס פון
קעניג צו די ליבעראלען איז גלוואוארען אימער שטארקער און שארפער. די
קאמאריללא אין הויף האט וויעדער בעקומען די אויבערמאכט. ביי דער
געלעגענהייט פון א פעסט האט זיך קלאר ארויסגעצייגט, וווי ווייט דער קע-

ניג פעראכטעט די פֿארשטעהער פון פאלק. א טייל פון די דעפוטאטען האט געמוזט געהן צו פוס צום נייעם פאלאץ, און וועז זיי זיינען שוין גע־קומען אהין, האבען די דינער זיי ניט געשענקט קיין אויפמערקזאמקייט, די לאקייען האבען זיי ניט געוואלט בערינען און האבען געקוקט אויף זיי מיט שפאט. ערסט 4 שטונדען נאך דעם, ווי זיי זיינען אהין אנגע־קומען, האט מען זיי געגעבען מיט וואס צו ערפרישען זיך.

די שפאנונג צוויישען דעם מיניסטעריום און דער קאמאריללא איז הויך איז געוואָרען אזוי שטארק, דאס די פיינדליכע בעציהונגען צוויישען זיי זיי־נען באלד ארויס אפען. ביז אהער האט זיך דאס מיניסטעריום נאך גע־קענט האלטען, ווייל עס האט געהאט די נאציאנאל־פערזאמלונג. אבער די גאנצע לאגע האט געזומען אן אנדער וועגדונג באלד נאך דעם, ווי עס איז געמאכט געוואָרען אין דער נאציאנאל־פערזאמלונג דער פארשלאג, דאס די אפיציערען פון דער ארמעע זאלען זיין וויים פון אלע רעאקציאנערע שטרע־בונגען און זאלען באמת העלפען און מיטווירקען צו פערווירקליכען די קאנסטיטוציאן. דאס מיניסטעריום האט ערקלערט, דאס עס קען דיזען אויפטראג ניט אויספיהרען. דאן האבען די לינקע געגעבען צו פערשטעהן דעם מיניסטעריום, דאס אום דורכצופיהרען זייערע פאדערונגען מוזען זיי זיך וועגדען צו דער נאציאנאל־גוואַרדיע. דאס מיניסטעריום האט רעזיג־נירט. די קאמאריללא איז דערפון געווען העכסט צופרידען. עס איז באלד געקומען צו די טויערן פון בערלין דער גענעראל וו ר א נ ג ע ל מיט 47,500 מאן. ער האט זיך דאמאלס צוריקגעקעהרט פון דעם קריג מיט שלעזוויג־האלשטיין. אן דער שפיץ פון דעם נייעם מיניסטעריום איז גע־שטעלט געוואָרען דער גענעראל פ פ י ל (Pfuel). דאס איז אויך געווען א צייכען פון דער צייט.

די בעציהונגען צוויישען דעם הויף און דער נאציאנאל־פערזאמלונג זיינען געוואָרען מעהר און מעהר פיינדליך. די קאמאריללא איז געוואָרען וואס וויטער אלץ שטארקער. דעם 12טען אקטאבער האט מען זיך וויעדער אנ־געפאנגען צו בעראטען וועגען דער פערפאסונג. דאס ערסטע, וואס די פער־זאמלונג האט געטאן, איז געווען אויסצושטרייכען פון דער פערפאסונג די וואָרטער „פאן גאטעס גנאדען". פון דיזען בעשלוס האט זיך דער קעניג פערזענליך געפיהלט בעליידיגט. באלד נאכדעם האט די פערזאמלונג פער־לאנגט אפצושאפען דעם אדעל. געגען דיזען פערלאנג זיינען די יונקערס ארויס מיט גרויס לארם, און עס וואלט גליך געקומען צו קלעפ, וועז דער גרויסער אויפשטאנד אין וויען וואלט זיך דאן ניט געענדיגט מיט א זיג.

אין מיטען פון מאנאט אקטאבער האט וויעדער אויסגעבראכען א קאמף צווישען די ארבייטער און די בורזשואזיע. די קאפּיטאליסטישע ארבייטער האבען צובראכען א מאשין, און צוליב דעם האבען די בירגער ארויסגעשיקט געגען זיי אן אפּטיילונג פון דער נאציאנאל־גווארדיע. די ארבייטער האבען געפּאדערט, אז מען זאל די נאציאנאל־גווארדיע צוריקציהען. די גווארדיע האט אננעהויבען צו שיסען אויף די ארבייטער, פון וועלכע צעהן זיינען גלייך געפאלען טויט. דיזער פאקט האט צוריצט די ארבייטער פון איבערא, און עס האבען זיך פערזאמעלט גרויסע מאסען אום צו נעהמען ראכע פון דער נאציאנאל־גווארדיע. מען האט וויעדער אננעהויבען צו בויען בארריקאדען אין די גאסען. די נאציאנאל־גווארדיע האט זיי געפרובט נעהמען, אבער זיי האבען ניט געקענט — די ארבייטער האבען זיי גוט פערטיידיגט. ערסט אין אבענד האבען די ארבייטער פערלאזען זייער פאזיציאן נאך דעם, ווי די נאציאנאל־גווארדיע האט צוריקגעטרעטען.

די רעוואלוציאן אין וויען האט פערלאנגט פון דער פריסישער נאציאנאל־פערזאמלונג שטיצע. די ראדיקאלען האבען זיך באלד אפּגערופען אן האבען געמאכט א פּארשלאג, אז מען זאל זיי ווירקליך העלפען. מען האט געפּאדערט פון שטאאטס־מיניסטעריום אנצוואוועגדען אלע מיטלען, וואס שטעהען איהם צו געבאט, צו שיצען די פרייהייט פון פאלק. עס פערשטעהט זיך, דאס דיזע פאדערונג איז פערווארפען געוואָרען, אבער דאס מיניסטעריום איז געווען געצוואונגען וועניגסטענס אנצונעהמען מיטלען צו שיצען די עקסיסטענץ פון דעם אלגעמיינעם רייכסטאג און הערצושטעלען דעם פרידען. דער רעזולטאט פון דיזען בעשלוס איז געווען, דאס ספּיל האט גמוזט רעזיגנירען, און גראף ברענדענבורג איז בעאויפטראגט גוואָרען צו בילדען א נייעס מיניסטעריום.

א שרעק איז דורכגעגאנגען דורך די נאציאנאל־פערזאמלונג. מען האט גוט געקענט דעם כאראקטער פון געגנער פון בראנדענבורג, וועלכער איז געווען אן איבערגעבענער יונקער. באלד האט די רעגירונג געגעבען צו וויסען, דאס זי וועט רופען טרופען פון מיליטער נאך בערלין, וועו די נאציאנאל־גווארדיע וועט ניט טאן איהר פליכט. די נאציאנאל־פערזאמלונג האט בעשלאסען צו שיקען צום קעניג אן אדרעס. אין דיזען אדרעס האט די נאציאנאל־פערזאמלונג פראטעסטירט געגען דעם מיניסטעריום פון בראנדענבורג און האט געזאגט, דאס דיזעס מיניסטעריום וועט די אויפרעגונג „שטייגערן ביז צום אויסברוך" און וועט האבען „אונענדליך טרויעריגע פאלגען, וועלכע עראינערן אן דעם שיקזאל פון א נאכבארשאפטליכען שטאאט".

אין דיזען אַדרעס האָבען די מיטגלידער פון דער נאַציאָנאַל־פּערזאַמלונג פער־לאַנגט, אז מען זאָל בילדען א מיניסטעריום, וואָס זאָל זיין נאָך דעם וואונש פון פּאָלק. אין אָבענד איז א דעפּוטאַציאָן אַוועק צום קעניג מיט דעם אַד־רעס. דער קעניג האָט אָנפאַנגס גאָרניט געוואָלט אויפנעהמען די דעפּוטאַטען. ענדליך האָט ער בעשלאָסען זיי אויפצונעהמען, אָבער ער איז געווען פינס־טער און האָט נעשוויגען. נאָך דעם, ווי ער האָט איבערגעלעזען דעם אַד־רעס, האָט ער געוואָלט אַוועקגעהן צוריק אין זיין שרייב־צימער. דאָן איז אַרויס דער דעפּוטאַט יאָקאָבי און האָט געזאָגט צום קעניג: „מיר זיינען געקומען צו אייער מאַיעסטעט ניט נאָר אום איבערצוגעבען אייך אַן אַדרעס, נאָר אום בעקאַנט צו מאַכען אייך מיט דעם צושטאַנד פון לאַנד". דער קעניג האָט דערווײַ ניט געענטפערט. „ווי אייער מאַיעסטעט אונז אויס־הערען?" האָט יאָקאָבי ווייטער געפרעגט. „ניין" האָט דער קעניג געענט־פערט און איז אַוועק פון דער דעפּוטאַציאָן. דאָן האָט איהם יאָקאָבי גע־זאָגט: „דאָס איז דער אונגליק פון די קעניגען, דאָס זיי ווילען ניט הערען די וואָהרהייט!"

די נאַציאָנאַל־פּערזאַמלונג איז געווען שטאַרק אויפגעבראַכט אויף יאָ־קאָבי'ן פיר זיין בענעהמען זיך צום קעניג. דאָגעגען האָבען די דעמאָקראַטען איהם אויסגעדריקט אין א גרויסען פּלאַקאַט א דאַנק פון גאַנצען פאָטערלאַנד. דעם 9טען נאָוועמבער איז דאָס נייע מיניסטעריום ערשינען אין דער נא־ציאָנאַל־פּערזאַמלונג. צוויישען די מיניסטאָרען איז אויך געווען דער פריי־הערר פון מאַנטייפעל. די רעגירונג האָט געאַרדענט, דאָס די פער־זאַמלונג זאָל פאָרקומען אין בראַנדענבורג אָנשטאָט בערלין, מיט דעם תירוץ, דאָס אין בערלין בעלאָגערן אימער פּאָלקס־מאַסען די פּערזאַמלונג און שטערען די פרייהייט פון די בעשלוסען. די דעפּוטאַטען האָבען פּראָטעס־טירט געגען דיזע קירצונג פון זייער פרייהייט און זיי האָבען בעשלאָסען צו בלייבען אין זייער פריהערדיגען אָרט און פאָרטזעצען זייערע בעראַטונגען. דאָס מיניסטעריום האָט געפאָדערט פון קאָמאַנדאַנט רימפלער פון דער נאַציאָנאַל־גוואַרדיע, אז ער זאָל אַרויסטרייבען פון זאָל די דעפּוטאַטען און פערשליסען דאָס געביידע. דער קאָמאַנדאַנט האָט זיך ענטזאָגט אויס־צופיהרען דיזען בעפעהל. דאָס איז געווען א תירוץ פיר די רעגירונג אַרויס־צורופען דעם ענערגיש וואַנגע מיט זיינע טרופּען.

דעם 10טען נאָוועמבער אום 5 אוהר אין דער פריה האָבען זיך די דע־פוטאַטען פערזאַמלט אין זייער אָרט, אין טהעאַטער. אַהין איז רימפלער געקומען מיט אַן אָפּטיילונג פון דער נאַציאָנאַל־גוואַרדיע אום צו בעשיצען

די נאציאנאל־פערזאמלונג. נאכמיטטאג זיינען אנגעקומען 20,000 סאל־דאטען און האבען ארומגערינגעלט די נאציאנאל־גווארדיע. רימפלער איז געגאנגען צו געניראל וואנגעל, וועלכער האט איהם אויפגענומען מיט שטאלץ. רימפלער האט איהם ערקלערט, דאס רער שוץ פון די דעפוטאטען איז איבערגעגעבען צו איהם. וואנגעל האט איהם מיט פרעכ־הייט געענטפערט, דאס ער וויים ניט פון קיין נאציאנאל־פערזאמלונג, וויל רער קעניג האט אפגעלייגט איהר זיצונג. די דעפוטאטען האבען ניט גע־וואוסט וואס צו טאן. זיי האבען נאר איבערגעלאזען א פראטעסט און זיי־נען ארויס פון זאל, און באלד האט וואנגעל פערנומען דעם זאל. וועז די דעפוטאטען זיינען דעם אנדערען פריהמארגען וויעדער געקומען צום זאל, האט מען זיי פישוט ניט אריינגעלאזען. אזוי האט רער קעניג צוטריבען די נאציאנאל־פערזאמלונג. דאס בירגערטום האט געמוזט אפטרעטען דעם פלאץ צו רער רעאקציאן.

דעם אבענד פון 12טען נאוועמבער איז בערלין ערקלערט געוואלרען אין בעלאגערונגס־צושטאנד, און עס איז ארויסגעגעבען געוואלרען א בעפעהל, אז מען זאל אפנעהמען די וואפען פון רער נאציאנאל־גווארדיע. מען האט פערבאטען אלע פעראיינען און קלובס, מען האט אונטערדריקט אלע רע־מאקראטישע בלעטער, און מע האט אייניגעפיהרט א מיליטעריש דיקטאטור. פון 13טען נאוועמבער אן האט מען אנגעהויבען בעזוכען אלע הייזער אום אפצונעהמען איבעראל די וואפען. דאס פאלק האט פערלאלרען דעם גאנצען מוט. די פרויען האבען אליין ארויסגעגעבען די וואפען, וואס די מענער האבען בעהאלטען. איבערהויפט זיינען די פרויען געווען זעהר אונצופריראען מיט דעם צושטאנד פון דעם נייעם לעבען. די נאציאנאל־גווארדיע האט אפגעצויגען פיעלע מענער פון זייער הויזליכער בעשעפטיגונג. זעהר פיעלע ארעגטליכע בירגער האבען געמוזט פערלאזען דאס הויז צוליב רער סאלדא־טען־פליכט, אנדערע האבען געמוזט פערנאכלעסיגען זייערע געשעפטען, דעריבער זיינען פיעלע פרויען געווען זעהר צופריראן, וועז די געשיכטע האט זיך אומגעביטען אוז די מענער זיינען וויעדער געבליבען צו הויז אוז האבען וויעדער אנגעהויבען צו פיהרען א סאלידעם לעבען.

די דעפוטאטען האבען זיך נאכדעם פערזאמלט אין פערשיידענע ער־טער. דעם 16טען נאוועמבער האבען זיי פערהאנדלט איבער די פראגע פון שטייער־פערווייגערונג (וועגען ענטזאגען זיך צו צאהלען שטייער). פלוצ־לינג איז אריין אין זאל א מאיאר מיט פיער אפיצערען אוז א פיקעט (אפ־טיילונג פון טרופען). רער פארזיצענדער פאן אונדוה האט פאר־

געשלאָגען דער פערזאַמלונג, אז זי זאָל פערנאָנדערגעהן און ניט אריין אין א קאמף מיט די אָפיציערן. אָבער דער דעפוטאט וואלדעק האָט אויסגעשריען: „נעהמט אייערע באיאָנעטען און שטעכט אונז! וואר עס וועט פערלאָזען דעם זאָל, דער איז א פערראטער פון לאנד!" דער מאיאר האָט ניט געוואוסט וואָס ער זאָל טאָן און איז ארויס אויף איין אויגענבליק. אין דיזען מאָמענט האָט די פערזאַמלונג בעשלאָסען געגען דער שטייער, וואָס די רעגירונג האָט געפלאָנט. וועז דער מאיאר איז אריין צוריק אין זאָל, איז די פערזאַמלונג רוהיג ארויס פון זאָל. די דעפוטאטען האָבען גע-דענקט, דאָס זיי האָבען דערמיט געוואונען א זיג איבער דער רעגירונג, וועה-רענד זיי האָבען אין דער ווירקליכקייט געפאסט נאָר א נוצלאָזען פאפי-רענעם בעשלוס.

די רעגירונג האָט זיך דערפאר ניט געשראָקען און האָט אויפגעלעזט די פערזאַמלונג (5טען דעצעמבער) און האָט ג ע ש ע נ ק ט דעם לאנד א נייע קאָנסטיטוציאָן. דיזע קאָנסטיטוציאָן איז געווען פיעל לי-בעראָלער ווי מען האָט געקענט ערווארטען פון דער רעגירונג. זי האָט בע-ווילִיגט פרעס־פרייהייט און פרייהייט צו פערזאַמלען זיך, א פעראַנטוואָרט-לִיכעם מיניסטעריום, אלגעמיינעם שטימרעכט, און נאָך אייניגע פאָדערונ-גען פון פאלק אין דעם מערץ־אויפשטאַנד. אָבער די רעגירונג האָט עס ניט געמיינט באמת. דער קעניג האָט דעם „וויש" (שמאטע), ווי ער האָט גע-רופען די פערפאסונג, קיינמאָל ניט אונטערגעשריבען. אָבער דערווייל האָט זי בערוהיגט דאָס לאנד. דאָס לִיבעראלע בירגערטום איז דערווייל געווען צופריידען און האָט זיך אונטערגענעבען. עס איז אָבער געווען א גרויסער פעהלער. דאָס פאלק וואלט געווויס געוואונען, וועז די בירגער וואלטען גע-וועז שטאַנדהאפטער. וואַנגעל וואלט זיך געמוזט דערווייטערן מיט זיינע טרופען פון בערלין.

אין אָנפאַנג פון יאָהר 1849 איז די רעאקציאָן געווען איבעראל די זי-גערן. די אויסזיכט אויף א בעסערע צוקונפט איז כמעט אין גאַנצען פער-שוואונדען. דער פראַנקפורטער פאַרלאַמענט האָט זיך נאָך אימער אָפּגע-געבען מיט דער פערפאסונג. ענדליך איז זי געווען כמעט פערטיג, עס האָט נאָך געפעהלט בלויז די ענטשיידונג וועגען דעם אויבערהויפט פון דער רע-גירונג. גאַנצרן און זיינע גענאָסען האָבען בעטראכט אלס זייער העכסטען ציל א פרייסישעס קייזערטום און די פראַנקפורטער שוואַצער האָבען גע-מיינט, דאָס זיי האָבען די מאכט צו געבען א קרוין. וואָס דער פרייסישער קעניג זעלבסט האָט געטראכט וועגען דעם קייזערטום איז צו זעהן פון דעם

בריף, וואס ער האט געשריבען דעם 13טען דעצעמבער צו זיין פרײנד בונזען. אין דיזען בריף האט ער געזאגט: „מיין טייערסטער בונזען, אייערע לעצטע בריף האבען מיר בעוויזען, וואס איך האב שוין בעמערקט זייענדיג אין בריהל, דאס אין זאכען, וואס בעטרעפען דייטשלאנד, פער-שטעהען מיר ניט איינע די אנדערע, אדער ריכטיגער, דאס איהר קענט מיך ניט בעגרייפען. דאס איז א שווערעס ווארט, איך פיהל עס, אבער דער פרײנד מוז עס פון א פרײנד אננעהמען. איך פערשטעה אייך אין אייערע געדאנקען, איהר אבער פערשטעהט ניט מיינע, זאגסט וואלט איהר מיר אזוי ניט שרייבען, ד. ה. איהר וואלט דאן די אבסאלוטע שטערונגען, וועלכע שטעהען צווישען מיר און דער קייזערליכער קרון, ניט געגעבען קיין לייכטען נאמען, וועלכען עס זאל זיין לייכט צו בעזייטיגען.

איהר האט געזאגט (וועגלייך ווי הערר פאן גאגערן האט מיר געזאגט דעם 26טען און 27טען פאריגען מאנאט): „איהר ווילט האבען די צושטי-מונג פון די פירסטען; גוט און רעכט, דיזע זאלט איהר האבען!"

אבער מיין טייערסטער פרײנד, דא ליגט דער הונט בעגראבען.

איך ווייל ניט די צושטימונג פון די פירסטען צו דער וואהל, און ניט די קרון. פערשטעהט איהר די בעטאנטע וועגלייך?

איך ווייל דאס אייך אזוי קורץ און אזוי קלאר ווי מעגליך ערקלערען. די קרון איז ערסטענס קיין קרון. די קרון, וועלכע א האהענצאלליער דארף קריגען, ווען די אומשטענדען מאכען עס מעגליך, איז קיינע, ווען זי איז געמאכט פון א רעוואלוציאנערער פערזאמלונג (ווי די שטראסען-פלאם-טער-קרון פון לודוויג פיליפ), אפילו ווען די פערזאמלונג איז איינגעזעצט מיט פירסטליכער צושטימונג, — נאר א קרון, וועלכע טראגט דעם שטעמפעל פון גאט, וועלכע מאכט דעם יעניגען, אויף וועמען זי וועלט ארויפגעזעצט, נאך דער הייליגער זאלבונג פיר קענig „פון גאטעס גנאדען", ווי זי האט מעהר אלס 34 פירסטען געמאכט פיר דייטשע קעניגען פון גא-טעס גנאדען און דעם לעצטען אימער צונג'חבר'ט צו דער אלטער רייהע. די קרון, וועלכע די אטטאנען, די האהענשטאופען, די האבסבורגער האבען געטראגען, קען נאטירליך א האהענצאלליער טראגען; זי עהרט איהם זעהר הויך מיט א טויזענד-יעהריגען גלאנץ. די אבער, וועלכע איהר לויידער מיינט, פראונעהרט זעהר פיעל מיט איהרען נבלה-גערוך פון דער רעווא-לוציאן פון 1848, פון די נארישסטע, דומסטע, שלעכטעסטע, ווען אויך ניט די בייזעסטע פון דיזען יאהרהונדערט. אזא איינגעבילדעטען קראנץ, גע-מאכט פון שמוץ און לעהם, זאל זיך לאזען געבען א געוצלליכער קענig פון

פרייסען, וועלכער איז געבענשט צו טראָגען די עדעלסטע וועז אויף ניט די עלטעסטע קרוין, וועלכע איז פון קיינעם ניט גע׳גנב׳עט געוואָרען ?״

נאָך פיעלע רעדעם אוז פראָזען האָט דער פּאַרלאַמענט בעשלאָסען צו ערוועהלען אַן אויבערהויפּט איבער אַלע דייטשע פירסטען אוז צו געבען איהם דעם טיטעל „קייזער״. די קלייגע דייטשע שטאָטען זיינען אַלע גע-וועז צופרידען איבערצוגעבען דיזען טיטעל צום פּרייסישען קעניג. עסט-רייך אָבער האָט געגען דעם פּראָטעסטירט. זי האָט ניט געוואָלט זיין אונ-טער אַ צענטראַל-מאַכט פון אַן אַנדער דייטשען פירסט. זי האָט דיזע מאַכט זאָגאָר פערלאַנגט פיר זיך. דיזער פערלאַנג פון עסטרייך האָט זעהר שטאַרק ערביטערט דעם פּאַרלאַמענט, אוז דעם 23טען מערץ 1849 האָט ער בעשלאָסען צו ערהויבען דעם פּרייסישען קעניג פריעדריך ווילהעלם דעם 4טען צום קייזער פון דייטשלאַנד. עס איז געשיקט געוואָרען פון פּאַרלא-מענט אַ דעפּוטאַציאָן פון 32 מיטגלידער נאָך בערלין. דער קעניג האָט זיי אויפגענומען מיט גרויס פּראַכט אוז האָט זיי אויסגעהערט, אוז צום ער-שטוינען פון די דעפּוטאַטען האָט ער זיך ענטזאָגט פון דער קייזערליכער קרוין. די דעפּוטאַטציאָן איז געווען פערשפּאָטעט פון אַלע זייטען : פון די יונקערס, פון די רעאַקציאָנערען, ווי אויך פון די דעמאָקראַטען.

נאָך דיזער מפּלה פון דעם פּאַרלאַמענט זיינען געקומען אויף די מיט-גלידער נאָך אייניגע מפּלות אויינע נאָך דער אַנדערער. די קעניגרייכען פון דייטשלאַנד האָבען זיך אַלע אויסגעשפּראָכען געגען דער אַלגעמיינער רייכס-פערפאַסונג אוז האָבען זאָגאָר אויפגעלעזט זייערע אייגענע קאַמערן, ווייל דיזע האָבען צוגעשטימט צו דער רייכס-פערפאַסונג. נאָר אין ווירטטעם-בערג איז דער קעניג געווען געצוואונגען די זעלבע אָנצוערקענען. עס האָט זיך אַרויסגעזייגט די גאַנצע קלעגליכע לאַגע אוז אָהנמאַכט פון פּאַרלאַמענט. אייגער פון די פראָזען-העלדען פון פּאַרלאַמענט האָט געמאַכט אַ לעבער-ליכען פאַרשלאַג : מען זאָל די יעניגע פירסטען, וועלכע ווילען ניט אָנער-קענען די רייכס-פערפאַסונג, ענטזאָגען פון זייערע טראָנען אוז צוטיילען זייערע לענדער צווישען די, וואָס האָבען יע אָנערקענט דיזע פערפאַסונג, אוז דאָס די צענטראַל-געוואַלט זאָל מיט איהר אייגענער מאַכט זעהן דורכ-צופיהרען די פאָדערונגען פון דער רייכס-פערפאַסונג. דיזער פראָזען-העלד האָט גאָר פערגעסען, דאָס די צענטראַל-געוואַלט האָט ניט זאָגאָר קיין שאָ-טען פון מאַכט, אוז איז ניט אין שטאַנד דאָס קלענסטע דורכצופיהרען מיט מאַכט.

עס האָט ניט לאַנג געדויערט און עס איז געקומען צו פיינדליכע בציהונגען צווישען די רעגירונגען און דעם פראנקפורטער פארלאמענט. פערזיידענע עלעמענטען פון פאלק: ראדיקאלען, דעמאקראטען, רעפובליקאנער און סאציאליסטען האבען אנגעהויבען פאדערן, אז עס זאל דורכגעפיהרט ווערען די רייכס־פערפאסונג. איבערהויפט האָט עס געפאדערט דאָס פאלק אין זאקסען; דארט איז עס זאנגר געקומען צו א בעוואפענטען אויפשטאנד. עס איז בעשטימט געווארען פיר דעם 3טען מאי א פאראד־צוג אין דרעזדען פון דער נאציאנאל־גווארדיע צו עהרע פון דער רייכס־פערפאסונג. די רעגירונג אבער האָט דעם פאראד־צוג פערבאָטען. דיזער פערבאָט האָט ארויסגערופען אן אויפרוהר: אייניגע זיינען געגאנגען שטורמען דעם ארסענאל און די אנדערע האבען זיך געלאזען צום שלאָס. עס זיינען באלד אויפגעבויט געווארען אין די גאסען זעהר פיעלע בארריקאדען. דער קעניג האָט געשיקט עסטאפעטען נאָך פרייסען צו בעטען הילף, און דעם 4טען מאי איז דער קעניג ענטלאפען נאָך דער פעסטונג קאָניגשטיין. דעם זעלבען טאג האָט אויסגעבראכען א בלוטיגער קאמף אבער די ביידע קעמפענדע זייטען האבען באלד אייניגעשטימט אויף א וואפען־שטילשטאנד ביז דעם 6טען מאי. אין דעם זעלבען טאג נאכמיטאג האָט זיך דער קאמף אנגעפאנגען. די רעגירונג האָט בעקומען הילף פון פרייסען. דער קאמף איז געווען שרעקליך. די בירגער האבען זיך פערטיידיגט מיט גרויס מוט אונטער דער פיהרערשאפט פון דעם בעריהמטען רוסישען סאציאליסט באקונין. נאָך גרויסע פערלוסטען און נאָך פיעלע אטאקעס איז געלונגען די סאלדאטען צו נעהמען די באריקאדען. דעם 9טען מאי אין דער פריה האבען די רעוואלוציאנערען געמוזט צוריקטרעטען פון זייערע לעצטע פאזיציאנען. די סאלדאטען זיינען גרוים ערביטערט. זיי האבען געמארדעט רעכטס און לינקס, זאגאר ניט קיין בעוואפענטע פערזאנען האבען זיי נידערגעשאָסען און זיי האבען בעהאנדעלט די געפאנגענע זעהר ברוטאל. בעזונדערס טראגיש האבען זיי בעהאנדעלט די געפאנגענע, וואס מען האָט געבראכט אין די פרויענקירכע. דיזע האבען געהאט אויסצושטעהן שרעקליכע שטונדען. פון די בירגער זיינען דאמאלס געפאלען 178 פערזאָן, וועלכע זיינען גרוים מעהרסטענס ארבייטער.

אין דער זעלבער צייט איז אויך ענטשטאנען די בעקאנטע זיך־דייטשע מאי־רעוואלוציאן. די באיערישע רעגירונג הט זיך ערקלערט גענגן דער רייכס־פערפאסונג. דאָס האָט פאראורזאכט גרויסע אונרוהען צווישען די בירגער פון דער פפאלץ. די פאלקס־פערזאמלונג, וואס איז אפגעהאלטען

געווארען דעם 1טען מאי אין קייזערסלאָוטערן, האָט בעשטימט אלגעמיינע פאָלקס־בעוואָפנונג, ניט צאָהלען קיין שטייער און נעהמען אין בעשלאָג (לעגען אן ארעסט אויף) די עפענטליכע געלטען, וואָס די רעגירונג נעהמט אריין. דעם 2טען מאי איז איינגעריכטעט געווארען א פראָוויזאָרישע רעגירונג. אונטער דיזער רעגירונג האָבען זיך אונטערגעוואָרפען דאָס מיליטער און די בעאמטע פון לאנד. אָבער דיזע רעגירונג איז געווען צו שוואַך דורכצופיהרען די זאַך פון דער רעוואָלוציאָן ביז צום ענדע, און די גאנצע בעוועגונג וואָלט געווים באלד איינגעשלאָפען, ווען עס וואָלט זיך ניט אין דער זעלבער צייט געמאכט אן אויפשטאנד אין באדען.

דעם 12טען מאי האָט זיך א גרויסע פאָלקס־מאסע פערזאמעלט אין אָפּפּענבורג. דיזע פערזאַמלונג האָט אויסגעארבייט א ראדיקאלע פראָגראם, צו וועלכער די ליבעראלע בורזשואזיע פון די יאָהרען 1848 און 1849 האָט זיך געקענט ערהייבען. צו דיזער פערזאַמלונג איז געקומען א דעפוטאציאָן פון סאָלדאטען פון ראשטאט און האָט געמעלדעט, דאָס דער גארניזאָן פון דער פעסטונג האָט געמאכט אן אויפשטאנד און האָט פערטריבען די רעאקציאָנערע אָפיצערען צוזאמען מיט דעם קאָמאנדאנט פון דער פעסטונג. עס איז בעשלאָסען געווארען צו פראיניגען די קעניגליכע טרופען מיט דער נאציאָנאל־גווארדיע אונטער בעאמטע, וואָס דאָס פאָלק וועט ערוועהלען, און צו ערוועהלען א קאָמיטע, וועלכעס זאָל דורכפיהרען די רייכס־פערפאסונג, דערביי איז אויך בעשלאָסען געווארען צו בעשיצען זיך געגען דעם גרויסען קאָפיטאל און צו גרינדען א פאָנד צו געבען פענסיאָן יעדען בירגער, וואָס איז געווארען אונפעהיג צו ארבייטען.

באלד האָט דאָס גאנצע מיליטער אין לאנד געמאכט אן אויפשטאנד. אין קארלסרוהע האָט דער גארניזאָן פערטריבען די אָפיצערען, און דער גרויס־הערצאָג האָט געמוזט פערלאָזען די שטאָדט. די גאנצע באדישע ארמעע איז אריבער צו די דעמאָקראָטען, בלויז אייַן פאָלק רייטער איז געבליבען טריי דער רעגירונג. דער געמיינדע־ראָט פון קארלסרוהע האָט דעם 24טען מאי אייַנגעלאדען דאָס ערוועהלטע קאָמיטע אריינצוציהען זיך אין קארלסרוהע, וועלכע איז געווען די הויפּטשטאָדט פון באדען. אָן דער שפיץ פון דעם קאָמיטע איז געשטאנען ב ר ע נ ט א נ א, א מאן, וואָס איז געווען זעהר בעליבט ביים פאָלק. ער האָט אָבער פיעל געשאדעט דער באדישער רעוואָלוציאָן דורך דעם, וואָס ער איז געווען צו שוואַך געגען דער פאלשער בורזשואזיע און האָט אָפּטמאל צו ברוטאל בעהאנדעלט די דעמאָקראָטען און רעפובליקאנער.

די ראדיקאלען אין באדען האבען געקענט רעכענען אויף אן ערפאלג נאר דאן, ווען עס זאל זיי געלונגען אויפוועקען דעם אויפשטאנד אויך אין די בענאכבארטע לענדער. דעריבער האבען זיי באלד געמאכט א פערטראג מיט דער פפאלץ און האבען געמאכט א בעוועגונג צווישען די מאסען אין העססען־דארמשטאדט, נאססאו און ווירטטעמבערג. אבער די פראוויזאָ־ריש רעגירונג האט ניט אויפגעטאן עטוואס וויכטיגעס. אין אבער־לאנדענבאך איז פארגעקומען א פאלקס־פערזאמלונג. היר איז ער־מארדעט געוואָרען א דארמשטאדטער בעאמטער, און דיזער צופאל האט פערדארבען די גאנצע פראפאגאנדא. אויך אין וואָרמס, מאינץ, און אין דער פראווינץ שטארקענבורג האט די רעוואלוציאָן ניט געהאט קיין אונ־טערשטיצונג.

עס איז געווען זעהר וויכטיג פיר די רעוואלוציאָן אין באדען, ווי אויך פיר די גאנצע בעוועגונג אין דייטשלאנד, אז מען זאל איינגענעמען פראנק־פורט אם מאין. צו דיזען צוועק האט זיגעל, דער קאמאנדיר פון די 30,000 מאן פון די באדישע טרופען, זיך געמוען דורכצופיהרען דעם פלאן. דעם 30טען מאי איז זיגעל אריבער די גרענעץ פון העססען. ביי העפ־פענהיים האט ער געוואונען א שלאכט געגען די העססען, אבער ער האט באלד געמוזט צוריקציהען זיך, ווייל די רעאקציאָנערע אפיצערען הא־בען ניט געוואלט טאָן זייער פליכט.

אבער זיגעל האט זיין פלאן איינצונעהמען פראנקפורט אם מאין ניט אויפגענעבען. ארום באדען האט זיך דערווייל פערזאמלט א גרויסע מי־ליטערישע מאכט אום אונטערצודריקען די רעוואלוציאָן. אויך די פראנק־פורטער צענטראל־געוואלט האט ארויסגעשטעלט אן ארמעע פון 20,000 מאן צו שטרייטען געגען די פערטיידיגער פון דער רייכס־פערפאסונג. אויך מעק־לענבורגער, קורהעססען, באיערן און פרייסען זיינען געקומען צו העלפען די העססען. דעם 14טען יוני האבען 8,000 פרייסען אנגעגריפען די רהיין־העססען ביי קירכהיימבאלאנדען און האבען זיי צוריקגעטרי־בען, און האבען ענדליך איינגענומען די גאנצע פפאלץ. אבער די טרופען פון באדען האבען געהאט א גרויסארטיגען זיג איבער די קעניגליכע טרופען.

זעהר שלעכט האט געווירקט אויף די געמיטער פון די רעוואלוציאנערען די נאכריכט, וואס מען האט ערהאלטען אין יענער צייט פון פראנקרייך, דאס די בארג־פארטיי האט גליטען א שרעקליכע נידערלאגע. אויך דער שיקזאל פון די פפאלצער האט זיי ענטמוטיגט. דעם 21טען יוני איז פאר־געקומען א שטרייט ביי וואגהיזעל און פיליפפסבורג.

אנפאנגם איז דער זיג געווען אויף דער זייט פון די באדענער. אבער איין אציצער איז געווען פאלש צו זיין פייכט און האט געבראכט די ארמעע אין אזא גרויסע פערווירונג, דאס די באדענער זיינען צוריקגעטרעטען אין גרוי-סער אונארדנונג נאך היידלבערג. דאגעגען איז עס געלונגען אן אנדערער אפטיילונג פון די באדענער טרופען ביי ברוכזאל צוריקצוטרייבען די פרייסען (23טען יוני).

דער אנפיהרער פון די באדענישע טרופען, מיעראסלאווסקי, האט קאנצענטרירט זיינע טרופען ביי ראשטאטט. ער האט געהאט אונטער זיך 13,000 מאן מיט 70 קאנאנען. דעם 29טען יוני איז אויסגעבראכען א קאמף אויף דער גאנצער ליניע. די פרייסען זיינען אפילו צוריקגעשטויסען געווארען, אבער זיי האבען געמאכט אן אומוועג און דעם 30טען אקטאבער האבען זיי געצוואונגען די באדענער צו פערלאזען זייערע פאויציאנען און צוריקציהען זיך אין גרויסער אונארדנונג. דאן איז די פעסטונג ראשטאטט בעלאגערט געווארען. מען האט געפרובט נאך איין מאל ארגאניזירען דעם ווידערשטאנד, אבער עס איז געווען נוצלאז. די רעוואלוציאן האט פערלא-רען איהר קראפט. די פעסטונג ראשטאטט האט זיך געמוזט אונטערגעבען אויף גנאדע אדער אונגנאדע. דעם 23טען יולי האבען די פערטיידיגער אי-בערגעגעבען זייערע וואפען צום זיגער. די געפאנגענע זיינען ארריינגעווא-פען געווארען אין פייכטע קעלערן פון דער פעסטונג און מען האט זיי לאנג גענייניגט מיט הונגער. באלד האט זיך אנגעפאנגען דאס גערייכט. 27 מאן האט מען דערשאסען און 68 מאן האט מען פערשיקט צו שווערער ארבייט גרעסטען-טיילס אויף 10 יאהר. אויך דער דיכטער גאטפ-פריעד קינקעל איז פערשיקט געווארען אין צוכטהויז. אבער דורך די בעמיהונגען פון זיין טרייער פרוי איז איהם גלונגען צו ענטלויפען (1850). אויסער דיזע שטראפען האט מען קאנפיסקירט כמעט אלעמען'ס פערמעגען. די רעגירונג האט עס געטאן אום צו דעקען דערמיט איהרע קריגס-קאסטען, און זי האט געמאכט אלע אייגנווואוינער פון דער פעסטונג פעראנטווארטליך דערפאר. טויזענדער זיינען געווען געצוואונגען צו פער-לאזען דאס לאנד. באדען האט פערלארען דעם בעסטען טייל פון דער בע-פעלקערונג.

וועו די פרייסען זיינען געגאנגען נאך זאקסען, איז דער פראנקפורטער פארלאמענט ארוים מיט א שארפען פראטעסט געגען דעם, וועיל ער האט עס בעטראכט אלס א ברוך פון דעם רייכס-פרידען. אלס ענטפער אויף די-זען פראטעסט האט פרייסען צוריקגערופען איהרע דעפוטאטען פון פאר-

לאמענט, הגם זי האָט דערצו ניט געהאט קיין רעכט. דער פּארלאמענט האָט פּראָטעסטירט געגען דיזע בעלײדיגונג. דאָך זיינען 65 מענער ארויס פון פּארלאמענט. באלד זיינען ארויס נאָך 22 מיטגלידער. די איבער-געבליבענע מיטגלידער פון פּארלאמענט האָבען זיך איבערגעטראנספּאָר-טירט נאָך שטוטטגארט; זיי האָבען אָבער דאָרט ניט געפונען די אויפנאה-מע, וואָס זיי האָבען ערווארטעט. דאָך האָבען זיי דאָרט געגרינדעט א רייכס־רעגענטשאפט. אָבער וועו דער פּארלאמענט האָט געפאסט אייניג ענערגישע בעשלוסען, האָט די ווירטטעמבערגישע רעגירונג זיך געשטעלט געגען דעם אוו האָט ערקלערט, דאָס זי ווילֿ מעהר ניט דולדען ניט די נאציאנאל־פערזאמלונג אוו ניט די רייכס־רעגענטשאפט. דעם 13טען יוני האָבען די דעפוטאטען פון דער נאציאנאל־פערזאמלונג זיך געלאָזען געהן מיט פּראַד אין זייער זיצונגס־לאקאל. דאָרט האָבען זיי געפונען מילי-טער, וועלכעם האָט זיי ניט אריינגעלאָזען אין לאקאל אוו האָט זיי ער-קלערט, דאָס הער איז מעהר ניט ערלויבט אפּצוהאלטען זיצונגען. דער פּרעזידענט האָט גענומען עטוואָס רעדען בעגען דעם, אָבער דאָס מילי-טער האָט אנגעהויבען צו קלאפּען אין פויק אוו קיינער האָט ניט גע-קענט הערען, וואָס ער האָט דאָרט גערעדט. די סאלדאטען האָבען פער-טריבען די דעפוטאטען. דאָס פאלק האָט זיי אפילו אפּגעגעבען כבוד מיט פערשיידענע אויסגעשריייען פון עהרע, אָבער די שטוטטגארטער נאציאנאל־גווארדיע איז געשטאנען פון ווייטען אוו האָט ניט גענומען קיין אנטייל אין דער גאנצער סצענע. דערמיט האָט זיך געענדיגט דער פּראנקפורטער פּארלאמענט. דער גרעסטער טייל פון די דעפוטאטען האָט געמוזט אוים-וואנדערן אין אנדערע לענדער. אייניגע זיינען פעראורטיילט געוואָרען צו האַרטע שטראָפען, צו לעבענסלענגליכער געפענגנים אוו אנדערע זאָגאר צו טויט־שטראָף, אָבער דיזע שטראָפען זיינען ניט אויסגעפיהרט געוואָרען, ווייל די פעראורטיילטע זיינען אלע צולאָפען.

אין איטאליען האָט די רעוואלוציאָן אין אנפאנג פון יאָהר 1849 זיך שטארק צופלאקערט. וועו ראדעטצקי איז געקומען אין איטאליען איז דער סארדינישער קעניג אלבערט גשלאָגען געוואָרען. נאָך הייסט שלאכטען ביי ווישעגראד, ביי קוסטאצא (25טען יולי 1848), גאָיטא אוו וולטא איז דער אלטער עסטרייכישער פעלדמאר-שאל ראדעטצקי וויעדער אוועק נאָך לאָמבארדיע, אוו אנפאנג אויגוסט איז ער שוין געשטאנען ביי מאילאנד. די שטאָדט האָט זיך געמוזט אונטערגע-בען, אוו קארל אלבערט האָט זי געמוזט פערלאָזען. ער איז ענטלאָפען

ביי נאַכט, וויל ער האָט מורא געהאַט, אז דאָס פאָלק וועט איהם שענדען אין פערפֿלוכען אָדער פערהעטער. אָבער דערמיט האָט זיך דער קריג מיט עסטרייך נאָך ניט געענדיגט, און די רעוואָלוציאָן איז נאָך ניט אונטער־דריקט געוואָרען.

דער פּאַפּסט פיאוס דער 9טער האָט גערעכענט, דאָס ער וועט געווינען די סימפּאַטיע פון די לִיבעראַלען, וועו ער וועט פערטרייבען די יעזואיטען פון לאַנד און וועט געבען דעם פאָלק א נייע פערפאַסונג. אָבער ער האָט געהאַט א טעות. דער ערסטער מיניסטער ראָסי, א רעאַקציאָנער, איז דערשטאָכען געוואָרען, און דער פּאַפּסט האָט געמוזט ערווהלען א נייעם מיניסטעריום פון ראַדיקאַלען אונטער דער פיהרונג פון מאַמיאַניס. ער האָט ענטוואָפענט די שווייצער־גווארדיע, און אָנשטאָט איהר האָט ער געגומען די נאַציאָנאַל־גווארדיע. דער פּאַפּסט זעלבסט איז דעם 24טען נאָוועמבער ענטלאָפען נאָך גאַעטע. דאָרט האָט ער געבילדעט זיין נייעם מיניסטעריום און דאָרט האָט ער פראָטעסטירט געגען אַלעס, וואָס עס האָט פּאַסירט אין רוים. דורך דעם אָבער האָט די רעפובליקאַנישע פּאַרטיי געוואונען א פּאָלשטענדיגען זיג. מען האָט צוזאַמענגערופען א נייע פּאָלקס־פערזאַמלונג, און דיזע האָט פּראָקלאַמירט א רעפובליק אין רוים און האָט בעשלאָסען צו פערייניגען גאַנץ איטאַליען אונטער א דעמאָקראַטיש־רעפובליקאַנישע שטאַאַטס־פאָרמע. דערווייל האָט מען צוזאַמענגע־שטעלט א פּראָוויזאָרישע רעגירונג, וועלבע איז איבערגעגאַנגען געוואָרען צו דריי מענער. דיזע רעגירונג האָט אָנגעפאַנגען אָפּצונעהמען די קירכען־גיטער און צוטיילען זיי צווישען די אַרימע לייט (פעברואר 1849).

פון רוים האָט זיך די רעוואָלוציאָן פערשפּרייט איבער אַנדערע שטאַא־טען פון איטאַליען. פלאָרענץ איז באַלד אָנגעקומען געוואָרען אלס א רע־פובליק, און דורך די אונערמידליכע טעטיגקייט פון מאַצציני האָבען אויך סאַרדיניען און לאָמבאַרדיע בעשלאָסען צו פערייניגען זיך מיט רוים. א קריג מיט עסטרייך איז געווען אונפערמיידליך. די פראָפאַגאַנדא פון די רעפובליקאַנער האָט אָנגעיאָגט שרעק אויף קאַרל אַלבערט, און ער האָט מורא געהאַט, דאָס זיין לאַנד וועט זיך פערייניגען מיט דער רוימישער רעפובליק. דיזע מורא האָט איהם געצוואונגען אויפצונעהמען זעלבסט דעם קאַמף מיט עסטרייך. און אזוי האָט זיך אָנגעהויבען אין מערץ 1849 א קריג צווישען סאַרדיניען און עסטרייך. א סאַרדינישע ארמעע פון 80,000 מאַן איז אריבער די לאָמבאַרדישע גרענץ אום צו פערטרייבען די עסט־רייכער. אָבער דער קירכען־שטאַאַט און טאָסקאַנא האָט געשיקט עסטרייך

צו הילף כמעט אזוי פיעלע כאלדאטען, ווי קארל אלבערט האט געשיקט. ראדעטצקי איז ארויס געגען עסטרייך'ס פיינד. דעם 23טען מערץ איז פארגעקומען א שלאכט ביי נאווארא. קארל אלבערט האט א פירכטערליכע נידערלאגע. מיט פערצווייפלונג האט ער זיך זעלבסט געוואלפען אין א רעגען פון קוילען אום צו געפינען דעם טויט. דאן האט ער זיך ענטזאגט פון דער קרוין און האט זי געלאזען פיר זיין זוהן ווי ק־טאר עמאנועל. מיט אייניגע מאנאטען שפעטער איז ער געשטאר־בען. דער יונגער קעניג האט באלד געשלאסען מיט ראדעטצקי'ן א וואפען־שטילשטאנד, אום צו זיכערן זיך זיין טראן.

אויך דער אויפשטאנד אין ברעשיא און געגנט איז דערשטיקט געוואלרען. ברעשיא איז געגומען געוואלרען מיט גרויס שטורם דורך דעם עסטרייכישען גענעראל האיינא. ער האט בעהאנדעלט די שטאדט מיט שרעקליכער גרויזאמקייט. נאר אין רוים און אין וועניציא האבען די רעפובליקאנער געהאט די אויבערהאנט. זיי האבען אבער ניט געהאט קיין אויסזיכט אויסצוהאלטען דעם ווידערשטאנד. און ווי באלד די בע־וועגונג צו פעראיניגען איטאליען איז דורכגעפאלען האט די דעמאקראטיע מיט דער רעפובליקאנישער בעוועגונג אויך פערלארען פעסטען באדען און האט זיך געמוזט אונטערגעבען.

באלד נאך דעם, ווי עסטרייך האט אונטערדריקט דעם איטאליענישען אויפשטאנד האט זי זיך גענומען צו דערשטיקען דעם אויפשטאנד אין אונ־גארן. וועז פראנץ יאזעף האט בעשטיגען דעם קייזער־טראן. האט דער אונ־גארישער רייכסטאג ערקלערט, דאס ער וועט ניט אנערקענען אלע רעגי־רונגס־האנדלונגען פון דעם נייעם הערשער וואס אנבעטרעפט אונגארן, כל זמן דער קייזער וועט ניט געקרוינט ווערען אין אונגארן און כל זמן ער וועט ניט שווערען, דאס ער וועט היטען די קאנסטיטוציאן. דער קייזער פראנץ יאזעף אבער האט ניט געלעגט קיין געוויכט אויף דיזען פראטעסט פון די אונגארן, און האט געגעבען אלע לענדער פון עסטרייך איין פער־פאסונג, וועלכע זאלן זיי אלע פעראייניגען אין איין גרויסען רייך, אזוי דאס די איינציגע לענדער זיינען נאר געבליבען פערוואלטונגס־בעצירקען. עס פערשטעהט זיך, דאס אין דיזען פאל איז קיין רייד ניט געווען וועגען א בעזונדערען מיניסטעריום פיר אונגארן. דאס האט געפיהרט צו א קאמף אויף לעבען און טויט צווישען עסטרייך און אונגארן. עסטרייך האט אנגעהויבען צוגרייטען זיך צו א גרויסען שטרייט, און קאססוטה האט מיט

זיינע פייערדיגע רעדעס געשאַפען אַן אַרמעע פון 200,000 מאַן צו שטרייטען געגען עסטרייך.

דעם 15טען דעצעמבער 1848 האָט ווינדישגראָטץ אָנגעפאַנגען די מלחמה מיט אונגאַרן און דעם 5טען יאַנואַר איז ער אַריין אין בודאַפּעסט אָהן אַ שטאַרקען ווידערשטאַנד פון דער אונגאַרישער זייט. ווינדישגראָטץ האָט באַלד געגעבען צו פיהלען די אונגאַרען, וואָס זיי האָבען צו ערוואַרטען.

וויקטאָר עמאַנועל.

ער האָט אַרויסגעגעבען אַ בעפעהל צו הענגען יעדען, ווער עס וועט זיך בעווייזען מיט וואַפען אין האַנט, און האָט געוואַרנט, דאָס די שטעדט, וואָס וועלען זיך שטעלען געגען עסטרייך, וועלען פערניכטעט ווערען. פיעלע פון די אונגאַרען זיינען פערהאַפטעט געוואָרען און געשטעלט געוואָרען פאַר אַ קריגס־געריכט.

די אונגארן אבער האבען זיך אויפגעהויבען און האבען אנפאנגס גע-האט איבעראל גרויס ערפאלג. אין זיעבענבירגען האט דער גענעראל בעם געפיהרט דעם קריג געגען עסטרייך אזוי גלענצענד, דאס ער האט ענדע מערץ פערטריבען פון דארט די עסטרייכער צוזאמען מיט די רוסען. דעם 6טען אפריל האט ווינדישגראטץ געכאפט א שטארקע מפלה פון דער הויפט-אונגארישער ארמעע ביי אזאסג און האט זיך געמוזט צוריקציהען און בעשיצען זיך הינטער די מויערן פון פעסט. די יונגע דונאו-פעסטונג קאמארן האט געשלאגען די ארמעע פון עסטרייך אונטער גענעראל וועלדען מיט אזא שטארקער מאכט, דאס דער קאמאנדיר האט בע-שלאסען אונטערצונעהמען א רעגולערע בעלאגערונג און צו צווינגען דורך הונגער די בעלאגערטע אונטערצוגעבען זיך. דעם 24טען אפריל האט דער אונגארישער קאמאנדיר פערטריבען די עסטרייכער פון פעסט און האט פער-נוכען די פעסטונג, און אין א קורצער צייט האט ער בעפריט די פעסטונג קאמארן פון דער בעלאגערונג. די בעגייסטערונג און די פרייד פון די אונ-גארן איבער זייער זעלטענעם ערפאלג איז ניט געווען צו בעשרייבען. דעם 14טען אפריל האבען זיי בעשלאסען, דאס אונגארן זאל ווערען אן אונאפ-הענגיגעם רייך.

דער הויף האט ניט געוואוסט וואס צו טאן. די גענעראלען זיינען געשלאגען געווארען איינער נאך דעם אנדערען און ראדעטצקי'ן האט מען ניט געקענט אפרופען פון איטאליען. דאמאלס האט דער הויף בעשלאסען צו טאן אזעלכעם, וואס קיינער וואלט עס ניט געגלויבט. ער האט געבעטען הילף פון רוסלאנד און האט זי געקראגען. די אונגארן וואלטען אבער דאך געוואונען דעם קאמף, וען זיי וואלטען איינגענומען די הויפטשטאדט ווין, וואס עס איז פיר זיי ניט געווען זעהר שווער. דאס איז געווען קאססוטה'ס פלאן. אבער גארגעי, דער שטאלצער הויפט-קאמאנדיר פון דער ארמעע, האט ניט געוואלט נעהמען קיין בעפעהלען פון דעם בירגינרליכען, ניט-מיליטערישען קאססוטה און איז מיט דער ארמעע אוועק נאך אפען אנשטאט צו געהן אויף וויען. דערמיט האט דער קאמאנדיר פערלארן דעם גינסטיגען מאמענט. די איבערמענשליכע אנשטרענגונג פון קאססוטה אין דיזע טעג איז געווען אומזיסט.

גארגעי האט עראבערט אפען און דעם 21טען מאי איז ער מיט דער אונגארישער רעגירונג ארין אין דיזע שטאדט מיט גרויס טריאומף. אבער קאססוטה האט גוט פערשטאנען, ווי געפעהרליך עס איז געווארען די לאגע פון אונגארן דורך גארגעי. די עסטרייכער האבען דאן געהאט צייט צו זאמ-

לען נייע שטרייט־קרעפטען. אונטער האַינאַו זיינען געשטאַנען 80,000 מאַן עסטרייכער, און די רוסען זיינען געקומען צו הילף מיט אַן אַרמעע פון 140,000 מאַן. די רעגירונג האָט בעשלאָסען פאָרלויפיג ניט צו שטרייטען מיט די רוסען, נאָר אָנצוגרייפען די עסטרייכער און אָנווענדען אַלע קרעפטען צו עראָבערן וויען. אָבער יעצט האָבען אַלע אַרויסגעזעהען, ווי גערעכט קאָסוטה איז געווען מיט זיין פּלאַן. גאָרגעי איז דעם 21טען יוני ביי פּ ע ר ע ד געשלאָגען געוואָרען און האָט פערלאָרען די פעסטונג ראַאַב. ער האָט דאַמאָלס געשריבען נאָך פּעסט, דאָס אַלעס איז פערלאָרען. יעצט האָט קאָסוטה אַרויסגעלאָזען אַן אויפרוף צום גאַנצען אונגאַרישען פאָלק צו בעוואַפנען זיך אין מאַסען. די פאָדערונג איז געווען, דאָס ווי מען וועט דערהערען די שטורם־גלאָק, זאָל זיך יעדער מאַן בעוואַפנען און אַריינטרעטען אין די אַרמעע. גאָרגעי האָט ערהאַלטען דעם בעפעהל צוריקצוציהען זיך פון קאָמאָרן, ער האָט אָבער דיזען בעפעהל ניט געפאָלגט. ערסט נאָך דעם, ווי ער איז שטאַרק צוקלאַפּט געוואָרען אין אַ בלוטיגען שטרייט און איז פערטריבען געוואָרען דורך די קאַנאָנען פון קאָמאָרן, האָט ער פערשטאַנען, ווי שלעכט ער האָט געהאַנדעלט מיט זיין עקשנות.

די אונגאַרישע רעגירונג האָט שוין יעצט אויפגעגעבען בודאַפּעסט אַלס פערלאָרען. דער רייכסטאַג איז צוזאַמען מיט קאָסוטה'ן ענטלאָפען פון דאָרט נאָך ס ע ג ע ד י ן. גאָרגעי האָט דאַמאָלס מאַרשירט נאָך אָסט, אום צו פעראייניגען זיך מיט אייניגע מיליטער־אָפּטיילונגען, וואָס זיינען דאָרט געשטאַנען. אָבער הגם גאָרגעי האָט אויף זיין וועג געהאַט אייניגע נצחונות איבער די רוסען ביי ו ו א י ט צ ע ן, איז איהם דאָך ניט געלונגען צו פעראייניגען זיך מיט די מיליטערישע אָפּטיילונגען, וואָס זיינען געשטאַנען ביי סעגעדין. דער רעזולטאַט דערפון איז געווען, דאָס די איינצעלנע אונגאַרישע קאָרפּוסען זיינען לייכט געשלאָגען געוואָרען. דעם 31טען יולי איז גענעראַל בעם אין גאַנצען פערניכטעט געוואָרען אין אַ שלאַכט ביי ש אָ ס ס ב ו ר ג און די אונגאַרישע זיד־אַרמעע איז דעם 23טען יולי שטאַרק צוקלאַפּט געוואָרען אין אַ שטרייט ביי מ אַ ס ס אָ ר י ן און האָט זיך גענומען געהן נאָך סעגעדין. די אונגאַרישע רעזערוו־אַרמעע איז נאָך פריהער, דעם 20טען יולי, פאָלשטענדיג בעזיגט געוואָרען.

גאָרגעי איז יעצט אַוועק נאָך אַראַד, און דעמבינסקי האָט ערהאַלטען אַ בעפעהל, אַז ער זאָל אויך מאַרשירען אַהין. דיזער אָבער האָט זיך געוואָלט פריהער פעראייניגען מיט דער בעלאַגערונגס־אַרמעע פון טעמעסוואַר און נאָכדעם געהן נאָך אַראַד צו גאָרגעי. מיט דיזער פערצעגערונג האָט

זיך בענוצט דער עסטרייכישער גענעראל האינאו און האָט געוואונגען דעמ-
בינסקי'ן צו א שטרייט. דיזער האָט געוואוסט, דאָס זיינע סאלדאטען זיי-
נען ערמידעט און עס איז אונמעגליך יעצט צו שטרייטען, דעריבער האָט
ער געוואָלט אויסמיידען דעם קאמף. דעם 9טען אויגוסט האָט ער געמוזט
איבערגעבען די אויבער־קאמאנדע דעם גענעראל בעם. דיזער האָט זיך
גלייך געוואָרפען אין דעם קאמף, וועלכער האָט פערזיגעלט דעם פאל פון
אונגארן. די אונגארן האָבען געהאט 50,000 מאן און 120 קאנאנען, און
די עסטרייכער מיט די רוסען האָבען געהאט 70,000 מאן און 150 קאנאנען.
אנפאנגס האָט בעם געהאט גרויס ערפאלג און עס האָט אויסגעוויזען, דאָס
ער וועט זיגען. עס האָט אין מיטען אויסגעפעהלט אין דער אונגארישער
ארמעע אמוניציאן, וויל מען האָט זי אוועקגעשיקט נאך אראד, און דער-
וויל איז צוגעקומען צו עסטרייך'ס הילף דער פירסט ליכטענשטיין מיט
אן ארמעע, און די אונגארן זיינען שטארק געשלאגען געוואָרען און צולא-
פען אויף אלע זייטען.

נאך דיזער נידערלאגע איז געווען קאססוטה'ס פלאן, אז מען זאל צו-
זאמענענהמען דעם רעסט פון דער ארמעע נאך אראד. גאָרגעי אבער האָט
דעם פלאן ניט געוואָלט אננעהמען און האָט געאָרדענט, אז מען זאל זיך
צוריקציהען הינטער דעם מאראש (טייך). ער איז אפען ארויס מיט גרויס
האס געגען קאססוטה און האָט איהם געצוואונגען, אז ער זאל איהם בע-
שטימען אלס מיליטערישען דיקטאטאר. קאססוטה האָט באלד איינגעזע-
הען, דאָס אלעס איז פערלאָרען, און איז ענטלאפען נאך טערקיי.

גאָרגעי האָט אלס דיקטאטאר ניט געוואָלט שטרייטען. ער האָט גע-
שריבען צו די רוסען, דאָס ער וועט זיי איבערגעבען די גאנצע וואפען פון
זיין ארמעע, אבער נאר צו זיי, די רוסען, אהן א שום בעדינגונג. די סאל-
דאטען האָט גאָרגעי איינגעראטן, דאָס ער גיט איבער אונגארן צו די רוסען,
וועלכע וועלען זיך נאכדעם שטעלען געגען עסטרייך. גאָרגעי האָט דערמיט
גערעטעט זיין פערזאָן פון טויט־שטראָף, וועלכע ער האָט כשר פערדינט.
די איבריגע מיליטער־בעאמטע זיינען ענטלאפען איבער דעם טערקישען
גרענעץ, וויל זיי האָבען געוואוסט, דאָס אין אונגארן אדער עסטרייך ער-
וואַרטעט זיי נאָר דער טויט.

די אונגארען האָבען זיך באלד ארומגעזעהען ווי מען האָט זיי אפגע-
נארט, וועז מען האָט זיי געזאָגט, דאָס אונגארן וועט יעצט קומען אונטער
דעם שוץ פון רוסלאנד. פאסקיעוויטש, דער רוסישער קאמאנדיר, האָט זיי
איבערגעגעבען צום עסטרייכישען קריגס־פיהרער האינאו, און דיזער האָט

אנגעהויבען צו נעהמען פון די בעזיגטע אונגארן שרעקליכע ראכע. מען האט געשטעלט גאנץ אונגארן אין בעלאגערונגס־צושטאנד און איבעראל האט מען איינגעריכטעט קריגס־גריכטען. עס זיינען באלד פול גענארען אלע געפענגיסען, און עס האבען זיך אנגעפאנגען די פראצעסען. א גרויסע מאכע מענשען זיינען פעראורטיילט גענארען צום טויט, און די רעגירונג האט קאנפיסקירט אלע גיטער פון די פעראורטיילטע. עס האט די זיגער פערדראסען, וואס פיעלע פון די בעריהמטע אונגארן האבען זיך גערעטעט און זיינען ענטלאפען אין טערקיי. רוסלאנד און עסטרייך האבען געפאר־דערט פון טערקיי, אז זי זאל ארויסגעבען די אונגארן, וואס האבען געפון־נען ביי איהר שוץ. אייניגע האבען אנגענומען דעם איסלאם אום צו רעטטען זיך פון די רוסען און עסטרייכער. אבדול מעדשיד האט געטא־דעלט די „קריסטליכע" מעכטען פיר זייער דורסט נאך ראכע. ענגלאנד און פראנקרייך האבען געשטיצט טערקיי אין דיזער פראגע פון אויסלייפ־רונג. די ענטלאפענע אונגארן זיינען געבראכט געוואָרען אין אינערען פון טערקיי אום צו בעשיצען זיי געגען די פערפאלגונגען פון דער רוסישער און עסטרייכישער זייט. קאססוטה איז א צייט לאנג געבליבען אין קליין־אזיען. ענדליך האט איהם אן אמעריקאנישעס שיף געבראכט אין אמעריקא. ער איז שוין מעהר ניט געקומען צוריק אין אונגארן, הגם ער איז ביז ענדע פון זיין לעבען געבליבען דער הויסעסטער מאגיאר (אונגאר).

די אונמענליכקייט צו בעשטראפען די יעניגע פון די אונגארישע רע־וואלוציאנערען, וועלכע האבען זיך גערעטעט אין טערקיי, האט נאך מעהר צורייצט דעם געפיהל פון ראכע אין דעם בלוטדורסטיגען האינאו, און ער האט זיין גאנצען צארן אויסגעגאסען אויף די, וואס זיינען ארויסגעפאלען אין זיינע הענט. אין פעסט איז פריהער פון אלעמען פעראורטיילט געוואָר־דען צום טויט גראף לודוויג בעטטהיאני. עס איז בעשטימט געוואָרען, אז מען זאל איהם אויפהענגען דעם 6טען אקטאבער. זיין ווייב האט איהם ביי נאכט צוגעטראגען א מעסער, מיט וועלכען ער האט זיך פערוואונדעט זיין האלז. מען האט איהם ניט געקענט הענגען און מען האט איהם דער־שאסען. האינאו איז גענוגען אויסער זיך פון כעס, וואס דער גראף איז ניט געהאנגען געוואָרען. דעם זעלבען טאג האט מען אין אראד הינגעריכטעט 13 הויכע מיליטער־בעאמטע פון די גרעסטע אונגארישע פאמיליעס. 9 פון זיי האט מען געהאנגען אויף 9 פערשיידענע תליות איינעם נאך דעם אנ־דערען, און די איבריגע 4 זיינען דערשאסען גענוארען. דאס זיינען אלע

געווען פון די, וועלכע האבען זיך צוזאמען מיט גאַרגעי איבערגענעבען צו די רוסען.

דעם 10טען אקטאבער האט מען אין פעסט געהאנגען דעם מיניסטער טשאני אוו דעם פרייהערר פון יעסענאק. שפעטער האט מען אויך גענאנגען דעם פּרעזידענט פון דעם אונגארישען מאגנאטען־טאפעל (אויבער־הויז), זיגמונד פּערעניאי, דעם דעפוטאט כאטשוואי, דעם פינאנץ־ראט טשערינוס, דעם פירסט וואַראָניצקי, אויך גיראָן אוו אבאנקורט.

דאָס זיינען נאָר די בעקאנטערע נעמען. אויסער דעם איז אין גאנץ אונגארן פאַרגעקומען אין יענער צייט א לאנגע רייהע פון שמראפען: פיעלע זיינען פּעראורטיילט געוואָרען צום טויט, פיעלע זיינען געוואָרפען געוואָרען אין די געפענגניסען, זהר פיעלע מענער אוו פרויען זיינען עפענטליך דערשאסען געוואָרען. אונגעהייערע פערמעגענס זיינען קאנפיסקירט געוואָרען אוו איבער 50,000 אונגארען זיינען צוגענומען געוואָרען אין דער ארמעע אלס פראסטע סאלדאטען.

דער פאל פון אונגארן איז געווען דער לעצטער אקט פון דער גרויסער רעוואלוציאָן־דראמא פון דעם יאהר 1848, וואס האט זיך אפגעשפילט אין איראפּא. רוים אוו וועגעציא האבען זיך שוין פריהער אונטערגענעבען. איבעראל, אויסער אין פראנקרייך, האט געזיגט די רעאקציאָן. די אידעאלען פון די דעמאקראטען זיינען אין קיין אָרט ניט פערווירקליכט געוואָרען. איבעראל איז עס געקומען צו א שענדליכען קאמפראמיס צווישען די אלטע פעאדאל־מעכטען אוו דער מעכטיג־געוואָרענער בורזשואזיע. דער אלטער ליבעראליזם איז אריבער צו די ארבייטער, וועלכע זיינען יעצט די ריכטיגע טרעגער פון דעמאקראטישע אידעאלען. די ארבייטער האבען זיך יעצט געמאכט די אויפגאבע אפצושאפען דעם רעסט פון דעם אלטען פעאדאליזם, וועלכען די שוואכמוטיגע, פייגע ליבעראלען האבען איבערגעלאזען.

די העכערע גייסטיגע קולטור-ענטוויקלונג זינט דער פראַנצויזישער רעוואָלוציאָן.

א. פילאָזאָפיע.

די פערנונפט-קריטיק פון דעם גרויסען פילאָזאָף פון דער נייעסטער צייט, עמאַנועל קאַנט, איז דער לעצטער און וויכטיגסטער קאַפּיטעל אין דער גאַנצער געשיכטע פון דער ענטוויקלונג פון דער פילאָזאָפיע. קאַנט איז געבאָרן געוואָרן אין קעניגסבערג דעם 22טן אַפּריל 1724 און איז געשטאָרבן דעם 12טן פעברואר 1804. ער איז אייגנער פון די גרעסטע דענקער פון אַלע צייטן. ער איז געווען א גרויסער נאַטור-פֿאָרשער און מאַטהעמאַטיקער. אָבער זיין הויפּט גרויסקייט בעשטהט אין זיינע פילאָזאָפישע אנזיכטען. מיר מוזן אָבער דערבייַ בעמערקען, דאָס אין זיין קלאַסישען ווערק „די אלגעמיינע נאַטור-געשיכטע און טהעאָריע פון הימעל" האָט ער צום ערסטען מאָל פערזוכט צו געבען א נאַטירלעכע ענטוויקלונגס-געשיכטע פון דער וועלט, און האָט דערמיט געגעבען א גלענצענדען געגען-בילד צו אַלע ביזהעריגע זאגעס וועגען דער בעשאפונג פון דער וועלט. און הגם זיינע אנזיכטען אויף דיזען געביט פון פאָרשונג זיינען היינט אנערקענט פיר ניט ריכטיג פון שטאַנדפונקט פון די לעצטע פאָרשונגען, איז דאָך זיין פערדינסט אין דיזער זאָך זעהר גרוים, אַלס דער ערסטער, וואָס האָט געגרינדעט דיזען סאָרט פאָרשונג אויף א וויסענשאַפטליכען באזיס.

מיר האָבען היר צו בעטראכטען קאַנט'ן הויפּטזעכליך אַלס פילאָזאָף. אַלס אזעלכער האָט ער געמאכט אן עפּאָכע און האָט די גאַנצע מאָדערנע אנשויאונג אזוי פיעל בעאיינפלוסט, ווי קיינער פאַר זיין צייט, אויסער אַריסטאָטעלעס'ן, האָט עס ניט געטאָן. אין זיין אונשטערבליכען ווערק „קריטיק דער רייגען פערנונפט", וועלכעס איז ערשינען אין יאָהר 1781,

האָט ער דער ערסטער אויפגענומען די פראַגע פון דער ארט און וויזע פון אונזער דענקען, און האָט בעוויזען מיט גרינדליכע בעווייזען, דאָס מיר דער-קענען זאכען ניט ווי זיי זיינען ווירקליך, ד. ה. בלויז פון אונזער ערפאַהרונג. ער ערקלערט, דאָס די בעגריפען, די בילדער, וואָס מיר האָבען פון א געגענ-שטאַנד, זענען זיך פיר אונז צוזאַמען פון צווייערליי טיילען: ערסטענס פון די אייגענשאפטען פון דעם געגענשטאַנד זעלבסט און צווייטענס פון דער

עמאַנועל קאַנט.

ארט, ווי אונזערע חושים נעהמען דיזע אייגענשאפטען אויף. וועז צ. ב. די מענשען וואָלטען געבאָרען מיט אויגען, וועלכע וואָלטען געזע-הען אלעם אין א בלאָען קאָליר, וואָלט אלעם אין דער וועלט אונז אויסגע-וויזען נאָר בלוי. עס וואָלט אונז גאָר ניט איינגעפאלען צו זוכען די אור-זאך פון דיזער ערשיינונג אין אונזערע אויגען. אזוי צ. ב. שרייבען מיר צו

צו אַלע זאַכען די אייגענשאַפטען פון אָרט, צייט און אורזאַך. דיזע אייגענשאַפטען געפינען זיך ניט אין די געגענשטענדען זעלבסט, אָבער מיר קענען זיך ניט פאָרשטעלען אַ זאַך אָהן אַן אָרט, אָהן אַ צייט און אָהן אַן אורזאַך פון וואַנען עס קומט אַרויס, ווייל אונזערע אייגענע גייסטיגע בעשאַפענהייט צווינגט אונז דערצו. אַלזאָ קומט אויס, דאָס מיר ווייסען ניט און פערשטעהען ניט די זאַכען זעלבסט ווי זיי זיינען, נאָר מיר פערשטעהען זיי ווי זיי ערשיינען פאַר אונז.

עס האָט לאַנג גענומען ביז קאַנט'ס לעהרע איז פערשטאַנען געוואָרען ווי עס געהערט צו זיין. די ערסטע אויפלאַגע פון זיין ווערק האָט זיך קיינער זאָגאַר ניט געגעבען די מיה צו קריטיקירען. אָבער דער סוף איז געווען, דאָס קאַנט האָט געהאַט אַן אונגעהייערע ווירקונג אויף די פילאָזאָפיע פון דער נייער צייט. אויך די נאַטור־וויסענשאַפט, איבערהויפּט די לעהרע פון דער עמפינדונג פון אונזערע חושים, האָט געקראָגען פון קאַנט'ן דעם ריכטיגען שטויס. קאַנט'ס פילאָזאָפיע איז אויף אַזוי פיעל געווען אַ טייל פון אונזער מאָדערנעם דענקען, דאָס ווער עס וויל פערשטעהן די גייסטיגע שטרעמונגען פון אונזער צייט מוז זיך בעקענען מיט איהר.

זעהר אַ גרויסען אַיינפלוס האָט געהאַט קאַנט'ס פילאָזאָפיע אויף פיכטע. יאָהאַן גאָטטליעב פיכטע איז געבאָרען געוואָרען דעם 19טען מאַי 1762 אין ראַממענאַו, אָבערלאַוזיטץ, און איז געשטאָרבען דעם 27טען יאַנואַר 1814. פיכטע האָט זיך געמאַכט אַ גרויסען נאָמען איבערהויפּט דורך זיינע פּאָליטישע שריפטען, בעזונדערס דורך זיינע „רעדען אַן דיע דייטשע נאַציאָן". „לאָזט די פרייהייט אויף אַ געוויסע צייט פערשוואונדען ווערען פון אונזער וועלט; לאָמיר איהר געבען אַן אָרט אין די אינערע פון אונזערע געדאַנקען, ביז עס וועט אַרום אונז אויסוואַקסען אַ נייע וועלט, וועלכע וועט האָבען די קראַפט פאָרצושטעלען דיזע געדאַנקען אויך אויסערליך", האָט ער ערקלערט אין זיינע רעדעס צום פאָלק. און דיזער ציל זאָל דערגרייכט ווערען דורך אַן ערציהונג, וועלכע זאָל פיהרען צו וואַהרער זיטליכקייט און פרוכטבאַרער זעלבסטטעטיגקייט. אין פילאָזאָפישער בעציהונג בעהויפּט פיכטע, דאָס צו גרונד פון אונזערע אַנשויאונגען ליגט ניט קיין זאַך, וואָס עקסיסטירט אויסער אונז, ווי קאַנט האָט נאָך בעהויפּטעט. די פיעלפאַכע ערשיינונגען פון דער ערפאַהרונג ווערען געשאַפען בלויז דורך אונזער גייסט.

זעהר מיסטיש (סודות'דיג) איז די פילאָזאָפיע פון פריעדריך ווילהעלם יאָזעף שעללינג (1775—1854). פיר איהם

איז נאַטור און גייסט איינס און דאָס זעלבע. נאָך מעהר האָט ענטוויקעלט דיזע אידעע **געאָרג ווילהעלם פריעדריך העגעל** (1770—1831). העגעל'ס לעהרע איז זעהר ניט קלאָר צו פערשטעהן. פיר איהם זיינען די זאַכען ניט ערשיינונגען פיר זיך, ד. ה. אַזעלכעס, וואָס האָט דעם גרונד פון זיין עקסיסטענץ ניט אין זיך, נאָר אין דער אַלגעמיינער געטליכער אידעע. דער בעכטער בעווייז פיר די אונקלאָרהייט פון העגעל'ס לעהרע איז, דאָס עס האָבען זיך צו איהר בעקענט אַלע פאַרטיי-ריכטונגען, פון די קאָנסערוואַטיווסטע ביז צו די ראַדיקאַלסטע. העגעל מיט זיין אונ-קלאָרער, מיסטישער פילאָזאָפיע האָט געבראַכט דערצו, דאָס פיעלע האָבען זיך אין גאַנצען ענטזאַגט פון פילאָזאָפיע, און דער נאָמען „פילאָזאָף" איז געוואָרען אַ שפּאָט-וואָרט. די העגעלישע שולע האָט געהאַט אַ גרויסען איינ-פלוס אויף קאַרל מאַרקס מיט זיין טהעאָריע, און דעריבער איז זיין ווערק „קאַפּיטאַל" פול מיט מיסטישע אונפערשטענדליכע שטעלען. די מעהרסטע סאָציאַליסטישע שריפטשטעלער האַלטען נאָך יעצט העגעל'ס פילאָזאָפיע פיר אַ געגענשטאַנד, וואָס איז ווערט צו שטודירען.

זעהר נאָהענט צו קאַנט איז געווען דער בעריהמטער פילאָזאָף **אַר-טהור שאָפּענהאַוער** (1788—1860). אויך ער האָט צוגעשריבען די בעגריפען פון צייט, אָרט און אורזאַך מעהר צום מענשליכען פערשטאַנד איידער צו די זאַכען זעלבסט. אין מאָראַלישער בעציהונג פאָדערט ער צו האָבען מיטלייד מיט דעם אונגליק, און צו טויטען דעם ווילען צום לעבען אין אונז זעלבסט. די וועלט איז ניט די בעסטע, נאָר די ערגסטע פון אַלע מעגליכע וועלטען, וועלכע האָבען געקענט בעשאַפען ווערען. שאָפּענהאַוער'ס לעהרע האָט זיך בעריהרט מיט דער בודדהיסטישער אידעע פון דער „ניר-וואַנאַ", דעם גליקליכען סוף פון די הייליגע, וועלכע זיינען גערייניגט גע-וואָרען דורך גייסטיגע טויטונג.

פריעדריך ערנסט דניאל שלייערמאַכער (1768—1834) האָט געהאַט מעהר איינפלוס אויף די טהעאָלאָגיע ווי אויף די פילאָזאָפיע. אין די פופציגער יאָהרען האָט זיך צופלאַקערט אַ שטרייט וועגען מאַטעריאַליזם, אין וועלכען עס זיינען געווען שטאַרק פעראינטערע-סירט די גרויסע מאַסען פון פובליקום. נאָך דעם, ווי די פילאָזאָפישע סיס-טעמען פון העגעל און שעללינג האָבען פערלאָרען דעם גאַנצען קרעדיט, זיי-**נען קאַרל פאָגט, יאַקאָב מאָלעשאָטט און לוד-וויג ביכנער** אַרויס אויף אַן אָפענעם קאַמף מיט דער טהעאָלאָגיע און דער פילאָזאָפיע. מען האָט אָפּגעפרישט און וויעדער געפּרעדיגט דעם

אַלטען מאַטעריאַליזם פון דעם גריכישען פילאָזאָף דעמאָקריט, עס פער-שטעהט זיך, דורכגעלייטערט דורך די נייע נאַטורווייסענשאַפטען, און מיט א ראַדיקאַלער האַנט צוריסען אַלעס, וואָס די טהעאָלאָגען האָבען אויפגע-שפונען איבער די אונשטערבליכקייט פון דער זעעלע, איבער די וועלט-בע-שאַפונג און איבער דעם אוניווערזום. איבערהויפט האָט דער מאַטעריאַליזם

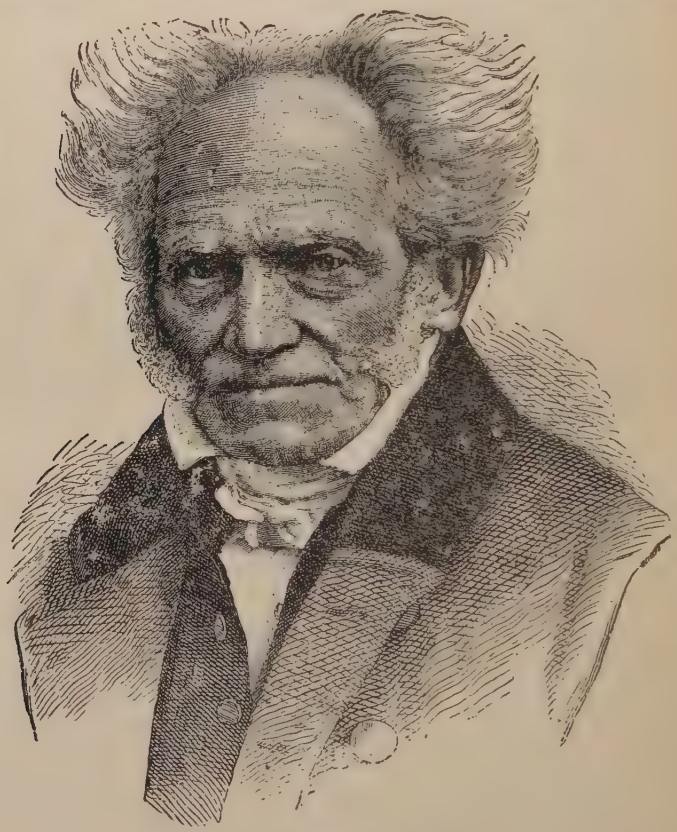

אַרטהור שאָפענהאַוער.

פון די פופציגער און זעכציגער יאָהרען געשפילט א צושטערענדע ראָלע. דער מאַטעריאַליזם איז איבערהויפט געווען א ריקשריט געגען די לעהרע פון קאַנט. יעצט איז דער שטראָם פון מאַטעריאַליזם פאָריבער; אין אונזער צעהנדליג יאָהרען האָט אין די וויכטיגסטע וויסענשאַפטליכע קרייזען וויע-דער גענונען פלאַץ א פילאָזאָפישע ריכטונג, וועלכע פערבינדט די וויסען-

שאפט מיט דער קאַנטישער פילאָזאפיע, אָבער אין די קרייזען פון די ביר־גער־ און ארביטער־קלאַסען הערשט נאָך דער מאטעריאליזם פון די פופ־ציגער יאָהרען.

ב. די וויסענשאפטען.

זעהר גרויסע פאָרטשריטען האָבען געמאכט די וויסענשאַפטען. **די** שפּראַך־וויסענשאפט האָט די ערסטע געלעהרט די ענטוויקלונגס־געזעצען מיט ערפאָלג. די ענגלישע געזעלשאפטען אין אָסט־אינדיען האָבען גוט אויסגעשטודירט די אינדישע שפּראַך און לִיטעראטור. נאָך זיי האָבען די פראַנצויזישע געלעהרטע ש ע ז י און ב ו ר נ ו ף און דער דייטשער געלעהרטער פ ר י ע ד ר י ך ש ל ע ג ע ל געצויגען די אויפמערקזאמקייט פון דער גאַנצער געביל־דעטער וועלט אויף די אוראַלטע אוצרות פון אינדיען. פריעדריך שלעגעל האָט דער ערסטער אָנגעצייגט אויף די פערוואַנדטשאפט פון דעם סאַנסקריט (אַלטע שפּראַך פון אינדיען) מיט פיעלע אַנדערע שפּראַכען, וואָס זיינען אונז בעקאַנט, און האָט דערביי געצייגט, וואָס פיר וויכ־טיגע ענטדעקונגען מען קען מאכען דורך פערגלייכענדען שטודיום. פ ר א נ ץ ב א פ פ (1791—1867) האָט געזומען ערנסט ארבייטען אין דיזער ריכטונג אוּן האָט געמאכט פיעלע ענטדעקונגען. אין יאָהר 1816 האָט ער ארויסגע־געבען א בוך אונטער דעם טיטעל „דאָס קאָניוגאַציאָנס־סיסטעם דער סאַנ־קריט־שפּראַכע, אין פערגלייכונג מיט יענעם דער גריכישען, לאַטיניישען, פּערסישען אונד גערמאַנישען שפּראַכען" (1816). אין דיזען בוך האָט ער צום ערסטען מאָל געגעבען א בעגריף פון די גזעזעצען, נאָך וועלכע א בע־שטימטע שפּראַך איז געבויט געוואָרען אוּן האָט זיך ענטוויקעלט.

פון באָפּפּ אָן האָט די שפּראַכוויסענשאפט זיך זעהר שטאַרק ענטוויקעלט. דיזע ענטוויקלונג פון דער שפּראַך־קענטניס האָט פיעל געהאָלפען ריכטיג צו פערשטעהן די פּסיכאָלאָגיע פון פעלקער אוּן זייער געשיכטע. מיט ספּעציעל גערמאַנישע שטודיען האָבען זיך אָפּגעגעבען מיט גרויס ערפאָלג די ברידער **ג ר י מ מ**.

א נייע וויסענשאפט, וועלכע איז בעשאפען געוואָרען אין לעצטען יאָהר־הונדערט, איז די **ג א ל א ג י ע**. דער צוועק פון דיזער וויסענשאפט איז צו ערפאָרשען די אורגעשיכטע פון דער ערד. אין אָנפאַנג פון 19טען יאָהר־הונדערט האָבען זיך געפונען צוויי שולען, וועלכע האָבען וועגען דיזען געגען־שטאַנד געהאַט צוויי פערשיידענע טהעאָריען. איין שולע האָט געלעהרט, דאָס די ערד האָט אימער געענדערט איהר פאָרמע דורך די מאכט פון וואַ־

סער, און די אַנדערע, דאָס אין דער אומגעשטאָלטונג פון דער ערד האָט גע-שפּילט די הויפּט־ראָלע פּייער. אָבער דער ענגלישער געלעהרטער סער טשאַרלס לייעל (1797—1875) האָט דיזע מיינונגען אין גאַנצען פערוואָרפען און האָט בעווייזען מיט אותות ומופתים, דאָס עס איז מיט דער ערד ניט פאָרגעקומען קיין פּלוצלינג פערענדערונגען דורך א מבול און דורך וואולקאַנישע פייערן, נאָר זי האָט זיך לאַנגזאַם ענטוויקעלט אין פערלויף פון טויזענדער און טויזענדער יאָהרען, ווי זי ענטוויקעלט זיך היינט לויט געווייסע אורזאַכען. דערמיט איז צום ערסטען מאָל בעזייטיגט געוואָרען די לעהרע וועגען די צייט־פעריאָדען פון דער בעשאַפונג און וועגען די גרויסע ערד־אומגעשטאָלטונגען, און די געאָלאָגיע איז ארויף אויף א נייעם וועג פון ענטוויקלונג.

די פערבעסערונג פון דעם טעלעסקאָפ האָט פיעל געהאָלפען צו דער ענט-וויקלונג פון דער אַסטראָנאָמיע. אין דיזער הינזיכט האָט דער גע-לעהרטער פראָפעסאָר זעהר פיעל אויפגעטאָן. ווילהעלם הערשעל (1792—1871) איז געווען כמעט אַזא גרויסער אַסטראָנאָם ווי ער. אין דער טהעאָרעטישער אַסטראָנאָמיע האָבען די פראַנצויזישע מאַטהע-מאַטיקער אויפגעטאָן פיעל וויכטיגע נייעם. לאַגראַנזש (1736—1813) האָט בעשאַפען די בעריהמטע וואַריאַציאָנס־רעכנונג און אַנאַליטישע מעכא-ניק. פיערר סימאָן לאַפּלאַס (1749—1827) האָט געגעבען דער וועלט זיין בעריהמטעם ווערק „די הימלישע מעכאניק", וועלכע האָט איהם געשטעלט אויף אירן שטופע מיט קופערניק'ען און ניוטאָן'ען. לאַפּלאַס האָט אויך זעהר פיעל געטאָן פיר די טהעאָריע פון די קאָמעטען. געשטיצט אויף זיינע פרינציפּען האָט האַלליי בעוויזען דורך געווייסע רעכנונגען, דאָס די קאָמעטען געהערען צו אונזער זונען־סיסטעם.

איינע פון די ריהמליכסטע טאַטען פון אונזער צייט איז די ענטדעקונג פון דעם פלאַנעט נעפטון. לעווערריער (1811—1877) האָט בערע-כענט פון די שטערונגען, וואָס דער פלאַנעט אוראַנוס האָט געליטען אויף זיין וועג, דאָס עס מוז זיך געפונען נאָך א שטערן, פון וועלכען מיר האָבען נאָך ביז יעצט ניט געוואוסט, און דיזער אונבעקאַנטער שטערן האָט עס פער-שאַפט די שטערונגען אין דעם גאַנג פון דעם פלאַנעט אוראַנוס. און דער אַסטראָנאָם גאַלליי אין בערלין האָט ווירקליך געפונען אין הימעל יענעם אונבעקאַנטע שטער, וועלכען מען האָט א נאָמען געגעבען נעפטון. די ענטדעקונג פון דער ספעקטראַל־אַנאַליז, וועלכע איז געמאַכט געוואָרען דורך קירכהאָף און בונזען, האָט זעהר פיעל בייגעטראָגען צו דער בע-

רייכערונג פון די אַסטראָנאָמישע קענטניסען. דורך דיזע ענטדעקונג איז די אַסטראָנאָמישע וויסענשאַפט געוואָרען אין שטאַנד אויסצוגעפינען און בע־שטימען דעם שטאָף, פון וועלכען זאָגאַר די ווייטעסטע שטערן זיינען צוזאַ־מענגעשטעלט.

די פאָרטשריטען פון דער אַסטראָנאָמיע זיינען ענג פערבונדען מיט די פאָרטשריטען, וואָס די פיזיק און די מאַטהעמאַטיק האָבען געמאַכט אין דער זעלבער צייט. אויף דעם געביט פון דער פיזיק איז זעהר מערקווירדיג די לעהרע פון עלעקטריציטעט, וועלכע האָט געמאַכט ריזען־פאָרטשריטען. אין יאָהר 1789 איז מיט אַ צופאַל ענטדעקט געוואָרען דער גאַלוואַניזם. אויף דיזען פונדאַמענט האָט וואָלטאַ (1745—1827) געבויט די ערסטע גאַל־וואַנישע זייל, און דורך דיזע זייל האָט ער געצייגט אַ שטענדיג פליסענדען עלעקטרישען שטראָם. אָהם האָט צום ערסטען מאָל בערעכענט די קראַפט פון די שטראָמען מיט זיין בעריהמטען געזעץ. אָערשטעט און אַמ־פּער האָבען ענטדעקט די אָפּווייכונג פון אַ מאַגנעט־נאָדעל דורך אַן עלעק־טרישען שטראָם (די ווירקונג פון עלעקטריציטעט אויף דעם מאַגנעטיזם פון דער ערד), און פאַראַדעי האָט ענטדעקט די אינדוקציאָן (עררעגונג פון עלעקטרישע שטראָמען אין אַ געגענשטאַנד דורך די אַיינווירקונג פון אַן אַנדערען עלעקטרישען שטראָם). דערמיט זיינען געשאַפען געוואָרען די וויכ־טיגסטע גרונדלאַגען פון דער עלעקטריציטעט־לעהרע און דער באָדען איז גע־וואָרען פאָרבערייטעט פיר אונזער וואונדערבאַר־ענטוויקעלטע עלעקטראָ־טעכניק.

אין טהעאָרעטישער בעציהונג איז דאָס וויכטיגסטע די ענטדעקונג פון דעם פּרינציפּ פון דער ערהאַלטונג פון דער קראַפט. לויט דיזען פּרינציפּ ווערט די קראַפט אָדער, ווי די פיזיקער רופען עס, די ענערגיע ניט פערלאָרען אין דער וועלט, נאָר זי געהט איבער פון איין געגענשטאַנד אין אַן אַנדערען אין פערשיידענע פאָרמעס. דיזער פּרינציפּ איז יעצט אָנערקענט געוואָרען פון אַלע פיזיקער און איז צום ערסטען מאָל אויסגעשפּראָכען געוואָרען פון ראָבערט מאַיער פון היילבראָנן אין 1840, און אונאָפּהענגיג פון איהם זיינען געקומען אויף דיזען געדאַנק אויך דזשאַול אין ענגלאַנד און העלמהאָלטץ אין דייטשלאַנד.

די כעמיע האָט אויך געמאַכט אויסערגעוועהנליכע פאָרטשריטען. זי האָט זיך ענטוויקעלט איבערראַשענדער ווי אַלע אַנדערע וויסענשאַפטען. די בעגרינדער פון דער נייער כעמיע זיינען: פּריעסטלעי, שעעלע און לאַוואַזיער. דאַלטאָן און בערצעליוס האָ־

בען געשאפען פיר דיזע וויסענשאפט א טהעאָרעטישען פונדאמענט דערמיט, וואס זיי האבען צוגעפאסט די אלטע לעהרע פון דעמאקריט וועגען די אטאָמען צו דער מאדערנער כעמיע. זעהר גרויסע פערדינסטען אין דיזער וויסענשאפט האבען זיך ערוואָרבען די גע[illegible]עהרטע: מיטשערליך, הומפרי דעווי, פאראדעי און אנדערע. פון די וויכטיגסטע פאָרשונגען אין דער כעמיע איז די אונטערזוכונג פון די אָרגאנישע קערפערס.

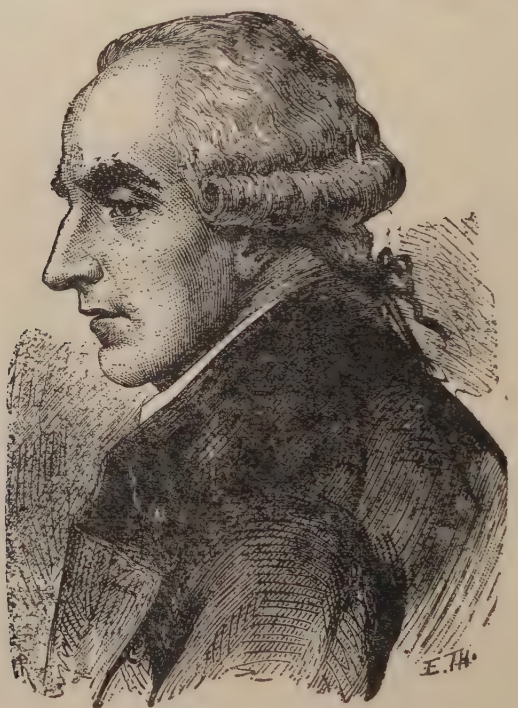

פיערר סימאן לאפלאס.

נאך דיזע אונטערזוכונגען איז בעוויזען געוואָרען, דאס עס איז ניטא קיין שייד=וואנט, וואס טיילט אף לעבעדיגע זאכען פון ניט=לעבעדיגע. דער גרעסטער ענטדעקער אין דער אָרגאנישער כעמיע איז געווען לי ע ב ל י נ ג (1803—1873). דורך זיינע ענטדעקונגען אויף דעם געביט פון אקערבוי=כעמיע אליין האט ער אויפגעטאָן פיר די מענשהייט מעהר ווי אלע גרויסע שטאָטסמענער צוזאמענגענומען.

די אָרגאַנישע כעמיע האָט פיעל בערייכערט די פיזיאָלאָגיע, ד. ה. די לעהרע פון דעם לעבען פון לעבעדיגע בעשעפניסען און זייערע אָר-גאַנען. יעצט האָט מען אויך געקענט אָנהויבען איבערטראָגען די געזעצען פון דער טויטער וועלט (מינעראַלען) אויף די לעבעדיגע וועלט. אין אַ קור-צער צייט זיינען די עקספּערימענטען אין דער פיזיאָלאָגיע געבראַכט געוואָ-רען צו אַ הויכער שטופע פון פאָלקאָמענהייט. יאָהאַנעס מיללער (1858—1809) איז געווען איינער פון די ערסטע, וואָס האָבען בעגרינדעט די נייע פיזיאָלאָגיע. אויף דעם וועג, וואָס ער האָט געמאַכט, זיינען געגאַנ-גען ווייטער די בעריהמטע פיזיאָלאָגען פון דער נייערער צייט לודוויג און דיובואַ־רעימאָנד. דיזער לעצטער האָט געווידמעט זיין לעבען צו ערפאָרשען און ערקלערען די טעטיגקייט פון די מוסקעלן און די נערווען. פיר די לעהרע פון די עמפינדונגען (פיהלונגען) פון די חושים האָט העלמ-האָלטץ געמאַכט אַן עפּאָכע. אַ זעהר וויכטיגער צווייג פון דער פיזיאָ-לאָגיע איז די עקספּערימענטאַלע פּסיכאָלאָגיע, וועלכע אונטערוואַרפט אויך די גייסטיגע טעטיגקייט פון מענשען אונטער עקספּערימענטען. דער בעגרינ-דער פון דיזען וויסענשאַפטס־צווייג איז פעכנער. זיינע לעהרען זיינען ווייטער ענטוויקעלט געוואָרען פון וואונדט.

פון דער גרעסטער וויכטיגקייט פיר אונזער נייעם בעגריף וועגען דער וועלט איז געווען די זאָאָלאָגיע, אָדער די לעהרע פון די טיערען (חיות). צו ענדע פון 18טען יאָהרהונדערט האָט מען זעהר זאָרגפעלטיג בע-אַרבייט דעם הייכען אָנגעזאַמעלטען זאָאָלאָגישען מאַטעריאַל דורך פערגליי-כענדע אַנטאָמיע, וועלכע איז פאָרבערייטעט געוואָרען דורך די פראַנצויי-זישע געלעהרטע לאַמאַרק, זשעאָפפרואַ סעינט הי-לעיר און קיובֿיער. דיזער לעצטער (1832—1769) האָט צום ער-סטען מאָל בענוצט צום איינטיילען די פערשיידענע חיות אין קלאַסען ניט נאָר דורך אויסערליכע צייכענס, נאָר ער האָט אויך צוגעצויגען די גאַנצע אינערליכע אָרגאַניזאַציאָן. אויסער דעם האָט ער געלעהרט, דאָס די טיערען פון דעם נידריגסטען ביז צו דעם מענשען בילדען ניט אַלע איין איינציגע שטייגענדע רייהע, נאָר דאָס די גאַנצע טיערען־וועלט איז צוזאַמענגעזעצט פון פערשיידענע טיפּען (פאָרמעס). די פערשטיינערטע חיות, וועלכע מען געפינט אין דער ערד, האָט קיובֿיער ריכטיג בעטראַכט אַלס רעסטען פון די טיערען פון אַ פריהערדיגער וועלט. גראַדע ווי די פערשיידענע שיכטען פון דער ערד גיט אונז די מעגליכקייט צו אונטערשיידען פערשיידענע פּעריאָדען פון דער ערד־געשיכטע, אַזוי לעהרען אונז די פערשטיינערונגען אויף די

פערשיידענע פּעריאָדען פון די פּלאַנצען און חיות פון אונזער ערד. יעדע וועלט־פּעריאָדע האָט געהאַט איהרע בעזונדערע טיערען און פּלאַנצען. די עלטעסטע פּעריאָדען האָבען געהאַט טיערען און פּלאַנצען וועניגער ענטוויקעלט פון די שפּעטיגערע, צו אונז נעהענטערע פּעריאָדען. דער מענש איז ערשינען ערסט אין דער לעצטער פּעריאָדע פון דער וועלט־ענטוויקלונג. דאָס ענדע פון יעדער פּעריאָדע איז געקומען דורך א וועלט־איבערקעהרענים, דורך א מבול אָדער דורך א וואולקאַנישען פּייער. אויף דעם ניי־געשאַפּע-

קיוויִער.

נעם באָדען איז ענטשטאַנען א נייע וועלט פון חיות מיט אונפערענדערלעכע מינים.

געגען דיזער לעהרע פון קיוויִער איז ארויס לאַמאַרק (1744—1829). ער גלויבט, דאָס אויף דער ערד זיינען נאָר קיינמאָל ניט פּאַרגע-קומען קיין פּאָלשטענדיגע איבערקעהרענישען פון פּייער אָדער וואַסער, נאָר דאָס אין אָנפאַנג האָט זיך פון א געוויסער אונבעקאַנטער אורזאַך געבילדעט פון די פערשיידענע מינעראָלען א זעהר איינפאַכע נידריגע לעבעדיגע בע-

שעפנים. פון דיזער ערסטער איינפאַכער בריאה האָבען זיך לאַנגזאַם, **אין** פערלויף פון טויזענדער יאָהרען, געבילדעט מעהר און מעהר פאָלשטענדיגע בעשעפניסען ביז עס איז געקומען צו דעם מענשען, דיזע העכסטער בעשעפ-נים אין דער וועלט פון בעלי חיים. צווישען די אורזאַכען פון דער פער-ענדערונג און פערפאָלקאָמונג פון טיערען האָט לאַמאַרק בעטאָנט אויף די שטענדיגע בענוצונג אָדער ניט־בענוצונג פון אַן אָרגאַן.

אָבער קיוביער'ס טהעאָריע איז געווען אין יענער צייט אַזוי ווייט פּאָ-פּולער, דאָס דיזע אַנזיכטען און מיינונגען פון לאַמאַרק האָבען זי ניט גע-קענט צוטרייסלען. ענדליך אָבער איז ערשינען דער ענגלענדער טשאַרלז דאַרווין (1809—1882) און האָט מיט זיינע גלענצענדע עקספּערימענ-טען בעוויזען די ריכטיגקייט פון לאַמאַרק'ס טהעאָריע, נעמליך, דאָס עס האָט זיך לאַנגזאַם ענטוויקעלט איין מין בעשעפנים פון אַן אַנדערען, פון אַ נידריגען צו אַ העכערען, ביז עס איז געקומען צו דער שטופע פון אַ מענשען. קיין וויסענשאַפטליכעס ווערק האָט ניט געמאַכט אַזאַ רושם אין דער גאַנ-צער געבילדעטער וועלט ווי דאַרווין'ס בוך „איבער די ענטשטעהונג פון די אַרטען" (ווי אַזוי עס זיינען אַרויסגעקומען אין דער וועלט פערשיידענע מינים חיות און פלאַנצונגען), וועלכעס איז ערשינען אין יאָהר 1859. יעצט איז דיזע לעהרע אַזוי אָנגענומען אין דער וועלט, דאָס זי האָט ניט כמעט קיין איין געגנער.

הגם די טהעאָריע פון לאַמאַרק און דאַרווין איז איינע און די זעלבע, איז אָבער דאַרווין געגאַנגען אין דיזע פאָרשונג פיעל ווייטער און טיפער. ער האָט בעוויזען, דאָס עס הערשט אין דער נאַטור אַ שטענדיגער קאַמף פיר די עקסיסטענץ, און פון דיזען קאַמף קומען אַרויס די זיגער אימער די שטאַר-קערע און די שוואַכערע געהען אונטער, און אין דערין בעשטעהט דער גאַנצער סוד פון ענטוויקלונג און פּראָגרעס אין דער וועלט. לויט די געזעצען פון נאַטירליכער ירושה גיבען איבער די עלטערן פון יעדער שטאַרקערער בעשעפ-נים זייערע גוטע אייגענשאַפטען צו זייערע נאָכפאָלגער, און מיט דיזען אופן ווערען געבאָרען אין דער וועלט וואָס ווייטער אַלץ שטאַרקערע און פאָלקאָ-מענערע בעשעפניסען. און אַזוי בילדען זיך און קלייבען זיך ביסלאַכווייז אָן אונטערשיידען, און פון די פריהער גלייכע איינצעלנע בעשעפניסען ווע-רען פערשיידענע מינים.

דאַרווין האָט געהאַט פיעלע געגנער צו זיין טהעאָריע. אָבער דורך די נייע לעהרע פון עמבריאָלאָגיע (די לעהרע, ווי דאָס איי אָדער די זאָמען ווערען ענטוויקעלט און בילדען אַ לעבעדיגעס וועזען), איז דאַרווין'ס טהע-

אָריע פון דער ענטשטעהונג פון די פערשיידענע מינים אויף דער וועלט פעסטגעשטעלט געוואָרען, אזוי דאָס קיינער צוויפעלט שוין יעצט מעהר ניט אין איהר ריכטיגקייט. פריהער האָט מען געגלויבט, דאָס די לעבעדיגע בעשעפנים איז שוין אין דעם איי אָדער אין דעם זאמען פאָרגעבילדעט מיט אַלע אָרגאַנען (אברים) און אין מוטערלייב ענטוויקעלט עס זיך בלויז. וועגן מען האָט אבער פערגליכען די עמבריאָס פון פערשיידענע שטאמען פון חיות האָט זיך אַרויסגעשטעלט, דאָס דער עמבריאָ וויעדערהאָלט די ענטוויקלונג, וועלכע זיין מין האָט דורכגעמאכט אין מיליאָנען יאָהרען. דאָס איז דאָס בעריהמטע „ביאָגענעטישע גרונד־געזעץ" (געזעץ פון לעבענס־ענטוויקלונג), וועלכעם איז ענטדעקט און בעגרינדעט געוואָרען פון האָקקעל, דעם ערפאָלגרייכסטען בעגרינדער פון דארווין'ס טהעאָריע.

צוזאמען מיט דער ענטוויקלונג פון דער אנאטאָמיע און פיזיאָלאָגיע האָט זיך אויך ענטוויקעלט די פאָטהאָלאָגיע, אָדער די לעהרע פון קראַנקהייטען. צוערסט האָט זיך דיזע לעהרע ענטוויקעלט אין ענגלאַנד און אין פראַנקרייך, דאָן אויך אין דייטשלאַנד. דייטשלאַנד האָט פיעל בייגעטראָגען צום זיג פון דער מעדיצינישער וויסענשאפט, איבערהויפט וויר־כאָוו, וועלכער האָט בעשאפען די פאָטהאָלאָגישע אנאטאָמיע. די ער־פאָלגען, וועלכע די באָקטעריאָלאָגיע (פאָרשונג איבער באקטעריען אָדער באַציללען) האָט אויפֿצואוויזען, איבערהויפט דורך די פאָרשונגען פון ראָבערט קאָך, ווי אויך די פאָרטשריטען אין היגיענע (געזונדהייטס־לעהרע), האָבען אויפגעהויבען די מעדיצין זעהר הויך. מיט שטאָלץ קענען די דאָקטוירים פון היינט זיך ריהמען, דאָס זיי זיינען אין שטאַנד אָפצוהאַלטען פערווויסטענדע אנשטעקענדע קראַנקהייטען אָדער וועניגסטענס צו בעשרענקען זיי אויף געוויסע ערטער און ניט לאָזען זיי פערשפרייטען זיך ווייטער.

אויך די פאָלגיטישע עקאָנאָמיע האָט גענאכט גרויסע פאָרטשריטען אין דיזער צייט. די עקאָנאָמישע צושטענדען פון א פאָלק זיינען ניט אין אַלע צייטען די זעלבע, ווייל זיי זיינען אָפהענגיג פון צייטליכע אומשטענדען. דער ענגלישער געלעהרטער אדאם סמיטה (1723—1790) האָט געגעבען די טהעאָריע פיר עקאָנאָמישע צושטענדען פון דער נייער קאַפיטאַליסטישער פערפאָדע. ער בעהויפטעט, דאָס די אַרבייט איז די הויפט־קוועלע, פון וועלכער א פאָלק שעפט אַלע זיינע לעבענס־בעדערפנישען. די ארבייט וועהרט פעהיג צו פראָדוצירען מעהר, וועז זי וועהרט געטיילט, אוז יעדער טייל וועהרט בעארבייט פון א בעזונדער גרופע

ארבייטער. און דיזען פרינציפ האָט ער פעסטגעשטעלט מיט ארגומענטן, וועלכע מען קען ניט אומווארפן. דער וועלט פון דער וואָארע, לויט סמיטה'ס טהעאָריע, וועלט געמאַסטען נאָך דער ארבייט, וואָס איז געברויכט גע- וואָרען אויף צו מאכען די וואָארע. „די ארבייט", זאָגט ער, „איז די

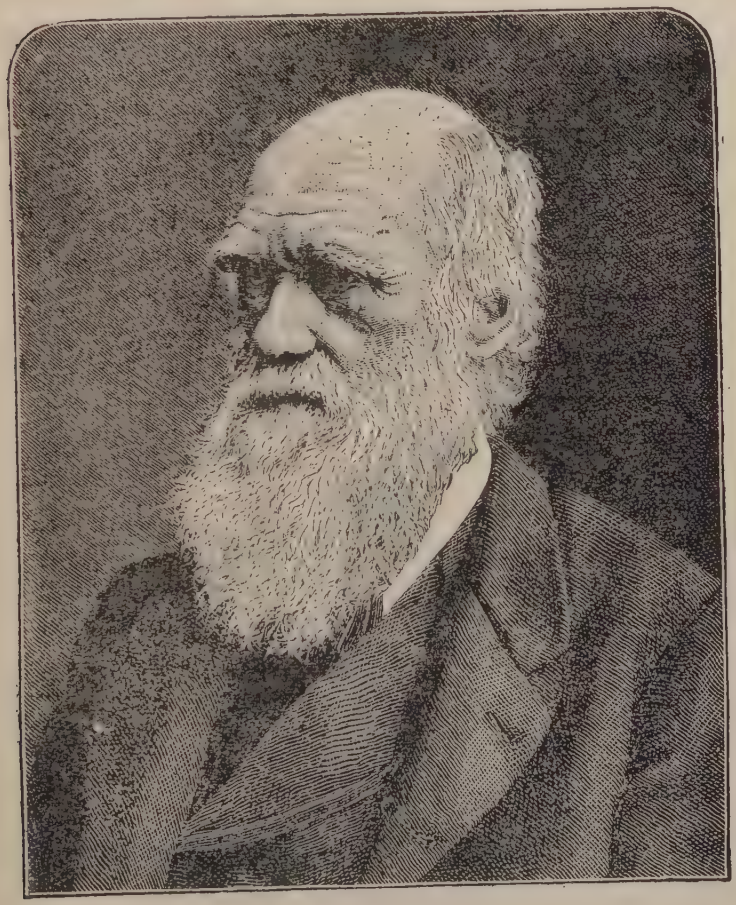

טשארלז דארווין.

ווירקליכע מאַס, וועלכע בעשטימט דעם טויש-ווערט פון אלע וואָארען". דער צוואוואקס פון קאפיטאל נעהמט זיך דערפון, וואָס איינער לעגט אריין א קאפיטאל צו קויפען מאטעריאל און צו דינגען ארבייטער מיט דעם צוועק און אויף די בעדינגונגען, דאָס א טייל פון דעם ווערט פון זייער ארבייט

זאל ער נעהמען פיר זיך. רענט ענשטעהט דאן, וועז דער באדען פון א לאנד וועלט פריוואט־אייגענטום. „די גרונד־הערלען, ווי אלע מענשען", זאגט ער, „ווילען שניידען דארט, וואו זיי האבען גארניט געוועט, און פערלאנגען רענט זאגאר פיר דעם פרייוויליגען פראדוקט פון באדען".

סמיטה לויבט זעהר דעם נייעם קאפיטאליזם. ער האט אין זיין צייט געזעהען נאר די גוטע זייט פון דער נייער פראדוקציאן. וועז ער וואלט גע־קענט און געוואוסט אויף די שרעקליכע צרות פון דעם קאפיטאליזם, וואלט ער געווים ניט אזוי געטאדעלט די אלטע איינריכטונגען און ארדנונגען, וועל־כע האבען דאך פערשאפט דעם ארבייטער שוין אין פיעלע הינזיכטען. אין דער זעלבער צייט האט אויפגעטרעטען דער סאציאליזם אלס פראטעסט פון דער ארבייטער־קלאס געגען די עקספלואטאציאן פון קאפיטאל און אלס אויסדרוק פון דעם פערלאנג פון די ארבייטער פיר א בעסערע ארדנונג. פון יענער צייט אן האט די סאציאלע פראגע ניט אויפגעהערט צו פערנעהמען א וויכטיגען ארט אין דעם עפענטליכען לעבען. דער ערסטער האט אנגע־הויבען צו בעהאנדלען דיזע פראגע אויף א ווירקזאמע ארט טהאמאס ראבערט מאלטהוס (1766—1834). ער האט מיט זיינע פארשונ־גען פעכטגעשטעלט א גרעזען, דאס די בעפעלקערונג פערמעהרט זיך אין א גרעמעטרישער פראפארציע, ד. ה., דאס פון 2 מענשען וועלען וועניגסטענס 4, פון 4 — 8, פון 8 — 16 אז. אז. וו., אבער די נאהרונגס־מיטלען פער־מעהרען זיך נאר אין ארית־המעטישער פראפארציע, ד. ה., דאס פון 2 מאל זמען וועלען נאר 3, פון 3 — 4 אז. אז. וו. מיט אנדערע וועלטער, די בעפעלקערונג פערמעהרט זיך פיעל גיכער ווי די נאהרונגס־מיטלען. אלס רפואה צו דעם האט מאלטהוס גערעטען, דאס די מענשהייט זאל זעהן אנ־וועלדען אלע מיטלען צו האבען וועניגער קינדער, וועז ניט וועט די מענש־הייט מיט דער צייט אויסשטארבען פון הונגער, אדער עס וועלען פארקומען גרויסע קאמפען וועגען לעבענסמיטלען.

צו דער שולע פון אדאם סמיטה געהערט אויך דאווידריקארד־ד א (1772—1823). ער האט פעסטגעשטעלט דאס גועזעץ, אז די ריכטיגע אפשאצונג פון פערשיידענע וואארען בייס טוישען איין סארט אויף דעם אנדערען קען אוז מוז זיין נאר די מאס פון ארבייט, וואס וועלט געברויכט צו פראדוצירען די אדער יענע וואארע. א גרויסע בעדייטונג האט ערהאל־טען ריקארדא'ס טהעאריע וועגען רענט. דיזע דארף בערעכענט וועלען לויט דעם ריוח, וואס דער פאכטער קען ערוואלטען פון זיין בעארבייטען דעם גרונד, נאך דעם וויי אלע הוצאות זיינען שוין געדעקט געווארען. וועז די

בעפעלקערונג ווערט פערמעהרט, דאַן ווערט אויך גענומען ערגערער באָדען, וועלכער פאָדערט מעהר הוצאות אויף פּראָדוצירען און דאָך ווערט ניט פּראָ-דוצירט אַזוי פיעל ווי פון אַ גוטען באָדען. די רענט מוז אַלזאָ גערעגעלט ווערען נאָר דורך די גרויס פון די הוצאות און דעם בעטראַג פון ריינעם ריוח. ריקאַרדאָ האָט ווייטער געלעהרט, דאָס דער פּרייז פון לוין־אַרבייט מוז בע-שטימט ווערען דורך דעם פּרייז פון די וואַאַרען, וועלכע זיינען נעטיג פיר דעם אונטערהאַלט פון אַרבייטער. דיזעס געזעץ איז בעוואוסט אַלס „דאָס אַייזערנע לוין־געזעץ".

נאָך מאַלטהוס און ריקאַרדאָ זיינען אויפגעטרעטען אייניגע וועניגער בעדייטענדע שריפטשטעלער, וועלכע האָבען פערברייטעט און ערקלערט די טהעאָריען פון דיזע צוויי געלעהרטע. פון דיזע זיינען געווען מ׳קול-לאָק (1864—1779), נאַססאַו ווילליאַם סעניאָר (1864—1790), ראָבערט טאָרענס (1864—1780), דזשאָהן סטיואַרט מילל (1873—1806) און נאָך אַנדערע. איבערהויפּט האָט מילל זיך פערשאַפט אַ גרויסען נאָמען אין דער וויסענ-שאַפט פון פּאָליטישער עקאָנאָמיע.

עס איז זעהר נאַטירליך, דאָס די פּאָליטישע עקאָנאָמיע האָט זיך צום ערסטען ענטוויקעלט אין ענגלאַנד, ווייל אין דיזען לאַנד האָט זיך אויך צו-ערסט ענטוויקעלט די קאַפּיטאַליסטישע אַרט פון פּראָדוקציאָן. אין אַלע אַנדערע לענדער איז די פּאָליטישע עקאָנאָמיע אויפגענומען געוואָרען פיעל שפּעטער, און דאָרט איז דיזע לעהרע אָנגענומען געוואָרען ווי עס האָבען זי דאַרגעשטעלט אַדאַם סמיטה און ריקאַרדאָ. איבערהויפּט האָבען די פראַנ-צויזישע שריפטשטעלער אין גאַנצען אָנגענומען דיזע לעהרען פון די ענג-לישע דענקער. אין דער דאַרשטעלונג פון דעם געגענשטאַנד האָט זיך קיי-נער ניט געקענט פערגלייכען מיט די פראַנצויזישע שריפטשטעלער, אָבער זיי האָבען קיין אָריגינעלעס ניט געשאַפען. די בעקאַנטעסטע נעמען אויף דיזען געביט זיינען: זשאַן באַפּטיסט סעי (1832—1767), סימאָנדע דע סיסמאָנדי (1842—1773), שאַרלעס דונאָיער (1862—1786) און פריעדריך באַסטיאַט (1850—1801). אויך דייטשלאַנד האָט זעהר פיעל נאָכגעהונקען, אָבער מען קען זאָגען, דאָס די דייטשע נאַציאָנאַל־עקאָנאָמען האָבען מעהר פּרע-טענזיע אויף אָריגינאַליטעט.

דייטשלאַנד איז די וויג פון דער היסטאָרישער שולע, וועלכע ערקלערט די גאַנצע ענטוויקלונג פון דער געזעלשאַפט אַלס היסטאָרישע נויטווענדיג-

קייט. דער גרינדער פון דיזער היסטאָרישער שולע איז ווי לעגענדע ראַ-טער, א מאַן פון אונגעהויערער געלעהרזאַמקייט. צו דער היסטאָרישער שולע געהערען אויך היילדעבראַנד און קניעס. אין דער נייער צייט זיינען די הויפט־פערטרעטער פון דיזער שולע: לויאָ ברענטאַ-נאָ, אדאָלף העלד, אלבערט שאַפפלע, גוסטאַוו שאַנבערג און אדאָלף וואגנער.

איבער די דייטשע סאָציאַליסטען, ווי אויך וועגען סאָציאַליסטען פון אנדערע לענדער, וועלען מיר רעדען אין אַן אנדער אָרט.

ג. די ליטעראַטור און קונסט.

אין דער צייט פון פראַנצויזישען קייזערטום איז פראַנקרייך געווען בע-שעפטיגט מיט אונאויפהערלעכע קריגען און עס איז איינפאַך ניט געבליבען קיין צייט פיר פּאָעזיע און שענע ליטעראַטור. די וועניגע מיטעלמעסיגע טאַלאַנטען האָבען זיך געשטעלט אין דינסט פון קייזער. נאָר דער בערי-טענדסטער גייסט פון יענער צייט איז געשטאַנען אין לאַגער פון דער אָפּא-זיציאָן. דאָס איז געווען א פרוי לואיזע זשערמען דע סטאעל (1766—1817). אין איהרע ראַמאַנען „דעלפינע" און „קאָרינע" האָט זי אַרויסגעוויזען א שארפען פערשטאַנד, א לעבעדיגען גייסט און אַן ענטהו-זיאַסטישען געפיהל. אין א פיעל העכערען גראַד האָט זיך עס אַרויסגעוויזען אין איהר בוך „איבער דייטשלאַנד". אין דיזען בוך האָט זי אָנגעוויזען אויך די הויכע בעדייטונג פון דעם טיפען געמיט און פון דעם אידעאַלען געדאַנ-קען־שוואונג פון די בעסטע גייסטער פון דייטשלאַנד.

אין דער זעלבער צייט האָט זיך ענטוויקעלט אין פראַנקרייך אזוי ווי אין דייטשלאַנד די ראַמאַנטישע שולע. דער הויפט־פיהרער פון דיזער שולע איז געווען פראַנסוא אוגוסט וויקאָמט דע שא-טאָבריאַנד (1768—1848), וועלכער האָט מיט זיין זאַנפטער מעלאַנ-כאָליע און רעליגיעזער עמפינדליכקייט געטראָפען דעם געשמאַק פון זיין צייט. נאָך שארפער האָט זיך בעוויזען דער קריסטליכער גייסט ביי אל-פאָנס דע לאַמאַרטין (1790—1869). לאַמארטין איז געשטאַנען אויף דער זייט פון דער רעאַקציאָן; ער האָט זיך ניט אריינגעלאָזען אין טיפע געדאַנקען און איז ניט געווען פעהיג פיר א וואהרע בעגייסטערונג. אין זיינע ווערק זיינען פעראייניגט עלעגאַנטע פאָרמע און אונדייטלעכקייט פון זינהאַלט.

מיר האבען עס שוין פריהער בעטראכט אין דער פאליטיישער געשיכטע פון פראנקרייך, דאס דער ווידערשטאנד פון לויבעראלען בירגערטום צו דער רעגירונג פון די בורבאנען איז געווארען שארף אויסגעדריקט אין די ווערק פון בערענזשער (1780—1857), וועלכער האט פערשפאטעט אין זיינע פאליטישע לידער די בורבאנען מיט שלעם, וואס איז מיט זיי גע־זעלן פערבונדען. דער גרויסארטיגסטער דיכטער, וועלכען די מאדערנע פראנקרייך האט ארויסגעגעבען, איז ווי קטאר הוגא (1802—1885). ער האט פעראייניגט אין זיך מוט און פייער מיט א שטארקען קאל־טען פערשטאנד. זיין פאעטישער גייסט אין זיינע בילדער זיינען ווירקליך אונ־געוועהנליך, אבער זיין וועלט־אנשויאונג און וועלט־קענטניס זיינען זעהר ניט קלאר. אויסער זיינע געדיכטען זיינען מעהר פון אלע אנדערע בעקאנט זיינע ווערק: „קראמוועל", „הצרנאני" און „מאריע טודאר" (דראמען), און פון זיינע ראמאנען זיינען בעריהמט: „אונזער דאמע פון פאריז", „די אריכע און די עלענדע" און „די מעער־ארבייטער".

דער דיכטער אלפרעד דע מוססעט (1810—1857) שטעלט פאר אין זיינע דיכטונגען דעם זיטליכען באנקראט פון זיין צייט. שוין זיינע ערסטע שריפטען, וועלכע זיינען געשריבען געווארען וען ער איז נאך געווען א אינגעל, מאכען אויף די לעזער אן אפשטויסענדען אייגדרוק, הגם זיי צייי־גען קלאר ארויס זיינע אונגעוועהנליכע בעגאבונגען. זיי דריקען אויס אי־בערזעטיגונג פון תאוות, א לעערעס הערץ און קראנקהאפטע, צופיל צורייצטע חושים. עס מערקט זיך שוין אין דיזע שריפטען יענער שוואכמוטיגער וועלט־שמערץ, וועלכער האט פערלאהרען דעם גלויבען אין יעדע העכערע שטימונג פון דעם מענשליכען הארצען. דאס בעסטע ווערק פון דיזען דיכטער איז „ראלא" (1833). די פאעטישע שענהייטען אין דיזען ווערק זיינען זעהר אפט ענטציקענד, אבער דאך איז דער איינדרוק ניט אזעלכער, וואס בע־פרידיגט דעם לעזער.

אין דער זעלבער צייט האט זיך אויך ענטוויקעלט אן אונגעהייערע אונ־טערהאלטונגס־ליטעראטור, פון וועלכער זעהר ועניג האט א ווערט פיר די שפעטערע דורות. זי האט נאר א ווערט פיר דעם שרייבער פון קולטור־גע־שיכטע, ווייל אין איהר שפיגעלט זיך אפ די שטימונג פון דעם דאמאלסדיגען בירגערטום. אין די ראמאנען, ווי אויך אין אלע אנדערע ווערק פון דיזען סארט, ווערען אנגענגריפען און פערשפאטעט קעניגען, מיניסטארען און אריסטאקראטען, און דער לויבעראלער בירגער ווערט גלויבט. פון די שרייי־בער פון דער אונטערהאלטונגס־ליטעראטור האט זיך אויסגעצייכענט איי־

זשען סקריבע. דיזער שריפטשטעלער האָט איינגעפיהרט דאָס קאָנ-ווערזאַציאָנס-לוסטשפיל. ער איז אויך געווען דער גרינדער פון דער דרא-מאַטישער קאָמפּאַניע-אַרבייט. איבער 360 שטיק זיינען אַרויס פון דער הויז „סקריבע און קאָמפּאַניע". אַן עהנליכען אָרט ווי סקריבע אין לוסט-שפיל (קאָמעדיע) האָט פערנומען אלעקסאַנדער דיומאס דער עלטערער (1803—1870) אויך דעם געביט פון דעם ראָמאַן.

וויקטאָר הוגא.

אין א צייט פון 30 יאָהר האָט דיומאס אָנגעשריבען א גאַנצע ביבליאָטהעק, און וויל ער האָט געוואוסט ווי אַזוי צו איבערפעפערן זיינע ראָמאַנען אום אויפצורייצען די נערווען פון די לעזער, האָט ער געהאט אַן ערפאָלג אין גאַנץ אייראָפּא.

אַן אויסערגעווענליך גייסטרייכע שריפטשטעלערין איז געווען זשע-אָרזשע סאַנד (1804—1876). איהרע ווערק זיינען זעהר פּאָפּולער

הויבבעדייטענד. אבער מעהר פון אלעס מאכט איהרע ווערק אינטערעסאנט איהר טענדענץ. זי איז שארף ארוים געגען דעם געזעלשאפטליכען צושטאנד פון איהר צייט. מעהר פון אלעס איז זי געווען געגען הייראט, ווייל דיזע פערוואנדעלט די פרוי אין א שקלאפין אין צווינגט זי צו לעבען אהן ליבע אין א פערהאסטען בונד מיט א מאן. זעהר שארף פסיכאלאגיש זיינען די ווערק פון האנארע דע באלזאק (1799—1850). זיינע ווערק בעציגען די זיטליכע צופוילטקייט פון זיין צייט, ווילכע ער דעקט אבער ניט אויף אין גאנצען, ווי אן ארצט, נאר ער בעדעקט זי מיט א פערפיהרעריישען שלייער.

מיט אלעקסאנדער דיומאס דעם אינגערען (1824—1895) האט זיך אנגעהויבען די הערשאפט פון דער קאמעדיע. זיינע דראמאס זיינען פול מיט עפענטליכע פרויען און עהע־ברוך. דער גייסט פון לייכטזין איז געווען איבעראל הערשענד, וועלכער־טרייהייט און מענער־עהרע זיינען געווען פערשפאטעט; מען האט אויפאך חוזק געמאכט פון דעם אדער פון דער, וואס האט אין זיך געהאט א געפיהל פון שעמע דיגקייט.

פון דער ראמאנטישער שולע און איהר זיטען־שילדערונג האט זיך עכטוויקעלט דער מאדערנער רעאליזם אדער נאטוראליזם. דער ערסטער און גרעסטער פערטרעטער פון דיזע שולע איז געווען עמיל זאלא (1840—1902). אין זיין ריזען־ווערק „די רוגאן־מאקקארט א נאטירליכע און סאציאלע געשיכטע פון א פאמיליע אונטער דעם צווייטען קייזערריך" שטעלט זאלא פאר, ווי א גרויסע פיעל־פערצווייגטע פאמיליע איז געגאנגען צו גרונד פון צופוילונג. עס איז א שרעקליכעס, זעהר עקעלהאפטעס בילד, און עס איז נאך ווידערליכער דערפאר, ווייל עס איז געשילדערט מיט גרויס וואהרהייט. אבער ניט אכטענדיג אויף די בערעכטיגונג אדער ניט בערעכטיגונג פון די פרינציפיען פון נאטוראליזם (רעאליזם) מוז מען דאך צוגעבען וועניגסטענס, דאס פון פאעזיע איז אין זאלא'ס ראמאנען ניט צו געפינען קיין שפור. פון דער אנדערער זייט דארפען מיר אבער קיינמאל ניט פערגעסען, דאס זאלא איז דער שעפער פון „זשערמינאל", ד. ה. פון דעם גרעסטען, וועלכער ניט דעם אייניציגען פראלעטארישען ראמאן. א דיכטער, וועלכער קען שילדערן די שרעקליכע ליידען פון די מינע־ארבייטער מיט אזא וואהרהייטס־ליבע און אזא שטארקען גערעכטיגקייטס־געפיהל, פערדינט, אז מען זאל איהם קיינמאל ניט פערגעסען.

דער איינפלוס פון זאָלאַ און די אַנדערע רעאַליסטען פון פראַנקרייך אויף זייער צייט איז געווען און איז נאָך אויך יעצט אונגעוועהנליך. אין אַלע לענדער האָט דער רעאַליזם געזיגט אין דער דיכטונג. און עס איז ווירקליך אויך קיין וואונדער ניט. דער רעאַליזם דריקט אויס אַ לעבהאַפטען פּראָטעסט געגען די יעצטיגע צושטענדען אין סאָציאַלען לעבען און בעשעפטיגט זיך מיט די ברענענדע פראַגען פון דער נייער צייט. דער ער-

הענריק איבסען.

פאָלגרייכסטער און טיפסטער פון די ניט־פראַנצויזישע שריפטשטעלער איז דער נאַרוועגער הענריק איבסען (1828—1906). זיינע בעסטע דראַמאַס זיינען: „די געשפענסטער" (שדים), „די שטיצען פון דער געזעלשאפט", „דער פאָלקס־פיינד", „נאָרא" און „די ווילדע ענטע". זיין טיפער פיינער פסיכאָלאָגישער בליק און די טיפע קענטנים פון געזעלשאַפטליכען

לעבן זיינען אָנערקענט פון אַלעמען. אויך האָט איבסען מיט פיעל פיינערען טאַקט צוריקגעהאַלטען פון דער ביהנע צו־גראָבע סצענעס. לויידער פאַלט ער אַריין אין זיינע שפּעטערע דראַמאַס אימער מעהר און מעהר אין סימבאָליק, גריבלעריי און דונקעלהייט. זיינע כאַראַקטערען ווערען אַלע מאָל מעהר און מעהר שאַטענהאַפט. ניט אַזוי בעדייטענד ווי איבסען איז זיין לאַנדסמאַן ביאָרנסטיערנע ביאָרנסאָן (1832—1910). זיין דראַמע „פאַלליסעמענט" (באַנקראָט) ווערט פון דעסטוועגען זעהר פיעל געשפּילט אויף דער דייטשער ביהנע.

אויך אין דייטשלאַנד האָט דער רעאַליזם אַרויסגעבראַכט אין דער דיכט־קונסט א נייעם לעבן, הגם פיעל שפּעטער, ווי אין אַלע אַנדערע לענדער. דער פרייהייטס־גייסט פון יאָהר 1848 איז דערשטיקט געוואָרען אין דער רעאַקציאָן, וועלכע האָט געפאַלגט נאָכדעם. און זאָגאָר דער נאַציאָנאַלער גייסט, וואָס האָט זיך ערוועקט אין פאָלק אין יאָהר 1870, האָט אַרויסגעבראַכט וועניג דיכטונגען. די רעאַליסטישע פּעריאָדע אין דייטשלאַנד זיך ערסט אָנגעפאַנגען אין די ערסטע נייניציגער יאָהרען פון 19טען יאָהרהונדערט. איבערהויפּט האָבען זיך אויסגעצייכענט אין דיזער בעווענונג צוויי נעמען, נעמליך: זודערמאַנן און גערהאַרט האויפּטמאַנן. דער ערסטער איז דער שעפער פון דער „היימאַט" און דער „עהרע", און דער אַנדערער האָט זיך ערוואָרבען זיין רוהם מיט זיין „פריעדענס־פעסט", „די אינזאַמע מענשען" און „די וועבער". דאָס לעצטע שטיק האָט געמאַכט זיין רייזע איבער דער גאַנצער געבילדעטער וועלט, און האָט איבראַל גפענען דעם גרעסטען בייפאַל. עס איז די ערסטע ווירקליך רעוואָלוציאָנערע און פראַלעטאַרישע דראַמא אין דער וועלט־ליטעראַטור, און צייכענט זיך בעזונדערס אויס דערמיט, וואָס זי האָט ניט קיין בעזונדערען העלד, נאָר עס טרעטען אויף די וועבער אַלס א קלאַס.

אויך אין איטאַליען האָט זיך אין אָנפאַנג פון 19טען יאָהרהונדערט געבילדעט א ראַמאַנטישע שולע. דער פיהרער פון דיזער שולע איז געווען גראַף אַלעסאַנדראָ מאַנצאָני. ער איז געווען זעהר רעליגיעז געשטימט, און זיינע רעליגיעזע היסנען זיינען זאָגאָר גאָטהע'ן שטאַרק געפאַלען געווען. אויך אויף דעם געביט פון דער דראַמא האָט ער נעהאַט גליק. אויך דער דראַמאַטורג גראַף סילוויא פעלליקא (1789—1854) איז ניט געווען אָהן טאַלאַנט. אין זיין בוך „מיין קערקער" (מיין געפענגנים) שילדערט ער די לויידען, וואָס ער האָט געהאַט אויסצוסטערן דערפאָר, וואָס ער האָט געוואָגט צו זיין אַן איטאַליענער אונטער

דער הערשאַפט פון עסטרייך. אַ זעהר עדעלער אָבער אונגליקליכער גייסט איז געווען גראַף דזשיאַקאָמי לעאָפּאַרדי (1798—1834). אין די ראָמאַנען פון יענער צייט האָט שטאַרק געהערשט דער גייסט פון אָפּאָזיציאָן, און זיי זיינען געוואָרען אַ קאַמף־מיטעל פיר אַלע פּאָליטישע און רעליגיעזע פּאַרטייען. אויך די סאַטירע האָט זיך אונגע-וועהנליך ענטוויקעלט. דער וויכטיגסטער סאַטיריקער אין איטאַליען פון יענער צייט איז געווען דזשוסעפּפּע דזשוסטי (1809—1850). אַ אינגערער דזשאָסוע קאַרדוטשי (1836—1907) האָט זיך פערשאַפט אַ נאָמען מיט זיין „הימנע צו דעם שטן". אויף דעם געביט פון דער טראַגעדיע בעהערשען נאָך עד היום די ביהנע די דראַמאַס פון פּיעטראָ קאָסאַ (1834—1881).

אין שפּאַניען האָט אויך די רעאַקציאָן שלעכט געווירקט אויף די ליטעראַטור. די שריפטשטעלער האָבען געמוזט זיין זעהר פאָרזיכטיג ניט אָנצוגרייפען די רעגירונג אָדער די קירכע. מיר וועלען היר בריינגען נאָר איין ביישפּיל, ווי ווייט די צענזור האָט געשטערט דער ליטעראַטור. אַ געוויסער גייסטליכער, דער פאָטער קאַריללאָ, אַ רויהער מענש, איז געווען בעשטימט אַלס צענזאָר. ער האָט געוואָלט גלענצען אַלס ליבהאָבער פון דער שענער ליטעראַטור. בעזונדערס, האָט ער געזאָגט, שעצט ער טירבאָ דע מאָלינאַ. די ביהנען־דירעקטאָרען, וועלכע האָבען געקענט קאַריללאָ'ס פיינעם געשמאַק, האָבען איהם אָפט אַיינגעלאַדען צו באַנקעטען און מען פלעגט איהם דאַן געבען צו צענזורירען שטיקער פון אַלטע צייטען אַלס טהעמאַס, אום ער זאָל זיי דורכלאָזען דורך זיין צענזור, און ער פלעגט זיי ערלויבען צו שפּילען און האָט וועניג געשטראָכען. אָבער אויך דאַן איז ער געווען שטרענג געגען געוויסע ווערטער. אַזוי צ. ב. האָט ער אימער געשטראָכען דאָס וואָרט „אָרים", ווייל דאָס איז אַ מין קלאַגע אָדער פּראָטעסט געגען דער רייכער קלאַס. אַזעלכע אויסדריקען ווי: „מיין ענגעל", „איך פערגעטער דיך" האָבען געמוזט אויסגעלאָזען ווערען; אַפילו דאָס וואָרט „וויקטאָריאַ" איז געווען סקאַנדאַלעז, ווייל דאָס איז געווען פון דעם קלויסטער „דע לאַ וויקטאָריאַ".

פון די נייע דראַמאַטיקער איז זעהר וועניג פאַראַן צו דערמאָהנען. דאָן מאַנועל ברעטאָן דעלאָס הערערעראָס (געב. 1800) האָט זיך אויסגעצייכענט אַלס הומאָריסטישער כאַראַקטער־מאַלער. זעהר נאָהענט צו דער קלאַסישער ריכטונג איז געשטאַנען מאַרטינעץ דע לאַ ראָסאַ (1789—1862). אָבער זייט דעם צווייטען צעהנדליג

יאָהרען פון דעם 19טען יאָהרהונדערט איז דער ראָמאַנטיזם געוואַקסען מעהר און מעהר אונטער דעם איינפלוס פון דער פראַנצויזישער ליטעראַ־טור. אין קיין דיכטונג פון וועלכען עס איז אַנדער פאָלק דריקט זיך ניט אויס אַזוי פיעל שמערץ ווי אין דער דיכטונג פון שפּאַנישען פאָלק פון די־זער צייט, בעזונדערס ביי דאָן חאָסע דע עספּראָנצעדאַ (1810—1842). די זעלבע אינערליכע צוריסענקייט ווייזט זיך אויך ביי דאָן חאָסע צאָרריללאַ (געב. 1817), זאָגאַר ווען ער שרייבט פון דער גלענצענדער צייט פון דער פערגאַנגענהייט. אין דער טענדענץ שטימט צאָרריללאַ איין מיט דעם נייעם קאַטאָליציזם, וועלכער האָט געוואָלט איבער־אַ־נייס בעלעבען דעם אַבסאָלוטיזם פון דעם שטאַאַט און פון דער קירכע. איינע פון זיינע בעסטע דראַמאַס איז „דאָן חואַן טע־נאָריאָ". זיין שפּראַך איז פאָלקאָמען שען.

נעבען צאָרריללאַ איז דאָן ראַמאָן דע קאָמפּאָאַ־מאַר (געב. 1817) דער מאָדערנער ליבלינגס־דיכטער פון שפּאַניען. זיינע דיכטונגען זיינען געווען זעהר בעליבט און געשעצט ביי דער פאָרנעהמער וועלט. איבערהויפּט האָט איהם פערשאַפט גרויס עהרע זיינע אַ זעהר זעל־טענע אַלעגאָרישע דראַמאַ. אויסערגעוועהנליך רייך זיינען די שפּאַנישע ליריק און די ראָמאַנען. פון די ראָמאַנען־שרייבער צייכענט זיך אויס מעהר פון אַלע־מען גוסטאַוואָ אַדאָלפאָ בעקקוער (1836—1870). זיין לעבען איז געווען אַ לאַנגע קייט פון אונגליק און ליידען.

די ענגלישע ראָמאַנען־שרייבעריי פון דער נייער צייט הויבט זיך אָן פון וואָלטער סקאָטט (1771—1832). די הויפּט־טהעמאַ פון זיינע דיכטונגען איז — פאָטערלאַנדס־ליבע. די טראַדיציאָנען פון ענג־לאַנד און שאָטטלאַנד זיינען פיר איהם אַן אונערשעפּליכער שטאָף צו זיינע ראָמאַנען און דיכטונגען. ער איז דער שעפער פון די מאָדערנע געשיכטליכע ראָמאַנען. ער איז דער ערסטער, וואָס האָט בעשאַפען בילדער אויף דעם גרונד פון וואַהרע היסטאָרישע פאַקטען. איבערהויפּט צייכענט ער זיך אויס מיט זיין הומאַנער פאָלקס־פריינדליכקייט, וועלכע וועהעט אין אַלע זיינע ראָמאַנען. אין זיינע שפּעטערע ראָמאַנען געפינען זיך אמת פיעלע פעהלערן, אָבער זיי זיינען די פאָלגען פון דעם, וואָס ער האָט צופיעל גע־שריבען; אין דעם קריזיס פון דעם יאָהר 1825 האָט ער פערלאָרען אַ ריזיגע סומע געלט און ער איז געווען געצוואונגען צו שרייבען פיעל אום צו פער־בעסערן זיינע אומשטענדען.

א גרויסען רוהם האָט זיך ערווארבען דער דיכטער וויליאם ווארדסוואָרטה (1770—1850). וועניגע דיכטער פון 19טען יאָהרהונדערט זיינען אזוי פיעל געשעצט געוואָרען פון זיינע לאנדסלייט ווי ער. מעהר פון אלעם איז ער געווען גערוהמט אלס פילאָזאָפישער דיכטער, דאָן אויך אלס רעליגיעזער, וויל ער האָט אין זיינע דיכטונגען זעהר פיעל בעטאָנט, דאָס דער מענש איז אָפהענגיג פון א העכערער מאכט, פאר וועלכער ער איז פעראַנטוואָרטליך פיר זיינע מעשים. מעהר בעדייטענד פון ווארדסוואָרטה איז טעילאָר קאָלערידזש (1712—1834). ער צייכענט זיך אוים מיט זיין רייכער פאַנטאזיע, מיט זיין טיף פערשטעהן די סימבאָליק פון דער נאטור און מיט זיין מייסטערהאפטער שפראך. אנגעוועהנליך איז די דיכטעריש קראפט פון טהאָמאס מור (1780—1852). זיינע אייריש מעלאָדיען זיינען פול מיט לוסט און שמערץ, שטאָלץ און טרויער.

אָבער פיעל העכער ערשיינט מור אין זיינע סאטירען. אין דיזע גרייפט ער שטארק אָן דעם אבסאָלוטיזם פון דעם ענגלישען שטאאט און די עגאָאיסטישע ענגלישע אָרטהאָדאָקסישע קירכע.

זעהר נאָהענט צו מור איז געשטאנען דזשאָרדזש נאָעל גאָרדאָן, לאָרד בײַראָן. וועגען זיין לעבענס־שיקזאל האָבען מיר שוין פריהער דערצעהלט. זיין ערסטעס ווערק „טשאיל׳ד האראָלד׳ס וואנדערונג" האָט אנגעמאכט א גרויסען רעש. זאָגאר זיינע פיינד זיינען בעגייסטערט געוואָרען פון דיזען ווערק. באלד נאָך דעם האָט געפאלגט א רייהע פון גלענצענדע ווערק: „גיאור", „די כלה פון אבידאָס", „קאָרסאר" און „לארא". נאָך זיין קורצער אבער העכסט אונגליקליכער עהע, וועלכע איז פיר איהם געווען א גיהנום, האָט ער מיט זיין צופרעסענער שטימונג געדיכטעט „דעם געפאנגענעם פון שילאָן", „מאנפרעד" און „דאָן זשואָן". אין דיזע אלע ווערק שפרעכט זיך אוים א ווילדע ליידענשאפט, א שמערץ און א האס צו דער וועלט, און אויף אלעם רוהט א שמייכעל פון ביטערען שפאָט. אין זיינע ווערק דריקט באיראָן אוים זיין צוריסענהייט מיט דער וועלט, זיין וואהנזיניגען דורסט נאָך ליבע און דערצו אָן אונגעוועהנליכע מענשען־פעראכטונג. אין דיזער הינזיכט האָט ניט באיראָן צו זיך קיין גלייכען נישען אלע אנדערע דיכטער. אָבער ניט אכטענדיג אויף די ריזיגע קראפט פון גייסט זיינען דאָך די כאראקטערען פון זיינע העלדען שוואָך און קראפטלאָז, א געטרייעם בילד פון פאָעט זעלבסט. פיר די געשיכטע פון דער גייסטיגער בעוועגונג פון 19טען יאָהרהונדערט האָט קיין פאָעט

ניט דערגרייכט צו דער בעדייטונג, וואָס באַיראָן האָט דערגרייכט. זיין פּאָעזיע איז בעוואוסט אַלס די פערצווייפלונגס־פּאָעזיע, וועלכע איז נאָכ־געאַהמט געוואָרען אין זיין צייט אין אַלע לענדער.

פיעל מענליכער און קרעפטיגער אַלס באַיראָן איז פערסי בישהע שעללעי (1792—1822). ער האָט געקעמפט מיט אַ ברענענדען צאָרן געגען די אונגערעכטיגקייטען פון דער געזעלשאַפט, די פאַלשקייט און דעם ליגען אין דעם הייראַטס־לעבען, די אַבערגלויבישע קנעכטשאַפט אונטער דער קירכע און די געדריקטע לאַגע פון דער גרויסער מעהרהייט. אין שעללעי'ס דיכטונגען ליגט עפּעס אַן אידעאַלער צויבער, ווייל זיי ענטהאַלטען אין זיך דעם גלויבען אין אַ צוקונפטיגען פּאַראַדיז, אַ גלויבען, דאָס די אונזיטליכע מאַכט מוז שטירצען. מען האָט מיט רעכט בעהויפּטעט, דאָס די עדעלע נאַטור פון דעם דיכטער, זיין ריינע בעגייסטערונג פיר דאָס גליק פון דער מענשהייט און מענשען־ליבע איז כמעט ניט צו געפינען ביי אַן אַנדערען אין אַזאַ גרויסער מאָס. זיין הויפּט־ווערק איז „די עמפּערונג פון איסלאַם".

איינער פון די וויכטיגסטע פערטרעטער פון דער אונטערהאַלטונגס־ליטעראַטור איז עדואַרד דזשאָרדזש קאַרל ליטטאָן בולווער (1803—1873). ער איז גלייך אין אָנפאַנג פון זיין ליטעראַרישער טעטיגקייט געוואָרען דער ליבלינג־שריפטשטעלער פון ענגלאַנד און דייטשלאַנד. אין זיינע ראָמאַנען, וועלכע זיינען זעהר צאָהלרייך, ענטהאַלט זיך זעהר פיעל רייכער גייסט און וויסין. ער האָט בעזעסען אַ זעלטענעס קינסטלערישעס געפיהל פיר פאָרמע, קראַפט פון שפּראַך און אַנשויאונגען פול מיט לעבען. דאָך איז אין זיינע בעריהמטע קולטור־געשיכטליכע ראָמאַנען, בעזונדערס אין דעם ראָמאַן „די לעצטע טעג פון פּאָמפּעאי", דאָס וויסען מעהר אין פאָרדערגרונד ווי די קינסטלערישע געשטאַלטען.

פיעל העכער שטעהט אַלס דיכטער טשאַרלס דיקקענס, גענאַנט באָז (1812—1870). אין איהם האָט דער ענגלישער הומאָר געפונען אַ גרויסען פערטרעטער. ווי אַלע גרויסע הומאָריסטען האָט ער גרינדליך געוואוסט דעם ביטערען ערנסט פון לעבען. זינט ער איז געבאָרען געוואָרען האָט איהם פערפאָלגט די נויט. ער האָט געהאַט שווער צו קעמפען ביז ער האָט זיך ערוואָרבען זיין בילדונג. צוערסט איז ער געוואָרען אַ שרייבער ביי אַן אַדוואָקאַט, נאָכדעם איז ער געוואָרען אַ רעפּאָרטער אין אַ צייטונג און שפּעטער איז ער געוואָרען רעדאַקטאָר. זיין ערסטע רעפּוטאַציאָן האָט ער געמאַכט דורך זיינע „סקיצען פון לאָנדאָן". דאָס בעסטע פון זיינע

ווערק איז „די פיקוויקקיער", אין וועלכע ער שילדערט דאָס לעבען און טע-
טינקייט פון ענגלישען פאָלק זעהר לעבעדיג און אמוזאנט. זיין הומאָר איז
אימער גוטמוטיג, נאָר זעלטען כאָפט זיך ביי איהם ארויס בייסענדע סא-
טירע. אַנגענעהם ווירקט איבערהויפט די וואָרימע סימפאַטיע, וועלכע דער
פערפאַסער האָט פיר די אָרימע און אונטערדריקטע. וואָרימסטע מענשען-

טשאַרלס דיקקענס.

לעבע איז איינע פון די הויפט-מעלות פון דיקקענס. איין פעהלער האָט
דיקקענס — ער איז צו בריוט אין דערצעהלען.

אויך ווילליאם מייקפיס טהעקקעריי (1811—
1863) איז א ראָמאַנען-דיכטער פון ערסטער קלאַס. ביי זיין בעריטענדען
פערמעגען האָט ער געקענט לעבען נאָך זיינע נייגונגען און פאָרבערייטען

זיך דורך רייזען און קינסטלערישע שטודיען פיר זיין שריפטשטעלערישע קאריערע. זיינע ראָמאַנען זיינען געשריבען געוואָרען מיט א זעהר שארפער בעאַבאַכטונגס־גאַבע. איבערהויפט שמייסט ער־צבוע'יאַצטוואָ און לי־גען, וואָס האָבען זיך א נאָמען געגעבען געזעלשאפט. די נידערטרעכטיגע קריכעריי נאָך אויבען און די ברוטאַלע גאוה געגען אונטען, די געמיינע געלט־זוכט, די רעליגיעזע פאַנאטיקער און די זיטליכע צופוילטקייט — דאָס זיינען די הויפט־שטריכען פון דעם בילד, וואָס טהעקקערעי שטעלט אימער פאר אונזערע אויגען.

צוזאַמען מיט דיזער רעאַליסטישער שולע אין דער ליטעראַטור האָט זיך אויך ערהויבען אן אידעאַליסטישע שולע, וועלכע איז געגרינדעט געוואָרען פון דעם בעריהמטען שאָטטלענדער טהאָמאס קאַרלייל (1795—1881). קאַרלייל איז געווען שטאַרק בעאיינפלוסט פון די דייטשע קלאַסיקער און איבערהויפט האָט ער פערעהרט די וועלט־אַנשויאונג פון גאָטהע'ן. ער צייכענט זיך אָבער אויס געגען גאָטהע'ן מיט זיין ענערגישער שעצונג פון דעם וווערט פון ארבייט. אין דער ארבייט זעהט קאַרלייל די קראַפט, וואָס טרייבט די ענטוויקלונג פון דער גאַנצער וועלט־געשיכטע, און אימער פרעדיגט ער דעם פרינציפ, דאָס נאָר א טעטיגער ארבייטס־מענש איז א ווירדיגער מיטגליד אין דער מענשליכער געזעלשאפט; ליידער האָט ער דעם פעהלער, דאָס ער איז א פערעהרער פון די העלדען פון דער מענש־הייט. פערעהרונג פון גרויסע לייט איז א הויפט־כאַראַקטעריסטיק פון זיינע ווערק.

דער וויכטיגסטער דיכטער פון דעם איינגערען דור איז אלפרעד טענניסאָן (1809—1892). ער איז געווען דער הויפט־אַנפיהרער פון אינגערען דור, וועלכער האָט זיך ענטוויקעלט אונטער דער אידעאַלער ריכ־טונג פון קאַרלייל און שעלליי. זעהר שטארק איז בעקאַנט זיין אידילישער עפאָס „ענאָך ארדען". טענניסאָן איז ניט קיין רייַן לירישער אין ניט קיין רייַן עפישער דיכטער, אָבער אין דער קונסט פון בעשרייבונג האָט ער ניט צו זיך קיין גלייכען. זיין גרונד־שטימונג איז וועהמוט.

נאָרד־אַמעריקא האָט ביז צום אַנפאַנג פון 19טען יאָהרהונדערט ניט געהאט קיין בעזונדערע ליטעראַטור אונאָפהענגיג פון דער ענגלישער. וואַשינגטאָן אירווינג (1783—1859) איז געווען דער ערסטער, וואָס האָט געגרינדעט א ספעציעלע אמעריקאַנישע ליטעראַטור. אירווינג האָט צו פערדאַנקען זיין רוהם הויפטזעכליך זיינע „סקיצען־ביכער" און „די ער־צעהלונגען פון א רייזענדען". אין בויד וווערק זיינען פערבונדען הומאָר,

איראָניע און אונגעוועהנליכע ליבליכקייט. נאָך מעהר זיינען בעקאַנט די ווערק פון דזשעמס פעננימאָר קופּער (1789—1851). זיינע ווערק זיינען געוואָרען זעהר בעליבט ביי דער יוגענד פון דער גאַנ-צער וועלט. אין פּאָעזיע האָט נאָרד־אַמעריקאַ געקראָגען בירגער־רעכט אין דער וועלט־ליטעראַטור דורך איהרע דיכטער בראַיאַנט און לאָנגפעללאָו. ווילי אַם קוללען בראַיאַנט (1794—1878) האָט זעהר קונסטפול געשילדערט די גרויסאַרטיגע נאַטור פון אַמעריקאַ. זיי-נע געדיכטען זיינען זעהר רייך מיט עכטער פּאָעזיע. הענרי וואָדסוואָרטה לאָנגפעללאָו (1807—1882) איז רייכער אין געדאַנקען און אין דיזער הינזיכט איבערטרעפט ער אַלע שריפטשטעלער פון נאָרד־אַמעריקאַ. אַ זעהר גרויסען אַיינפלוס האָט אויף איהם געהאַט גאָטהע, איבערהויפּט אויף זיין ליריק. זעהר פערשיידען פון לאָנגפעללאָו איז דער אַמעריקאַנישער פּאָעט עדגאַר אַללאַן פּאָו (1809—1849), וועלכער האָט דורכגעמאַכט אַ לעבען פול מיט אירונגען און ליידען. ער האָט בעזעסען אַן אונגעוועהנליכע, ברענענדע פאַנטאַזיע און אַ זעלטענע גאַבע פון שילדערונג. אָבער דיזע אַלע מעלות האָט ער נאָר געקענט אַרויס-ווייזען אין זיינע שווערמוטיגע לידער. דער בעריהמטעסטער פון אַלע מאָ-דערנע נאָרד־אַמעריקאַנישע ראָמאַנען־שרייבער איז פראַנסיס ברעט האַרט (1839—1902).

אויך אין רוסלאַנד האָט זיך ענטוויקעלט אין פערלויף פון 19טען יאָהר-הונדערט אַ בעדייטענדע נאַציאָנאַלע ליטעראַטור. אייניגע פון די רוסישע ליטעראַרישע נעמען זיינען בעריהמט ביי אַלע פעלקער. איינער פון די ערסטע פון דיזע איז פּושקין (1799—1837). זיין הויפּט־ווערק איז „יעווגעני אָניעגין", אַ חבר פון באַיראָן'ס „דאָן זשואַן". אין דיזער דיכ-טונג שילדערט דער פּאָעט דעם זיטליכען צושטאַנד פון דער העכערער קלאַס פון רוסישען פאָלק. די פערדאָרבענהייט פון זיטען פון דיזער קלאַס איז דער הויפּט־אינהאַלט פון דעם ווערק. דער צווייטער בעדייטענדער רוסישער פּאָעט איז מיכאַאיל לערמאָנטאָוו (1814—1841). ער איז דורכגעדרונגען מיט די אידעען פון לאָרד באַיראָן. זיינע ווערק דריקען אויס דעם וועלט־שמערץ און ערמידונג פון אַלעס, וואָס קומט פאָר אין דער וועלט. לערמאָנטאָוו איז געשטאָרבען זעהר יונג, ער איז אַלט געווען ביי זיין טויט נאָר 27 יאָהר. קרעפטיג און רעאַליסטיש איז געווען ניקאָלאַי גאָ-גאָל (1808—1852). זיין בעריהמטע קאָמעדיע „דער רעוויזאָר" שטעלט פאָר די רוסישע טשינאָווניקעס אין זעהר שוואַרצע פאַרבען. אָבער מעהר

פון אלע אנדערע דיכטער אין רוסלאנד האט ענטוויקעלט דעם רעאליזם איוואן סערגעיעוויטש טורגענייעוו (1818—1883). קיינער האט ניט אזוי געשטעלט צום שאנד־קלאין די רוסישע קנוט־הערשאפט ווי ער. אין דער ראמאנען־דיכטונג, אין וועלכער עס ליגט די גאנצע גרויס־קייט פון דער מאדערנער רוסישער ליטעראטור, דארף פאר אלעמען דער־מאהנט ווערען פעאדאר דאסטאיעווסקי (1821—1881). זיינע ראמאנען, איבערהויפט „ראסקאלניקאוו", קענען זיך פערגלייכען אין פסיכאלאגישער שארפקייט מיט די בעסטע ווערק פון דער גאנצער וועלט־ליטעראטור. די לעצטע צייט האט בעהערשט די רוסישע ליטעראטור גראף לעוו טאלסטאי (1828—1910). ער האט אין זיינע ווערק אונערשראקען געקעמפט געגען יעדען אונרעכט אין סאציאלען לעבען.

אין דער נייעסטער מוזיק־געשיכטע פערנעהמט דייטשלאנד דעם ערסטען פלאץ. ווי די סאנאטען פון בעעטהאווען, אזוי זיינען אויך די לידער־קאמפאזיציאנען פון פראנץ שובערט (1797—1828) די פאלקאמענהייט פון קלאסישער טאן־קונסט. אין די לידער־מעלאדיען איז שובערט געווען אונערשעפליך, און זיין זשעניע האט מיט זיי געעפענט פאר דעם דייטשען פאלק דעם לויטערסטען קוואל פון קינסטלערישען גענוס. אין דער קאמער־מוזיק און אין אראטאריא האט פעליקס מענדעלסאן בארטהאלדי (1809—1849) געשאפען אונשטערבליכעם. ער בעהערשט נאך אין היינטיגער צייט די מיזיקאלישע וועלט. זיינע הויפט־ווערק זיינען „פאולוס" און „עליאס". מיט זיינע „לידער אהן ווערטער" איז ער זעהר נאהענט צו שובערט'ן. די אריגינעלסטע מוזיקאלישע ווערק פערפאסט פון מענדעלסאן'ען זיינען: די מוזיק צום „זאממערנאכטס־טרוים" און די „וואלפורגיסנאכט". צו די ראמאנטיקער אין דער מוזיק געהערט ראבערט שומאנן (1810—1856). ווען שומאנן דריקט אויס א פיינע ווייכע שטימונג האט ער ניט צו זיך קיין גלייכען. זיינע סימפאניין געהערען צו די בעסטע פון דער נייער צייט. פון זיינע גרויסע ווערק זיינען: „פאראדיעז אונד פערי", „מאנפרעד" און „פאוסט". אין שומאנן'ס ריכטונג זיינען געגאנגען: יאהאננעס בראהמס (1833—1897), מאקס ברוך (געב. 1838), אנטאן רובינשטיין (1829—1894) און פריעדריך שאפען (1810—1849).

אין פולען געגענזאץ צו דער קלאסישער מוזיק האט זיך געביל־דעט א שולע פון די ניי־ראמאנטיקער. אן דער שפיץ פון דיזע מוזיקער שטעהען העקטאר בערליאז (1803—1869) און פראנץ ליסט

(1811—1886). אין דער אָפּעראַ האָט זיך די מוזיק צוערסט געשטיצט אויף גלוק. ערסט שפּעטער האָט לואידזשי קערוביני (1760—1842) זיך אָנגעשלאָסען אָן מאָצאַרט, מיט וועלכען ער איז געווען גלייך אין יעדער הינזיכט. אובער (1782—1871) איז דער שעפער פון דער מאָ-דערנער גלאַטער קאָנווערזאַציאָנס־אָפּעראַ. ראָססיני (1792—1868) האָט געמאַכט אין דער מוזיק אַ נייע עפּאָכע. ער האָט ענטוויקעלט אַן אונ-געוועהנליכען רייכטום פון מעלאָדיען. סענטימענטאַלער פון ראָססיני איז בעלליני (1801—1835). דער בעליבטעסטער צווישען די אינגסטע איטאַליענישע אָפּעראַ־קאָמפּאָניסטען איז ווערדי (1813—1901). אין דער נייעסטער צייט האָט זיין שטעלע פערנומען מאַסקאַני (געב. 1863). אין דייטשלאַנד איז דער גרעסטער פערטרעטער פון דער ראָמאַנ-טישער אָפּעראַ קאַרל מאַריאַ פאָן וועבער (1786—1826). זיין בעזינגען דאָס לעבען פון פאָלק איז ניט נאָכצואַהמען. זיין „פריישיטץ" און זיין „פּרעציאָזאַ" האָבען אַריינגעדרונגען אין אַלע שיכטען פון פאָלק. דער נאָכפאָלגער פון וועבער איז היינריך מאַרשנער (1795—1861). דזשיאַקאָמאָ מעיערבער (1791—1864) האָט פערשטאַנען אָנצוציהען אַלעמען דורך זיין גוט בערעכענטען עפעקט און דורך זיין אויסערגעוועהנליכער אינסטרומענטאַציאָנס־קונסט.

מיט ריכאַרד וואַגנער (1813—1883) האָט זיך אָנגעהויבען פיר די דייטשע אָפּעראַ אַ נייע פּעריאָדע. ער איז דער שעפער פון דער נאַ-ציאָנאַלער מוזיק־דראַמאַ. דער שטאָף פיר זיינע אָפּעראַס איז צום מעהר-סטען גענומען פון דייטשע פאָלק־זאַגען. זיין מוזיק איז זעהר גוט צוגע-פּאַסט צום טעקסט. אום די מוזיק זאָל זיין אַנגענעהם אויך צו מענשען פון פאָלק, וואָס זיינען ניט געבילדעט מוזיקאַליש, האָט ער אַיינגעפיהרט וויע-דערהאָלטע מאָטיווען, וועלכע זיינען זעהר לייכט צו פערשטעהן און זיינען אינטערעסאַנט פיר געוועהנליכע ניט־מוזיקאַליש־געבילדעטע פּערזאָנען. דער-ביי בעזיצט ער אַ וואונדערבאַרען רייכטום פון קלאַנג־עפעקטען. אַריען, דועטען און פינאַלען האָט ער אָפּגעשאַפט אין זיין מוזיק, ווייל די מוזיק איז ניט אַ צוועק פיר זיך אַליין, נאָר זי איז אַ מיטעל צו ווירקען אויף דעם מענ-שען'ס געפיהלען. אין היינטיגער צייט איז וואַגנער'ס מוזיק די הערשענדע ביים גרויסען פּובליקום. עס געפינען זיך נאָך אַפילו פון די אָנהענגער פון קלאַסישער מוזיק, וועלכע זיינען געגען וואַגנער'ס מוזיק, אָבער דאָס שטערט ניט, אַז זיינע בעריהמטע אָפּעראַס, ווי „טאַנהייזער", „לאָהענגרין" און „דער רינג פון די ניבעלונגען", זאָלען פאָרגעשטעלט ווערען אויף אַלע ביהנעס; זיי

זיינען זאָגאר געוואָרען א שולע פיר אלע יונגע קאָמפּאָניסטען ניט נאָר אין דייטשלאנד, נאָר אויך אין אויסלאנד.

אויך די מאלער-קונסט האָט אין מיטען פון 18טען יאָהרהונ-דערט גענומען אן אנדער וועג. זי האָט זיך בעפריים פון די רעגלען, וועלכע האָבען זי געהאלטען אין צוואנג. די פערטרעטער פון דער נייער

ריכאַרד וואַגנער.

ריכטונג אין איטאליען זיינען יעווען: פעטרא דא קאָרטאָנא, אנדרעא סאקקי און קארלא מאראטטי. אָבער גע-גען דיזער ריכטונג האָט באלד אַרויסגעטרעטען א צייט פון אונאַטירליכקייט און אויבערפלעכליגקייט. דאָס האָט געווירקט, אז די ליבהאָבער פון וואהרער

קונסט האָבן שטארקער אנגעהויבען צו שטרעבען צו דער אלטער קלאסישער קונסט. צו דיזע האָט געהערט אין דייטשלאנד דער זאקסישער מאלער ראפאעל מענגס (1728—1779). די הויפט־פערטרעטער פון דיזער קלאסישער ריכטונג זיינען געווען: קארסטענס (1754—1798), פערנאוו (1763—1808) און קאָך (1768—1839).

געגען דער קלאסישער שולע זיינען ארויס די ראָמאנטיקער, וועלכע האָבען זיך געווידמעט צו קריסטליך־רעליגיעזע דארשטעלונגען נאָך דעם מוסטער פון אלט־איטאליענישע און אלט־דייטשע געמעלדען. זיי האָבען געלעבט אין רוים אין דער ארט און וויזע, ווי עס לעבען די מאָנאכען אין א מאָנאסטיר, ווי ברידער פון איין פאמיליע. אָן דער שפיץ פון דיזער גענאסנשאפט איז געשטאנען פריעדריך אָווערבעק (1789—1869). אייגער פון די וויכטיגסטע ראָמאנטיקער איז געווען פעטער קארנעליוס (1783—1867). זיינע מייסטער־ווערק זיינען די געמעלדעם, וואָס ער האָט געמאכט אין אויפטראג פון קעניג לודוויג פון באיערן. זיין סטיל איז עדעל און גרויסארטיג. זיינע פארמעס זיינען פול און שען. ווילהעלם שאדאוו (1789—1862) האָט געזאמעלט אין דיססעלדארף א רייהע פון שילער, וועלכע האָבען זיך געקענט פערגלייכען אין זייער היסטאריען־מאלערי מיט קארנעליוס און זיין מינכענער שולע. פון זיינע דיססעלדארפער שילער זיינען מעהר בעקאנט פיליפ פיט (1793—1877) און שנארר פאן קארולספעלד (1794—1872). דיזער לעצטער האָט זיך בעזונדערס פערשאפט גרויסע בעריהמטהייט דורך זיין אויל־געמעלדע „די האָכצייט צו קאנאא", ווי אויך דורך זיינע פרעסקא־געמעלדען פון דעם ניבעלונגען־ליד.

דער אייגפלוס פון קארנעליוס אויף די נייע קונסט איז געווען זעהר בעדייטענד. די ביידע קונסט־שולען אין מינכען און דיססעלדארף האָבען איהם צו פערדאנקען, וואָס זיי האָבען געבליהט. פון דער מינכענער שולע צייכנען זיך בעזונדערס אויס גענעלי פון בערלין (1800—1868) און מאריטץ שווינד (1804—1871). גענעלי איז געווען א מייסטער אין קלאסישער שענהייט פון פארמעס. שווינד איז געווען איבערהויפט בעשעפטיגט ביי דער אויספוצונג פון די קעניגליכע געבוידעס אין מינכען. אין רייכקייט פון פאנטאזיע און גייסט האָט ער צו זיך ניט געהאט קיין גלייכען. אלס לאנדשאפט־מאלער האָט זיך בעריהמט געמאכט פריעדריך פרעללער (1804—1878).

אָבער דיזע אַלע נעמען זיינען געשטעלט געוואָרען אין שאַטען פון ווילהעלם קאַולבאַך (1805—1874). קאַולבאַך האָט גענומען די שטאָפען צו זיין מאַלעריי נאָר פון דער געשיכטע און פון דער פּאָעזיע, אָבער קיין זאַך ניט פון דער רעליגיאָן. די בעסטע פון זיינע ווערק זיינען: „די הוננען־שלאַכט", „די צושטערונג פון ירושלים" און די זעקס בילדער פון דער געשיכטע, וואָס געפינען זיך אין דעם בערלינער מוזעאום. זעהר פאָלקסטימליך זיינען זיינע בילדער, מיט וועלכע ער האָט אילוסטרירט גאָ־טהע'ס „ריינעקע פוקס". די לאַנדשאַפט־מאַלעריי האָט זיך ענטוויקעלט אונ־טער די הענט פון ראָטטמאַנן (1798—1850) און די ביידע פריעס. פון די אינגסטע מאַלער־קינסטלער זיינען זעהר בעריהמט: פּילאָטי, דורך זיינע געשיכטליכע געמעלדען, לענבאַך דורך פּאָרטרעטען, דעפרעגגער דורך באַיערישע פאָלקס־סצענעס, גאַבריעל מאַקס און באָקקלין. דער לעצטער האָט זיך בעזונדערס אויסגעצייכענט דורך די אָריגענעלע פאַרבען, וואָס ער האָט געגעבען זיינע משונה'דיגע שטאָפען. זעהר פיעל בעוואונדערט איז געווען דער מאַלער מאַקאַרט (1840—1884) דורך זיינע רייכע פאַרבען. אין בערלין האָבען זיך בעריהמט גע־מאַכט די קינסטלער אַדאָלף מענצעל און אַנטאָן פאָן ווערנער דורך זייערע בילדער פון פּרייסיש־דייטשע עראינערונגען, וועל־כע האָבען געהאַט אַ גרויסען בייפאַל.

אויך אין אַנדערע לענדער האָט די מאַלער־קונסט אין 18טען און 19טען יאָהרהונדערט געמאַכט גרויסע פאָרטשריטען. אין פראַנקרייך האָט זשאַ־קעס לואיס דאַוויד (1748—1825) אויפגעהייבען די פאָהן פון קלאַסיציזם, און די שולע, וואָס ער האָט געגרינדעט, האָט לאַנג עקסיסטירט און קיינער איז ניט אַרויס געגען איהר. די בעקאַנטעסטע אָנהענגער פון דיזער שולע זיינען: זשעראַרד (1770—1836), זשאַן גראָס (1771—1835) און רעניאָלט (1754—1829). פּרודהאַן דאַגע־גען איז נאָכגעגאַנגען נאָך קאָררעדזשיאָ און האָט בעוויזען אַ נייע ריכטונג דורך די צאַרטהייט פון די קאָלאָרען און די ליכט־ווירקונג פון די פאַרבען.

איינער פון די בעריהמטעסטע פראַנצויזישע קינסטלער איז האָראַס ווערנעט (1789—1863), אַ מייסטערהאַפטער שטימונגס־מאַלער און קריגס־מאַלער. אייניגע פון זיינע בילדער פון דעם מיליטערישען לעבען האָ־בען בעגייסטערט דאָס פראַנצויזישע פאָלק. זעהר בעריהמט האָבען איהם געמאַכט זיינע געשיכטליכע בילדער, וועלכע געפינען זיך אין היסטאָרישען מוזעאום אין ווערסאַיל.

די פראנצויזישע ראמאנטישע שולע, וועלכע האט געגעבען א שטארקען שטויס דער קלאסישער ריכטונג, האט זיך אימער געהאלטען ווייט פון אי-בערטרייבונגען. די נייגונגען פון די פראנצויזען צו רעאליסטישער דאר-שטעלונג איז געווען זעהר שטארק. איבערהויפט איז די ראמאנטישע ריכ-טונג געווען שטארק קולטווירט אין פראנקרייך, בעזונדערס דורך פאול דעלאראשע (1767—1856), קוטיורע (1815—1879) און דעלאקרואא (1800—1864). א גרויסע בעריהמטהייט אין לאנד-שאפטס-מאלעריי איז געווען אלעקסאנדער קאלאמע (1810—1864). די בעסטע און גרויסארטיגסטע פון זיינע לאנדשאפטס-בילדער זיינען די אלפען-לאנדשאפטען. דארע (1833—1883) האט זיך ערוואָרבען גרויסע בעריהמטהייט דורך זיינע אילוסטראציאָנען צו דער ביבעל.

פראנקרייך האט געהאט א שטארקען איינפלום אויך אויף די אוים-לענדישע קונסט. דאס האבען געוויזען די איטאליענישע קינסטלער פיעט-רא בענוועגוטי, אפפיאני און קאמוטשיני. אין בעלגיען האט די גאנצע קונסט-שולע אונטער דעם איינפלום פון דעם פראנצויזישען קינסטלער דאווירד גענומען די קלאסישע ריכטונג, פון וועלכער די בעריהטעסטע אנהענגער זיינען געווען: ברעע (1773—1839), פאלינק (1781—1839) און נאוועז (1787—1856). אבער מיט דעם ענדע פון קלאסיציזם זיינען די בעלגיער וויעדער געגאנגען אין די טריט פון זייערע אלטע מייסטערס. גאללייט (1810—1887), ביעפווע (1808—1882) און וואפפערס (1803—1874) האבען זיך א קעהר געטאָן צו א קרעפטיגען רעאליזם.

דורכאוים זעלבשטענדיג איז געווען די ענטוויקלונג פון דער מאלער-קונסט אין ענגלאנד. די מאלער אין ענגלאנד האבען זיך וועניג בעשעפטיגט מיט היסטאָרישע בילדער, און האבען מעהרסטענס געשאפען בילדער פון אויפאכען לעבען, פארטרעטען און לאנדשאפטען. די סצענעס פון פאלקס-לעבען, וועלכע זיינען געשאפען געווָארען פון אויסטלעיק און דע-ווירד ווילקיע (1785—1841), זיינען די בעסטע און אָנציהענדסטע פון די קונסט-ווערק פון דער נייעסטער צייט. די לאנדשאפטען פון טורנער (געשט. 1854) און די פארטרעטען פון לאורענס (1769—1830) זיינען זעהר ליבליך. אין אלגעמיין צייכנען זיך אויס די בילדער פון די ענגלישע קינסטלער דורך זייער פארבען-ווירקונג און דורך די גלענצענדע ליכט-עפעקטען.

די בילדהויער-קונסט (סקולפטור) איז אין דער נייער צייט וויעדער בעלעבט געוואָרען דורך דעם בעריהמטען קינסטלער אלבערט טהארוואלדסען (1770—1844) פון קאָפענהאגען, וועלכער האָט דאָס אלטערטום וויעדער בעלעבט. מיט זיינע מייסטער-ווערק קען ער גע-שטעלט ווערען אין איין רייהע מיט די גרעסטע בילדהויער פון אלטען גרי-כענלאַנד. זיינע פּאַרבילדער, זיינע מוסטערן זיינען געווען די בילדער פון די גריכישע געטער און העלדען, אין זיי האָט ער געזוכט די געזעצען פון דער קלאַסישער סקולפטור. ער האָט זיך אָבער באַלד אויך גענומען צו קירכליכער בילדהויערי. די אנדערע בילדהויער, ווי שאדאוו (1764—1850) פון בערלין, און לודוויג שוואנטהאלער (1802—1846) ווערען עטוואָס פערדונקעלט פון דעם גלאַנץ פון טהארוואלדסען. אין דער נייער סקולפטור שטעהט כריסטיאן רויך (1777—1857) אין דער ערסטער רייהע. פון זיינע שילער איז דער בעריהמטעסטער ערנסט ריעטשעל (1804—1861).

אין פראַנקרייך האָט זיך די סקולפטור באַלד בעפרייט פון דער הער-שאפט פון דער אנטיקער פאָרמע און האָט געשטרעבט מעהר צו לעבעריגער ווירקליכקייט. דיזע ריכטונג איז געטריבען געוואָרען צו וויט פון דאוויד (1793—1856). א שטאַרקער פערעהרער פון דארשטעלונג פון קערפערליכער שענהייט איז געווען דער זשענעוואַ'ער קינסטלער זשאמעס פראדיער (1792—1852).

אין דער ארכיטעקטור פון דער נייער צייט האָט זיך אויסגע-צייכענט שינקעל (1781—1841). ער איז דער גרינדער פון דער נייער בערלינער בויקונסט.

וועז מיר וואַרפען א בליק אויף די פערבריטונג פון דער העכערער גייסטיגער קולטור, זעהען מיר א מערקווירדיגעם בילד. וואָס אָנבעטרעפט קונסט און ליטעראטור, איז זי היינט ניט מעהר די מאָנאָפאָל פון די הער-שענדע קלאַסען. זי דרינגט אימער אריין אין וויייטערע קרייזען און זי הייבט אָן צו ווערען דאָס אלגעמייענ פערמעגען פון פאלק. דאָס האָט מען אָבער ניט צו פערדאנקען דער גרויסמוטיגקייט פון די בעזיצענדע קלאַסען, נאָר דאָס פאלק איז דורך זיינע ערפינדונגען אליין צוגעקומען צו דיזע גי-טער. גראַווירען אויף קופער, שטאָהל און האָלץ, ליטאָגראַפיע און פאָטא-גראַפיע האָבען געקראָגען א הויכע אויסבילדונג, און די ווערק פון דער בילי-דענדער קונסט זיינען געוואָרען צוגענגליך אפילו דעם אָרימאַן. די קונסט פון אילוסטראַציאָנען בעהערשט היינט דעם ביכער-מארק, און וועז מען

נעהמט נאָך אין בעטראַכט די מוזעאומס און די בילדער־גאַלערעען, וועלכע יעדער איינער קען אָפען זעהן אין די גרעסערע שטעדט, מוז מען צוגעבען, דאָס היינט ווערט דער געפיהל פיר דאָס שענע זעהר פיעל אויפגעפאַסט.

גאַנץ אַנדערס איז די זאַך מיט די וויסענשאַפטען. דאָ זיינען אַלע פאָרטשריטען און געווינסען נאָר צו נוצען פון וועניגע קלאַסען פון דער בע־פעלקערונג. „אויך די וויסענשאַפטען", זאָגט ווילהעלם עקקרוד זעהר ריכ־טיג, „וועלכע זיינען לויט די שען־קלינגענדע פראַזען פון ליבעראַלע העלדען דער טעמפּעל פון דעמאָקראַטיע, טראָגען דעם שטעמפּעל פון דער קלאַסען־קולטור. עס איז וואַהר, דאָס מאַנכע אַלגעמיינע רעזולטאַטען זיינען גע־וואָרען דאָס אייגענטום פון אַלע קלאַסען פון פאָלק. ווען אַריסטאָטעל וואָלט היינט אויפשטעהן פון קבר, וואָלט ער, דער גרעסטער וויסענשאַפטליכער זשעניע פון דער אַלטער צייט, געווען אַן אונוויסענדער מענש ווי אַן איינ־פאַכער שול־יונג. ביז אין די לעצטע שיכטען פון פאָלק זיינען היינט איינ־געדרונגען וויכטיגע מעכאַנישע, פיזיקאַלישע, אַסטראָנאָמישע און מאַטהע־מאַטישע קענטניסען. אָבער דיזע אַלע קענטניסען זיינען נאָר ברעקלאַך, וואָס פאַלען אַראָפּ פון אַ צויבערהאַפט־רייכען טיש. אין פערגלייך מיט דעם, וואָס עס געניסען די פריווילעגירטע קלאַסען, האָבען דיזע קענטניסען קיין שום בעדייטונג ניט, און אין דיזער בעציהונג איז דער אונטערשייד צווישען די איינצעלנע קלאַסען אַזוי גרויס ווי אין דער הינזיכט פון דער מאַטעריעלער קולטור.

די וויסענשאַפט איז געוואָרען די מאָנאָפּאָל פון די אוניווערזיטעטען. פון אַ דעמאָקראַטיע קען גאָר קיין רייד ניט זיין. דאָס העכערע בירגערטום האָט געלעגט זיין מעכטיגע האַנט אויך אויף דיזע אינסטיטוטען און ווייס ווי צו בעהאַלטען די היר אויפגעקליבענע אוצרות פיר זיינע זיהן, סיי פיר זייערע קאַריערעס, סיי בלויז אין טהעאָרעטישע אינטערעסען. די וויסענ־שאַפט איז אַזוי ווייט געוואָרען די מאָנאָפּאָל פון די אוניווערזיטעטען, דאָס מען קען זי היינט נאָר בעטראַכטען אַלס דאָס יעניגע, וואָס ווערט געלערנט אין די אוניווערזיטעטען. נאָר דאָס, וואָס ווערט בעקאַנט געמאַכט פון דעם עקספּערימענטיר־טיש, פון דער קאַטהעדרא פון די הויך־שולען, טראָגט היינט דעם שטעמפּעל פון וויסענשאַפטליכקייט".

די נייעסטע אידישע געשיכטע.

אינלייטונג.

די אידען ערב דער פראנצויזישער רעוואלוציאן.

די פאליטישע און סאציאלע לאגע פון די אידען ערב דער פראנצויזישער רעוואלוציאן איז געווען אין אלע לענדער כמעט איינע און די זעלבע. איבעראל האט מען פיר זיי געשאפען ספעציעלע געזעצען, וועלכע האבען זיי בערויבט פון אלע מענשליכע רעכטען. אין אלע לענדער האט מען די אידען בעטראכט ווי פרעמדע. מען האט זיי ערלויבט זיך בעזעצען אין בעשטימטע ערטער, זיך בעשעפטיגען מיט קליינינקייטען, אום דאס לעבען צו ערהאלטען, אבער אונטער זעהר שווערע בעדינגונגען, וועלכע די גוטס-בעזיצער אדער די בעאמטע האבען דיקטירט. פיר דיזע שווערע בעדינגונגען האבען די אידען געמוזט בעצאהלען שווערע ספעציעלע שטייערן, וועלכע האבען געטראגען דעם נאמען „שוצגעלט", ד. ה. געלט פיר די בעשיצונגען פון די אידען. . אבער דאס „שוצגעלט" האט זיי ניט בעשיצט פון אלערליי סארטען אונטערדריקונגען. דער איד האט ניט געטארט ארוים פון דעם ארט, וואס איז איהם בעשטימט געווארען צו וואוינען, ניט בעשעפטיגען זיך מיט געוויסען סארטען ארבייט, די צאהל פון חתונות פיר אידען איז געווען בעשרענקט, אום די צאהל זייערע זאל זיך ניט פערגרעסערן. איבערהויפט האבען אזעלכע געזעצען געהערשט אין דייטשלאנד און עסטרייך.

עס פערשטעהט זיך, דאס אונטער אזעלכע בעדינגונגען איז די עקאנאמישע לאגע פון די אידען געווען זעהר א טרויעריגע. עס איז געווען ערלויבט דעם אידען צו האנדלען נאר מיט קליינינקייטען, קיין רעכטע אר-בייט האט ער ניט געטארט טאן. מען האט זיי ערלויבט נאר צו פערלייהען געלט אויף פראצענט און צו זיין שענקערס, פערקויפען בראנפען צו די בויערן אין די דערפער. דיזע ביידע בעשעפטיגונגען האבען שרעקליך ערנידרינגט דעם אידען אין די אויגען פון די קריסטען.

אבער אין דער קולטור פון די אידען האבען זיך דאמאלס אנגעהויבען בעווייזען צוויי פערשיידענע בעזונדערע: אין פוילען — די חסידות, וועלכע איז בעשאפען געוואָרען פון מענשען, וואס זיינען ניט צופרידען געווען מיט די טרוקענע לומדות פון די רבנים, און האבען געפאדערט עטוואס ערפרישענדעם פיר דאס הארץ, און אין דייטשלאנד — די השכלה, פון וועלכער מענדעלסאן איז געווען דער גרינדער. דיזע בעווענונג האט מיט דער צייט אנגענומען צוויי פערשיידענע וועגען: איינער האט געשטרעבט צו פריינערן דאס יודענטום דורך פעראייניגונג מיט בילדונג, און דער צווייטער האט געשטרעבט צו פערניכטען עס דורך רעפארמעס.

דער ערסטען שריט צו פערבעסערן די לאגע פון די אידען אין דייטשלאנד האט געמאכט דער קריסטליכער פובליציסט און בעאמטער כ ר י ס ט י א ן ו י ל ה ע ל ם ד א ה ם מיט זיין בוך אונטער'ן נאמען „איבער די בירגערליכע פערבעסערונג דער יודען", בערלין 1781. אין דיזען בוך ערקלערט ער, דאס געוויסע רעפארמעס אין דעם אידישען לעבען וועלען ברייגעז נוצען ניט נאר די אידען זעלבסט, נאר אויך דעם דייטשען פאלק, דער רעגירונג און דעם גאנצען לאנד. אין דיזען בוך שילדערט דאהם די טרויעריגע לאגע פון די אידען, די שרעקליכע ערניידריגונגען, וואס זיי ליידען אויף יעדען טריט, די שווערע לאסט פון שטייער, וואס זיי מוזען צאהלען פיר יעדערן מיטגליד פון א פאמיליע, זאגאר פיר א קינד, וואס איז נאר וואס געבאָרען געוואָרען, ווי מענשען מיט שארפע קעפ בענוצען זייער שארפזין נאר פיר קלייניע ניט וויכטיגע זאכען, ווייל מען גיט זיי ניט די מעגליכקייט צו געברויכען זייער פערשטאנד פיר וויכטיגע זאכען. דער איד האט ניט געהאט דאס רעכט צו פאהרען פון איין שטאדט אין אן אנדערע ביז ער האט בעצאהלט א געוויסע סומע געלט. וועז דער בעריהמטער אידישער געלעהרטער און פילאזאף מ ש ה מ ע נ ד ע ל ס א ן האט געוואלט אריין אין דרעזדען האט ער געמוזט בעצאהלען פיר זיין פערזאן די זעלבע סומע, וויפיעל מען האט בעדארפט בעצאהלען פיר אריינלאזען אין שטאדט א שטיק פיה. דאס האט געהייסען „יודענגעלייט" (דורכלאז-שטייער פיר אידען).

אין זאקסען האבען אידען געמענט וואוינען נאר אין א בעשטימטער צאהל, אבער קיין סינאגאג האבען זיי ניט געטארט האבען, זיי האבען אויך ניט געטארט קויפען קיין הייזער און בעשפטיגען זיך מיט וועלכער עס איז מלאכה אדער האנדעל אויסער מיט אלטע קליידער. פיר דיזע רעכטען האט דער פאמיליען-פאטער געמוזט צאהלען שווערע שטייערן — 70

טהאלער א יאהר פיר זיין פערזאן, 30 טהאלער פיר זיין ווייב און 5 טהאלער פיר יעדעם קינד. דער, וואם האט ניט געקענט בעצאהלען דיזע שווערע שטייערן, איז ארויסגעטריבען געוואָרען פון לאנד. כמעט דאם זעלבע איז געווען מיט די אידען אין באיערן. אין פראנקפורט אם מאין איז דער ג ע ט א אדער די יודענגאם געווען שרעקליך. ניט אומזיסט האט דיזע גאם געטראגען דעם נאמען „די נייע מצרים". אין דיזער גאם האבען געוואוינט איבער 500 אידישע פאמיליעס, צווישען וועלכע עס האבען זיך געפונען אויך אייניגע רייכע און געבילדעטע. דאָרט איז געבאָרען געוואָרען דער בעריהמטער קעמפער פיר פאָליטישע פרייהייט לודווינ ב ערנ ע (ליב ברוך). אויסער דעם געטא האט קיין איד ניט געטאָרט נעהן, נאָר מיט דער ערלויבניס פון די בעאמטע פון שטאדט. אין געוויסע גאסען האט א איד קיין מאל ניט געטארט זיך בעווייזען. פון די 500 פאמיליעס האבען נאָר 12 מענשען געמענט חתונה האבען אין צייט פון א יאהר. דעם גרונד, פארוואס מען האט ניט צוגעלאזען אידען צו זיין בעלי מלאכות, האט אפען ארויסגעזאגט די רעגירונג פון באדען — ווייל די אידען זיינען פעהיגער פון קריסטען און וועלען קאנקורירען מיט זיי. אין דער זעלבער לאגע זיינען אויך געווען די אידען אין האמבורג. זייערע קינדער האט מען ניט אריינגענומען אין די פאלקס-שולען.

פריסען. ערגער ווי איבעראל איז געווען די לאגע פון די אידען אין פריסען, אין דער צייט פון דער רעגירונג פון דעם פרייגעזאנענעם געבילדעטען קעניג פרידריך דעם 2טען (דעם גרויסען). דאם גאנצע אידישע לעבען איז געווען געבונדען ווי מיט אייזערנע קייטען. דער קאדעקס פון געזעצען וועגען אידען, וואם איז פערפאסט געוואָרען אין 1750, איז געווען א לאנגע רייהע פון בעשרענקונגען און בעגרענצונגען, וועלכע האבען געמאכט זייער לעבען אונטערטרעגליך. אין יאהר 1787 האט א דעפוטאציאן פון די אידישע געמיינדעם אין פריסען זיך געוועندט צו דער רעגירונג מיט א ביטע צו פערגרינגערן זייער לאגע. די פערשיידענע אפצאהלונגען, בעקלאגען זיך די אידען אין דיזער ביטשריפט, פעראָרימען זיי. די געמיינדע מוז צאהלען יעהרליך 25 טויזענד טהאלער. אויסער דעם האבען די אידען געמוזט צאהלען „זילבערנעם אקציז" (קיינער האט ניט געוואוסט פארוואם דאם איז), פאזשארנע אפצאהל, שטעמפעל אפצאהל, וואהל-אפצאהל, פיר דאם רעכט צו ערוועהלען איין מאל אין 3 יאהר גבאים, חזנים, שמשים און פיעלע אנדערע אפצאהלען. פיר חתונה האבען האט א איד געמוזט בעצאהלען פון 20 ביז 80 טהאלער, און פיר דעם חתונה-שיין בעזונדער 14 טהאלער. וועו

דער חתן אָדער די כלה זיינען געווען אינגער פון 25 יאָהר האָט מען בעדאַרפט צאָהלען פיר די ערלויבנים מיט 40 טהאַלער מעהר. פיר אַ ניי־געבאָרענעס קינד האָט מען געמוזט צאָהלען ביז 160 טהאַלער. פיר איבערפאָהרען אין אַנדערע שטעדט האָבען אידען בעדאַרפט צאָהלען גרויסע סומעס געלט, און זיי האָבען נאָך דערצו געליטען שרעקליכע ערנידריגונגען ביים אַריינ-פאָהרען אין די אַנדערע שטעדט. זעהר פיעל האָבען די אידען געליטען פון דער „פּאָרצעלייענער אָפּצאָהלונג". ביי אַ חתונה, ביי קויפען אַ הויז און אַנדע-רע וויכטיגע צופעלען האָט אַ איד געמוזט פון דעם קעניגליכער פּאַרצעליי־פּאַב-ריק קויפען פּאַרצעליי ביז דעם ווערט פון 300 טהאַלער און פערקויפען דאָס אין אויסלאַנד. אין אַ צייט פון אייניגע יאָהר האָבען אידען פערלאָרען פון דיזען מסחור איבער 100,000 טהאַלער. ווען איינער איז ניט אין שטאַנד גע-ווען צו קויפען פּאַרצעליי, האָט מען פערקויפט זיין הויז אָדער אייגענטום אום צו בעצאָהלען די פּאַרצעליי־סומע. די פּאַבריק איז געווען בעוואוסט איבער-אַל מיט'ן נאָמען: „יודען־פּאָרצעללאַן".

וואָס פיר רעכטען האָט מען געגעבען דערפאַר די אידען? מיט ערד-אַרבייט, מיט אַרענדע האָט אַ איד זיך ניט געטאָרט בעשעפטיגען. זאָגאַר אַ שפּייז־קראָם איז איהם ניט געווען ערלויבט צו עפנען. צו קיין האַנט־אַרבייט האָט מען איהם ניט צוגעלאָזען. מעהר ווי 2 קינדער האָט ער ניט געטאָרט האָבען; און ווען ער האָט יע געהאַט מעהר, האָט מען די איבריגע פון לאַנד אַרויסגעשיקט. דער איד איז געווען געצוואונגען צורייסען זיין פאַמיליע, צו־ברעקלען זיין קאַפּיטאַל צוליב אַזעלכע גזירות. ווען מיראַבאָ איז געווען אין 1786 אין בערלין האָט ער געזאָגט, דאָס פרידריך'ס געזעצען וועגען אידען פּאַסען נאָר פיר אַ קאַניבאַל (מענשען־פרעסער).

דאָך האָבען דיזע אַלע בעשרענקונגען ניט געשטערט די אידען צו איבער-געבען זיך צו בילדונג, וועלכע איז געווען דער גייסט פון דער צייט. די ביל-דונג האָט זיי אַפילו קיין שום פּריווילעגיעס ניט געגעבען. זאָגאַר אַ פּערזאָן ווי מענדעלסאָן האָט ניט געהאַט קיין רעכט צו וואוינען אין בערלין. דאָס איז איהם ערלויבט געווען כל זמן ער איז געווען בוכהאַלטער אין אַ האַנדעלס־הויז. אָבער די פּרייסישע בירגער האָבען אויך די אידישע געבילדעטע פער-אַכטעט. ווען מענדעלסאָן איז געקומען אין קעניגסבערג (1777) צו בעקענען זיך מיט דעם בעריהמטען פילאָזאָף קאַנט און איז אַריין אין אוניווערזיטעט צו הערען זיין לעקציע, האָבען איהם די סטודענטען אויסגעפייפט מיט גרויס פעראַכטונג. מענדעלסאָן האָט זיך געמאַכט ניט וויסענדיג און איז פערבלי-בען ביז צו ענדע פון דער לעקציע. נאָכדעם איז ער צוגעגאַנגען צו קאַנט'ן

און דיזער האָט איהם הערצלעך געגריסט און אַרומגענומען מיט ביידע הענט, און איז מיט איהם געאַרמט אַרויס פון אוניווערזיטעט. די סטודענטען האָבען זיך פערוואונדערט אויף די עהרע, וואָס דער גרעסטער פילאָזאָף אין דער וועלט האָט געצייגט א נידריגען האַרבאַטען אידען מיט א שפיציגען בערדעלע, און האָבען אָנגעהויבען קוקען אויף איהם מיט גרויס רעספעקט.

אָבער די בילדונג פון די אידען האָט דאָך געהאָט א ווירקונג אויף די העכערע קלאַס פון דער דייטשער געזעלשאפט. א גרויסע ענדערונג צווישען זיי האָט געמאכט לעססינג'ס ווערק „נאַטהאַן דער ווייזע" (נתן דער חכם). מען האָט זיך דערפון דערוואוסט, דאָס צווישען אידען זיינען דאָ גרויסע דענקער און ליבעראלען. און דעריבער, ווען מען האָט פאַרגעשטעלט אויף דער ביהנע שעקספיר'ס דראַמא „שאילאָק", וועלכע שטעלט פאָר א אידען מיט זעהר שוואַרצע פאַרבען, האָט דער גרויסער שוישפילער פון יענער צייט פ ל ע ק זיך געפונען געצוואונגען שוואַכער מאַכען דעם איינדרוק פון דער דראַמא און האָט ערקלערט, דאָס די ביהנע שטעלט פאָר די גוטע זייט ווי די שלעכטע פון אידען ווי פון קריסטען. דאָס שטרעבען פון פריעדריך דעם גרויסען צו פערבריטערן אינדוסטריע אין פרייסען האָט געגעבען די מעגליכקייט אייניגע אידען צו ערווערבען רייכטום. די באַנקירען אפרים, קאָהן, מייער, איטציג האָבען געשפילט א גרויסע ראָלע אין בערלין און האָבען געשאפען בעריהמטע פאַאָנען, פערזאַמלונגס־זאַלען, וואו די גרעסטע אַרים־טאַקראַטיע האָט געזוכט די בעקאַנטשאפט און פריינדשאפט פון געבילדעטע אידען און זייערע שענע פרויען. איבערהויפט איז בעריהמט געווארען דער סאַלאָן פון דער בעריהמטער אידישער שענהייט הענרי עטע הערץ, די פרוי פון אידישען דאָקטאָר מארקוס הערץ, מענדעלסאָן'ס א תלמיד.

נאָך דעם טויט פון פריעדריך דעם גרויסען איז אַרויף אויף'ן פרייסישען טראָן פריעדריך ווילהעלם דער 2טער (1786). ער איז געווען בעוואוסט אלס א ליבעראַלער גוטער מענש און די פאַרשטעהער פון דער אידישער געמיינדע אין בערלין האָבען זיך געוועגדט צו איהם מיט א ביטשריפט (6טען פעברואר, 1787). צו פערבעסערען די אידישע לאָגע און אָפשאפען די שרעקליכע בעשרענקונגען און די שווערע אָפצאָהלונגען פון די אידען. דער קעניג האָט בעשטימט א קאָמיסיאָן, וואָס זאָל זיך בעשעפטיגען מיט דיזער פראַגע. אָבער צום בעדויערן האָט די קאָמיסיאָן אויסגעארבייט אזעלכע דריקענדע רעגלעמענטען פיר אידען, דאָס זיי זיינען געווען פיעל ערגער פון דעם „רעגלאַמענט" פון פריעדריך דעם גרויסען. דאָס איינציגע, וואָס די קאָמיסיאָן האָט געטאָן

פיר אידען איז געווען, דאָס זי האָט אָפּגעשאַפט דעם שענדליכען לייב־צאָל און די פּאַרצעליי־שטייער. דיזע נייע דריקענדע רעגלען זיינען אַרויסגעגע-בען געוואָרען אין דעם יאָהר פון דער פראַנצויזישער רעוואָלוציאָן (1789).

עסטרייך. ניט פיעל בעסער ווי אין פּרייסען איז געווען די לאַגע פון אידען אין עסטרייך אין יענער צייט. דער קיסר יאָזעף דער 2טער האָט אויך געהאַלטען די אידען פיר אַ שעדליכען עלעמענט פיר דאָס לאַנד. ער האָט ניט ערלויבט די אידען וואוינען איבעראַל, זיי האָבען ניט געהאַט קיין רעכט אויף עפענטליכען רעליגיאָנס־דינסט. ער האָט מבטל געווען די אידישע גע-ריכטס־הייזער, די רבנים זיינען געווען אונטערוואָרפען אין דיני גטין וקדושין אונטער די אַלגעמיינע געזעצען פון לאַנד, אָבער ער האָט זיי דאָך געגעבען מעהר רעכטען ווי דער קעניג־פילאָזאָף פריעדריך דער גרויסער פון פּרייסען. ער האָט זיי ערלויבט שטודירען אין אַלע רעגירונג־שולען און אוניווערזיטעטען; עפנען פאַבריקען און האַנדלען איבעראַל, זאָגאַר אין די דערפער; אַ איד האָט געמעגט לערנען אַלייערליי מלאכות, אָבער דעם טיטעל מייסטער האָט ער ניט געקענט בעקומען; עס זיינען אָפּגעשאַפט געוואָרען די אַלטע געזע-צען, דאָס אידען מוזען טראָגען בעזונדערע קליידער, ניט גלייך מיט דער קריסטליכער געזעלשאַפט, ווי אויך די בעליידיגענדע שטייער פון אידישע אורחים. אָבער דערפאַר איז די צאָהל אידען, וואָס האָבען געמעגט וואוי-נען אין עסטרייך געווען בעשרענקט.

זעהר שטאַרק האָט אויפגעטרייסעלט די אידישע געמיינדען דער בע-פעהל, דאָס אידען זאָלען זיין פערפליכטעט צי דינען אין דער אַרמעע. אי-בערהויפּט האָט דאָ געשפּילט די ראָלע דער רעליגיעזער געפיהל פון די אי-דען, וועלכע האָבען גוט פערשטאַנען, דאָס אַ סאָלדאַט קען ניט אָפּהיטען כשרות, שבת און יום טוב או. ד. גל. שרעקליך איז געווען די סצענע ביים ערסטען מאָל, ווען מען האָט גענומען אידישע רעקרוטען אין פּראַג און דער גרויסער רב פון יענער צייט, ר' יחזקאל לאַנדא, האָט געפיהרט די רעקרוטען צו דער שבועה. די גאַסען זיינען געווען פול מיט יללות פון אידען. דער רב האָט פאַר די רעקרוטען געהאַלטען אַ רעדע, פון וועלכער אַלע האָבען ביטער געוויינט און דער רב האָט גע'חלש'ט. די עקאָנאָמישע לאַגע פון די אידען אין עסטרייך איז געווען פיעל בעסער ווי אין דייטשלאַנד. די אידען האָבען דאָ פיעל פערברייטעט די אינדוסטריע. אין ב ע ה מ ע ן האָבען זיך געפונען 15 אידישע פאַבריקען, און קריסטליכע 43. אויך די אידישע אויטאָנאָמיע האָט נאָך דאָ אין פיעלע הינזיכטען עקסיסטירט, וועהרענד אין דייטשלאַנד איז פון איהר קיין זכר ניט געווען.

מעהר ווי איבעראַל האָבען די אידען אין גאַליציען, וועלכע איז דאַמאָלס איבערגעגאַנגען פון פּוילען צו עסטרייך, געליטען פון די רע-פאָרמעס פון יאָזעף דעם 2טען. די צאָהל אידישע חתונות איז פיעל פערקלע-נערט געוואָרען. מען האָט געמוזט נעהמען אַן ערלויבנים פון דער רעגירונג, וועלכע האָט געפאָדערט פון חתן אַן עקזאַמען אין דייטש און אַ גרויסע סומע געלט. מען האָט צוגענומען פון די אידען אין גאַליציען דאָס רעכט צו האַל-טען שענקען און נעהמען אין אַרענדע ערד, מיהלען או. ד. גל. דאָס האָט אָפּגענומען פון אַ דריטעל אידען די מעגליכקייט צו עקסיסטירען. דיזע בע-שרענקונגען האָבען צוגענומען פון די אידען יעדען צוטרויען צו דער רעגירונג, וועלכע האָט געשטרעבט געבען אידען בילדונג. די אידען האָבען ניט גע-וואוסט, דאָס דער קיסר וויל מיט זיינע רעפאָרמעס פערניכטען דעם אידי-שען נאַציאָנאַל־געפיהל און פיעל פון זייער רעליגיאָן. ער האָט זיך זאָגאַר קלאָר אויסגעדריקט אין אַ רעזאָלוציאָן פון 1788, דאָס די אידען וואָס ווילען בעקומען בירגער־רעכטען, מוזען זיך אָפּזאָגען פון פיעלע פון זייערע רעליגיע-זע געוואוינהייטען. און ווירקליך האָבען פיעלע אידען, וואָס זיינען געוואָרען פריידדענקער און שוואַך און זייער רעליגיאָן, בעקומען גרויסע פּריווילעגיעס, זיינען געוואָרען זעהר רייך, און אייניגע זיינען זאָגאַר געוואָרען גע-אַדעלט. אַ געאַדעלטע אידישע פרוי, די באַראָנעסע פאַנני אַרנשטיין, האָט געשפּילט אַ גרויסע ראָלע אין דער עסטרייכישער דיפּלאָמאַטיע און דער קיסר יאָזעף דער 2טער זעלבסט האָט זי גוט געקענט און האָט זי הויך געשעצט. די זעלבע בעשרענקונגען האָבען עקסיסטירט פיר די אידען אין אונגאַרן. אויסנאַהמען זיינען נאָר געמאַכט געוואָרען פיר די אידען, וואָס האָבען דורכ-געמאַכט אַן עקזאַמען אין דעם קורס פון אַ נאָרמאַל־שולע, און פיר די, וואָס האָבען געגאָלט די בערד.

פראַנקרייך. פאַר דער פראַנצויזישער רעוואָלוציאָן האָבען די אידען אין פראַנקרייך געהאַט וואוין־רעכט נאָר אין אייניגע שטעדט פון עלזאַס און לאָטרינגען, און אויך היער זיינען פיר זיי בעשטימט געווען געוויסע קוואַרטאַלען (געטאָס). אין אַוויניאָן, וועלכע האָט געהערט צום פּאַפּסט, האָבען נאָך עקסיסטירט די אַלטע אָרדנונגען. די יעזואיטען פלעגען קומען אום שבת און יום טוב אין די אידישע שולען און האָבען גע'-דרש'עט וועגען די הייליגקייט פון קריסטענטום און די פאַלשקייט פון יודענ-טום. זעהר אָפט פלעגען זיי כאַפּען אַ אידיש קינד און טויפען עס מיט גוואַלד.

זאָגאַר וואו די אידען האָבען געמעגט וואוינען איז זייער צאָהל געווען בעשרענקט: אין מעטץ האָבען געמעגט וואוינען ניט מעהר ווי 480 אידישע

פאמיליען און אין נאנטעס 180. פיר דאס רעכט צו וואוינען אין די שמוציגע געטאס האבען די אידען געמוזט צאהלען ניט וועניגער פון 20,000 ליוורעס א יאהר. אין שטראססבורג האבען די אידען געמעגט קומען נאר אויף א קורצע צייט און פערבליבען נאר אין געוויסע פונקטען, אום די קריסטען זאלען ניט קומען אין נעהענטערע בעציהונגען מיט זיי. און וועז א קריסט האט זיך ערלויבט פערדינגען א צימער צו א אידען, האט איהם די פאליציי בעשטראפט מיט 150 ליוורעס. זייענדיג בערוימט פון אלע רעכטען האבען אידען אין פראנקרייך געמעגט נאר פיהרען קליין־האנדעל און פערליהען געלט אויף פרא־צענט. פיעלע פון די קריסטען, וואס האבען געוואוסט, דאס מיט א אידען מעג מען טאן וואס מען וויל, פלעגען נעהמען פון אידען געלט אויף פראצענטען און גארניט בעצאהלען. דאס האט געצוואונגען די אידען צו נעהמען גרויסע פראצענטען, וויל די ריזיקע איז געווען גרויס. דערפאר האבען די קריסטען נאך מעהר פיינד געקראגען די אידען. מען האט די קריסטען ערלויבט צו מאכען פאלשע דאקומענטען, וועלכע האבען געצייגט, דאס די אידען האבען שוין לאנג אפגענומען דאס געליהענע געלט פון זיי, און אזוי זיינען פיעלע אידען אין גאנצען פערארימט געוואָרען.

אזוי איז דער איד געווען אין פראנקרייך רעכטלאז און פעראכטעט. ווער עס האט געוואלט און נעקענט האט געזוויגען דעם אידען׳ס בלוט. ער האט פיר אלין געמוזט צאהלען: פיר וואוין־רעכט, פיר איבערציהען פון איין ארט אויף אן אנדערען, פיר יעדע בעשעפטיגונג, פיר יעדען אטעם־צוג, פיר יעדען שפאן ערד, וואו ער האט געטראטען. די גוטס־בעזיצער, וואס האבען ערלויבט א אידען צו וואוינען אויף זייער ערד, האבען פון איהם דערפאר אויסגעזויגען זיין לעצטען טראפען בלוט. אבער די עלטערע קינדער האבען ניט געהאט דאס רעכט צו וואוינען צוזאמען מיט זייערע עלטערן — זיי האבען שוין געמוזט אויסוואנדערן. איניגע אידען פון עלזאס האבען זיך בעקלאגט אויף דיזעם אונרעכט פון די גוטס־בעזיצער פאר׳ן העכסטען געריכט פון לאנד, האט מען זיי געענטפערט, דאס עס איז פון זיי א חוצפה צו פערלאנגען מען זאל צווינגען אן אדעלמאן צו לאזען וואוינען א פראכטעטען אידען אויף זיין ערד; דער איד איז בעשאפען געוואָרען צו זיין א פראכטעטער נע־ונד׳ניק. און דער גוטס־בעזיצער האט דאס רעכט צו יעדער צייט איהם ארויסיאגען וויי א הונט.

אין יאהר 1784 האט דער קעניג לודוויג דער 16טער ארויסגעגעבען נייע געזעצען וועגען די אידען אין עלזאס אום צו פערבעסערן זייער לאגע, אבער אין גרונד גענומען איז זייער לאגע זעהר וועניג געענדערט געוואָרען,

עס זיינען געבליבען די זעלבע בעשרענקונגען פון וואוין־רעכט און פון היי־
ראט. דער רב, וואס האט געגעבען חופה וקדושין אהן דער ערלויבנים פון
דער רעגירונג, איז בעשטראפט געוואָרען מיט 3,000 ליוורעס אדער איז פון
לאנד ארויסגעטריבען געוואָרען.

די געדריקטע לאגע פון די אידען אין עלזאס האט זיי געטריבען פון לאנד
און פיעלע האבען זיך בעזעצט אין פאריז. אבער ווייל זיי האבען דארט
ניט געהאט קיין וואוין־רעכט האט מען זיי דארט פערפאלגט; מען פלעגט
דארט מאכען אויף זיי אבלאווס ווי אויף די אידען אין קיעוו, מאסקווא
און פעטערסבורג אין דער צייט פון אלטען רעזשים און מען פלעגט זיי פער־
שפארען אין טורמע און נאכדעם ארויסשיקען.

דאך האט זיך געפונען אין פאריז א אידישע קאלאניע פון 800 פערזאן.
זי איז בעשטאנען פון דייטש ספרדים און אריטש אשכנזים. אן דער שפיץ
פון די ספרדים איז געשטאנען דער אידישער פילאנטראפ יעקב ראד־
רינגס פערריראַ, דער גרינדער פון דעם אינסטיטוט פיר טויב־
שטומע. אויף אירם האט די רעגירונג ארויפגעלעגט די פליכט צו זארגן, דאס
צו דיזער געמיינדע זאלען ניט צוקומען קיין אידען, וואס האבען ניט קיין
דאקומענט, וואס ניט זיין וואוין־רעכט. אבער דיזער פארשטעהער האט מעהר
בעשיצט זיינע לאנדס לייט, ווי די דייטשע און פוילישע אידען. אייניגע
יאהר פאר דער רעוואלוציאן האט די רעגירונג געזעצט א קאמיסיאן וועגען
אידען, אין וועלכע עס זיינען אנגענומען געוואָרען אידישע פארשטעהער:
פון די ספרדים — פורטאדאָ, גראדיס און אנד.; פון די
אשכנזים — סערף־בערר פון שטראסבורג און ישעיה בער
בינג פון נאנסי. די אידישע פארשטעהער האבען געפאדערט גלייכע
בירגערליכע רעכטען, אבער די רעגירונג האט זיך נאך ניט ענטשלאסען אויף
אזא ראדיקאלע רעפארמע.

איטאליען. צום ענדע פון 18טען יאהרהונדערט איז די לאגע פון אי־
דען אין איטאליען געווען זעהר טרויעריג. אין 1775 האט דער פאפסט פיאוס
דער 6טער ארויסגעגעבען אן עדיקט וועגען די אידען אין דעם געטא. אין
דיזען עדיקט האט ער צוזאמענגעשטעלט אלע אונמענשליכע פערפאלגונגען,
וואס זיינע אויסגעטראכט געוואָרען פון די גייסטליכע פיר די אידען אין דער
צייט פון מיטעלאלטער. דער איד האט געמוזט טראגען א געלע לאטע אויף
זיינע קליידער, ער האט ניט געטארט ארויס פון דעם געטא צו אטעמען
פרישע לופט. קיין אידישער ספר האט זיך ניט געטארט געפינען אין א אי־
דישען הויז אויסער א סדור און א תנ"ך. פיר ניט פאלגען דיזע געזעצען איז

א איד בעשטראָפט געוואָרען מיט גרויסע סומעס געלט אָדער זאָגאָר מיט קאַטאָרגע. די אידען האָבען געמוזט הערען די דרשות פון די מיסיאָנערען, און די רבנים זיינע געוועז פערפליכטעט צו בריינגען א געוויסע צאָהל צוהער פיר די דרשות.

די שוואַרצע מאַנאַכען האָבען אימער געהעצט די קאַטאָליקען צו מאַכען פּאָגראָמען אויף אידען אין דעם געטאָ פון רוים, וועלכער איז בעשטאַנען פון 7,000 נפשות. טויפען מיט גוואַלד אידישע קינדער איז געווען דער גרעסטער פערגניגען פיר די פאַנאַטישע גייסטליכע. אין 1787 האָט זיך אַן אָרימער איד געטויפט אין רוים או האָט געזאָגט די גייסטליכע, דאָס אין דעם געטאָ געפינען זיך צוויי יתומים, וואָס מען קען זיי טויפען. די אידען האָבען זיך דערוואוסט דערפון און האָבען בעהאַלטען די צוויי יתומים. די פּאָליציי האָט דערפאָר אריינגעוואָרפען אין טורמע 66 אידישע קינדער און האָט שרעקליך געפייניגט די אידישע פּאָרשטעהער. די אידען האָבען נעמוזט איבערגעבען די צוויי יתומים און בעצאָהלען א גרויסע קאָנטריבוציאָן.

ניט פיעל בעסער איז געווען די לאָגע פון אידען אין אַנדערע ערטער פון איטאַליען. אַן אויסנאַהמע האָבען געמאַכט די פּאָרט־שטעדט ליוואָרנא און פלאָרענץ, וואו די רייכע אימפּאָרטירער און באַנקירען האָבען געהאַט א גרויסען איינפלוס אויף דעם עקאָנאָמישען צושטאַנד פון די שטעדט, און האָבען אויסגעווירקט מען זאָל ערוועהלען פון זיי מיטגלידער צום שטאָדט־ראָט און זיי געבען דאָס רעכט צו וואוינען אויסער דעם געטאָ.

נידערלאַנד, ענגלאַנד, שוויץ און סקאַנדינאַוויען. האָלאַנד, וועלכע האָט געגעבען צופלוכט טויזענדער אידען פון שפאַניען, פּאָרטוגאַל און דייטשלאַנד פולע רעליגיאָנס־פרייהייט, האָט זיי אָבער ניט געגעבען קיין פולעם בירגער־רעכט. אין די גרויסע שטעדט פון האָלאַנד האָבען זיך געפונען גרויסע אידישע געמיינדעם ספרדישע און אשכנזישע, וועלכע האָבען געפיהרט גרויסע געשעפטען און האָבען געהאַט א בריטע אויטאָנאָמיע אין זייער געמיינדע־לעבען. ביי אַלעם דעם האָט מען די אידען ניט אריינגענומען קיין גילדע, זייערע קינדער האָט מען ניט צוגעלאָזען אין קיין שולע, הגם די אידען האָבען געצאָהלט שטייער צו אויסהאַלטען די שולען.

אויך די אידען אין ע נ ג ל א נ ד האָט מען נאָר געדולדעט, אָבער מען האָט זיי ניט געגעבען קיין גלייכע בירגער־רעכטען. אין לאָנדאָן און אין פיעל אַנדערע שטעדט זיינען געווען אידישע געמיינדעם מיט א גרויסער אויטאָנאָמיע; זיי האָבען פריי געפיהרט גרויסע געשעפטען און האָבען זיך בעשעפטיגט מיט פערשיידענע ארבייטען און אינדוסטריען, אָבער

זיי זיינען געווען אָפּגעשניטען פון עפענטליכען און פּאָליטישען לעבען פון לאַנד. די הויפּט־שטערונג אין דעם איז געווען דער נוסח פון דער שבועה, וואָס יעדער בעאַמטער האָט געמוזט געבען ביים אַריינטרעטען אין אַמט — דאָס ער שווערט „לויט דעם וואַהרען גלויבען אין קריסטענטום". די הויפּט־שטערונג צו אידישער גלייכבערעכטיגונג איז געווען די רעליגיאָן. דעריבער האָבען זיך דאַמאָלס געפונען אידישע פאַמיליעס, וועלכע האָבען געטויפט זייערע קינדער. איבערהויפּט האָבען זיך געפונען אַזעלכע צווישען די רייכע ספרדישע פאַמיליעס. די אידיש־דייטשע און פּוילישע פאַמיליעס זיינען געווען ניט זעהר רייך און ווייטער פון דער ענגלישער אַריסטאָקראַטיע, און דערפאַר איז דער נאַציאָנאַל־געפיהל געווען ביי זיי שטאַרקער.

אין דער שווייץ האָבען אידען ניט געהאַט קיין וואוין־רעכט. זיי האָבען געהאַט דאָרט בעשטימטע געטאָס, וואו זיי האָבען געמעגט פערבלייבען נאָר אַ געוויסע צייט. דאָס איז געווען נאָר אין צוויי שטעדט: אין ענדינגען און אין לענגנאַו, וועלכע האָבען שפּעטער געבילדעט אַ טייל פון דעם קאַנטאָן אַאַרגאַו. זיי האָבען געמוזט אַלע 16 יאָהר שליסען אַ נייעם אָפּמאַך מיט דער רעגירונג צו בלייבען וואוינען דאָרט. די בעדינגונגען, אויף וועלכע די אידען האָבען געמעגט פערבלייבען אין יענע שטעדט זיינען געווען: זיי זאָלען זיך ניט פערגרעסערן אין צאָהל; קיין חתונות ניט צולאָזען צווישען די אָרימע; אַ אידישע כלה פון דער פרעמד האָט געמוזט בריינגען ניט וועניגער פון 500 גולדען נדן. אַ איד האָט קיין רעכט ניט געהאַט צו קויפען אַ הויז, ערד, וואוינען צוזאַמען מיט אַ קריסט אין איין הויז. אין גאַנצען האָבען זיך אין דער שווייץ געפונען נאָר 150 אידישע פאַמיליעס. דאָס איז געווען דער צושטאַנד פון אידען אין דער פרייער שווייץ זאָגאַר אין די ערסטע יאָהרען פון דער פראַנצויזישער רעוואָלוציאָן.

אין דענעמאַרק האָבען אין יענער צייט געלעבט נאָר אונגעפעהר 3,000 אידען. אין דער הויפּשטאָדט קאָפּענהאַגען האָט מען צוגעלאָזט נאָר רייכע אידישע האַנדעלסלייט און דאָס אויך מיט גרויסע שווערינקייטען. פון געבען זיי דאָרט בירגער־רעכט איז קיין רייד ניט געווען זאָגאַר אין דער צייט פון דער פראַנצויזישער רעוואָלוציאָן.

אין שוועדען האָט אַ איד ניט געקענט וואוינען סיידען ער האָט זיך געטויפט פיר אַ פּראָטעסטאַנט. אין 18טען יאָהרהונדערט האָט מען שוין דאָרט ערלויבט וואוינען אידישע סוחרים. זיי האָבען געמעגט האָבען שולען נאָר אין דריי שטעדט: אין סטאָקהאָלם, געטעבאָרג און נאָרקעפּינג. אַן אויסלענדישען אידען איז זעהר שווער געווען אַריינצוקומען אין שוועדען. שפּו-

רען פון די אַלטע שוועדישע געזעצען זיינען ביז היינט נאָך פערבליבען אין פינלאַנד, וועלכע איז אַמאָל געווען אַ שוועדישע פּראָווינץ. דיזע געזעצען זיינען נאָך שטאַרקער געוואָרען זינט פינלאַנד אין אַרונטערגעגאַנגען אונטער רוסלאַנד, וועלכע איז ביז דער לעצטער צייט געווען די קוועלע פון אידישער רעכטלאָזיגקייט.

פוילען. אין יאָהר 1772 איז פאָרגעקומען די ערסטע צוטיילונג פון פוילען. רוסלאַנד האָט צוגענומען ביעלאָרוסיע; עסטרייך — גאַליציען, און פרייסען — פּאָמעראַניען און אַ טייל פון דער פּראָווינץ פּאָזען. איז גאַליציען האָט דער קייזער יאָזעף דער 2טער אָנגעהויבען צו אַרבייטען מיט זיינע רעפאָרמעס אונטער די אידען. פריעדריך דער 2טער איז זעהר אונ-צופרידען געווען מיט די פוילישע אידען פון זיינע פּראָווינצען, און רוס-לאַנד האָט איהרע אייגענע אידען אין מאַלאָראָסיע אויך שטאַרק געהאַסט. אין פוילען זעלבסט זיינען דאַמאָלס פערבליבען לערך 900,000 נפשות. די אידישע קינדער אין פוילען זיינען דאַמאָלס ערצויגען געוואָרען נאָר אין אידישער רע-ליגיאָן און איבערהויפּט אין תלמוד. די בעשעפטיגונגען זייערע זיינען געווען מסחור, מלאכות און אין אַ זעהר קליינער מאָס ערד־אַרבייט. אַ צוועלפטעל פון אַלע אידען אין פוילען זיינען געווען לעדיג־געהער און אַ זעכציגטעל בעט-לער. זעהר אַ גרויסער טייל פון די אידען זיינען געווען שענקער, וועלכע האָבען פערקויפט בראַנפען אין די שטעדט און דערפער. אין די שענקען פון די דערפער פלעגען אַריינקומען מעהרסטענס די פויערים, וועלכע זיינען געווען זעהר אָרים און געדריקט, אום דאָרט צו פערטרינקען זייערע צרות. די קריסטליכע בעפעלקערונג, איבערהויפּט די פּאָמיעשטשיקעס, האָט בעשולדיגט דעם אידי-שען שענקער אין דעם אונגליק פון פויער. דער פּאָריץ האָט בעהאַנדעלט זיין אידישען אַרענדאַר ערגער ווי אַ טיער. ווען דער אַרענדאַר האָט איהם ניט בעצאָהלט די רענט פיר דעם שענק אין צייט פלעגט דער פּאָריץ פערשפּאַרען דעם אידען געשמידט אין קייטען צוזאַמען מיט חזירים ביז אידען פון דער סביבה פלעגען קומען און איהם אויסלעזען פון חזיר־שטאַל. די אידען זיינען געטריבען געוואָרען צו דיזען שענדליכען געשעפט דורך נויט. די צעכען האָבען זיי ניט צוגעלאָזען צו ווערען בעלי מלאכות, די גילדעס האָבען זיי ניט צוגעלאָזען צום האַנדעל, און זיי זיינען דעריבער געווען געצוואונגען צו ווערען שענקער אין די דערפער. צוזאַמען מיט דעם האָט מען געהעכערט די שטייער פון יעדען נפש ביי אידען. אָנשטאָט 2 האָט אַ איד געמוזט צאָהלט 3 גולדען פיר יעדע פערזאָן אין זיין פאַמיליע, זאָגאַר פיר קליינע קינדער.

קיין געטאָ איז פיר די אידען אין פוילען ניט נעווען, בלויז אין וואַרשא האָבען זיי קיין רעכט ניט געהאַט צו וואוינען. אָבער אין דער צייט פון דער זיצונג פון סיים (פּאַרלאַמענט) האָט מען זיי יע ערלויבט צו האַנדלען און אַרבייטען אין וואַרשא אום דורך זייער קאָנקורענץ צו מאַכען ביליגער דאָס לעבען. 2 וואָכען איידער דער סיים האָט זיך געעפענט האָט מען מיט טרויעריקייט געגעבען צו וויסען אין וואַרשא, דאָס די אידען איז ערלויבט צו קומען אין שטאָדט פיר האַנדעל און אַרבייט. 2 וואָכען נאָך דעם סיים האָט מען וויעדער געגעבען צו וויסען דורך טרומייטען, דאָס די אידען מוזען באַלד פערלאָזען וואַרשא. די אידען אָבער האָבען געוואוסט וועמען אונטערצוקויפען און זיינען געבליבען וואוינען אין וואַרשא א לענגערע צייט אין א געוויסער געגענד, וועלכע האָט געהאַט דעם נאָמען די „נייע ירושלים". די קריסטליכע בירגער האָבען ניט געדולדעט די אידישע קאָנקורענץ און האָבען אויסגעפיהרט, דאָס מען האָט זיי ארויסגעטריבען פון זייער „נייער ירושלים" (22טען יאַנואַר 1775). די אידען האָבען וויעדער געמוזט צופרידען זיין צו קומען אין וואַרשא נאָר אויף א קורצע צייט, ווען דער סיים האָט זיך פערזאַמלט. ענדע פון 1788 האָט זיך אָנגעהויבען אין וואַרשא א זיצונג פון סיים, וועלכע האָט געדויערט פיער יאָהר. די אידען האָבען זיך בענוצט מיט דעם און זיינען פערבליבען אין וואַרשא אויף א לאַנגע צייט. דאָס אָבער האָט געפיהרט צו א בלוטיגען צוזאַמענשטויס צווישען די אידען און קריסטען.

עס האָט זיך דערפיהלט אין פוילען א נוטוועגדיגקייט צו רעפאָרמירען די אידישע לאָגע. צווייי פּראָיעקטען זיינען דאָמאָלס פּאַרגעשלאָגען געוואָרען: אייגער פון א נ ד ר ע י ז א מ א י ס ק י ; לויט וועלכען מען זאָל די אידען צווינגען זיין אָפּגעזונדערט פון די קריסטען, ניט ערלויבען זיי צו וואוינען אויבראַל און ווי ווייט מעגליך צו בעשרענקען זייער לעבען. דער אַנדערער פּראָיעקט איז געווען פון אן „אַנאָנימען בירגער"; דיזער האָט געפאָדערט מען זאָל די אידען צווינגען זיך צוזאַמענשמעלצען מיט'ן פוילישען פאָלק, — צווינגען זיי צו געברויכען נאָר די פוילישע שפּראַך, ניט צולאָזען צו זיי קיין אידישען אָדער העברעאישען ספר. דיזען פּראָיעקט האָט בוטרימאָוויטש פּארגעלעגט פאר דער קאָמיסיאָן פון סיים אין יאָהר 1790.

דאָס אינערע לעבען פון די אידען אין פוילען איז געווען זעהר ענליך צום קריסטליך פוילישען — אויבראַל מחלוקת. די שטיצע פון יודענטום, די מאַכט פון קהל, איז פיעל אָפּגעשוואַכט געוואָרען צוליב דער מחלוקה צווישען די חסידים און מתנגדים, ווייל ביי די חסידים האָט דעם רב'ס וואָרט מעהר ראָלע געשפּילט ווי די פאָדערונג פון קהל. די רבנים זיינען געווען

אונטער'ן יאָך פון די רייכע, וועלכע האָבען געשפּילט די הויפּט־ראָלע אין קהל'שע ענינים און האָבען געדריקט די מיטגלידער און אָרימע קלאַס. עס האָבען אָנגעהויבען פּליהען מסירות פון די ארבייטער אויף די אונרעכטען, וואָס דער קהל טוט זיי. די מינסקער בעלי מלאכות האָבען זיך בעקלאָגט צום סקאַרבאָווען טריבונאל, דאָס דורך אַרעסטען און חרמות זויגט דער קהל אויס פון זיי דעם לעצטען טראָפּען בלוט. אין ווילנא האָט זיך 20 יאָהר געצויגען א מחלוקה צווישען די פּאַרטייען — די קהל'שע און דעם רב'ס (ר' ש מ ו א ל ו ו י ג ד א ר א ו ו י ט ש). דער פּראָצעס איז אָנגעקומען צום ווילנער וואיעוואָדא ראַדזיוויל, און דיזער האָט דעם רב פון דער שטאָט ענטזאָגט (1785). אין יאָהר 1788 האָט א מסור שמעון וואלפאָוויטש, וועלכער איז געווען אין תפיסה און אין חרם, בעווייזען דעם 4־יהריגען סיים, דאָס עס איז נעטיג צו רעפּאָרמירען דעם אידישען קהל און צונעהמען פון איהם די אויטאָנאָמיע. א שטראָהל פון בילדונג, וועלכע האָט זיך דאָמאָלס אָנגעהויבען בעווייזען צווישען די דייטשע אידען, האָט אָפּגעשראָקען ביידע פּאַרטייען, די חסידים און די מתנגדים. דער נאָמען „בערלינער" איז געווען א בזיון. א יונגערמאַן, וואָס האָט געלערנט עפּעס אויסער תלמוד אָדער קבלה איז געווארען פערפּאָלגט און האָט געמוזט ענטלויפען נאָך דייטשלאַנד.

פון דער ערסטער חלוקה פון פוילען זיינען אָנגעקומען אויף'ן חלק פון רוסלאַנד צווי גובערניעס — מאהליווער און וויטעבסקער. די רוסישע רעגירונג האָט ערלויבט די אידען פון דיזע גובערניעס זיך בעשעפטיגען מיט האַנדעל און מלאכה, זי האָט זיי אָבער ניט אריינגעלאָזען אין די רוסישע שטעדט. דאָס איז געווען דער אָנהויב פון דעם גרויסען רוסישען געטא (די „טשערטא"). ביסלאַכווייז האָט מען אָנגעהויבען אָפּנעהמען פון די אידען אין דיזע צווי גובערניעס די רעכטען, וואָס זיי האָבען געהאַט אונטער פוילען. דאָס ערסטע האָט מען צוגענומען פון זיי דאָס רעכט צו האַלטען שענקען. טויזענדער פאַמיליעס זיינען צוגרונד גענאַנגען דערפון. די אידען האָבען זיך געווענדט צום סענאַט מיט קלאָגען. און דיזער האָט אין 1786 אָפּגעשטעלט דיזען פערבאָט פון דער רעגירונג. דער אידישער קהל האָט אויך בעקומען אן אנדער פּנים— אָנשטאָט צו זיין אן ארגאן פון אידישער אויטאָנאָמיע איז ער געווארען א האַלבער רעגירונגס־ארגאן.

אידען אויסערהאַלב אייראָפּאַ. אין יאָהר 1776 האָט אמעריקא אַרויסגעגעבען איהר פרייהייטס־ערקלערונג פאַר דער וועלט. דאָס ביספל אידען, וואָס האָט זיך דאָמאָלס דארט געפונען, האָט גלייך בעקומען אלע רעכ-

טען און פרייהייטען צוגלייך מיט אלע אנדערע בירגער פון לאנד. זיי האבען ניט געברויכט צו קעמפען פיר דיזע רעכטען.

די לאגע פון די אידען אין אזיען און אפריקא אונטער דער הערשאפט פון דער אטאמאנישער (טערקישער) אימפעריע איז געווען זעהר טרויעריג. זיי האבען זיך געצאפעלט צוויישען צוויי פייערן — קריסטענטום און מאהמעדאנערטום. די אידען אין קאנסטאנטינאפעל און סאלאניקי האבען אימער געמוזט שטרייטען פיר זייער עקסיסטענץ מיט די קריסטליכע סוחרים פון די גריכען און ארמעניער. אין די אזיאטישע און אפריקאנישע שטעדט האבען זיי געלייטען אונטער דעם דרוק פון די פאנאטישע אראבער. די בעמטע דארט האבען פון זיי דעם לעצטען טראפען בלוט אויסגעזויגען. אין ארץ ישראל האבען געלעבט אייניגע טויזענד אידישע פאמיליעס, וועלכע האבען קיין זאך ניט געטאן און האבען זיך ערנארט פון חלוקה, פון דעם געלט, וואס זייערע ברידער אין אייראפא פלעגען זיי שיקען. זיי זיינען געזעסען אין ירושלים, חברון, צפת און טבריה. נאך־אפריקא, וואו אין מיטלאלטער האט געבליהט א הויכע קולטור, וואס די אידען און די אראבער האבען פערשפרייט, איז געווען בעדעקט מיט א דיקער פינסטערנים. קיין שטראהל פון ליכט האט אהין ניט געטארט אריינדרינגען.

ב. דער גאנג פון דער נייעסטער אידישער געשיכטע.

עמאנציפאציאן און רעאקציאן. צוויישען די יאהרען 1789—1905, פון דער ערסטער פראנצויזישער רעוואלוציאן ביז דער ערסטער רוסישער רעוואלוציאן, קומען פאר אין דער געשיכטע פון דעם אידישען פאלק צוויי רייהען ערשיינונגען: עמאנציפאציאן און רעאקציאן, אסימילאציאן און נאציאנאליזם. די עמאנציפאציאן פון אידען האט זיך אנגעהויבען אין פראנקרייך אין 1789, אין אנדערע אייראפעאישע לענדער אין פערלויף פון 19טען יאהרהונדערט, אין רוסלאנד אבער הייבט זי זיך ערסט אן אין אנפאנג פון 20טען יאהרהונדערט. דאס פאליטישע לעבען פון די אידען פון דיזער פרעיאדע קען איינגעטיילט ווערען אין 4 עפאכען: 1) **די עפאכע פון דער פראנצויזישער עמאנציפאציאן** (1789—1815), וועו אויך אנדערע אייראפעאישע רעגירונגען האבען אדער געגעבען אידען פולע פרייהייט אדער וועניגסטענס פערבעסערט זייער צושטאנד; 2) **די עפאכע פון דער ערסטער רעאקציאן** (1815—1848), וועו די פעלקער, אויסער פראנקרייך, האבען זיך געגומען אפנהמען פון די אידען די פרייהייט, וואס מען האט זיי געגעבען;

3) **די עפֿאָכע פון דער צווייטער עמאַנציפּאַציאָן** (1848—1881), וועלכע מען האָט די אידען צוריק אָנגעהויבען געבען רעכטען, און אויך רוסלאַנד האָט זיי געגעבען מעהר רעכטען; 4) **די עפֿאָכע פון דער צווייטער רעאַקציאָן** (1881—1905), וועלכע דער אַנטיסעמיטיזם האָט זיך פערשפּרייט אין גאַנץ אייראָפּאַ, און רוסלאַנד האָט זיך אויסגעצייכענט מיט איהרע פֿאָגראָמען אויף אידען. אין ענגער פערבינדונג מיט דעם אויסערליכען פּראָצעס פון עמאַנציפּאַציאָן און רעאַקציאָן געפינט זיך דער צווייפֿאַכער אינערליכער פּראָצעס — **אַסימילאַציאָן און נאַציאָנאַליזם.** אין דעם פערלויף פון זיין געשיכטע האָט זיך דאָס אידישע פֿאָלק געפונען אונטער דעם איינפלוס פון צוויי קרעפטען, וועלכע האָבען געטריבען צו אַסימילירען זיך מיט אַנדערע פעלקער: איינע איז געווען אַ קולטורעלע און די אַנדערע אַ מאַטעריעלע. שוין אין די אַלטע צייטען האָט זיך אַ גרויסער טייל פון אידישען פֿאָלק געפונען אונטער דעם איינפלוס פון דער קולטור פון פעניזיען, אשור און בבל; שפּעטער האָט זיי אָנגעצויגען די גריכישע און רוימישע קולטור, נאָך שפּעטער די אַראַבישע, אין די לעצטע צייטען די פראַנצויזישע און דייטשע (מענדעלסאָן). דיזע אָנציהונגס־קראַפֿט פון אַנדערע קולטורען האָט אָפּגעשוואַכט דעם נאַציאָנאַל־נעפיהל אין אַ גרויסען טייל פון פֿאָלק. די אייראָפּאַישע רעגירונגען האָבען פיעל געהאָלפֿען צו מאַכען שטאַרקער די בעוועגונג פון אַסימילאַציאָן. זאָגאַר די ליבעראַלע רעגירונגען האָבען געהאַלטען, דאָס די אידען אַלס אַ נאַציאָן דארף מען ענטוזיאַסטען אין אַלעס, און מען קען זיי נאָר געבען רעכטען אַלס מענשען, וועלען זיי וועלען זיך אָפּזאָגען פון זייער נאַציאָנאַליטעט. דיזער צושטאַנד האָט געהערשט אין 18טען און אין דער ערסטער העלפֿט פון 19טען יאָהרהונדערט, וועלען דער נאַציאָנאַל־נעפיהל איז געווען איבעראַל זעהר שוואַך. עס האָט אויסגעוויזען, דאָס די אידישע נאַציאָן האַלט בייס אונטערגעהן.

אָבער דער אַנטיסעמיטיזם און די רעאַקציאָן אין רוסלאַנד (1881—1905) האָט פערשטאַרקט אין די אידען פון רוסלאַנד און גאַליציען דעם נאַציאָנאַל־נעפיהל. די פֿאָגראָמען האָבען ענטוויקעלט אין אידישען פֿאָלק אין רוסלאַנד און פּויליען דעם הייסען וואונש צו ווערען פריי אַלס אַ נאַציאָן. עס איז אַרויסגעוואַקסען די ציוניסטישע בעוועגונג, וועלכע האָט פיעל אָפּגעשוואַכט די אַסימילאַטאָרישע בעוועגונג ניט נאָר אין רוסלאַנד, נאָר אויך אין דייטשלאַנד און אַנדערע אייראָפּאַישע לענדער. דיזע בעוועגונג איז זעהר בולט אַרויס אין אָנהויב פון 20טען יאָהרהונדערט.

עפּאָכע פון דער ערסטער עמאַנציפּאַציאָן

(1789 — 1815).

א. די עמאַנציפּאַציאָן פון אידן אין פראַנקרייך אין דער צייט פון דער רעוואָלוציאָן אין דער אימפּעריע.

אין פּריהלינג פון יאָהר 1789 האָבען זיך פערזאַמלט אין פּאַריז די דעפּוטאַטען פון גאַנץ פראַנקרייך אום צו בעשפּרעכען דעם פּאָליטישען צושטאַנד פון לאַנד. די אידען האָבען קיין רעכט ניט געהאַט צו ערוועהלען דעפּוטאַטען צו דער פּאָלקס־פערזאַמלונג. זיי האָבען אָבער אויסגעווירקט אַן ערלויבעניס פון דער רעגירונג צוזאַמענצורופען די פּאַרשטעהער פון די אידישע געמיינדעס אין עלזאַס, לאָטהרינגען און מעטץ, וועלכע זאָלען פאַרלעגען פאַר דער רעגירונג זייער וואונש. זיי האָבען געמוזט עפּעס טאָן, ווייל זיי האָבען זיך דערוואוסט, דאָס פיעלע דעפּוטאַטען האָבען בעקומען פון זייערע וועהלער אידען־פיינדליכע אינסטרוקציאָנען. די גייסטליכע און פיעלע פון אדעל האָבען געפאָדערט מען זאָל מאַכען פיר אידען נייע בעשרענקונגען— ניט דערלאָזען אלע אידען חתונה האָבען, ווייל די אידען ברייננגען נאָר שאָדען דעם לאַנד. די אידישע פּאַרשטעהער האָבען ניט געהאט דעם מוט צו בעטען גלייכע רעכטען און האָבען נאָר געבעטען מען זאָל א ביסעל ערלייכטערן זייער שיקזאל.

אין יולי פון 1789 האָבען זיך די אומשטענדען געענדערט. די אידען האָבען דערזעהען ווי די באַסטיליע איז צושמעטערט געוואָרען, דאָס פּאָלק האָט געזיגט. די פּאָליציי האָט שוין מעהר ניט געטריבען אידען פון שטאָדט. אָבער אין דער זעלבער צייט האָבען זיי דערהערט א טרויעריגע בשורה, דאָס אין עלזאַס האָבען די פויערים, וועלכע האָבען גערויבט און געברענט די שלעסער פון די גוטס־בעזיצער, אויך געמאַכט פּאָגראָמען אויף אידען. איבער 1,000 אידען זיינען ענטלאָפען פון עלזאַס.

דאָמאָלס איז אַרויסגעטראָטען צו בעשיצען די אידען דער אָבבאָט ג ר ע נ ו א ר , א דעפוטאט אין דער פֿאָלקס־פערזאַמלונג, וועלכער האָט זיין גאַנצעס לעבען געווידמעט צו דער אידישער בעפרייאונג. זיין רעדע אין דער פערזאַמלונג האָט געמאַכט א גרויסען רושם, אָבער מען האָט זיך ניט געקענט נעהמען צו לעזען די אידישע פראָגע, ווייל אויף דער טאָגעס־אָרדנונג איז געשטאַנען די פראָגע פון אָפשאַפען דאָם אַלטע פעאָדאַל־סים־טעם.

דעם 22טען אויגוסט האָט דער דעפוטאט ק א ס ט ע ל ל א ן געמאַכט א באַרשלאָג אין דער פערזאַמלונג, דאָם קיין מענש זאָל ניט פערפאַלגט ווערען צוליב זיין רעליגיאָן. מ י ר א ב א איז אַרויס מיט א פייערדיגער רעדע געגען דעם פערלאַנג פון אייניגע דעפוטאַטען, דאָם די קאַטוילישע רע־ליגיאָן זאָל זיין די הערשענדע. „דער העשערנדער פרינציפ אין לאַנד דארף זיין" — האָט ער אויסגעשריען — „בלויז גערעכטיגקייט". נאָך מיראָבאָ האָט געערעט דער פראָטעסטאַנטישער פאַסטאָר ר א ב א ס ט . ע ט י ע ן. „פיר די פראַנצויזישע פראָטעסטאַנטען, פיר אַלע ניט־קאַטאָליקען" — האָט ער געזאָגט — „„פאָדער איך דאָס, וואָס איהר פערלאַנגט פיר זיך : פרייהייט, גלייכהייט ! איך פאָדער עס אויך פיר יענעם פאָלק, וועלכעם איז אָפּגעריסען געוואָרען פון אזיען, וועלכעם בלאַנדזעט ארום און ווערט גע־טריבען און פערפאַלגט שוין 18 הונדערט יאָהר, וועלכעם וואָלט אַננעהמען אונזערע זיטען און מנהגים, וועו אונזער געזעצגעבונג וואָלט דיזעם פאָלק אריינגעפיהרט צוויישען אונז. מיר טאָרען ניט בעשולדיגען דיזעם פאָלק זאָ־גאָר פיר זיינע מאַראַלישע פעהלערן, ווייל דיזע פעהלערן זיינען די פרוכט פון אונזער אייגענעם בארבאריזם, די פרוכט פון יענעם ערנידריגטען צו־שטאַנד, צו וועלכען מיר האָבען עם פעראורטייל". נאָך לאַנגע דעבאַטען איז אַנגענומען געוואָרען דער פונקט, דאָם קיינער טאָר ניט פערפאָלגט ווע־רען צוליב זיין גלויבען. ליידער זיינען אין דער פראַקטיק די אידען נאָך אַלץ פערבליבען אין פיעלע הינזיכטען רעכטלאָז, אָבער דער פאַקט, דאָם אין פאַרלאַמענט האָט מען אַנגעהויבען צו רעדען וועגען אידישע גלייכבע־רעכטיגונג האָט זיי געגעבען מוט צו פאָדערן גלייכע רעכטען.

דער 26טען אויגוסט האָט די אידישע ספרדישע נעמיינדע אריינגע־בראַכט א ביטע אין דער נאַציאָנאַל־פערזאַמלונג, דאָם אין דעקרעטען וועג געגעמיינע פרייהייט זאָל אויסדריקליך דערמאָהנט ווערען, דאָם אויך די אידען זיינען אין כלל. מיט אייניגע טעג שפעטער איז אזא ביטע צו־געשיקט געוואָרען צו דער נאַציאָנאַל־פערזאַמלונג פון די אידען פון עלזאס

און לאָטרינגען, ווייל זיי האָבען געהערט דאָס מען דענקט די אידען פּטר'ן מיט קליינע הנחות. מערקווירדיג איז, דאָס די ספרדישע געמיינדעם האָבען נאָר געבעטען אַלגעמיינע מענשליכע רעכטען, און די עלזאַס און לאָטרינגישע געמיינדעם האָבען א חוץ דעם אויך געבעטען אויטאָנאָמיע פיר דאָס אינערען לעבען פון די אידען — פיר זייער רעליגיאָן, זייערע רבנים א. ז. וו. דעם 3טען סעפּטעמבער זיינען אַלע אידישע ביטשריפּטען פּאַרגעלעגט געוואָרען פאַר דער נאַציאָנאַל־פערזאַמלונג. דער גייסטליכער גרעגואָר האָט געוואָלט אַרויסטרעטען צו בעשיצען די אידען. אָבער די פערזאַמלונג האָט די זאַך איבערגעגעבען צו א בעזונדערער קאָמיסיאָן.

דערווייל האָבען די פּאָראָמען אויף אידען אין עלזאס און לאָטרינגען ניט אויפגעהערט. דעם 28טען סעפּטעמבער זיינען די דעפּוטאַטען גרעגואָר און קלערמאָנט־טאָננער אַרויס מיט פייערדיג רעדעם און געפּאָדערט פון דער נאַציאָנאַל־פערזאַמלונג מען זאָל אָפּלעגען אָן א זייט אַלע פערהאַנדלונגען און זיך בעשעפטיגען אויסשליסליך מיט דער אידען־פראַגע, ווייל יום כפּור איז נאָהענט און דער המון אין עלזאס און לאָטהרינגען פּאַרבעריייטעט זיך צו מאַכען א שחיטה אויף די אידען אין די שולען. די פערזאַמלונג האָט גלייך געפּאָדערט פון די בעאַמטע אין יענע פראָווינצען צו טאָן אַלעס מעגליכע צו בעשיצען די אידען, און האָט אויך געבעטען דעם קעניג וועגען דעם.

דעם 14טען אָקטאָבער אָבענדס איז געקומען א אידישע דעפּוטאַציאָן פאַר די נאַציאָנאַל־פערזאַמלונג און גרעגואָר האָט געבעטען מען זאָל זי באַלד אויפנעהמען. דער פּראָטעהער פון דער דעפּוטאַציאָן ב ע ר־י צ ח ק ב ע ר האָט געהאַלטען פאַר דער פערזאַמלונג א קורצע אָבער זעהר ריהרענדע רעדע, אין וועלכער ער האָט געשילדערט די טרויעריגע לאַגע פון די אידען אין פראַנקרייך און האָט געבעטען גלייכע רעכטען פיר אידען. פיעלע פון דער פערזאַמלונג זיינען געווען געריהרט פון דער רעדע. דער פּרעזידענט פון דער פערזאַמלונג האָט פערשפּראָכען דער אידישער דעפּוטאַציאָן, דאָס די דעפּוטאַטען וועלען אַלעס מעגליכע טאָן צו ערפילען זייער פערלאַנג. אום צו צייגען עהרע דער דעפּוטאַציאָן האָט מען איהר ערלויבט צו פערבלייבען אין דער פערזאַמלונג ביז ענדע פון דער זיצונג.

דער ענטפער פון פּרעזידענט האָט געגעבען די אידען האָפענונג, דאָס אין גיכען וועלען זיי בעקומען גלייכע רעכטען מיט אַלע פראַנצויזישע בירגער. אָבער ליידער האָבען זיך באַלד די אידען איבערציגט, דאָס די הילף איז נאָך ווייט פון זיי. די שווארצע פּאַרטיי פון די קלעריקאַלען און גוטס־

בעזיצער האָבען זיך געשטעלט ווי אַן אייזערנע וואַנט ניט צו דערלאָזען געבען אידען גלייכע פּאָליטישע רעכטען.

דעם 21טען דעצעמבער 1789 האָט זיך די נאציאָנאל־פערזאַמלונג גענומען צו פערהאַנדלען די אידען־פראַגע. עס האָבען זיך אָנגעהויבען שארפע דעבאַטען. עס איז אַרויסגעטרעטען געגען געבען אידען גלייכע בירגער־רעכטען דער דעפוטאַט פון עלזאַס ר ע ו ב ע ל. ער איז געווען א שרעקליכער אידען־פיינד און האָט גע'טענה'עט, דאָס אידען זיינען ניט קיין בירגער אין זיי פערדינען ניט קיין בירגער־רעכטען. די דעבאַטען האָבען זיך פערצויגען צו לאַנג אין די פערזאַמלונג האָט געמוזט אָפּלעגען די פערהאַנדלונג פון דיזער פראַגע אויף דעם צווייטען טאָג. דעם 23טען דעצעמבער איז קלער־מאָנט־טאָננער אַרויס מיט א פייערדינער רעדע צו בעשיצען די אידען. דער שוואַרצער קלעריקאַל א ב ב א ט מ א ר י האָט איהם געענטפערט, דאָס די אידען האָבען זיך קיין מאָל ניט געריכטעט פיר בירגער פון פראַנקרייך, נאָר זיי האָבען גלעבט אַלס א בעזונדער נאציאָן מיט זייערע אייגענע געזעצען, זיי האָבען זיך קיין מאָל ניט בעשעפטיגט מיט ערד־אַרבייט, זאָגאָר אין די צייטען פון דוד און שלמה; זיי קענען זיך אויך ניט בעשעפטיגען מיט ערד־אַרבייט, ווייל אויסער שבתים האָבען זיי 56 ימים טובים אין יאָהר. די אידען האָבען אַיין עלזאַס פיר 12,000,000 פער'משכון'טע ערד, וועלכע די אַרימע קריסטען בעאַרבייטען מיט זייער שוויים אין דער צייט, וועו די אידען זיצען רוהיג און וועגען זייער גאָלד. וועו מען זאָל געבען אידען בירגער־רעכטען וועלען די אַרימע קריסטען זיי נאָך מעהר האַסען און פערפאָלגען. „פיר די טובה פון די אידען זעלבסט" — האָט מאָרי געזאָגט — „דאַרף מען ניט רעדען וועגער דיזער פראַגע. אידען דאַרף מען ניט פערפאָלגען: זיי זיינען מענשען, אַלזאָ אונזערע ברידער. פערשאָלטען זאָל זיין דער, וואָס רעדט וועגען ניט דולדען זיי! קיינער דאַרף ניט פערפאָלגט ווערען צוליב זיינע רעליגיעזע איבערצייגונגען... מען זאָל זיי בעשיצען אַלס מענשען, אָבער ניט אַלס פראַנצויזען, ווייל זיי קענען קיין בירגער ניט זיין".

אויף'ן אַנדערען טאָג האָט די פּרעסע שארף קריטיקירט מאָרי'ס רעדע. אין א בריייטען אַרטיקעל וועגען דיזע פראַגע האָט דער „זשורנאַל דער פאַריז" בעמערקט: „מענשען דארפען ניט בעשיצט ווערען פון מענשען: אזא שוץ שמעקט מיט טיראַניי. דער בעשיצער פון אַלע מענשען אָהן אונטערשייד דאַרף זיין דאָס געזעץ, אָבער דאָס געזעץ איז א גוואַלד־אַקט, וועו עס ווערט געמאַכט אָהן דעם אָנטייל פון די, פיר וועלכע עס ווערט געמאַכט".

אָבער קיינער האָט ניט געענטפערט אויף דעם אַרגומענט פון מאָרי, דאָס די אידען זיינען אַ נאַציאָן און ניט קיין רעליגיעזע סעקטע. קיינער האָט ניט געענטפערט, דאָס דערויבער מוז מען געבען די אידען אויך נאַציאָנאַלע רעכטען. זאָגאָר די הייסע בעשיצער פון אידען האָבען געפֿאָדערט דאָמאָלס, דאָס די אידען זאָלען זיך ענטזאָגען פון זייער נאַציאָנאַליזם. אויך ראָבעספּיערר האָט געענטפערט די אידישע געגנער. „וועגען די אידען", זאָגט ראָבעספּיערר — „האָט מען אונז אָנדערצעהלט גוזמאות, וועלכע וויעדערשפּרעכען אָפט די געשיכטע. די פעהלערן פון די אידען קומען פון דעם צושטאַנד פון ערניידריגונג, אין וועלכען מיר האָבען זיי געבראַכט. זיי וועלען ווערען גוטע מענשען, ווען זיי וועלען זעהן, דאָס עס לוינט צו זיין גוט... איך דענק, דאָס מען טאָר ניט צוגעהמען פון קיין אייגענם פון דיזער קלאַס יענע הייליגע רעכטען, וועלכע געהערען צו זיי אלס מענשען, דיזע פראָגע איז אן אלגעמיינע פראָגע, און זי דארף געלעזט ווערען לויט פרינציפּ."

ראָבעספּיערר האָט אוועקגעשטעלט די אידישע פראָגע אויף דעם באָדען פון די אלגעמיינע פרינציפּען פון דער דעקלעראַציאָן וועגען רעכטען. דאָס איז ניט געווען געפעלען די געגנער פון די אידען, צו וועלכע עס האָט אויך גehערט דער דעפוטאט ל א פ א ר, דער עפּיסקאָפּ פון נאַנסי. ער האָט אויך גערעדט וועגען דער פראָגע פון אידישער גלייכבערעכטיגונג. ער האָט זיין רעדע א ביסעל בעפוצט מיט קריסטליכער ליבע. „די אידען — האָט ער געזאָגט — האָבען געליטען פיעלע אונרעכטען, וועלכע מען דארף וויעדער גוט מאַכען. מען דארף אפּשאפען די געזעצען, וועלכע דער געזעצגעבער האָט געמאַכט פערגעסענדיג, דאָס אידען זיינען מענשען, און דערצו אונגליקליכע מענשען. מען דארף זיי געבען שוץ, זיכערהייט, פרייהייט. אָבער דארף מען דען אריינלאָזען אין א הויז־געזינד א פאַמיליע, וועלכע איז איהר פרעמד, וועלכע ריכטעט שטענדיג איהרע בליקען צו איהר פאָטערלאַנד (ארץ ישראל), וועלכע שטרעבט אוועקצואוואַרפען דאָס לאַנד, וואָס טראָגט איהר ?... צו זיין עהרליך, מוז מען זאָגען, דאָס די אידען האָבען גלייסטעט לאָטהרינגען גרויסע דינסטען, בעזונדערס דער שטאָדט נאַנסי; אָבער עס איז מאַנכמאל דא א געצוואונגענע לאַגע; מיר איז פּאַרגעשריבען (אלס דעפוטאט) אויפצושטעהן געגען דעם פּאַרשלאָג, וועלכער איז אויך געמאַכט געוואָרען (וועגען אָנערקענען אידען אלס בירגער). די אינטערעסען פון די אידען זעלבסט פאַדערן דיזען פראָטעסט. פיר דאָס פאלק זיינען זיי א געגענשטאַנד פון שרעק; אין עלזאס זיינען זיי אימער די קרבנות פון פאלקס־בעוועגונגען. מיט פיער חדשים צוריק האָט מען אין נאַנסי געוואלט

פלינדערן זייערע הייזער. איך בין געקומען אויף דעם ארט פון דעם אויפ-שטאנד און האב געפרעגט: וואס האט איהר געגען די אידען? און זיי האבען מיר ערקלארט, דאס זיי קויפען אויס דאס ברויט; אנדערע הא-בען זיך בעקלאגט, דאס זיי פארמעהרען זיך זעהר שטארק, קויפען אפ די שענסטע הייזער און וועלען באלד וועלען בעלי בתים פון דער גאנצער שטאדט. איינער פון די מיאטעזשניקעם האט צוגעלעגט: „יע, הערר בישאף, וועז מיר וועלען אייך פערלירען, וועלען מיר נאך האבען א אידען פיר א בישאף: אזוי געשיקט פערכאפען זיי אלעם". דער דעקרעט, וואס וועט אידען געבען בירגער-רעכט, קען ארויסרופען גרויסע אונרוהען... איך שלאג פאר מען זאל בילדען א קאמיסיאן, וועלכע זאל איבערזעהן די גאנגע געזעצגעבונג וועגען אידען".

דעם 24טען דעצעמבער האבען זיך וויעדער אנגעהויבען דעבאטען אין פארלאמענט וועגען דער אידען-פראגע. הערצאג ב ר א ל י האט געמאכט א פארשלאג מען זאל די פראגע אפלעגען אויף אן אנדער צייט. צו דיזען פארשלאג זיינען אלע פארטייען מרוצה געווארען, וויל אפילו די אידען-פרוינד האבען איינגעזעהען, דאס די יעצטינע צייט איז ניט מסוגל צו לעזען דיזע פראגע גינסטיג פיר אידען. אזוי איז די אידען-פראגע געבליבען הענגען, און די אידען האבען דערווייל קיין ערלייכטערונג ניט בעקומען. זאגאר דאס ביסל עלעמענטארע רעכטען, וואס אפילו זיי אידען-פיינד האבען געפונע; פיר רעכט און נעטיג זיי צו געבען, האבען זיי אויך ניט בעקומען, און די אלע דריקענדע גזעזעצען וועגען אידען זיינען געבליבען אין זייער קראפט.

דיזער בעשלוס האט די נאציאנאלע אידען געמאכט מוטלאז. גאנץ אנ-דערס האבען אירע אויפגעגנומען די ספרדישע אידען, וועלכע האבען זיך ענטזאגט פון זייער נאציאנאליזם, און האבען זיך פעררעכענט פיר פראנצויזען, וואס גלויבען אין תורת משה, און האבען שוין פון פריהער געהאט אייניגע רעכטען. פיר זיי איז עס געווען אונערווארטעט, וואס מען האט זיי אריינגע-נומען אין כלל ישראל, און מען האט פון זיי ניט געמאכט קיין בעזונדערע געריכט, און זיי זיינען ארוים מיט א שענדליכען אקט. די אידען פון באדרא זיינען (31טען דעצעמבער) ארוים מיט א פראטעסט געגען דעם בעשלוס פון דער פערזאמלונג. אין דיזען פראטעסט ערקלערען זיי, דאס זיי האבען פאקטיש שוין לאנג געהאט אלע רעכטען אין פראנקרייך, און זיי געפינען זיך בעליי-דיגט דאס יעצט שטעלט מען זיי גלייך מיט אנדערע אידען (פון דייטשלאנד און פוילען). אין דעם פראטעסט רעדען זיי מיט פעראכטונג פון די על-זאס'ער אידען, וועלכע פאדערן אויטאנאמיע אין זייער געמיינדע-פיהרונג

אונטער בעזונדערע געזעצען, ניט גלייך מיט אַלע פראַנצויזען. זיי פער-אַכטען די אידען פיר אַזאַ פערלאַנג און פערזיכערן, דאָס זיי, די ספרדישע אידען, האָבען קיין מאָל ניט זיך צוזאַמענגעמישט און ניט פעראייניגט מיט די אַנדערע קינדער פון יעקב.

די פּעטיציאָן (ביטשריפט) איז צושיקט געוואָרען צו אַלע דעפּוטאַטען, און פון איהר האָט מען זיך דערוואוסט, אַז עס זיינען פאַראַן צוויי סאָרטען אידען: ספרדים, פּאַטריאָטען, וועלכע זיינען ווערט צו האָבען פולע רעכ-טען, און אַשכנזים, פּאַנאַטיקער, וועלכע זיינען עס ניט ווערט. די נאַציאָ-נאַל-פערזאַמלונג האָט די פּעטיציאָן איבערגעגעבען צום בישאָף טאַלעיר-אַן, ער זאָל מאַכען וועגען דעם אַ פאָרשלאַג. דער פאָרשלאַג איז ווירקליך אַריינגעבראַכט געוואָרען אין פּאַרלאַמענט דעם 28טען יאַנואַר 1790 און איז אָנגענומען געוואָרען. לויט דיזען פאָרשלאַג האָבען די ספרדישע אידען בעקו-מען אין פראַנקרייך פולע בירגער-רעכטען. די אידען-פיינד האָבען אויפגע-הויבען אַ גוואַלד אין פּאַרלאַמענט, זיי האָבען גע'טענה'עט, אַז אַלע אידען זיינען גלייך און אַז מען גיט די ספרדישע אידען פולעס בירגער-רעכט מוז מען אויך די אַשכנזים עס געבען, און דאָס וועט געוויס אַרויסרופען פּאָגראָ-מען אין עלזאַס. גרעגואַר האָט געמאַכט אַ פאָרשלאַג, דאָס די ספרדישע אידען זאָלען באַלד בעקומען אַלע רעכטען, און וועגען די אשכנזים זאָל מען פערהאַנדלען אַן אַנדער מאָל, און דאַמאָלס וועט ער בעווייזען, דאָס אויך די אַשכנזים פערדינען גלייכע רעכטען. נאָך פיעלע צאַנקערייען איז אָנגענו-מען געוואָרען גרעגואַר'ס פאָרשלאַג מיט אַ מעהרהייט פון 373 געגען 225 שטימען.

דער דעקרעט פון דער נאַציאָנאַל-פערזאַמלונג איז מיט אייניגע טעג שפּעטער בעשטעטיגט געוואָרען פון קעניג, און די ספרדישע אידען אין באָרדאָ זיינען געוואָרען מלא שמחה. אין אַ קורצער צייט נאָכדעם איז אין פּאַריז אַרויס אַ קלאַנג, דאָס אין באָרדאָ האָבען קריסטען געמאַכט אַ פּאָגראָם אויף אידען צוליב דעם דעקרעט. די קלעריקאַלע פּרעס האָט טריאומפירט. אָבער עס האָט זיך באַלד אַרויסגעוויזען, דאָס די ידיעה איז געווען אַ פאַלשע. עס איז דאָרט געווען אַ שטיקעל דעמאָנסטראַציאָן פון עטליכע בויאַנעס. אָבער עס איז באַלד אַיינגעשטעלט געוואָרען, און די קריסטליכע בעפעלקערונג האָט אויסגעדריקט צופרידענהייט מיט דעם דעקרעט.

דער פרייער גייסט פון דער צייט האָט געגעבען מוט די אַשכנזים צו דערלאַנגען צום פּאַרלאַמענט אַ נייע פּעטיציאָן, אין וועלכער זיי האָבען

פּראָטעסטירט געגען אָפּלעגען די פערהאַנדלונג פון זייער גלייכבערעכטיגונג אין האָבען פערלאַנגט די באַלדיגע בעשטימונג פון זייערע גלייכע רעכטען.

וועז מיר טראָגען די לאַסט פון אַלע בירגער, האָבען זיי געשריבען, האָבען מיר דאָס רעכט צו פאָדערען אַלעס, וואָס א בירגער מעג האָבען. די פּעטיציאָן איז געווען אונטערגעשריבען פון די בעסטע מענשען פון די אַשכנזים: סערף־בערד, בער־יצחק בערר, דוד זינצהיים, דער קינפּטיגער פּרעזידענט פון נאַפּאָלעאָן'ס סנהדרין, און פיעלע אַנדערע. אָבער דער פּאַרלאַמענט האָט ניט געוענדערט זיין בעשלום.

די אידען אין פּאריז האָבען בעשלאָסען צו ווירקען אויף דער פּאָלקס־פערזאַמלונג דורך די שטאָדט־פערזאַמלונג. א דעפּוטאַציאָן פון 50 פערזאָנען, צווישען זיי פיעלע סאַלדאַטען, וואָס האָבען געדינט אין דער נאַציאָנאַל־גווארדיע, איז געקומען צו דער קאָמונע, און דורך זייער אדוואָקאט ג א־ד א ר, א מיטגליד פון דער קאָמונע, האָבען זיי געפּאָדערט גלייכע רעכטען. גאָדאָר האָט אָנגעווויזען אויף די גרויסע פערדינסטען פון די אידען אין דער רעוואָלוציאָן, זייער אָנטייל אין איהר מיט נפשות און געלט. ער האָט בעווויזען, דאָס דער גרעסטער טייל פון פּאריזער בירגער איז זעהר פרייגעדיק צו אידען.

די אידען האָבען בעקומען שטיצע אין זייער שטרעבונג פון די מיטגלידער פון דער קאָמונע פון דעם טייל פון פּאריז, וואו זיי זיינען געווען די מעהרהייט פון די אידען אין פּאריז. דיזע מיטגלידער האָבען געשיקט א דעפּוטאַציאָן צו דער שטאָדט־קאָמונע בעטען מען זאָל געבען אידען גלייבע רעכטען. אָן דער שפּיץ פון דיזער דעפּוטאַציאָן איז געשטאַנען דער פּראָקוראָר דע זשערוויל, וועלכער האָט געהאַלטען א זעהר וואַרימע רעדע, אין וועלכער ער האָט געצייגט די גרויסע פערדינסטען פון אידען אין דער רעוואָלוציאָן, זייער אָנטייל אין אַלע וויכטיגע געזעלשאַפטליכע אינטערעסען פון פּאריז, זייער גרויסען אָנטייל אין אַלע צדקה־אָנשטאַלטען, און האָט קלאָר געצייגט דאָס פאַקטיש האָט די פראָנצוויזישע געזעלשאַפט שוין לאָנג בעוויזען, דאָס זיי בעטראַכטען די אידען אַלס נוצליכע בירגער און ברידער. ער האָט אין זיין רעדע בעוויזען, דאָס עס איז א גרויס אונרעכט, צו מאַכען אן אונטערשייד צווישען די ספּרדישע אידען און די אַשכנזים, וועלכע האָבען אייגענטליך מעהר געליטען פערפאָלגונגען ווי זייערע ברידער די ספּרדים.

די פּאָדערונג פון דער אידישער דעפּוטאַציאָן האָט געהאָט אן ערפאָלג. דעם זעלבען טאָג (30טען יאנואר) האָט די פּאריזער קאָמונע בעהאָנדעלט די

אידען־פּראָגע. א גרויסע ווירקונג האָט געמאַכט די רעדע פון דעם אַבבאַט ב ע ר ט א ל י א. אין זיין רעדע האָט ער קלאָר געמאַכט, דאָס די אידען פערדינען גלייכע רעכטען און דאָס פראַנקרייך מוז יעצט נאָכגעבען זייער פאָדערונג. אין זיין רעדע האָט ער געפּאָדערט, דאָס די פּאַריזער קאָמונע זאָל פערלאַנגען פון דער נאַציאָנאַל־פערזאַמלונג באַלדיגע פערהאַנדלונג פון דער אידען־פּראָגע.

די פּאַריזער קאָמונע האָט בעשלאָסען אָפּען אָנערקענען די אידען אלס בערעכטיגט צו בעקומען בירגער־רעכט, און דאָס די פּאַריזער געזעלשאַפט פערלאַנגט עס. צו דיזען צוועק האָט מען צושיקט צירקולאַרען צו אלע אָפּ־טיילונגען פון דער פּאַריזער קאָמונע און מען האָט געפּאָדערט פון זיי צו געבען זייער הסכמה צו דיזער רעזאָלוציאָן. דער אַבבאַט האָט געענדיגט זיין רעדע מיט די ווערטער: „לאָמיר דאָנקען דער רעוואָלוציאָן, וואָס זי האָט אונז געמאַכט אלעמען פיר ברידער".

פון די 60 אָפּטיילונגען פון דער פּאַריזער קאָמונע האָבען 53 געענטפערט פיר די אידישע גלייכבערעכטיגונג. עס איז געווען קלאָר, דאָס כמעט נאָנץ פּאַריז איז פיר געבען אידען פולע רעכטען. דעם 25טען פעברואַר איז גע־קומען א דעפּוטאַציאָן פון אלע פּאַריזער אָפּטיילונגען פון דער קאָמונע און האָט איבערגעגעבען די רעזאָלוציאָן פון אידישער גלייכבערעכטיגונג צו דער נאַציאָנאַל־פערזאַמלונג. דיזע איז געווען בעריט נאָכצוגעבען די פּאָדערונ־גען פון דער פּאַריזער קאָמונע, אָבער האָט געפּרעגען פיר נעטיג אָפּצולעגען די זאַך ביז נאָך די פערהאַנדלונגען פון וויכטיגע פראָגען וועגען אלגעמיינע אינטערעסען.

דער וויטערער קאַמף וועגען דער אידישער עמאַנציפּאַציאָן. די שונאי ישראל האָבען זיך פעסט געגומען צו אַגיטירען צווישען פּאָלק געגען דער לעזונג פון דער אידען־כראָגע. וועז די נאַציאָנאַל־פערזאַמלונג האָט זיך ענדליך געגומען דעם 15טען אפּריל 1790 צו פערהאַנדלען די אידען־פראָגע, איז ארויס דער אידען־פיינדליכער דעפּוטאַט רעוובעל מיט אן ער־קלערונג, דאָס אין עלזאַס גרייט זיך די קריסטליכע בעפעלקערונג צו מאַכען פאָגראָמען אויף אידען, ווי באלד די נאַציאָנאַל־פערזאַמלונג וועט זיי גע־בען פולע רעכטען. עס האָבען זיך אָנגעהויבען דעבאַטען וועגען דעם, און מען האָט געוואָלט בעשלאָסען איבערגעבען דיזע פראָגע צום קאָנסטיטוציאָנס־קאָמיטע, אָבער אויף מאָרגען האָט מען וויערער אָנגעפאַנגען צו פערהאַנד־לען וועגען דעם אין דער נאַציאָנאַל־פערזאַמלונג.

דערווייל האָבען די שווארצע אין עלזאַס געארבייט אויף אַלע כלים ניט צו דערלאָזען די אידישע גלייכבערעכטיגונג. מען האָט געשריבען אין צייטונגען, פערבריטערט בראָשורען. די רעאקציאָנערע און קלעריקאַלע פרעס האָט געזידעלט, געשמוצט די אידען און זייערע פרוינד. מען האָט ענדליך געמאכט מאסען־פערזאַמלונגען אין שטראַסבורג און אין קאָלמאַר, וואו עס איז אָנגענומען געוואָרען א רעזאָלוציאָן, דאָס אידען פערדינען ניט קיין גלייכע רעכטען און דיזע רעזאָלוציאָן האָט מען אַוועקגעשיקט צו דער נאַציאָנאַל־פערזאַמלונג.

די פּראָפּאַגאַנדא האָט געווירקט. דער המון אין עלזאַס האָט זיך אָנגעהויבען צוגרייטען צו פּאָגראָמען. די בעאַמטע דארט האָבען גאָרניט געטאָן צו פערהיטען דאָס. די נאַציאָנאַל־פערזאַמלונג האָט געפונען פיר נעטיג ארויסצולאָזען א דעקרעט צו די בעאַמטע אין עלזאַס זיי זאָלען טאָן אַלעס מעגליכע צו בעשיצען די אידען און זייער פערמעגען געגען זייערע אָנגריפער. דיזען דעקרעט האָט באַלד דער קאָניג אויך אונטערגעשריבען, און די געפאַהר פון פּאָגראָמען איז אריבער. אָבער די נאַציאָנאַל־פערזאַמלונג האָט געפונען פיר נעטיג אָפּצולענען די גלייכבערעכטיגונג פון די אידען אויף אן אונבעשטימטע צייט. דעם 30טען אַפּריל האָט מען אין פּאַרלאַמענט אָנגענומען א געזעץ, דאָס יעדער אויסלענדישער אייגנוואוינער, וואָס גפינט זיך אין פראַנקרייך 5 יאָהר, האָט דאָס רעכט צו ווערען א פראַנצויזישער בירגער „אויסער די אידען". די לעצטע האָט מען נאָר בעפרייט פון ספּעציעלע אָפּגאַבען.

דעם 9טען מאי 1791 האָבען די אידען דערלאַנגט א פראָטעסט אין פּאַרלאַמענט געגען דעם בעשלוס, וועלכער שטעלט זיי נידריגער פון אויסלענדישע אייגנוואוינער, וועהרענד זיי טראָגען אימער אַלע לאַסטען פון בירגער. אָבער דער פּאַרלאַמענט האָט גאָרניט געטאָן וועגען דעם אוז האָט די פראָגע איבערגעגעבען צו דעם קאָנסטיטוציאָנעלען קאָמיטע. דעם 7טען מאי האָט דער פּאַרלאַמענט אָנגענומען א געזעץ וועגען רעליגיאָנס־פרייהייט. די אידען האָבען זיך גלייך בעגוצט מיט דיזען געזעץ און האָבען געפּעגנט א סינאַגאָג אין אייגעם פון די שטאָדטישע געביידען. און באַלד האָבען זיי דערלאַנגט א נייע פעטיציאָן, אין וועלכער זיי האָבען געצייגט, דאָס רעליגיאָנס־פרייהייט אָהן בירגער־רעכט האָט קיין זין ניט, און האָבען וויי־דער פערלאַנגט גלייכבערעכטיגונג. אָבער אין פּאַריז האָבען זיך דאַמאָלס אָנגעהויבען שרעקליכע אונרוהען צוליב דעם, וואָס דער קאָניג לודוויג דער 16טער איז ענטלאָפען פון פּאַריז, און די שפּאַלטונג צווישען דער רעפובלי

קאַנישער פּאַרטיי און דער ראָיאַליסטישער איז געוואָרען זעהר גרויס. די אידען־פראַגע האָט געמוזט אָפּגעלעגט ווערען.

דעם 14טען סעפּטעמבער האָט דער פּאַרלאַמענט פערענדיגט די קאָנ-סטיטוציאָן. דעם 27טען האָט דער דעפּוטאַט ד י ו פּ אָ ר וויעדער בע-ריהרט די אידען־פראַגע און האָט בעוויזען, ווי ניט רעכט עס איז צו געבען בירגער־רעכט אַלע אַנדערע נאַציאָנען, ווי די טערקען, און די אידען ניט. די אידישע שונאים האָבען וויעדער געוואָלט רעדען געגען דעם, אָבער מען האָט זיי ניט געלאָזען און דעם 28טען סעפּטעמבער איז די אידישע גלייכ-בערעכטיגונג בעשטימט געוואָרען.

דעם יודאָפּאָב רעוובעל איז געלונגען אַריינגיסען אַ ביסעל גיפט אין דעם בעכער פון דער אידישער שמחה וועגען זייער גלייכבערעכטיגונג. ער האָט אָנגעשראָקען די נאַציאָנאַל־פערזאַמלונג, דאָס די עלזאַסער בעפעל-קערונג וועט געוויס מאַכען פּאָגראָמען, ווען מען וועט זיי אָנערקענען אַלס גלייכע בירגער, און ער האָט געמאַכט אַ פאָרשלאַג, דאָס די נאַציאָנאַל־פער-זאַמלונג זאָל אין דער זעלבער צייט אַרויסגעבען אַ דעקרעט, דאָס פון די 15 מיליאָנען ליוורעס, וואָס די קריסטען זיינען שולדיג די אידען פון על-זאַס, זאָל אַרונטערגענומען ווערען אַ דריטעל; דאָס וועט בערוהיגען די קריסטען, וועלכע וועלען זעהן, דאָס די פערזאַמלונג האָט אויך זייערע אינטערעסען אין זינען. דיזער פאָרשלאַג איז אָנגענומען געוואָרען. צוויי יאָהר האָבען די אידען אין פראַנקרייך געשטריטען וועגען זייער גלייכבע-רעכטיגונג, און ענדליך איז זיי געלונגען צו ווערען גלייכע בירגער מיט די קריסטען. באַלד האָט וויעדער אויסגעבראָכען אַ רעוואָלוציאָן, און די אי-דען האָבען בעוויזען זייער פּאַטריאָטיזם, און מיט זייער פערמעגען און זייערע לעבענס האָבען זיי געצייגט, דאָס זיי האָבען די גלייכבערעכטיגונג פערדינט עהרליך. פיעלע פון זיי זיינען פרייוויליג אַריינגעטרעטען אין דער נאַציאָ-נאַל־גוואַרדיע. אַנדערע זיינען געוואָרען מיטגלידער פון פּאָליטישע קלובען און האָבען אַ גרויסען אָנטייל גענומען אין דער בעוועגונג פון פראַנצויזישען פאָלק און זיין שטרעבונג צו ריכטיגער פרייהייט, ברידערליכקייט און גלייכ-הייט.

אין דער פראַנצויזישער פּרעס האָבען אידען דאַמאָלס געהאַט זעהר וועניג מיטאַרבייטער. דער איינציגער איז דאַמאָלס געווען ז אַ ל ק י נ ד ה ו ר ו ו י ט ץ פון פּוילען. דיזער שרייבער האָט פיעלע מאָל געשרי-בען אין די ראַדיקאַלע בלעטער זעהר בייסענדע סאַטירישע אַרטיקלען געגען

די יודאָפאָבען אין דער נאַציאָנאַל־פערזאַמלונג, ווי אויך געגען די קלערי־קאַלען, וועלכע פלעגען אָפט ארויס מיט בעשולדיגונגען געגען אידען.

די גלייכבערעכטיגונג פון די אידען האָט אויפגעהויבען זייער גייסט אין מוט. זיי זיינען בעריט געווען אויף אַלע אָפּפער פון גוט און לעבענס. זאָגאר סינאַגאָגען האָבען געאָפּפערט זייערע מעבל צו העלפען מיט גלט דער רעוואָלוציאָן. אין 1793 האָבען זיך געפונען אידישע וואָלונטירען אי־2,000 מאן. דאָך האָט די קריסטליכע בעפעלקערונג פון נאַנסי געפאָדערט מען זאָל ארויסטרייבען די אידען פון פראַנקרייך. די יאַקאָבינער האָבען דערויף געענטפערט, דאָס אידען זיינען ניט קיין נאַציאָן, נאָר א רעליגיעזע סעקטע אין די קאָנסטיטוציאָן פערפאָלגט ניט קיין רעליגיעזע סעקטע. *)

אין 1793 איז אָפגעשאפט געוואָרען אין פראַנקרייך די קאטאָלישע רע־ליגיאָן אין אָנשטאָט איהר האָט מען איינגעפיהרט דעם קולט (די פערהרונג) פון פערשטאַנד. אויך די אידישע רעליגיאָן האָט מען דאַמאָלס פערבאָטען צו האַלטען. עס האָבען זיך געפונען פיעלע אידען, וואָס זיינען העכסט ציפרידען געווען מיט דער אָפּשאפונג פון זייער רעליגיאָן. אייניגע ציטוי־גען האָבען געפאָדערט אידען זאָלען אָפּגעבען זייערע ספרי תורה צו מאַכען דערפון פויקען, אוֹן מאַכען דערמיט אַן ענדע צו די געזעצען, וואָס דער „געשיקטער שוויינדלער" (משה) האָט זיי געגעבען. די אידען, וואָס האָ־בען געוואָלט האַלטען זייער רעליגיאָן, האָבען עס געטאָן בשתיקה. מען האָט געוואָלט פערפאָלגען אידען, וועלכע האָבען געמאַכט מצות אויף פסח. אָבער זיי האָבען זיך פערענטפערט, דאָס דיזעס טוען זיי צו פייערן דעם יום טוב פון פרייהייט, און מען האָט זיי געלאָזען צו רוה. דער המון האָט געהאט א געלעגנהייט צו בעפאָלען אידישע סינאַגאָגען, פערברענען ספרי תורה; פיעלע רבנים זיינען שטארק פערפאָלגט געוואָרען.

אין 1794 זיינען די רעליגיאָנס־פערפאָלגונגען שוואכער געוואָרען, אָבער דער טערראָר האָט ניט אויפגעהערט. די פאַרטיי, וואָס האָט אַריינגעכאפט די מאַכט אין איהרע הענט האָט שרעקליך פערפאָלגט די אַנדערע פאַרטייען און פיעלע האָבען זייערע לעבענס פערלאָרען אויף דער גיליאָטינע. די דעק־רעטען, וואָס זיינען ארויסגעגעבען געוואָרען אין 1793 ארויסצוטרייבען פון לאַנד אריסטאָקראָטען און אויסלענדער, האָבען פיעלע צרות פערשאפט די אידען. אייניגע באַנקירען זיינען בעשטראָפט געוואָרען מיט גרויסע סומעס געלט דערפאר, וואָס זיי האָבען א מאָל געהאט געשעפטען מיט'ן קעניג־

*) אָבער א נאַציאָן מעג מען פערפאָלגען ? אַזוי זיינען געווען די דאַמאָלסדיגע בעגריפען. היינט דענקט מען גאַנץ אַנדערש.

לִיבען הויף. דעם באַנקיר פֿייקסאָטאָ האָט כּמעט בעיטראָפט מיט 200,000 לִיוורעס דערפּאר, וואָס מיט יאָהרען צוריק האָט ער געזוכט צו ווערען אַן אַדעלמאַן. פֿיעלע אידען האָבען זייערע לעבענס פערראָרען אויף דער גי- לִיאָטינע; צוויישען זיי זיינען געווען יעקב פֿערייראַ, צווייי ברידער יוני און עמאַנועל פּריי, און צווייי ברידער יצחק און לוּאיס בענשאַמין, די זיהן פון א האָלענדישען באַנקיר לִיפּמאַן קאַלמער. דיזע אַלע זיינען געווען בעשולדיגט אין אונטרייהייט צו דער רעפּובלִיק און דער רעוואָלוציאָן. אָבער דאָס האָט נאָר געהאָט צו טאָן מיט יחידים, צום כּלל ישראל האָט מען זיך ניט געטשע- פּעט און מען האָט די אידען ניט בעשולדיגט אין קיין זאַך.

פון דער צייט פון דער רעוואָלוציאָן איז די אידישע בעפֿעלקערונג אין פראַנקרייך פיעל פּערמעהרט געוואָרען. אין 1808 זיינען אין פראַנקרייך גע- וועזן 135 טויזענד אידען. אָבער דאָס אידישע לעבען האָט זיך דאָרט ענט- וויקעלט ניט נאָרמאַל. אין דער צייט פון דער רעוואָלוציאָן האָבען זיי זיך אַרויסגעוואָרפען אין די פערשיידענע פּאָליטישע בעוועגונגען, און אין דער צייט פון נאַפּאָלעאָן'ס מלחמות האָבען פיעלע פון זיי מיט דער גאַנצער ענערגיע זיך איבערגעגעבען צום מיליטער־דינסט אום צו דערדינען זיך אין דער ארמעע צו אַן אָפּיצער־אַמט. פון דער אַנדערער זייט, וועזן נאַפּאָלעאָן האָט איינגעפיהרט קאָנסקריפּציאָן (צוואַנג־דינסט אין דער ארמעע) האָבען פיעלע פון די אידען געזוכט אַלערליי מיטלען זיך אַרויסצודרעהען פון מילי- טער־דינסט. עס האָבען זיך אָנגעהויבען בעשולדיגונגען געגען אידען, דאָס זיי זיינען ניט קיין עכטע בירגער, עס פעהלט זיי דער פאַטריאָטישער גייסט או. ד. גל. אין דער ארמעע האָבען אידען געליטען פון זייערע קריסטליכע חברים און זיינען געווען געצוואונגען בעהאַלטען זייער אידישקייט. דאָס אַלעס האָט געשטערט די אידען אין פראַנקרייך צו ענטוויקלען א נאָרמאַלעס לעבען. זיי האָבען ניט געזוכט צו גרינדען אייגענע לעהר־אַנשטאַלטען צו ערציהען זייערע קינדער אין דעם גייסט פון זייערע עלטערן, נאָר זיי האָבען זייערע קינדער געשיקט אין קריסטליכע שולען. זעהר וועניג האָבען זיך אינטערעסירט מיט'ן שיקזאַל פון זייער פאָלק (ווי דער אַדוואָקאַט מ י כ ל ב ע ר ר און נאָך אייניגע געצעהלטע). עס האָבען זיך שוין אָנגעהויבען גע- מישטע חתונות צווישען אידען און קריסטען, און דאָס איז געווען דער אָנפאַנג פון דער אַסימילאַציאָן. אום צו גילטען פיר אמת'ע פראַנצויזען, האָבען די אידען אין עלזאַס און לאָטהרינגען זיך ענטזאַגט צו רעדען אידיש און האָבען אייניגעפיהרט ביי זיך די פראַנצויזישע שפּראַך. אָבער די צייט האָט זיי געווייזען, דאָס די קריסטען ווילען זיך ניט ברידערן מיט אידען. איבעראַל

האָבן די קריסטן זיי אָפּגעשטויכן פון זיך. דער בעל מלאכה, דער פּאב-ריקאַנט, דער קינסטלער, דער ערד-אַרבייטער האָט ניט געוואָלט צולאָזן אַ אידיש קינד צו זיין בעשעפטיגונג. זאָגאָר אין די געריכטס-חייזער האָט מען דעם אידן צו שאַנדע געמאַכט.

די אידן אין עלזאַס און לאָטהרינגען זיינען אין דער פּראַקטיק געבלי-בען אין דעם זעלבען עקאָנאָמישען צושטאַנד ווי פּאַר דער עמאַנציפּאַציאָן. זיי זיינען געבליבען קליין-העגדלער און פּראָצענטניקעס, ווייל די קריסטן האָבן זיי ניט צוגעלאָזן צו אַנדערע בעשעפטיגונגען. די פערשיידענע אי-בערקעהרעניסען אין פּראַנקרייך האָבן געצוואונגען פיעלע פון די גוטס-בע-זיצער צו פערלאָזן זייער פּאָטערלאַנד. זייערע פעלדער זיינען פערקויפט געוואָרען צו די בויערן, וועלכע האָבן געבאָרגט פון אידן געלט צו דיזען צוועק. געלט איז דאַמאָלס געווען זעהר טייער, און דערצו איז געווען זעהר ריזיקאַליש צו פערלייהען געלט, דעריבער האָבן די אידן ענומען גרויסע פּראָצענטן. די בעאַמטע פון דער פּראָווינץ האָבן די אידן בעשריבען אלס די שענדליכסטע עקספלואַטאַטאָרען און בלוטזויגער פון די אָרימע בויערן. דאָס האָט בעאיינפלוסט נאַפּאָלעאָן'ן געגען די אידן און דאָס האָט אַרוים-גערופען דעם בעוואוסטען דעקרעט געגען זיי.

נאַפּאָלעאָן און די אידן. דעם ערסטען מאל האָט זיך נאַפּאָלעאָן בעגעגענט מיט די אידן אין פּאלעסטינא און אין מצרים. ביי די טויערן פון ירושלים האָט נאַפּאָלעאָן געלאָזט וויסען די אידן, דאָס אויב זיי וועלן העלפען די פראַנצויזן אין זייער מלחמה געגען טערקיי וועט ער זיי צוריקגעבען ארץ ישראל. די אידן זיינען אָבער געבליבען טריי צו טערקיי, און נאַפּאָלעאָן איז אַוועק צוריק אין אייראָפּא אָהן ערפאָלג.

וועז נאַפּאָלעאָן איז ערוועהלט געוואָרען קאָנסול האָט ער זיך געמומען אייגאָרדנען די רעליגיאָנען אין לאַנד. די רעגולירונג פון די בעציהונגען פון דער אידישער רעליגיאָן צום שטאַט האָט ער איבערגענעבען צום מיניסטער פאַרטאַלים. אין זיין רעפּאָרט האָט דער מיניסטער ערקלערט, דאָס די אויפ-גאַבע איז א זעהר שווערע, ווייל די אידן זיינען ניט נאָר א רעליגיעזע סעקטע, נאָר זיי זיינען אויך אן אָפּגעזונדערטע נאַציאָן — א נאַציאָן, וואָס עקסיסטירט זינט טויזענדער יאָהרען און איז דורכגעגאַנגען דורך פייער און וואַסער טראָגעדיג מיט זיך די אידע, אז גאָט אַליין איז זייער געזעצגע בער. דיזער ענטפער פון מיניסטער האָט געפיהרט דערצו, דאָס די לעזונג פון דער אידישער פראָגע איז אָפּגעשטעלט געוואָרען ביז אן אונבעשטימטער צייט.

אַז נאַפּאָלעאָן איז געוואָרען קיסר האָט ער וויעדער זיך גענומען צו לע-זען די אידען־פראַגע. ער איז ווענינ בעקאַנט געווען מיט דעם אידישען לעבען. אין דער אַרמעע האָט ער קיין אידישע סאָלדאַטען ניט געזעהען, ווייל, ווי מיר האָבען פריהער דערצעהלט, האָבען די אידען אַליין זיך די מיה געגעבען ניט אַרויסווייזען, אַז זיי זיינען אידען. איבעראַל זיינען געווען נאָר בעשולדיגונגען געגען אידען. אין שטראַסבורג האָבען די אידישע שונאים געבעטען נאַפּאָלעאָן'ען ער זאָל אָפּנעהמען פון די אידען זייערע ביר-גער־רעכטען, ווייל זיי עקספּלואַטירען שרעקליך די בויערן און פעראָרי-מען זיי, און נאַפּאָלעאָן האָט זיי פערשפּראָכען די זאַך ערנסט צו בעטראַכ-טען.

נאַפּאָלעאָן איז געווען שרעקליך אויפגערעגט. קומענדיג אין פּאַריז האָט ער געגעבען אַ בעפעהל דעם קייזערליכען ראַט זיך גלייך נעהמען צו פער-האַנדלען די אידען־פראַגע. דעם רעפּאָרט מאַכען האָט ער איבערגעגעבען צו גראַף מ אָ ל ע, וועלכער איז געווען אַ הייסער אָנהענגער זיינער. דיזער האָט פערפאַסט אַ בעריכט, אין וועלכען ער האָט געפּאָדערט אָפּצונעהמען פון אידען זייער גלייכבערעכטיגונג און מאַכען פיר זיי אויסנאַהמס־געזעצען. אָבער פיעלע פון די מיטגלידער פון קייזערליכען ראַט זיינען אַרויס מיט אַ שטאַרקען פּראָטעסט געגען דער רעאַקציאָן. דעם 30טען אַפּריל 1806 איז די אידען־פראַגע וויעדער פערהאַנדעלט געוואָרען אין ראַט און נאַפּאָלעאָן איז דאַמאָלס געווען דער פאָרזיצענדער. די מעהרהייט פון ראַט איז געווען געגען דעם, אַז מען זאָל די אידען בערויבען פון זייערע רעכטען. אָבער נאַפּאָלעאָן איז אַרויס מיט אַ פייערדיגער רעדע, אין וועלכער ער האָט בע-הויפּטעט, דאָס די אידען זיינען ניט קיין רעליגיעזע סעקטע נאָר אַ נאַציאָן מיט זעהר נידריגע זיטען, וועלכע פערוויסטעט אַלעס, וואָס געהערט צו אַנדערע נאַציאָנען; זיי זיינען רויב־טיערען און מען דאַרף זיי פערוועהרען צו האַנדלען, מבטל זיין זייערע דאָקומענטען, וואָס זיי האָבען אויף צו מאָה-נען געלט, ווייל זיי זיינען געמאַכט מיט בעטרוג. ענדליך האָט ער אַרויס-געזאָגט, דאָס אַלע ידיעות וועגען דער שענדליכקייט פון די אידען האָט ער בעקומען פון די עלזאַסער קריסטליכע סוחרים.

עס האָט אָבער ניט לאַנג גענומען און נאַפּאָלעאָן האָט געענדערט זיין בעשלוס צו פערפאָלגען די אידען און האָט געגעבען אַ בעפעהל מען זאָל צו-זאַמענרופען די אידישע פאָרשטעהער און פון זיי דערגעהן, אויב די אי-דישע שעדליכע קאָנסטיטוציאָן קען אויסגעבעסערט ווערען אַזוי, אַז די אידען

זאָלען קענען ווערען רעכטע פראַנצויזישע בירגער, אָדער קענען שוין ניט ווערען גוטע פראַנצויזען (דעקרעט פון 30טען מאַי 1806).

דער דעקרעט איז בעשטאַנען פון צוויי טיילען. אין איין טייל איז גע-געבען געוואָרען אַ בעפעהל אָפּצוהאַלטען אויף אַ יאָהר צייט די בעשלוסען פון די געריכטס־הייזער וועגען די חובות, וואָס די פּויערן זיינען שולדיג געווען צו אידען. דער צווייטער טייל האָט געאָרדענט צוזאַמענרופען צום 15טען יולי אין פּאַריז אַ סינאָד פון 100 פאָרנעהמע רבנים און אַנדערע וויכ-טיגע פּערזאָנען אום קלאָר צו מאַכען דער וועלט וואָס איז אַזעלכעס דאָס יו-דענטום. די אידען זיינען אַפילו געווען שטאַרק בעליידיגט פון דעם דע-קרעט, וועלכער האָט געשטעמפּעלט אַלע אידען אַלס פּראָצענטניקעס, אָבער זיי זיינען אויך צופרידען געווען וואָס דורך דעם סינאָד וועט די וועלט מעהר בעקאַנט ווערען מיט דער אידישער קאָנסטיטוציאָן און וועט זיך איבערציי-גען, אַז זי איז ווערט מען זאָל איהר מעהר עהרע און צוטרוי שענקען.

אין דער זעלבער צייט, וואָס דער קייזערליכער ראַט האָט זיך בעשעפ-טיגט מיט דער אידען־פראַגע, איז די פראַנצויזישע קלעריקאַלע פּוינס אַרויס געגען אידען מיט די אַלטע פערשימעלטע בעשולדיגונגען, און איז געקומען צום שלוס, דאָס עס איז אונמעגליך צו בעסערן די אידישע ראַסע סיידען די אידען זאָלען זיך בעקעהרען צום קריסטענטום. דער קייזערליכער ראַט האָט גוט פערשטאַנען פון וואַנען דער ווינט וועהט, אָבער ער האָט געמוזט שווייגען, ווייל דער קייזער איז געווען מיט די אידישע פיינד.

די פערזאַמלונג פון די אידישע פערטרעטער. די פערטרעטער זיי-נען ניט ערוועהלט געוואָרען דורך דאָס אידישען פאָלק, נאָר די פּרעפעק-טען אין פראַנקרייך האָבען זיי ערוועהלט. צווישען די דעפּוטאַטען זיינען געווען טיכטיגע געבילדעטע רבנים, ליטעראַטען און בעוואוסטע כלל־טוער. די בעריהמטעסטע צווישען זיי זיינען געווען: אַ ב ר ה ם פ ו ר ט אַ ד אָ, אַ געבילדעטער ספרדי, אַ גוטער רעדנער, אָבער וועגען זיינע אידישע קענט-ניסען האָט מען געזאָגט, דאָס ער ווייס די ביבעל פון וואָלטעיר'ס ביכער; ב ע ר־י צ ח ק ב ע ר ר, פון מענדעלסאָן'ס חדר, וועלכער האָט גע-וואָלט פעראייניגען תורה און חכמה; און דער שטראַסבורגער רב ד ו ד ז י נ צ ה י י ם. נאָך איידער די דעפּוטאַטען האָבען זיך פערזאַמעלט האָט בערר געשריבען צו די אידישע קאַפּיטאַליסטען זיי זאָלען אויפהערען זיך צו בעשעפטיגען מיט געלט־פערלייהען, ווייל דאָס שאַדט זעהר דעם אידי-שען פאָלק. זינצהיים איז געווען פון דעם סאָרט רבנים, וואָס האָבען מקיל געווען וואו די פּאָליטישע אומשטענדען האָבען עס געפאָדערט. אין אַלגע-

מיין האָט די פערזאַמלונג געמאַכט א זעהר גוטען איינדרוק. דער קיסר האָט בעשטימט דריי מיטגלידער פון קייזערליכען ראָט אלס קאָמיסאַרען, וועלכע האָבען פֿאַרגעלעגט דער פערזאַמלונג געוויסע פראַגען, וואָס נאָפּאָלעאָן האָט אויפגענעבען, און האָבען די אַנטוואָרטען איבערגעגעבען צו איהם.

נאָפּאָלעאָן האָט געהאַרדענט, דאָס די ערסטע עפנונג פון דער פערזאַמלונג מוז זיין שבת דעם 29טען יולי 1806. עס איז צו גלויבען, דאָס נאָפּאָלעאָן האָט עס בכונה געטאָן אום צו פֿרובירן די אידען, אויב זיי וועלען פערבויגען זייער הייליגען שבת אום צו טאָן דעם רצון פון דער רעגירונג. אייניגע פון די דעפוטאַטען האָבען געוואָלט מען זאָל בעטען דעם קיסר ער זאָל ערלויבען אָפּלעגען די ערעפנונג אויף אן אנדער טאָג. אָבער די מעהרהייט האָט בעשלאָסען ניט מאַכען קיין שאלה וועגען דעם.

מאָלע האָט געהאַלטען די ערעפנונגס־רעדע, אין איהר האָט ער געמאַכט די אידען פאָרוואורפען פאַרוואָס זיי בעשעפטיגען זיך מיט פערלייהען געלט אויף פֿראָצענט, פאַרוואָס זיי זיינען ניט קיין אמת'ע פראַנצויזען. נאָך דער רעדע האָט ער דער פערזאַמלונג אויפגעגעבען 12 פראַגען. די וויכטיגסטע פון וועלכע זיינען געווען: מעגען אידען נעהמען מעהר ווי איין ווייב? איז א גט, וואָס א רב גיט אַרויס, א ריכטיגער דאָקומענט זאָגאָר אָהן דער הסכמה פון דער רעגירונג? אָנערקענט די אידישע רעליגיאָן געמישטע חתונות מיט קריסטען? בעטראַכטען די אידען פראַנקרייך אלס זייער פאָטערלאַנד, וועלכעם זיי מוזען בעשיצען אין פאל פון נויט? ערלויבט דאָס אידישע געזעץ נעהמען פֿראָצענט פון אידען, אָדער פון ניט אידען? די אַנטוואָרט וועגען געמישטע חתונות איז געווען, דאָס אוא חתונה האָט נאָר די קראַפט פון א ציווילס־היראַט, אָבער איז ניט א רעליגיעזער אקט. אין אלגעמיין האָבען זיי געענטפערט, דאָס לויט דער אידישער רעליגיאָן שטעהען די געזעצען פון דער רעגירונג העכער פון די אידישע געזעצען (דינא דמלכותא דינא). אויף די פראָגע, אויב די אידען אין פראַנקרייך אָנערקענען די פראַנצויזען אלס זייערע ברידער, האָט די פערזאַמלונג געענטפערט, דאָס די אידען בעטראַכטען זיך יעצט ניט מעהר אלס א נאַציאָן. א פראַנצויזישער איד צווישען אידען אין אנדערע לענדער בעטראַכט זיך אלס א פרעמדער, ער שלאָגט זיך אין צייט פון א מלחמה מיט א אידען פון שונא'ס לאַגער אלס א שונא פון זיין פאָטערלאַנד. אזוי האָבען אידישע פערטרעטער זיך אָפּגעזאָגט פון זייער נאַציאָנאַליזם אום ניט צו פערלירען זייערע בירגערס־רעכטען. זאָגאָר פון אייניגע רעליגיעזע געזעצען זיינען זיי בעריט געווען זיך צו ענטזאָגען, וועו זיי האָבען ניט הארמאָנירט מיט די געזעצען פון לאַנד.

די אנטוואָרטען פון די אידישע דעפּוטאַטען האָבען אין אַלגעמיין צו-
פּרידען געשטעלט נאַפּאָלעאָן'ן. אָבער ער איז ניט זיבער געווען מיט דער
אויטאָריטעט פון דיזע דעפּוטאַטען, צווישען וועלכע עס זיינען געווען ווע-
ניגע פערזאָנען, וואָס זאָלען האָבען א דעה אין רעליגיעזע פראָגען. ער האָט
דעריבער געפונען פיר נעטיג צו בעשאָפען א קאָמפּעטענטע קערפּערשאַפט,
וואָס זאָל בעשטעטיגען די ענטשיידונגען פון די דעפּוטאַטען און מאכען זיי
זאָלען זיין גילטיג ביים אידישען פּאָלק. נאַפּאָלעאָן, וועלכער האָט ליב
געהאַט אויפצוטאָן גרויסע ערהאַבענע זאכען, איז געקומען אויף דעם געדאַנק
צו בעשאַפען א גרויסע אידישע פערזאַמלונג: א ס נ ה ד ר י ן. פון די
אַנטוואָרטען פון די דעפּוטאַטען האָט ער ערפאָהרען, דאָס זינט יהודה איז
געפאַלען האָבען אידען ניט געהאַט אן אינסטיטוציאָן מיט אן אויטאָריטעט,
ווי דער פּאַרצייטיגער גרויסער סנהדרין, און ער האָט דעריבער בעשלאָסען
צוזאַמענצורופען אין פּאַריז א סנהדרין, וואָס זאָל געבען די ענטשיידונגען
פון די דעפּוטאַטען זיין בעשטעטיגונג. לויט דעם מוסטער פון דעם פאַר-
צייטען סנהדרין האָט דיזער נייער סנהדרין אויך געדאַרפט בעשטעהן פון
71 מיטגלידער, רבנים און געלערטע. וועגן מאָלע האָט עס מיטגעטיילט דער
פערזאַמלונג זיינען די דעפּוטאַטען געוואָרען אויסער זיך פון פרייד, גלוי-
בענדיג, דאָס נאַפּאָלעאָן קעהרט אום דעם אידישען פּאָלק זיין אלטען גלאַנץ.
זיי האָבען ניט פערשטאַנען, דאָס נאַפּאָלעאָן ווילל גרינדען אן אנשטאלט,
וואָס זאָל רעפּאַרמירען דאָס יודענטום נאָך זיין וואונש. די פערזאַמלונג האָט
בעשטימט א קאָמיטע פון 10 מיטגלידער, וועלכעם האָט זיך גענומען פאַר-
בעריטען צום סנהדרין. דאָס קאָמיטע האָט געהאַלפען אין זייער ארבייט
די 3 קאָמיסארען, וואָס נאַפּאָלעאָן האָט בעשטימט. מיט גרוים פרייד האָט
דאָס קאָמיטע געגעבען צו וויסען דער וועלט, דאָס נאַפּאָלעאָן געהט גליק-
ליך מאכען די אידען און דאָס יודענטום. די אידען אין אייראָפּא זיינען בע-
גייסטערט געוואָרען פון דיזע נייעס, ווייל זיי האָבען ניט געוואוסט דעם
ריכטיגען צוועק, וועלכען נאַפּאָלעאָן האָט געוואָלט דערגרייכען דורך דעם
סנהדרין. דער פּראָיעקט, וועלכען דאָס קאָמיטע האָט אויסגעארבייט, איז
געווען צו גרינדען אין פּראַנקרייך אידישע קאָנסיסטאָריומס, וועלכע זאָלען
העלפען דער רעגירונג דורכפיהרען איהרע פּאָדערונגען פון אידישע געמיינדען.
אייניגע פון די דעפּוטאַטען פון דער פערזאַמלונג, י צ ח ק ש מ ו א ל
א ב י נ ד ו ר, האָט געהאַלטען א רעדע, אין וועלכער ער האָט געוואָלט בע-
ווייזען היסטאָריש, דאָס די גרעסטע פּאַרשטעהער פון קריסטענטום האָבען
אימער געזוכט צו פערטיידיגען די אידען געגען זייערע שונאים. דער רעדנער

האָט פאָרגעשלאָגען, דאָס די דעפּוטאַטען זאָלען אין אַ פּראָטאָקאָל אויסדרי-קען זייער דאַנקבאַרקייט פיר די חסדים, וואָס די פאָרשטעהער פון קריסטענ-טום האָבען מיט אידען געטאָן אין די פערגאַנגענע צייטען (!). דיזער בע-שלוס איז אָנגענומען געוואָרען. נאַפּאָלעאָן'ען איז דאָס זעהר געווען געפע-לען, ווייל פון אַזעלכע לייט האָט ער געקענט ערוואַרטען, זיי זאָלען ער-וועהלען אַ סנהדרין, וואָס וועט טאָן אַלץ, וואָס די פראַנצויזישע רעגירונג וועט פון איהם פערלאַנגען.

דער גרויסער סנהדרין אין פּאַריז. דעם 9טען פעברואַר 1807 האָט זיך געעפענט די ערסטע זיצונג פון דעם סנהדרין, וועלכער איז בעשטאַ-נען פון 46 רבנים און 25 ניט־רבנים. אויסער זיי זיינען אויך ערוועהלט געוואָרען 10 קאַנדידאַטען און 2 סעקרעטערען. דער פאָרזיץ איז בעשטאַנען פון דריי רבנים, וועלכע מען האָט געגעבען די טיטלען פון די פאָרזיצענדע פון דעם פאַרצייטיגען סנהדרין: דער ערסטער פאָרזיצענדער (נשיא) איז געווען דער עלזאַסער רב ד ו ד ז י נ צ ה י י ם, זיין ערסטער געהילף (אב בית דין) — דער איטאַליענישער רב ס ע ר פּ ע, זיין צווייטער געהילף (חכם) א ב ר ה ם ד ע ק אָ ל אָ נ י אַ פון מאַנטואַ. די מיט-גלידער פון דעם סנהדרין זיינען געווען אָנגעטאָן אין שוואַרצע ברייטע מאַנט-לען, אין שוואַרצע היט, און די דריי פאָרזיצענדע זיינען געווען אָנגעטאָן אין סאַמעטענע און זיידענע קליידער. די ערעפנונג איז פאָרגעקומען מיט גרויס פּאַראַד. פיעלע קריסטען זיינען געווען ביי דער ערעפנונג. דער סנהדרין האָט פערהאַנדעלט די אַנטוואָרטען, וואָס די דעפּוטאַטען פון דער ערסטער פערזאַמלונג האָבען געגעבען אויף נאַפּאָלעאָן'כ פראַגען, און האָט זיי אַלע בעשטעטיגט. דער סנהדרין האָט אויך ערקלערט, דאָס די אידישע גע-זעצען ווערען אַיינגעטיילט אין 2 גרופּען: רעליגיעזע און פּאָליטישע, פון וועלכע די ערסטע איז ניט צו ענדערן און די צווייטע איז געווען אין קראַפט ווען אידען האָבען געהאַט זייער אייגען לאַנד. דער סנהדרין האָט אויך ערקלערט, דאָס אויך די רעליגיעזע געזעצען מוזען שטימען מיט די פאָדערונגען פון דעם אָרט, און ווען זיי שטימען ניט מוז מען זיי צופּאַ-סען. אַזוי האָט דער סנהדרין אַנערקענט אַ חתונה אָדער גט אונגעזעצליך, ווען זיי זיינען ניט געמאַכט געוואָרען פריהער לויט די געזעצען פון לאַנד. וועגען געמישטע חתונות האָט דער סנהדרין געענטפערט, דאָס זיי זיינען פון דער רעליגיאָן ניט אָנערקענט, אָבער קיין חרם קומט דערפאַר ניט. וועגען דעם שאָדען, וואָס אַזעלכע חתונות קענען בריינגען דעם אידישען פאָלק, האָבען זיי זיך ניט אינטערעסירט, ווייל די אידען, נאָך זייער מיי-

נונג, זיינען סיי ווי סיי קיין ניצאן ניט. די אידישע סאלדאטען, האבע זיי גע'פסק'עט, זיינען פריי פון אלע רעליגיעזע פליכטען אין דער צייט פון דיענסט. די פראצענטניקעס האט דער סנהדרין פערדאמט, בעזונדערס יעצט, ווען א איד איז פריי צו וועהלען עהרליכע בעשעפטיגונגען.

דעם 9טען מערץ האט דער סנהדרין געענדיגט זיין ארבייט, און איניגע מיטגלידער זיינען צוריק אריין אין דער פערזאמלונג פון די דעפוטאטען. די פערזאמלונג האט געפאסט א רעזאלוציאן צו רעקאמענדירען דער רעגירונג צו געבריכען שטרענגע מיטלען געגען פראצענטניקעס, און צוגלייך בעטען זי אפשאפען דעם דעקרעט אפצוהאלטען די צאהלונג פון חובות, ווען אידען מאהנען פון קריסטען. די פערזאמלונג איז באלד געשלאסען געווארען. די אידען האבען זיך געפיהלט העכסט גליקליך מיט נאפאלעאן'ס חסדים. נאפאלעאן איז ניט זעהר צופרידען געווען מיט דער ארבייט פון דיר פערזאמלונגען. זיין מיניסטער שאמפאני, וועלכער איז מיט איהם געווען אייניג שטימיג אין זיין פערלאנג וועגען אידען האט צו איהם געשריבען: „עס איז נעטיג, אז דיזע פערזאמלונגען זאלען אונז דינען אלס א געוועהר געגען זיך זעלבסט און געגען דעם פאלק, וועלכעם זיי פערטיידיגען". עס האט ניט לאנג גענומען אין די אידען האבען דערפיהלט נאפאלעאן'ס חסדים.

דער שענדליכער דעקרעט. דאס יאהר פון דער ארבייט פון דעם סנהדרין (7-1806) איז געווען א יאהר פון איבערקעהרענים אין נאפאלעאן'ס פאליטיק און דעריבער האט דיזער קיין צייט ניט געהאט זיך צו בעשעפטיגען מיט דער לעזונג פון דער אידישער פראגע. ער האט דיזע אויפגאבע איבערגלאזען צו זיינע בעאמטע, וועלכע האבען גוט געוואוסט ווען ער ווייל. ווען עס איז אפגעלאפען דער טערמין פון דעם דעקרעט וועגען אפהאלטען די צאהלונג פון אידישע חובות, האט דער הויפט־קאנצלער צושיקט צירקולארען צו די בעאמטע, דאס מען טאר נאך אלץ ניט מאהנען פון די קריסטען די חובות ביז דער קיסר זעלבסט וועט צוריקקומען פון זיי פעלדצוג און וועט געבען א בעפעהל וועגען דעם. ווען דער קייזערליכער ראט האט אין 1807 זיך וויעדער גענומען בעשעפטיגען מיט דער אידישער פראגע, און נאפאלעאן האט פארגעשלאגען צו מאכען בעשרענקונגען געגען אידען, האט דער ראט פראטעסטירט געגען דעם, ווייל דאס איז געגען דער קאנסטיטוציאן. אבער נאפאלעאן האט פיינד געהאט מען זאל איהם שטערען אין זיינע פלענער און דעם 17טען מערץ האט ער ארויסגעגעבען 2 דעקרעטען, וועלכע האבען אפגעשאפט דעם פרינציפ פון גלייכע רעכטען פיר אידישע בירגער.

דער ערסטער דעקרעט איז געווען די בעשטעטיגונג פון די אידישע רעליגיעזע אנשטאלטען, וואס האבען געטראגען דעם נאמען „קאנסיסטאריע". יעדע אידישע געמיינדע, וואס האט געצעהלט 2,000 פערזאן, האט גע-זאט א קאנסיסטאריע. אין פאריז איז געווען א צענטראלע קאנסיסטא-ריע. יעדע קאנסיסטאריע איז בעשטאנען פון דריי רבנים און דריי וועלט-ליכע פערזאנען, וועלכע זיינען ערוועהלט געוואָרען פון א קליינער גרופע (25 פערזאנען) אנגעזעהענע לייט פון דער אידישער געמיינדע. די פליכט פון דער קאנסיסטאריע איז געווען צו ערקלערען די אידישע געזעצען און פסק'ען שאלות אין דעם גייסט פון דעם „נייעם תלמוד", וואס דער סנהדרין האט געשאפען. אויסער דעם האט די קאנסיסטאריע געמוזט פיהרען א רעכ-נונג פון די יונגע לייט, וואס מוזען געהן אין מיליטער-דינסט, און אכטונג געבען, דאס אידען זאלען זיך אפגעבען נאר מיט „ניצליכע בעשעפטיגונגען". דער צווייטער דעקרעט איז ארויסגעגעבען געוואָרען אהן דער צושטי-מונג פון קייזערליכען ראט. לויט דיזען דעקרעט האבען אידען קיין רעכט ניט געהאט אויפצומאכנען זייערע חבות פון געלט, וואס זיי האבען פערליהען צו סאלדאטען אדער פרויען, אדער פיר וועלכע זיי האבען גענומען מעהר פון 10 פראצענט פיר זייער הלואה. וויייטער איז אין דיזען דעקרעט גע-וען א גאנצע רייהע פון פונקטען, וואס האבען פערוועהרט אידען זיך בע-שעפטיגען מיט וועלכען עס איז מסחור, וועו זיי האבען ניט צוגעשטעלט א דאקומענט פון פרעפעקט וועגען זייער גוטער אויפפיהרונג. דאן האט ער אויך פערוועהרט נייע אידישע איינוואוינער זיך בעזעצען אין עלזאס. דער איד, וואס איז פעפליכטעט צו דינען אין דער ארמעע, האט קיין רעכט ניט געהאט צו דינגען פיר זיך אן אנדערען, ווי די קריסטען האבען געהאט א רעכט. די דעקרעטען זיינען פובליצירט געוואָרען אין די שטעדט, וואו אידען האבען געוואוינט, מיט פויקען. די קריסטען האבען גוט פערשטאנען וואס דאס האט געמיינט, און האבען די אידען ניט צוריקגענעבען דאס געלט, וואס זיי האבען געבארגט ביי זיי. וועו די אידישע פאָרשטעהער הא-בען זיך דערוואוסט וועגען דעם שענדליכען דעקרעט, וואס מען האט פאר-בעריטעט פיר זיי, האבען זיי געשיקט א דעפוטאציאן צו נאפאלעאן'ען, אבער דער קיסר האט זי ניט געוואלט אויפנעהמען. זעהר פיעלע קלאגען פון אידען זיינען געמאכט געוואָרען געגען דעם דעקרעט, און נאפאלעאן איז געווען געצוואונגען מאכען אויסנאהמען פיר פיעלע דעפארטעמענטען. שפעטער אין 1812, וועו ער האט זיך איבערצייגט, דאס זעהר פיעלע אי-דישע סאלדאטען זיינען געפאלען אין זיינע פעלדצוגען, האט ער אויך

אפגעשאפט דאם געזעץ, דאם א איד טאר ניט דינגען פיר זיך א פרעמדען צו דינען פיר איהם אין דער ארמעע.

די אידען האבען ניט געהאט די מעגליכקייט צו פראקטיסירען געגען דעם דעספאטיזם פון נאפאלעאן'ן, אבער די מיניסטארען און פרעפעקטען האבען זיך געזומען ווירקען אויף'ן קיסר מיט גוטע רעפארטען וועגען אידישער טעטיגקייט און זייער אויפפיהרונג. די אידישע קאנסיסטאריעם האבען צוגעשטעלט א רעפארט מיט ציפערן, לויט וועלכע אין פראנקרייך האבען זיך דאמאלס געפונען 1,232 ערד־ארבייטער, 797 אין מיליטער־דינסט, 2,360 קינדער, וואס בעזוכען רעגירונג־שולען און 250 אידישע פאבריקען. מיט דיזע ציפערן האבען זיי געוואלט צייגען, דאס די אידען האבען פיעל געענדערט זייער ארט לעבען און זיי וואלטען זיך נאך מעהר געענדערט, וועו זיי זאלען ניט זיין אונטער'ן דרוק פון דעם „שענדליכען דעקרעט". אבער דיזע ציפערן האבען ניט געווירקט אויף נאפאלעאן'ן. נאר זיין מפלה האט געענדערט די אידישע לאגע. עם איז געווען א שפאם פון שיקזאל, דאס גראדע מעשען פון אלטען רעזשים זאלען אפשאפען די בעשרענקונגען, וואס א גרויסער זשענייע פון דער רעוואלוציאן האט געשאפען.

ב. די עמאנציפאציאן פון אידען אין אנדערע לענדער פון דער פראנצויזישער הערשאפט.

די פראנצויזישע נאציאן אין דער צייט פון דער רעוואלוציאן און שפעטער אין נאפאלעאן'ס צייטען, האט געמאכט גרויסע ערבארונגען אין פערשיידענע לענדער. איבעראל האבען זיי פערשפרייט רעפובליקען אדער קאנסטיטוציאנעלע מאנארכיען. די ערסטע, וואס האט איבערגענומען דעם פראנצויזישען פריען גייסט, איז געווען האללאנד. די 50 טויזענד האללענדישע אידען, וועלכע זיינען שוין פריהער געווען האלב־פריי אין רעליגיעזער הינזיכט, זיינען געווארען עכט פרייע בירגער באלד ווי זיי זיינען איבערגענגען אונטער די פראנצויזישע הערשאפט. די אידישע געמיינדעם אין האללאנד האבען געהאט פולע אויפאמיע, וועלכע האט אויפגעהאלטען אין זיי דעם נאציאנאל־געפיהל. די האללענדישע אידען האבען ענומען אנטייל אין דעם קאמף פיר פריהייט, וועלכער האט זיך געענדיגט מיט דער פערטרייבונג פון דעם שטאטהאלטער ווילהעלם דעם 5טען פון אראניען און דער גרינדונג פון דער באטאווישער רעפובליק.

אבער ניט אלע אידען זיינען צופרידען געווען מיט דיזער איבערקעהרונגים. די מעהרהייט האט אין דערינען געזעהען דעם אונטערגאנג פון יודען-

טום. זיי האָבען פֿאָרויסגעזעהען, דאָס דער פּראַנצויזישער פּרייזין וועט פּערניכטען דאָס יודענטום: די אידען וועלען זיך פּערמישען מיט די קריס-טען און דער אידישער נאַציאָנאַל-גּעפּיהל וועט ווערען שוואַכער און שוואַ-כער. וועז די אידישע ליבעראַלען האָבען געוואָלט מען זאָל לייגנען אין שול די דעקלאַראַציאָן פון גלייכע רעכטען, האָבען די פּרנסים עס ניט ער-לויבט, וויל דאָס איז נאָך זייער מיינונג געווען נעגען דער אידישער רע-ליגיאָן. די ליבעראַלען האָבען די דעקלאַראַציאָן אָנגענקלעפּט אין די שולען. אָבער די פּרנסים האָבען זי ארונטערגעריסען.

דאָס האָט אָנגעמאַכט א שפּאַלטונג אין דער אידישער קהלה, און דיזע שפּאַלטונג האָט געהאָט א שלעכטען רעזולטאַט, וויל צוליב דער מחלוקה הא-בען די אידען ניט געהאָט די מעגליכקייט אַרייַנצובריינגען אין ערסטען פּאַרלאַמענט אפילו איין דעפּוטאַט, הגם זיי האָבען געהאָט א פּולעס רעכט דערצו. די אידישע ליבעראַלען האָבען זיך געוועגדט מיט א ביטע צום פּאַרלאַמענט ער זאָל געזעצליך אָנערקענען די אידישע גלייכבערעכטיגונג. דער פּאַרלאַמענט האָט בעשטימט א ספּעציעל קאָמיסיאָן צו בעהאַנדלען די אידען-פֿראָגע. די קאָמיסיאָן האָט געהאָט פיר זיך א שווערע אויפגאָבע, ערסטענס, וויל די קריסטליכע בעפעלקערונג האָט געהאָט גרויסע פּאַראור-טיילען געגען געבען אידען בירגער-רעכטען, צווייטענס, וויל נאָר א קלייגער טייל פון די האַלבענדישע אידען האָט עס פערלאַנגט, די מערהייט האָט געוואָלט פערבליבען ביים אלטען. די אידישע ליבעראַלען אָבער האָבען געשטורמט די קאָמיסיאָן מיט ביטשריפטען און אלערלייי ארגומענטען.

די קאָמיסיאָן האָט אַריינגעבראַכט אין פּאַרלאַמענט א זעהר ליבעראַלע רעזאָלוציאָן און עס האָט זיך אָנגעהויבען א הייסע דעבאַטע וועגען דעם. די גענגער האָבען גע'טענה'עט, דאָס די אידען זיינען א נאציאָן און האָבען צוריק בעקומען ארץ ישראל, און דערייבער קענען זיי ניט זיין ריכ-טיגע בירגער אין האַלאַנד כל זמן זיי וועלען זיך ניט אָפּזאָגען פון זייער האָפענונג. די דעבאַטען האָבען זיך געצויגען 8 טעג. דער מיטעל-פונקט פון דער פראַגע איז געווען, אויב די אידען זיינען א נאציאָן אָדער ניט. די אידישע פרייַנד האָבען גע'טענה'עט, דאָס די אידען זיינען קיין נאציאָן ניט, וויל זיי האָבען ניט קיין אייגען לאַנד, און די שונאים האָבען זיך געגעבען די מיה צו בעווייזען, דאָס די אידען זיינען א נאציאָן, וויל זיי האָפּען זיך צוריקקעהרען צו זייער לאַנד. ענדליך האָט דער פּראַנצויזישער אמבאַסאַדאָר געצוואונגען דעם פּאַרלאַמענט צו געבען אידען אין האַלאַנד גלייכע בירגער-רעכטען (דעם 2טען סעפּטעמבער 1796), מיט דעם בעדינג,

דאָס זיי זאָלען זיך אָפּזאָגען פון זייער אויטאָנאָמיע אין פערבלייבען אידען נאָר אין זייער רעליגיאָן.

די פרומע קלאַס אידען אין האָללאַנד איז שרעקליך נידערגעשלאָגען גע-וואָרען פון דעם דעקרעט; די פרייע קלאַס, אין געגענטייל, איז העכסט צו-פרידען געווען מיט איהם. זיי האָבען געגרינדעט אַ בעזונדער געמיינדע מיט בעזונדער סינאַגאָגע און אַ בעזונדערען רב (אונטער'ן נאָמען „עדת ישורון"), מיט אַ רעפאָרמירטען קולט. דער תלמוד איז אין גאַנצען אָפּגעשאַפט גע-וואָרען, די שמונה עשרה האָט מען פערקירצט און ד. גל. די אָרטאָדאָקסען האָבען געבראַכט אַ קלאַגע צו דער רעגירונג און האָבען געפאָדערט אַ גרויסע סומע שאַדען־ערזאַץ פון די רעפאָרמער, ווייל מיט זייער אַרויסטרעטען פון דער געמיינדע האָבען זיי ניט די מעגליכקייט צו דעקען די געמיינדע־אויס-גאַבען. די רעגירונג האָט אָנגענומען די זייט פון די רעפאָרמירטע, ווייל דער נייער דעקרעט פון גלייכע בירגער־רעכטען פיר אידען האָט אָפּגעשאַפט די אַלטע אָרדנונג פון אידישער אויטאָנאָמיע, און די אַלטע פּרנסים זיינען ענטזאַגט געוואָרען פון זייערע עמטער. די פיהרונג פון דער געמיינדע איז איבערגעגעבען געוואָרען צו די רעפאָרמירטע. די האָללענדער אידען האָ-בען באַלד אָנגעהויבען געניסען פולע פּאָליטישע פרייהייט. אין יאָהר 1797 זיינען ערוועהלט געוואָרען 2 אידען אין פּאַרלאַמענט, דאָס זיינען געווען די ערסטע אידען אין איראָפּאַ, וואָס זיינען ערוועהלט געוואָרען אַלס מיט-גלידער פון אַ פּאַרלאַמענט.

אָבער צו ריכטיגער עמאַנציפּאַציאָן האָט נאָך פיעל געפעהלט. עס זיינען נאָך פערבליבען פיעלע בעשרענקונגען פיר אידען. זאָגאַר די שולען זיינען נאָך ניט געווען אָפען פיר אידישע קינדער. נאָר ווען לודוויג נאַפּאָ-לעאָן איז געוואָרען קעניג פון האָללאַנד האָבען די אידען בעקומען פולע עמאַנציפּאַציאָן. ער האָט זאָגאַר אומגעביטען די ירידען פון שבת אויף זונ-טאָג אום צו צייגען רעספּעקט צו דער אידישער רעליגיאָן. אין דעם זעל-בען יאָהר, וואָס לודוויג נאַפּאָלעאָן איז געוואָרען קעניג פון האָללאַנד, האָט זיך געגרינדעט דער סנהדרין אין פראַנקרייך. די רעפאָרמירטע געמייודע אין אַמסטערדאַם האָט געשיקט אַ דעפּוטאַציאָן צום סנהדרין, וועלכע האָט מסכים געווען צו אַלע זיינע רעפאָרמעס. איינער פון די דעפּוטאַטען (יהודה ליטוואַק) האָט נביאות געזאָגט, דאָס די עהרע פון דעם סנהדרין וועט בליי-בען אויף אייביג. אָבער דיזע נביאות איז ניט מקויים געוואָרען.

די האָללענדישע רעגירונג האָט געוואָלט איינאָרדנען די אידישע רע-ליגיאָנס־אַנגעלעגענהייטען ווי אין פראַנקרייך, אָבער צוליב דער שפּאַלטונג

צווישען די אַשכנזים און ספרדים אין קאָנסערוואַטיווע און פּראָגרעסיווע איז עס איז איהר ניט געלונגען. זי האָט קוים געמאַכט אַ צענטראַל־קאָנסיסטאָריע אין אַמסטערדאַם פון 12 מיטגלידער פון די רעפאָרמירטע. אָבער דאָס איז געווען מעהר אַ רעגירונגס־אַנשטאַלט איידער אַ רעליגיעזע. אַזוי צום ביי שפּיל האָט דיזע אַנשטאַלט גענומען אָנטייל אין יאָהר 1809 אין רעגולירען די אידישע מיליטער־פליכט. אַזוי ווי די האָללענדישע מיליץ האָט ניט גע־וואָלט אַריינגעהמען אידען אין איהרע פּאָלקען, האָט די צענטראַל־קאָנ־סיסטאָריע מיט דער הסכמה פון קעניג געשאַפען אַ אידישען קאָרפּוס פון 2 באַטאַליאָנען מיט אידישע אָפיצערען. שפּעטער, ווען האָללאַנד איז געוואָרען אַ טייל פון פראַנקרייך, זיינען די אידישע סאָלדאַטען צושפּרייט געוואָרען אין דער פראַנצויזישער אַרמעע.

נאַפּאָלעאָן'ס סיסטעם אין אייראָפּאַ, וועלכעס האָט געצילט צו שאַ־דען דעם ענגלישען האַנדעל, האָט אויך שרעקליך געשאַדט דעם האָללענדי־שען האַנדעל. רייכע אידישע פירמעס זיינען געווען געצוואונגען שליסען זייערע געשעפטען. אין האָללאַנד האָט געהערשט אַ שרעקליכע אָרימקייט. צוויי־דריטעל פון דער אידישער געמיינדע אין אַמסטערדאַם האָט געלעבט פון צדקה. די מחלוקה צווישען די אַשכנזים און ספרדים און צווישען די אָרטאָדאָקסען און רעפאָרמירטע האָט ניט אויפגעהערט ; יענע האָבען פאָרט־געזעצט צו געברויכען זייער זשאַרגאָן און שיקען זייערע קינדער אין די חדרים און ישיבות, און דיזע האָבען גערעדט האָלענדיש און האָבען געשיקט זייערע קינדער אין די קריסטליכע שולען, וועלכע האָבען פיעל געהאָלפען צו פערשפּרייטען אַסימילאַציאָן. אָבער קיין גרויסען ערפאָלג האָט די אַסי־מילאַציאָן דאָרט ניט געקענט האָבען, ווייל די אַראָטאָדאָקסיע איז געווען אין אַ גרויסער מאַיאָריטעט.

איטאַליען. די עמאַנציפּאַציאָן אין איטאַליען איז געשעהען פּלוצלינג און כמעט אָהן אַ שטרייט מיט געגנער; איבערהויפּט אין דער פּראָ־ווינץ פון דער הערשאַפט פון פּאַפּסט. אין יאַנואַר פון 1793 האָט אויס־געבראָכען אַ רעוואָלוציאָן אין רוים. די פאַנאַטיקער האָבען געפּרובט זי דערשטיקען. אָבער אַז עס איז זיי ניט געלונגען, האָבען זיי זיך נוקם גע־ווען אָן די אידען און האָבען בערויבט אייניגע הייזער אין דעם ג ע ט אָ . די פּאָליציי האָט חושד געווען די אידען, דאָס זיי פערברייטערן אין לאַנד די רעוואָלוציאָנערע 3־פאַרביגע קאָקאַרדעס, און האָט דערפאַר אַרעסטירט די רבנים, אָבער אַזוי ווי עס איז קיין בעווייז ניט געווען געגען זיי, האָט מען זיי אַרויסגעלאָזען, אָבער פיר אַ גרויסע סומע געלט. לודוויג דעם

16טענ׳ס הינריכטונג אין פאריז האָט אויך שטארק אויפגערייצט דעם המון אין רוים, וועלכער האָט זיך נענומען מאכען פאגראמען אויף אידען.

אבער ווי באלד נאפאלעאן האָט איינגענומען רוים און דער פאפסט פיאוס דער 6טער איז ארונטערגעזעצט געוואָרען (15טען פעברואר 1798) זיינען די אידען אין רוים בעפרייט געוואָרען פון זייער נידריגער לאגע. זיי האָבען באלד ארָאפגעריסען די געלע לאטעס פון זייערע קלייידער. מיט צוויי טעג שפעטער האָבען די אידען נעמאכט א יום טוב מיט מוזיק אין שול. דעם 20טען פעברואר איז דער פאפסט ארוים פון רוים. די נייע רעגירונג האָט באלד נעגעבען אידען גלייכע רעכטען.

די קריסטליכע נעזעלשאפט האָט מיט קנאה נעקוקט אויף די גלייכבערעכטיגטע אידען. זיי האָבען ניט נעקענט זעהן, ווי אידען טראָגען אפיצערסקע קלייידער ווי א איד זיצט אין סענאט (יחזקאל מארגאָ). די פרייהייט אבער האָט נעקאסט די אידען גרויסע אפפער. די פראנצויזען האָבען זיי נעצוואונגען צאהלען שווערע קאָנטריבוציאָן. די אידישע פרויען האָבען נעמוזט נעהען קלייידער זאגאר אום שבת פיר די פראנצויזישע סאלדאטען. אבער זיי האָבען דאָס אלעס מקבל באהבה נעווען, הערענדיג ווי מען האָט נעמאכט א פארשלאג דאָס מען זאל אלע קלעריקאלען (גייסטליכע) שטעמפלען אויף׳ן שטערן מיט א שאנד־צייכען און זיי בעזעצען אין דעם נעטא, וואו מען האָט פריהער די אידען פערשפארט.

די מאכט פון די פראנצויזען איז אבער אין יאהר 1799 נעבראָכען נעוואָרען אין איטאליען. דורך די קראפט פון די נעאפאלישע מיליטער, וועלכע האָט אפנעשאפט די רעוואלוציאָנערע אָרדנונגען און צוריק איינגעפיהרט דאָס אלטע סיסטעם. אידען האָבען פערלאָרען זייערע בירגער־רעכטען און האָבען נאָך נעמוזט צאהלען א שווערע קאָנטריבוציאָן פיר זייער אָנטייל אין דער רעוואלוציאָן. דער נייער פאפסט פיאוס דער 7טער האָט א ביסעל פערלייכטערט די אידישע לאגע. אזוי זיינען די אידען איבערגענאָנגען אין א קורצע צייט פון קנעכטשאפט צו פרייהייט און נאכדעם צוריק צו קנעכטשאפט. עס האָט ניט לאנג נענומען און אין רוים איז נעוואָרען א נייע איבערקעהרענים: נאפאלעאן האָט ערָאבערט די נאנצע קירכען־פראָווינץ און די אידען האָבען וויעדער בעקומען גלייכע בירגער־רעכטען (1808). אין רוים איז נעגרינדעט נעוואָרען א קאָנסיסטאָריע מיט די זעלבע אָרדנונגען ווי אין פראנקרייך. נאָך נאפאלעאן׳ס מפלה איז רוים וויעדער נעוואָרען א קירכען־פראָווינץ, און די אידען האָבען וויעדער געלימטען פון דער רעאקציאָן.

די זעלבע פערשיידענע צושטענדען זייַנען די אידען דורכגעגאַנגען אין אַלע אַנדערע קעניגרייכען פון דער צובערעקעלטער איטאַליען. אין וועניציע האָט די רעוואָלוציאָן פון 1797 פערוואַנדעלט די אַריסטאָקראַטישע רעפובליק אין א דעמאָקראַטישע, וועלכע האָט געגעבען די אידען גלייכע בירגעררעכטען, און האָט מיט גרויס שמחה אָפּגעשאַפט דעם געטא, דאָס איז אַבער געווען נאָר אויף א קורצע צייט. נאָפּאָלעאָן'ען האָט בעסער געלוינט, דאָס וועניציע זאָל זיין אונטער דער הערשאַפט פון עסטרייך, וועלכע האָט אָפּגעשאַפט אַלע ליבעראַלע איינריכטונגען און האָט די אידען צוריקגעבראַכט צו זייער פריהערדיגען צושטאַנד. אין 1805 איז וועניציע געווארען א פּראָווינץ פון פראַנקרייך און די אידען האָבען וויעדער בעקומען גלייכע רעכטען און זיינען פערבליבען אין דיזען צושטאַנד ביז דעם יאָהר פון דער רעאַקציאָן (1814).

די נייע אָרדנונג אין איטאַליען האָט אין גאַנצען אָפּגעשאַפט די אידישע אויטאָנאָמיע. די פריהערדיגע געמיינדע-אָרדנונג איז אין גאַנצען פערשוואונדען געווארען, און איהר אָרט האָבען פערנומען די קאָנסיסטאָריעס. די רבנים זיינען געווען שטאַרק גענייגט צו אַסימילאַציאָן. וועז א קריסט האָט פריינדליך אויפגענומען א אידען, האָט עס די אידישע פּאָרשטעהער געגעבען האָפּנונג, דאָס אין גיכען וועט דער נאַציאָנאַל-געפיהל פון אידען פערשווינדען, און אויך די רעליגיאָן וועט פיעל שוואכער ווערען ביז זי וועט אין גאַנצען אָפּגעווישט ווערען. אָבער דאָס אידישע חנפה'ענען זיך צו קריסטען האָט ניט געפונען קיין אָפּקלאַנג אין די קריסטליכע הערצער, וועלכע האָבען פאָרטגעזעצט צו פעראַכטען די אידען ווי פריהער. אַזוי האָט זיך בעקלאָגט די רוימישע צענטראַל-קאָנסיסטאָריע פאָר פּאַריז (1910).

די עקאָנאָמישע לאָגע פון די אידען אין איטאַליען איז נאָך דער עמאַנציפּאַציאָן פיעל בעסער געווארען. די אידען האָבען זיך אָנגעהויבען בעשעפטיגען מיט פערשיידענע ארבייטען, האָבען אָנגעהויבען צו פערנעהמען שטעלען אין דער רעגירונג. אמת, די שווערע קאָנקוריבוציאָן, וואָס די פראַנצויזען האָבען געפאָדערט פון פאָלק האָט געשאַפען א שרעקליכען קריזיס, פיעלע רייכע פירמעס האָבען זייערע געשעפטען געשלאָסען, אָבער דער צושטאַנד פון דער מעהרהייט איז פיעל בעסער געווארען.

די שווייץ. אין דער שווייץ האָבען דאַמאָלס געוואוינט ניט מעהר פון 200 אידישע פאַמיליען. דיזע האָבען אין 1792 בענייט זייער אָפּמאַך מיט דער רעגירונג, זי זאָל זיי ערלויבען וווינטער פערבליבען אין לאַנד און האָבען די מעגליכקייט זיך אָרים צו ערנעהרען, אָבער ניט צו פערגרע-

סערן זייער צאָהל. פרעמדע אידישע סוחרים האָבען געמוזט בעצאָהלען פערשיידענע שווערע אָפּגאָבען, וואָן זיי האָבען געוואָלט קומען אין לאַנד אויף א קורצע צייט. אין 1797 האָט די פראַנצויזישע רעגירונג אָפּגעשאפט די בעשרענקונגען פיר פראַנצויזישע אידען, וואָס קומען אין די שווייץ צו פאָהרען נאָך האַנדעל. מיט א יאָהר שפּעטער, וואָן פראַנקרייך איז געווואָרען די הערשערין אין דער שווייץ, האָט זי אין גאַנצען אָפּגעשאפט די בעשרענקונגען פיר אידען אין אלגעמיין.

אין 1798 האָט די רעגירונג געענדערט די קאָנסטיטוציאָן, דאָן האָבען די אידען געבעטען מען זאָל זיי ערלויבען וואוינען אין גאַנצען לאַנד און מען זאָל פון זיי אראָפּנעהמען די ספּעציעלע שענדליכע אָפּגאָבען. די רעגירונג האָט זיי נאָכגעגעבען דיזען פערלאַנג, באלד האָבען זיך אָנגעהויבען דעבאַטען אין פּארלאַמענט וועגען געבען אידען פולע בירגער־רעכטען. די שונאי ישראל האָבען געטענ'ט, דאָס אידען קענען ניט ווערען גלייכבערעכטיגטע בירגער, ווייל זיי גלויבען, דאָס אין דער צוקונפט וועלען זיי וויעדער בעקומען זייער אלטעם לאַנד ארץ ישראל, און דעריבער זיינען זיי א בעזונדער נאציאָן, און קענען ניט שווערע אמת'ע טרייהייט צו דער שווייצערישער רעפּובליק. עס איז געמאַכט געוואָרען א פּארשלאַג מען זאָל געבען פולעם בירגער־רעכט נאָר צו אזעלכע אידען, וועלכע זאָגען זיך אָפּ פון זייער נאציאָנאליטעט. אָבער דיזער פּארשלאַג איז ניט אָנגענומען געוואָרען און די לעזונג פון דיזער פראָגע איז אָפּגעלעגט געוואָרען. אין פעברואר 1799 האָבען זיך וויעדער אָנגעהויבען דעבאַטען אין פּארלאַמענט וועגען אידען. די פרייַנד פון אידען האָבען בעוויזען, דאָס די אידישע רעליגיאָן פערפליכטעט זיי צו זיין טרייע בירגער און ניט אָפּשיידען זיך פון דעם פאלק, צווישען וועלכען זיי לעבען, אָבער די אידישע שונאים האָבען גע'טענה'ט, דאָס די שווייץ וועט אומגליקליך זיין, וואָן אידען וועלען בעקומען גלייכע רעכטען. דאָס בעסטע וואָלט געווען, מען זאָל זיי אָפּשיקען צו נאָפּאלעאָן'ען ער זאָל זיי בעזעצען אין פּאלעסטינא. די אידישע שונאים האָבען אויסגעפיהרט, נאָר די רעגירונג האָט די אידען געגעבען א ביסעל מעהר רעכטען— זיך בעזעצען אין גאַנצען לאַנד און ערווערבען ערד צו בעארבייטען. אָבער דאָס פאלק איז געווען שרעקליך אויפּגעריצט מיט דיזער ענדערונג און אין סעפּטעמבער 1802 האָבען זיי געמאַכט א פאָגראָם, אין וועלכען פיעלע אידישע הייזער זיינען געוואָרען בערויבט.

אין 1803 האָבען זיך די אידען אין דער שווייץ וויעדער געוועגדעט צו דער רעגירונג מיט א ביטע וועגען גלייכע רעכטען, אָבער מען האָט זיי אָפּ-

געזאַגט. דעם 5טען מאי 1809 האָט מען זיי געגעבען אייניגע הנחות. דער אָרט, וואו זיי איז געווען ערלויבט צו בעזעצען זיך, איז א ביסל פערגרעסערט געוואָרען, מען האָט זיי ערלויבט צו וואוינען אין גאַנצען קאַנטאָן ארגאָו, אויסער די צווויי שטעדט ענדינגען און לענגאָו, אויב זיי וועלען צושטעלען א דאָקומענט פון דער רעגירונג וועגען זייער גוטער אויפפֿירונג. אָבער די רעגירונג האָט זיי אזעלכע דאָקומענטען ניט געגעבען און זיי זיינען געבליבען בעשרענקט אין זייער וואוינונגס־אָרט. דער איד איז געבליבען דער אייגענער קאַראָבייניק (הויזערער) ווי פריהער: זונטאָג האָט ער אַרויפגעלעגט אויף זיינע פֿלייצעס א שווערען קאָרב מיט סחורה, איז געגאַנגען א גאַנצע וואָך איבער די דערפער און נאָר אויף שבת איז ער געקומען צו זיין פאַמיליע זיך אָפּרוהען. דאָס איז געווען די פרייהייט, וואָס די פרייע שווייצער האָבען געגעבען דעם ביסל אידען, וואָס דער שיקזאל האָט פערוואָרפען צווישען די פרייע קריסטען.

ג. די עמאַנציפּאַציאָן אין דייטשלאַנד.

די פראַנצויזישע רעוואָלוציאָן האָט קיין אייגפלוס ניט געהאַט אויף דער דייטשער רעגירונג ביז 1806, וועלן נאפּאָלעאָן האָט בעזיגט פּרייסען. דאָמאָלס ערסט האָבען זיך אָנגעהויבען צו בעווייזען שטראַהלען פון האָפנונג פיר די אידען צו אָטעמען א ביסל פרייער. אָבער די נייע אידעען פון פרייהייט האָבען געגעבען די געבילדעטע אידען פון דייטשלאַנד מוט צו פאָדערן פרייהייט אין נאָמען פון דער מענשהייט. זיי זיינען אָנגעקומען מיט זייערע פאָדערונגען צו די אינטערנאַציאָנאַלע קאָנגרעסען, וועלכע פלעגען זעהר אָפט פאַרקומען אין יענער צייט צוליב נאפּאָלעאָן'ס מלחמות. צוערסט האָבען זיי זיך געווענדט צום קאָנגרעס פון ראַשטאַדט אין 1798. אָבער דיזער קאָנגרעס האָט קיין אויפמערקזאַמקייט ניט געשענקט דיזער בקשה. אין 1802 האָבען זיי זיך וויעדער געווענדט צו דער דעפוטאַציאָן, וואָס איז פערזאַמלט געווען נאָך דעם לונעוויללער פרידען אין רעגענסבורג, מיט א ביטע מען זאָל זיי בעפרייען פון דעם דריקענדען קנעכטישען יאָך אום זיי זאָלען קענען זיך צוזאַמענשמעלצען מיט דעם דייטשען פאָלק, אָבער די דעפוטאַציאָן איז צופיעל בעשעפטיגט געווען מיט אייגענע צרות און האָט די אידען־פראַגע נאָר ניט בעטראַכט. ענדליך האָבען די זיגען פון נאפּאָלעאָן'ס דורכגעבראָכען א וועג אַרייגצובריינגען א ביסל פרייהייט אין אידישען לעבען אין דייטשלאַנד.

פרייסען. צו ענדע פון 1789 האָט דער פרייסישער קעניג פריעדריך ווילהעלם דער 2טער בעשטימט אַ קאָמיסיאָן צו פערגרינגערן די דריקענדע לאַגע פון די אידען, וועלכע האָבען שרעקליך געליטען פון די טיראַנישע גע-זעצען פון פריעדריך דעם גרויסען. נאָך צוויי יאָהר אַרבייט האָט די קאָ-מיסיאָן צוגעשטעלט צום קעניג איהר פראָיעקט ווי צו פערגרינגערן די אי-דישע לאַגע. די גאַנצע פערגרינגערונג איז בעשטאַנען אין קלייניגקייטען: מען האָט זיי ערלויבט צו זיין ערד־אַרבייטער, אָבער ניט ערווערבען קיין אייגענעם גרונד. זיי האָבען געמעגט זיין בעלי מלאכות, אָבער נאָר אַזעלכע, פון וועלכע עס איז ניט אַיינגאָרדענט געוואָרען קיין צעך. אַ איד האָט גע-מעגט זיין אַ סוחר נאָר אין אַזעלכע ערטער, וואו עס זיינען ניט געווען גע-נוג קריסטליכע סוחרים. די אידישע קינדער האָבען געמוזט לערנען די דייטשע שפּראַך אום זיי זאָלען האָבען די עהרע צו קענען ווערען סאָלדאַטען. דאַן ענדיגט די קאָמיסיאָן איהר פאָרשלאַג, קען מען רעכנען, דאָס אין אַ יאָהר 70 שפּעטער וועלען די אידען שוואַכער ווערען אין זייער רעליגיאָן, וועלען זיך צומישען מיט די קריסטען און וועלען ווערט זיין מען זאָל זיי געבען מעהר רעכטען.

ווען די רעגירונג האָט בעקאַנט געמאַכט די אידישע דעפּוטאַטען מיט דער רעזאָלוציאָן, האָבען די דעפּוטאַטען מיט דוד פריעדלאָנדער (מענדעלסאָן'ס תלמיד) אָן דער שפּיץ געענטפערט, דאָס זיי זיינען ניט בע-פאָלמעכטיגט פון דער אידישער געמיינדע נעהמען אויף זיך נייע פליכטען, אָבער עס איז שוין צייט אַראָפּצונעהמען פון אונז די שווערע קייטען, וועלכע דריקען אונז אַזוי לאַנג. אָבער ווען עס איז דער ווילען פון דער השגחה אָפּצונאַרען אונזער האָפנונג, וואָלטען מיר בעסער פערלאַנגען מען זאָל אונז לאָזען פערבלייבען אין דעם זעלבען צושטאַנד, אין וועלכען מיר גע-פינען זיך יעצט, הגם דיזער צושטאַנד ווערט אימער ערגער און ערגער (1790).

די רעגירונג האָט זיך וועניג געקימערט וועגען דער אידישער פראַגע און האָט זי געלאָזען ביים אַלטען. דער קעניג האָט אַפילו פערשפּראָכען ווען עס איז פערבעסערן די אידישע לאַגע, אָבער דערווייל האָט ער געהיי-סען מען זאָל אין ברעסלוי די אידישע בעפעלקערונג צוריקבריינגען צו דער אַלטער נאָרמע — דאָס מעהר ווי 160 פאַמיליען פון אידען טאָרען דאָרט ניט זיין; דיזע טאָרען זיך ניט פערמעהרען; און דעריבער מעג נאָר איין זוהן פון אַ פאַמיליע הייראַטען. און נאָך אַזעלכע בעשרענקונגען. דאָך איז דער קעניג געווען בעסער פון זיינע מיניסטאָרען, און אין 2 יאָהר שפּעטער האָט

ער געהייסען מען זאָל זיך נעהמען צו לעזען אידען־פראָגע (יאַנואַר 1792). דערווייל האָט אויסגעבראָכען א קריג צווישען פרייסען און פראַנקרייך און די בעסערונג פון דער אידישער לאָגע איז אָפּגעלעגט געוואָרען און איז אזוי פערבליבען פולע 20 יאָהר אָהן א שום ענדערונג.

דערווייל איז פרייסען גרעסער געוואָרען אין לאַנד צוליב דער 2טער חלוקה פון פוילען, און צו איהר זיינען צוגעקומען פיעלע אידען: פון קאַליש, וואַרשא, פּלאָצק און ביאַליסטאָק. — אידען, וועלכע זיינען ניט געוואוינט געווען צו טראָגען אויף די קלײדער נומערן פון זייערע פאַמיליעס, ווי אידען אין פרייסען. מען האָט געמוזט אויסאַרבייטען פיר די אידען א נייעס געזעץ, וועלכעס האָט ערלויבט אין דיזע ערטער צו וואוינען נאָר די אידען, וואָס האָבען דאָרט געהאַט אייגענטום אָדער א שטענדיגע בעשעפטיגונג; די איבריגע האָבען געמוזט פערלאָזען דאָס לאַנד. פיר די, וואָס זיינען פערבליבען אין לאַנד האָט מען געשאַפט נייע אָפּצאָהלונגען: פיר שוץ און פיר חתונה, וועלכע איז ערלויבט געוואָרען פיר אידען ניט אינגער פון 25 יאָהר, וועלכע האָבען א שטענדיגע בעשעפטיגונג אָדער א געווייסען קאַפּיטאַל. די אויטאָנאָמיע האָט מען פון זיי צוגענומען. אין דיזען צושטאַנד זיינען די אידען פערבליבען אין פרייסען ביז 1840.

דער געביטדעטער טייל פון די אידען אין פרייסען האָט זיך געפונען שטאַרק בעלויידיגט, וואָס די רעגירונג שטעלט זיי אין איין ליניע מיט דער מאַסע און האָבען פערלאַנגט בעסערע בהאַנדלונג, אָבער די רעגירונג האָט ניט געוואָלט מאַכען פיר זיי בעזונדערע געזעצען, הגם די געביטדעטע אידען האָבען עס פערדינט, ביז די גאַנצע אידישע מאַסע וועט בעסער ווערען און וועט זיך אויפהערען צו פיהרען ווי א בעזונדערע נאַציאָן מיט בעזונדערע רעליגיעזע אָרדנונגען. די געביטדעטע קלאַס מיט דוד פרידלענדער אָן דער שפּיץ האָט בעשלאָסען אָפּצושאַפען די נאַציאָנאַלע אָפּזונדערונג אום צו בעקומען גלייכע רעכטען פיר זיך. מיט דיזען פלאַן האָבען זיי זיך געוועגדט צום בעריהמטען ליבעראַלען פאַסטאָר ט ע ל ל ע ר (1799). אין זייער ביטע שרייבען זיי, דאָס זיי האָבען זיך לאַנג אָפּגעזאָגט פון דער תלמודישער רעליגיאָן, דאָס זיי אַנערקענען די וואָהרהייטען פון יעדער רעליגיאָן, וועלכע אַנערקענט די איינהייט פון גאָט און שטרעבט צו הויכער מאָראַל. משה רבנו און יעזוס האָבען ביידע געגרינדעט זייער רעליגיאָן אויף דיזע פרינציפּען, אָבער זייערע נאָכפאָלגער זיינען פערקראָכען אין אַנדערע וועגען. די אידישע צערעמאָניעס שטערען ווירקליך דעם אידען אין בירגערליכען לעבען, און מיר האָבען זיך דעריבער אָפּגעזאָגט פון די צערעמאָניעס, אָבער

מיר קענען אויך ניט זיין פאַלש און אַנערקענען יעזוס'ן אַלס גאָט'ס אַ זוהן, דאָס איז געגען דעם געזונטען פערשטאַנד. „מיר פערשפּרעכען צו טאָן", שלוסען זיי זייער ביטשריפט „אָלע פליכטען פון אַ מענשען און אַ בירגער, וועלכע פליסען אַרויס פון די אייביגע וואָהרהייטען, אָבער מיר קענען ניט בלינד גלויבען אין די דאָגמאָס (עקרי הדת) פון דער קירכע".

טעלעפאָן האָט זיי געענטפערט, דאָס די קירכע קען ניט אַנגענומען אַלס קריסטען אָזעלכע לייט, וואָס גלויבען ניט אין קריסטליכע דאָגמאָס. אין דעם זעלבען גייסט האָבען אויך געשריבען אַנדערע געלערטע טהעאָלאָגען, און אָלע האָבען גראָטען די שרייבער פון דער ביטשריפט צו טעלעפאָן, ניט בלייבען אין האַלבען וועג און ווערען פאָלשטענדיגע קריסטען. אויך דער בערימטער טהעאָלאָג און פילאָזאָף שלייערמאַכער איז אַרויס געגען דעם וואונש פון אייניגע אידען צו מאַכען פיר זיי הנחות אין קריסטענטום. אין זיין שרייבען איז שלייערמאַכער אַרויס געגען משומדים אין אַלגעמיין. אָזעלכע מענשען, האָט ער בעהויפּטעט, וואָס פערקויפען זייער געוויסען צוליב רעכטען זיינען שעדליך פיר דאָס קריסטענטום, זיי וועלען בילדען אַ נייעם קריסטענטום, אַ אידישעם קריסטענטום. פריעדלענדער האָט זיך גע-פיהלט שטאַרק בעליידיגט פון דיזע ענטפערם און איז ווייטער ניט געגאַנגען. אָבער די עפידעמיע פון שמד האָט זיך שטאַרק פערשפרייט צווישען אידען, וועלכע האָבען געזוכט גלייכע בירגער־רעכטען.

באַלד האָבען זיך די אידען איבערצייגט, דאָס די קריסטען האָבען זיי פיינד ניט אזוי פיעל צוליב זייער רעליגיאָן ווי צוליב זייער רַאַסע. אין 1803 האָט אַ געוויסער ג ר א ט ט ע נ א ו ע ר אָנגעשריבען אַ בראָשורע, אין וועלכער ער וואַרפט שמוץ אויף אָלע אידען. „די אידישע מאַסע איז עקעל-האפט", שרייבט ער, „און זייער „עלעגאַנטע" יוגענד זיינען אַפּיקורסים, פראַנטען און שווינדלער, זייערע זאָלאָן־דאַמען זיינען ניט ערצויגען, הגם זיי מאַכען בעקאַנטשאַפטען מיט דייטשע פירסטען און גראָפען; אידען דאַרפען טראָגען דעם שטעמפּעל פון פערדאַמונג; מען דאַרף וויעדער איין-פיהרען זיי זאָלען טראָגען די מיטעלאָלטערליכע געלע לאַטע אויף זייערע קלייַדער, אום מען זאָל פון זיי לויפען ווי פון אַ פעסט". אין אַ קורצער צייט איז פערשפרייט געוואָרען דיזע שמוציגע בראָשורע אין 13,000 עקזעמפּלא-רען. באַלד איז ערשינען אַ גאַנצע ליטעראַטור, וועלכע האָט פערדאַמט די א־דען אַלס אַ שעדליכעם פאַלק. איינער פ א ל צ א ו ו האָט אויסגעטראַכט אַ באַיקע, דאָס אידען האָבען אין אַ יאָהר 280 טעג יום טוב, און זיי זיינען דעריבער אַ פאַלק פון לעדיג־גהער. לויט דעם מיינונג פון איינעם אַ זעלבסט־

געקרוינטען „געהערטען" בוכהאלץ זיינען די אידען אזוי שערליך, דאס מען מוז די קריסטען זעהן רעטען פון זיי; דיזע פערברעכער דארף מען אלע אפגעבען פיר סאלדאטען און אוועקשיקען אין דיסציפלינארנע באטאליאנען. די אידען האבען געפועלט ביי דער רעגירונג, דאס דער צענזאר זאל מעהר ניט דורכלאזען אזעלכע שערליכע שריפטען געגען זיי. גראטטענאוער האט זיך געווענדט צום קעניג כיט א קלאגע געגען דעם, וואס מען שטערט איהם צו בעפרייען פריסען פון די שערליכע אידען, נאר כיען האט איהם גאר ניט געענטפערט.

אבער דערמיט האט זיך די פאלעמיק ניט געענדיגט. די שמוציגע לי-טעראטור האט זיך פערברייטעט מעהר און מעהר אין דער פראווינץ. די אידען-פיינד האבען געפאדערט מען זאל פערקויפען די אידען פיר שקלאפען. די אידען האבען געמאכט פארווירפען די קריכטען דערפאר, וואס זיי שטוי-סען זיי אף פון זיך, אין דער צייט, וואס זיי זאגען זיך אף פון פיעלע זאכען פון זייער רעליגיאן און זייערע נאציאנאלע טראדיציאנען. אייניגע אידישע שרייבער ווי אהרן וואלפסאן (איינער פון די מבארים פון תנ"ך), האט פארגעלעגט צו לעזען די אידישע פראגע דורך דעם, וואס מען זאל צענזורירען דעם תלמוד און די גאנצע ראבינישע ליטעראטור אום די אידען צו מאכען עהנליך צו די דייטשען.

די שמד עפידעמיע. אין דער צייט פון דער פאליטישער רעוואלוציאן אין פראנקרייך איז פארגעקומען אין דייטשלאנד א רעוואלוציאן פון ז י-ט ע ן. די צייט פון מענדעלסאן און לעססינג, אין וועלכער אמת'ע בילדונג און מענשען-ליבע האבען געשפילט די הויפט-ראלע אין דייטשלאנד, איז אווענ, אין אנשטאט איהר איז אנגעקומען די ראמאנטישע צייט פון גאטהע און שיללער. גאטהע'ס „וועהרטהער", וועלכע האט אויפגעטרייסעלט אזוי פיעלע הערצער, בעזונדערס פון פרויען, האט ארויסגערופען א שטורם אין די הערצער פון דער אידישער יוגענד און איבערהויפט פון אידישע יונגע פרויען. מיט אונגעדולד האבען זיי ערווארטעט יעדע נייע פאעמא פון גאטהע און שיללער. אן דער שפיץ פון דיזער געבילדעטער פרייגעזאנענער אידי-שער געזעלשאפט אין געשטאנען די העכסט שענע און פיעלזייטיג געבילדעטע ה ע נ ר י ע ט ט ע ה ע ר ץ (1764—1847). צו 16 יאהר האט זי גע-הייראטעט דעם בעריהמטען דאקטאר און פילאזאף מ א ר ק ו ס ה ע ר ץ, א תלמיד פון משה מענדעלסאן. הערץ איז געווען צוויי מאל אזוי פיעל אלט ווי העניריעטטע איז געווען בשעת דער הייראט. דאס הויז הערץ איז באלד געווארען דער צענטער פון דער געבילדעטער דייטשער געזעלשאפט פין

ערלין. אויך דאָראָטהעא מענדעלסאָן, די טאָכטער פון משה מענדעלסאָן, האָט געשפּילט א וויכטיגע ראָלע אין יענער געזעלשאַפט. די פרויען פון יענער געזעלשאַפט האָבען געגרינדעט א פעראיין אונטער'ן נאָמען „טוגענד-בונד", וועלכער האָט ערלויבט נאָר פּלאַטאָנישע ליבע צווישען מענער און פרויען, אָבער דער כלל האָט ניט אויסגעהאַלטען. צווישען די וויכטיגע מענער, וואָס האָבען געשפּילט א גרויסע ראָלע אין הערץ'ס

העגריעטטע הערץ.

הויז זיינען געווען: ווילהעלם פאָן הומבאָלדט און דער גרויסער געלעהרטער אלכסנדר פאָן הומבאָלדט, ווי אויך די פילאָזאָפען שלעגעל און שלייערמאַכער. דיזע לעצטע צוויי האָבען געשפּילט א טראָגישע ראָלע אין דעם לעבען פון די צוויי בעריהמטעסטע פרויען .ון דער דאָזיגער געזעלשאַפט — העגריעטטע הערץ און דאָראָטהעא מענדעלסאָן, די יונגע פרוי פון דעם באַנקיר פייט.

הענריעטטע הערץ און שלייערמאַכער האָבען זיך שטאַרק פערליבט. בערלין האָט געקוקט קרום אויף דיזע ליבע און האָט געמאַכט אַ קאַריקאַטורע ווי דער קליין־וויקסיגער מאָגערער שלייערמאַכער קוקט אַרויס פון דער קע־שענע פון דער שענער הויכער הענריעטטע. די ביידע געליבטע האָבען בע־טראַכט די אידען און דאָס יודענטום אַלס אַ בר־מנן, וואָס מען קען מעהר ניט אויפלעבען, און אום צו זיין אַן עכטער דייטשער בירגער מוז אַ איד זיך ענטזאַגען פון אידען און יודענטום. מען האָט איהר פאָרגעלעגט אַ שטעלע אַלס ערציהרערין פון דער פרייסישער פרינצעסין שאַרלאָטטע, וועלכע איז שפּעטער געוואָרען רוסישע קייזערין, ניקאָלאַי דעם 1טענ'ס פרוי, בתנאַי זי זאָל זיך טויפען, אָבער זי האָט זיך ענטזאַגט דערפון אום ניט צו פער־שאַפען קרענקונג איהר אַלטער מוטער. אָבער נאָך דער מוטער'ס טויט האָט זי זיך געטויפט (1817), און זי איז געשטאָרבען אַלס קריסטין.

דער גיפט פון אַסימילאַציאָן האָט געמאַכט אַ חורבן אויך אין מענדעל־סאָן'ס פאַמיליע. זיין עלטערע טאָכטער דאָראַטהעאַ האָט זיך פערליבט אין דעם פילאָזאָף שלעגעל און האָט זיך געטויפט. מיט איהר האָבען זיך אויך געטויפט איהרע צוויי זיהן, וואָס זי האָט געהאַט פון איהר ערסטען מאַן, דעם באַנקיר פייט. די צווייטע טאָכטער מענדעלסאָן'ס הענריעטטע, איז אויך אַריבער צום קריסטענטום. מענדעלסאָן'ס עלטערער זוהן, דער באַנקיר יוסף, איז געשטאָרבען אַ איד, אָבער זיין צווייטער זוהן אַברהם מיט זיינע קינדער (איינער פון זיי איז געווען פעליקס באַרטהאָלדי, דער בעריהמטער קאָמפּאָזיטאָר), האָבען זיך געטויפט. דאָס איז געווען די ענדע פון דער פאַמיליע פון דעם בעריהמטען מענדעלסאָן, וועלכער האָט פיעל געהאָלפען צו פערשפּרייטען בילדונג צווישען די אידען.

צו דער זעלבער צייט האָט אויך געשפּילט אַ גרויסע ראָלע אַ דריטע פרוי רחל לעווין (1771—1833), די טאָכטער פון אַ בערלינער יובעלירער. זי האָט זיך געפונען איהר גאַנצען לעבען אונטער דעם איינפלוס פון דעם גרויסען דייטשען פּאָעט גאָטהע, וועלכען זי האָט פערשטאַנען ווי קיין אַנדערער געבילדעטער דייטש. די גרעסטע דייטשע שרייבער, די גרעסטע דיפּלאָמאַטען פלעגען מיט איהר פערברענגען שטונדען לאַנג; אין 1814 האָט זי געהייראַט דעם בעריהמטען דייטשען דיפּלאָמאַט און שריפט־שטעלער וואַרנהאַגען פאָן ענזע, נאָך דעם ווי זי האָט זיך געטויפט. אָבער די טויפע האָט אויף איהר געמאַכט אַ שווערע איינדרוק. „ביי מיין געבורט האָט אַן איבערנאַטירליכע קראַפט מיר געהייסען זיין גרויס און עדעל, אָבער זי האָט פערגעסען זאָגען צו מיר: בלייב אַ אידיש קינד,

און דאָס זאָגט אימער מיין הערץ". וועז זי איז געלעגען אויף'ן שטערבע=בעט האָט זי געזאָגט: „מיט גרויס ענטציקונג דערמאָהן איך יעצט מיין אָפשטא-מונג; דאָס וואָס איך האָב אין מיין גאַנצען לעבען גערעכענט פיר א גרויסע שאַנדע (צו שטאַמען פון אידען), וואָלט איך יעצט ניט פערביטען פיר קיין פּרייז אין דער וועלט". עס איז שווער צו ערקלערען, ווי אַזוי האָט רחל לעווין געקענט זיך אַזוי אויסדריקען, וועז די קוועלען, פון וועלכע זי האָט געשעפט איהרע אידעאַלען זיינען געווען אַזוי פיינדליך צו אידען. גאָטהע

רחל לעווין.

האָט אַזוי פיינד געהאַט אידען, דאָס ער איז געווען עמאַנציפירען אידען, און דער פילאָזאָף פ י כ ט ע האָט די אידען אַזוי פיינד געהאַט, דאָס ער האָט געפונען פיר נעטיג מען זאָל איינעהמען פאַלסטינא און אַוועקשי-קען אהין די אידען אום מען זאָל פטור ווערען פון זיי אין אייראָפּא.

די שמד=עפידעמיע האָט פערכאַפט אַלע קלאַסען פון דער אידישער גע-זעלשאַפט אין פרייסען. דער רעגירונג איז עס אויך ניט געווען געפעלען. זי

האָט אָנגעהויבען מורא האָבען, דאָס די אידישע משומדים וועלען פערדאַרבען די הייליגע קירכע, און זי האָט אָנגעהויבען צו מאַכען שטערונגען אין דעם. זי האָט געגעבען אַ בעפעהל מען זאָל ניט צולאָזען אַ אידען זיך טויפען, סיידען ער וועט בריינגען אַ צייגנים פון די בעאַמטע, וואו ער וואוינט, דאָס ער איז אַן אָרענטליכער מאַן, און דאָס ער טויפט זיך ניט צוליב פערזענ-ליכע מאַטעריעלע אינטערעסען, נאָר ווייל ער וויל קריכטענטום בעסער ווי דאָס יודענטום. דער דירעקטאָר פון דער אידישער פריישולע אין בערלין, לאַזאַר בן דוד, מענדעלסאָן'ס אַ תלמיד, האָט אויסגעפונען, דאָס פיעלע אידען שמד'ן זיך, ווייל די אידישע רעליגיאָן איז פול מיט איבריגע צערעמאָניעס, וועלכע זיינען בעשאַפען געוואָרען אין דער גאַנצער צייט פון זייער גלות, און ווען מען וועט דאָס אַלעס אָפּרייניגען פון יודענטום און מען וועט זיך אומקעהרען צו תורת משה, וועט מען פּטור ווערען פון דער שמד־עפּידעמיע. מען מוז אַלזאָ רעפאָרמירען דאָס יודענטום. עס האָט זיך גע-גרינדעט אין בערלין און אין קעניגסבערג אַ „געזעלשאַפט פון פריינד", וועל-כע איז געווען געגען אָרטאָדאָקסיע און געגען שמד. די הויפּט־פיהרער פון דיזער געזעלשאַפט זיינען געווען יוסף, דער עלטערער זוהן פון מענדעלסאָן, און יצחק אייכעל, וועלכער האָט געשריבען מענדעלסאָן'ס ביאָגראַפיע. אָבער דיזער געזעלשאַפט האָט קיין וויכטיגעס ניט אויפגעטאָן. די איינציגע נייע זאַך, וואָס זי האָט אויפגעטאָן, איז געווען מען זאָל ניט מקבר זיין אַ מת פאַר 3 טעג נאָך זיין טויט.

דאָס געזעץ פון גלייכע רעכטען פון אידען אין פרייסען (1812). דער זיג, וואָס נאַפּאָלעאָן האָט געהאַט איבער פרייסען אין 1806-7 האָט געצוואונגען דעם קעניג פריעדריך ווילהעלם דעם 3טען צו מאַכען רעפאָר-מעס אין לאַנד, צו געבען דעם פאָלק מעהר פּאָליטישע רעכטען און מעהר פרייהייט. דאַמאָלס האָבען אויך די אידען בעקומען מעהר רעכטען, מען האָט זיי אָנגעהויבען געבען שטעלען אין מאַגיסטראַט און אַריינגעהמען אין גילדעס פון סוחרים. דוד פריעדלענדער איז ערוועהלט געוואָרען אַלס מיט-גליד פון בערלינער שטאָדט־ראַט. דיזע רעפאָרמע האָט געגעבען די אידען מוט אויף דאָס ניי אָנפאַנגען צו בעטען פולע גלייכע בירגער־רעכטען. דוד פריעדלענדער צוזאַמען מיט די אידישע פאָרשטעהער פון בערלין האָט דורך דעם בעריהמטען אַדוואָקאַט בראַנד זיך געווענדט וועגען דעם צו דער רעגי-רונג. אין זיין ביטשריפט האָט בראַנד ערקלערט, דאָס ווען די רעגירונג וויל אָפּשאַפען דעם נאַציאָנאַל־געפיהל צווישען די אידען, וועלכער שטערט זיי צו אַסימילירען זיך, זאָל זי זיי געבען פולע בירגער־רעכטען. דער מי-

ניסטער שרעטטער, וועלכען מען האָט גערעכענט פיר א „המן", איז געווען איינפערשטאַנען מיט בראַנד'ס מיינונג, אָבער דער קעניג האָט זיך ניט גע-קענט ענטשליסען. נאָר ווען ווילהעלם פאָן הומבאָלדט איז געוואָרען מיניס-טער פון בילדונג און רעליגיאָן האָט ער איבערצייגט דעם קעניג, דאָס דיזעס איז דער איינציגער מיטעל צו בעקעמפען דעם אידישען נאַציאָנאַל־געפיהל. און דעם 11טען מערץ 1812 איז אונטערגעשריבען געוואָרען דער עדיקט פון אידישע גלייכע בירגער־רעכטען אין פרייסען. דער עדיקט האָט אָבער פערוועהרט אידען צו געברויכען אין זייערע געשעפטען די העברעאישע שפּראַך, אָדער דעם אידיש־דייטשען זשאַרגאָן, אום זיי זאָלען ניט האָבען קיין בעזונדערע נאַציאָנאַל־שפּראַך. דערפון זעהן מיר, דאָס אַפילו די לי-בעראַלען פון יענער צייט האָבען געזוכט מיטלען אָפּצואוואַשען דעם נאָמען „ישראל" אַלס נאַציאָן פון דער וועלט.

באַלד נאָך דעם, ווי דער עדיקט איז פערפענטליכט געוואָרען איז פריעד-לענדער אַרויס מיט אַ בראָשורע, אין וועלכער ער האָט געפאָדערט ראַדיקאַלע רעפאָרמעס אין די תפלות און אין אידישער ערציהונג. יעדער וואונק אויף שיבת ציון און אידישע פּאָליטישע מאַכט מוז אויסגעשטריכען ווערען פון סדור, און די אידישע ערציהונג מוז זיין אַן עכט דייטשע. אַנדערס קענען אידען ניט זיין אמת'ע דייטשע בירגער. דער רעזולטאַט פון עמאַנציפּאַציאָן מוז זיין אַסימילאַציאָן. די בראָשורע האָט פריעדלענדער צוגעשטעלט צום קעניג, אָבער דיזער איז ניט געווען שטאַרק בעגייסטערט פון איהר, און האָט געענטפערט דעם פערפאַסער, דאָס כל זמן די אידען בייטען ניט זייער רעליגיאָן זעהט ער ניט די נעטווענדיגקייט צו מאַכען רעפאָרמעס אין איהר. פריעדלענדער האָט זיך געווענדט צו זיין פריינד, דעם קאַנצלער גאַרדענ-בערג, און דיזער האָט דעם קעניג ערקלערט, דאָס ווי באַלד ער האָט גע-געבען די אידען גלייכע רעכטען מיט די דייטשען, זיינען זיי דאָך אַ טייל פון דייטשען פאָלק. אין דער זעלבער צייט איז ר' שלמה פּאַפּענהיים, אַ גרויסער העברעאיסט, אַרויס מיט אַ שטאַרקען פּראָטעסט געגען דעם, וואָס פריעדלענדער וויל מען זאָל אין די תפלות פערבייטען העברעאיש אויף דייטש. דערווייל האָט איבער־אַ־נייס אויסגעבראָכען אַ מלחמה מיט נאַפּאָ-לעאָן'ען און אַלע אינערליכע פראַגען זיינען בעזייטיגט געוואָרען. אין די-זער מלחמה האָבען די אידען פון אַלע לענדער גרויס אָנטייל גענומען. אוי-סער די רעקרוטען זיינען געווען אויף די שלאַכטפעלדער זעהר פיעלע וואָ-לונטירען (פרייוויליגע), אידישע פרויען און מעדכען זיינען געגאַנגען פריי-ווילינ אַלס באַרמהערציגע שוועסטער צו העלפען די פערוואונדעטע און קראַנ-

קע סאָלדאַטען. פּיעלע פון אידען האָבען זיך אויסגעצייכענט מיט זייערע העלדענטאַטען און זיינען געוואָרען אָפּיצערען, אַנדערע האָבען בעקומען מעדאַליען, אָבער דאָס אַלעס האָט זיי ניט געהאָלפּען גענען דעם אידן־האַס, וואָס די רעאַקציאָן האָט מיט זיך געבראַכט. נאָר 3 יאָהר האָט אָנגעהאַלטען די אידישע עמאַנציפּאַציאָן אין פּרייסען, און האָט דאָן אָנגעהויבען גיך צו פערשווינדען.

די עמאַנציפּאַציאָן אין די לענדער, אין וועלכע פּראַנקרייך האָט געהערשט. נאָך דעם פּרידען אין טילזיט איז געגרינדעט געוואָרען פון נאַפּאָלעאָן'ס אין א טייל פון דייטשלאַנד (האַנאָווער, ברוינשווייג, העסען, און א טייל פּרייסען צווישען דער עלבע און רהיין) דאָס וועסטפאַלישע קעניגרייך, וואו נאַפּאָלעאָן־ס ברודער זשעראָם באַנאַפּאַרטע איז געווען קעניג. באַלד איז אַרויסגעגעבען געוואָרען אַן עדיקט, וועלכער האָט געגעבען אידען פולע רעכטען, זאָגאַר די יעניגע, וואָס זיינען געקומען אהין פון פרעמדע לענדער. די אידען זיינען געווען זעהר דאַנקבאַר דעם נייעם קעניג, און וועו ער איז אַריינגעפאָהרען אין זיין רעזידענץ קאַסטעל האָט א אידישע דעפּוטאַציאָן מיט דעם געלעהרטען א י ז ר א ע ל י א ק א ב ס א ן אָן דער שפּיץ אויפגעדריקט טיפע דאַנקבאַרקייט צו אים. דיזער יאַקאָבסאָן איז פריהער געווען דער פינאַנץ־אָגענט ביים ברוינשווייגער הערצאָג קאַרל פערדינאַנד. אז זשעראָם איז געוואָרען קעניג איבער ברוינשווייג איז יאַקאָבסאָן געוואָרען פינאַנץ־אָגענט אין דער נייער רעגירונג. ער האָט שטאַרק סימפּאַטיזירט מיט די פראַנצויזישע רעפּאָרמעס אין יודענטום, ער האָט געגרינדעט אין דעם שטעדטעל זעעזען א שולע, אין וועלכער עס האָבען געלערנט אידישע קינדער צוזאַמען מיט קריכטליכע, און דאָס האָט אים פערשאַפט פיעל עהרע אלס פילאַנטראָפּ. דעם 9טען פעברואַר 1808 האָט זיך די דעפּוטאַציאָן פאָרגעשטעלט דעם קעניג זשעראָם. יאַקאָבסאָן האָט געהאַלטען א רעדע, אין וועלכער ער האָט געדאַנקט דעם קעניג פיר די חסדים, וואָס ער טוט מיט אידען, און האָט פערשפּראָכען, דאָס די אידען וועלען זיין גוטע נוצליכע בירגער אין אלע צווייגען פון געזעלשאַפטליכען לעבען. דער קעניג האָט אים געענטפערט, אז ער מעג זאָגען זיינע ברידער, דאָס זיי קענען רעכענען אויף זיין ליבע וויי אלע אנדערע קינדער פון זיין לאנד.

יאַקאָבסאָן האָט זיך באַלד געמומען איינפיהרען די פראַנצויזישע אָרדנונגען אין די אידישע געמיינדעס פון דעם וועסטפאַלישען קעניגרייך. דער קעניג האָט זיי באַלד בעשטעטיגט אום די אידען זאָלען זיך צוזאַמענשמעלצען מיט אלע אנדערע בירגער פון לאנד און זאָלען אויפהערען זיין א בעזונדערע

קערפערשאפט. עס איז באלד געגרינדעט געוואָרען א קאָנסיסטאָריע אין קאסטל, פון וועלכער יאקאבסאָן איז געווען דער פּרעזידענט. די קאָנסיסטאָריע האָט רעגולירט אלע אידישע רעליגיאָנס־אנגעלעגנהייטען פון דעם קעניגרייך. יאקאבסאָן האָט זיך געמומען צ׳ מאכען רעפּארמעס אין אידישען רעליגיעזען לעבען. מיט זיינע רעפּארמעס האָט ער געהאָפט צו בעזייטיגען צווייי עקסטרעמען פון אידישען לעבען — די אלטע אָרטהאָדאקסיע און די שמד־מגפה. צווישען אנדערעס האָט ער אויך רעפּארמירט דעם אידישען סדור און האָט אויסגעשטריכען פון איהם די תפלות, וואָס ענטהאלטען אין זיך די אידישע האָפנונגען אויף משיח און שיבת ציון. עס האָבען אנגעהויבען אריינקומען צום קעניג קלאָגען געגען יאקאבסאָן׳ס רעפּארמעס, אָבער דער קעניג איז געווען אויף זיין זייט, און יאקאבסאָן האָט זיך געמומען דורכפיהרען אלע זיינע פלענער. ער האָט איינגעאָרדענט די קאָנסיסטאָריעס, ער האָט געגרינדעט נייע שולען פיר קינדער און א לעהרער־סעמינאר. דאָס אלעס האָט געפאָדערט גרויסע אויסגאבען, וועלכע די אידישע געמיינדען האָבען געמוזט געבען אויסער די געוועהנליכע געזעצליכע שטייערן. די אידישע געמיינדע אין קאסטל האָט געבעטען דעם קעניג ער זאל זיי בעפרייען פון די אונגעהויערע שווערע הוצאות פיר זיי.

אָבער דיזער צושטאנד האָט ניט לאנג געדויערט. נאָר 6 יאָהר האָט עקסיסטירט דאָס וועסטפאלישע קעניגרייך, און אין 1813 צוזאמען מיט נאפאלעאָן׳ס מפלה איז אויך וועסטפאלען געפאלען, און מיט איהר פאל איז נעקומען אן ענדע צו דער אידישער עמאנציפּאציאָן אין דייטשלאנד און צו יאקאבסאָן׳ס רעפּארמעס, וויל זיי זיינען געווען ניט קיין נאטירליכע, נאָר געצוואונגענע, אום צו אסימילירען די אידען מיט די דייטשען. אויך די אידען אין פראנקפורט אם מאין האָבען אנגעהויבען רעפּארמירען דאָס יודענטום מיט׳ן צוועק צו בעקומען גלייכע רעכטען. אין 1804 האָבען 250 אידישע מיטגלידער פון דער געמיינדע געגרינדעט א גימנאזיום, „פילאנטראָפען״ האָבען זיך פעראייניגט מיט דעם פאריזער סנהדרין און האָבען אנערקענט אלע זייערע רעפּארמעס. דער צוועק פון דעם איז געווען צו בעקומען עמאנציפּאציאָן אין פראנקפורט. אָבער די בעאמטע פון פראנקפורט האָבען געגלעבען די אידען זעהר וועניג רעכטען פיר זייער אפזאגען זיך פון זייערע אלטע טראדיציאָנען. דער גטאָ איז פערבליבען כמעט דער זעלביגער, די צאהל איז געבליבען די זעלבע וויי פריהער (500), און ניט מעהר, א נייע חתונה האָט מען ערלויבט נאָר ווען עס איז געווען א וואקאנס. און פיר דאָס האָבען די אידען געמוזט צאהלען 20,000 גולדען יעהרליך.

די פּוֹאַנקפּורטער אידען, וועלכע האָבען פון דעם פּראָנצויזישען שוץ ערוואַרטעט זעהר פיעל, זיינען געווען שטאַרק ערביטערט. זיי האָבען אַוועק-געשיקט נאָך פּאַריז א פּראָטעסט מיט א ביטע צו ענדערן די נייע אָרדנונג וועגען זיי, אָבער עס האָט זיי גאָר ניט געהאָלפֿען. אויך דער גרויסער פּאָעט גאָטהע האָט זיך לוסטיג געמאַכט איבער די אידישע מפּלה, און האָט געפּונען, דאָס די פּראַנקפּורטער געזעצגעבער האָבען ריכטיג געהאַנדעלט געגען די אי-דען, וועלכע, אלס „קאַמערקנעכט", זיינען מעהר ניט ווערט. ערסט שפּעטער אין 1810 האָבען די אידען אין פּראַנקפּורט בעקומען פיעלע בור-גער-רעכטען נאָך דעם, ווי זיי האָבען בעצאָהלט 440,000 גולדען. אָבער לייִדער האָבען דיזע רעכטען ניט לאַנג געדויערט. נאָך דער מפּלה פון נא-פּאָלעאָן'ס אין 1813, וועו די דייטשען זיינען צוריק געוואָרען די הערשער אין פּראַנקפּורט, האָט מען פון זיי צוריק אָפּגענומען זייערע רעכטען. וועו די פּראַנצויזען האָבען בעהערשט די שטעדט האַמבורג, לִיובעק און ברעמען (1811) האָבען אידען דאַרט באלד בעקומען גלייכע רעכטען. אָבער ווי באלד די דייטשען האָבען זיי צוריק אָפּגענומען, האָבען זיי אויך פון די אידען זייערע רעכטען צוריק אָפּגענומען, און די אידען אין לִיובעק און ברעמען, וואו זיי האָבען פריהער ניט געהאַט קיין וואוינרעכט, האָט מען אין גאַנצען פון דאַרט אַרויסגעטריבען.

אין זאַקסען זיינען די אידען געבליבען אונטער'ן אלטען דרוק, אפילו אין דער צייט, וואָס די פּראַנצויזען האָבען דאַרט געהערשט. זיי האָבען נאָך דאַרט געמוזט צאָהלען ביים אַריינפּאָהרען אין א שטאָדט די אלטע בע-לייִדיגענדע אָפּצאָהלונגען, וואָס מען פלעגט צאָהלען ביים אַריינפּיהרען פון פיה. ניט בעסער איז געווען זייער שיקזאל אין באַיערן, וואו עס האָבען זיך געפונען 30,000 אידען. אין 1803, וועו דאַרט האָט געהערשט דער לִיבעראלער קורפירסט מאַקסימיליאַן יאָזעף, האָבען די אידען אָנגע-געבען א ביטע דורך דעם פּראָפעסאָר ב ע ר ט י ר מען זאל וועניגסטענס פערגרינגערן זייער לאַגע, וועלכע איז געווען אונערטרעגליך.

באַיערן האָט נאָך אלץ ניט געווואלט געבען די אידען גלייכע רעכטען. די רעגירונג האָט זאָגאָר פערשמעלערט זייער אויטאָנאָמיע און האָט אָפּגע-שאפט די רעכטען פון רבנים צו משפט'ן אידישע ציווילפּראָצעסען. די אידישע געמיינדע אין פיורט האָט זיך געוועגדט צום קעניג (1809) מיט א ביטע ער זאל צוריקגעבען דיזע רעכטען, וויל פיעלע אידישע פּראָצעסען זיינען פערבונדען מיט רעליגיעזע געוועצען און מנהגים. דער קעניג האָט ערפילט זייער בקשה. אין 1812 האָבען די אידען אין באַיערן וויעדער אָנגעגע-

בען א ביטע צו דער רעגירונג וועגען געבען זיי גלייכע רעכטען מיט די קריסט-לעכע בירגער, און האבען דערביי אנגעוויזען אויף אנדערע לענדער, ווי פראנקרייך, האלאנד, וועסטפאלען, און זאגאר פרייסען, וואו אידען האבען פולע בירגער-רעכטען.

ענדליך האט די רעגירונג פון באיערן בעשלאסען ארויסגעבען נייע גע-זעצען פיר אידען (10טען יוני 1813). אבער דיזע געזעצען זיינען פיר אי-דען געווען פיעל ערגער פון אלע פריהערדיגע בעשרענקונגען. דער איד האט געקענט וואוינען וואו עם האט איהם בעסער גלוינט, אבער די צאהל פון אידען האט זיך ניט געטארט פערגרעסערן, נאר ווערען אלע מאל קלענער און קלענער. קיין נייע אידען האבען ניט געטארט זיך בעזעצען אין באיערן. צוזאמען מיט דעם האט מען אפגענומען פון די רבנים דאם רעכט צו משפט'ן דיני ממונות צווישען אידען. די אידישע געמיינדע פון פיורט האט ארויס-געבראכט צום קעניג א קלאגע געגען דער נייער קאנסטיטוציאן, ווייל זי דריקט די אידען פיעל מעהר ווי די פריהערדיגע געזעצען, און ווייל דאם וועט געבען דעם המון א געדאנק, דאם אידען זיינען א זעהר שעדליכער עלע-מענט פיר דאם לאנד און עם איז רעכט זיי צו בעהאנדלען ווי שעדליכע ברואים. אויך האבען זיי גע'טענה'ט, דאם מען טוט זיי אונרעכט דערמיט, וואם מען האט פערוועהרט די רבנים צו משפט'ן אידישע ציווילי-פראצעסען. דער קעניג האט זיי נאכגעגעבען זייער וואוהל וועגען די רבנים (נאר פיר פיורט), די קאנסטיטוציאן אבער האט ער ניט געוואלט ענדערן.

מעהר ערפאלג האבען געהאט די פאדערונגען פון די אידען אין מעק-לענבורג וועגען גלייכע רעכטען. אין 1811 האבען די דעפוטאטען פון די אידישע געמיינדען אין מעקלענבורג דערלאנגט א ביט-שריפט צום הערצאג מען זאל זיי געבען פולע בירגער-רעכטען. דער הערצאג האט אנגעשריבען א רעזולוציאן, דאם עם איז ניט מעהר ווי רעכט מען זאל געבען די אידען גלייכע רעכטען, און האט זי צוגעשטעלט צום לאנדטאג, וועלכער איז בעשטאנען פון גוטס-בעזיצער און סוחרים. דיזע האבען בעשלאסען צו געבען אידען א ביסעל מעהר רעכטען, וועז זיי וועלען זיך אפזאגען פון אייניגע פון זייערע רעליגיעזע מ נ ה ג י ם, ווי צום ביישפיל: פון היטען שבת, זיין אפגעזונדערט פון די קריסטען מיט זייערע שפייזען, און פון זייערע חתונה-צערעמאניעס; אויסער דעם זאלען זיי זייערע קינדער אזוי ערציהען, דאם אייגער אין יעדער פאמיליע זאל זיין א סוחר, די איבריגע זאלען זיין בעלי מלאכות אדער ערד ארבייטער, אום זיי זאלען ניט צו פיעל קאנקו-רירען מיט די קריסטליכע סוחרים. די אידען זיינען געווארען שרעקליך אויפ-

גערעגט פון דיזע פאָדערונגען פון לאַנדטאַג און האָבען געבעטען דעם פּראָפע-סאָר פון טהעאָלאָגיע ט י ק ס ע ן ער זאָל מיט זיין איינפלוס ווירקען אויף דעם הערצאָג ער זאָל פערוואַרפען דעם פּלאַן פון לאַנדטאַג. דער הערצאָג האָט ווירקליך ניט אָנגענומען די פאָדערונגען פון לאַנדטאַג און האָט געגעבען אידען גלייכע רעכטען, אָבער מיט אייניגע בעשרענקונגען — אַ איד האָט ניט געטאָרט זיין אַ הויזירער (קאַראָבייניק), געמישטע הייראַטען האָבען געמעגט זיין, אָבער די קינדער פון אַזעלכע הייראַטען האָבען געמוזט בלייבען קריסטען און ד. גל. (1812). דער לאַנדטאַג איז געווען שטאַרק אונצו-פרידען מיט דיזער קאָנסטיטוציאָן און האָט שטאַרק פּראָטעסטירט געגען דעם (1813).

אין דעם גרויס־הערצאָגטום ב אַ ד ע ן, וואָס גרענעצט זיך מיט פראַנק-רייך, האָבען אידען געקראָגען מעהר רעכטען נאָך אין יאָהר 1809, אָבער דאָס זיינען ניט געווען קיין פולע בירגער־רעכטען. עס זיינען געווען אויס-געשלאָסען פון בירגער־רעכט אידען, וואָס האָבען זיך בעשעפטיגט מיט קליין־האַנדעל, פּראָצענטניקעס און פיה־הענדלער. דאָס רעליגיעזע לעבען פון די אידען אין באַדען איז געווען אַיינגעאָרדענט ווי אין פראַנקרייך, אָבער אין דער הויפּט־קאָנסיסטאָריע האָט געמוזט זיין אַ קריסטליכער בעאַמטער, וועלכער האָט געדאַרפט קאָנטראָלירען די בעשלוסען פון די אידישע מיט-גלידער.

נייע ליטעראַטור. די פראַנצויזישע רעוואָלוציאָן און די גרויסע אי-בערקעהרינעס פון נאַפּאָלעאָן'ס נצחונות האָבען שטאַרק געווירקט אָפּצו-שוואַכען די אידישע קולטור. דער איינציגער העברעאישער זשורנאַל „מאסף", וואָס האָט אָנגעהויבען צו ערשיינען זינט מענדעלסאָן'ס צייט, איז אַרויס-געגאַנגען רעגעלמעסיג נאָר ביז 1790. נאָכדעם זיינען ביז 1797 אַרויס נאָר אייניגע העפטען. ש ל ו ם ה כ ה ן, וועלכער האָט אין 1809 געמאַכט דעם לעצטען פערזוך אָפּצולעבען דעם „מאסף", האָט בעוויינט דעם שיקזאַל פון דער אידישער ליטעראַטור אין דייטשלאַנד. אין 1806 האָט אין דעסוי אָנגעהויבען אַרויסגעהן אַ מאָנאַטליכער זשורנאַל „שולמית". דער רעדאַק-טאָר ד ו ד פ ר ע נ ק ע ל, אַ שטאַרקער אָנהענגער פון אַסימילאַציאָן, האָט דיזע אידעע מעהר און מעהר בעטאָנט אויף די זייטען פון דיזען זשור-נאַל, וואָס איז ערשינען אין דער דייטשער שפּראַך מיט'ן צוועק צו וויר-קען אויף די אידישע יוגענד, וועלכע האָט ניט געוואָלט וויסען פון העב-רעאיש. דער זשורנאַל, וועלכער האָט געהאַט דעם צוועק צו פערברייטען צווישען דער אידישער נאַציאָן קולטור און הומאַניטעט, האָט באַלד גע-

ענדערט די ווערטער „אונטער דער יידישען נאַציאָן" אויף די ווערטער: „אונטער דען איזראַעליטען". אָבער דאָס האָט אויך ניט געהאָלפען. די אידישע יוגענד אין דייטשלאַנד האָט זיך ענטזאַגט ניט נאָר פון דער העב-רעאישער שפּראַך, נאָר אויך פון דער אידישער ליטעראַטור אַפילו אין דער דייטשער שפּראַך. דער גייסט פון אַסימילאַציאָן האָט אין גאַנצען דערשטיקט דעם נאַציאָנאַלען גייסט פון אידישען פאָלק אין דייטשלאַנד, און קיין איינציגער רעכטער אידישער שריפטשטעלער איז ניט ערשינען אין יענער צייט צווישען די אידען אין דייטשלאַנד.

די עפּאָכע פון דער רעוואָלוציאָן האָט פערשפּרייט די אידעע פון קאָס-מאָפּאָליטיזם — קיין גרענעץ פיר נאַציאָנען, נאָר מענשען זיינען אין דער וועלט און אַלע זיינען גלייך. דער קאָסמאָפּאָליטיזם צווישען די אידען האָט נאָר געווירקט אויף זיי אום אָפּצולייקענען זייער נאַציאָן, די אידישע, און זיי זיינען געוואָרען פראַנצויזען, דייטשען או. ד. גל. אָבער דיזע נאַציאָ-נען האָבען פעראַכטעט די אידען אַלס די נידריגסטע ברואים און האָבען זיי ניט געוואָלט אויפנעהמען אַלס מיטמענשען. דיזע בעציהונגען האָבען געווירקט, דאָס די אידען האָבען געזוכט אַלע מיטלען צו פערלייקענען זייער אָפּשטאַמונג. ער וויכטייסטער און שטאַרקסטער מיטעל פון אַסימילאַציאָן זיינען געווען די קריסטליכע ווי די אידישע נייע שולען, פון וועלכע עס איז אַרויסגעוואָר-פען געוואָרען אַלעס וואָס איז אידיש. די איבערקעהרענים אין דער אידיש-דייטשער קולטור איז געווען אויך אַ רעזולטאַט פון דער ענדערונג אין דעם אידישען עקאָנאָמישען צושטאַנד. די עמאַנציפּאַציאָן פון איין זייט און די ענדערונג אין גאַנצען אייראָפּעאישען לעבען, וואָס נאַפּאָלעאָן'ס נצחונות האָבען פעראורזאַכט, האָבען געפיהרט דערצו, דאָס די אידען האָבען זיך אָנגעהויבען וועניגער בעשעפטיגען מיט מסחור און האָבען אָנגעהויבען צו פערנעהמען שטעלען אין דער רעגירונג אָדער צו ווערען דאָקטוירים, אַד-וואָקאַטען, אינזשעניערען או. ד. גל. דיזע פּראָפּעסיאָנען האָבען פיעל געהאָלפען, דאָס די אידען זאָלען זיך איבערגעבען צו דער דייטשער קולטור און זיך אין גאַנצען ענטזאַגען פון אַלעס וואָס איז אידיש.

ד. די אידען אין עסטרייך.

אַלגעמיינע פּאָליטיק. די פראַנצויזישע רעוואָלוציאָן, וועלכע האָט אָנגעמאַכט אַ גאַנצע איבערקעהרענים אין דייטשלאַנד, האָט געהאַט אַ זעהר שוואַכע ווירקונג אויף עסטרייך. קיין נייע קאָנסטיטוציאָן איז דאָרט ניט געשאַפען געוואָרען. נאָך דעם טויט פון יאָזעף דעם 2טען איז די רע-

גירונג וויעדער געוואָרען קלעריקאַליש און האָט געדריקט די פּעלקער צווישען וועלכע עס איז דאָמאָלס געווען אויך א האַלבע מיליאָן אידען.

די אידען אין עסטרייך האָבען געהאַט וואוינרעכט נאָר אין בעהמען און מאָראַוויען (76 טויזענד), אין גאַליציען (295 טויזענד), און אין אונגארן און טריעסט (645 טויזענד). אין דעם דייטשען טייל פון עסטרייך האָט געוואוינט א קליינע צאָהל פּריוויליגירטע אידען. דאָס זיינען געווען די רייכע צווישען זיי. די צאָהל פון אידען אין בעהמען און מאָראַוויען איז געווען בעשרענקט פון דעם געזעץ, זיי האָבען זיך דאָרט ניט געטאָרט פערמעהרען. די געזעצען פיר די אידען אין גאַליציען האָבען געשטרעבט אָפּצושוואָכען דעם אידישען נאַציאָנאַל־גייסט.

נאָך דעם טויט פון יאָזעף דעם 2טען האָבען די קלעריקאַלען געפּאָדערט פון דער רעגירונג זי זאָל אָפּשאַפען די וועניגע רעכטען, וואָס דער ליבעראַלער פּערשטאָרבענער קייזער האָט געגעבען די אידען, איבערהויפּט דאָס רעכט צו לערנען אין דייטשע שולען, וויל נאָך זייער מיינונג קענען דאָרט די אידען פיעל שאַדען דעם קריסטענטום. די רעגירונג פון לאָפּאָלד דעם 2טען האָט אָבער ניט געוואָלט אָפּשאַפען אזא זאך, וואָס גאָנץ איראָפּא האָט גוט געהייסען. דאָס אָבער האָט געטאָן ניט אָפּיציעל די רעגירונג פון פראַנץ דעם 1טען (1792—1835).

דער קייזער פראַנץ דער 1טער, ניט אכטענדיג אויף אַלע איבער־קאָהרענישען פון יענער צייט, האָט זהר פיינד געהאַט רעפּאָרמעס. ער האָט זעלבסט אָנגערקענט, דאָס די אידישע לאָגע מוז א ביסל פערבעסערט ווערען. פון דעסטוועגען האָט ער אין 1792 איינגעאָרדענט אין וויען א ספּעציעלע פּאָליציי פיר אידען, וועלכע זאָל אכטונג געבען, דאָס קיין איד זאָל ניט אריינפּאָהרען און ניט אַרויספּאָהרען פון שטאָדט אָהן א בילעט, אום מען זאָל קענען קאָנטראָלירען זייער יעדע בעווענגונג. עס פערשטעהט זיך, דאָס דיזע אָרדנונג איז געווען מעהר פון אַלעם א קוועלע פיר כאַבאַר פיר די פּאָליציי־בעאַמטע.

וואוין־רעכט אין וויען האָבען געהאַט נאָר אזעלכע אידען, וועלכע האָבען געהאַט ניט וועניגער פון 8,000 פלאָרין און האָבען געצאָהלט דער רעגירונג א גרויסע סומע געלט. אין יאָהר 1804 האָבען דאָרט געוואוינט 119 אידישע פאַמיליעס, וועלכע האָבען געמוזט צאָהלען יעהרליך 18,000 פלאָרין. עס האָבען דאָרט אויך געוואוינט פיעלע אָרימע אידען, אָבער ניט געזעצליך, נאָר דורך דעם כאַבאַר, וואָס זיי האָבען געצאָהלט דער פּאָליציי. די רייכע אידען זיינען געווען געגען דעם צוואוואָקס פון די אָרימע און הא־

בעז געבעטען די רעגירונג נעהמען מיטלען געגען דעם. צוזאמען מיט דעם האָבען זיי אויך געבעטען מעהר רעכטען פיר זיך און אָפּצושאָפען די בע-שרענקונגען. די רעגירונג האָט זיי אין אלע פונקטען אָפּגעזאָגט, אויך דעם פונקט צו בעשרענקען דעם צופלום פון די אָרימע אידען, וויל דאָס איז געווען א פעטער ביסען פיר די כאַבאַרניקעס.

די רייכערע קלאַס אידען, וועלכע האָבען בעקומען זייער וואויל-רעכט אין וויען פיר א הויכען פּרייז, האָבען געהאַט א ספּעציעלען נאָמען: „די טאָלערירטע אידען", ד. ה. אידען, וואָס מען קען זיי דולדען. די צאָהל פון אזעלכע אידען איז געווארען גרעסער און גרעסער, און דעריבער האָט די רעגירונג אויפגעהערט ארויסגעבען אזא ערלויבנים, און נאָר דער קייזער זעלבסט פלעגט זעהר זעלטען ארויסגעבען אזא ערלויבנים צו א גרוי-סען קאַפּיטאַליסט, און דאָס נאָר איהם פערזענליך, אזוי דאָס נאָך זיין טויט האָבען זיינע ווייב און קינדער פערלאָרען דאָס וואויל-רעכט אין וויען. אָבער אויך די טאָלערירטע אידען האָבען געהאַט פיעלע בעשרענקונגען. א אידישער סוחר האָט ניט געטאָרט האַנדלען מיט שפּייז, מיט זאלץ, און א אידישער דאָקטאָר האָט ניט געטאָרט קורירען א קריסט. אין דער צייט פון די קאַטוילישע פאַסט-טעג האָט קיין מווזיק ניט געטאָרט שפּילען אויף א אידישער חתונה, אפילו פורים-שפּילער זיינען דאַמאָלס פערבאָטען געווארען.

דער אידישער סנהדרין אין פּאריז האָט אָנגעזאָגט א שרעק אויף עסט-רייך. די עסטרייכישע רעגירונג האָט אויף דעם געקוקט מיט גרוים חשד; זי האָט געריכטעט, דאָס נאפּאָלעאָן וויל דורך דעם געווינען די טרייהייט פון די אידען אין אלע לענדער אום מיט זייער הילף און קאַפּיטאל צו בעזיגען גאַנץ אייראָפּא. דעריבער האָט די רעגירונג געאַרדעט א שטרענגע השגחה אויף די פערבינדונג פון אידען מיט אויסלאַנד. א בעזונדער צענזור איז בעשטימט געווארען אויף די קאָרעספּאָנדעז פון די עסטרייכער אידען מיט אָנדערע מדינות. מען האָט אויפגעהערט צו געבען אידען א פאַספּאָרט צו פאָהרען אין פראנקרייך. די רעגירונג האָט אָנגעהויבען מאַכען חקירות ודרישות, ווי אזוי די אידען קוקען אויף דעם סנהדרין. די בעאַמטע האָ-בען אויסגעפונען, דאָס די פרומע קלאַס אידען קוקען מיט פעראַכטונג אויף דעם סנהדרין, נאָר די געביל־דעטע זיינען שטאַרק ענטציקט דערפון. די רעגירונג האָט אָנגעזאָגט מען זאל שטאַרק אכטונג אויף די פריידענקער צווישען די אידען אום מען זאל ענוי וויסען זייערע בעציהונגען צום סנהדרין. דיזע מורא פאר דעם אידישען סנהדרין האָט נעצוואונגען די רעגירונג אָפּצו-

שוואַכען דעם דרוק אויף אידן. אָבער די רעגירונג האָט ענדלעך זיך דער-וואוסט דעם צוועק פון נאַפּאָלעאָן'ן אין גרינדען דעם סנהדרין, דער אומ-זיסטער שרעק איז באַלד פערשוואונדען, און די רעגירונג האָט אויפגעהערט זיך צערעמאָנירען מיט איהרע אידען. אין 1814 נאָך דעם גרויסען זיג איבער נאַפּאָלעאָן'ן האָט דער קייזער פראַנץ דער 1טער געשיקט צום קאַנצלער א פערזאָג ער זאָל זען, דאָס קיין איד זאָל ניט ערווערבען קיין הויף אין ווין.

פיעל ערגער איז געווען דערצושטאַנד פון די אידען אין בעהמען און מעהרען (מאַראַוויא). אין בעהמען האָבען נאָר 8,600 פאַמיליען געהאַט וואוינרעכט, און אין מעהרען 5,400. אין יעדער פאַמיליע האָט נאָר דער עלטערער זוהן געהאַט דאָס רעכט צו הייראַטען. די איבריגע זיהן האָבען ניט געטאָרט הייראַטען אום די צאָהל אידען זאָל ניט ווערען גרעסער פון דער נאָרמע. אום צו בעקומען אַן ערלויבניס אויף א חתונה האָט די רע-גירונג נאָך געפאָדערט, דאָס דער חתן און די כלה זאָלען האָבען געענדיגט א נאָרמאַל־שולע, זיי זאָלען האָבען א בעשטימטע קוועלע צום לעבען און האָבען א געוויסען קאַפּיטאַל אייגענטום. דאָס זיינען געווען די אידישע רעכטען אין אָנפאַנג פון 19טען יאָהרהונדערט. אום די אידען זאָלען ווערט זיין דעם שוץ, וואָס די רעגירונג גיט זיי, האָבען זיי ניט געטאָרט האַלטען קיין שענקען, דינגען מיהלען, האַנדלען מיט תבואה און מיט זאַלץ, נאָר האַנדלען מיט אַלטע זאכען. די אידען אין עסטרייך (בעהמען) האָבען לויט גע-זעץ געהאַט פולע פרייהייט אין רעליגיאָנס־זאכען; דאָך ווען זיי האָבען גע-וואַלט בויען א שול, האָבען זיי געמוזט אייגצאָהלען דער רעגירונג 1,000 פלאָ-רין, און אָהוץ דעם צאָהלען יעהרליך 100 פלאָרין. דאָס זעלבע האָבען זיי גע-מוזט בעצאָהלען פיר א בית עולם. א רב האָט געמעגט זיין נאָר אזעלבער, וואָס האָט געהאַט הויכע בילדונג פון אַן אוניווערזיטעט. לערנען תלמוד אין די ישיבות און די חדרים איז געווען פערוועהרט. דאָס זיינען געווען די פראַקטיקע רעזולטאַטען פון דער בעהמישער און מאַראַווישער רעגירונגס־פרייהייט. נאָך אַלעם דעם האָט די רעגירונג אין 1811 אפען ערקלערט, דאָס אזוי ווי די אידען זיינען גלייך אין רעכטען מיט די קריסטען, האָט זי דאָס רעכט צו פאַדערן פון זיי גלייכע פליכטען, אָבער זי האָט זיך ערלויבט צו בעשווערען די אידען מיט ספעציעלע אָפּגאַבען פיר דיזע „רעליגיאָנס פרייי-הייט".

די אידען אין גאַליציען זיינען געווען אונטערוואָרפען אונטער א ספע-ציעלער קאָנסטיטוציאָן אונטער'ן נאָמען „דער טאַלאַראַנץ פּאַטענט", אַרויס-געגעבען פון קייזער יאָזעף דעם 2טען אין 1789. ווי דיזער פּאַטענט פער-

זיכערט גיט ער די אידען גלייכע רעכטען מיט דער קריסטליכער געזעלשאַפט, אָבער באמת זיינען די אידען געווען אונטערוואָרפען אונטער פערשיידענע בעשרענקונגען אין זייער עקאָנאָמישען לעבען. דעם אידען איז געווען פער-באָטען צו האַלטען אַ שענק, דינגען מיהלען, מאַכען ביער, קויפען ערד אויסער'ן שטאָדט, און נאָך אַנדערע זאַכען. אויך די אידישע חתונות זיינען געווען בעשרענקט אין פיעלע הינזיכטען. אין לעמבערג האָבען זיי געהאַט אַ בעזונדער געטאָ.

ווי בעוואוסט איז גאַליציען געווען אין יענער צייט אין גאַנצען אונטער דעם אַיינפלוס פון חסידות און גוטע אידען. די רעגירונג האָט זיך גענו-מען אַריינבריינגען צווישען יענע אידען בילדונג מיט צוואַנג. דער מאַן, וואָס זי האָט ערוועהלט דורכצופיהרען דיזען פלאַן, איז געווען ה ע ר ץ ה אָ מ ב ע ר ג פון מענדעלסאָן'ס קרייז. ער האָט זיך גענומען ענערגיש צו גרינדען שולען צו בילדען אידישע קינדער געגען זייער ווילען. אין אַ קורצער צייט איז איהם געלונגען צו עפנען נאָהענט פון 100 שולען אין גאַליציען. די רעגירונג האָט איהם פיעל געהאָלפען דערין. האָמבערג איז בעשטימט געוואָרען אַלס אויבער־אינספּעקטאָר איבער דיזע שולען. די אידישע בעפעלקערונג האָט איהם שרעקליך געהאַסט, און ווען ער איז געקומען קיין לעמבערג האָט איהם קיין איין איד ניט געוואָלט אַריינלאָזען איבערנעכטיגען אין זיין הויז. די רעגירונג האָט פערוועהרט לערנען תלמוד אין די חדרים, סיידען מיט קינדער, וואָס האָבען געענדיגט אַ אידישע אָנפאַנג־שולע.

אום צו דעקען די הוצאות פון די אידישע שולען האָט די רעגירונג מיט דער עצה פון האָמבערג'ן צוגעטראַכט אַ נייע שטייער, די „ליכט־אָפּצאָהלונג", וואָס יעדע אידישע פרוי האָט געמוזט צאָהלען פיר איהר שבת־ליכט. די אידען האָבען שטאַרק געפיהלט די לאַסט פון דיזען אָפּצאָהל און האָבען נאָך מעהר פיינד געקראָגען האָמבערג'ן. מען האָט אַריינגעבראַכט קלאַגען געגען איהם אין דער רעגירונג ביז זי האָט ענדליך בעשלאָסען צומאַכען די אידישע שקאָלעס (1806). די ליכט־אָפּצאָהל האָט עקסיסטירט אין גאַנצען פון 1797 ביז 1840. אַז האָמבערג האָט פערלאָרען די שטעלע פון אינספּעקטאָר האָט ער זיך גענומען צו פערפאַסען שול־ביכער פיר אי-דישע רעליגיאָן. ער האָט פערפאַסט „אמרי שפר", „בני ציון", „בן יקיר", וועלכע די רעגירונג האָט געאָרדענט מען זאָל געברויכען אין אַלע אידישע שקאָלעס, אויך יעדע חתן־כלה האָבען געמוזט האַלטען עקזאַ-מען און צייגען, דאָס זיי ווייסען די אידישע רעליגיאָן, ווי זי ווערט גע-

לערנט אין האָמבערג'ס שול־ביכער; אויב ניט האָט די רעגירונג ניט ערלויבט התונה האָבען. אָלס צענזאָר פון אידיש ספרים האָט האָמבערג צוגעשטעלט צו דער רעגירונג א רשימה פון ספרים, וועלכע זאָלען פערבאָטען ווערען צו דרוקען, ווייל זיי ענטהאַלטען אין זיך בעלײדיגענדע שטעלען געגען קריסטענטום. פיר דיזע פערדינסטען האָט איהם דער קייזער פראַנץ דער 1טער בעשטימט אָלס אינספּעקטאָר איבער אָלע אידישע שולען אין בעהמען (1814), אין וועלכער שטעלע איז ער פערבליבען ביז זיין טויט (1841).

די גאַליציאַנער אידען האָבען אָלעס מעגליכעס געטאָן אום ניט נאָכצוגעבען דער רעגירונג אָנצוננעהמען די רעפֿאָרמעס פיר די ערציהונג פון זייערע קינדער, און זיי האָבען ניט געוואָלט געהן אין מילִיטער־דינסט, צו וועלכען די רעגירונג האָט זיי געוואָלט צוציהען אין 1788. זיי האָבען אָלערלײ מיטלען אָנגעוואַנדט ביז זיי האָבען גע'פועל'ט ביי דער רעגירונג מען זאָל זיי ערלויבען זיך אויסקויפען מיט געלט פון מילִיטער־דינסט. אין 1804 איז וויעדער ארויס א בעפעהל פון דער רעגירונג, דאָס די אידען מוזען זעלבסט געהן אין מילִיטער־דינסט. דאָמאָלס זיינען פיעלע יונגע מענשען צולאָפען אין אָנדערע לענדער. זיי האָבען ניט געוואָלט דינען א רעגירונג, וועלכע בעהאַנדעלט זיי ווי שטיפקינדער.

אונגאַרן. ניט פיעל בעסער איז געווען די לאָגע פון אידען אין א ו נ ג א ר ן. פיר זייער לעבען אין לאַנד האָבען זיי געמוזט צאָהלען א ספּעציעלע שטייער מיט'ן נאָמען „טאָלעראַנץ שטייער", ד. ה. אן אָפּצאָהל דערפֿאָר, וואָס מען דולדעט זיי אין לאַנד. דיזע אָפּצאָהל האָט בעטראָפען איבער א מיליאָן פלאָרין א יאָהר. דאָך האָבען די מאַגיסטראַטען אימער געזוכט ניט דערלאָזען די אידען צו זיין בעלי מלאכות, צו טאָן קליין־האַנדעל און צו בעזעצען זיך אין די פּראָווינצען, וואו עס געהט אָן מינען־אַרבייט.

אין 1790 האָבען זיך אין אונגאַרן אָנגעהויבען הערען די אידען פון פרייהייט אוו גלייכהייט. די אידען האָבען אָנגעגעבען א ביטע צום סיים וועגען גלייכע רעכטען. אום די ביטע זאָל ווירקען האָבען אייניגע אידישע פֿאָרשטעהער פֿאַרגעשלאָגען, דאָס די אידען זאָלען פרייווילִיג אַרײַנטרעטען אין די אַרמעע. דער סיים אָבער האָט בעשלאָסען ניט צולאָזען די אידען צו מילִיטער־דינסט, ווייל דאָס איז פיר זיי צו פיעל עהרע. אין 1807, וועו נאפּאָלעאָן'ס נצחונות האָט פערשפרייט מעהר פרייהייט, האָבען די אונגאַרישע אידען וויעדער אָנגעהויבען צו פאָדערן מעהר פרייהייט אוו האַ-

בען אויך פערלאַנגט, אז דאָס געזעץ זאָל ניט שטערן אידען צו זיין הויזירער (קאָראָביניקעס), ווייל דאָס איז דער אינציגער מיטל פון לעבען פיר די אָרימע אידישע קלאַסן, און ווייל דאָס איז אויך א טובה פיר אַלע אייגנוואוי־נער. דער סיום האָט זיי ענטזאָגט און זיי האָבען זיך געוועגדט צום קייזער פראַנץ דעם 1טען. די רעגירונג האָט זיי אויך דיזע ביטע גאָרניט געענט־פערט. אָבער דערפאַר האָט זי אַרויסגעגעבען א בעפעהל, דאָס אידען מו־זען געהן אין מיליטער־דינסט, און האָט אויך געהעבערט זייער „טאַלעראַנץ־שטייער" אויף 50 פּראָצענט. אָנשטאָט א מיליאָן פלאָרין א יאָהר האָבען זיי געמוזט צאָהלען יעהרליך 1,600,000 פלאָרין.

דער קולטור־צושטאַנד. דער נייער גייסט פון בילדונג, וועלכער האָט געמאַכט אזא גוואַלדיגע אויבערקעהרענים אין רעליגיעזען לעבען פון די אידען אין דייטשלאַנד, האָט קיין ווירקונג ניט געהאַט אויף די אידען אין עסטרייך. אין בעהמען, מעהרען און אונגארן האָט די רבנות געהערשט מיט איהר גאַנצער קראַפט ווי פריהער. די גאונים ר' יחזקאל לאַנדוי, ר' מרדכי בענעט, ר' משה סופר האָבען געשפּילט א גרויסע ראָלע אין יענער צייט. אין גאַליציען האָט זיך שטארק אייניגעווארצעלט די חסידות מיט די גוטע אידען, ווי ר' אלימלך ליזענסקי, ר' וואָלף זבארזער, ר' משה ליב כאַסאָווער. אין יענער צייט (1797—1798) איז געקומען אין גאַליציען אן אַגיטאַטאָר געגען חסידות, אייגער ר' ישראל ליובעל פון ליטא, אָבער די חסידים האָבען איהם פערטריבען פון דאָרט. אין אָנהויב פון 19טען יאָהרהונדערט איז די מחלוקה צווישען מתנגדים און חסידים אין גא־ליציען שוואַכער געוואָרען, ווייל ביידע פּאַרטייען האָבען אָנגעהויבען שטארק מורא האָבען פאַר דעם גייסט פון בילדונג, וועלכע האָט דאַמאָלס זיך אָנגע־הויבען שטארק פערשפּרייטען.

די אידען אין גאַליציען האָבען געהאַסט די בילדונג, וואָס די רעגירונג האָט זיי געוואָלט געבען, ווייל זיי האָבען קיין צוטרויען ניט געהאַט צו א רעגירונג, וואָס האָט זיי געדריקט אהן רחמנות. צוזאַמען מיט דער רע־גירונג האָבען זיי אויך געהאַסט די אידען, וואָס האָבען זיך פּראַייניגט מיט דער רעגירונג צו צווינגען זיי געהן אין די שקאָלעס. און דעריבער האָבען זיי אויך געהאַכט יעדען איינעם, וואָס האָט זיך בעשעפטיגט מיט השכלה, און די משכילים האָבען געמוזט טאָן זייער ארבייט בשתיקה.

אזא צושטאַנד האָט ניט געקענט שאַפען קיין גאַנץ גרויסע ליטעראַרישע קרעפטען. האָמבערג, וועלכער האָט געשאַפען זעהר שלעכטע קאָזיאָנע לעהר־ביכער, איז געווען זעהר א שוואַכע קראַפט. דער אינציגער שריפט־

שטעלער פון דיזער צייט, וואָס האָט געשאַפען. וויכטיגעם, איז געווען יהודה ליב בן זאב (וואָלפּסאָן). ער איז געבאָרען געוואָרען אין קראַקאָוו. דאָרט האָט ער זיך בעשעפטיגט בסוד מיט וועלטליכע קענטניסען און שפּעטער איז ער אוועק נאָך בערלין און ברעסלוי און איז געוואָרען א מיט-ארבייטער אין „המאסף". אין 1796 האָט ער פערפאַסט א פּאָלשטענדיגע אידישע גראַמאַטיק „תלמוד לשון עברי". אין 1807 האָט ער אַרויסגעגעבען זיין בעריהמטען העברעאישען וועדטער-בוך „אוצר השרשים". אין 1810 האָט ער אַרויסגעגעבען זיין „מבוא למקראי קודש", וועלכער איז איבער-הויפּט גענומען פון דעם דייטשען געלעהרטען אייכהאָרן. זיין חיונה האָט ער פערדינט אלם בעל מגיה אין שמידט'ס דרוקערייי אין וויען. הגם ער איז געווען ווייט פון גאָליציען, האָט ער דאָך מורא געהאַט אַרויסטרעטען פריי געגען חסידות און גוטע אידען. ער איז געשטאָרבען אין וויען אין 1811 אין דעם אלטער פון 43 יאָהר.

די שמד-מגפה, וואָס האָט אָנגעמאַכט א גאַנצע איבערקעהרענים צווי-שען די אידען אין בערלין, האָט אין גאָליציען קיין ווירקונג ניט געהאַט. בלויז אין וויען האָבען די רייכע געשטרעבט זיך צו אסימילירען. אין אָנהויב פון 19טען יאָהרהונדערט האָט אין וויען געבליהט דער זאָלאָן פון פּאַנני אַרנשטיין, די פרוי פון דעם וויענער גביר נתן אַרנשטיין, וועלכען דער קייזער האָט געגעבען דעם טיטעל באַראָן. אין די זאָלען פון דער באַראָנעסע פלעגען זיך פערזאמלען די גרעסטע אריסטאָקראַטען פון וויען, און די רייכע אידען האָבען זיך דאָרט בעקאַנט געמאַכט מיט זיי. די באַ-ראָנעסע האָט פיעל גוטעס געטאָן פיר עסטרייך אין דער צייט פון דעם קריג מיט נאפּאָלעאָן'ען, און וועו דער קאָנגרעס איז פאָרגעקומען אין וויען פלעגען זיך איי איהרען זאָלאָן אפט פערזאמלען די גרעסטע דיפלאָמאַטען פון אייראָפּא.

ה. די אידען אין פוילען אין דער צייט פון דער לעצטער צוטיילונג.

די אידעען פון פרייהייט און גלייכהייט, וועלכע זיינען געבאָרען גע-וואָרען אין פראַנקרייך אין 18טען יאָהרהונדערט, האָבען דערגרייכט אויך פוילען און האָבען געהאַט א גרויסע ווירקונג אויף דעם 4-יעהריגען סיים, וועלכער האָט זיך געמוען צו מאַכען רעפאָרמעס אין דער רעגירונג. דער סיים האָט באַלד געגעבען גלייכע בירגער-רעכטען צו די שטאָדט-איינוואוי-נער און האָט זיך אָנגעהויבען אויך צו בעשעפטיגען מיט דער בעפרייאונג פון די מוזשיקעס און מיט דער אידען-פראגע. די לעזונג פון דער בויערן-פראגע

האבען געשטערט די גוטס־בעזיצער, די אידען־פראגע איז איבערגעגעבען געוואָרען צו א בעזונדערער קאָמיסיאָן, וועלכע האָט זיך גאָרניט געגומען צו איהר לעזונג. און באמת איז די צייט ניט געווען מסוגל דערצו. די פיינדליכע בעציהונגען פון רוסלאַנד צו פוילען האָט געפאָדערט פון סיים זיך צו בעשעפטיגען איבערהויפט מיט שאָפען א גרויסע ארמעע און א פאָנד צו בעשיצען דאָס לאַנד געגען רוסישען אנגריף.

אין דער פוילישער געזעלשאפט האָט זיך דאמאלס פערשפרייט א שטאַר־קע ליטעראטור־בעווועגונג, וועלכע האָט געפאָדערט רעפארמעס אין פער־שיידענע צווייגען פון דער רעגירונג, אונטער אנדערע אויך צו רעפארמירען די אידישע לאגע אין פוילען. דעם ערסטען שטוים דערצו האָט געגעבען דער פינסקער דעפוטאַט פון סיים, ב ו ט ר י מ א ו ו י ט ש, מיט א בראשורע אין 1798 מיט'ן טיטל „א מיטל ווי צו רעפארמירען די פוילישע אידען און מאכען זיי ניצליך פיר דאָס לאַנד". דיזע בראשורע איז שוין פריהער געווען געדרוקט אין 2 אויסגאבען, און בוטרימאוויטש האָט זי איבערגעדרוקט מיט אנמערקונגען. אין דיזער בראשורע ערקלערט ער, דאָס די אידען האבען געקענט זיין זעהר ניצליכע בירגער ווען מען זאָל זיי רעפארמירען פאליטיש און גייסטיג. ער האָט בעהויפטעט, דאָס מען מוז זיי צוגעווענען צו ערד־ארבייט, צו פערשיידענע האנט־ארבייטען, אפשאפען זייער זשארגאָן און אייגפיהרען אין זייער לעבען די פוילישע שפראַך, אויך אפשאפען די בעזונדערע קליידער, און צום מילימער־דינסט זאָל מען זיי אנהויבען צו־ציהען נאָר דאָן, ווען זיי וועלען זיין רעפארמירט און גוטע פאטריאטען.

נעגען דיזען פראיעקט זיינען פיעלע שרייבער ארוים מיט פראטעסטען און זיך די מיה געגעבען צו בעווייזען, דאָס די אידען זיינען א זעהר שער־ליכער עלעמענט אין דער געזעלשאפט און קיין רעפארמעס קענען זיי ניט בעסערן. אנדערע האבען געפאָדערט ראדיקאלע רעפארמעס: אפשאפען די אידישע אויטאנאמיע (קהל), אפגאלען זיי די בערד, פערקלענערן די צאהל פון די אידישע ימים טובים, ענדערן זייערע קליידער, קאנטראלירען די אידישע חתונות, צושליסען די אידישע דרוקערייען. נעגען דיזע אלע פראיעקטען איז ארוים דער חלמער רב ר' ה י ר ש י א ז ע פ א ו ו י ט ש מיט א בראשורע אין פויליש, אין וועלכער ער האָט פערטיידיגט די אידען, און ערקלערט דאָס דער אידישער קהל איז א זעהר ניצליכע זאך, דאָס די שונאי ישראל שרייבען צו צום גאנצען פאלק די פעהלערן פון איינצעלנע מענשען. איבערהויפט פראטעסטירט ער געגען אלע פראיעקטען פון אסימי־

לאַציאָן, וועלכע שטרעבען צו פערניכטען די אידישע נאַציאָן. וועגען דעם פּראָיעקט צו ענדערן די אידישע קלײדער ערקלערט ער איראָניש, דאָס פיר די פּאָליאָקען איז גלײַכער די אידען זאָלען טראָגען זייערע געווענליכע קלײדער, אום די קריסטען זאָלען באַלד דערקענען די מענשען, וועלכע זיי בעטראַכטען פּער שעדליך. לײדער האָבען זיך דאַמאָלס נאָך ניט געפונען אין פּוילען קיין געבילדעטע אידען, וועלכע זאָלען ענטפערן די פּוילישע רעפֿאָרמאַטאָרען: אויב איהר ווילט מאַכען די אידען „ניצליך פיר דעם שטאַאַט", מאַכט פריהער די רעגירונג ניצליך פיר די אידען, אין דער זעלבער מאָס, ווי איהר מאַכט זיי ניצליך פיר די קריסטליכע געזעלשאַפט.

אָבער די גאַנצע ליטעראַטור־פּאָלעמיק האָט ניט בעווענט דעם סיים זיך נעהמען צו לעזען די אידען־פראָגע. פיר איהר לעזונג האָט זיך נענומען דער המון. די אורזאַך דערפון איז געווען, דאָס אין דער צייט, וואָס דער סיים איז געזעסען זעהר לאַנג אין וואַרשא, האָבען זיך בעזעצט דאָרט זעהר פיעלע אידען, וויל לויט געזעץ האָבען די אידען געהאַט א רעכט־צו פערבלייבען אין וואַרשא די גאַנצע צייט, וואָס דער סיים זיצט דאָרט. די סוחרים און בעלי מלאכות פון וואַרשא האָבען זיך בעקלאָגט פאַר'ן מאַגיסטראַט, דאָס די אידען נעהמען אָפּ זייער פרנסה, און אויב די רעגירונג וועט נאָר ניט טאָן וועגען דעם, וועלען זיי אויסשעכטען אַלע אידען. דער סיים האָט באַלד געגעבען א בעפעהל אַרויסצוטרייבען פון וואַרשא אַלע פּריש־אָנגעקומענע אידען. עס האָט אָבער ניט לאַנג געדויערט, ביז די אַרויסגעטרי־בענע אידען האָבען זיך צוריקגעקעהרט אין וואַרשא. דאָס האָט געפיהרט צו פּאָגראָמען (16טען מאי 1790). דער המון האָט גערַאַבירט אידישע גע־שעפטען, אידישע הייזער, ביז סאָלדאַטען זיינען אָנגעקומען און האָבען צוטריבען די פּאָגראָמשטשיקעס. די רעגירונג האָט כלומר'שט בעשטראָפט אייניגע פון די פיהרער פון פּאָגראָם, אָבער אין דער זעלבער צייט האָט מען בעפוילען מען זאָל אַלע אידישע בעלי מלאכות און הענדלער פערטרי־בען אין פּאָליציי, דאָרט זאָל מען אַלעמען שמיסען און זיי דאַן פון שטאָדט אַרויסטרייבען. אַזוי האָט די רעגירונג דורכגעפיהרט איהר פּלאַן וועגען אי־דישע רעפֿאָרמעס און מאַכען זיי פיר בעלי מלאכות.

דער פּאָגראָם האָט געצייגט דעם סיים, דאָס די אידען־פראָגע קען ניט מעהר אָפּגעלעגט ווערען. דעם 22טען יוני 1790 האָט דער סיים בעשטימט א קאָמיסיאָן צו לעזען די אידישע פראָגע. אין דער קאָמיסיאָן זיינען געווען בעשטימט זעהר טיכטיגע מענשען ווי: בוטרימאָוויטש, דער היסטאָריקער

טשאָצקי און יעזערסקי. דיזער לעצטער איז באַלד בעשטימט געוואָרען אַלס פאָרזיצענדער פון דער קאָמיסיאָן, וועלכע האָט גיך אויסגעאַרבייט אַ רעפּאָרט, אין וועלכען זי האָט ערקלערט, דאָס די אידען מוזען גלייך אָנ-ערקענט ווערען אַלס ריכטיגע בירגער, און דערפאַר פאָדערן פון זיי זיך נעהמען צו בילדונג אום צו ווערען ווירקליך ניצליכע בירגער פון לאַנד. עס זאָל קיין אונטערשייד ניט זיין צווישען אידען און קריסטען, אויסער אין רעליגיאָן־זאַכען. אין דעם רעפּאָרט ערקלערט די קאָמיסיאָן, דאָס די רע-גירונג האָט געהאַט אַ גרויסען טעות אין אידען, ווען זי האָט גערעכענט, דאָס מען מוז זיי פריהער מאַכען פעהיג צו בריינגען נוצען דעם לאַנד. באמת זיינען זיי שוין פעהיג, זיי בריינגען שוין נוצען מיט זייער עקספּאָרט, און ווען מען זאָל זיי געבען מעהר רעכטען קענען זיי בערייכערן דאָס לאַנד מיט פיעלע מיליאָנען אַלע יאָהר. אין רעפּאָרט פאָדערט אויך די קאָמיסיאָן מען זאָל אויף 50 יאָהר אָפּהאַלטען די אידען פון האַלטען שענקען, אום זיי זאָלען זיך בעסער צוגעוועהנען צו ערד־אַרבייט און אַנדערע ניצליכע מלאכות. ווען דער בעריכט איז צוגעשטעלט געוואָרען צום סיים איז איין דעפּוטאַט, כאָלאָנעווסקי, אַרויס מיט אַ מיינונג, דאָס דיזער רעפּאָרט גיט אידען צו פיעל רעכטען אין מסחור, פון וועלכע עס קענען ליידען די קריסטליכע סוחרים; דערביי האָט ער צוגעשטעלט אַ נייעם פּראָיעקט וועגען אידישע רעכטען. דער סיים איז צופרידען געווען אָפּצולעגען די פערהאַנדלונגען וועגען דיזער פראַגע אויף אַן אונבעשטימטע צייט, און די זאַך איז געבליבען הענגען אין דער לופט.

די קאָנסטיטוציאָן פון 3טען מאַי 1791 האָט וועגען אידען גאָרניט דער-מאָהנט. מען דערצעהלט, דאָס די אידען האָבען אין אַ געהיימער אַסיפה ערוועהלט 3 שתדלנים זיי זאָלען זיך זעהן מיט'ן קעניג סטאַניסלאַוו אַוגוסט און פּועל'ן ביי איהם ער זאָל ווירקען אויף'ן סיים צו געבען אידען גלייכע רעכטען. די 3 ערוועהלטע האָבען אויסגעווירקט אַן אוידיענץ ביים קעניג, וועלכער האָט זיי אויפגענומען זעהר פריינדליך. די שתדלנים האָבען ער-קלערט דעם קעניג זייער פערלאַנג און האָבען איהם פערשפּראָכען צו געבען 20 מיליאָן גולדען אום ער זאָל האָבען צו בעצאָהלען זיינע פּערזענליכע שול-דען. דער קעניג האָט זיי צוגעזאָגט ערפילען זייער וואונש. אָבער ער האָט עס ניט געקענט דורכפיהרען, ווייל דאָס לאַנד איז געווען דאַמאָלס אין אַ זעהר געפעהרליכען צושטאַנד — די נייע צוטיילונג פון פּוילען איז געהאַנגען איבער די קעפּ פון דער בעפעלקערונג.

די געגנער פון דער נייער קאָנסטיטוציאָן האָבען זיך פעראייניגט מיט רוסלאַנד, און דערפון איז ענטשטאַנען דער בירגער־קריג אין 1792. די אי־דען האָבען געהאַלטען מיט די פערפאַסער פון דער נייער קאָנסטיטוציאָן און האָבען געהאַלפען מיט וואָס זיי האָבען געקענט. אָבער עס האָט קיין זאַך ניט געהאַלפען, און אין 1793 איז פון פוילען אָפּגעריסען געוואָרען א גרויסער טייל צו רוסלאַנד — א טייל פון קיעווער גובערניע, ווילנא, א טייל פון מינסקער גובערניע, וואָלהין, פּאָדאָליען; צו פרייסען איז אי־בערגענגען — קאָליש, פּלאָצק, דאַנציג און טהארן. דאָס האָט געפּיהרט צו א רעוואָלוציאָן אין 1794. אָן דער שפּיץ פון דיזער בעוועגונג איז געשטאַנען דער בעריהמטער קאָסציושקא. ער האָט גוט פערשטאַנען, דאָס א לאַנד קען ניט זיין ריכטיג פריי וען עס עקסיסטירט אין איהם שקלאַפערי און א טייל פון דער געזעלשאַפט איז אָהן רעכטען. די אידען האָבען איהם גוט פער־שטאַנען און זיינען געווען בעגייסטערט פון זיינע דעמאָקראַטישע אידעען. אין 1794, וען די ארמעען פון רוסלאַנד און פרייסען האָבען בעלאַגערט וואַרשא, האָבען די אידען געזומען א גרויסען אַנטייל אין דער פערטיידיגונג. פיעלע אידישע וואָלונטירען זיינען געווען אין די רייהען פון דער פוילישער ארמעע; די אידען האָבען זאָגאר געגרינדעט א בעזונדער לעגיאָן אונטער דער קאָמאַנדע פון בערעק יאָסעלעוויטש.

בערקאָ איז געווען אין דער יוגענד א חדר־אינגעל, נאָכדעם איז ער געוואָרען א פאָקטאָר, און אלס אזעלכער איז ער אריינגעטראַטען צו דינען ביים ווילנער עפּיסקאָפּ מאַסאַלסקי. דיזער האָט איהם מיטגענומען מיט זיך אין פּאַריז. דאָרט איז ער בעקאַנט געוואָרען מיט'ן פראַנצויזישען לעבען אין די רייכע זאַלאָנען; ער איז בעקאַנט געוואָרען מיט די אידעען, וואָס האָבען ערפילט פראַנקרייך פאר דער רעוואָלוציאָן. אין דער צייט פון 4 יעהריגען סיים איז בערקאָ געווען צוריק אין וואַרשא און האָט פערלאָזען זיין שטעלע ביי מאַסאַלסקי'ן. וען קאָסציושקא איז אַרויף אויף די סצענע האָט בערקאָ געפיהלט די נויטוועניגקייט צו העלפען שטרייטען פיר פרייהייט. ער האָט בעשלאָסען צו וווייזען דער וועלט, דאָס אויך די שטיפקינדער, די אידען, קענען אָפּפערן זייער לעבען פיר די פרייהייט פון זייער שטיפ־מוטער. אין 1794 האָט ער דערלאַנגט צום הויפט־קאָמאַנדיר קאָס־ציושקא א ביטע מען זאָל איהם ערלויבען צו אויפשטעלען א אידישען פאלק אונטער זיין קאָמאַנדע. קאָסציושקא האָט מיט פרייד אָנגענומען דעם פאָרשלאָג און האָט איהם געגעבען די פערלאַנגטע ערלויבנים. דעם 1טען אקטאָבער 1794 איז געדרוקט געוואָרען אין דער וואַרשעווער רעני־

רונגס־צייטונג אן אויפרוף צו דער אידישער יוגענד זיי זאלען פריווויליג אריינטרעטען אין דעם ספעציעלען אידישען רעגימענט, און צו די בעמיטעלטע אידען זיי צו העלפען מיט געלט אויף די נעטיגע קאסטען פון דעם רעגימענט.

בערעק׳ן איז געלונגען צוזאמענקלייבען 500 וואלונטירען, פון וועלכע ער האָט צוזאמענגעשטעלט זיין רעגימענט. אָבער דיזער רעגימענט, וועלכער האָט געקעמפט העלדיש אין דעם בלוטיגען שטרייט, וואס איז פארגעקומען ארום וואַרשא און אין וואַרשא דעם 4טען נאָוועמבער, איז אין גאנצען פער־ניכטעט געוואָרען פון דער רוסישער ארמיע אונטער דער קאמאנדע פון דעם ר׳ יהמטען געגראל סובאָראָוו. אין יענעם שטרייט זיינען געפאלען אויף איבער 15,000 פאלאקען. דעם פאלקאוניק בערעק איז געלונגען צו ענט־לויפען אין פראנקרייך. די דריטע צוטיילונג פון פוילען האָט געבראכט ליטא (ווילנער און גראדנער גובערניעס) אונטער דער הערשאפט פון רוסלאנד, וואַרשא און ביאליסטאק — אונטער פרייסען, און קראקאָוו און לובלין — אונ־טער עסטרייך; אין 1807, ווען נאפאלעאן האָט איינגענומען פרייסען, האָט ער אפגענומען א טייל פון פוילען און געגרינדעט א בעזונדער פוילישע מלוכה אונטער׳ן נאמען „וואַרשאווער הערצאָגטום" מיט א זעהר ליבעראלער קאנ־סטיטוציאָן, וועלכע האָט פערשפראָכען אלע אונטערטאנען גלייכע רעכטען. די אידען האָבען זיך דערפרעהט און זיינען פול געוואָרען מיט האָפנונגען, דאָס זיי וועלען אין גיכען ווערען גלייכע בירגער מיט די קריסטען. ליידער האָט נאפאלעאָן, זינט ער האָט ארויסגעגעבען דעם שענדליכען דעקרעט וועגען אידען (זעה אויבען), געענדערט זיין פאליטיק וועגען אידען, און זייערע האָפנונגען צו בעקומען גלייכע רעכטען אין וואַרשאווער הערצאָגטום זיינען געטוישט געוואָרען.

אין פריהלינג פון 1808 האָט זיך די פוילישע רעגירונג גענומען בע־שעפטיגען מיט דער אידען־פראגע. לויט דער נייער קאנסטיטוציאָן האָט זי בעדארפט געבען די אידען גלייכע רעכטען. אָבער זי האָט עס ניט געוואלט. זי האָט זיך בענוצט מיט׳ן שענדליכען דעקרעט פון נאפאלעאָן׳ען און האָט ערקלערט דעם הערצאָג, דאָס אידען זיינען נאָך ניט וועדט צו וועדען פולע בירגער צוליב זייערע נאציאנאלע אייגענשאפטען. דער הערצאָג האָט ארוים־גענעבען א דעקרעט, דאָס די אידען זאלען פארלויפיג ניט בעקומען קיין גלייכע רעכטען; מען גיט זיי צייט צעהן יאָהר זיי זאלען זיך אפזאגען פון זייערע אייגענע נאציאנאלע געוואוינהייטען, און ערסט דאן וועט מען זיי שטעלען גלייך מיט די קריסטען; אָבער מאנכע פון זיי, וואס וועלען וועדט זיין, וועלען

פריהער בעקומען גלייכע רעכטן. דער וויל האָט זיך די רעגירונג ענטומען איינפיהרן בעשרענקונגען פיר אידן און צוריק איינפיהרן די אלטע פער-שימעלטע געזעצען, וועלכע האָבן זיי ערנידריגט.

17 אידן אין וואַרשא, וועלכע האָבן נערעכענט דאָס זיי זיינען שוין וועלט צו בעקומען גלייכע רעכטן, האָבן זיך געווענדט צו דער רע-גירונג מען זאל זיי אָנערקענען פיר פולע בירגער. אָבער די רעגירונג האָט זיי געענטפערט, דאָס די געענדערטע קלוידער און א ביסעל מאַדערנע בי-דונג מאַכען זיי נאָך ניט ווירדיג צו בעקומען בירגער-רעכטן. כל זמן זיי גלויבען נאָך אין האָפען, אז זייער נאציאָן וועט זיך צוריקקעהרען צו זייער אלטער הייס (ארץ ישראל) און פיהרען א מלוכה, קענען זיי ניט ווערען קיין גלייכע בירגער מיט די קריסטען. עס האָבען זיך געפונען אין וואַרשא אויך אנדערע אידן, געבילדעטע, וואס האָבען געפאַדערט פון דער רעגירונג פולע רעכטען פיר א ל ע אידן אין פוילען. דיזע האָבען דערלאַנגט צום סענאט א ביטע (17טען מערץ 1809), אין וועלכער זיי האָבען אויסגעאַסטן זייער ביטער הערץ אויף דאָס גרויסע אומרעכט, וואס די רעגירונג טוט זיי פיר קיין פערברעכען נאָר וויל זיי זיינען אידען. דער סענאט האָט גע-ראטען דעם הערצאָג צו בעשטימען א ספעציעלע קאָמיסיאָן וועגען מאַכען רעפאָרמעס פיר אידען און מאַכען זיי וויירדיג צו בעקומען גלייכע רעכטען. אָבער דיזער פלאָן איז נאָר געווען א מיטעל צו דערשטיקען די אידען-פראַגע.

אין דיזער צייט האָט זיך געפונען אין וואַרשא דער אויבען-דערמאָהנטער בערעק, וועלכער האָט זיך צוריקגעקעהרט פון פאריז אלס פראָפעסיאָנעלער טיכטיגער מיליטער-מאן. וועו עס איז אויסגעבראָכען : ער קריג צווי-שען וואַרשאווער הערצאָגטום און עסטרייך האָט זיך בערעק, אן דער שפיץ פון א סקאדראָן, אריינגעווארפען איז א בלוטיגער שלאַכט ביי דער שטאָדט קאָצק און האָט בעוויזען גרויסע העלדענטאַטע, אָבער אין דיזער שלאַכט האָט ער פערלאָרען זיין לעבען. די גאזעטען האָבען בעוואונדערט זיין העלדענמוט און האָבען שטאַרק בעדויערט זיין טויט. דער גרויסער פוי-לישער מאַגנאַט סטאַניסלאַוו פאָטאָצקי האָט געמאַכט אויף איהם א גרוי-סען הספּד, שילדערנדיג זיין פאַטריאָטיזם, זיין עדלען כאַראַקטער און זיינע העלדענטאַטען. פיר דאָס אלעס האָט די פוילישע רעגירונג בעשטימט א זאהר קליינע פענסיאָן פיר זיין וויב און קינדער, און וויל דיזע פענסיאָן איז ניט גענוג גענוג פיר זי צו ערנעהרען זיך מיט די קינדער, האָט איהר די רעגירונג ערלויבט צו עפנען א שענקע און ציהען איהר חונה פון בראַנפען-פערקויף.

די פּרומע קלאַס אידען אין פּוילן, די חסידים, האָבען געאַרבייט אויף אַלע כלים, אז מען זאָל חלילה ניט מאַכען אונגלויקליך די אידען מיט גלייכע רעכטען, וועלכע וועלען מאַכען, נאָך זייער מיינונג, אַן עק צום יודענטום. זיי האָבען געשיקט א דעפּוטאַציאָן צו דער רעגירונג, דאָס זי זאָל ניט ארויסגעבען דיזע גזירה און זי זאָל אויך בעפרייען די אידען פון צו געהן דינען אין מיליטער. די רעגירונג האָט ענדליך איינגעשטימט דערצו און האָט די אידען בעפרייט פון מיליטער־דינסט, און דערפאר האָבען די אידען זיך פערפליכטעט צו צאָהלען צו דער רעגירונג א סומע פון 770,000 גולדען יעהרליך. דאָס האָט געגעבען די אידען־פיינד א בעוויז, דאָס די אידען זיינען ניט קיין פאַטריאָטען און פערדינען ניט קיין גלייכע רעכטען.

אין דער צייט פון דעם גרויסען שטורם פון 1812, וועו די וואַרשאַווער רעגירונג האָט געהאַט גרויסע האָפענונג, דאָס די פּוילישע מדינה וועט מיט נאַפּאָלעאָן׳ס מאַכט צוריק אויפגעשטעלט ווערען, האָט זי ארויסגעגעבען א בעפעהל צוצוגעהמען פון די אידען דאָס רעכט פון פערקויפען בראַנפען און האָט דערמיט צוגענומען די פרנסה פון צעהנדליגע טויזענדער אידישע פאַמיליעס. די האָפענונג פון פּוילען איז ניט מקוים געוואָרען. פּוילען איז איבער־אַנייס ציטיילט געוואָרען צווישען פרייסען, עסטרייך און רוסלאַנד; צו דיזער לעצטער איז איבערגעגאַנגען די גרויסע אידישע בעפעלקערונג פון פּוילען. די אידען האָבען באלד דערזעהען, וואָס פיר א לעבען זיי שטעהט פאָר אונטער דיזער נייער הערשאַפט.

דער נייער אידישער צענטער אין רוסלאַנד.

דער אידישער תחום (ענדע פון דער רעגירונג פון יעקאַטערינא דער 2טער). די צוטיילונגען פון פּוילען האָבען געבראַכט אונטער דער הערשאַפט פון רוסלאַנד די אידען פון ליטא, וואָלהין און פּאָדאָליען — גובערניעס, וועלכע זיינען געווען געריכט בעזעצט מיט אידען. די רוסישע רעגירונג, וועלכע האָט אין די ערסטע יאָהרען פון יעקאַטערינא דער 2טער (דער גרויסער) געדענקט וועגען פערבעסערן די לאַגע פון די אידען, וואָס זיינען געווען אונטער איהר הערשאַפט, האָט נאָך דער לעצטער צוטיילונג פון פּוילען אָנגענומען א גאַנץ אנדער ריכטונג: זי האָט אנגעהויבען ארויסצוגעבען ספּעציעלע בעשרענקענדע געזעצען וועגען אידען, האָט געשאַפען א „טשערטא אָסיעדלאָסטי" (תחום המושב), און האָט זיי פערבאָטען אַרייַנצוקומען אין די רוסישע גובערניעס, און אין דער טשערטא זעלבסט האָט זי אנגעהויבען ארויסצוגעבען מעהר און מעהר בעשרענקענדע געזעצען, וועלכע האָבען

שרעקליך געמאַכט דאָס אידישע עקאָנאָמישע לעבען. ווען די אידען פון מאָהילעווער און וויטעבסקער גובערניעס, וועלכע האָבען געהאַנדעלט מיט סמאָלענסקער און מאָסקווער גובערניעס און פלעגען בריינגען אַהין אויס-לענדישע סחורות, וועלכע זיי האָבען פערקויפט ביליג צו די איינוואוינער, האָבען געבעטען, אַז מען זאָל זיי ערלויבען אַריינצוטרעטען אין די גילדעס פון די מאָסקווער און סמאָלענסקער סוחרים, האָט זיי די רעגירונג ענטזאַגט, ווייל די סוחרים פון דיזע גובערניעס האָבען זיך בעקלאָגט פאַר דער רעגי-רונג, דאָס די אידען זיינען זייערע געפעהרליכע קאָנקורענטען (23טען דע-צעמבער, 1791; אוקאַז פון יעקאַטערינאַ דער 2טער).

דער אידישער תחום איז בעשטאַנען פון די גובערניעס: מינסק, מאָהי-לעוו, גראָדנאָ, ווילנא, וואָלהין, קיעוו (אויסער דער שטאָדט קיעוו), טשער-ניגאָוו, פּאָדאָליען, וויטעבסק, פּאָלטאַוואַ, יעקאַטערינאָסלאַוו און כערסאָן. אין רוסלאַנד זעלבסט האָבען די אידען ניט געטאָרט אַריינפאָהרען און וואוי-נען. זאָגאַר אין דעם תחום האָבען זיי געמוזט צאָהלען אַ דאָפּעלטע אָפּצאָהל, און אַחוץ דעם אַ געוויסע אָפּצאָהל דערפאַר, וואָס מען האָט זיי בעפרייט פון מיליטער־דינסט. דאַגעגען די קאַראַאימעס האָט די רוסישע רעגירונג געגעבען אַלע רעכטען צוגלייך מיט די קריסטען. דערמיט האָט די רעגירונג אַרויסגעצייגט איהר האַס צום תלמוד. אין 1791 האָט די רעגירונג אַרויס-געגעבען אַן אוקאַז, אַז מען זאָל אַרויסטרייבען די אידען פון די דערפער אין די שטעדט. דאָס איז געווען אַ שרעקליכער קלאַפּ פיר די אָרימע אידישע דאָרפישע איינוואוינער, ווייל זיי האָבען ניט געהאַט צו וואָס זיך צו נעהמען אין די שטעדט, וואו עס זיינען געווען פיעלע בעלי מלאכות, וועלכע האָבען אַליין ניט געהאַט קיין ברויט. די רעגירונג האָט אין יענער צייט אויך אָפּ-גענומען דאָס רעכט פון קהל און די רבנים צו משפּט'ען דין־תורה'ס צווישען אידען, און האָט פעראָרדענט, אַז אַלע משפּטים זאָלען פאָרקומען פאַר די מאַגיסטראַטען. אָבער אין דער פּראַקטיק איז דיזער אוקאַז ניט דורכגע-פיהרט געוואָרען, ווייל דער קהל איז נאָך אויף אַ לאַנגע צייט געבליבען אַלס אַ פערמיטלער צווישען דער רעגירונג און די אידישע געמיינדעס. דיזע אַלע דריקענדע געזעצען זיינען געשאַפען געוואָרען אין די לעצטע יאָהרען פון יעקאַטערינאַ דער גרויסער'ס רעגירונג. דאָס איינציגע, וואָס זי האָט אויפגעטאָן פיר די אידען, איז געווען, וואָס זי האָט אומגעביטען אין אָפּי-ציעלע דאָקומענטען דעם נאָמען „זשיד" אויף „יעוורעי".

אידען אונטער פּאַוועל דעם 1טען. אין 1795 איז קורלאַנד געוואָ-רען אַ רוסישע גובערניע, און די אידען, וואָס האָבען דאָרט געוואוינט אונ-

טער דער דייטשער רעגירונג אַלס טאָלערירטע (געדולדעטע), זיינען אין 1799 פערגלייכט געוואָרען מיט אַלע אַנדערע אידען אין רוסלאַנד מיט אַ קהל (אַ שטיקעל אויטאָנאָמיע). אין 1794 (דעם 2טען יאָהר פון פּאַוועל דעם 1טען'ס רעגירונג) איז געווען אַ שטאַרקער הונגער אין מינסקער גו-בערניע. די רעגירונג האָט אָנגעפרעגט ביי די פאָרשטעהער פון די גוטס-בעזיצער, וואָס זיינען נאָך זייער מיינונג די אורזאַכען פו דעם הונגער. דיזע האָבען געענטפערט, דאָס אין דעם זיינען איבערהויפּט שולדיג די אידען, וואָס האָבען דאָס רעכט צו טרייבען בראַנפען און האַלטען שענקען אין די דערפער. די בויערן שכור'ן זיך אָן ביי די אידען און ווערען פויל צו אַר-בייטען. ווען מען זאָל פערוועהרען די אידען צו מאַכען און פערקויפען בראַנ-פען, און דיזעס רעכט אָפּגעבען צו די גוטס-בעזיצער, וואָלטען די בויערן וועניגער גע'שכור'ט און עס וואָלט אַלעס געווען ווי עס געהרט צו זיין. פּאַ-וועל האָט באַלד אַרויסגעגעבען אַן אוקאַז, אַז מען זאָל אַרויסטרייבען אַלע אידען פון די דערפער (28טען יולי 1797).

אין 1798 האָט זיך די זעלבע געשיכטע וויעדערהאָלט אין וואָלהין און פּאָדאָליען. די מאַרשאַלקעס פון דיזע גובערניעס האָבען געמאַכט צו דער רעגירונג דעם זעלבען פאָרשלאַג, וואָס די מינסקער האָבען געמאַכט — מען זאָל אָפּנעהמען פון די אידען דאָס בראַנפען-געשעפט און עס איבערגעבען צו די גוטס-בעזיצער. אַז די אידען האָבען זיך דערפון דערוואוסט האָבען זיי גענומען זאַמלען געלט צו שיקען אַ דעפּוטאַציאָן צום קייזער פּאַוועל מבטל צו זיין די גזירה. דער גענעראַל-גובערנאַטאָר גודאָוויטש האָט זיך דער-וואוסט דערפון און האָט קאָנפיסקירט דאָס געזאַמעלטע געלט און האָט פער-וועהרט צו שיקען אַ דעפּוטאַציאָן. ווען די געשיכטע איז בעוואוסט געוואָ-רען דעם קייזער, האָט ער בעפוילען דעם גענעראַל-גובערנאַטאָר צוריק אָפּ-געבען די אידען דאָס קאָנפיסקירטע געלט, און זאָל זיי ערלויבען צו שיקען אַ דעפּוטאַציאָן. מען ווייס ניט, אויב די אידען האָבען ווירקליך געשיקט אַ דעפּוטאַציאָן און מיט וואָס דיזע אונטערנעהמונג האָט זיך געענדיגט.

די ליטווישע מאַרשאַלקעס האָבען צוגעשטעלט צו דער רעגירונג זייער מיינונג, דאָס די אידען מוז מען רעפאָרמירען. מען דאַרף פון זיי צונעהמען דאָס רעכט צו פערקויפען בראַנפען, מען מוז זיי צווינגען צו טראָגען די זעלבע קליידונג ווי די קריסטען, זייערע קינדער מוזען געהן אין די קריסט-ליכע שקאָלעס, מען זאָל מבטל זיין דעם קהל, פערוועהרען די עקסיסטענץ פון די „גוטע אידען", ניט לאָזען חתונה האָבען פריהער פון 20 יאָהר — דאָס

וועט געוויס פיהרען די אידען אויסצומישען זיך, אַסימילירען זיך מיט די קריסטען.

די מיינונגען וועגען אידישע רעפּאָרמעס זיינען צוגעשטעלט געוואָרען צום סענאַט אין פּעטערבורג (1800). צווישען די סענאַטאָרען האָט זיך דאַ-מאָלס געפונען אויך דער בעוואוסטער רוסישער פּאָעט דערזשאַווין. דיזער האָט זיך גערעכענט פיר אַ ספּעציאַליסט אין דער אידען־פראַגע. נאָך מיט אַ יאָהר פריהער (1799) האָט איהם דער קייזער פּאַוועל געשיקט נאָך שקלאָוו, אויסצופאָרשען וועגען דער קלאַגע, וואָס די אידען פון דיזער שטאָדט האָבען געמאַכט געגען דעם אייגענטימער, גענעראַל זאָריטש, וועלכער האָט זיך ערלויבט צו בעהאַנדלען זיי ווי לייבאייגענע (פּאָדאַנעס). דערזשאַווין איז אַפילו געווען אויף דער זייט פון דעם גענעראַל זאָריטש, דאָך האָט דער סענאַט געפונען, דאָס די אידען זיינען גערעכט, דאָס זיי זיינען ניט קיין לייבאייגענע און זאָריטש טאָר זיי אַזוי ניט בעהאַנדלען. מיט אַ יאָהר שפּעטער האָט איהם פּאַוועל וויעדער געשיקט אין ווייס־רוסלאַנד (ביעלאָ־רוסיע), אום אויסצופאָרשען ווי ווייט די גוטס־בעזיצער זיינען שולדיג אין דעם הונגער־צושטאַנד פון די פּויערן, פון וועלכע זיי נעהמען צו זייער ברויט און פערקויפען עס. דערזשאַווין האָט אָבער געפונען פיר נעטיג צו וואַרפען אַ טייל פון דער שולד אויף די אידען. ער האָט בעשטראָפט אַ פּוילישען מאַגנאַט, אָגינסקי, אָבער ער האָט אויך צוגעשלאָסען אַ אידישע בראַנפען־ברענעריי אין ליאָזנע (די רעזידענץ פון דעם ליבאַוויטשער רבי ר׳ זלמן שניאורסאָן). דאַמאָלס האָט דערזשאַווין צוגעשטעלט צום קייזער אַ רע-פּאָרט, אין וועלכען ער האָט בעשולדיגט די אידען, דאָס צוליב זיי ליידט די קריסטליכע געזעלשאַפט הונגער און האָט פאָרגעשלאָגען צו רעפּאָרמירען זייער לעבען. דעם מאַטעריאַל פיר זיינע רעפּאָרמעס האָט ער בעקומען פון אידישע שונאים. אויך אַ אידישער דאָקטאָר פראַנק פון קרעסלאַווקי (ווי-טעבסקער גובערניע), פון מענדעלסאָן׳ס חדר, האָט איהם ערקלערט, דאָס דער „תלמוד" איז די גאַנצע שולד פון דעם אידישען ניט־נאָרמאַלען לעבען, און ווען מען וואָלט איהם אָפּשאַפען או געבען די אידען בילדונג, וואָלטען זיי ווערען ניצליכע מענשען. דערזשאַווין׳ס רעפּאָרמעס זיינען געווען ניט נאָר פיר דאָס עקאָנאָמישע און געזעלשאַפטליכע לעבען, נאָר אויך פיר די ענדערונג פון זייער רעליגיעזען לעבען, און דעריבער האָט ער אין זיין רע-פּאָרט פאָרגעשלאָגען, אַז מען זאָל אָפּשאַפען דעם אידישען קהל און מען זאָל ביי זיי אַיינריכטען די זעלבע אָרדנונג, ווי ביי די אידען אין פראַנקרייך, מיט אַ „סענדאַרין" (ד. ה. אַ סנהדרין) אין פּעטערבורג. ער שלאָגט אויך

פּאָר צו מאַכען אייניגע נייע בעשרענקונגען פּיר אידען, ווי אָפּגעהמען פון זיי דאָס רעכט צו האַלטען קריסטלעכע בעדינטע, צו האָבען עהרוועהלטע פון זיי אין די מאַגיסטראַטען. דערוואַווין׳ס בעריכט איז צוגעשטעלט געוואָרען צום קייזער פּאָוועל דעם 1טען, אָבער דערוויל איז פּאָוועל געשטאָרבען מיט א טראַגישען טויט (מערץ 1801) און אלכסנדר דער 1טער איז אַרויף אויף׳ן טראָן און האָט געבראַכט מיט זיך נייע ליבעראַלע ווינטען.

די נייע געזעצען וועגען אידען פון יאָהר 1804. אין נאָוועמבער 1802 האָט אלכסנדר געשאַפען א קאָמיטעט צו לעזען די אידען־פראַגע. די מיטגלידער פון דעם קאָמיטעט זיינען געווען: דער מיניסטער פון אינערן קאָטשובעי, דער מיניסטער פון יוסטיץ דערוואַווין, גראַף זובאָוו און 2 פּוילישע הויכע בעאַמטע: אדאם טשאַרטאָריסקי און סענאַטאָר סעווערין־פּאָטאָצקי. די פּליכט פון דיזען קאָמיטעט איז געווען צו פערהאַנדלען דער־זשאַווין׳ס מיינונגען וועגען די רעפּאָרמעס אין אידישען לעבען. וועז די אידען האָבען זיך דערוואוסט וועגען דעם קאָמיטעט, זיינען זיי געוואָרען שרעקליך אונרוהיג, ווייל זיי האָבען גוט געוואוסט דערוואַווין׳ס מיינונגען און זיינע פּראָיעקטען וועגען זיי. אין מינסק איז געווען א קהל׳שע פער־זאַמלונג, וועלכע האָט בעשלאָסען צו שיקען א דעפּוטאַציאָן צום קייזער בע־טען, אז ער זאָל ניט דערלאָזען צו מאַכען נייע גזירות אויף אידען. דערביי האָט מען בעשלאָסען, אז מען זאָל הייסען אלע אידען פאַסטען 3 טעג און בעטען גאָט, אז ער זאָל זיי אָפּהיטען פון שלעכטע גזירות. וועז דער מי־ניסטער קאָטשובעי האָט זיך דערוואוסט, דאָס די אידען זיינען אין גרויס שרעק פון דעם קאָמיטעט, וואָס איז נעגרינדעט געוואָרען אין פּעטערבורג וועגען זיי, האָט ער געשריבען צו אלע גובערנאַטאָרען, אז מען זאָל זיי בע־רוהיגען און נעבען צו וויסען, דאָס די רעגירונג האָט נאָר אין זינען צו פער־בעסערן זייער לאָגע און ניט מאַכען זי ערגער.

דיזע וואָרטער פון קאָטשובעי האָט א ביסעל שוואַכער געמאַכט דעם שרעק. אָבער פּיעל מעהר האָט די אידען בערוהיגט דער פאַקט, וועגען וועל־כען די דעפּוטאַטען האָבען זיך דערוואוסט וועז זיי זיינען אָנגענקומען אין פּעטערבורג, דאָס דערוואַווין איז געוואָרען אוים מיניסטער, און זיין מיי־נונג וועגען אידען האָט שוין ניט געהאַט דעם וועדט וואָס פּריהער. אוי־סער דעם האָבען זיי זיך דערוואוסט, דאָס אייניגע אידען פון וויים־רוס־לאַנד וואוינען אין פּעטערבורג, אפילו ניט געזעצליך, אָבער מען לאָזט זיי צורוה, און דאָס עם איז זיי ערלויבט געוואָרען צו האָבען דאָרט אן אייגע־נעם אידישען בית־עלמין (1803). צווישען די פּעטערבורגער אידען האָבען

זיך געפונען צוויי, וועלכע האָבען פיעל געהאָלפען די אידישע דעפּוטאַטען, וועלכע זיינען איינגעלאַדען געוואָרען פון דער רעגירונג צו נעהמען אָנטייל אין דער אַרבייט פון קאָמיטעט. איינער איז געווען נטע שקלאָווער (נאָטקין), וועלכער האָט שוין פריהער צוגעשטעלט דערזשאַווין'ען זיין מיינונג, צו פערבעסערן דעם אידישען צושטאַנד דורך ענטוויקלען צווישען אידען פאַבריקען; דער אַנדערער איז געווען אַ רייכער איד אברהם פרץ, וועלכער איז געווען אַ פּאָדראַדטשיק און האָט געהאַט גרויסע קאַנטשאַפט מיט פיעלע בעאַמטע.

דער קאָמיטעט האָט געגעבען צו וויסען די דעפּוטאַטען וועגען די רעפאָרמעס, וואָס מען וויל מאַכען אין אידישען לעבען, און האָט געפרעגט זייער מיינונג. די דעפּוטאַטען האָבען ניט געוואָלט נעהמען אויף זיך די פעראַנטוואָרטליכקייט דערפון און האָבען געבעטען, אַז מען זאָל זיי געבען אַ האַלב יאָהר צייט זיך מיישב צו זיין מיט די אידישע קהלות. די רעגירונג איז דערצו ניט מרוצה געוואָרען און האָט צוגעשריבען צו די גובערנאַטאָרען, דאָס זיי זאָלען עס פאָרלעגען פאַר די אידישע קהלות. דיזע האָבען געענטפערט, דאָס אייניגע רעפאָרמעס, ווי צ. ב. אָפּנעהמען פון אידען דאָס בראַנפען־געשעפט, וועלען מיט איין מאָל רואינירען אַ צו גרויסע צאָהל אידישע פאַמיליעס, און דעריבער מוזען זיי אָפּגעלעגט ווערען אויף 20 יאָהר. אָבער די רעגירונג האָט דאָס ניט געוואָלט נאָכגעבען.

אין קאָמיטעט האָט זיך דאַמאָלס געפונען איין מאַן מיט אַן אמת'ען געזונדען ליבעראַלען און לאָגישען פערשטאַנד. דאָס איז געווען ספּעראַנסקי. דיזער האָט געזאָגט, דאָס אַלע מיטלען צו רעפאָרמירען די אידען וועלע פיהרען צו גאָרניט: „גיט זיי פולע פרייהייט", האָט ער געזאָגט, „און זיי וועלען אַליין געפינען דעם ריכטיגען וועג צו ווערען גליקליך און בריינגען נוצען זיך און דעם לאַנד". אָבער זאָגאַר די ליבעראַלסטע מענער אין קאָמיטעט האָבען ניט געקענט פערשטעהן די קלוגע וואַהרהייט און זיינען געגאַנגען זייער וועג — צו צווינגען די אידען איבערצובייטען זייער לעבען דורך פערשיידענע רעפאָרמעס. לויט די געזעצען, וואָס דער קאָמיטעט האָט פערפאַסט פיר די אידען, האָט קיין איד ניט געטאָרט וואוינען אין אַ דאָרף, ניט געטאָרט האַלטען קיין שענק; אידען האָבען געמוזט צאָהלען, ווי פריהער, דאָפּעלטע אָפּצאָהלונגען. דערפאַר האָט מען זיי געגעבען דאָס רעכט צו בעשעפטיגען זיך מיט ערד־אַרבייט אין אייניגע גובערניעס, אָדער בעזעצען זיך אויף קאַזיאָנע ערד, און די רעגירונג האָט זיי בעפרייט די ערסטע צייט פון יעדער אָפּצאָהלונג. אָבער די רפואה פון ערד־אַרבייט

איז ניט געווען אין שטאַנד צו היילען די גרויסע מכה — די בערויבונג פון טויזענדער אידישע פאַמיליעס פון ברויט מיט דעם, וואָס מען האָט זיי מיט איין מאָל אָפּגעריסען פון דעם בראַנפען־געשעפט. די ערד־אַרבייט איז געווען פערבונדען מיט אַזוי פיעלע שווערigkeיטען, דאָס זעהר וועניג האָבען זיי געקענט איבערטראָגען, און די פאַבריקען, וועלכע האָבען בעדאַרפט געבען די אידען מיטלען צום לעבען, האָבען זיך ענטוויקעלט זעהר לאַנגזאַם, ניט קוקענדיג דערויף, וואָס די רעגירונג האָט צוגעזאָגט אויסלייהען געלט צו די פאַבריקאַנטען און האָט זיי ערלויבט צו קומען אָפט אין די רוסישע שטעדט צו פערקויפען זייער פאַבריצירטע אַרבייט.

די נייע געזעצען וועגען אידען האָבען צוגענומען פון זיי די קלייניע אויטאָנאָמיע, וואָס זיי האָבען געהאַט, און זיי אונטערגעוואָרפען אונטער די אַלגעמיינע געזעצען פון לאַנד. די אידען איז נאָר געבליבען דאָס רעכט צו וועהלען רבנים און קהל־בעאַמטע. די רבנים האָבען געהאַט צו זאָגען נאָר אויף די סינאַגאָגען און די רעליגיאָן־זאַכען; זיי האָבען אָבער שוין מעהר ניט געהאַט קיין רעכט אַריינצולעגען אַ אידען אין חרם פיר וועלכען עס איז חטא. דער קהל האָט געהאַט אַלס זיין פליכט אַריינצובריינגען אַלע שטייערן פון די אידישע געמיינדעס אין די קייזערליכע קאָנאַטשייסטוואָ. דיזע אידישע קאָנסטיטוציאָן האָט ענטהאַלטען אין זיך אַ קאַפּיטל וועגען אידישע בילדונג. די אידען האָבען בעקומען דאָס רעכט אַריינצוטרעטען אין אַלע שולען, גימנאַזיעס און אוניווערזיטעטען (וועגען רעכטען וועלט דאָרט ניט דערמאָהנט). די נעשעפטען האָבען די אידען געמוזט פיהרען אין אייגער פון די 3 שפּראַכען: רוסיש, פויליש אָדער דייטש. אַ רב, אַ קהל'ס־מאַן, האָט געמוזט קענען לעזען, שרייבען און רעדען אייגע פון דיזע שפּראַכען. אידען, וואָס זיינען ערוועהלט געוואָרען צו דינען אין מאַגיסטראַט, האָבען געמוזט זיין אייראָפּעאיש געקליידט.

דאָס געזעץ, אז אידען מוזען אויפגעבען זייער בראַנפען־געשעפט און דאַרפען זיך צופּאַסען צו אַנדערע בעשעפטיגונגען, האָט בעשטימט, דאָס עס מוז דורכגעפיהרט ווערען ביז דעם יאָהר 1808. באַלד איז קלאָר געווארען, דאָס איבער 60,000 אידישע פאַמיליעס וועלען בלייבען אָהן ברויט פון דיזער גזירה. די אידען האָבען אָנגעהויבען צו שיקען ביטשריפטען אין פּעטערבורג, דאָס מען זאָל זיי געבען מעהר צייט ביז זיי וועלען געפינען אַ מיטל, מיט וואָס זיך צו ערנעהרען. מען קען ניט וויסען, וואָס פיר אַן ענטפער די רעגירונג וואָלט געגעבען די אידען אויף זייער בקשה, וועו עס וואָלט זיך ניט גראָד דאַמאָלס געגרינדעט דער אידישער סנהדרין אין

פּראַנקרייך. דיזער סנהדרין, וואָס נאַפּאָלעאָן האָט בעשאַפֿען, האָט אָנגע-יאָגט א שרעק אויף עסטרייך און אויך אויף רוסלאַנד. זיי האָבען גערע-כענט, דאָס נאַפּאָלעאָן מיינט דערמיט צו געווינען די סימפּאַטיע פון די אידען, וועלכע וועלען איהם דערפאַר העלפֿען אין זיינע מלחמות מיט די אייראָפּעאישע מלוכות. די רוסישע רעגירונג האָט דורך די גובערנאַטאָרען אייגנערעדט די אידען, דאָס נאַפּאָלעאָן ציילט מיט'ן סנהדרין צו רעפֿארמירען דעם אידישען גלויבען; און דער פּראַוואָסלאַווענער קירכע האָט זי ערקלערט, דאָס די סנהדרין וועלען זיין די זעלבע, וואָס האָבען פּער'משפּט יעזוס'ן צום קרייציגען, און נאַפּאָלעאָן וועט עס זיין דער פּאַלשער משיח, אויף וועלכען די אידען האָפֿען, און דאָס וועט בריינגען דעם גרעסטען אונגליק אויף'ן קריסטענטום.

דעם 19טען פעברואר איז אַרויס א קייזערליכער אוקאַז אין א זעהר פּריינדליכען טאָן צו די אידישע געמיינדעם (קהלות) מיט א פערלאַנג, דאָס די אידען זאָלען ערווועהלען דעפוטאַטען, וועלכע זאָלען זיך צוזאַמענפֿאָהרען אין די גובערנסקע שטעדט און פאָרלעגען דעם גובערנאַטאָר פון יעדער גו-בערניע, וואו די אידען מעגען וואוינען, זייער מיינונג, מיט וואָס און ווי מען קען פערבעסערן די אידישע לאַגע און מאַכען מעגליך, דאָס די רעפֿאָר-מעס, וואָס די רעגירונג האָט בעשטימט אין דער אידישער קאָנסטיטוציאָן פון 1804, זאָלען וואָס גיכער קענען דורכגעפיהרט ווערען. די אידען האָ-בען דאַמאָלס געפונען א שעת הכושר צו בעטען די רעגירונג, אז זי זאָל אָפּ-שאַפֿען, אָדער צום וועניגסטען לענגער אָפּציהען די גזירה פון די שענקען, ניט פאָדערן פון די אידען צו לערנען אַנדערע שפּראַכען, בייטען די קליי-דער, און נאָך אייניגע זאַכען, וואָס די קאָנסטיטוציאָן האָט געפאָדערט.

דערווייל האָבען זיך די אומשטענדען געענדערט. נאָך דעם טילזיטער פרידען זיינען נאַפּאָלעאָן און אלכסנדר געווארען גרויסע גוטע פריינד (1807), דער שרעק פאר נאַפּאָלעאָן'ס איז אין גאַנצען פערשוואונדען, און די רעגי-רונג האָט זיך ערנסט געמומען דורכצופיהרען איהר בעשלום — אַרויסצו-טרייבען די אידען פון די דערפער. זי האָט איינגעטיילט דעם גירוש אין 3 יאָהר: אין 1808 איין דריטעל אַרויסטרייבען, אין 1809 דעם צווייטען דריטעל, און אין 1810 דעם דריטען דריטעל. דערביי האָט זי געפאָדערט, דאָס די אידען אין די שטעדט זאָלען העלפֿען מיט געלט צו פערגרינגערן די לוידען פון די זעהר אָרימע אַרויסגעטריבענע.

ענדליך האָט זיך אָנגעהויבען דער שרעקליכער גירוש. די יעניגע, וואָס זיינען אליין ניט אַרויס פון די דערפער, האָט מען מיט סאָלדאַטען אַרויס-

געטריבען און מען האָט זיי פעריאָגט ווי פיה אין די נאָהענטע שטעדט; דאָרט האָט מען זיי געלאָזען אונטער'ן אָפענעם הימעל אָהן א שום מיטעל צום לעבען. דער אונגליק איז געווען אזוי גרויס, דאָס די גובערנאַטאָרען זעלבסט האָבען געשריבען אין פעטערבורג, דאָס די רעגירונג מוז אויסזוכען עפעס א מיטעל געגען דיזען גרויסען אונגליק. עס איז באלד געגרינדעט געוואָרען א נייער קאָמיטעט (א דריטער), וועלכען עס איז בעפוילען גע-וואָרען צו געפינען א מיטעל ווי אָפצוגעוועהנען די אידען פון דעם בראַנ-פען־געשעפט און צו געפינען פיר זיי וועלכע עס איז בעשעפטיגונג, וואָס זאל זיי געבען מיטלען צום לעבען. דערביי האָט מען דעם קאָמיטעט רע-קאָמענדירט צו בעטראַכטען גוט די מיינונגען פון די אידישע דעפוטאַטען, וואָס זיי האָבען שוין פריהער צוגעשטעלט צו דער רעגירונג.

דריי יאָהר האָט דער קאָמיטעט געארבייט ביז ער האָט צוגעשטעלט צו דער רעגירונג זיין רעפֿארט, אין וועלכען ער בעווייזט, דאָס די הויפּט־-שולד, וואָס די פויערים שכור'ן און בעארבייטען ניט די ערד, איז ניט אין די אידען, וואָס פערקויפען די בראַנפען, נאָר אין די גוטס־בעזיצער, וועלכע האָבען די מאַנאָפאָל צו מאַכען די בראַנפען, און וועגן מען וועט ארויס-טרייבען די אידען פון די דערפער וועלען 60,000 קריסטליכע פאַמיליעס וועלען שענקערס, די אידען וועלען אזוי גיך ניט וועלען קיין ערד־ארבייטער אין די קריסטען וועלען זיך אָפגעוועהנען פון ערד־ארבייט און וועלען וועלען שענקערס. עס איז נאָך א גרויסע פראַגע, אויב די קריסטען וועלען בעסער בעהאַנדלען די פויערים ווי די אידען, וועלכע זיינען זעהר ארים און מאַכען ניט קיין גליקען פון דעם בראַנפען־געשעפט. דערצו זיינען די אידען א זעהר ניצליכער, זאַגאר נעטיגער עלעמענט אין דאָרף אלס פערמיטלער צווי-שען דעם פויער און דעם קויפער. דער פויער ברויכט ניט אליין צו פאָהרען אין שטאָדט פערקויפען זיינע תבואה און גרינס, דער איד טוט עס פיר איהם. דערביי איז דער יעצטיגער פאָליטישער צושטאַנד אין אייראָפּא ניט מסוגל אויפצורייצען געגען זיך א גאנצע נאציאן. נאפאָלעאָן, וועלכער גרויס זיך יעצט צו א שטרייט מיט גאנץ אייראָפּא, קען זיך בענוצען מיט דער אידישער אונצופרידענהייט מיט דער רעגירונג און שלאָגען דערפון קאפיטאל. יעצט איז פיר די רעגירונג בעסער צו האָבען אויף איהר זייט די סימפאַטיע פון אלע איהרע אונטערטאַנען, אפילו פון די אידען. דער רעפֿארט האָט געווירקט, און די אידען זיינען געבליבען אויף זייערע ערטער.

די מלחמה אין 1812. די אידען האָבען געשפילט ניט קיינע ראָלע אין דער מלחמה פון 1812. דער ראיאן, וואו די מלחמה איז פאר-

געקומען, האָט אייגנעשלאָסען די שטעדט, וואו אידען זיינען געזעסען. פון דער סימפֿאַטיע פון די אידען האָט זיך פיעל געווענדט דער שיקזאל פון די שטרייטיגדע צדדים. די אידען זיינען דאמאָלס געווען דאנקבאר רוסלאַנד דערפֿאר, וואָס זי האָט אפֿגעשטעלט זייער אַרויסטרייבונג פון די דערפער. דער גינסטיגער רעפֿאָרט האָט געגעבען די אידען גוטע האָפֿנונג, דאָס זייער עקאָנאָמישע לאַגע אין רוסלאַנד וועט בעסער ווערען. די חסידים זיינען אויך דאנקבאר געווען דעם רוסישען קייזער דערפֿאר, וואָס ער האָט זיי ערלויבט אָפּצוריסען זיך פון די מתנגדים און גרינדען בעזונדערע שולען און בילדען א בעזונדער סעקטע. נאפּאָלעאָן אָבער האָט פערלאָרען ביי די אידען זיין פריהערדיגען גלאַניץ צוליב זיינע רעפֿארמעס אין יודענטום. דערצו איז דער רוסישער רעגירונג געווען גוט בעקאַנט די מיינונג, וואָס דער גרויסער ליבאַוויטשער גוטער איר האָט אַרויסגעזאָגט וועגען דעם אויסגאַנג פון דער מלחמה—אויב נאפּאָלעאָן וועט געווינען וועט אידען זיין מאטעריעל בעסער, אָבער די רעליגיאָן וועט זיין אין געפֿאַהר; וועז אלכסנדר אָבער וועט געווינען, וועט די רעליגיאָן ניט ליידען, נאָר די עקאָנאָמישע לאַגע וועט זיין ערגער. אָבער די רעליגיאָן איז פיר אונז טייערער פון אלעם.

די גרויסע רוסישע בעאַמטע האָבען געגעבען צו וויסען דעם קייזער אלכסנדר, דאָס די אידען זיינען מיט לייב און זעעל איבערגעגעבען צו דער רוסישער רעגירונג און זיי ברייגען דעם לאַנד זעהר פיעל נוצען מיט זייער איבערגעבענהייט; די פאליאקען דאגעגען זיינען זעהר אונטרויי דער רעגירונג און וואלטען וועלען אויסקולען אלע אידען פיר זייער איבערגעבענהייט. דער קייזער אלכסנדר האָט דעריבער זעהר פרייגדליך אויפגענומען די אידישע דעפוטאציאָן אין קאליש און האָט מיט זיי לאַנג פערבראכט. די אידען האָבען דאמאָלס געהאַט גרויסע האָפֿנונג אויף אלכסנדר'ן, אז ער וועט זיי בעפרייען פו אלע זייערע ליידען. אין דער צייט פון קריג (1812—1813) האָבען זיך געפונען ביי דער הויפּט־קוואַרטיר פון דער רוסישער אַרמעע צוויי אידישע דעפוטאטען: זונדעל זאָנענבערג פון גראָדנא און ליזער דילאָן פון ניעסוויזש, וועלכע זיינען געווען די הויפּט־פֿאַרטרעטשיקעס פיר די רוסישע ארמעע און זיינען אויך געווען די שתדלנים פיר די אידען פאר דער רעגירונג. אין יוני 1814 האָט אלכסנדר איבערגעגעבען דורך דיזע צוויי דעפוטאטען זיין דאנקבאַרקייט צו די אידען פיר זייער טרייהייט צו דער רעגירונג און פיר די פערדינסטען, וואָס זיי האָבען געצייגט דער רוסישער ארמעע, און ער האָט פערשפראָכען צו ערפילען אלע

אידישע בקשות וועגן פערבעסערן זייער לאָגע. לײדער האָט די רעאַקציאָן נאָך דעם קריג צושטערט אַלע אידישע האָפענונגען.

דער עקאָנאָמישער צושטאַנד פון אידען אין יענער צייט. די רוסישע רעגירונג האָט זיך געהאַט איהר אויפגאַבע אָפּצוציהען די אידען פון דעם בראַנפּן־געשעפט און מאַכען פון זיי ערד־אַרבייטער. צו דיזען צוועק האָט זי בעפוילן אַרויסצוטרייבען זיי פון די דערפער. אזעלכע ענדערונגען אין אַ פאַלק קענען ניט אזוי געשווינט דורכגעפיהרט ווערען אין דער פּראַק־טיק. דער רעזולטאַט איז געווען, דאָס די אידישע מאַסען זיינען שרעקלעך פעראָרימט און רואינירט געוואָרען. די אידען אין די שטעדט האָבען זיך בעשעפטיגט מיט מסחר און מלאכות. די געשעפטען זיינען צום מערסטען געווען מיט אויסלאַנד — די אידען פלעגען בריינגען אויסלענדישע סחורות, וועלכע זיינען אימער געווען פיעל בעסער פון די רוסישע, און פלעגען זיי פערקויפען פיעל בילליגער. דאָס האָט אויפגעריצט די רוסישע סוחרים און זיי האָבען אָנגעטאָן די אידישע סוחרים גרויסע צרות. דאָס זעלבע איז גע־ווען מיט די בעלי־מלאכה'ס, וועלכע האָבען פיעל געלימטען פון די קריסטלעכע צעבען, וואָס האָבען זיי ניט צוגעלאָזט צו ווערען צעכאָוויע. די פערשטענ־דיגע קריסטען פון יענער צייט האָבען גוט געוואוסט, דאָס די אידען זיינען געווען א זהר ניצלעכע און א נוטוועגדיגע קלאַס אלס פערמיטלער אין דער געזעלשאפט, און אָהן דעם אידען איז כמעט אונמעגלעך געווען עפּעס צוצוגרייטען אין לעבען — דער איד האָט צוזאמענגעקויפט אין דאָרף ביים פויער אלץ, וואָס ער האָט געהאַט צו פערקויפען, פיר זהר גוטע פּרייזען, וויל דער איד איז געווען צופרידען מיט זהר קלייניע פערדינסטען, און האָט געבראַכט אין דאָרף אלעס, וואָס די פויערים האָבען געברויכט אין זייער לעבען, אויך מיט זהר קלייניע פּראָפיטען. די רעגירונג האָט דאָס אלעס ניט בעטראַכט, און האָט גערעכענט די אידען נאָר פיר שענקערס, און האָט געוואָלט מאַכען פון זיי מיט אמאל ערד־אַרבייטער אָדער פאַבריקאַנטען. דאָס איז אָבער צוגענאַנגען זהר לאַנגזאַם. צו מאַכען פאַבריקען מוז מען האָבען קאַפּיטאַל, און א מאַרק, וואו אָפּצוזעצען די סחורות. דאָס אלעס נעהמט צייט. און דעריבער זיינען די שטעדט פול געוואָרען מיט מאַסען אָרימע לייט, וואָס האָבען ניט געהאַט צו וואָס זיך צו נעהמען.

די אידען פון מאהילעווער גובערניע האָבען זיך געווענדט צו דער רע גירונג, אז זי זאָל זיי איבערטראַנספּאָרטירען אין כערסאָנער גובערניע און בעזאָרגען זיי מיט ערד אום צו ווערען דאָרט ערד־אַרבייטער. די רעגירונג האָט קוים געהאַט די מעגליכקייט איינצואָרדנען 2,000 נפשות, וועלכע הא־

בען געגרינדעט דאָרט די קאָלאָניעס: באָבראָווי קוט, סיידעמינוכאַ (שדה מנוחה), איזראַאילעווקאַ און דאָבראַיאַ. 5,000 נפשות, וואָס האָבען געבעטען דאָס זעלבע, זיינען געבליבען אונבעפרידיגט. פיעלע אידען, אַרויסגעטריבענע פון די דערפער, האָבען אַלעס פערקויפט און זיינען מיט אייגענע מיטלען געפאָהרען אין זיד־רוסלאַנד צו בעשעפטיגען זיך מיט ערד־אַרבייט. די גובערנאַטאָרען פון דער טשערטאַ אָסיעדלאָסטי (תחום המושב) האָבען געגעבען צו וויסען דער רעגירונג, דאָס דער אונגליק פון די אַרויסגעטריבענע איז שרעקליך. די גובערנאַטאָרען פון זיד־רוסלאַנד האָבען געשריבען אין פּעטערבורג, דאָס עס איז אונמעגליך צופרידען צו שטעלען די גרויסע מאַסע אידישע אָרימע פאַמיליעס, וואָס זיינען געקומען פון די אַרויסגעטריבענע דערפער אין זיד־רוסלאַנד צו בעשעפטיגען זיך מיט ערד־אַרבייט, ווייל עס איז ניטאָ דערויף גענוג געלט. די רעגירונג איז געווען געצוואונגען אַרויסצוגעבען אַן אוקאַז (אַפּריל 1810) אָפּצושטעלען די בעוועגונג פון די אידען נאָך זיד־רוסלאַנד, און צוזאַמען מיט דעם האָט זי אויך אָפּגעשטעלט דעם גירוש פון די דערפער. דיזער פאַקט מאַכט קלאָר, דאָס די אָרימע אידען האָבען מיט לייב און זעעלע געוואָלט זיך בעשעפטיגען מיט ערד־אַרבייט. צעהנדליגע טויזענדער אידען זיינען שוין אַריבער נאָך זיד־רוסלאַנד, און נאָך מעהר זיינען געווען גרייט צו פאָהרען אַהין אום צו ווערען דאָרט ערד־אַרבייטער, אָבער די רעגירונג זעלבסט איז ניט געווען פאָרבערייטעט דערצו און די אידען זיינען געווען געצוואונגען ווייטער צו פיהרען אַן אָרימעס לעבען אין די דערפער.

די ברייטע אויטאָנאָמיע, וואָס די אידען האָבען געהאַט, ווען זיי זיינען געווען אונטער דער הערשאַפט פון פּוילען, איז געוואָרען פיעל שמעלער זינט זיי זיינען אַרונטערגעפאַלען אונטער די ממשלה פון רוסלאַנד. די רבנים האָבען מעהר ניט געהאַט דאָס רעכט צו זיין ריכטער צווישען די אידען, זיי האָבען מעהר ניט געקענט צווינגען אַ אידען דורך אַ חרם צו טאָן וואָס זיי האָבען געפאָדערט; דער קהל האָט אויך פערלאָרען זיין פריהערדיגע מאַכט. דאָס איז אַלץ געווען לויט געזעץ, אָבער אין דער פּראַקטיק האָבען די רבנים נאָך אַלץ גע'פּסק'עט דין־תורה'ס צווישען אידען און די רעגירונג זעלבסט האָט געמוזט אָנקומען צו קהל, דאָס זיי זאָלען שיקען דעפּוטאַטען אין פּעטערבורג, אָדער אין גובערנסקע שטעדט, וועגען אידישע ענינים.

די רוסישע רעגירונג אין דער צייט פון יעקאַטערינאַ דער 2טער האָט געזוכט אָפּצושאַפען דאָס אָפּגעזונדערטע לעבען פון די אידען און צוזאַמענ-

מישען זיי מעהר מיט דער קריסטליכער געזעלשאפט. צו דיזען צוועק האט זי געגעבען די אידען דאס רעכט צו זיין ערוועהלט אין די שטאדטישע גע־ריכטס־הייזער און אין די מאגיסטראטען. אבער די קריסטען האבען געטאן אלעס מעגליכעס ניט צוצולאזען די אידען צו די עמטער. און דאס איז געווען די הויפט־אורזאך, וואס די אידען זיינען געווען געצוואונגען צו האל־טען זיך ביי זייער פריהערדיגער אויטאנאמיע. דער סענאט איז געווען גע־צוואונגען צוריקצורופען דעם אוקאז פון דער רעגירונג, וואס האט געגעבען די אידען פון ליטא דאס רעכט ערוועהלט צו ווערען אלס מיטגלידער פון די מאגיסטראטען, וויל פון אייניגע שטעדט, ווי ווילנא און קאוונא, זיינען אנגעקומען געגען דעם שארפע פראטעסטען (1803). די ארגומענטען אין די פראטעסטען זיינען געווען, דאס די אידען קענען ניט אפגעבען די עהרע ביי זייער שבועה דעם צלם, וואס שטעהט אויף ריכטער־טיש, און וויל די קריסטען קענען ניט האבען קיין רעספעקט פאר א געריכטס־ארט, אין וועל־כען אידען זיינען ריכטער. די אידען האבען געמוזט בלייבען ביי זייער אוי־טאנאמיע און זייער קהל, און וואלטען דערמיט געווען צופרידען. האט זיך אבער געמאכט א שפאלטונג צווישען די אידען זעלבסט צוליב דער נייער סעקטע, וואס האט זיך דאמאלס בעווייזען אין יודענטום, צוליב די חסידים.

די שפאלטונג צווישען חסידים און מתנגדים און די ארויינמי־שונג פון דער רעגירונג. וועז עס איז געשעהען די ערסטע צוטיילונג פון פוילען איז אויך געשעהען די שפאלטונג צווישען די אידען פון יענע ערטער. דאמאלס איז דער ווילנער ראבינאט ארוים מיט א פראטעסט געגען דער נייער סעקטע, וועלכע האט זיך אנגערופען מיט'ן נאמען „חסידים". דער פראטעסט פון די ווילנער רבנים האט אבער ניט געקענט אפשטעלען די בעוועגונג, און דער חסידיזם האט זיך שטארק פערברייטעט אין די גובער־ניעס: קיעוו, פאדאליען און וואלהין, וואו די חסידים האבען אייניגעפיהרט פערשיידענע נוסחאות פון דאוונען, אנדערע מנהגים, און האבען בעקומען די אויבערהאנט איבער די רבנים. אויך אין ביעלארוסיע האט זיך גע־גרינדעט א חסידישע כתה אונטער דער פיהרונג פון ר' שניאור זלמן פון לאדי (ליאדי). דיזע סעקטע האט געטראגען דעם נאמען חב"ד, דאס איז די ראשי תבות פון חכמה, בינה, דעת. אין אייניגע שטעדט, ווי מינסק, ווילנא, פינסק און אמדור, האבען זיך געפונען וועניגע חסידישע מנינים, אבער זיי האבען געטריבען זייער חסידות בסוד, ווייל זיי האבען מורא געהאט צו זיין חסידים בפרהסיא. נאר אין קארלין (א טייל פון פינסק)

האָט זיך ענטוויקעלט א שטאַרקע חסידישע בתה, וועלכע האָט זיך גיך פער-שפּרייט איבער גאַנץ ליטא. איינער פון די קאַרלינער צדיקים, ר' שלמה קאַרלינער, ווי מען דערצעהלט, איז ג'ע'הרג'עט געוואָרען פון סאָלדאַטען אין 1792, אין דער צייט פון די אונאַרדנונגען פון די פּוילישׂ-רוסישע ארמעען אין מינסקער בעזירק.

נאָך דער 2טער און 3טער צוטיילונג פון פּוילען זיינען די אַלע חסידישע צענטערן געקומען אונטער דער הערשאַפט פון רוסלאַנד, און די חסידים האָבען געקענט מיט צוזאַמענגענומענע קרעפטען אָנפאַנגען זייער פּראָפּאַגאַנדא. זיי האָבען ארויסגעלאָזען א קלאַנג, דאָס דער ווילנער גאון האָט שטאַרק חרטה, וואָס ער האָט ארויסגעלאָזען א חרם אויף חסידות, און ער ציהט דעם חרם צוריק. וועז דער גאון האָט זיך דערוואוסט דערפון האָט ער צו-שיקט בריף צו אַלע וויכטיגע אידישע קהלות און האָט אָפּגעלייקענט דעם קלאַנג, וואָס די חסידים האָבען ארויסגעלאָזען זיין נאָמען. דערביי האָט ער נאָך א מאָל מזהיר געווען אַלע אידען, אז זיי זאָלען רודפֿן די חסידים, וועלכע שטעלען זין סכנה די אידישע רעליגיאָן און דעם כלל ישראל. אי-בערהויפּט איז ער ארוים מיט א שארפען פּראָטעסט געגען דעם ספר „תניא", פון לאַדיער רבי שניאור זלמן, און האָט איהם בעשולדיגט אין אפּיקורסות. דער לאַדיער רבי האָט זיך געפיהלט זעהר שטאַרק געקרענקט פון דיזער בע-שולדיגונג און האָט געבעטען דעם ווילנער גאון, אז ער זאָל איהם ערלויבען קומען צו איהם און ערקלערען זיין אונשולד. אָבער דער גאון האָט איהם ניט געוואָלט זעהען און די מחלוקות צווישען בייד פּארטייען איז געוואָרען נאָך שטאַרקער. בעזונדערס איז די שנאה פון די מתנגדים צו די חסידים געוואָרען שטאַרק, וועז מען האָט זיך דערוואוסט, דאָס די חסידים האָבען געמאַכט א שמחה וועז דער גאון איז געשטאָרבען (1797). די מתנגדים האָבען בענייט דעם חרם געגען די חסידים, און מען האָט בעשלאָסען אָנצו-געבען אויף זיי מסירות צו דער רעגירונג. באַלד איז דער לאַדיער רבי שניאור זלמן ארעסטירט געוואָרען און מען האָט איהם אוועקגעפיהרט קיין פּעטער-בורג. אין ווילנא זיינען דאַמאָלס אויך ארעסטירט געוואָרען 22 מקורבים פון דעם רבי'ן. אין פּעטערבורג האָט מען ר' שניאור זלמן'ען שטרענג אויפ-געפֿאַדערט צו זאָגען, וואָס ער טוט און זאָגן וואָס עס בעשטעהען זיינע רע-פֿארמעס. ער האָט אויף אַלעס גענענטפערט קלאָר אין העברעאיש, וועלכעס מען האָט איבערזעצט אין רוסיש, און די רעגירונג האָט ניט געפונען קיין שלעכטס אין זיינע אידעען און טעטיגקייט, און ער איז בעפרייט געוואָרען (ענדע 1798). אָבער דערביי האָט דער קייזער פּאַוועל דער 1טער געגעבען

א בעפעהל, אז מען זאל פונדעסטוועגען ניט אראפנעהמען פון איהם קיין אויג און אכטונג געבען אויף אלעם, וואם ער טוט.

יעצט האבען די חסידים זיך געזומען נוקם זיין אן די ווילנער קהל'ס־לייט, וועלכע האבען אנגעמאכט די גאנצע צרה דעם לאדיער צדיק, און דורך פערשוידענע מסירות און מיט כאבאר איז זיי געלונגען ארונטערצוזוצען די הויפט קהל'ס־לייט און זיי ארעסטירען, און אויף זייער ארט האבען זיי אויסגעקליבען אנדערע, פון די חסידים. די שטאדט איז צושפאלטען געווארען אויף 2 לאגערן. דער גייסט פון מסירות איז אזוי פערשפרייט געווארען, דאם אויך א רב איז געווארען א מוסר. דער פינסקער רב, אבי גדור חיים אווי ט ש, איז אראפגעזעצט געווארען פון כסא הרבנות צוליב די חסידים. אום זיך נוקם צו זיין אן זיי האט ער דערלאנגט א מסירה אויף'ן לאדיער רבי שניאור זלמן צום קייזער פאוועל דעם 1טען, און כען האט איהם וויעדער ארעסטירט און אוועקגעפיהרט קיין פעטערבורג. דארט האט ער בעוויזען זיין אונשולד געגען דעם מוסר אבי גדור אין זיין אנווועזנהייט. דערווייל האט זיך געמאכט אן איבערקהרענים אין קייזער־ליכען הויף. אלכסנדר דער 1טער איז ארויף אויף טראן און האט בע־פרייט דעם אונשולדיגען רבי'ן. די רעגירונג האט זיך איבערצייגט, דאם דער חסידיזם איז ניט ערגער פיר איהרע אינטערעסען ווי די מתנגדים, און אין דער אידישער קאנסטיטוציאן פון 1804 האט דער חסידיזם בעקומען די זעלבע רעכטען אין רעליגיאן־זאכען, וואם די מתנגדים האבען געהאט.

אין עקאנאמישען לעבען האבען ביידע, ניט די חסידים און ניט די מתנגדים, קיין ענדערונג ניט געמאכט. מען האט פארטגעזעצט התונה צו מאכען יונגע קינדער, מען האט זיי איבערא גענעבען קעסט יאהרען־לאנג ביז זיי האבען גהאט פיעלע קינדער. דער חנוך איז געבליבען ביי ביידען דער זעלבער — אין די חדרים. נאר אין גייסטיגען לעבען איז געווארען א היבש ענדערונג צווישען די מתנגדים. מען האט אפגעשאפט דעם „פלפול" און מען האט אנגעהויבען צו שטודירען דעם תלמוד מיט א לאגישען קרי־טישען זין, לויט דעם וואהרען אינהאלט פון דעם טעקסט. עם איז דאמאלס געגרינדעט געווארען אין וואלאזשין א ישיבה פון גאון'ס א תלמיד, ר' חיים וואלאזשינער, צו לערנען דעם תלמוד לויט דיזער שיטה (1803). צווישען די אנהענגער פון דעם גאון האט זיך אויך ענטוויקעלט א גייסט צו לערנען חכמות, איבערהויפט הנדסה (מאטהעמאטיק) און תכונה (אסטראנאמיע). דער גאון זעלבסט האט געשריבען א ווערק איבער אל־געברא און געאמעטריע („אל משולש"). זיין תלמיד, ר' ברוך שקלאווער,

האָט ער געהויסען איבערזעצען אין העברעאיש דעם אוקלידום (עווקליד) איבער געאַמעטריע. דער גאון האָט אַמאָל אַרויסגעזאָגט זיין מיינונג, דאָס וויפיעל עס פעהלט אַ מענשען אין אַנדערע חכמות פעהלט איהם דורך דעם צעהן מאָל אַזוי פיעל אין חכמת התורה. בלויז פון פילאָזאָפיע האָט דער גאון ניט געהאַלטען און ער האָט געראַטען, דאָס זי שאַדט דער אידישער רעליגיאָן.

דער חסידיזם האָט אַרויסגעבראַכט פערשיידענע טיפען גוטע אידען. דער לאַדיער רבי שניאור זלמן האָט נעבויט זיין חסידות אויף פילאָזאָפיע, האָט פיעלע מאָל אַרויסגעזאָגט געדאַנקען אויף די אַרט און ווייזע, ווי דער רמב"ם אין „מורה נבוכים". אין זיד־רוסלאַנד האָבען זיך אויסגעצייכענט: ר' לוי יצחק בערדיטשעווער, וועלכער האָט אין זיין ספר „קדושת לוי" אויסגעדריקט דעם גאַנצען פייער פון חסידות. דאָס איז געווען אַ זעלטענער טיפּ איד. זיין ליבע צו יעדען אידען בפרט און צום אידישען פאָלק בכלל האָט ניט געווואוסט קיין גרענעץ. דער צווייטער איז געווען ר' נחום טשערנאָבילער, וועלכער איז אָנפאַנגס נעווען אַ צדיק, אַ מוסר־זאָגער, און צו ענדע איז ער געוואָרען אַ בעל מופת. ר' נחמן בראַצלאַווער, אַן אורעניקעל פון בעש"ט, איז געווען אַ שטרענגער אָנהענגער פון בעש"ט'ס חסידות. דער עיקר איז ביי איהם געווען אמונה אָהן פילאָזאָפיע. דער רמב"ם און אַנדערע אידישע פילאָזאָפען זיינען איהם געווען פערהאַסט. אָבער אין אַלגעמיינעם זיינען די גוטע אידען פו יענער צייט געווען מענשען פון דער פראַקטישער וועלט און זיינען געוואָרען בעלי מופתים, פון וואָס זיי האָבען זיך פערשאַפט אַ רייכעם לעבען. צו דיזע געהערען: ר' ברוך מעזיבעזער (פון מעדזשיבאָזש), וועלכער האָט געפיהרט אַ זעהר רייכעם לעבען, פול מיט לוקסוס, ר' ישראל קאָזעניעצער און ר' יעקב יצחק לובלינער (הורוויץ).

עם האָבען זיך אין יענער צייט ביסלאַכווייז אָנגעהויבען אויך ווייזען אין תחום המושב שטראַהלען פון השכלה, וועלכע איז אָנגעקומען פון פרייסען. אין יאָהר 1796 איז אין וואַרשא ערשינען אַ בראָשורע אויף פראַנצויזיש פון אַ משכיל זשאַק קאַלמאַנסאָן, אין וועלכער ער געפינט דעם אונגליק פון די אידען אין זייער אָפּגעזונדערטען לעבען, און בעטראַכט אַלס אַ גליק פיר זיי זיך צו אַסימילירען, צונויפמישען זיך מיט דער קריסטליכער געזעלשאַפט. דער מיטעל דערצו, וועלכען ער שלאָגט פאָר, איז: זיך אָנטאָן אין אייראָפּעאישע קלייַדער, אָפּשאַפען די רבנים און דעם קהל, גרינדען

פאָלק־שולען, אָפּשניידען די פּאות און אָפּגאָלען די בערד, או. ד. גל. אַ קליינע גרופּע יונגע לייט האָבען געפאָדערט פון דעם סענאַט גלייכע רעכטען אוי6'ן גרונד, וואָס זיי האָבען זיך אָנגעטאָן אין אייראָפּעאישע קליידער. אין דעם איז בעשטאַנען די השכלה אין די ערשטע צייטען פון איהר ערשיינען אין רוסלאַנד.

די עפּאָכע פון דער ערסטער רעאַקציאָן

(1815 — 1848).

א. דער קאמף פיר גלייכע רעכטען אין דייטשלאנד.

די אידען־פראַגע אין וויענער קאָנגרעס. נאָך דעם פאַל פון נאַפּאָלעאָן'ען האָט אייראָפּאַ געבילדעט דעם הייליגען בונד צווישען רוסלאַנד, עסטרייך און פּרייסען. מען האָט זיך גענומען צוריקקעהרען די פריהערדיגע הערשער צו זייערע טראָנען, פון וועלכע נאַפּאָלעאָן האָט זיי אַראָפּגעשטויסען. די קירכע האָט צוריק בעקומען איהר פריהערדיגע מאַכט אין דער רעגירונג. דער פּרינציפּ איז געוואָרען צו בילדען די קריסטליך־נאַציאָנאַלע מלוכות. לויט דיזען פּרינציפּ האָט יעדע קריסטליך־נאַציאָנאַלע מלוכה געהאַט דאָס רעכט צו דערשטיקען די קליינע נאַציאָנען, וואָס זיינען געווען אונטערוואָרפען אונטער איהר מאַכט, און צווינגען זיי צו אַסימילירען זיך מיט דער מעכטיגער רעגירענדער נאַציאָן. פון דיזען פּרינציפּ האָבען אַלע קליינע פעלקער געליטען, אָבער מעהר פון אַלעמען האָבען געליטען די אידען; זיי האָבען געליטען אַלס ניט־קריסטען און אַלס אַ פרעמדע נאַציאָן, וועלכע האָט ניט געהערט צו דער הערשענדער נאַציאָן.

ווען די אידען־פראַגע איז פאָרגעקומען אויף'ן קאָנגרעס זיינען די מיינונגען פו די דעלעגאַטען געווען פערשיידען וועגען דער עמאַנציפּאַציאָן פון די אידען אין דעם דייטשען בונד. דער ליבעראַלער הומבאָלדט האָט פאָרגעשלאָגען, אַז מען זאָל זיי געבען פיעל פרייהייט לויט די פליכטען, וואָס זיי טראָגען אויף זיך צום לאַנד און צו דער רעגירונג. אָבער די דעלעגאַטען פון זאַקסען, באַיערן און אַנדערע דייטשע מלוכות, איבערהויפּט די פריישטעדט ברעמען, האַמבורג, ליובעק און פראַנקפורט, האָבען אויסגעפיהרט, דאָס די אידען זאָלען נאָר האָבען די רעכטען, וואָס זיי האָבען בעקומען פריהער פון די דייטשע רעגירונגען זעלבסט, ניט דורך די פראַנצויזישע רעוואָלוציאָן און נאַפּאָלעאָן'ען. באָרנע האָט ניט בעמערקט, ווען ער האָט געזאָגט: „ווי נאָר דער קאָט (נאַפּאָלעאָן) איז אַוועק, האָבען די מייז

(די דייטשע הערשער) אָנגעהויבען צו באַלעבאַטעווען". פראַנקפורט און האַמבורג האָבען באַלד צוגענומען פון די אידען די רעכטען, וואָס זיי האָבען בעקומען פון נאַפּאָלעאָן'ען, און ברעמען און ליובעק האָבען בעשלאָסען אין גאַנצען אַרויסטרייבען די אידען פון דאָרט און זיך בעפרייען פון זייער קאָנ-קורענץ. די אידען פון דיזע שטעדט האָבען געשיקט אַ פּראָטעסט צום וויע-נער קאָנגרעס געגען זייערע שונאים, און האָבען בעוויזען, דאָס זיי האָבען גע-אָפּפערט מיט געלט און מיט נפשות אין דער מלחמה מיט נאַפּאָלעאָן'ען פיר די בעפרייאונג פון דייטשלאַנד. די צוויי הויפּט פּערזאָנען פון קאָנ-גרעס האַרדענבערג און מעטטערניך, האָבען פערשפּראָכען די אידישע דע-לעגאַטען זייער שטיצע. אָבער די אידישע שונאים האָבען דורכגעפיהרט זייער וואונש און מען האָט אָפּגענומען פון די אידען פון די פיער פריי-שטעדט זייערע רעכטען.

אידען־האַס אין ליטעראַטור און קונסט. דער אידען־האַס האָט זיך געשווינד אַריינגעכאַפּט אין טהעאַטער און אין דער ליטעראַטור. אויף דער סצענע האָט מען דאַמאָלס געשפּילט אַ קאָמעדיע: „די אידישע שולע אָדער אונזער האַנדעל", וועלכע האָט געמאַכט די אידען צו שאַנדע און צו שפּאָט. יאַראָבסאָן האָט גע'פּועל'ט ביים קאַנצלער האַרדענבערג, אַז די רעגירונג זאָל פערוועהרען די פאָרשטעלונג פון דיזער קאָמעדיע, אָבער דאָס פּובליקום האָט ענערגיש געפאָדערט, אַז מען זאָל עס צוריק ערלויבען, און די פּיעסע איז צוריק אַרויף אויף דער סצענע. דער סצענע איז געקומען צו הילף די אוניווערזיטעט. דער בערלינער פּראָפעסאָר פון געשיכטע פ ר י ע ד ר י ך ר י ה ס האָט אין זיין ווערק „די אידישע פּרעטענזיעס אויף דייטשעס בירגערערעכט" פאָרגעשלאָגען, אַז מען זאָל ניט געבען די אידען קיין בירגערערעכט, ווייל זיי זיינען ניט קיין קריסטען און ניט קיין דייטשען; מען זאָל זיי בעלאַסטען מיט ספּעציעלע אָפּצאָהלונגען, מען זאָל זיי ניט דערלאָזען זיך צופיעל פערמעהרען, און זאָגאַר צווינגען זיי צו טראָגען אַ בעזונדער צייכען אויף זייערע קליידער. ווי אין מיטעלאַלטער; נאָר אַ גע-טויפטער איד זאָל קענען ווערען אַ דייטשער בירגער. ריהס'ן צו הילף איז אַרויס פּראָפעסאָר פ ר י ס, פון היידעלבערגער אוניווערזיטעט, מיט זיין ווערק „די געפאַהר פון אידען פיר דעם דייטשען כאַראַקטער". ער האָט מסכים געווען צו אַלע בעשרענקונגען פיר אידען, וואָס ריהס האָט פאָרגע-שלאָגען, און האָט צוגעגעבען נאָך מעהר, און האָט געשראָקען דייטשלאַנד, דאָס אויב די רעגירונג וועט זיך ניט נעהמען באַלד דורכפיהרען דיזע מיטלען וועט אין פערציג יאָהר דאָס לאַנד פערשקלאַפט ווערען צו אידען.

נאך די צוויי אויבען-דערמאהנטע שונאי-ישראל איז ערשינען א גאנצע ליטעראטור פון פערשיידענע אידען-פיינדליכע שרייבער און שמירער. געגען די צוויי אידען-פיינדליכע פראפעסאָרען איז אַרויס דער געלעהרטער פאס-טאָר פון באדען, יאהאן עוואלד, מיט זיינע צוויי ביכער: „גע-דאנקען וועגען די נויטוועגדיגקייט צו איינאָרדנען די אידען אין קריסטליכע לענדער", און „דער גייסט פון קריסטענטום אין דעם אמת'ען דייטשען פאלק", אין וועלכע ער בעווייזט, וויי מען קען די אידען אזוי איינאָרדנען, דאס זיי זאלען וועלען ווירקליכע ניצליכע בירגער פון לאנד. נאך שארפער איז אַרויס דער פובליציסט קרעמער (1816) אין זיין בוך „די אידען און זייערע גערעכטיגע פאדערונגען אין די קריסטליכע לענדער". אין דיזען ווערק זאגט ער אפען, דאס די אידען האבען פולעם רעכט צו פאדערן עמאנ-ציפאציאָן וואו זיי וואוינען. די רעגירונג האט ניט קיין רעכט זיי אפצו-זאגען אין דעם, ווי באלד זיי טראגען די לאסט פון שטייערן גלייך מיט אלע אנדערע איינוואוינער.

די אידען האבען דאמאלס נאך ניט געהאט קיין גוטע ליטעראטען, וואס זאלען זיין אין שטאנד צו ענטפערן די יודאפאבען. בארנע איז געווען צוגעגרייט אוועקצוגעהן פון יודענטום. זיינען נאר ארויס קליינע מענשע-לאך צו ענטפערן די אידישע שונאים אויף זייערע ליגענס. זייערע ענט-פערס זיינען געווען, דאס די אידען האבען זיך שוין לאנג אפגעזאגט פון זייער נאציאנאליזם, די דייטשע אידען ווילען ווערען אמת'ע דייטשען, אבער דייטשלאנד ווילל זיי ניט ארייננעהמען אלס בירגער; אין פראנקרייך זיי-נען זיי שוין לאנג פראנצויזען או. ד. גל. איינער א פאולוס, פון היידעלבערג, האט געגעבען א פלאן, דאס מען זאל לעזען די אידען-פראגע ניט אין אלגעמיין, נאר אין איינצלן — איז איינער וועלט ארייננעהמען איהם אין דייטשען בירגערטום, זאל מען איהם ארייננעהמען, און ווער עס איז ניט וועלט זאל בלייבען אהן רעכטען. דיזע ליטעראטור האט נאר פער-שטארקט דעם פרינציפ פון א קריסטליך-דייטשער רעגירונג און האט גע-פיהרט צו א פאגראם. אין אויגוסט 1819 האבען אין פיעלע שטעדט צוא-ווילדעווועטע בורשען זיך ארייננערייסען אין אידישע הייזער, האבען ge-שלאגען די איינוואוינער, פערניכטעט זייער האב און גוטס און האבען פיעלע אידען ארויסגעטריבען פון שטאדט. אין ווירצבורג האבען די סטו-דענטען ארויסגעטריבען פון אוניווערזיטעט דעם פראפעסאר ברענדל דער-פאר, וואס ער האט בעשיצט די אידען, און דערפון האט זיך אנגעהויבען א פאגראם, אין וועלכען פיעלע אידען זיינען פערארימט געווארען און פיעלע

זיינען אַרויס קאַליקעס פון דעם געשלעג מיט די בויאַנעס. די רעגירונג האָט ניט געקענט אָדער האָט ניט געוואָלט בערוהיגען דעם המון, און אויף'ן 2טען טאָג האָט זי אַרויסגעטריבען 400 אידישע נפשות, וועלכע האָבען זיך געוואַלגערט אויסער'ן שטאָדט אונטער דעם אָפענעם הימעל. אַזעלכע פּאָגראָמען זיינען פאָרגעקומען אויך אין אייניגע אַנדערע שטעדט פון באַ-יערן. אויך אין באַדען, קאַרלסרוהע, היידעלבערג און מאַננהיים זיינען פאָרגעקומען אונרוהען. אין היידעלבערג האָבען די פּראָפעסאָרען און אייניגע סטודענטען זיך געגעבען אַלע מיה און האָבען ניט דערלאָזען צו אַ פּאָ-גראָם. אין פראַנקפורט אַם מיין איז געווען אַן ערנסטער בעפאַל אויף אידען, אַזוי דאָס אַ נ ש י ל ר אָ ט ש י ל ד, דער באַנקיר, האָט געוואָלט אַרויס פון שטאָדט. דערפאַר האָט זיך דערשראָקען דער בונדעסטאַג, ווייל פיעלע קעניגרייכען האָבען געמוזט אָנקומען צו דער לאַסקע פון דיזען בעריהמטען באַנקיר, און מען האָט דעם פּאָגראָם באַלד אַיינגעשטילט. אויך אין האַמ-בורג איז געווען אַן ערנסטער פּאָגראָם. פּרייסען האָט אַליין געמאַכט גע-נוג ענג די אידען מיט איהרע געזעצען, אַזוי אַז דאָס פאָלק האָט וועניג גע-האַט צו טאָן.

די פּאָגראָמען האָבען ועגעבען די אידען־פרעסער נאָך מעהר מוט אַרויסצוגעהן מיט באַרבאַרישע ליטעראַטור געגען אידען. אַ געוויסער גוטס־בעזיצער הונדט־ראַדאָווסקי איז אַרויס מיט אַ פּאַמפלעט, אין וועלכען ער האָט אָפען געזאָגט, דאָס ער רעכענט ניט פיר אַ זינד צו ערמאָרדען אידען, אָבער ער געפינט פיר ניצליכער, דאָס די רעגירונג זאָל אַ טייל אידען פער-קויפען אַלס שקלאַפען צו ענגלאַנד, זי זאָל זיי געברויכען אָנשטאָט די נעגערס אין אָסט־אינדיען; אַן אַנדערען טייל זאָל מען מאַכען פיר סריסים (אונפעהיג צו געבערען קינדער), די פרויען זאָל מען אַריינגעבען אין די בתי זונות און די איבריגע אַרויסטרייבען פון לאַנד.

די אידישע לאַגע איז געווען זעהר טרויעריג. עס איז ניט געווען צו וועמען זיך צו ווענדען אין יענער צייט. די בעריהמטע פרויען, הענריעטטע הערץ און רחל וואַרנהאַגען (לעווין), האָבען שוין דאַמאָלס געהאַט אָנגענומען דאָס קריסטענטום, און ווען זיי האָבען געפיהלט די ביטערע לאַגע פון די אידען האָבען זיי גאָר ניט געקענט טאָן פיר זיי. דער בעריהמטער שריפט-שטעלער לודוויג באָרנע איז שוין געווען געטויפט, און ער האָט מעהר געהאַט אין זינען דייטשלאַנד מיט איהר רעאַקציאָן איידער די אי-דען. אָבער אין דיזער טרויעריגער לאַגע איז געווען אַ שטיקעל נחמה.

פיעלע אידען, וואָס זיינען געווען ניט ווייט פון שמד, האָבען זיך אַ קעהר געטאָן צוריק צו זייער פאָלק און צו זיינע היסטאָרישע האָפנונגען.

פראַנקפורטער שטרייט וועגען אידען. צוזאַמען מיט דעם קאַמף, וואָס די אידען האָבען געפיהרט מיט די דייטשע בירגער, האָבען זיי אויך געפיהרט אַ קאַמף מיט די פערשיידענע רעגירונגען אין דייטשלאַנד. די ערסטע זיינען אַרויסגעטרעטען געגען אידען די פריישטעדט. זיי האָבען געוואָלט אָפּנעהמען פון די אידען די פרייהייט, וואָס זיי האָבען בעקומען נאָך דער פראַנצויזישער רעוואָלוציאָן, און בריינגען זיי צו דעם זעלבען צושטאַנד, אין וועלכען זיי האָבען זיך געפונען פאַר דער רעוואָלוציאָן. אין דיזען קאַמף האָבען אָנטייל גענומען: דער וויענער קאָנגרעס, דער בונדעסטאַג, פערשיידענע יוריסטישע פאַקולטעטען און די פּרעסע. די אידען האָבען אַפילו ניט אין גאַנצען געוואונען, אָבער זיי האָבען בעוויזען, דאָס זיי קענען ניט און וועלען ניט זיין אַזוי אונטערטעניג ווי אַמאָל.

באַלד נאָך דעם וויענער קאָנגרעס האָט דער פראַנקפורטער סענאַט געוואָלט אַיינפיהרען די אַלטע פערשימעלטע געזעצען וועגען אידען — אַ געטאָ, קאָנטראָל איבער אידישע חתונות או. ד. גל. די אידען האָבען באַלד אָנגעגעבען אַ קלאַגע צום בונדעסטאַג. אין דער קלאַגע האָבען זיי בעוויזען, דאָס זייערע רעכטען האָבען זיי ערהאַלטען דורך אַן אָפּמאַך מיט דעם געזעצליכען הערשער, דעם גרויס־הערצאָג דאַלבערג. דער פערפאַסער פון דיזער קלאַגע איז געווען לודווינ באָרנע. דער בונדעסטאַג האָט געפאָדערט פון סענאַט אַן ערקלערונג אויף זייערע מעשים. דיזער האָט געענטפערט, דאָס אַן אָפּמאַך מיט אידען איז געשלאָסען געוואָרען אין יאָהר 1616. דיזער אָפּמאַך איז אָפּגעשאַפט געוואָרען דורך אַן אויסלענדישע מאַכט, אָבער יעצט, ווען דיזע מאַכט איז אָפּגעשאַפט געוואָרען, איז דער אַלטער אָפּמאַך וויעדער אַריין אין קראַפט, און לויט דיזען אָפּמאַך וועלען זיי האַנדלען, ווייל ער איז געזעצליך. די בערלינער יוריסטישע פאַקולטעט האָט בעשטעטיגט די אַרגומענטען פון סענאַט. דערויף האָט די אידישע געמיינדע געענטפערט, דאָס אויב מען האַלט זיך אָן געשיכטליכע פאַקטען, וואַרום האַלט מען זיך ניט אָן דעם פאַקט, דאָס אין דער צייט פון דער הערשאַפט פון די רוימער אין דייטשלאַנד האָבען די אידען געהאַט פולע בירגער־רעכטען צוגלייך מיט די רוימער זעלבסט? אידען זיינען קיין לייבאייגענע קיינמאָל ניט געווען, זיי זיינען נאָר געווען אַ קורצע צייט קאַמער־קנעכט, דאָס הייסט, אונטערטאַנען פון די קעניגען; און ווי באַלד דער הערצאָג דאַלבערג האָט זיי בעפרייט פון צו זיין קאַמער־קנעכט זיינען זיי פרייע בירגער

גלייך מיט אַלעמען, און קיינער האָט ניט דאָס רעכט צו בעשרענקען זייערע רעכטן אָלס פרייע בירגער. דער סענאַט האָט דערויף געענטפערט, דאָס די אידען זיינען געווארען פרייע בירגער פון גרויס־הערצאָגטום פראנקפורט, אָבער יעצט איז עס די פרייע שטאָדט האמבורג. מיט אַזעלכע פוילע תירוצים האָט דער סענאַט געזוכט צו פערשקלאָפען די אידען.

דער בונדעסטאג האָט בעשטימט א קאָמיסיאָן אויסצוגלייכען ביידע צדדים (1818). מען האָט זיך אָנגעהויבען צו דינגען; דער סענאַט האָט געוואָלט א ביסעל נאָכגעבען, אָבער צו קיין רעזולטאַט איז מען ניט געקומען. דערווייל איז אָנגעקומען דאָס יאָהר 1819 מיט זיינע טרויעריגע פֿאָלגן און דעמאָנסטראַציאָנען. די אידען האָבען זיך געווענדט צום עסטרייכישען מיניסטער מעטטערניך, וועלכער איז דאָס אָלס געווען דער הויפּט־דיפלאָמאַט אין אייראָפּא. מעטטערניך האָט געפֿאָדערט פון סענאַט אָפּצושאָפֿען זיך פון זיינע אונגעזעצליכע פֿאָדערונגען. אָבער די קריסטען זיינען ארויס מיט א פֿאָמפּעט, אין וועלכען זיי האָבען געפֿאָדערט, דאָס דער סענאַט זאָל ניט נאָכגעבען די אידען, וואָרים ווען יע, וועלען די אידען וועלען אין 20 יאָהר ארום די הויפּט בעלי בתים אין שטאָדט, און זיי וועלען שאָפען א קריסטליכען געטא. דער בונדעסטאג האָט בעשלאָסען צו מאכען אן ענדע צו די לאַנגע פערהאַנדלונגען, און האָט געענטפערט דעם סענאַט, דאָס זיינע פֿאָדערונגען זיינען ניט געזעצליך און זאָגאָר אונמאָראַליש דערמיט, וואָס ער וויל בעשרענקען די צאָל אידישע חתונות אויף 15 א יאָהר, וועהרענד די אידען צעהלען 3,000 נפשות אין פראנקפורט. 10 יאָהר האָט געדויערט דער קאַמף. ענדליך האָבען זיך ביידע צדדים פערגליכען — די אידען האָבען נאָכגעגעבען און דער סענאַט איז געווארען א ביסעל ווייכער. די אידען האָבען בעקומען דעם טיטעל „איזראַעליטישע בירגער", וועלכע בילדען א בעזונדער געזעלשאפט, און חאָבען ניט קיין אָנטייל אין דער שטאָדט־רעגירונג, מיט נאָך אייניגע בשרענקונגען אין מסחר און אין דער צאָהל חתונות. אויבערהויפּט איז געווען גראָב און שענדליך דאָס רעכט, וואָס דער סענאַט האָט געהאָט, אריינצומישען זיך אין די אידישע רעליגיאָן־זאכען. דאָס איז געווען צו פערדאָנקען דער שפּאָלטונג אין דער אידישער געמיינדע זעלבסט צווישען די רעפֿאָרמירטע און אָרטהאָדאָקסען. עס איז צו שטוינען, דאָס דער אידישער היסטאָריקער יאָסט האָט דיזע אָרדנונג געפונען פיר רעכט.

אין די איבריגע פריישטעדט איז עס געווען פיעל ערגער. אין פראנקפורט האָבען די אידען געהאט א טענה, דאָס זייערע רעכטען האָבען זיי בעקומען פון א געוועלטיגען הערשער. אין די איבריגע פריישטעדט אָבער האָבען זיי בעקומען זייערע רעכטען, וועו די פראנצויזען זיינען דאָרט געוואָרען די בעלי בתים, אוו דעריבער, ווי נאָר די פראנצויזען זיינען פון דאָרט פערטריבען געוואָרען, זיינען די אידען פערבליבען ביי זייערע אלטע בעשרענקונגען. ברעמען אוו ליובעק האָבען נאָך מעהר רשעות געטאָן די אידען: זיי האָבען זיי פשוט ארויסגעטריבען, אוו די, וואָס האָבען ניט געוואָלט אויפגעהן, האָט מען פער'חתמ'עט זייערע געשעפטען אוו קאָנפיסקירט זייערע סחורות אוו ארויסגעטריבען.

די רעאקציאָן אין פרייסען (1815—1830). אָן דער שפיץ פון אלע רעאקציאָנערע רעגירונגען אין דייטשלאַנד איז געשטאַנען פרייסען. די אוניווערזיטעטען האָבען געהאלפען צו מאַכען זי פיר אָן אמת'ע קריסטליך-דייטשע רעגירונג. אויך די קירכע האָט איהר פיעל געהאָלפען צו דערגרייכען דיזען ציל. מעהר פון אלעמען האָבען די אידען געפיהלט דעם דרוק פון דיזער שטרעבונג פון דער רעגירונג. אין 1812, וועו פרייסען איז געווען געדריקט אוו ערנידריגט פון נאפאלעאָן, האָט זי געגעבען די אידען כמעט פולע רעכטען, אָבער ווי נאָר זי איז געוואָרען צוריק מעכטיג, האָט זי צוריק אָפגענומען פון די אידען זייערע אלע רעכטען. אום צו מאַכען דיזע עוולה געזעצליך, האָט די רעגירונג געמאַכט אן אונטערשייד צווישען אידען, וואָס זיינען פריהער געווען אונטער דער פרייסישער רעגירונג, אוו די דאָזיגע, וועלכע זיינען צוגעקומען ליוט די בעשלוסען פון וויענער קאָנגרעס. די אידען פון די נייע צוגעקומענע לענדער צו פרייסען, האָבען געהאט נאָר די רעכטען, וועלכע זיי האָבען געהאט אין די לענדער, וואו זיי האָבען געוואוינט איידער זיי זיינען ארונטער אונטער דער פרייסישער הערשאפט.

אין פרייסען זעלבסט האָט די רעגירונג געזוכט אלערליי מיטלען ווי צו בערויבען די אידען פון די רעכטען, וואָס זיי האָבען בעקומען פריהער געזעצליך. אין יאָהר 1826 האָט א איד געבעטען, אז מען זאָל איהם געבען א רעגירונג-שטעלע אויף דעם גרונד, וויל ער איז געווען א וואָלונטיר אין דער פרייסישער ארמיע אין די מלחמות פון 1812—1813; האָט איהם די רעגירונג געענטפערט, דאָס זי קען ניט צופרידען שטעלען, זיין וואונש וויל ער איז א איד. ליוט דער קאָנסטיטוציאָן פון 1812 האָבען די אידען געהאט דאָס רעכט צו פערנעהמען שטעלעם אלם יוריסטען, פראָפעסאָרען

און דאָקטוירים. אָבער דער עדיקט פון קעניג, פון 1822, האָט ביי זיי דיזע רעכטען צוגענומען אָהן אַ שום אורזאַך, נאָר ווייל זיי זיינען אידען. דיזע בעשרענקונגען האָבען וויעדער פערשפּרייט די שמד־עפּידעמיע צווישען אידען, אַן עפּידעמיע, וועלכע האָט צוגענומען פון אידישען פאָלק אַזעלכע זשעניען ווי היינע, באָרנע און גאַנז (1818—1825). דער צוועק פון דער טויפע איז געווען, ווי היינע דריקט זיך אויס, צו בעקומען אַן „איינטריטס־בילעט" צו דער אייראָפּעאישער געזעלשאַפט. די פּרייסישע רעגירונג האָט געגעבען די אידען אין ברירה — „שמד זיך, אָדער זיי אָפּגעזונדערט", און זי האָט געטאָן אַלעס מעגליכעס אום צו קרענקען דעם אידען. אַזוי צ. ב. האָט דער קעניג אַרויסגעגעבען אַן עדיקט, דאָס אין דאָקומענטען, וואו עס רעדט זיך וועגען אידען, זאָל געברויכט ווערען דאָס וואָרט „יודע", וועלכעס איז אַזוי שימפליך ווי „זשיד" אין רוסיש, אָנשטאָט וואָס פריהער האָט מען געברויכט די ווערטער „פּערזאָן פון משה'ס גלויבען". דאָס האָט זעהר געקרענקט פיעלע אידען און זיי האָבען זיך בעקלאָגט וועגען דעם צום קעניג; אָבער עס האָט זיי גאָרניט געהאָלפען. נאָך מעהר, דער קעניג האָט אַרויסגעגעבען אַן עדיקט, דאָס די אידען טאָרען זיך ניט געבען קריסטליכע נעמען, אום מען זאָל זיי בעסער דערקענען. דאָס איז געווען אַ סאָרט שאַנד־מיטעל, ווי די שאַנד־לאַטע אויף די אידישע קליידער אין מיטעלאַלטער. דער אידישער געלעהרטער צונץ האָט בעוויזען אין אַ בעזונדערען בוך, דאָס זעהר פיעלע ביבלישע נעמען ווערען געברויכט פון קריסטען און מען קען ניט פערוועהרען די אידען זיי צו געברויכען; דאַמאָלס האָט די רעגירונג אומגעביטען דאָס געזעץ, און האָט פערבאָטען נאָר אַזעלכע נעמען, וואָס האָבען אַ צוזאַמענבונד מיט'ן קריסטענטום, ווי: פּעטער, קריסטאָפאָר או. ד. גל. (1841). די ברירה: „שמד זיך, אָדער לעב אָפּגעזונדערט", איז אויך געווען דער יסוד פון דעם עדיקט, וואָס האָט פערוועהרט אידען (1823) צו געברויכען די ריינע דייטשע שפּראַך אין די רעדעס אין די סינאַגאָגען, און האָט ניט ערלויבט צו קאָנפירמירען (פּראַווען בר־מצוה'ס) אין די שוהלען פיר אינגלאַך און מיידלאַך, ווייל דאָס איז נאָכגעטאָן די דייטשען.

די רעאַקציע ווערט שוואַכער. גבריאל ריסער. ענדליך זיינען די פעלקער מיד געוואָרען פון דער רעאַקציאָן פון דעם הייליגען בונד. עס האָבען אָנגעהויבען צו בלאָזען פרישע ווינטען (1830). עס איז אַרויס געגען דער רעאַקציאָן „די יונגע דייטשלאַנד" מיט לודוויג באָרנע אָן דער

שפיץ, און די יונגע יודענהייט מיט גבריאל ריססער אָן דער שפיץ, וועלכער האָט אָנגעהויבען א נייעם קאַמף פיר גלייכע רעכטען פיר אידען.

גבריאל ריססער (1803—1860) איז געבאָרען געוואָרען אין האַמבורג, וואו די אידען האָבען קיין רעכטען ניט געהאַט. ער האָט געענדיגט די אוניווערזיטעט אלס יוריסט, און איז געוואָרען א בעריהמטער געלעהרטער אין זיין פאַך. אָבער מען האָט איהם ניט צוגעלאָזען צו קיין שטעלע, ניט אין אוניווערזיטעט און ניט אלס אדוואָקאַט. ער האָט זיך געגעבען א שבועה, וועז ער איז אלט געוואָרען 24 יאָהר, ניט צו בלייבען רוהיג ביז ער וועט אויסקעמפען פיר אידען גלייכע רעכטען. הגם ער זעלבסט איז געווען אן אסימילירטער איד, איז ער ארויס מיט גרויס פייער געגען די אסימילאַנטען, וואָס זאָגען זיך אָפּ פון יודענטום צוליב גלייכע רעכטען. ער האָט אָנגעשריבען וועגען דעם בעגענשטאַנד צוויי ווערק. אין דעם ערסטען (1830) איז ער ארויס מיט א שטאַרקען פראָטעסט געגען דעם אונרעכט, וואָס מען טוט די אידען, צוגעהעגדיג פון זיי מענשליכע רעכטען, און ער רופט ארויס די געבילדעטע קלאַס פון די אידען אָנצופאַנגען א קאַמף געגען אידן־האַס. דערביי בעצאָהלט ער מיט פעראַכטונג די יעניגע אידען, וואָס געהען איבער צום קריכטענטום צוליב קריגען רעכטען. דאָס צווייטע ווערק (1831) איז אן ענטפער צו דר. פאולוס, וועלכער האָט געשריבען א ווערק וועגען אידישע נאַציאָנאַלע אייגענשאַפטען, וואָס שטערען זיי צו ווערען גוטע דייטשע בירגער. אין דיזען ווערק ווייזט ריססער, דאָס די אידען זיינען ניט מעהר ווי א רעליגיעזע בעקטע, וואָס האָט נאָר ניט צו טאָן מיט נאַציאָנאַליזם, וויל זיי זיינען שוין ניט קיין נאַציאָן זינט זיי האָבען פערלאָרען זייער פאָטערלאַנד, יעצט זיינען זיי עכטע דייטשען, דורכגעדרונגען מיט דער רייטשער קולטור, און זיינען גרייט צו אָפּפערן זייער לעבען פיר דייטשלאַנד. שפעטער האָט ער געביטען זיין מיינונג וועגען דער אידישער נאַציאָנאַליטעט.

אין 1833 איז א בערלינער בעאַמטער שטרעקפוסס ארויס מיט א פראָיעקט, דאָס די רעגירונג זאָל געבען גלייכע רעכטען נאָר צו די רייכע און געבילדעטע אידען, אָבער די גמיינע מאַסע זאָל בלייבען אין דעם אלטען צושטאַנד. געגען דיזען פראָיעקט זיינען ארויס ריססער, יאָסט און יאקאָבי, און האָבען געפאַדערט גלייכע רעכטען פיר אלע אידען אהן אויסנאהמע. וועז פריעדריך ווילהעלם דער 4טער איז ארויף אויף'ן טראָן (1840) האָט זיך דער שטרייט פון די אידען פיר גלייכע רעכטען פיעל פערשטארקט. פריעדריך ווילהעלם איז געווען איבערצייגט,

דאָס די אידען זיינען אַ בעזונדער פאָלק און זיי קענען פיר קיין פאַל ניט ווערען קיין עכטע דייטשען, און דעריבער קען מען זיי בשום אופן ניט צו-לאָזען צו קיין רעגירונג־שטעלעס, מען טאָר זאָגאַר פון זיי ניט נעהמען קיין סאָלדאַטען פיר די אַרמעע. דערפאַר האָט ער בעשלאָסען צו געבען זיי פולע אויטאָנאָמיע אין זייער רעליגיעזען לעבען. דאָס האָט אַרויסגערופען די בעסטע אידישע קרעפטען פון יענער צייט צום קאַמף: דער הויפּט־אָנ-פיהרער פון פּראָטעסט געגען דעם איז געווען לודוויג פיליפּפּסאָן, דער רעדאַקטאָר פון דער „אַלגעמייער צייטונג דעס יודענטהומס". די פאָרשטעהער פון 84 אידישע געמיינדעס האָבען אונטערגעשריבען אַ פּע-טיציאָן צום קעניג, אַז ער זאָל ניט צונעהמען פון אידען די עהרע צו דינען אין דער אַרמעע. אין דער זעלבער צייט האָבען פיעלע אַנדערע אידישע געמיינדעס געבעטען דעם קעניג וועגען געבען אידען גלייכע רעכטען. דע-רויף האָט דער קעניג געענטפערט (5טען מאַי 1842), דאָס ער מיינט נאָר די אידישע טובה. אָבער עס איז אונמעגליך צו געבען זיי גלייכע רעכטען אין אַ קריסטליכער מדינה, ווייל די קריסטען קענען ניט פערטראָגען די הערשאַפט פון אַ אידען איבער זיי. דערביי האָט ער זיי פערשפּראָכען אין קורצען אַרויסצוגעבען אַ נייע קאָנסטיטוציאָן וועגען אידען. וואָס אָנבע-טרעפט דעם מיליטער־דינסט בלייבט זיי דאָס רעכט אַריינצוטרעטען אין די אַרמעע אַלס וואָלונטירען.

די אידען אָבער האָבען זיך דערמיט ניט בערוהיגט. זיי האָבען אָנגע-הויבען צו באָמבאַרדירען די רעגירונג מיט ליטעראַטור. מעהר פון אַלעמען און שטאַרקער פון אַלע אַנדערע איז אַרויס ריסער געגען דער בעהויפּטונג פון דער רעגירונג, דאָס זי וויל ניט צושטערען דעם בונד, וועלכער עקסיס-טירט ביי אידען צווישען זייער רעליגיאָן און נאַציאָנאַל־געפיהל, און דע-ריבער וויל זי ניט אַסימילירען זיי דורך גלייכע רעכטען. געגען דעם איז ריסער אַרויס (1842) מיט זיין ווערק „די מורא וועגען דער צוקינפטיגער לאַגע פון די אידען אין פּרייסען". אין דיזען ווערק ווייזט ער, ווי פאַלש עס איז די בעהויפּטונג פון דער רעגירונג, דאָס זי וויל ניט שטערען און פערניכטען דעם נאַציאָנאַל־געפיהל אין די אידען. „ווען זי איז אַזוי לי-בעראַל — האָט ער געפרעגט — וואָרום דריקט זי און וויל פערניכטען דעם נאַציאָנאַל־געפיהל אין די פּאָליאַקען? דער אמת אָבער איז, דאָס די אי-דען זיינען שוין לאַנג ניט קיין נאַציאָן, זינט זיי האָבען פערלאָרען זייער לאַנד און זייער שפּראַך. די אידישע אויטאָנאָמיע איז נאָר דער רעזולטאַט פון דעם שטרעבען פון די קריסטליכע פעלקער צו האַלטען די אידען אָפּגע-

זונדערט פון זיי אום זיי זאָלען ניט שאַדען דעם קריסטענטום. די אידען זעלבסט אָבער פּראָטעסטירען ענערגיש געגען דיזער אָפּזונדערונג און שטרע-בען צו אַסימילאַציאָן". די צייט אָבער האָט בעוויזען ריסער'ס טעות. זי האָט בעוויזען, דאָס די אידישע אויטאָנאָמיע איז דער רעזולטאַט פון דעם אידישען נאַציאָנאַל-געפיהל, וועלכער האָט אויפגעהאַלטען אין זיי דעם רעליגיאָנס-געפיהל.

די לאַנדטאַגען נעהמען זיך אָן פיר די אידען. ענדליך אָבער האָ-בין אָנגעהויבען צו בלאָזען נייע ווינטען אין דער דייטשער פּרעסע. אויך די לאַנדטאַגען פון איינינגע פּראָווינצען אין דייטשלאַנד זיינען געוואָרען מעהר ליבעראַל צו דער אידען-פּראַגע. אין דעם לאַנדטאַג פון די רהיינישע פּראָווינצען זיינען אַריינגעקומען פּעטיציאָנען פון איינינגע מוניציפּאַלי-טעטען, אַז מען זאָל געבען די אידען גלייכע רעכטען, וועלכע זיי האָ-בען דאָרט געהאַט שכון פון פריהער. דעם 16טען יולי 1848 האָט דער לאַנדטאַג אין דיסעלדאָרף אָנגענומען אַ רעזאָלוציאָן: בעטען דעם קעניג, אַז ער זאָל אָפּשאַפען אַלע בעשרענקונגען וועגען אידען און געבען זיי בירגער-רעכט און פּאָליטישע גלייכבערעכטיגונג מיט דער קריסטליכער בע-פעלקערונג. די רעגירונג אָבער האָט ניט געשענקט קיין אויפמערקזאַמקייט דער רעזאָלוציאָן פון דיסעלדאָרפער לאַנדטאַג. אין אָנפאַנג פון 1845 האָבען איינינגע בירגער געבעטען דעם לאַנדטאַג, אַז ער זאָל נאָך אַמאָל אויפ-הויבען די אידען-פּראַגע און פאָדערן פון דער רעגירונג אידישע גלייכבערעכ-טיגונג. דיזען מאָל האָט די רעגירונג נאָכגעגעבען די פאָדערונג פון לאַנדטאַג און האָט אָפּגעשאַפט די בעשרענקונגען פון אידען און האָט זיי געגעבען בירגערליכע און פּאָליטישע רעכטען (מערץ 1845). נאָכדעם האָבען פיעלע אַנדערע לאַנדטאַגען געפאָדערט גלייכע רעכטען פיר אַלע אידען אין פּריי-סען, אויך פיר די פּראָווינצען, וואָס האָבען פריהער געהערט צו פּוילען. אַן אויסנאַהמע האָט געמאַכט די זאַקסישע פּראָווינץ, וועלכע האָט זיך אויס-געצייכענט מיט איהר רעאַקציאָנערען גייסט. די רעגירונג פון איהר זייט האָט געענטפערט, דאָס דער קעניג געפיגט עס פיר אונמעגליך צו געבען אידען פּאָליטישע רעכטען. אין פריהלינג פון 1847 האָט די רעגירונג צו-זאַמענגערופען פאָרשטעהער פון אַלע לאַנדטאַגען אום צו בעאורטיילען דעם נייעם פּראָיעקט וועגען אידישער גלייכבערעכטיגונג. די דעבאַטען האָבען קלאָר געצייגט, דאָס די רעגירונג איז נאָך אַלץ געגען געבען אידען גלייכע רעכטען. די מיניסטאָרען אייכהאָרז און טילע האָבען געזאָגט, דאָס די אידען קענען בשום אופן ניט זיין קיין ריכטיגע דייטשע בירגער,

ווייל זיי טראָגען זיך אימער מיט׳ן געדאַנק אויפצושטעלן אַן אייגענע מלוכה אין ציון. די אידען צוזאַמען מיט אייניגע ליבעראַלע קריסטען האָבען שטאַרק פּראָטעסטירט געגען אַזא רעאַקציאָנערע שטעלונג אין דער אידען־פּראָגע, און ענדליך איז אָנגענומען געוואָרען דאָס געזעץ וועגען די אידען אין פּרייסען. דיזע קאָנסטיטוציאָן האָט געהאָט איהר צוועק צו פערבעסערן דעם עדיקט וועגען אידען אין 1812. אָבער זי איז געווען פול מיט אויסנאַהמען, וועלכע האָבען בעשרענקט די אידישע גלייכבערעכטיגונג. אַזוי צ. ב. האָבען אידען ניט געטאָרט פערנעהמען וועלכע עס איז שטעלעם אין דער פּאָליציי, אין געריכטס־הייזער, אין אוניווערזיטעטען, אין דער אַרמעע. זיי איז נאָר געגעבען געוואָרען פּריוילעגיעס אין אייגאָרדנען זייערע רעליגיעזע געמיינדעס, ערוועהלען זייערע רבנים און שול־בעאַמטע. זיי האָבען ניט געהאט קיין רעכט אָנצוייל צו נעהמען אין די וואַהלען פון לאַנדטאג. אין באיערן, וואו עס האָבען זיך געפונען לערך 60,000 אידען, האָבען נאָך אין יענער צייט געהערשט די אלטע אידישע געזעצען מיט דער שטרענג צו פערקלענערן מעהר און מעהר זייער צאָהל. נאָר אין דעם טייל פון באיערן, וואָס איז צוגעקומען נאָך נאַפּאָלעאָן׳ס מפלה, האָבען א קורצע צייט די אידען נאָך געהאט גלייכע רעכטען, וועלכע זיי האָבען ערוואָרבען פון דער פראַנצויזישער רעגירונג. אָבער ד׳ באיעריש רעגירונג האָט באלד אָנגעהויבען אָפּצונעהמען פון זיי דיזע רעכטען. אין אפריל 1819 האָבען די אידישע פּאָרשטעהער אין באיערן געבעטען פון דער רעגירונג, אז מען זאָל זיי געבען גלייכע רעכטען. געגען דיזער ביטע זיינען אַרויס די מיניסטעריאַלע סוחרים און האָבען פערלאַנגט, אז מען זאָל ניט געבען די אידען קיין רעכטען, וויל זיי וועלען זיי שאַדען מיט זייער קאָנקורענץ. עס איז ערשינען א ווערק פון פּראָפעסאָר ליפּס, אין וועלכען ער ערקלערט די אורזאַכען, וואַרום אידען זיינען אזוי פערהאַסט ביי די קריסטען. די הויפּט אורזאַכען דערפון זיינען, נאָך זייז מיינונג, די אָפּגעזונדערטקייט פון די אידען אין זייערע מנהגים און זייער אייגענווערצעלטער נאַציאָנאַלגעפיהל. ער דריקט אָבער אויס די מיינונג, דאָס וועו מען זאָל זיי געבען גלייכע רעכטען, וואָלטען זיי זיך דאָך לסוף אסימילירען מיט די דייטשען (1819).

די פעטיציאָן, וואָס די אידען האָבען דערלאַנגט צו דער רעגירונג, האָט געמאַכט א גוטען איינדרוק אויף׳ן לאַנדטאג און עס איז בעשטימט געוואָרען, אז מען זאָל פערהאַנדלען וועגען דיזער פראָגע. דער קעניג האָט געגעבען דערצו זיין הסכמה, און האָט פערשפּראָכען, דאָס דער מיניסטער פון אינערן וועט אין גיכען זיך בעשעפטיגען מיט דיזער פראָגע. אָבער די

שונאי ישראל האָבען געזומען מאכען פאַניאָמען, אום דערמיט צו צייגען, אז דאָס פאַלק איז געגען געבען אידען גלייכע רעכטען. די אידישע פיינד האָבען זייער ציל דערגרייכט: די רעווידירונג פון דעם אַלטען געזעץ איז אָפּגעלעגט געוואָרען אויף אן אונבעשטימטער צייט. ענדע פון 1821 האָבען די באַיערישע אידען וויעדער דערלאַנגט א פעטיציאָן וועגען פולע רעכטען. דער לאַנדטאג האָט אויך אָנגענפרעגט ביי דער רעגירונג, וועט וועט זי זיך שוין ענדליך נעהמען צו לעזען די אידען־פראָגע. אָבער די רעגירונג האָט געענטפערט, דאָס די צייט איז נאָך ניט געקומען דערצו; זאָלען די אידען וועלען מעהר ציוויליזירט ווען געבילדעט, דאן וועט זיין די גע־ווינשטע צייט צו לעזען די אידען־פראָגע.

די אידען האָבען געפאַלגט דעם ראַט פון דער רעגירונג: זיי האָבען זיך געזומען ציוויליזירען, בילדען. עס האָט זיך אין א קורצער צייט צווישען זיי בעוויזען א גרויסע צאָהל יוריסטען, דאָקטוירים און אינזשעניערען, אָבער אַלע שטעלעס זיינען געווען פערנומען מיט קריסטען און דער איד איז ניט צוגעלאָזען געוואָרען צו קיין אמט. אין 1831 האָבען די אידען וויעדער אריינגעגעבען א פעטיציאָן וועגען געבען זיי גלייכע רעכטען. אין זייער ביטע האָט געפאַלגנגען א טאָן פון פראָטעסט:

„50 טויזענד אייגוואוינער פון לאַנד, וועלכע טראָגען אַלע לאַסטען און ערפילען אַלע בירגערליכע פליכטען גלייך מיט די קריסטליכע בירגער, זיינען בערויבט ניט נאָר פון בירגערליכע רעכטען, נאָר אויך פון די וויכטיגסטע, הייליגע מענשליכע רעכטען, בלויז דערפאָר, וויל זיי אנערקענען א רעליגיאָן, וועלכע איז די מוטער פון קריסטענטום... 50 טויזענד אייגוואוינער זיפצען אונטער דעם דרוק פון גרויזאמע און אונגערעכטע אויסנאַהמס־געזעצען, וועלכע מען האָט מיט 12 יאָהר צוריק הייליג פערשפראָכען אומצוענדערן און אָפּצושאפען. א רעכט, וואָס טאָר ביי קיין מענשען ניט צוגענומען ווערען, איז זיין רעכט צו האָבען א פאַטערלאַנד, צו עגטווילקלען זיינע גייסטיגע און פיזישע קרעפטען, בעזיצען אייגענטום, ערווערבען אן אָרט צום בעזעצען זיך, הייראטען, ערציהען קינדער און זיי איבערלאָזען בירושה א פאַטערלאַנד, אן אייגענעם ווינקעלע, און געזיכערטע מענשליכע רעכטען; אָבער דאָרט, וואו מען בעפעהלט זיי צו פערקלענערן די צאָהל פון פאַמיליעס, וואו עס איז זיי פערבאָטען צו פערמעהרען זיך און זייער וואוין־רעכט איז בעשרענקט בלויז אויף אייניגע ערטער — דאָרטען האָבען אונזערע קינדער ניט קיין פאַטערלאַנד, קיין אייגענטום, קיינע פראָפעסיאָנען; דאָרטען זיינען זיי פעראורטייליט צו בלייבען אונפערהייראט,

זיך אָפּצוזאָגען פון פּערזענליכע רעכטען און פאַמיליען־רעכטען, צו אונטער-
געהן פיזיש און מאָראַליש" . . .

דער לאַנדטאַג האָט אָנגענומען אַ רעזאָלוציאָן צו פאָדערן פון דער רע-
גירונג, אַז זי זאָל זיך נעהמען וואָס גיכער צו לעזען די אידען־פראַגע. עס
זיינען געווען אַפילו אַזעלכע, וואָס האָבען געפאָדערט פון די אידען, אַז זיי
זאָלען זיך אָפּזאָגען פון תלמוד און איבערנייטען זייער טאָג פון רוה פון
שבת אויף זונטאָג, אָבער די מעהרהייט האָט פערוואָרפען דיזע אונגערעכטע
פאָדערונג, און די רעגירונג האָט פערשפּראָכען צו נעהמען זיך אין גיכען
לעזען די אידישע פראַגע. זי האָט אָבער געפונען אַן אויסוועג ווי אָפּצו-
שטופּען די לעזונג פון דער פראַגע אויף אַן אונבעשטימטע צייט. ווייל די
אידען זיינען אין רעליגיעזער הינזיכט געווען געטיילט אין אָרטהאָדאָקסען
און רעפאָרמירטע, האָט די רעגירונג בעשלאָסען פריהער צו זעהן, אויב עס
איז מעגליך צו רעאָרגאַניזירען די אונאייניגע אידישע געמיינדעס. דאָס
איז נאַטירליך נאָר געווען אַ בעקוועמער אויסרייד. נאָר די רעגירונג האָט
געמאַכט דעם אָנשטעל, דאָס זי בעקימערט זיך שטאַרק וועגען דער אונאיי-
ניגקייט צווישען אידען. אין אָקטאָבער 1835 האָט דאָס מיניסטעריום פון
אינערן פערנאַנדערגעשיקט אַ צירקולאַר צו אַלע פּראָווינציעלע רעגירונגען,
אין וועלכען עס איז אָנגעוויזען געוואָרען, דאָס עס איז נעטיג צוזאַמענצו-
רופען אין אַלע בעצירקען פון דעם קעניגטום אידישע „קירכליכע פערזאַמ-
לונגען", אום פעסטצושטעלען אַן איינהייטליכע אַיינריכטונג פון די אידישע
געמיינדעס און פעראייניגען זיי אונטער דער „קירכליכער מאַכט", וועלכע
שטעהט אונטער דער קאָנטראָל פון דער רעגירונג.

אין אָנהויב פון 1836 זיינען ערוועהלט געוואָרען איבער 400 דעלע-
גאַטען פון די אידישע געמיינדעס אין באַיערן, וועלכע האָבען אָפּגעהאַלטען
זייערע זיצונגען אין פערשיידענע שטעדט. די רעגירונג האָט פאָרגעלעגט
פאַר די פערזאַמעלטע דעלעגאַטען פערשיידענע פראַגען, אונטער אַנדערע
אויך אַזעלכע, ווי: צי אָנערקענט די אידישע רעליגיאָן דעם פּרינציפּ פון
דער הייליגער דריי־אייניגקייט, וועלכע איז געגרינדעט אויף תורת משה (?);
וואָס מיינט דער איד אונטער'ן נאָמען „שבת־גוי"? איז די תלמודישע
אויטאָריטעט הייליג פיר אידען? קענען די אידען ענדערן זייער טאָג פון
רוה פון שבת אויף זונטאָג? אין וואָס בעשטעהען די אידישע דאָגמאַס
(עקרי הדת)? קען מען ניט אָפּשאַפען די צוויי־טעגיגע ימים טובים (שני
ימים טובים של גליות) און בעשטימען נאָר איין טאָג, ווי עס איז
בעפוילען אין דער ביבעל? וואָס ערוואַרטען די אידען פון אַ משיח? — דיזע

פראגען האבען ארויסגערופען שארפע דעבאטען צווישען די ארטהאדאקסען און די רעפארמירטע. אייניגע האבען אנערקענט נאר דריי עקרי הדת פון ר' יוסף אלבו (בעל העקרים), מציאות ה' תורה מן השמים און שכר ועונש: אנדערע האבען זיך געהאלטען פעסט אן דעם רמ"ב"ם דרייצעהן אני מאמין"ס. איבערהויפט זיינען געווען היים די דעבאטען וועגען משיח. די ארטהאדאקסען האבען ערקלערט, דאס דורך ס' משיח האפען די אידען צוריק אויפצושטעלען זייער אלטע מלוכה אין ציון, און די רעפארמירטע האבען אפגעלייקענט, דאס אידען זיינען נאך יעצט א פאלק, און דעריבער וועלען זיי קיינמאל ניט צוריק הערגעשטעלט ווערען אלס פאלק אין ציון. עס זיינען אויך געווען שטארק פערשיידען די מיינונגען וועגען דער אויטאריטעט פון תלמוד; אבער אין דער פראגע פון שבת האבען אלע איינגעשטימט, דאס מען טאר ניט פערבייטען איהם אויף זונטאג. די רעגירונג האט געצוויגען פיר זיך נוצען פון דער פערשיידענהייט אין רעליגיאן צוווישען די אידען און האט געענטפערט, דאס פריהער מוזען זיך די אידען אייניגען אין די רעליגיעזע פראגען און דאן וועט זי וויסען וואס פיר רעכטען צו געבען זיי (1837). מיט אייניגע יאהר שפעטער (1845) האבען די אידען אין באיערן וויעדער אנגעהויבען שטורמען דעם לאנדטאג מיט זייערע פעטיציאנען. אין לאנדטאג האט דאמאלס געהערשט א ליבעראלער גייסט, אבער די רעדע פון דעם בעוואוסטען טהעאלאג דעלינגער האט פערדארבען די גוטע שטימונג פון לאנדטאג און עס איז בעשלאסען געווארען צו פארערן פון דער רעגירונג נאר אייניגע ענדערונגען אין דער געזעצגעבונג וועגען די אידען. אבער די רעגירונג האט אלץ אפגעלעגט די פערהאנדלונג וועגען דעם, און אזוי איז עס פערבליבען ביז דער רעוואלוציאן פון 1848.

דער שטרייט צווישען רעליגיאן און פאליטיק אין באדען. אין באדען האבען זיך דאמאלס געפונען איבער 20 טויזענד אידען, נאר א קלייניע צאהל פון זיי האט געהאט בירגער־רעכט; די גרויסע מאסע, וועלכע איז בעשטאנען פון קלייניע סוחרים, האט קיין בירגער־רעכט ניט געהאט. די פעטיציאנען פון די אידען צו פערבעסערן זייער לאגע און געבען זיי גלייכע רעכטען, ווי די קאנסטיטוציאן האט געפאדערט, זיינען פערווארפען געווארען דורך די מיה פון די יזדאפאבען, וועלכע האבען ערקלערט דעם פאלק, דאס כל זמן די אידען וועלען זיך פעסטהאלטען אן זייער נאציאנאליטעט און זייער רעליגיאן קענען זיי ניט זיין קיין אמת'ע דייטשע בירגער און קענען זיך ניט אסימילירען מיט'ן דייטשען פאלק (1830). אין יוני 1831 איז וויעדער פערהאנדעלט געווארען די אידען־פראגע אין

לאַנדטאָג. דער לאַנדטאָג האָט אָנגענומען א רעזאָלוציאָן, דאָס די אידען קענען בעקומען גלייכע רעכטען מיט קריסטען נאָר דאָן, וועז זיי וועלען זיך בעפרייען פון יודענטום. דערוויף האָבען די אידען געענטפערט, דאָס עס איז זעהר ניט מאַראַליש צו האַנדלען מיט דער רעליגיאָן אום צו בעקומען דערפאָר גלייכע רעכטען. די רעליגיאָן איז א זאַך פון דעם געוויסען פון יעדען אינדיווידואום. אָבער די רעגירונג איז געבליבען ביי איהר בעשלוס. אין 1833 זיינען די באַדענער אידען איבער־א־נייס געקומען מיט א פּעטיציאָן צום לאַנדטאָג וועגען גאָבען זיי גלייכע רעכטען. די פּעטיציאָן איז פערפאַסט געוואָרען פון גבריאל ריססער. אין דער ביטשריפּט ערקלערט דיזער גרויסער פּובליציסט פון יענער צייט, דאָס אין דער אידישער מאַראַל, אין די אידישע דאָגמאַס און אין די אידישע רעליגיעזע צערעמאָניעס איז גיטא קיין זאַך, וואָס זאָל זיין געגען דער ציוויליזאַציאָן פון דער נייער צייט. וואָס אָנבעטרעפט דעם נאַציאָנאַל־געפיהל האָבען די אידען שוין לאַנג אויפגעגעבען זייערע האָפענונגען צו וויערען צוריק א נאַציאָן מיט אַן אייגענער ממשלה. נאָך לאַנגע דעבאַטען האָט דער לאַנדטאָג אָנגענומען דעם בעשלוס צו רעקאָמענדירען דער רעגירונג נאָכצוגעבען דעם וואונש פון די אידען. אָבער דאָס אונטער־הויז האָט דיזען בעשלוס פערוואָרפען. די אונצופרידענע אידען האָבען דערלאַנגט נייע פּעטיציאָנען אָהן רעזולטאַטען. ערסט אין 1846 האָט דאָס אונטער־הויז כיום 36 געגען 18 שטימען אָנגענומען די רעזאָלוציאָן — רעקאָמענדירען דער רעגירונג צו בעטראַכטען די אידישע ביטע וועגען גלייכע רעכטען. דיזע „בעטראַכטונג" פון דער אידישער פראַגע האָט זיך געצויגען ביז דער רעוואָלוציאָן פון 1848.

אידישע גלייכבערעכטיגונג אין אַנדערע דייטשע שטאַטען. אין קורהעססען האָבען די אידען (20,000 נפשות) בעקומען גלייכע רעכטען אין 1883. אָבער די, וואָס האָבען זיך בעשעפטיגט מיט געלט־פערליהען, און קליינע סוחרים זיינען געווען אויסגעשלאָסען. די געביטענדע אידען האָבען באַלד אָנגעהויבען צו בעקומען רעגירונגס־שטעלעס אלס יוריסטען, פּראָפעסאָרען, און זאָגאָר אין דער ארמעע זיינען בעשטימט געוואָרען אידישע אפיצערען. ווירטטעמבערג האָט אין 1828 אָנגענומען א געזעץ, וועלכעם האָט געהאַט דעם צוועק צו ערציהען בעסערע אידען און מאַכען זיי פעהיג צו בעקומען פולע רעכטען. לויט דיזען געזעץ איז אידען געווען פערוועהרט דער קליין־האַנדעל אוז פערלייהען גלעט אויף צינזען. אין מאי 1836 האָט דער לאַנדטאָג בעטראַכט און פערהאַנדעלט אידישע פעטיציאָנען אוז האָט בעשלאָסען צו רעקאָמענדירען דער רעגירונג, אז זי

זאל געבען אלע אידען פולע בירגער־רעכטען. אבער די רעגירונג האט זיך דערמיט ניט געאיילט. זי האט געוואלט אפווארטען ביז עס וועלען אריבער די 20 יאהר, וואס זי האט בעשטימט פיר די אידען, אז זיי זאלען זיך צייגען צו זיין ווערט צו בעקומען דיזע רעכטען. אבער דערווייל איז אנגעקומען די רעוואלוציאן פון 1848. דאמאלס האבען די פעלקער ניט געווארט, אז מען זאל זיי געבען רעכטען, נאר זיי האבען אליין געמומען זייערע מענשליבע רעכטען.

אין זאקסען זיינען געווען ניט מעהר ווי 800 אידישע נפשות. דיזע זיינען געווען שרעקליך בעשרענקט אין זייערע רעכטען. מען האט ניט צוגעלאזען א אידיש קינד אפילו זיך לערנען וועלכע עס איז ארבייט. אין 1835 האט דער קעניג זעלבסט געמוזט געבען אן ערלויבנים, אז מען זאל צולאזען א אידישען אינגעל זיך לערנען שניידערייי. שפעטער, וועז דער ליבעראלער גייסט איז געווארען מעהר פאפולער, האבען די אידען אנג געהויבען צו שיקען פעטיציאנען צום לאנדטאג וועגען גלייכע רעכטען. פראפעסאר קרוג און פרינץ יאהן האבען געשטיצט די אידען מיט זייערע וויכטיגע רעדעס. אין ביידע הייזער פון לאנדטאג איז אנגענומען געווארען א רעזאלוציאן צו בעטען די רעגירונג שאפען רעפארמעס אין דער אידישער געזעצגעבונג און פערבעסערן זייער לאגע דורך גלייכבערעכטיגונג. עס איז דאמאלס (1838) ערלויבט געווארען די אידען צו בויען סינאגאגען אין דרעזדען און אין לייפציג. אבער די אידישע געמיינדעם האבען ניט געהאט קיין רעכט אויפצונעהמען נייע מיטגלידער אין די סינאגאגען פון אנדערע שטעדט. עס זיינען נאך פערבליבען פיר זיי פיעלע בעשרענקונגען: א איד האט ניט געטארט האנדלען מיט קלייניגקייטען, האלטען א רעסטאראנט, אן אפטייק. די צאהל פון אידישע בעלי מלאכות איז געווען בעשרענקט אויף 30 פיר בייד שטעדט — דרעזדען און לייפציג. די נייע ארדנונג איז געווען ניט פיעל בעסער פון דער אלטער. דער פערבאט, וואס האט פערווהרט אידען פון אנדערע ערטער אריינצוקומען אין לייפציג אפילו אויף א קורצע צייט, האט אנגעמאכט א גרויסען לארם אין פראנצויזישען פארלאמענט, וועז א איד פון א רייכער פראנצויזישער פירמע איז ניט אריינגעלאזען געווארען אין לייפציג, וואו ער האט געדארפט פערבריינגען א קורצע צייט צוליב א געשעפט. די אידען זעלבסט פון לייפציג האבען אנגעהויבען צו באמבארדירען דעם לאנדטאג אונטער דער לייטונג פון דעם לייפציגער רב ר' זכריה פראנקעל (1843—1846).

ניט בעסער איז עס געווען מיט 12 טויזענד אידען אין האַנגאָ-ווער. די אידען זיינען דאָרט געווען געצוואונגען צו צאָהלען, ווי אין די אַלטע צייטען, דאָס פערעכטליכע „שוץ-געלט" כמעט ביז דער רעוואָלוציאָן פון 1848.

אין מעקלענבורג-שווערין האָבען די רעאַקציאָנערע גוטס-בעזיצער ניט צוגעלאָזען צו קיין רעפאָרמע ביז דעם יאָהר 1848. אייניגע פון די דייטשע הערשאַפטען האָבען זיך ערלויבט זאָגאַר צו מאַכען

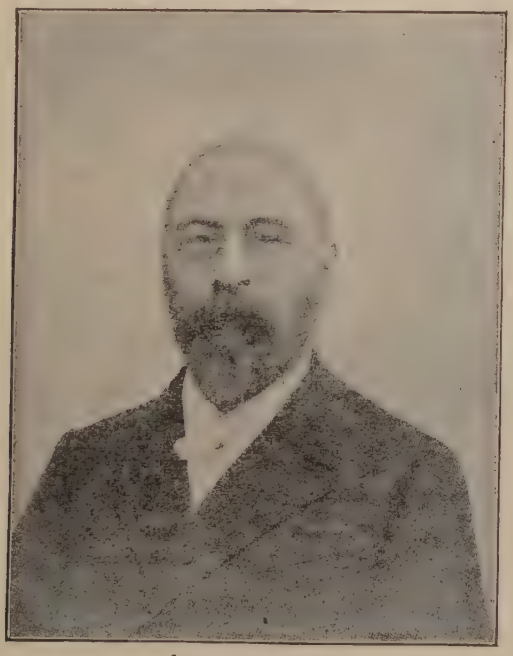

זכריה פראַנקעל.

רעפאָרמעס אין אידישען רעליגיעזען דינסט. דער גרעסטער טייל פון זיי האָט געזוכט צו צווינגען די אידען טאָן דאָס, וואָס זיי ווילען ניט. פרייסען האָט ניט ערלויבט די אידען צו האַלטען רעדעס אין די שולען אין ריינער דייטשער שפּראַך. זאַקסען-וויימאַר האָט געצוואונגען די אידען צו גע-ברויכען די דייטשע שפּראַך אין זייערע רעדעס. דער גרויסער פּאָעט גאָטהע איז דאַמאָלס אַרויס אָפען געגען געמישטע הייראַטען, ווייל דערמיט וואָלט, נאָך זיין מיינונג, צושטערט ווערען דער עכטער מאָראַלישער גע-

פיהל אין די קריסטליכע פאמיליעס. אן אמת־קריסטליכער פאסטאר דארף זיך בעסער אפזאגען פון זיין אמט, איידער ארויפהרען א אידיש טאכ־טער אין דער קירכע אין דעם נאמען פון דער היליגער דרייאיניגקייט.

ב. די רעליגיעזע רעפארמע אין דייטשען יודענטום.

די פראקטישע זייט פון דער רעפארמע; דער „טעמפעל־קאמף" (1815—1823). ווי מיר האבען פריהער געזעהען האט דער קאמף פיר עמאנציפאציאן געפיהרט צו דער שמד־עפידעמיע. דאס האט אפגעשרא־קען די פארשטעהער פון דייטשען יודענטום, אין זיי האבען זיך גענומען צו רעפארמירען דאס יודענטום, געבען איהם אן אויסערליכען גלאנץ און דערמיט צויהען די יוגענד צו דער אידישער רעליגיאן, און צוזאמען מיט דעם אין גאנצען אפשאפען דעם נאציאנאל־געפיהל, וועלכער איז געווען ווי א דאך אין די אויגען פון די שונאי ישראל. דעם ערכטען גרונדשטיין צו רעפארמע האט געלעגט יאקאבסאן. ער האט אין בערלין געגרינדעט א געבעט־הויז, וואו די תפלות זיינען געווען אין דער דייטשער שפראך, אויך די רעדעס (דרשות) זיינען געהאלטען געווארען אין ריין דייטש. יאקאבסאן האט אויך אייניגעפיהרט די קאנפירמאציאן (בר־מצוה צערע־מאניע) פיר אינגלאך און מיידלאך. ביי דער קאנפירמאציאן פון זיין זוהן האט ער געהאלטען א הייסע רעדע וועגען די פרינציפיען פון יודענטום. דאך האט זיך זיין זוהן שפעטער ג'שמד'ט און איז געווארען א קאטאליישער גייסטליכער. דער באנקיר יעקב בעער, דער פאטער פון דעם בעריהמטען מוזיקער מעיערבעער, האט אויך אויסגעבויט א קלייניעם טעמפעל, אין וועלכען ער האט איינגעפיהרט רעפארמעם אין דעם רעליגיעזען דינסט. אבער דער קעניג פריעדריך דער 3טער האט פערמאכט יאקאבסאן'ס רעפארם־שול, וויל ער איז געווען יעדע ענדערונג אין רעליגיאן. ער האט געוואלט האבען אדער ארטהאדאקסישע אידען אדער משומדים.

די רעפארמאטארען האבען געגרינדעט א נייעם טעמפעל אין האמבורג, אין וועלכען דר. עדוארד קלי איז געווען דער הויפט־רעדנער און דער ראבינער. אבער די ארטהאדאקסישע געמיינדע האט צושיקט צירקו־לארען צו די אידען פון האמבורג און אלטאנא, אין וועלכע זיי האבען גע־פאדערט פון זיי ניט צו נעהמען קיין אנטייל אין רעפארמע און טאן אלעס מעגליכעם ניט צו לאזען זיי דורכפיהרען. יעדע פלענער. עס האט זיך וועגען דעם אויך פערפיהרט א ליטעראריש פאלעמיקע. א גרויסער תלמודיסט פון עלנאס, אלי עזר ליבערמאן, האט בעקומען די

מיינונגען פון 2 איטאַליענישע און 2 אונגאַרישע רבנים, דאָס על פי דין תורה מעג מען דאַוונען אויך אין אַנדערע שפראַכען, אויסער העברעאיש, און עס איז ניטאָ קיין איסור צו געברויכען וועלכען עס איז מוזיקאַלישען אינסטרומענט ביים דאַוונען. ליבערמאַן'ען האָט פיעל געהאָלפען דער אונגאַרישער רב אהרן חאָרין, אויך דער רב פון אָפען, ר' משה קוניץ, אַ מקובל, איז געווען פיר רעפאָרמע. דאַמאָלס האָט ליבערמאַן אָנגעשריבען 2 ווערק: „נוגה הצדק" און „אור נוגה" (1818), אין וועלכע ער האָט בעוויזען די נויטווענדיגקייט פון רעפאָרמע אַלס מיטעל צוצוציהען די יוגענד צו דער סינאַגאָגע. דערביי האָט ער בעוויזען, דאָס לויט דעם תלמוד האָבען די אידישע רבנים פון יעדען דור דאָס רעכט צו מאַכען נעטיגע רעפאָרמעס אין רעליגיאָן נאָך דעם גייסט פון דער צייט. געגען דיזער אַגיטאַציאָן זיינען די האַמבורגער רבנים אַרויס מיט אַ שטאַרקען פּראָטעסט אונטערגעשריבען פון 40 רבנים, וועלכע האָבען געצייגט דעם איסור צו מאַכען אין רעליגיעזען דינסט וועלכע עס איז רעפאָרמע. דער פּראָטעסט איז געדרוקט געוואָרען אונטער'ן טיטעל „אלה דברי הברית". צווישען די רבנים, וואָס האָבען איהם אונטערגעשריבען, זיינען געווען די בעריהמטע גאונים פון יענער צייט: ר' עקיבא איגר פון פּאָזען, ר' מרדכי בענעט פון ניקאָלסבורג און ר' משה סופר פון פּרעסבורג. דיזער לעצטער האָט בעוויזען, דאָס אַפילו די אידישע נגונים פון דאַוונען זיינען הלכה למשה מסיני. דער גאון ר' יעקב ליסא האָט געגעבען אַן עצה צו אַרבייטען געגען רעפאָרמע מיט דער הילף פון דער רעגירונג. געגען דיזע אַלע איז אַרויס דער רב ברעסלוי מיט אַ ווערק אונטער'ן נאָמען „חרב נוקמת" (1819), אין וועלכען ער האָט בעוויזען די וויכטיגקייט פון רעפאָרמע. די אַלע פּראָטעסטען פון די רבנים און זייערע חרמות האָבען גאָרניט געהאָלפען און די רעפאָרמע האָט זיך פערברייטעט אין פיעלע אַנדערע שטעדט, ווי: לייפּציג, קאַרלסרוהע און קאָפּענהאַגען. דער רעפאָרמאַטאָר ליבערמאַן האָט זיך גע'שמד'ט, און אַלס קאַטאָליק איז ער געוואָרען איינער פון דער סוויטע פון פּאַפּסט פּיוס דעם 9טען. עס ווערט דערצעהלט, דאָס זיין ברודער, אַ רב אין עלזאַס, איז געזעסען שבעה נאָך איהם, ווי נאָך אַ טויטען, און ער אַליין, ליבערמאַן, איז געקומען איהם מנחם אָבל זיין.

די בעגרינדער פון דער רעפאָרמאַציאָן. דער ציל פון די ערסטע אידישע רעפאָרמאַטאָרען איז געווען צו ענדערן די דעקאָראַציאָן אין די סינאַגאָגען און צו מאַכען די סינאַגאָגע עהנליך צו דער קירכע. דיזער ציל

האָט ניט געקענט מאַכען אַ פעסטען איינדרוק אויף דער אָרטהאָדאָקסיע. נאָך דעם, ווי די ערסטע רעפאָרמאַטאָרען זיינען אַראָפּ פון דער סצענע, אַ טייל איז אויסגעשטאָרבען און אַן אַנדער טייל איז אַריבער צום קריסטענ-טום, איז אַרויף אויף דער סצענע אַ נייער דור רעפאָרמאַטאָרען מיט טי-פערע שטרעבונגען — צו אַנאַליזירען און קריטיקירען די יסודות פון יו-דענטום און גרינדען איהם אויף מאָדערנע פרינציפּען. די גרינדער פון די-זער נייער רעפאָרמע זיינען געווען: גייגער און האָלדהיים.

א ב ר ה ם ג י י ג ע ר (1810—1874) איז אין דער יוגענד געווען אַ טיכטיגער תלמודיסט. שפּעטער האָט ער געענדיגט היידעלבערגער און באָננער אוניווערזיטעטען אַלס דאָקטאָר פון טהעאָלאָגיע און פילאָזאָפיע. צו 17 יאָהר האָט ער געשריבען אַ קריטישען פירוש אויף משניות. אַלס סטודענט האָט ער אָנגעשריבען אַ זעהר וויכטיגען בוך: „וואָס האָט מאַח-מעד גענומען פון יודענטום". גלייך ווי ער האָט געענדיגט די אוניווערזי-טעט איז ער ערוועהלט געוואָרען אַלס ראַבינער אין וויסבאַדען. ער האָט געמאַכט פיר זיין אויפגאַבע צו פעראייניגען דאָס יודענטום מיט דער איי-ראָפּעאישער קולטור. צו דיזען צוועק האָט ער אָנגעהויבען אַרויסצוגעבען זיין וויסענשאַפטליכע צייטשריפט פיר יידישע טהעאָלאָגיע" (1835). מיט דיזער צייטשריפט האָט ער זיך גענומען אויפוועקען דעם פערשלאָפענעם אידישען פערשטאַנד, אויפמונטערן דאָס אידישע האַרץ און צוגעבען איהם מוט צו ענטזאַגען זיך פון די אַלטע, פערשימעלטע מנהגים.

געגען דיזע שטרעבונגען איז אַרויס זיין אוניווערזיטעט־חבר ר' ש מ ש ו ן ר פ א ל ה י ר ש, מיט זיין בעריהמטען ווערק „19 בריף וועגען יודענטום", אַרויסגעגעבען אונטער'ן נאָמען „בן עוזיאל" (1836). אין דיזען ווערק האָט ער בעוויזען די וויכטיגקייט פון דער אידישער טראַדיציאָן, געגען וועלכער גייגער איז אַזוי שאַרף אַרויס. ער ערקלערט, דאָס הגם די אידען זיינען יעצט ניט קיין נאַציאָן, נאָר אַ רעליגיעזע גרופּע. מוזען זיי אָבער הייליג האַלטען זייערע געזעצען ביז זיי וועלען צוריק ווע-רען אַ נאַציאָן, און דאָס קען זיי ניט שאַדען דערווייל צו זיין אין דייטשלאַנד עכטע דייטשען, אין פראַנקרייך עכטע פראַנצויזען א. א. וו. אין אַן אַנדער ווערק מיט'ן נאָמען „חורב" בעווייזט ער, ווי אַזוי מען קען צופּאַסען דאָס לעבען צו דער תורה, וועלכע איז אַ נצחית, אייביג, און איהרע געזעצען קענען ניט און טאָרען ניט פערענדערט ווערען, ווי די געזעצען פון דער נאַטור. דער צוועק פון די אדישע רעליגיעזע צערעמאָניעס איז אַריינצובריינגען היי-

ליגקייט אין אידישען לעבען. מען דאַרף נאָר פערשטעהן דעם זין פון זיי, און דעריבער טאָר מען זיי ניט ענדערן.

אַזוי האָבען זיך דאַמאָלס געבילדעט אין דייטשען יודענטום צוויי פערשיידענע טהעאָריעס: איינע איז — דאָס די אידישע רעליגיאָן, ווי זי איז יעצט, איז אַ פּראָדוקט פון פערשיידענע ענדערונגען אין צייט און אין אָרט (גייגער'ס טהעאָריע); די אַנדערע (הירש'ס) — דאָס די אידישע רעליגיאָן איז אייביג, זי קען ניט און טאָר ניט געענדערט ווערען, און דעריבער דאַרף מען דאָס לעבען צופּאַסען צו דער רעליגיאָן און ניט ענדערן די רעליגיאָן און צופּאַסען זי צום לעבען. אום צו קענען דורכפיהרען די טהעאָריע פון רעפאָרמעס אין דער פּראַקטיק האָט גייגער געזוכט אַ גרויסע ראַבינער־שטעלע, ווייל זיין שטעלע אין וויסבאַדען איז געווען צו קליין פיר זיין צוועק. ווען דער דיין אין ברעסלאַו איז געשטאָרבען האָט גייגער געזוכט צו פערנעהמען זיין שטעלע. די געבילדעטע גבאים האָבען איהם איינגעלאַדען אויף אַ פּראָבע. אין זיין פּראָבע־רעדע, וועלכע ער האָט געגרינדעט אויף'ן פּסוק אין קהלת „דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת", האָט ער דורכגעפיהרט די אידעע, דאָס די פּרינציפּען פון יודענטום זיינען אייביגע, אָבער די פּראַקטישע רעליגיאָן ענדערט זיך מיט יעדען דור. די רעדע איז געווען אַ מייסטער־שטיק און די גבאים האָבען איהם ערוועהלט אַלס ראַבינער. אָבער דער ברעסלאַוער רב, ר' זלמן טיקטין, האָט ניט געוואָלט איהם האָבען אַלס דיין. עס איז געוואָרען אַ מחלוקה אין דער געמיינדע. מען האָט אָנגעפרעגט אַנדערע רבנים, אויב אַזאַ פּערזאָן ווי גייגער מיט רעפאָרמאַטאָרישע אידעען מעג זיין אַ רב. די תשובות זיינען געווען פערשיידען — פיעלע געגען און אייניגע פיר. דערווייל איז געשטאָרבען דער אַלטער טיקטין, און דאַמאָלס איז די געמיינדע צוטיילט געוואָרען אויף צוויי פּאַרטייען: די אָרטהאָדאָקסען האָבען ערוועהלט אַלס רב טיקטין'ס זוהן און די פרייע האָבען ערוועהלט גייגער'ן.

אין דער זעלבער צייט איז אַרויס אַ מחלוקה צוליב אַ רעפאָרמע אין האַמבורג. אין 1841, ווען די האַמבורגער רעפאָרם־געמיינדע האָט איבערגעבויט איהר טעמפּעל, איז דער רב, ר' יצחק בערנאַיס, אַרויס מיט אַ פּראָטעסט געגען זייער געבעט־בוך (סדור תפלות), אין וועלכען זיי האָבען אויסגעשטראָכען אַלע תפלות וועגען דער האָפנונג אויף אַן ערלעזער (משיח) און וועגען שיבת ציון, דאָס אויפלעבען פון אידישען פאָלק אין דער אַלטער היים, אין ארץ ישראל. עס איז געוואָרען צוליב דעם אַ גרויסע מחלוקה, וועלכע איז אָנגעקומען צום סענאַט. דיזער האָט

אנגענומען זיי זייט פון די רעפארמירטע. ביידע צדדים האבען זיך וועגען דעם געוועגדט צו רבנים. די אנטוואָרטען פון די רבנים זיינען געווען פערשיידען: אייניגע זיינען געווען פיר דעם נייעם סדור און אנדערע געגען. צווישען די געגנער איז אויך געווען דער בעריהמטער למדן און געלעהרטער ר' זכריה פראנקעל, דער דרעזדענער רב. ער האט געזאגט זיין מיינונג, דאס אייניגע זאכען מוזען וויידקליך רעפארמירט ווערען, אבער די האפנונג אויף משיח און שיבת ציון טאר מען ניט בעריהרען, ווייל דאס איז דער יסוד פון דער עקסיסטענץ פון דער אידישער אומה.

די פערטיפונג אין דער פראגע פון רעפארמאציאן האט בעשאפען פון אנפאנג פון די 40ער יאהרען א מעהר ראדיקאלע שטרעבונג, וועלכע איז געווען געריכטעט צו מאכען ענדערונגען אין תלמודישען יודענטום. צווישען די „איזראעליטישע בירגער" פון פראנקפורט אם מאין האט זיך דאן אנגעהויבען א בעוועגונג, וועלכע האט וויט אריבערגעשטיגען בערלין, האמבורג און ברעסלאו. די בעוועגונג איז ענטשטאנען אין דעם קרייז פון די פרייזינניגע, אין וועלכען עם האבען געשפילט די הויפט־רא־לע די לעהרער פון דעם אידישען גימנאזיום „פילאנטהראפין". אויסער פון דיזע לעהרער, מיכאל קרויזענאך, האט אניטירט פיר א נייעם „שולחן ערוך", וואס זאל זיין צוגעפאסט צו די פאדערונגען פון דער נייער צייט; און וועלכער האט זיך שפעטער גע'שמד'ט) געגרינדעט אין פראנקפורט א „בונד פון רעפארם־פריינד". די מיטגלידער פון דיזען פראיין האבען פראקטאמירט: דאס זיי אנערקענען ניט די אויטאריטעט פון תלמוד און דאס זיי גלויבען ניט און ווילען ניט קיין גואל (א משיח), וועלכער זאל זיי בריינגען צוריק אין ארץ ישראל. אויסער דעם האבען זיי בעשלאסען אפ־צושאפען „מילה" צווישען די מיטגלידער פון זייער פראיין. עם האבען אנגעהויבען אנקומען פראטעסטען געגען דעם אפשאפען פון „מילה" פון פיעלע רבנים, ארטהאדאקסישע און רעפארמירטע. אונטער די געגנער פון אפשאפען מילה איז אויך געווען דער גרויסער אידישער געלעהרטער צונץ. אלע רבנים האבען געפאדערט, דאס דער פאטער, וואס איז ניט מל זיין קינד, זאל אויסגעשלאסען ווערען פון דער אידישער געמיינדע. דער סוף איז געווען, דאס דיזער פראיין איז אונטערגעגאנגען.

דער צווייטער רעפארמאטאר נאך גייגער'ן איז געווען ש מ ו א ל הא לד הי ם (1806—1860) פון קעמפען. ער איז געווען א גרויסער

תּלמודיסט און האָט אויך געענדיגט אַן אוניווערזיטעט. ער איז געוואָרען אין 1840 אין שוועריז הויפּט־ראָבינער פון משקלענבורגער אידען. ער האָט געוואָלט איינפיהרען א נייעם סדור און נאָך אַנדערע רעפֿאָרמען. אָבער די ארטהאָדאָקסען האָבען עס ניט דערלאָזען. אין 1843 איז ער אַרויס מיט א ווערק „וועגען דער אויטאָנאָמיע פון רבנים". אין דיזען ווערק האָט ער פֿאַרגעשלאָגען א רעפֿאָרמע אין יודענטום אויף דיזע יסודות: אידען זיי־נען מעהר קיין נאַציאָן ניט, דעריבער האָבען אַלע פֿאָליטישע און ציוויל־ע געזעצען פון אמאָל יעצט קיין אורזאַך ניט צו עקסיסטירען; דעריבער מוזען אין אַלע געזעצען פון חתונות, גט'ען, שבת, אַלס טאָג פון רוה ביי אידען, זיין אונטערוואָרפען אונטער די אַלגעמיינע געזעצען פו לאַנד. און דאָס מיינט אויך, נאָך זיין מיינונג, דער כלל פון תּלמוד „דינא דמלכותא דינא", ד. ה. די געזעצען פון לאַנד מוזען זיין אויך די געזעצען פיר אידען. דער צווייטער יסוד איז: ווי באַלד אידען האָבען ניט קיין אייגען לאַנד, דאַרפען אַלע אַלטע געזעצען, וואָס האָבען א שייכות צו ארץ ישראל, אָפּ־געשאַפט ווערען. אזוי האָט האַלדהיים געוואָלט מיט איין מאָל אָפּשא־פען אַלעם, וואָס האָט אויפגעהאַלטען די עקסיסטענץ פון אידישען פאָלק אין פערלויף פון טויזענדער יאָהרען אין דער גאַנצער גלות־צייט. זעהר שוואַך האָבען די רבנים פון יענער צייט געענטפערט אויף זיין פֿראַגע. דער בעסטער ענטפער איז געווען פון ר' זכריה פראַנקעל, דאָס נאָך האַלל־היים'ס אידעע קומט אויס, דאָס אַנטיוכוס הרשע און דער צורר היהודים אדריאַנוס, וועלכע האָבען געוואָלט פערטיליגען די אידישע נאַציאָן, זיינען געווען צדיקים און די מאַקאַבעער און ר' עקיבא, וועלכע האָבען געשטרי־טען פיר אידישע נאַציאָנאַליטעט, זיינען געווען פערברעכער.

דאָמאָלס איז אַרויס לודווינ פילippסאָן, דער רעדאַק־טאָר פון „די אַלגעמיינע צייטונג דעס יודענטהומס", מיט א פּראָיעקט, דאָס עס זאָל געגרינדעט ווערען אַן „אספת רבנים", וועלכע זאָל בעשליסען וואָס עס זאָל געטאָן ווערען פיר רעפֿאָרמע און וואָס ניט. דיזע אספה זאָל זיין א שטענדיגע אינסטיטוציאָן פיר דיזען צוועק. דער פּראָיעקט איז אַנ־גענומען געוואָרען און אין יוני 1844 איז צוזאַמענגעפֿאָהרען אַן אספת רבנים אין ברוינשווייג. צווישען זיי האָבען זיך געפונען גייגער, האַלל־היים, פילippסאָן און סאַלאָמאָן. די אספה האָט בעשלאָסען: 1) אַנ־צונעהמען דעם בעשלוס פון פּאַריזער סנהדרין, דאָס די רעגירונגס־געזעצען שטעהען העכער פון די ספּעציעלע אידישע געזעצען; 2) עס ווערען ער־לויבט געמישטע הייראָטען, אויב די רעגירונג ערלויבט, דאָס די קינדער

פון די הייראַטען זאָלען ערצויגען ווערען אין יודענטום; 3) אַנערקענען דעם סדור תפֿלה פון האָלדהיים און אָפּשאַפֿען „כל נדרי". באָלד ווי דער בע-שלום איז בעקאַנט געוואָרען זיינען ארויס מיט א שארפען פראָטעסט גע-גען איהם 116 רבנים פון פערשיידענע לענדער. זייערע מיינונגען וועגען דעם זיינען געדרוקט געוואָרען אין א בעזונדער בוך „תורת הקנאות" פון ר' עקיבא לעווען פון אמסטערדאם (1845).

די צווייטע אספה פון רבנים איז פאָרגעקומען אין פראַנקפורט אין יולי 1845. דעם מאָל איז ר' זכריה פראַנקעל אויך געווען צווישען די רבנים. עס איז פערהאַנדעלט געוואָרען די פראַגע: אויב דאָס אידישע געזעץ פאָ-דערט, אז די תפֿלות מוזען זיין נאָר אין העברעאיש, און אויב דאָס איז ווירק-לִיך נעטיג צו דער אונטערהאַלטונג און בעשיצונג פון יודענטום. דערויף האָבען אַלע געענטפערט איינשטימיג, דאָס דער תלמוד ערלויבט מתפֿלל זיין אויף וועלכער שפּראַך מען וויל (תפֿלה נאמרת בכל לשון). ביים לע-זען די צווייטע פראַגע זיינען פאָרגעקומען הייסע דעבאַטען: גייגער איז געווען פון דער מיינונג, אז דאָס יודענטום וועט גאָר ניט ליידען דערפון, וואָס די תפֿלות וועלען זיין אין אַנדערע שפּראַכען. פראַנקעל אָבער איז בעשטאַנען דערויף, דאָס די העברעאישע שפּראַך איז א זעהר וויכטיגער עלעמענט אין דער אידישער רעליגיאָן. דער היסטאָריקער יאָסט האָט גע-שטיצט פראַנקעל'ס מיינונג. וועגן מען האָט געמומען אָפּשטימען די פרא-גע זיינען געווען 18 שטימען פיר גייגער'ס מיינונג און 12 פיר פראַנקעל'ס. דאָן האָט פראַנקעל פערלאָזען די פערזאַמלונג און האָט מיט א בריף גע-געבען צו וויסען דעם פּרעזידענט פון דער אספה, דאָס ער האָט מעהר ניט צו טאָן מיט דער אספה. נאָכדעם איז מען צוגעטראָטען צו דער פראַגע, אויב די משיח-אידעע זאָל פערבליבען אין די תפֿלות. עס איז בעשלאָסען געוואָרען, דאָס די משיח-אידעע דאַרף פערנעהמען א וויכטיגען אָרט אין די אידישע געבעטען, אָבער אָהן שום נאָציאָנאַלער און פּאָליטישער טענדענץ. די שבת-פראַגע איז אָפּגעלייגט געוואָרען אויף'ן קומענדען צוזאַמענפאָהר פון די רבנים, וויל די רבנים זיינען ניט געווען פאָרבערייטעט צו דעבא-טירען וועגען דעם. די דריטע אספה פון די רעפֿאָרם-רבנים איז פאָרגע-קומען אין ברעסלאָו אין יולי 1846. אויף דיזער פערזאַמלונג האָט מען פער-האַנדעלט גייגער'ס פאָרשלאָג וועגען ערלויבען אייניגע מלאכות צו טאָן אום שבת, אָבער מען איז צו קיין בעשלום ניט געקומען, און מען האָט אָפּגעשאָפט די טעג יום טוב, וואָס שטעהען ניט אין דער תורה (יו"ט שני של גליות), ד. ה. אָנשטאָט צו פיערן צוויי טעג די ערסטע און לעצטע טעג

פּסח, צווישן טעג שבועות, צווישן טעג די ערסטע טעג סוכות און די אַנדערע, זאָל מען נאָר פייערן צו איין טאָג, ווי עס איז געשריבען אין דער תורה. די אספת רבנים האָבען געציילט, דאָס די רבנים קענען ניט מאַכען קיין ראַדיקאַלע רעפֿאָרמעס. גייגער זאָלבסט האָט אין פּראַקטיק קיין וויכטיגע רעפֿאָרמעס ניט געמאַכט אין זיין געמיינדע, און דעריבער האָבען זיך די געמיינדעס זאָלבסט געזומען צו דיזער ארבייט. די ערסטע דערצו איז געווען די בערלינער אידישע געמיינדע.

דער נייער קעניג פּריעדריך ווילהעלם דער 4טער האָט זיך ניט געמישט אין אידישע רעליגיאָן־זאַכען, ווי זיין פֿאָטער. אָבער די בערלינער רבנים זיינען געווען געגען רעליגיעזער רעפֿאָרמע. זאָגאַר דער געלעהרטער מ י כ ל ז א כ ס איז געווען געגען יעדע רעפֿאָרמע אין דער סינאַגאָגע. דאָמאָלם איז אַרויס א רעפֿאָרמיסט ס. ש ט ע ר ן און האָט געהאַלטען א גאַנצע רייהע פון לעקציעס וועגען צופֿאַסען די רעליגיאָן צום לעבען. איהם איז געלונגען צו גרינדען א „פּראַיין צו רעפֿאָרמירען דאָס יודענטום". די פֿאָרשטעהער פון דיזען פּראַיין האָבען ארויסגעלאָזען אן אויפרוף צו די דייטשע אידען, אין וועלכען זיי האָבען ערקלערט, דאָס די רעליגיעזע געפיהלען פון א מאָדערנעם אידען שטימען ניט מיט די אלטע פֿאָרמעס פון יודענטום. „מיר קענען ניט", האָבען זיי ערקלערט, „בעטען נאָט מיט אויפריכטיגע ליפּען וועגען א משיח, וואָס זאָל אונז אַוועקפיהרען ווי פון א פּרעמדען אָרט פון אונזער פֿאָטערלאַנד, צו וועלכען מיר זיינע צוגעבונדען מיט די באַנדען פון ליבע, נאָך דעם לאַנד פון אונזערע עלטערן". און ווירקליך פיר אידען, וואָס האָבען זיך ענטזאַגט פון זייער נאַציאָנאַליטעט, האָבען פיעלע רעליגיעזע רעפֿאָרמעס, וועלכע האָבען פּערקערפּערט און סימבאָליזירט אידישע היסטאָרישע פאַקטען, קיין זין ניט געהאַט. דער פּראַיין האָט זיך באַלד איבערצייגט, דאָס ער קען פון די רבנים קיין וויכטיגעס ניט ערוואַרטען, האָט ער געענדערט דעם נאָמען און האָט זיך אָנגערופען: „די בערלינער רעפֿאָרם־געמיינדע". אין א קורצער צייט האָט די נייע געמיינדע בעקומען 2,000 מיטגלידער, און אין די תשרי ימים טובים פון 1845 האָט זי געעפענט א רעפֿאָרם־טעמפּל, אין וועלכען די תפלות זיינען געווען אויף דייטש, בעגלייטעט מיט א כאָר פון מענער, פרויען און אָרגעל. די מענער האָבען ביים דאַוונען ניט געטראָגען קיין היטלען. אין דיזער סינאַגאָגע איז איינגעפיהרט געוואָרען דאַוונען אויף זונטאָג. אין 1847 איז ערוועהלט געוואָרען אלס שטענדיגער פּרעדיגער דער ראַדיקאַלער רעפֿאָרמיסט האַלדהיים. זיינע רעדען זיינען געווען מיט א גאַנץ רייבען

אינהאלט, אבער זיין שפראך איז געווען א זעהר שלעכטעם דייטש. מיכל זאכס האט וועגען זיינע רעדעם געזאגט: „אין האלהיים'ס רעדעם איז קיין אידישעם ניטא, אוסער זיין דייטשער שפראך". און באמת איז קיין אידישעם ניט געבליבען אין דער רעפארם-סינאגאגע, קיין וואונק אויף עטוואס, וואס זאל דערמאהנען די גרויסע אידישע פערגאנגענהייט אין וואס עם ערווארטעט אידען אין דער צוקונפט.

חכמת ישראל. די שטרעבונג צו רעפארמירען דאס יודענטום האט אויך געהאט א גוטע זייט — עס האט געפיהרט צו פארשען און צו בעהאנדלען קריטיש די געשיכטע פון דער ענטוויקלונג פון דער אידישער רעליגיאן און פון דעם אידישען פאלק. עס האט זיך וויעדערהאלט די צייט פון דער העברעאיש-אראבישער ליטעראטור, די צייט פון ר' יהודה הלוי, אבן עזרא, רמב"ם א. א. וו. אין דער צייט, וועו די עלטערע מענשען האבען זיך אפגענעבען מיט קינדערשע רעפארמעם, פערפוצען די שול, אנטאן דעם רב און דעם חזן אין קליידער פון קאטאלישע אדער פראטעסטאנטישע גלחים, האבען זיך דרויי יונגע לייט, וואס האבען נאר וואס געענדיגט די אוניווערזיטעט: א וריסט פון דעם פילאזאף העגעל'ס חדר, ע ד ו - א ר ד נ א נ ז (1798—1838), א אידישער לעהרער ל ע א פ א ל ד צ ו נ ץ (1796—1886) און דער פריוואט-פילאזאף מ ש ה מ א ז א ר (1796—1838) און האבען אנפאנגס פערהאנדלט, ווי צו שטרייטען געגען דער רעאקציאן, וועלכע ווייל צוריקברייגען די אידען פון דייטשלאנד צום צושטאנד פון מיטעלאלטער, און נאכדעם זיינען זיי איבערגעגאנגען צו דער פראגע, וואס זאל מען טאן צום גייסטיגען צושטאנד פון אידישען פאלק, וועלכער ליידט פון איין זייט פון דער פערגליווערטער ארטהאדאקסיע און פון דער אנדערער זייט פון דער שמד-עפידעמיע. זיי האבען בעשלאסען צו גרינדען א „פעראיין פיר קולטור און וויסענשאפט דער יודען", וועלכער זאל האבען דעם צוועק צו בריינגען דאס יודענטום אין הארמאניע מיט די פאדערונגען פון דער צייט. באלד זיינען צו זיי צוגעשטאנען דער געביל-דעטער אריענטאליסט ל ו ד ו ו י ג מ א ר ק ו ס, דער פעדאגאג און רעדנער ע מ נ ו א ל ו ו א ל ו י ל ס. און דער 22-יעהריגער דיכ-טער ה י י נ ר י ך ה י י נ ע. זיי האבען געגרינדעט אייניגע שולען פיר קינדער, געהאלטען פאר עלטערע וועגען אידישע געשיכטע און וויסענשאפט און האבען ארויסגעגעבען א „צייטשריפט פיר וויסענשאפט רעם יודענטהומס" (1822—1823) אונטער דער רעדאקציאן פון צונץ. דאס פובליקום אבער איז געווען זעהר קאלט צום פעראיין און דיזער איז גיך

אונטערגענאַנגען צוזאַמען מיט'ן זשורנאַל. דער פּרעזידענט פון פּאַריז, גאַנז, האָט אָנגעוועגדט פיעל מיה צו בעקומען א קאָטהעדרע אין בערלינער אוניווערזיטעט, אָבער עס האָט איהם ניט גענאָלפּען, ווייל ער איז געווען א איד. ער האָט די שטעלע שפּעטער בעקומען, ווען ער האָט אָנגענומען דאָס קריסטענטום. היינע, וועלכער האָט באַלד אַליין אויך זיך געטויפט, האָט פּאַרגעוואַרפען גאַנז'ן פיר זיין שוואַכקייט. עס איז אָנגענומען אלס

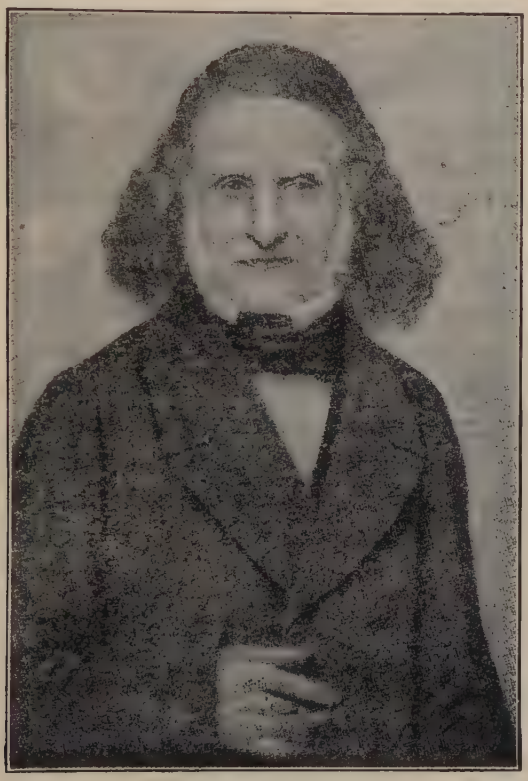

לעאָפּאָלד צונץ.

רעגעל, דאָס דער קאָפּיטאַן פון א זינקענדען שיף דאַרף זיין דער לעצטער צו פערלאָזען דאָס שיף, און גאַנז האָט זיך גערעטעט דער ערסטער. גאַנז'ס מסחר מיט'ן יודענטום האָט געבראַכט אין פערצווייפלונג צונ 'ן ער האָט פערלאָרען דעם גלויבען, דאָס דעם אידישען פּאָלק קען וואָס עס איז העלפען ארויסשלעפּען איהם פון דער פערזונקענער לאָגע. עס איז איהם

געבליבען נאָר איין שטראָל האָפנונג, דאָס די העברעאישע ל י ט ע ר א ט ו ר לעבט און איז ווערט צו לעבען. דאָס איז געווען זיין טרייסט, און צו איהר האָט ער געאַפּפּערט זיין גאַנצעס לעבען. מיט זיין „תולדות רש"י" האָט ער אריינגעטראָגען פיעל ליכט אין דער רבנישער ליטעראַטור פון מיטעלאַלטער אין פראַנקרייך. זיין ווערק איבער אידישע סטאַטיסטיק איז א וויכטיגער יסוד צו ענטוויקלען די אידישע געשיכטע, פון וועלכער עס איז נאָך דאָמאָלס קיין וויכטיגעס ניט געשאַפּען געוואָרען. זיין ווערק וועגען די שפּאַנישע שטעדט צייגט אויף, דאָס די געשיכטע פון די אידען אין גלות בעשטעהט פון צוויי עלעמענטען: פון מאַרטירערטום און גייסטיגער ליטעראַטור־ארבייט, וועלכע שטעלט פאָר די ענטוויקלונג פון דער אידישער רעליגיאָן. אין 1832 איז געדרוקט געוואָרען זיין בעריהמטעם ווערק „גאָטטעסדיענסטליכע פאָרטראָגע דער יודען". אין דיזען ווערק אנאַליזירט ער די אידישע דרשות ביים גטליכען דיענסט פון עזרא'ן ביז ענדע מיטעלאלטער. צוזאמען מיט'ן אנאַליז האָט ער בעוויזען, דאָס די אידישע פּרעדיגער פון אלע צייטען האָבען געברויכט די שפּראַך פון לאנד אין זיערע רעדעם ביים גטליכען דינסט. זיין ווערק וועגען די אידישע נעמען (1837) איז א פאָרוואורף דער פּרייסישער רעגירונג פיר וואָס זי פערפאַלגט די אידען, וועלכע גיבען זייע־ע קינדער דייטשע נעמען; ער ווייזט קלאָר, דאָס די אידען האָבען אימער געברויכט פרעמדע נעמען און קיין רעגירונג האָט זיי דערין ניט געשטערט. די בערלינער אידען האָבען איהם געגעבען א גרויסע מתנה פיר דיזעם ווערק. דאָס האָט געווירקט, דאָס די פּרייסישע רעגירונג האָט אפּגעשאפט דעם איסור פיר אידען צו געבען זייערע קינדער דייטשע נעמען. אין יאָהר 1845 האָט ער ארויסגעגעבען זיין ווערק „צור געשיכטע און ליטעראַטור", אין וועלכען ער בעווייזט די רייכע אוצרות פון מאָראַל און עטהיק, וואָס געפינען זיך אין דער רבנישער ליטעראַטור. דאָס איז געווען א פאָרוואורף די מחברים פון יענער צייט. וועלכע האָבען מיט פּראַכטונג נעקוקט אויף די רבנישע ליטעראַטור. די ווערק, וואָס צונץ האָט געשריבען נאָך 1848, האָבען מעהרסטענס געהאָט דעם צוועק צו בעהאַנדלען די ליטעראַטור פון דעם אידישען מאַרטירערטום, איבערהויפט די סליחות און די קינות, וועלכע האָבען אָנגענפּילט און פילען נאָך היינט אָן די אידישע שולען מיט ביטערע יללות. „אויב עס זיינען פאָראָן טרעפּ אויף דעם ליטער פון ליידען, האָבען אידען דערגרייכט די העכסטע טרעפּ; אויב לאָנגיעהרינג מוטיגע און שטאַנדהאפּטע ליידען זיינען א צייכען פון אן עדעלער זעעלע, דאָן זיינע די אידען דאָס עדעלסטע פאָלק אין דער וועלט.

אויב א ליטעראטור ווערט געשאצט הויך, ווען זי האָט ארויסגעגעבען אויסגיגע שטארקע טראגעדיעס, וואָס זיינען •אין שטאנד אויפצוטרייסלען די זעעלע, ווי הויך מוז געשעצט ווערען די אידישע ליטעראטור, וואָס שטעלט פאָר א טראגעדיע, ווען כיהט זיך שוין 1,500 יאָהר מיט איהרע גרעסטע שרעקעניסען אין דער וועלט?" — דיזע ריהרענדע ווערטער פון צונז'ן בעוויזען זיינע בעציהונגען צום אידישען פאָלק און צו דער אידישער ליטעראטור, און דעריבער האָט ער געשריבען צו גייגער'ן: „ארויסטרעטען נעגען דעם תלמוד קען נאָר א משומד, און ווען מיר ווילען מאכען רעפאָרמעס דארפען מיר רעפאָרמירען זיך זעלבסט און ניט אנפאלען און פעראכטען אונזערע הייליגע אוצרות פון די פריהערדיגע יאָהרען".

אין דער צייט, וואָס צונז האָט געשאפען נייעם מאטעריאל פיר א אידישע געשיכטע, איז זיין אונוועזיטעט־חבר י צ ח ק מ ד ב י י א ם ט , וועלכער איז געווען א לעהרער אין בערלין און אין פראנקפורט, ארויס מיט זיין ווערק „געשיכטע דער איזראעליטען" (1820—1829) אין 9 טייל. די געשיכטע איז בעארבייט געוואָרען נאָר אויף דעם פונדאמענט פון דעם שוואכען מאטעריאל, וואָס ער האָט געהאָט פאר זיך. אָבער זיינע בעציהונגען צו דער אידישער ליטעראטור זיינען געווען זעהר פערשיידען פון צונז'עס. די אנדתא און די מדרשים, וועלכע ענטהאלטען אין זיך די אידישע וועלט־אנשויאונגען, זיינען פיר איהם קינדערשע פאבלען (סקאזקעס). פון די אידישע פערפאָלגונגען מאכט ער ניט קיין גרויסען וועזען. די קעניגען, וואָס האָבען וועניגער פערפאָלגט אידען, זיינען ביי איהם כמעט צדיקים און חכמים. און דעריבער האָט זיין געשיכטע, וועלכע איז געווען זעהר אָנגענומען אין זיין צייט, פערלאָרען איהר ווערט נאָך דעם, ווי צונז, גייגער, פראנקעל און אנדערע היסטאָריקער האָבען געשאפען נייעם מאטעריאל מיט טיפערע בליקען אויף די אידישע געשיכטע. פיעל מעהר בעדייטענד אין זיין „געשיכטע דעם יודענטהומס אונד זיינער סעקטען" (3 טיל) און נאָכדעם זיין „נייערע געשיכטע דער יודען" (3 טייל) פון 1815 — 1845.

אברהם גייגער האָט זיך איבערהויפט בעשעפטיגט מיט רעפאָרם־ארבייט, אָבער ער האָט אויך געטאָן וויסענשאפטליכע ארבייט. צווישען די יאָהרען 1830—1840 האָט ער געשריבען זיין „מלוא חפנים" אין העברעיזיש און אין דייטש, די ביאָגראפיע פון ר' יוסף שלמה דעל־מעדיגא, און א לעהר־בוך צו ערלערנען די שפראך פון דער משנה. ר' זכריה פראנקעל האָט אין יענער צייט געשריבען אן אפהאנדלונג וועגען דער אידישער שבועה אום אפצושאפען די שענדליכע פארמע פון דער אידישער

שבועה, וואָס איז געווען איינגעפיהרט אין זאַקסען. באַלד נאָכדעם האָט ער אָנגעהויבען אַרויסצוגעבען זיינע פאָרשונגען איבער דער סעפּטואַגינטאַ (איבערזעצונג פון תנ"ך אין גריכיש דורך 70 אידישע געלעהרטע). אין 1844 האָט ער אָנגעהויבען אַרויסגעבען אַ „זשורנאַל פיר די רעליגיעזע אינטערעסען פון יודענטום".

די אידישע זשורנאַלען אין העברעאיש האָבען ניט געקענט עקסיסטירען אין דייטשלאַנד, ווייל עס זיינען דאָרט געווען וועניג לעזער. דער זשורנאַל „שולמית" איז באַלד אונטערגעגאַנגען. דער זשורנאַל „ציון", אונטער דער רעדאַקציאָן פון י. מ. יאָסט און קרייצענאַך, האָט עקסיסטירט קוים 2 יאָהר. אויף זייער אָרט זיינען געגרינדעט געוואָרען אייניגע זשורנאַלען אין דער דייטשער שפּראַך: „דער יודע", פון גבריאל ריסער; „אַלגעמיינע צייטונג דעם יודענטהומס", געגרינדעט פון לודוויג פיליפּפּסאָן אין 1837, וועלכע עקסיסטירט נאָך עד היום; יאָסט'ס „איזראַעליטישע אַננאַלען", יוליוס פירסט'ס וויסענשאַפטליכער זשורנאַל „דער אָריענט". „צור יודענפראַגע" פון פריינד און גייגער'ס „וויסענשאַפטליכע צייטשריפט" האָבען געגעבען דעם הויפּט־טאָן אין דער אידישער פּובליציסטיק פון יענער צייט.

באֶרנע, היינע, מאַרקס און שטאַהל. דיזע פיער גרויסע פּערזענליכקייטען פון יענער צייט זיינען אַוועק פון אידישען פאָלק און האָבען מיט'ן יודענטום וועניג געהאַט צו טאָן. לודוויג באֶרנע (1785—1837), וועלכער האָט צווישען אידען געטראָגען דעם נאָמען ליב באַרוך, איז געבאָרען געוואָרען אין דעם פינסטערען געטאָ אין פראַקפורט. ווען ער האָט געענדיגט די אוניווערזיטעט אַלס יוריסט האָט ער בעקומען אין 1811, ווען די אידען האָבען דאָרט געקויפט זייער גלייכבערעכטיגונג, די שטעלע פון אַ סעקרעטער אין דער פּאָליציי. די רעאַקציאָן פון יענער צייט און די שנאה צו אידען האָבען אין איהם אָנגעצונדען דעם פייער פון רעוואָלוציאָן. אין דער צייט, ווען די אידען פון פראַנקפורט האָבען געפיהרט זייער קאַמף מיט'ן סענאַט, האָט באֶרנע געשריבען פיר זיי אַ קלאַגע צום בונדעסטאַג אויף'ן סענאַט. אָבער ער האָט זיך באַלד איבערצייגט, דאָס עס איז גלייכער צו אַפּעלירען צום פאָלק איידער צו דער רעגירונג. ער איז געוואָרען אַ פיהרער פון די ליבעראַלען, וועלכע האָבען געמאַכט זייער אויפגאַבע צו בעפרייען דאָס דייטשע פאָלק פון דעם יאָך פון 36 טיראַנען פון דייטשלאַנד. ער איז געקומען צו דער איבערצייגונג, דאָס די אידען־פראַגע קעז געלעזט ווערען נאָר צוזאַמען מיט דער אַלגעמיינער פראַ-

גע פון דייטשען פאָלק. אין 1818 האָט ער אָנגענומען דאָס קריסטענטים אום ער זאָל קענען קעמפען געגע דער רעגירונג אַלס קריסטליכער דייטש, ניט אַלס איד. ווען אין 1819 האָבען אויסגעבראָכען פּאָגראָמען אויף אידען, איז באָרנע אַרויס מיט אַן אַרטיקעל „פיר דיע יודען". אין 1821 האָט ער געשריבען אַן אַרטיקעל „דער עוויגע יודע", אין וועלכען ער זאָגט אָפען צו די דייטשען, דאָס ווייל זיי זעלבסט זיינען שקלאַפען, דעריבער ווילען זיי האָבען די אידען פיר שקלאַפען. אָבער אַזעלכע אַרטיקלען זיינען געווען זעהר זעלטען אין זיין פּובליציסטיק. ער איז געווען מיט לייב און זעעלע איבערגעגעבען צו דער אידעע פון בעפרייען דאָס גאַנצע דייטשע פאָלק פון שקלאַפעריי.

דער צווייטער פון די אויבען־דערמאָהנטע גרויסע פּערזענליכקייטען, היינריך היינע, האָט זיך אין זיינע ליטעראַרישע שאַפונגען אויסגעצייכענט אַלס דייטש און האָט זעהר וועניג געטאָן פיר דאָס יודענטום. היינע איז געבאָרען געוואָרען אין 1799, אין דיסעלדאָרף. נאָך דעם, ווי ער האָט גע־ענדיגט דאָס גימנאַזיום אין זיין געבורט־שטאָדט, איז ער אַריין אין גאָטטינ־גער אוניווערזיטעט, וואו ער האָט געענדיגט יוריספּרודענץ. ער האָט זיך דאַמאָלס בעקענט מיט גאַנז'ן און איז געוואָרען אַ מיטגליד פון דעם „פער־איין פיר קולטור אונד וויסענשאַפט דער יודען". הגם ער האָט קיין סימפּאַ־טיע ניט געהאַט צו קיין רעליגיאָן האָט ער דאָך מעהר סימפּאַטיזירט מיט די אָרטהאָדאָקסישע אידען ווי מיט די רעפאָרמירטע. דאָס אידישע מאַרטירערטום פון מיטעלאַלטער האָט געהאַט אויף זיין פּאָעטישען גייסט אַ גרויסען איינפלוס. דאַמאָלס האָט ער געשריבען דאָס געדיכט „דער ראַבבי פון באַכאַראַך". אַלס איד האָט מען איהם צו קיין שטעלע ניט צוגעלאָזען, און דעריבער האָט ער אין יוני 1825 אָנגענומען די טויפע. וועגען דיזען פאַקט האָט ער געשריבען צו זיין פריינד מאָזער: „גלויב מיר, דאָס ווען דאָס געזעץ וואָלט ער לויבט צו גנב'ענען זילבערנע לעפעל, וואָלט איך זיך ניט געטויפט... פאָריגען שבת בין איך געווען אין שול און האָב געהאַט דאָס פערגניגען צו הערען ווי דר. סאַלאָמאָן האָט געדונערט אין זיין רעדע וועגען אידישע משומדים, וועלכע פערלאָזען זייערע עלטערן און זייער פאָלק צוליב אַ שטעלע". היינע איז נאָך מעהר געווען געקרענקט, ווען ער איז נאָך דער טויפע געבליבען אָהן אַ שטעלע. זיינע געוויסענ־ביסען זיינען אַ ביסעל שוואַכער געוואָרען נאָך דעם. ווי עס זיינען ער־שינען זיין „בוך דער ליעדער" (1826—1827) און זיינע "רייזע־בילדער", וועלכע האָבען איהם פערשאַפט גרויס עהרע. נאָך דער יולי־רעוואָלוציאָן

איז היינע אוועק נאָך פאַריז. אויסער אַלס דיכטער איז ער דאַן געוואָ-רען בעריהמט אַלס פּאָליטישער שריפטשטעלער, אַלס שאַרפער פּובליציסט און ליטעראַטור־קריטיקער אין דיזער צייט האָט היינע זיך בעטראַכט אַלס פאָרשטעהער פון דעם לעבענסלוסטיגען העלעניזם (גריכענטום). ער האָט וועניג געבענקט נאָך דעם שטרענגען אומעטיגען יודענטום, אָבער ער האָט ניט בעמערקט, דאָס אין איהם בונטעוועט דער איד געגען דעם „העלע-נער", און די לעצטע צעהן יאָהר פון זיין לעבען האָט ווירקליך דער איד גובר געווען דעם העלענער אין היינע'ן; „איך זעה יעצט, שרייבט ער אין זיין גע-שטענדניס אין 1853, דאָס די גריכען זיינען געווען נאָר שענע יונגען, וועה-רענד די אידען זיינען געווען און זיינען נאָך אויך יעצט שטאַרקע מענער, ניט קוקענדיג אויף די 18 הונדערט יאָהר פערפאָלגונגען פון אידען. איך האָב זיך אויסגעלערענט מעהר צו עהרען די אידען, און אויך יעצט ביי די דע-מאָקראַטישע פּרינציפּען בין איך בערייט צו שטאָלצירען מיט מיין אָפּ-שטאַמונג פון דעם עדעלען פאָלק ישראל, דאָס מיינע עלטערן זיינען גע-ווען די הייליגע מאַרטירער, וועלכע האָבען געגעבען דער וועלט אַ וואַה-רען גאָט, און אַ הייליגע מאָראַל, וועלכע האָבען געשטריטען אויף אַלע פעלדער, וואו עס איז פאָרגעקומען אַ שטרייט וועגען אידעאַלען. איך האָב אַמאָל זעהר ניט ליב געהאַט משה'ן, ווייל ער האָט פערבאָטען בילדער, אַ זאַך, וואָס דער גריך ליבט צום מעהרסטען. איך האָב אָבער ניט בעמערקט, דאָס משה זעלבסט איז געווען אַ גרויסער אַרטיסט. ער איז געווען אַן עכטער זשעני, ער האָט ניט געמאַכט מאָנומענטען פון ציגעל און שטיינער, ווי די עגיפּטישע קעניגען, ער האָט ניט געמאַכט קיין פּיראַמידען, ער האָט געמאַכט אַ מאָנומענט פון לעבעדיגע בעשעפעניסען. ער האָט גענומען אָרימע פּאַסטוכער און האָט געמאַכט פון זיי אַ פאָלק, אַ גרויסעס, אייביגעס, הייליגעס פאָלק, אַ געטליכעס פאָלק, וועלכעס קען זיין אַ ביישפּיעל פיר אַלע אַנדערע פעלקער — ער האָט בעשאַפען דאָס א י ד י ש ע פאָלק". דאַן געהט ער איבער צו שילדערן משה'ס פערזענליכקייט: „אָה, וואָס פיר אַ ריעזען־פיגור דאָס איז! ווי קליין קוקט אויס דער באַרג סיני, ווען משה שטעהט אויף איהם!" היינע האָט ענדליך פערשטאַנען די אוניווערזאַל־אידעע פון די נביאים. פאַר זיין טויט האָט ער אויסגעדריקט אַן אונגעהיי-ערע בענקענים נאָך דעם פאָלק, וועלכעס ער האָט פערוואָרפען. היינע דער פריידענקער האָט שטאַרק בעדויערט וואָס אידען וועלען ניט זיין ביי זיין קבורה און וועלען ניט זאָגען קדיש נאָך זיין טויט.

גאַנץ אַנדערס זיינען געווען די געטויפטע אידען, וואָס זיינען געווען נאָך באָרנע'ן און היינע'ן, ווי קאַרל מארקס און שטאָהל. קאַרל מארקס (1818—1883) איז געווען א זוהן פון אן ארוואָקאַט אין טריער. זיין פֿאָטער האָט זיך זעלבסט גע'שמד'ט און האָט אויך זיין פאַמיליע צו'שמד'ט, ווען זיי זיינען נאָך יונג געווען. אין יענער צייט איז א געוויסער ראַדיקאַל בראָנאָבאָער ארויס מיט אן ארטיקעל, אין וועלכען ער האָט געוואָלט בעווייזען, דאָס די אידען קענען פיר קיין פאַל ניט בעקומען קיין גלייכע רעכטען אין די קריסטליכע לענדער, סיידען זיי זאָלען זיך צו'שמד'ען, ווייל זיי זיינען טויט־פיינד פון דער הערשענדער קריסטליכער רעליגיאָן. די אידישע פובליציסטען פון יענער צייט: פיליפפסאָן, גייגער, ריססער, האַלדהיים און אנדערע זיינען ארויס געגען ברונאָ מיט פערשיידענע ארטיקלען. אין דיזער פאַלעמיקע האָט זיך אויך אריינגעמישט קאַרל מארקס. ער האָט געזאָגט, דאָס דעם אידען'ס רעליגיאָן איז קרעמערי און זיין גאָט איז געלט. „לויט דעם אידישען גייסט איז דער איד שוין עמאַנציפירט: מיט געלט האָט ער זיך דערשלאָגען צו מאַכט. געלט הערשט איבער דער וועלט און דער פראַקטישער גייסט פון יודענטום איז געוואָרען דער פראַקטישער גייסט פון די קריסטליכע פעלקער . . . דער אידישער גאָט איז געוואָרען דער אלוועלטליכער. דער וועקסל — דאָס איז דער אמת'ער אידישער גאָט... די סאָציאַלע עמאַנציפאַציאָן פון דעם אידען איז די בעפרייאונג פון דער געזעלשאַפט פון יודענטום". שרייבענדיג דיזע ווערטער האָט ער געהאַט אין זינען נאָר א קליין הייפעל אידישע באַנקירען און גרויסע סוחרים. ער האָט ניט געהאַט קיין בעגריף פון דער אידישער געשיכטע. די אידישע לימטראַטור איז איהם אין גאַנצען פרעמד געווען. ער האָט ניט געוואוסט, דאָס דער סאָציאַליזם איז לאַנג מיט טויזענדער יאָהרען פריהער געפֿרעדיגט געוואָרען פון די אידישע נביאים. אויך יוליוס שטאָהל (1802—1861) האָט געשריבען אין דעם גייסט פון באוער'ן. אין זיין ווערק „פילאָזאָפיע דעם רעכטעם" (1830) וויל ער איבערצייגען, דאָס אידען קענען ניט בעקומען גלייכע רעכטען כל זמן זיי וועלען בלייבען אידען. שטאָהל האָט אויך געשטאַמט פון אידישע עלטערן און האָט זיך געטויפט ווען ער איז אריין אין אוניווערזיטעט. ער איז געוואָרען פראָפעסאָר פון רעגירונגס־רעכט אין בערלינער אוניווערזיטעט. אידען האָבען אויסגעהערט דעם פיינדליכען אורטייל פון באוער, מארקס און שטאָהל און זיינען זיך ווייטער גענאַנגען מיט דעם דורכגעטרעטענעם וועג פון זייער געשיכטע.

ג. בירגערליכע רעכטלאָזיגקייט און דער קולטור קאמף אין עסטרייך.

אלגעמיינע פאָליטיק. די „טאָלעריטעט" אין וויען. לויט די בעשלוסען פון וויענער קאָנגרעס (1815) זיינען פיר אידען געבליבע די זעלבע רעכטען, וועלכע זיי האָבען געהאט פאר דעם קאָנגרעס. דער רעזולטאט דערפון איז געווען, דאָס די אידען אין דייטשלאנד, וועלכע האָבען פריהער געהאט אייניגע רעכטען, האָבען בעארפט בעזיצען די זעלבע רעכטען אויך נאָך דעם קאָנגרעס. אָבער די רעאקציאָנערע רעגירונגען אין דייטשלאנד האָבען געזוכט אלע מיטלען אָפצונעהמען דיזע רעכטען, אָדער ענדערען זיי צו ערגער. אנדערס איז עס געווען אין עסטרייך. דאָרט האָבען זיי אויך פאר דעם קאָנגרעס קיין רעכט ניט געהאט, און די רעאקציאָנערע רעגירונג האָט אלעם מעגליכעם געטאָן אום צו פערערגערן זייער לאָגע. נאָך אן אונטערשייד איז געווען אין דעם שיקזאל פון די אידען אין דייטשלאנד און אין עסטרייך. אין דייטשלאנד זיינען שוין דאמאלס געווען פארלאמענטען, בונדעסטאגען, אידען זיינע שוין דאָרט געווען שטארק ציוויליזירט און געבילדעט. זייער שטרייט פיר גלייכע רעכטען איז געווען מיט מעהר מוט. אין עסטרייך אָבער איז דער קייזער געווען אלליין-הערשער און די אידען זיינען געווען זעהר אונגעבילדעט, און דערביָ האָבען זיי נאָר געבעטלט עטוואָס מעהר רעכטען.

אין יענער צייט האָבען זיך געפונען אין עסטרייך לערך 700 טויזענד אידען. אין 1820 האָט דער קייזער פראנץ דער 1טער ארויסגעגעבען א דעקרעט, דאָס די צאָהל פון אידען טאָר זיך ניט פארגרעסערן אין עסטרייך און דאָס זיי טארען ניט איבערגעהן פון איין פראווינץ אין אן אנדערע. די פאָליציי האָט געדארפט אכטונג געבען, דאָס די אידען זאָלען ניט שאדען דער קריסטליכער געזעלשאפט. מיט דיזען צוועק האָט די רעגירונג גענומען מאכען אָרדנונגען אין אידישען רעליגיעזען לעבען, איבערהויפט בנוגע רבנים, פון וועלכע זי האָט געפאָדערט א געוויסען גראד בילדונג, ווי אויך אין דער ערציהונג פון אידישע קינדער, וועלכע האָבען געמוזט בעזוכען קריסטליכע שולען. אָבער די רעגירונג האָט דאָס באלד צוריק-גערופען, ווייל זי האָט מורא געהאט, דאָס די בילדונג וועט די אידען מאכען צו דרייסט און זיי וועלען אָנהויבען פאָדערן מעהר פרייהייט און מעהר רעכטען, און זי האָט זיך בעסער געגומען צו בעשרענקען זייערע וועניגע רעכטען, וואָס זיי האָבען געהאט פון פריהער. אין דער הויפטשטאָדט,

אין וויען, האָט קיין איר ניט געהאט קיין וואוין־רעכט, אויסער א גאנץ רייכער, וועלכער האָט דערפאר זהר פיעל בעצאהלט, אבער נאָך זיין טויט האָבען זיין פרוי און זיינע קינדער פערלאָרען דאָס וואוין־רעכט און זיינען ארויסגעטריבען געוואָרען פון וויען. ערסט אין 1837 איז דיזע גרויזאמ־קייט אָפּגעשאפט געוואָרען. אזעלכע פריוויליעגירטע אידישע פאמיליען זיינען געווען אין 1847 ניט מעהר ווי 197. וויל דאָס געזעץ האָט ניט ערלויבט אידען צו האַלטען קיין קריסטליכע בעדינטע, האָט די רעגירונג געמוזט ערלויבען די פריוויליעגירטע אידען צו האָבען אידישע בעדינטע. מיט דיזע רעכטען האָבען זיך בענוצט פיעלע אנדערע אידען, וועלכע האָבען זיך אָנגענעבען אלס בעדינטע פון די פריוויליעגירטע, וואָס האָבען געוומען פון זייערע פיקטיוווע (כלומרסט) בעדינטע האָרטע סומעס געלט פיר די טובה, וואָס זיי האָבען זיי צוגעשריבען צו זייער שטאט. צווישען די פראָפעסיאָנען פון די פיקטיוווע בעדינטע זיינען געווען אזעלכע ווי „מזוזות־אנשליעגער", „פלייש־זאלצערינס" און ד. גל. די פאָליציי האָט געוומען כאָטש און האָט געקוקט דערויף דורך די פינגער. אויסער דיזע זיינען אין וויען געזעסען א סך אידען אלס „צייטווייליגע אייגווואוינער". די רעגירונג האָט ערלויבט יעדען אידען אין עסטרייך צו קומען אין וויען אויף 14 טעג וועגען געשעפטען. דערבי האָט זי ערלויבט דער פאָ־ליציי צו לאָזען איהם נאָך א חודש צייט פערבלייבען אין וויען, וועלכע זיינע געשעפטען האָבען עס געפאָדערט. דיזע לייט זיינען זהר אָפט פערבלי־בען אין וויען אויף זייער גאנצען לעבען, זיי פלעגען ארויספאָהרען פון שטאָדט דורך איין ראָגאטקע און ארייגפאָהרען גלייך צוריק דורך אן אנ־דערע און האָבען דעם סטראָזשניק געוויזען זייער פאסספאָרט. מיט דער צייט האָט מען עס געמאכט נאָך קירצער: דער איד פלעגט ארויס פון שטאָדט עטליכע טריט אויף יענער זייט ראָגאטקע און פלעגט זיך באלד צוריק־קאהרען אלס נייער גאסט אין וויען. דיזע פראָצעדורע האָט זיך אָנגעהו־פען „געהן זיך כשר'ן". מיט דער צייט איז דאָס געוואָרען א פארכאלי־טעט, וועלכע עס האָבען ערפילט פיר דעם „אוועקפאָהרענדען" מיטגלידער פון זיין פאמיליע, אָפט זאָגאר יונגע קינדער. דער בעוואוסטער מאטהע־מאטיקער פראָפעסאָר שמעון שפיצער דערצעהלט, דאָס וועו ער איז אלט געווען 8 יאָהר האָט איהם זיין פאטער געשיקט „כשר'ן" דעם פאס־פאָרט. ער איז ארויס פון דער ראָגאטקע און האָט זיך באלד צוריקגעקעהרט און געגעבען דעם פאספאָרט צום סטראָזשניק צו כשר'ן. דער סטראָזשניק האָט לויט פארמאליטעט איהם געפרעגט: „וווי אלט ביזט דו?" האָבען־

ריג אין זינען, דאָס ער פערטרעט זיין פאָטער, האָט ער געענטפערט: 54
יאָהר. „האָסטו א ווייב און קינדער?" — יע, איך האָב. „ווי־פיעל קינ־
דער?" — אכט. דער סטראָשניק האָט א שמייכעל געטאָן און האָט גע־
כשר'ט דעם פאַספּאָרט.

פיר די אידען האָט די רעגירונג געגרינדעט א בעזונדער פּאָליציי, א „יודענאמט". דיזע פּאָליציי האָט געדאַרפט אכטונג געבען, דאָס קיין איד, וואָס האָט ניט דאָס רעכט צו פערבליבען אין ווין, זאָל גלייך פון שטאָדט אַרויסגעשיקט ווערען. די פּאָליציי פלעגט מאכען אָבלאָווע, בע־ פאָלן אכסניות, אפטמאָל אויך שולען, און אַרויסשיקען אַרימע מיט קלי־ נע קינדער אין ווינטער־צייט אָהן שום רחמנות. נאָר ווער עס האָט געהאט די מעגליכקייט גוט צו בעצאָהלען דער־פּאָליציי, דער איז פערבליבן אויף א קורצע צייט. אַנדערס איז געווען מיט אידען טערקישע אונטערטאַנען און פראַנצויזישע. טערקיי האָט געהאט א טראַקטאַט מיט עסטרייך, דאָס זי זאָל ניט שטערען איהרע אונטערטאַנען אין מסחור און גאַוון־רעכט. פראַנקרייך האָט געגעבען א התראה עסטרייך, דאָס אויב זי וועט ניט גע־ בען איהרע אידען וואַוון־רעכט, וועט זי ניט געבען אַלע עסטרייכער אונ־ טערטאַנען קיין רעכט צו קומען אין פראַנקרייך. עסטרייך האָט געמוזט נאָכגעבען. דערפון האָט עס זיך גענומען, דאָס פיעלע עסטרייכישע אי־ דען זיינען געווָארען טערקישע אונטערטאַנען אָדער האָבען געקראָגען טער־ קישע פאַספּאָרטען. אז כען האָט איינגעלאָדען דעם בעריהמטען מוזיקער מעיערבעער צו קומען אין ווין פון פּאַריז, האָט ער געענטפערט, דאָס ער וויל ניט ווערען א קלייענט פון דעם „יודענאמט" (די פּאָליציי פיר אידען); דאָמאָלס האָט די פּאָליציי איהם געענטפערט, דאָס זי וועט איהם עמפּאַ־ גען ניט ווי א אידען נאָר ווי א קאַוואַליער.

ניט אכטענדיג דערויף, וואָס אידען מיט הויכע אוניווערזיטעט־בילדונג זיינען צו קיין זאָך ניט צוגעלאָזען געווָארען — א אידישער דאָקטאָר האָט ניט געטאָרט פראַקטיצירען צווישען קריסטען, א אידישער יוריסט האָט ניט געטאָרט זיין קיין אַדוואָקאַט או. אז. וו. — זיינען די גימנאַזיומס און אוניווערזיטעטען געווען פול מיט אידען. עס פערשטעהט זיך, דאָס א גרויסער טייל פון דעם האָט זיך צו'שמד'ט. איין גוטע זאָך האָט געטאָן די רעגירונג אין 1846 — זי האָט אָפּגעשאפט די אַלטע פאַרמע פון דער שבועה, וואָס א איד האָט געדאַרפט געבען פאַר א ריכטער אין געריכטס־ הויז. דער ריכטער פלעגט דאַרפען דעם אידען אָנזאָגען, ער זאָל ניט שוועי־ רען פאַלש און ניט גלויבען, דאָס גאָט שטראָפט ניט פיר א פאַלשע שבועה.

וואָס אַ איד גיט אין אַ קריסטליכען געריכטס־הויז, ווייל ער רעכענט די קריסטען פיר געצענדינער.

דאָס סיסטעם פון דריקען די אידען אין בעהמען, מעהרען און גאַליציען. אין בעהמען און מעהרען האָט זיך די עסטרייכישע דעספּאָטישע רעגירונג געהאַלטען ביי איהר אַלטען סיסטעם ניט צו לאָזען, דאָס די צאָהל פון אידען זאָל דאָרטען ווערען גרעסער, און פון די, וואָס וואוינען דאָרטען, זאָל זי אויסצאַפּען דעם לעצטען טראָפּען בלוט. אין די שטעדט, וואו אידען האָבען געמעגט וואוינען, האָט זי אויך בעשרענקט. דאָס וואוין־רעכט און האָט געשאַפען אַ געטאָ, אַ אידישע גאַס, פון וועלכער דער איד האָט קיין רעכט ניט געהאַט אַריבערציהען אין אַן אַנדער גאַס. קיין נייע אידישע פאַמיליעס האָט מען ניט צוגעלאָזען אין בעהמען און מעהרען, אָבער ווען אַ פאַמיליע האָט געוואָלט אַרויספאָהרען פון דאָרט, האָט זי געמוזט אָפּגעבען דער רעגירונג 20 פּראָצענט, ד. ה. אַ פינפטעל פון איהר קאַפּיטאַל. אַנדערס האָט זי פון דאָרט ניט אַרויסגעלאָזען. אויסער דעם האָט אָפט די רעגירונג נאָך געפאָדערט פון דער אידישער געמיינדע זי זאָל גאַראַנטירען, דאָס די סומע, וואָס זי איז פערפליכטעט צו צאָהלען אין קאַזנאַ, זאָל ניט ווענינער ווערען. אויב די געמיינדע האָט ניט בעצאָהלט די שטייער צו דער צייט, פלעגט די רעגירונג צושליסען די אידישע שול און אַריינשיקען אַן עקזעקוציאָן פון סאָלדאַטען. אין 1840 האָבען זיך די אידען בעקלאָגט, דאָס פיעלע אידען זיינען צולאָפען אין אַנדערע לענדער, ווייל זיי האָבען ניט געהאַט צו בעצאָהלען די שטייער, און די געמיינדע קען ניט ליידען פיר זיי. האָט דער קייזער געענטפערט, דאָס ווען איין איד וועט פערבלייבען אין לאַנד וועט ער מוזען בעצאָהלע פיר אַלע די גאַנצע סומע. אום די צאָהל פון אידען זאָל ניט גרעסער ווערען האָט די רעגירונג קאָנטראָלירט די צאָהל פון אידישע חתונות, און ווען איינער האָט געמאַכט אַ שטילע חופּה, האָט די רעגירונג בעשטראָפט דעם רב מיט די מחותנים און חתן כלה און האָט די לעצטע צושיידט מיט אַ גט און די קינדער צושיידט מיט די עלטערן.

אין גאַליציען האָט די רעגירונג געדריקט די אידישע מאַסען מיט ספּעציעלע שטייערן: אַן אָפּצאָהל פון פלייש און אַ טאַקסע פון ליכט, וואָס ווערען בענוצט שבת און יום טוב, צו יאָהרצייטען או. אַז. וו. פיר יעדעס ליכט האָט דער איד געמוזט בעצאָהלען ביז 30 קרייצער. דיזע שטייערן האָבען שדעקליך געדריקט די אָרימע מאַסען. אויסער וואָס די רעגירונג האָט געדריקט האָבען די אָטקופּשטשיקעס פון דיזען סאָרט שטייער נאָך מעהר גע-

דריקט דעם עולם. עס זיינען געווען נאך אנדערע אפצאהלונגען: האט אימיצער געוואלט מאכען א מנין ביי זיך אין הויז, האט ער געמוזט בצאהלען פיר די ערלויבנים; פיר חתונה מאכען א זוהן — דעם 1טען האט מען געראפט געבען 30 רענדלאך, דעם 2טען 60 רענדלאך, דעם 3טען ביז 90 רענדלאך, או. או. וו. דערצו האבען נאך דער חתן און די כלה געמוזט אויסהאלטען אן עקזאמען פון דעם קאטעכיזם (רעליגיאנס־בוך), וואס האמבערג האט פערפאסט. אבער נאר א קליינע צאהל פון די גאליציאנער אידען האבען געהאט די מעגליכקייט צו ערפילען די אלע פארדרונגען פון דער רעגירונג בנוגע צו חתונות. די גרויסע מעהרהייט האט געמאכט שטילע חתונות און האט געלעבט אהן געוועצליכער היראט.

די אידען אין אונגארן און די איטאליענישע פראווינצען. די בעווענונג פיר די אידישע עמאנציפאציאן אין דייטשלאנד האט קיין אפקלאנג ניט געפונען אין עסטרייך. אנדערס אבער איז עס געווען אין אונגארן. אויף די פערזאמלונגען פון די לאנד־שטאנדען ווי אויך פון די סיימען, האבען די דעפוטאטען פערהאנדעלט צוויישען אנדערע פראגען אויך די אידישע פראגע. די וועהלער פון דעם סיים פון 1840 האבען געגעבען אינסטרוקציאנען די דעפוטאטען, דאס אין דעם קומענדען סיים זאל אריינגעבראכט ווערען א רעזאלוציאן וועגען געבען אידען פולע בירגער־רעכטען. אין אנפאנג פון 1840 האבען זיך פערזאמעלט דעלעגאטען פון אידישע געמיינדעם אין אונגארן און האבען בעשלאסען אנפאנגען צו פאדערן גלייכע רעכטען. אין מערץ 1840 האט דער סיים אננענומען דעם פארשלאג פון דעם פעסטער דעפוטאט דוברואוועצקי זוועגען געבען אידען גלייכע רעכטען. עס איז שוין געקומען די צייט, האט דער סיים געשריבען צו דעם מאגנאטען־הויז, דאס די רעגירונג זאל אויך די אידען בעפרייען פון דער דריקענדער לאגע, אין וועלכער זיי געפינען זיך, און געבען זיי גלייכע רעכטען מיט אלע אנדערע בירגער. דאס הויז פון די מאגנאטען האט בעשלאסען געבען אידען אייניגע רעכטען, אבער ניט מיט אמאל זיי געבען גלייכע רעכטען מיט אלע בירגער. דיזען בעשלוס האט מען אוועקגעשיקט אין ווין. דארט האט די רעגירונג פערוואלפען דעם גאנצען פלאן, און האט נאר געגעבען די אידען וואוין־רעכט אין גאנצען לאנד, מיט קליינע אויסנאהמען. די ליבעראלען אין אונגארישען סיים זיינען געווען שטארק אויפגערעגט אויף דיזע ענטשיידונג אין ווין און האבען ניט געוואלט נאכגעבען. אבער די אידען זעלבסט האבען געבעטען דעם סיים נאר ניט טאן וועגע דעם, ווייל זיי האבען געהאפט, דאס מיט דער צייט וועט דן

רעגירונג ענדליך נאָכגעבען. די אידען האָבען זיך אָנגעהויבען צו בע-זעצען איבעראַל און דאָס האָט פערבעסערט זייער מאַטעריעלען צושטאַנד. עס פערשטעהט זיך, דאָס די קריסטליכע האַנדעלס־לייט זיינען געווען אונ-צופרידען פון דער אידישער קאָנקורענץ.

די אידישע אינטעליגענץ האָט בעשלאָסען צו אַסימילירען זיך מיט די מאַדיאַרען (אונגאַרן) און דורך דעם בעקומען גלייכע רעכטען, אָבער די מאַדיאַרען זעלבסט האָבען ערקלערט די אידען דורך לודוויג קאָשוט, דאָס זיי קענען ניט בעקומען קיין גלייכע רעכטען ביז וואַנען זיי וועלען ניט אָפּשאַ-פען זייערע געזעצען וועגען שפּייז או. ד. גל., וועלכע האַלטען זיי אָפּ פון צוזאַמענמישען זיך מיט די קריסטען. געגען דעם זיינען אַנדערע אַרויס מיט שריפטען. ווען דיזע פראַגע איז פערהאַנדעלט געוואָרען אין די זיצונגען פון סיים 1843—1844, האָט די מעהרצאָהל פערוואָרפען דעם פּלאַן פון גלייכבערעכטיגונג און האָט נאָר בעשלאָסען צוזאַמענרופען אַ ראַבינער־סינאָד, וועלכער זאָל אָפּשאַפען די אידישע געזעצען, וואָס שטערען די אַסימילאַציאָן פון אידען מיט קריסטען. די אָרטהאָדאָקסישע רבנים זיי-נעען אַרויס מיט אַ פּראָטעסט געגען דעם בעשלוס פון סיים, און זיי האָ-בען געבעטען, מען זאָל לאָזען צורוה זייער רעליגיאָן, און האָבען ערקלערט, דאָס זיי זיינען מוחל די גאַנצע עמאַנציפּאַציאָן. זיי האָבען בעהויפּטעט, דאָס די אידען רעכנען פיר זייער פאָטערלאַנד נאָר פּאַלעסטינאַ און דע-ריבער קענען זיי זיך ניט אַסימילירען מיט אַנדערע פעלקער. דער סוף איז געווען, דאָס דער סיים האָט אין גאַנצען פערוואָרפען דעם פּלאַן פון גלייכבערעכטיגונג פון די אידען. דאַמאָלס דאָבען די אידישע געמיינדעס פון אונגאַרן גענומען אונטערהאַנדלען מיט דער רעגירונג אין וויען מען זאָל זיי ווענ־גסטענס בעפרייהען פון די שענדליכע ספּעציעל אידישע אָפּ-צאָהלען דערפאַר וואָס מען דולדעט זיי אין לאַנד. די רעגירונג האָט איינגעשטימט אָפּצושאַפען די שטייערן בתנאי די אידען זאָלען איינצאָהלען אין צייט פון פינף יאָהר אַ מיליאָן מיט צוויי הונדערט טויזענד פלאָרין. דער אונגאַרישער סיים איז געווען שטאַרק אונצופרידען, וואָס די אידען האָבען פערהאַנדעלט מיט דער רעגירונג אָהן זיין צושטימונג.

אין די איטאַליענישע פּראָווינצען לאָמבאַרדיע און ווענעציאַ, וועלכע זיינען איבערגעגאַנגען צו עסטרייך לויט דעם בעשלוס פון וויענער קאָנ-גרעס, האָט די רעגירונג געזוכט אָפּנעהמען פון זיי די רעכטען, וועלכע זיי האָבען בעקומען אין נאַפּאָלעאָן'ס צייטען. אָבער ווייל די אידען דאָרט זיינען געווען פיעל מעהר פאָרטגעשריטען און ציוויליזירט פון די גאַליצי-

אַנער אידען, האָט זי ניט געקענט שטעלן זיי אויף דער זעלבער שטופע מיט די לעצטע. אָבער זי האָט צוגענומען פון זיי דאָס רעכט צו נעהמען אַנטייל אין שטאָדט־פערוואַלטונג, מען האָט זיי ענטזאָגט פון אַלע רעגירונג־שטעלעס, מען האָט זיי פערוועהרט עפּנען אפּטייקען א. ד. גל. די שונאי ישראל האָבען אויפגעהעצט פּאָגראָמען אויף אידען אין 1824 און 1842, וועלכע מען האָט געמוזט דערשטיקען מיט מיליטערישער מאַכט.

רעפֿארמע פון יודענטום אין עסטרייך־אונגארן. די אידישע רעפֿארמאציאָנס־בעוועגונג, וועלכע איז אין דייטשלאַנד געווען ענג פערבונדען מיט דעם קאַמף פיר עמאַנציפּאַציאָן, האָט זיך אין עסטרייך ניט געקענט בריים פערנאַנדערוויקלען אויס צווישן אורזאַכען: ערסטענס, ווייל די אָר־טהאָדאָקסישע קלאַס איז דאָרט געווען פיעל שטארקער ווי אין דייטשלאַנד, און צווייטענס, ווייל דער קאַמף פיר עמאַנציפּאַציאָן איז דאָ געווען פיעל שוואַכער ווי אין דייטשלאַנד. נאָר אין אונגארן, וואו דער שטרייט פיר עמאַנציפּאַציאָן איז אָנגענאַנגען, האָט די רעפֿארמע אויך געהאַט אַן אָרט. אָבער אויך דאָ איז די רעפֿארמע ניט געווען ראַדיקאַל, ווי אין דייטשלאַנד, נאָר זי האָט זיך בעשרענקט אויף אייניגע אויסערליכע ענדערונגען אין דעם געטליכען דינסט..

די רייכע קלאַס אידען האָט זיך גענומען צו פערפייניערן די סינאַגאָג און די פֿארמעס פון געטליכען דינסט. אום צוצויהען די יוגענד, וועלכע פלעגט זעהר לייכט איבערגעהן צום קריסטענטום, און אויך אום עס זאָל זיין שענער פיר געביל־דעטע קריסטען. אין 1820 האָט די רעגירונג ארויסגעגעבען א דעקרעט עס זאָלען געהאַלטען וועלטן רעדעס אין די אידישע שולען אין דער דייטשער שפּראַך. אין 1823 איז אָנגעקומען אין וויען פון קאָפּענהאַגען דער רעליגיאָנס־לעהרער ר' י צ ח ק נ ח מ א נ ה י י מ ע ר (1739—1865), א מערקווירדיגער רעדנער און א מאַן מיט פיעל אייראָפּעאישע און אידישע בילדונג, און האָט זיך גענומען מאַכען אייניגע ענדערונגען אין געטליכען דינסט. צו דיזען צוועק האָבען זיך די רייכע אידען גענומען איבערבויען די סינאַגאָגע. די פאַלי־ציי אָבער האָט דערין געשטערט, ווייל נאָך איהר מיינונג וועט א שענער געטליכער דינסט אין א סינאַגאָגע שאַדען דעם קריסטענטום אוו די אי־דען וועלען וועלען צו פילאָזאָפיש געזאָגען, וואָס עס קען שאַדען דער רע־ליגיונג. די רעגירונג האָט דעריבער ענטזאָגט די אידען זייער פערלאַנג אַיבערצובויען די סינאַגאָגע. די אידען אָבער האָבען זיך אַן עצה גע־געבען: ביי נאַכט האָט מען גענאַכט, דאָס דער באַלקען אין דער סינא־

גאָגע איז איינגעפאַלען, און די רעגירונג האָט געמוזט ערלויבען צו בויען אַ נייע סינאַגאָגע. אין 1826 איז די נייע סינאַגאָגע פערטיג געוואָרען, און מאַננהיימער האָט אָנגעהויבען איינפיהרען אייניגע מעסיגע ענדערונ-גען. דער גאַנצער געטליכער דינסט איז געגאַנגען אין העברעאיש, נאָר די רעדען זיינען געווע אין דייטש. קיין ענדערונג אין די תפלות איז ניט געמאַכט געוואָרען, נאָר די פּיוטים האָט מען אַ ביסעל פערקירצט. זאָ-גאַר די אַלטע אידישע נגינים זיינען פערבליבען, אָבער זיי זיינען פיעל פערפיינערט געוואָרען דורך דעם בעריהמטען מוזיקער סאַלאָמאָן זולצער, וועלכער איז געווען דער הויפּט־חזן אין דער סינאַגאָגע. דיזע קליינע רע-פאָרמעס האָבען ניט אויפגערייצט זאָגאַר די אָרטהאָדאָקסען, און די רע-גירונג האָט ניט געזעהען דערין קיין שפּאַלטונג אין יודענטום. 40 יאָהר איז מאַננהיימער געווען דער הויפּט־פיהרער פון דער אידישער געמיינדע אין וויען (1825—1865).

אין יאָהר 1836 איז אויך אין פּראַג איינגעפיהרט געוואָרען אַ נייע סינאַגאָגע מיט אַ שענערער פאָרמע פון דער עבודה, אויף דער אַרט און ווייזע ווי עס איז איינגעפיהרט געוואָרען אין וויען. דער רעדנער דאָרט איז געווען דער בעריהמטער מ י כ ל ז אַ כ ס , וועלכער איז שפּעטער אַריבער נאָך בערלין. אין יענער צייט איז אָנגענומען געוואָרען אין פּראַג אַלס רב דער גרויסער תלמודיסט און געלעהרטער ר׳ שלמה ליב ראַפּאַפּאָרט. אין דער זעלבער צייט איז אין טעפּליטץ געווען רב ר׳ זכריה פראַנקעל (1821). אויך אין מעהרען זיינען דאַמאָלס געווען גרויסע אָרטהאָדאָקסישע גאונים ווי ר׳ מ ר ד כ י ב ע נ ע ט און ר׳ נ ח מ י ה ט ר ע-ב י ט ש . אַ ביסעל שפּעטער בעגעגנען מיר שוין דאָרט רבנים מיט וועלט-ליכער בילדונג, ווי ר׳ ה י ר ש פ אָ ס ס ע ל אין פּראָסניטץ, וועלכער האָט געשריבען אַ פאָרשונג איבער אידישע עטהיק (זיטענלעהרע). צוליב שטרענגע געזעצען וועגען חתונות זיינען דאַמאָלס פאָרגעקומען זעהר פיעלע אידישע שטילע חופות. דאָס געזעץ האָט בעשטימט אַ זעהר שטרענגע שטראָף פיר די פרויען פון אַזעלכע אַונגעזעצליכע הייראַטען. פאָסעל הנט זיך געווענדט צום קייזער מיט אַ ביטשריפט און דיזע פרויען זיינען בעפרייט געוואָרען פון שטראָף.

גאַנץ אַנדערס איז עס געווען אין גאַליציען. דאָרט האָבען די גוטע אידען געשפּילט די הויפּט־ראָלע און דאָס פאָלק האָט ניט געזעהען קיין שטראַהל פון וועלטליכער ליכט. קיין געבילדעטע רבנים זיינען דאָרט ניט געווען. די אָרטהאָדאָקסישע רבנים פון יענער צייט: ר׳ י ע ק ב אָ ר נ-

שטיין און ר' שלמה קלוגער זיינען געשטאַנען ווי אַן אייזערנע וואַנט פֿיר די אָרטהאָדאָקסיע און האָבען ניט צוגעלאָזען קיין רעפֿאָרמע. די געביל־דעטע רבנים, ווי ר' שלמה ליב ראַפֿאַפֿאָרט און ר' הירש חיות אין זשאָלקיעוו, הגם זיי זיינען געווען גרויסע תלמוּדיסטען, זיינען זיי געווען פערפֿאָלגט. דער ראַבינער אברהם קאָהן, פון גייגער'ס תלמידים, איז פער'סם'ט געזוּאָרען פון די פינסטערלינגען דערפֿאַר, וואָס ער האָט זיך געגעבען די מיה צו בילדען דאָס פֿאָלק.

גרויסע מחלוקות צווישען די פֿאַרטייען זיינען פֿאָרגעקומען אין אונגארן. ר' משה סופר און דער גוטער איד ר' משה טיי־טעלבוים זיינען געווען די הויפּט־פּיינד פון בילדונג. אָבער עס האָבען זיך דאָרט געפונען אויך פּריינד פון בילדונג, ווי ר' אהרן חאָריף, וועלכער איז געווען מעהר פון 50 יאָהר רב אין אַראַד. ער האָט זיך ערלויבט אין געוויסע שטעלען איבער'פּסק'ענען דעם שולחן ערוך, וויל ער האָט געפונען א יסוד אין די פּוסקים ראשונים דאָגעגען. ער איז שטאַרק בעליידיגט געוואָרען פון זיין געמיינדע, און דער הויפּט־רב פון אָפען האָט געפֿאָדערט פון איהם ער זאָל זיך שריפטליך אָפּזאָגען פון זיינע אידעען. ער האָט זיך געוועגדט מיט א קלאָגע צו דע־ רעגירונג און די ענטשיידונג איז געווען צו זיין גונסט. שפּעטער איז ער צוגעשטאַנען מעהר צו די רעפֿאָרמאַטאָרען און האָט אויפגעוויזען, דאָס די אלטע רבנישע ליטעראַטור איז אויך נוטה צו רעפֿאָרמע. דער רעזולטאַט דערפון איז געווען, דאָס די געמיינדעם האָבען זיך געגומען צו אסימילירען זיך — די אונגארישע שפּראַך איז אייגנעפּיהרט געוואָרען אין הויזליכען לעבען, אין די אידישע לעהר־שולען, ווי אויך אין דער סינאַגאָגע. משה סופר האָט פערלאַנגט פון דער רעגירונג זי זאָל געבען די מאַכט צו די רבנים צו בעשטראָפען די אידען, וואָס געהען אראָפּ פון אלטען אידישען וועג. אָבער די רעגירונג האָט איהם אָפּגעזאָגט זיין פערלאַנג. דאָס האָט געגעבען מעהר מוט די רעפֿאָרמאַטאָרען אָנצוגעהן מיט זייערע פּלענער. דער הויפּט־פיהרער פון דער רעפֿאָרמע אין אונגארן איז געווען לעאָפּאָלד לעוו, א מאַן מיט פיעל אידישע קענטנים און אוניווערזיטעט־בילדונג. אלס טהעאָרעטיקער ציר רעליגיעזע רעפֿאָרמע איז ער אַוועק גאַנץ ווייט, געווען זעהר ראַדיקאַל, אָבער אין דער פּראַקטיק ער ניט אַוועק ווייטער פון מאַננהיימער'ן.

די אויפלעבונג פון דער ליטעראַטור. די אויפלעבונג פון דער העברעאישער ליטעראַטור אין עסטרייך איז צוגעגאַנגען גאַנץ אנדערס

ווי אין דייטשלאַנד. אין דיזער לעצטער איז נאָר דער אידישער געדאַנק אויפגעלעבט געוואָרען, אָבער די העברעאישע שפּראַך האָט געמאַכט זעהר א קלײנעם פּאָרטשריט, ווײל די אידישע געלעהרטע האָבען געשרי- בען זייערע פּאָרשונגען אין דער דייטשער שפּראַך. אין עסטרייך אָבער איז אויך די העברעאישע שפּראַך אויפגעלעבט געוואָרען און איז בערוי- כערט געוואָרען לויט די פּאָדערונגען פון די נייע געדאַנקען. אין 1820 האָט זיך אין עסטרייך אָנגעהויבען אַרויסגעבען א העברעאישעס יאָהר- בוך מיט'ן נאָמען „בכורי העתים". דער ערסטער רעדאַקטאָר פון דיזען יאָהר-בוך איז געווען ש ל ו מ ה כ ה ן. אין דיזען יאָהר-בוך זיינען געקומען אָריגינעלע אַרטיקלען איבער אידישע געשיכטע, ביאָגראַפיעס פון גרויסע אידישע מענשען, דיכטונגען, סאַטירעס, אין וועלכע עס ווייזט זיך אַרויס דער אידישער גייסט אין גלויציען צו יענער צייט. אזוי זיינען ערשינען 12 בענדער אין 12 יאָהר. דאַן האָט דער „בכורי העתים" אויפ- געהערט צו ערשיינען און זיין פּלאַץ האָט פערנומען א פּיעל בעספערער זשורנאל מיט'ן נאָמען „כרם חמד", אונטער דער רעדאַקציאָן פון דעם גאַליציאנער גלהרטען ס. ל. ג א ל ד ע נ ב ע ר ג. די בעסטע לי- טעראַרישע קרעפֿטען פון דייטשלאַנד, איטאַליען און גאַליציען האָבען אָנ- טיל געזומען אין דיזען זשורנאל. איבערהויפּט צייכנען זיך דאָ אויס די קריטישע אַרטיקלען אין דער פּאָרמע פון בריף פון פערשיידענע געלעהרטע. די וויכטיגסטע פּערזאָן צווישען די געלעהרטע, וואָס האָבען געאַרבייט אין „כרם חמד", איז געווען ר' ש ל מ ה ל י ב ר א פ פ א פ פ א ר ט (שי"ר). ער איז געבאָרען געוואָרען אין לעמבערג אין 1790 און געשטאָרבען אין פּראָג 1867. ער האָט געקראָגען א שטרענג אָרטהאָדאָקסישע ערציהונג, אָבער ער האָט אויך אָנגעהויבען צו שטודירען תנ"ך מיט מענדעלסאָן'ס ביכער, און דאָס האָט געפֿיהרט דערצו, דאָס דער לעמבערגער רב, ר' י ע ק ב א ר נ ש ט י י ן האָט איהם אריינגעלאָזט אין חרם (1861). די רעגירונג האָט אפֿילו געצוואונגען דעם רב ער זאָל אָרונטערנעהמען דעם חרם, אָבער דאָס האָט איהם פיעל שאַדען פּראָורזאַכט אין זיין מא- טעריעלען לעבען. זיינע בעסטע אַרטיקלען איבער אידישע געשיכטע זיי- נען די ביאָגראַפיעס פון ר' סעריה גאון, ר' נתן בעל הערוך, רב האי גאון, ר' אליעזר הקליר, ר' חננאל גאון און ר' נסים גאון. דיזע אַרבייט האָט פערשאַפט ראַפּאַפּאָרט'ן גרויסען רוהם אלס היסטאָריקער און קרי- טיקער. אין 1838 איז ראַפּאַפּאָרט געוואָרען קרייז-ראַבינער אין טאַר- נאָפּאָל, וואו ער איז געווען נאָר 2 יאָהר. פון דאָרט איז ער אַריבער נאָך פּראָג,

וואו ער איז פערבליבען רב ביז דעם סוף פון זיין לעבען. ער איז געווען געגען רעפארמע און אין 1845 האט ער אנגעשריבען צו דער אספת הרבנים אין פראנקפורט זיין „תוכחת מגולה", אין וועלכער ער א:ז שטארק ארויס געגען די רעפארמירער אין זייער שטרעבען ארויסצואוארפען פון די תפלות וועגען ביאת המשיח. „עברים נרצעים" האט ער אנגערופען די יעניגע, וואס זאגען זיך אפ פון זייער נאציאנאליזם אום צו בעקומען גליי-כע רעכטען.

אין דערצייט, וואס ראפאפארט האט זיך בעשעפטיגט מיט פארשען די אידישע געשיכטע, האט זיין פריינד נ ח מ ן ק ר א כ מ א ל זיך איבערגעגעבען מיט לייב און זעעלע צו פארשען די פילאזאפיע פון דער אידישער געשיכטע. ער האט מיט גרויס פערשטאנד פעראייניגט די אי-דישע טראדיצ:ן מיט דעם רמב"ם'ס פילאזאפיע און מיט דער פילאזאפיע פון קאנט און העגעל. אין זיין בעריהמטען ווערק „מורה נבוכי הזמן" ערקלערט ער מיט גרויס גייסט די פילאזאפיע פון יודענטום אין דער ביב-לישער צייט ווי אין דער תלמודישער און נאך תלמודישער. פאר זיין טויט האט ער געבעטען מען זאל איבערגעבען זיינע כתבי יד צו צונץ'ן, וועלכער האט זיי מסדר געווען צום דרוק און האט געשריבען צו זיי א הקדמה (1851).

דיזע געלעהרטע (ראפאפארט און קראכמאל) זיינען געווען אמת'ע אידישע תלמידי חכמים, וועלכע האבען געטאן זייער ארבייט געלאסען און האבען קיינעם ניט אנגעגריפען. עס זיינען אבער דאמאלס אויך געווען אזעלכע, וועלכע זיינען מיט ביטערקייט און שטורם ארויס אויף'ן פעלד פון ליטעראטור. י ה ו ד ה ל י ב מ י ז ע ס (געשט. 1831) איז ארויס מיט א שארפער קריטיק געגען די רבנים אין זיין ווערק „תכונת הרבנים" און געגען קבלה א:ן זיין ווערק „קנאת האמת". י ו ס ף פ ע ר ל, וועלכער האט זיך פיעל מיה געגעבען צו פערשפרייטען בילדונג צווישען די אידען, האט געשילדערט, דאס לעבען פון די גוטע אידען אין זייערע הויפען. זעהר בייסענד זיינען די סאטירעס פון דר. י צ ח ק ע ר ט ע ר (געשט. 1856) אין זיין בעריהמטען ווערק „הצופה לבית ישראל".

א בעזונדער ליכטיגער שטערן אויף'ן הימעל פון דער העברעאישער ליטעראטור פון יענער צייט איז געווען ש מ ו א ל ד ו ד ל ו צ צ א ט-ט א (שד"ל), געבארען אין טריעסט אין 1800, געשט. 1865. פון דעם יאהר 1829 איז ער געווען פראפעסאר פון טהעאלאגיע און העברעאישער לי-טעראטור אין דעם ראבינער-סעמינאר אין פאדוא. ער האט געפיהרט

א שטענדיגען שטרייט געגען דעם גריכישען גייסט (העלעניזם) אין דער העברעאישער לִיטעראַטור. לויט זיין מיינונג איז דיזער גייסט אין שטאַנד צו מאכען אַן ענדע צו דער אייביקייט פון דער אידישער נאַציאָן. איהם געפעהלען ניט דער רמב"ם און דער אבן עזרא, וועלכע האָבען אַרפֿגעפיהרט דאָס יודענטום פון זיין ענגען היסטאָרישען וועג אוֹן האָבען עס געוואָלט אַרויפפיהרען אויף דעם בריטען וועג פון דער וועלט־געשיכטע. איהם געפעהלט ר' יהודה הלוי מיט זיין ענגען אידישען נאַציאָנאַל־געפיהל. ער האָט מעכטיג געשטורמט ענגען די רעפֿאָרמירער. וועלכע האָבען געזוכט צופֿאסען דאָס יודענטום צו קריסטענטום. ער האָט געפרוֹבט שרייבען פֿאָעזיע („כנור נעים"), אין וועלכער ער האָט געוואָלט דורפיהרען זיינע לִיבלינגס־אידעען, אָבער ער האָט באלד פערוואָרפען דיזען סאָרט לִיטעראַרישע שאפונג אוֹן האָט זיך אין גאַנצען איבערגעגעבען צו פֿאָרשונג פון דער ביבל, פון די תרגומים אוֹן די אַרבייטען פון די פייטנים פון מיטעלאַלטער. ווי ראַפאַפּאָרט איז ער געווען א שטענדיגער מיטאַרבייטער אין „כרם חמד".

אַן אַנדער וויכטיגע פֿערזאָן אין יענער צייט איז געווען ר' י צ ח ק ש מ ו א ל ר י נ י י ו (יש"ר), געשטאָרבען אין 1855. אין זיין ווערק „התורה והפילוסופיה" זוכט ער צו פֿאַראייניגען טהעאָלאָגיע מיט פילאָזאָפיע. ער האָט אַרויסגעגעבען די אַרבייט פון די אידישע געלעהרטע פון פריהערדיגע דורות, ווי ר' אליהו דעל מעדיגאָ'ס „בחינת הדת" און ר' יהודה אריה מודינא'ס „בחינת הקבלה", מיט זיינע ערקלערונגען. אויסער דעם האָט ער אַרויסגעגעבען חמשה חומשי תורה מיט א ביאור אין מענדעלסאָן'ס גייסט און אַן איבערזעצונג אין איטאַליענישׁ. אין אַלגעמיין איז די העברעאישע לִיטעראַטור פון יענער צייט אין עסטרייך געווען נאַציאָנאַליסטיש, וואהרענד אין דייטשלאַנד איז זי געווען אסמילאַטאָריש.

ד. די אונטערדריקונג פון די אידען אין רוסלאַנד.

ענדע פון דער רעגירונג פון אלכסנדר דעם 1טען. דער וויענער קאָנגרעס האָט געבראַכט אונטער דער הערשאפט פון רוסלאַנד דאָס שטיק פוילען, וואָס איז געווען בעוואוסט אלס דאָס „פוילישע קעניגרייך", אין וועלכען עס האָבען זיך דאמאָלס געפונען לערך 2 מיליאָנען אידען. אין דער פֿאָליטיק וועגען אידען האָבען זיך אין יענער צייט געביטען 3 סיסטעמען: 1) דאָס סיסטעם פון בעזאָרגען זיך וועגען זייער צושטאַנד אוֹן דאָך דריקען זיי; דיזעם סיסטעם האָט געהערשט אין דער לעצטער

צייט פון אלכסנדר דעם 1טן (1825—1851). 2) דאָס סיסטעם פון סאָל-דאַטשינע און רעליגיעזער אסימילאציאָן, וועלכע האָט צוגענומען קליי-נע קינדער פיר סאָלדאַטן און מען האָט זיי געצוואונגען אָננעהמען דאָס קריסטענטום. דאָס זיינען גרויסע מיטלען פון ניקאָלאי דעם 1טן צו אויס-בעסערן די אידן (1826—1840), און 3) דאָס סיסטעם פון בעסערן די אידן דורך בילדן און דריקן (1840—1848). דיזע אלע 3 סיסטעמען האָבען פערוואַנדלט די אידישע געשיכטע פון יענער צייט אין א לאַנגע שרעקליכע טראַגעדיע.

די רעגירונג פון אלכסנדר דעם 1טן האָט אַנערקענט פיר נעטיג צו האָבן אייניגע דעפּוטאַטן פון אידן, וועלכע זאָלען דינען אלס ראַטגעבער ביים מיניסטעריום פון רעליגיאָן-זאַכן וועגען אידישע אנגעלעגנהייטען אין דער צייט, וען אלכסנדר איז געווען אויף זיין פעלדצוג אין אויסלאַנד, האָבען זיך געפונען ביי דער ארמעע 2 אידישע דעפּוטאַטן, זאָננענבערג און דיללאָן. דער פאַטריאָטיזם און די טרייהייט, וואָס די אידן אין רוס-לאַנד האָבען בעוויזען דער רעגירונג אין 1821, האָט בעוועגט אלכסנדר'ן צו זאָגען דיזע 2 דעפּוטאַטן, דאָס ער איז בערייט צו פערבעסערן די אי-דישע לאַגע, און האָט זיי געהייסען זיי זאָלען געבען צו וויסען די אידי-שע קהלות וועגען זיין בעשלוס. דיזע צוויי דעפּוטאַטן האָבען געפונען פיר נעטיג, דאָס די רעגירונג זאָל געבען א בעפעהל, די אידן זאָלען ער-וועהלען דעפּוטאַטן און שיקען זיי נאָך פעטערבורג. אין הערבסט פון 1817 האָבען די אידישע קהלות ערהאַלטען פון די גובערנאַטאָרען א בע-פעהל צו ערוועהלען דעפּוטאַטן, וואָס זאָלען זיצען אין מיניסטעריום, מיט וועלכע די בעאַמטע זאָלען זיך אימער בעראַטען וועגען זאכען, וואָס אנבעטרעפען די אידן אין רוסלאַנד. אין אויגוסט 1818 האָבען די אי-דישע קהלות ערוועהלט אויסער די פריהער ערמאָהנטע דעפּוטאַטן זאָנ-נענבערג און דיללאָן נאָך אייניגע: מיכל אייזענשטאַדט פון שקלאָוו, בייי-ניש לאפקאָווסקי (בארזין), מארקוס פייטעלסאָן פון וויטעבסקער גובער-ניע און שמואל עפשטיין פון ווילנא. די אידישע געמיינדעם זיינען דא-מאָלס געווען צו אָרים מען זאָל זיי קענען בעלעסטיגען מיט די הוצאות אויף שיקען און אויסהאַלטען דיזע דעפּוטאַטן אין פעטערבורג, דעריבער האָט מען געפונען פיר נעטיג צו מאַכען א תקנה, דאָס מען זאָל פערוואַנד-לען אין גאלט די זילבערנע עטרות פון די טלית׳ים און קיטלען פון די אָרי-מע און מיטלע קלאַסען אידן, און דערפון זאָל מען שאַפען א קאַפּיטאַל

צו דעקען די הוצאות אויף די דעפּוטאַטען. די רייכע האָבען געמעגט האָבען די עטרות בתנאי זיי זאָלען בעצאָהלען דעם ווערט פון זיי.

7 יאָהר זיינען די דעפּוטאַטען געזעסען אין פּעטערבורג (1818—1825. אָבער די האָפנונגען, וואָס די אידישע קהלות האָבען געלעגט אויף זיי, זיינען ניט ערפילט געוואָרען. די רעגירונג האָט זיך מיט זיי קיין מאָל ניט בעראַטען וועגען די אידישע אינטערעסען, או זיי איז געבליבען נאָר צו שפּילען די ראָלע פון שתדלנים. ווען די רעאַקציאָן איז שטאַרק געוואָרען און די רעגירונג האָט אָנגעהויבען צו דענקען וועגען דורכפיהרען די דרי-קענדע געזעצען פון 1804, וועלכע זיינען אָפּגעהאַלטען געוואָרען פאַר דעם יאָהר 1812 (זעה אויבען), האָבען די שתדלנים אַלע מיטלען אָנגעווענדט עס וויעדער אָפּצוהאַלטען. זיי האָבען אָבער באַלד איינגעזעהען, דאָס זייער מיה איז אומזיסט, און אייניגע פון זיי האָבען פערלאָזען פּעטערבורג און האָבען זיך צוריקגעקעהרט אין זייערע שטעדט. דער נאָכפאָלגער פון מי-ניסטער גאָליצין, דער פינסטערלינג ס. א. שישקאָוו, האָט געבעטען אלכסנדר'ן ער זאָל אין גאַנצען אָפּשאַפען די אידישע דעפּוטאַציאָן ביים מיניסטעריום. אין 1825 איז די דעפּוטאַציאָן אָפּגעשאַפט געוואָרען און די האָפנונג פון די אידען צו האָבען אין פּעטערבורג אַ פערטרעטערשאַפט, וואָס זאָל בע-שיצען זייערע אינטערעסען, איז אין גאַנצען צורונען געוואָרען.

די רעגירונג האָט זיך דאַמאָלס גענומען צו ראַטעווען די אידישע נשמות דורך מיסיאָן. זי האָט געגרינדעט אַ געזעלשאַפט אונטער'ן נאָמען „די געזעלשאַפט פון אידישע קריסטען", וועלכע האָט געהאַט איהר צוועק צו שטיצען אידישע משומדים. פון דעם אינהאַלט פון דעם קייזערליכען אוקאַז וועגען דער גרינדונג פון דיזער געזעלשאַפט און די פּריווילעגיעס, וואָס זי האָט צוגעזאָגט די אידישע קאָלאָניעס פון משומדים, זעהט מען קלאָר, דאָס די רעגירונג האָט געהאָפט, דאָס אידען וועלען זיך צו'שמד'ען אין גרויסע מאַסען, און די שמד־מגפה וועט זיך פערשפּרייטען אונטער אַלע אידען אין רוסלאַנד. אין הערבסט 1812, ווען די מאָנאַרכען פון הייליגען בונד האָבען זיך פערזאַמעלט אין אַ קאָנגרעס אין אַאַכען, איז געקומען אַהין דער פּרעזידענט פון דער לאָנדאָנער ביבלישער געזעלשאַפט לואיס וועי, און האָט איבערגעגעבען דעם רוסישען קייזער אלכסנדר דעם 1טען אַ שריפט וועגען דעם צושטאַנד פון אידען אין די אייראָפּע-אישע לענדער און האָט ערקלערט דעם קייזער, דאָס ווען ער וועט געבען אידען פולע רעכטען וועט ער דערמיט דערגרייכען זיין וואונש צו בע-קעהרען אידען צום קריסטענטום פיעל זיכערער און לייכטער ווי מיט דרי-

קען זיין. אלכסנדר האָט די שריפט איבערגעגעבען צו די דיפלאָמאַטען פון די מאָנארכען, וואָס האָבען זיך פערזאַמעלט אויף קאָנגרעס צו פער-האַנדלען וועגען דעם. אָבער די דיפלאָמאַטען האָבען די זאַך ניט אָנגע-נומען ערנסט, און האָבען אויסגעזאָגט זייער מיינונג, דאָס די אידען-פראָגע מוז געלעזט ווערען אין יערען לאַנד בעזונדער לויט די אומשטענ-דען פון לאַנד.

ווי עס שיינט איז אלכסנדר'ן דער פלאַן געפעלען געווארען און אין רוסלאַנד זיינען די אידען געבליבען אָהן רעכטען ווי פריהער. אָבער דער וואונש צו שמד'ען די אידען איז ביי איהם געבליבען. ער האָט גערעכענט אויף די געגרינדעטע „געזעלשאפט פון אידישע קריסטען". הגם אין צייט פון 3 יאָהר זינט די געזעלשאפט איז געגרינדעט געווארען איז קיין איינ-ציגע קאָלאָניע פון „אידישע קריסטען" ניט צוזאמענגעשטעלט געווארען, האָט דאָך די רעגירונג בעשמיטט א גרויסעם שטיק לאַנד אין יעקאַטערינא-סלאַווער גובערניע פיר דיזען צוועק (1820), און האָט בעשטימט א בע-זונדערען בעאמטען מיט'ן טיטעל „פאָפּעטשיטעל", וואָס זאָל פיהרען די געשעפטען פון דער קאָלאָניע. אָבער עס זיינען ניט געקומען קיין אידישע משומדים צו דיזער קאָלאָניע. אין יאָהר 1823 האָבען אייניגע שווינד-לער זיך אָנגעגעבען אלס אידישע קריסטען אום צו בעקומען דעם פעטען בי-סען, אָבער עס איז באלד בעקענט געווארען, אז דאָס זיינען געווען שווינדלער, און כען האָט זיי ענטזאָגט. פירסט גאָליצין האָט גערעטען אלכסנדר'ן ער זאָל די געזעלשאפט מבטל זיין, אָבער אלכסנדר האָט זיך געשעמט עס טאָן און די געזעלשאפט מיט'ן פאָפּעטשיטעל זיינען געבליבען עקסיסטי-רען אויף'ן פאפיר ביז דעם יאָהר 1833; דאמאָלס האָט דער קייזער ני-קאָלאי דער 1טער זי מבטל געווען, וויל ער האָט בעשלאָסען צו געברוי-כען אנדערע מיטלען צו שמד'ען די אידען: די סאָלדאטשינע און דעם קאָנטאָניזם.

ניקאָלאי האָט געהאט פאר זיך אויסער צו שמד'ען אידען אן אנדער ארבייט: צו פטור ווערען פון דער בעוועגונג צוויישען קריסטען אין די גובערניעס סאראטאָוו, טולא און וואָראָנעזש צו ווערען נעהנטער צום יו-דענטום. עס זיינען געווארען סעקטען: סובאָטניקעס און אנדערע, וואָס האָבען אָנגעהויבען אָפּפאָלען פון קריסטענטום. נאָך אין 1817 האָבען זיך פיעלע פון דיזע סעקטען געווענדט מיט א קלאָגע צום קייזער אויף די בע-אמטע, וואָס שטערען זיי אָנצונעהמען די אידישע רעליגיאָן. די רעגירונג האָט זיך געזומען אויספארשען די אורזאַך פון דיזער בעוועגונג. דער

אַרכיוועריי פון וואַשינגטאָן האָט ערקלערט, דאָס די סעקטע עקסיסטירט שוין פון יאָהר 1796. זי היט אפּ שבת, מילה, די חתונות, גט'ען און קבורת המתים מאַכען זיי נאָך די איד־ישע מנהגים. זיי האָבען בעזונדערע געבעט־הייזער. פון די סעקטאַנטען זיינען דאָמאָלס געווען בעוואוסט ניט מעהר ווי 1,500 נפשות, אָבער געהויבע זיינען געווען מעהר. די עצה פון דעם אַרכיוועריי איז געווען מען זאָל אַרויסשיקען פון יענעם געגענד דעם סאָלדאַט ראָגאָוו, וועלכער פערברייטעט צווישען פאָלק די אפּיקורסות. ביי דער אויספּאָרשונג האָבען פיעלע פון זיי געזאָגט, דאָס זיי שטאַמען פון אידען און וויללען לעבען לויט די פּאָרשריפטען פון תורת משה. וועז דער גובערנאַטאָר האָט געפרעגט די סעקטאַנטען, ווער האָט זיי געלערנט די אידישע רעליגיאָן, האָבען זיי געענטפערט: „זעהר א קלוגע אלטיטשקע מיט'ן נאָמען ביבליא". די רעגירונג האָט אָנגענומען שטרענגע מיטלען צו פערפאָלגען די סעקטע, זי האָט געאָרדענט אַרויסצוטרייבען אלע אידען פון יענע ערטער, און אָנרופען די סעקטאַנטען מיט'ן שימפ־נאָמען „זשיד", וויל דאָס איז דער בעסטער מיטל צו דערווייטערן פון זיי די קריסטען. די רעגירונג האָט זיך געמומען שטרענג צו פערפאָלגען די סובאָטניקעס, האָט פיעלע פון זיי פערשיקט אין סיביר אוז פון זיי צוגענומען זייערע קליינע קינדער אום זיי צו ערציהען אין דער קריסטליכער אמונה. פון דיזע פער־פאָלגונגען זיינען רואינירט געוואָרען גאַנצע דערפער. אידען האָבען דער־פון ניט פיעל געליטען, וויל באמת זיינען אין יענע ערטער געווען זעהר וועניג אידען, אָבער די אידען־פראָגע איז דערפון ערגער געוואָרען. אין די רעגירונגס־קרייזען האָט מען זיך געפיהלט בעליידיגט, וואָס דער וואונש צו פערוואַנדלען אידען אין קריסטען איז ניט ערפילט געוואָרען און פיעלע קריסטע זיינען נאָך אריבערגעגאַנגען צום אידישען גלויבען. עס האָט גע־הערשט דאָמאָלס די מיינונג, דאָס די אידען האָבען די פעהיגקייט צו פער־ברייטען זייער רעליגיאָן, און מען האָט זיך גענומען צו דריקען די אידען דערפאָר. דאָס, ערסטע, וואָס די רעגירונג האָט געטאָן אין דער זאַך, איז געווען, וואָס זי האָט פערוועהרט אידען צו האַלטען קריסטליכע בע־דינסטע. א איד האָט ניט געטאָרט נעהמען אין ארענדע א גוט צוואָמען מיט די קריסטליכע פויערים, וועלכע האָבען געדאָרפט טאָן פיר דעם אי־דען די פעלד־ארבייט. די אידען, וועלכע האָבען געהאָט קאָנטראָקטען מיט פריצים אויף אזעלכע בעדינגונגען, האָט די רעגירונג ניט דערלא־זען די פויערים צו ארבייטען פיר זיי און האָבען געגעבען דעם אידען דאָס רעכט צו משפט'ן זיך מיט דעם פריץ. באלד האָט זיך די רעגירונג

אויך גענומען אַריסטרייבען די אידען פון די דערפער, לויט דעם געזעץ פון 1804. ווען עס האָט אויסגעבראָכען אַ הונגער אין ביעלאָרוסיע האָבען די פּריצים, וועלכע האָבען שרעקליך בערויבט די פּויערים, אַרויפגעוואָר-פען די שולד אויף די אידען, בעהויפּטענדיג, דאָס זיי פעראָרעמען די פּוי-ערים דערמיט, וואָס זיי מאַכען זיי פאַר שכורים, און האָבען פאָרגעשלאָ-גען דער רעגירונג מען זאָל פערוועהרען די אידען צו טרייבען בראַנפען או צו פערקויפע עס, און זיי, די פּריצים זעלבסט, זיינען געוואָרען די מאַ-כער און פערקויפער פון דיזען געטראַנק. דער פּלאַן איז בעשטעטיגט גע-וואָרען פון דער רעגירונג און מען האָט אָנגעהויבע טרייבען אידען פון די דערפער און די שטעדט. טויזענדער פאַמיליעס זיינען דערפון רואי-נירט געוואָרען. פיעלע פון זיי זיינען פון הונגער געשטאָרבען. שפּע-טער, אין 1835, האָט זיך די רעגירונג זעלבסט איבערצייגט, דאָס די אַרויס-טרייבונג פון די אידען פון די דערפער האָט ניט פערבעסערט אויף אַ האָאָר די לאַגע פון די פּויערים. דאָס האָט אָפען אַנערקענט דער גאָסודאַר-סטוועני סאָוויעט (קייזערליכער ראַט).

אין דער זעלבער צייט האָט די רעגירונג צוזאַמענגעשטעלט אַ קאָמי-טעט פון אייניגע מיניסטאָרען, וועלכע האָבען געהאַט די אויפגאַבע צו גע-פינען מיטלען ווי איינצואָרדנען די אידישע מאַסען אין רוסלאַנד עס זאָל זיין גוט פיר זיי און פיר די קריסטליכע בעפעלקערונג. דאָס איז געווען די אָפיציעלע פליכט פון דעם קאָמיטעט. אָבער אין גרונד איז געווען זיי-ער אויפגאַבע צו געפינען אַ וועג ווי צו מאַכען עס זאָל זיין וואָס וועניגער אידען אין רוסלאַנד. אום ניט דערלאָזען, דאָס די צאָהל פון אידען זאָל זיך פערגרעסערן, איז געשאַפען געוואָרען אַ געזעץ, דאָס אויסלענדישע אי-דען טאָרען זיך ניט בעזעצען אין רוסלאַנד.

די רוסישע געזעלשאַפט פון יענער צייט האָט געהאַט אַ זעהר זאָנ-דערבאַרע מיינונג וועגען אידען. ווייל זיי זיינען ניט בעקאַנט געווען מיט דעם אידישען לעבען און מיט די שטרענגע געזעצען, וועלכע האָבען שרעק-ליך געדריקט די אידען, האָבען זיי געקאָנט דיזע אונגליקליכע נאָר פון די אידען־פיינדליכע פּאַמפלעטען און פון סאַטירישע בעשרייבונגען פון די חסידים און אַנדערע פינסטערלינגען, און דעריבער האָבען זיי גערעכענט די אידען פיר אַ זעהר שעדליכען עלעמענט אין רוסלאַנד. און דעריבער האָט זאָגאַר דער בעסערער טייל פון דער רוסישער געזעלשאַפט געזוכט צו לעזען די אידען־פראַגע אין רוסלאַנד מיט זעהר זאָנדערבאַרע פּלענער. אַלס ביישפּיל קען דינען דער פּלאַן, וואָס דער בעסטער פּובליציסט פון

יענער צייט, פּ ע ס ט ע ל , אַ מאַן מיט זעהר ליבעראַלע געדאַנקען און מיט פיעל וויסען, האָט פאָרגעשלאָגען צו יענער צייט.

פּעסטעל איז געווען איינער פון די וויכטיגסטע פיהרער פון די דע-קאַבריסטען, וועלכע האָבען נאָך אלכסנדר דעם 1טען'ס טויט געוואָלט איינ-פיהרען אין רוסלאַנד אַ רעפּובליק. ער האָט פאָרגעלעגט דער קינפטיגער רוסי-שער רעפּובליק 2 פּראָיעקטען ווי צו לעזען די אידען־פראַגע: אָדער מען זאָל אָנווענדען מיטלען צו אַסימילירען די אידען מיט די קריסטליכע פעל-קער, אָדער מען זאָל זיי אַלעמען אַרויסשיקען פון רוסלאַנד און זיי געבען מיליטערישע הילף אָפּצונעהמען אַ טייל פון קליין־אַזיען אום זיך דאָרט צו בעזעצען און גרינדען אַן אייגענע מלוכה צווישען די האַלב־ווילדע טער-קען. אָבער די אַנדערע דעקאַבריסטען זיינען געווען פון דער מיינונג, דאָס מען דאַרף געבען די אידען פולע פּאָליטישע און בירגערליכע רעכטען.

רעקרוטשינע און קאַנטאָניסטען. אָבער דער וואונש פון די דע-קאַבריסטען איז ניט ערפיהלט געוואָרען. ניקאָלאַי דער 1טער האָט איהם דערטרונקען אין בלוט און איז אַרויף אויף דעם רוסישען טראָן אַלס שרעק-ליכער דעספּאָט מיט אַן אייזערנער מיליטערישער מאַכט. אויף זיין רייזע איבער רוסלאַנד אין 1816 האָט זיך ניקאָלאַי אַ ביסעל בעקענט מיט דער אידישער לאַגע אין קליין־רוסלאַנד. ער האָט בעמערקט, דאָס די אידען פיהרען דאָרט פערשיידענע מסחרים, זיינען פּאָדראַדטשיקעס, אַרבייטער, און האָט זעהר בעדויערט די פּויערים, וואָס ווערען, נאָך זיין מיינונג, עק-ספּלואַטירט פון די אידען. ער האָט זיך געוואונדערט ווי אַזוי האָבען געקענט די אידען זיין געטרייע פּאַטריאָטען צו רוסלאַנד אין 1812. ווען ער איז אַרויף אויף'ן טראָן האָט ער בעשלאָסען צו מאַכען די אידען אונ-שעדליך פיר די קריסטען. דער מיטעל זיינער איז געווען צוציהען די אי-דען צו מיליטער־דינסט, פון וועלכען זיי פלעגען פריהער זיך אויסקויפען מיט געלט. דער מיליטער־דינסט וועט זיי אַגב אָפּגעוועהנען פון אידיש-קייט, און עס וועט זיין גרינגער זיי צו בעקעהרען צום קריסטענטום. אום דער פּלאַן זאָל האָבען מעהר ערפאָלג האָט ניקאָלאַי בעשלאָסען צו נעהמען פון די אידען יונגע קינדער פיר רעקרוטען, קינדער פון 12 יאָהר, און דיזע זאָל מען אָפּגעבען צו קריסטען אין די ווייטע רוסישע גובערניעס צו ערצי-הען זיי ביז זיי וועלען אַלט ווערען 18 יאָהר, און נאָכדעם זאָלען זיי ווערען סאָלדאַטען און אַרגינקומען אין קאַזאַרמע צווישען קריסטליכע סאָלדאַטען, וואו זיי וועלען ביסלאַכווייז פערגעסען די אידישקייט. ווען די אידען האָבען זיך דערוואוסט וועגען דעם פּלאַן פון צוציהען זיי צו מיליטער־

דינסט, וועלכער דאַרף דויערן 25 יאָהר, זיינען זיי געוואָרען שרעקליך אונ־
רוהיג. זיי האָבען אַלע מיטלען אָנגעוועגדט צו מבטל זיין די גזירה, און
זיי איז געלונגען אויף א קורצע צייט אָפהאַלטען די זאַך. אָבער ניקאָלאַי
האָט ניט געהאַט די געדולד צו ווארטען ביז די קאַנצעלאַרסקע טשינאָוו־
ניקעס וועלען אויסארבייטען דעם פּראָיעקט, און האָט געגעבען א בעפעהל
צום מיניסטער אויף גיך צופערטיגען א דאָקלאַד וועגען אידישען מיליטער־
דינסט, און דעם 26טען אויגוסט 1827 איז דער אוקאַז אונטערגעשריבען
געוואָרען.

לויט דיזען אוקאַז איז א אידישען קאַנטאָניסט (א אינגעל פון 12 יאָהר,
וואָס איז צוגענומען געוואָרען אין מיליטער־דינסט) אויסגעקומען צו דינען
31 יאָהר (6 יאָהר אלס קאַנטאָניסט און 25 יאָהר אין רעגימענט). די
צאָהל רעקרוטען האָט די אידישע געמיינדע זעלבסט געמוזט צושטעלען
צו דער רעגירונג. אויב עס האָט געפעהלט צו דער בעשטימטער צאָהל
האָט די פּאָליציי געהאַט דאָס רעכט אָפּגעבען פיר א סאָלדאַט איינעם אָדער
מעהר פון די קהלס־לייט. פון מיליטער־דינסט זיינען פריי געווען רבנים,
ערד־אַרבייטער (קאָלאָניסטען), געשטודירטע, סוחרים און מעכאַניקער אויף
די פאַבריקען. אָבער די בעפרייטע האָבען געמוזט בעצאָהלען 1,000 רובל.
א איד האָט געמעגט שטעלען פיר זיך אן אָכאָטניק (וואָלונטיר) אָבער דיזער
האָט געמוזט זיין א איד. יעדער אידישער רעקרוט האָט געמוזט געבען
שבועה אין שול, דאָס ער וועט דינען טריי דעם קייזער. ביי דער שבועה
האָט מען איהם אָנגעטאָן אין טלית, תפלין און א קיטעל, ליכט האָבען גע־
ברענט און דער ארון קודש איז געווען אָפען, און א שופר האָט געבלאָזען.
דאָס געזעץ האָט פערבאָטען די אידישע רעקרוטען אָפּשטעלען זיך אין א
אידישען הויז אויף זייער וועג פון זייער שטאָדט צום אָרט, וואוהין מען
האָט זיי בעשטימט.

דער שרעקליכער אוקאַז האָט די אידען ווי א דונער געטראָפען. עס
איז געוואָרען צוויישען זיי א שטאַרקע בעוועגונג, איבערהויפט האָט שטאַרק
געטרויערט די שטאָדט אלט־קאָנסטאַנטין אין וואָלהין. די זשאַנדאַרם־
פּאָליציי האָט געגעבען צו וויסען אין פּעטערבורג, דאָס צוויישען אידען איז
געוואָרען א בונט. ניקאָלאַי האָט באלד געהייסען מען זאָל די „בונטאָוו־
שטשיקעס" איבערגעבען צו א קריגס־געריכט. עס האָט זיך אָנגעהויבען א
שטרענגע אונטערזוכונג, און עס האָט זיך בעוויזען, דאָס דער בונט איז
בעשטאַנען אין דעם, וואָס די אידען האָבען גוזר תענית געווען, האָבען
זיך פערזאַמעלט אין די שולען און האָבען געזאָגט סליחות און געוויינט,

און ענדליך האָבען זיי בעשלאָסען צו שיקען אַ ביט־שריפט צום רבונו של עולם און זי איבערשיקען דורך איינעם פון די נעכסטע בר־מינן'ס וואָס מען וועט מקבר זיין אויף'ן בית עלמין!

עס איז שווער צו בעשרייבען די בכיות און די יללות, וועלכע האָבען ערפילט די אידישע שטעדט אין הערבסט־צייט, ווען עס איז אָנגעקומען די צייט אין יעדען יאָהר צו נעהמען אידישע קליינע קינדער פון 8—12 יאָהר פיר סאָלדאַטען, אָפּרייסענדיג זיי פון זייערע עלטערן'ס הענט, און אַוועקצושיקען זיי אין ווייטע רוסישע גובערניעס, וואו קיין אידישע נשמה האָט זיך ניט געפונען. די אונגליקליכע קינדער פלעגען צולויפען, זיך בע־האַלטען אין וועלדער און אין גריבער, אָבער די כאַפּער פלעגען דערגעהן וואו זיי געפינען זיך און זיי בריינגען צו קהל, וואו מען האָט זיי פערשלאָסען ביז מען האָט זיי אָפּגעגעבען פיר סאָלדאַטען. דער גרויסער רוסישער פריי־דענקער און פּובליציסט פון יענער צייט ג ע ר צ ע ן דערצעהלט אַ סצע־נע, וואָס ער האָט געזעהען אויף זיין רייזע אין וויאַטקער גובערניע.

ער האָט בעגעגענט אַן אָפיצער, וואָס האָט געפיהרט אַ פּאַרטיע אידישע קליינע קינדער אין די ווייטע רוסישע גובערניעס. די קינדער זיינען געווען געפּאַקט ווי שעפּסען אין אַ רייהע גרויסע וועגען. ער האָט געפרעגט דעם אָפיצער, וואוהין ער פיהרט די קליינוואַרג און ווער זיי זיינען, האָט ער געענפערט: „מען האָט צוזאַמענגענומען אַ מחנה פערשאָלטענע זשידאָוו־סקע קליינע קינדער פון אַכט ביז צעהן יאָהר אַלט... צום אָנפאַנג האָט מען זיי געהייסען טרייבען אין פּערם, איז דער פּלאַן געענדערט געוואָרען: מיר טרייבען זיי אין קאַזאַן. איך האָב זיי צוגענומען פאַר הונדערט וויאָרסט; דער אָפיצער, וואָס האָט מיר זיי איבערגעגעבען, האָט געזאָגט: דאָס איז נאָר אַן אונגליק; אַ דריטעל איז געפאַלען אויף'ן וועג. עס וועט קיין העלפט ניט קומען אין דעם אָרט, וואוהין זיי זיינען בעשטימט". „—פאַ־לען זיי פון אַן עפּידעמישער קראַנקהייט?" האָט גערצען געפרעגט מיט אַ שוידער. „ניין, ניט דאָס, האָט דער אָפיצער געענטפערט, זיי שטאַר־בען ווי פליגען, ווייל די זשידאָווסקע קינדער זיינען קרענקליכע, שוואַכע, זיינען ניט געוועהנט צעהן שטונדען בראָדזשען אין בלאָטע און עסען סו־כאַרעס. אַחוץ דעם פרעמדע מענשען, קיין פאָטער, קיין מוטער, קיין צערטליכקייט; נו, הייבט ער אָן הוסטען און געהט אין מאָגיליאָוו" (אין רו־סיש „מאָגילאַ"—אַ קבר). מען האָט אַרויסגענומען די קינדער פון די וועגען און מען האָט זיי אויסגעשטעלט אין פראָנט און זיי האָבען פאָרגעשטעלט אַ גאַנצע רייהע פון טויטע פּנים'ער. „דאָס איז געווען איינע פון די שרעקליכ־

סטע סצענעס, וואָס איך האָב געזעהען", שרייבט גערצען. „אָרימע קינדער! אינגלאַך פון צוועלף, דרייצעהן יאָהר האָבען זיך נאָך ווי עס איז געהאַלטען, אָבער די קינדערלאַך פון אַכט, צעהן יאָהר... קיין שוואַרצער פּענזעל איז ניט אין שטאַנד אַרויסצורופען אַזאַ שרעקליכען בילד אויף'ן לייוועגט". גערצען האָט אָנגענומען דעם אָפיצער פיר'ן האַנט און האָט איהם געבעטען ער זאָל די אונגליקליכע בעשעפעניסען בעהאַנדלען מיט רחמנות און האָט זיך צואוויינט.

דער גרויסער רוסישער פּובליציסט גערצען האָט נאָר געזעהען די אי-דישע קאַנטאָניסטען אין וועג, ער האָט אָבער ניט געוואוסט, וואָס מיט זיי האָט זיך געטאָן אין די קאַזאַרמעס. ווי באַלד מען האָט זיי געבראַכט אין די קאַזאַרמעס האָט זיך אָנגעהויבען די „פאָרבערייטונג צו דער סלוזש-בע" (מיליטער־דינסט). אָנגעהויבען האָט זיך עס פון דער רעליגיעזער ערציהונג. מען האָט זיי, די אידישע קינדער, אָנגעהויבען פיהרען צום פּראַוואָסלאַוונעם פּאָפּ ער זאָל זיי איינרעדען אָננעהמען קריסטענטום. דאָס האָט אָבער ניט געווירקט אויף די אידישע קינדער. דאַן האָט זיך אָנגע-הויבען די ווירקונג פון די „דיאַדקעס" און די אונטער־אָפיצערען אין דער קאַזאַרמע. מען פלעגט זיי פאַר'ן שלאָף צושטעלען אויף די קני און מען האָט זיי ניט געלאָזען געהן שלאָפען ביז זיי זיינען געפאַלען אין חלשות אָדער זיי האָבען צוגעזאָגט, דאָס זיי וועלען זיך שמד'ן. אַן אַנדער סאָרט מאַטערן איז געווען, דאָס מען פלעגט זיי געבען עסען הערינג און ניט גע-בען טרינקען קיין וואַסער. און אָפט האָט מען זיי צואוואונדעט זייער לייב שמייסענדיג מיט פייכטע ריטער. די עלטערע קינדער פלעגען ווייי-זען העלדענטאַטען. צ. ב. אין קאַזאַן אין צייט פון אַ פּאַראַד האָט מען אויס-געשטעלט אַ גאַנצע רייהע קינדער, מען האָט זיי געשטעלט ביים טייך. די גייסטליכע זיינען געווען פערטיג צו שמד'ען די קינדער, וועלכע האָבען פערשפּראָכען אָננעהמען קריסטענטום. ווען מען האָט זיי געהייסען אַריין אין וואַסער און זיך טובל זיין, זיינען אַלע קינדער אַריינגעשפּרונגען אין טייך און האָבען זיך אַראָפּגעלאָזען אויף'ן גרונד ביז זיי זיינען דערטרונ-קען געוואָרען. דאָס האָבען זיי פריהער אָפּגערעדט צו מקדש השם זיין.

צו ענדע פון 1834 איז פערשפּרייט געוואָרען צווישען אידען אַ קלאַנג, דאָס באַלד וועט אַרויס אַן אוקאַז, וואָס וועט בעפרייען פון מיליטער־דינסט יונגע מענשען פון אידען, וואָס האָבען גענומען ווייבער איידער דער או-קאַז איז אַרויסגעגעבען געוואָרען. עס איז געוואָרען אַ שטאַרקע בעווע-גונג אונטער די אידען צו מאַכען חתונה יונגע קינדער פון 10 יאָהר און

זאָגאָר אינגערע. דיזער פֿאַקט האָט צווישען אידען בעקומען דעם נאָמען „בחלה". באלד האָבען די אידען דערזעהען דעם טעות. אין אפריל 1835 איז ארויס אן אוקאז, וועלכער האָט פערוועהרט אידישע יונגע לייט חתונה צו האָבען פריהער פון 18 יאָהר. די בהלה האָט אָנגעמאַכט גרויסע צרות אין אידישען לעבען — די רעגירונג האָט קיין פריוויליגיע ניט געגעבען די פערהייראָטע און האָט זיי געזומען פיר סאָלדאָטען, און צוליב דעם זיינען פיעלע פאַמיליעס געבליבען אונגליקליך. עס איז שווער צו בעשרייבען די טרויעריגע לאָגע פון א אידישען סאָלדאָט, וועלכער האָט ניט פערשטאַנען א וואָרט רוסיש, און איז געווען אונטערוואָרפען אונטער אלער־לייי בזיונות און שפּאָט, און דער סוף זיינער איז געווען, וועז ער האָט שוין געענדיגט די 25־יעהריגע סלוזשבע (דינסט) אין איינער פון די עכט רוסישע גובערניעס, האָט מען איהם פון דאָרט ארויסגעטריבען, וויל א איד האָט דאָרט ניט געהאָט קיין וואוין־רעכט.

די רוסישע געזעצען וועגען אידען פון 1835. וועז אין אלע לענדער פון מערב אייראָפּא איז דער אידישער מיליטער־דינסט געווען א סאָרט אָנזאָג אויף גלייכע רעכטען. אין רוסלאַנד אָבער איז די רעקרוטשינע געווען אן אָנהויב פון א גאַנצער רייהע פון שרעקליכע פערפֿאלגונגען פיר אידען. עס האָבען נאָך געקלונגען אין די אויערן די בכיות און יללות, וואָס האָבען פערהילכט די אידישע שולען צוליב דער גזירה פון מיליטער־דינסט, זיינען שוין ארויס אָנדערע צוויי אוקאזען: איינער, וואָס האָט געאָרדענט מען זאָל ארויסטרייבען די אידען פון די דערפער אין גראָדנער גובערניע, און דער אָנדערער — ארויסטרייבען די אידען פון קיעוו. וי עס ווייזט אוים האָט די רעגירונג מורא געהאָט, דאָס דער אוקאז וועגען אידישען מיליטער־דינסט וועט אָנמאַכען אונרוהען צווישען די אידען, און דעריבער האָט זי געאָרדענט, דאָס די לעצטע צווי אוקאזען זאָלען פערעפענטליכט ווי־רען שפּעטער, נאָך דעם ערסטען נאָבאָר. זי האָט וואָהרשיינליך געריכענט, אז עס איז גלייכער פריהער צו נעהמען די יונגע קינדער און דערנאָך צושטערען דעם נעסט. מיט'ן ארויסטרייבען די אידען פון קיעוו האָט זיך אָנגעהויבען א רייהע פון גזירות צו פערשמעלערן דעם אידישען תחום.

אין 1829 האָט מען פערזאָגט ניט צו לאָזען מעהר אידען אין קורלאַנד אין ליפלאַנד. פיעלע פון די, וואָס זיינען שוין דאָרט געווען אָנזעסיג, האָט מען ארויסגעטריבען. מען האָט אויך געטריבען אידען פון סעוואַסטאָפּאָל און ניקאָלאיעוו. אין 1830 האָט מען ארויסגעטריבען די אידען פון די דערפער אין קיעווער גובערניע. אזוי האָט מען געשלייערט אידען פון

דאָרף אין שטאָדט, פון איין שטאָדט אין דער אַנדערער, און פון איין גו-
בערניע אין די צווייטע, אַזוי ווי זיי וואָלטען ניט געווען קיין מענשען
נאָר שטיקער פיה.

אין פעברואַר 1831 האָט די רעגירונג אָפּגעלעגט די טרייבונג פון
פון אידען פון קיעוו אויף דריי יאָהר שפּעטער, ווייל דאַמאָלס האָט אויס-
געבראָכען דער אויפשטאַנד פון די פּאָליאַקען, און דער גובערנאַטאָר האָט
געפונען פיר נעטיג צורוה לאָזען די אידען אין דער צייט. אויסער דעם
זיינען זיי געווען ניצליך פיר די איינוואוינער פון קיעוו, ווייל זיי פלעגען
פערקויפען אַלעס פיעל ביליגער צוליב זייער עקאָנאָמישען לעבען. ניקאָ-
לאַי איז מרוצה געוואָרען צורוה לאָזען די אידען ביז 1835, ווייל ביז יע
נער צייט האָבען בעדאַרפט פערטיג ווערען נייע געזעצען וועגען אידען.

דערווייל האָבען פערשיידענע קאָמיטעטען געאַרבייט צו פערפאַסען
נייע געזעצען וועגען אידען. צווישען דיזע איז געווען דער פּראָיעקט אַרויס-
צוטרייבען אידען פון די דערפער. אַלס דיזער פּראָיעקט איז געקומען פאַר'ן
סענאַט, האָט ער איהר געפונען צו דריקענד און האָט רעקאָמענדירט איהם
אויפצוגעבען. ניקאָלאַי איז מרוצה געוואָרען צורוה לאָזען די אידען אין
די ערטער, וואו מען האָט נאָך זיי דאַמאָלס ניט אָנגעהויבען טרייבען.

ניקאָלאַי איז אָבער געבליבען איינגע'עקשן'ט אין אַן אַנדער פראַגע
בנוגע אידען, וואָס איז דאַמאָלס פערהאַנדעלט געוואָרען אין סענאַט—וועגען
ערלויבען אידישע סוחרים האַנדלען אין די אינעוועניגסטע רוסישע גובער-
ניעס. די מעהרהייט אין סענאַט איז געווען געגען דעם, ווייל עס איז גע-
ווען אַ הייליגע טראַדיציאָן פון פּעטער דעם גרויסען ניט אַריינלאָזען אי-
דען אין האַרץ פון רוסלאַנד. אויך אין דער פראַגע פון אידישען מיליטער-
דינסט איז ניקאָלאַי געבליבען ביים פריהערדיגען. די ווילנער אידישע קהלה
האָט געבעטען, דאָס מען זאָל פון די אידען ניט נעהמען אין מיליטער-
דינסט יונגע קינדער, נאָר ערוואַקסענע מענשען, ווי ביי די קריסטען. אָבער
ניקאָלאַי האָט זיי ענטזאַגט אין דיזער ביטע. ער איז אויך געווען געגען
דעם, מען זאָל אידען ניט טרייבען פון קיעוו, ווי דער קיעווער גובערנאַטאָר
האָט פאָרגעשלאָגען. דער אַדמיראַל ג ר י י ג האָט פּראָטעסטירט געגען
די בעדריקונג פון אידען אויף אַלע געביטען פון לעבען. ער האָט גע'טענה'ט
דאָס ווען די רעגירונג וויל ניט ליידען די אידען זאָל זי זיי אין גאַנצען פער-
טרייבען פון לאַנד, אָבער ווען זי האַלט זיי אין לאַנד מוז זי זיי געבען די
מעגליכקייט צו עקסיסטירען און דאַמאָלס וועט זי קענען ערוואַרטען פון

זיי דאָנקבאַרקייט. אָבער קיינער אין קייזערליכען ראַט האָט ניט גע-שענקט קיין אויפמערקזאַמקייט צו זיינע ווערטער.

וען די אידען האָבען זיך דערוואוסט וועגען דעם אינהאַלט פון דעם נייעם אוסטאַוו (געזעץ), וואָס עס איז אויסגעאַרבייט געוואָרן; וועגען זיי, זיינען זיי אויפגעטרייסלט געוואָרען. ענדע 1833 זיינען אין קייזער-ליכען ראַט אַריינגעקומען צוויי ביטשריפטען פון אידען — איינע פון ו י ל נ ע ר ק ה ל, אונטערגעשריבען פון זיינע סטאַרשינעס, די צווייטע פון א בעוואוסטען טשערניגאָווער סוחר פ י י ג י ן. ווילנער קהל האָט אין זיין ביטשריפט ערקלערט, דאָס די דריקענדע פאָליטיק פון דעם קאָמיטעט האָט דעם גרעסטען טייל פון אידען געבראַכט אין פערווירונג, אין אָנווייזענדיג אויף די טרייהייט פון די אידען צום טראָן אין דער צייט פון פוליישען אויפשטאַנד פון 1831, בעט ער מען זאָל שענקען אויפמערק-זאַמקייט דיזען אונגליקליכען און פערלייומדעטען פאָלק. אין א זעהר פּראָ-טעסטירענדען טאָן האָט געשריבען פייגין, וועלכער האָט זיך אויסגעדריקט, דאָס די אידען ליידען ניט פיר זייערע שלעכטע מעשים, נאָר פיר זייער רע-ליגיאָן. אָבער עס האָט קיין זאַך ניט געהאָלפען און דער גרויזאַמער או-סטאַוו איז אונטערגעשריבען געוואָרען פון צאָר אין אַפּריל 1835.

לויט דיזען אוסטאַוו האָבען אידישע סוחרים געהאַט דאָס רעכט צו קומען אין די הויפּטשטעדט מאָסקווא און פּעטערבורג נאָר אויף 6 וואָכען. אין 1838 האָט זיך די רעגירונג דערוואוסט, דאָס אייניגע אידען געפינען זיך אין פּעטערבורג שוין מעהר פון 6 וואָכען, און ניקאָלאַי האָט געהיי-סען זיי נעהמען פיר סאָלדאַטען אין קראַנשטאַדטסקע ראָטעס. אין 1840 האָט די רעגירונג ארויפגעלעגט א שטראָף אויף די גוטס-בעזיצער פון רוס-לאַנד, וועלכע האָבען ערלויבט אידען צו פערבלייבען אין זייערע גיטער מעהר צייט ווי דאָס געזעץ ערלויבט. אין 1836 האָט די רעגירונג פער-שלאָסען אלע אידישע דרוקעריין אויסער פון ווילנא און זשיטאָמיר. אין דיזע צוויי דרוקעריין האָט זי בעשטימט צוויי צענזאָרען; אויסער דעם האָט זי געגעבען אן אוקאז, דאָס אלע אידישע ספּרים, וואָס געפינען זיך אין אידישע הייזער, זאָלען געבראַכט ווערען אין פאָליציי און דאָרט זאָל זיי א קאָזיאָנער רב איבערקוקען, אויב דאָרט געפינט זיך עטוואָס געגען דער רע-גירונג אָדער געגען דער קריסטליכער רעליגיאָן. די ספּרים, אין וועלכע עס האָט זיך געפונען עפּעס א שטיקעל חשד, האָט מען בעדארפט אוועקשיקען אין פּעטערבורג צום מיניסטער פון אינערליכע אנגעלעגענהייטען. די גובערנאַטא-רען האָבען אָבער געגעבען צו וויסען דער רעגירונג, דאָס דיזעם איז זעהר

שוועך דורכצופיהרען. דאַמאָלס האָט ניקאָלאַי געהייסען, דאָס מען זאָל אַלע דיזע ספרים פערברענען אויפֿ'ן אָרט, און מען זאָל צום מיניסטער צושטעלען נאָר איין עקזעמפּליאַר פון די ספרים, וועלכע זיינען פער'משפּט געוואָרען צום פערברענען. שפּעטער האָט זיך די רעגירונג אַרומגעזעהען, דאָס מען קען די רבנים ניט גלויבען וועגען דער צענזור פון די אידישע ספרים, און אין 1841 האָט זי געאָרדענט, דאָס די אַלע ספרים, וואָס די רבנים האָבען אָנערקענט אַלס ניט שעדליך פיר די רעגירונג און פיר דאָס קריסטענטום, זאָל מען אוועקשיקען צו די רעגירונגס־צענזאָרען אין ווילנא און אין קיעוו, און יענע זאָלען בעשטימען זייער שיקזאָל. עס זיינען אוועקגעפיהרט געוואָרען זעהר פיעלע אידישע ביבליאָטהעקען אין קיעוו און ווילנא צו די צענזאָרען, און דאָרט האָבען זיי זיך אָפּגעוואָלגערט יאָהרען און געוואָרט אויף זייער שיקזאָל — צוריקגעשיקט ווערען צו זייערע אייגענטימער אָדער צו ווערען פערברענט.

קאַזיאָנע בילדונג און אָפּשאַפונג פון דער אויטאָנאָמיע פון קהל.

אַלס די רוסישע רעגירונג האָט זיך איבערצייגט, דאָס אַלע איהרע צוואַנ־מיטלען צו "שמד'ן א גרויסע צאָהל אידען האָבען געהאַט א זעהר אונבעדיי־טענדען ערפאָלג, און די אַלע פּריווילעגיעס, וואָס זי האָט געגעבען צו די אידען, וואָס זיינען מרוצה געוואָרען זיך צו טויפען, האָבען ניט פער־גרעסערט די צאָהל משומדים, האָט זי זיך גענומען צו א זעהר מאָדער־נעם מיטעל — פיהרען אידען צום שמד דורך בילדונג, ווייל דיזער מיטעל האָט געהאַט א גרויסען ערפאָלג אין דייטשלאַנד. די רעגירונג איז געקו־מען צום שלוס, דאָס די אַלע מיטלען, וואָס זי האָט בענוצט ביז דאַן צו בעסערן די אידען, האָבען נאָר ניט געפיהרט, און די הויפט־אורזאַך פון זייער עקשנות איז דער תלמוד, וועלכער לערנט זיי פיינד האָבען אַלע פעל־קער און ענטוויקעלט אין זיי זאָגאָר א וואונש צו הערשען איבער זיי. לויט דעם תלמוד דארפען די אידען פּראַכטען אַלע לעגדער מיט זייערע רעגי־רונגען און פּערהייליגען נאָר ארץ ישראל מיט די אַלטע אָרדנונגען, וואָס וועלען אויפגעהאַלטען צוויישען זיי דורך זייער קהל, וועלכער האָט דערצו בעזונדערע מאַטעריעלע מיטלען, דעם „קאָראָבאָטשני סבאָר" (קאָראָבקע). מען מוז מיט'ן וואָרצעל אויסרייסען פון זיי דעם נאַציאָנאל־גייסט, וועל־כער איז אין זיי בעפעסטיגט דורך דעם תלמוד און זייער קהל, און דיזעם קען געשעהן: 1) דורך בילדען זיי, מאַכען פיר זיי ספּעציעלע שולען, אָפּ־שאַפען די חדרים מיט די פּאַנאַטישע מלמדים; 2) אָפּשאַפען דעם קהל מיט די בעזונדערע אָפּגאַבען, וואָס ער נעהמט איין פון פּאָלק אום אויס־

צוהאַלטען זיין מאַכט, ווי דער „קאָראָבאָטשני סבאָר", און צו צווינגען זיי צו האָבען אַ שטענדיגע בעשעפטיגונג, און ווער עס האָט ניט אַזאַ בעשעפ-טיגונג זאָל פערשיקט ווערען אין סיביר אָדער אָפּגעגעבען ווערען פיר אַ סאָל-דאַט. דער פּראָיעקט איז דרוכגעפיהרט געוואָרען אין קייזערליכען ראַט, און דעם 27טען דעצעמבער 1840 האָט ניקאָלאַי ערנאַנט אַ קאָמיטעט צו שאַ-פען נייע אָרדנונגען אין דער אידישער בעפעלקערונג אין רוסלאַנד.

דער הויפּט־טוער פון דיזען קאָמיטעט איז געווען דער מיניסטער פון פאָלקס־בילדונג גראַף א ו בּ אַ ר אָ ו ו . דיזער האָט אין זיין רעפּאָרט צום קאָמיטעט ערקלערט, דאָס אין די ציוויליזירטע לענדער האָט מען יעצט שוין אויפגעהערט צו רעפאָרמירען אידען דורך פערפאָלגונגען און דריקונ-גען; יעצט ווירקט אויף זיי דורך בילדונג, און דיזע מעטהאָדע מוז אויך אין רוסלאַנד אָנגענומען ווערען. די בעסטע צווישען די אידען — האָט ער געזאָגט — פיהלען, דאָס איינע פון די הויפּט־אורזאַכען פון זייער נידריגען צושטאַנד ליגט אין דער פערקעהרטער אויסטייטשונג פון זייערע רעליגיעזע טראַדיציאָנען, דאָס דער תלמוד האָט פערדאָרבען או פערדאַרבט זייערע ברידער; נאָר אין קיין אָרט איז די ווירקונג פון תלמוד ניט אַזוי שטאַרק ווי ביי אונז אין דעם קעניגרייך פּוילען. דיזע ווירקונג קען מען בעזייטיגען דורך בילדונג און די רעגירונג דאַרף נאָר האַנדלען אין דעם גייסט פון דעם הייפעלע פון די בעסטע צווישען זיי. די רעפאָרמירונג פון דעם געלערנטען טייל צווישען די אידען וועט צו גלייכער צייט אויך ריינינגען זייערע רעליגיעזע בעגריפען. וואָס דער מיניסטער האָט געמיינט מיט דעם „ריינינגען" זעהט מען פון דער בעמערקונ, וועלכע האָט זיך ביי איהם אַרויסגעגליטשט, דאָס ניט אומזיסט האָבען די אידען מורא פאַר רעפאָרמע, „ווייל איז ניט די רעליגיאָן פון קרייץ דער ריינסטער סימבאָל פון אַלוועלטליכער בירגערשאַפט?". נאָר דאָס, זאָגט אובּאַראָוו, מוז גע-האַלטען ווערען בסוד, וואָרום ווען די אידען וועלען זיך דערוויסען וועגען דעם צוועק פון קאָמיטעט, וועלען זיי ניט וועלען אָננעהמען די מיטלען, וואָס דער קאָמיטעט דענקט צו שאַפען אום זיין ציל צו דערגרייכען. דער ערסטער מיטעל איז, מען זאָל עפנען פיר אידישע קינדער שולען צו בילדען זיי אין דער רוסישער שפּראַך און אַנדערע לעהר־געגענשטענדען. ווייל אָבער די מעהרסטע אידישע קינדער פערשטעהען ניט קיין רוסיש, זאָל מען אויף דער ערסטער צייט ערלויבען צו געברויכען אין די שולען די דייטשע שפּראַך. אום פאָרבערייטען די אידישע מאַסען צו דיזע רעפאָר-מעס האָט דער קאָמיטעט בעשלאָסען צו שיקען אין דעם אידישען תחום

אַן אַגיטאַטאָר. פיר דיזע אַרבייט האָט די רעגירונג ערוועהלט אַ דייטשען איד, דר. מאַקס ליליענטהאַל.

ליליענטהאַל איז געבאָרען געוואָרען אין מינכען, באַיערן, אין 1815. ווי די מעהרסטע דייטשע אידען איז ער געווען אַן אָנהענגער פון אַסימי-לאַציאָן און מעסיגער רעפאָרמע אין יודענטום. באַלד ווי ער האָט גע-ענדיגט די אוניווערזיטעט איז ער איינגעלאַדען געוואָרען אין ריגאַ אַלס פּרעדיגער און דירעקטאָר פון דער אידישער רעפאָרמירטער שולע, וועל-כע איז געווען איינע פון די 3 מאָדערנע שולען אין רוסלאַנד (די אַנדער 2 שולען זיינען געווען אין אָדעס און אין קישינעוו). ווען אובאַראָוו איז גע-ווען אין ריגאַ או האָט בעזוכט די שול, איז ער געוואָרען ענטציקט פון דעם ערפאָלג, וואָס ליליענטהאַל האָט בעוויזען, און ער האָט בעשלאָסען צו איינ-לאַדען ליליענטהאַל'ן צו פּראָפּאַגאַנדירען צווישען די אידען צו גרינדען איבעראַל אַזעלכע שולען. אין פעברואַר 1841 איז ליליענטהאַל איינגע-לאַדען געוואָרען אין פּעטערבוג, וואו ער האָט געהאַט אַ לאַנגען געשפּרעך מיט אובאַראָוו'ן. לויט מען דערצעהלט האָט ליליענטהאַל אובאַראָוו'ן גערא-טען צושליסען אַלע אידישע חדרים און גרינדען שולען, אין וועלכע די לעה-רער זאָלען זיין געבילדעטע דייטשע אידען. ליליענטהאַל האָט אויף זיך גענומען די שווערע אויפגאַבע איינצופיהרען בילדונג ביי אידען דורך גרינ-דען קאַזיאָנע שולען.

ווען ליליענטהאַל איז אַוועק מיט דער שליחות פון דער רוסישער רע-גירונג אין אידישען תחום צו פּראָפּאַגאַנדירען וועגען גרינדען שולען פיר זייערע קינדער, האָט ער ניט פאָראויסגעזעהען, וואָס פיר אַ שווערי‌גקייטען עס זיינע איהם פאָרגעשטאַנען. זיין פערזיכערן די אידען, דאָס די רע-גירונג וויל נאָר זייער טובה האָט קיין צוטרויען ניט געפונען ביי זיי. די אידען האָבען געפיהלט, דאָס די שולען וועלען זיין אַ נייער מיטעל צו שמד'ן אידישע קינדער, אַזוי ווי די קאַזאַרמעס. די אידען האָבען גוט געוואוסט, דאָס פון אַלע זייערע יונגע קינדער, וואָס די רעגירונג האָט גענומען אַלס רעקרוטען, זיינען 90 פּראָצענט מיט גוואַלד צו'שמד'ט געוואָרען. אין מינסק האָבען איהם די אידען אָפען געענטפערט, דאָס כל זמן די רעגירונג וועט ניט געבען די אידע קיין רעכטען, וועלען זיי ניט שיקען זייערע קינ-דער אין די שולען, ווייל דאָס וואָלט געהייסען צוגרייטען זייערע קינדער צום שמד. אַלס געבילדעטע יונגע לייט וועלען זיי ניט קענען זיין קיין מעק-לערס אָדער פאַקטאָרס, און ניט עקומענדיפ קיין שטעלע וועלען זיי זיך מוזען טויפען.

אז ליליענטהאל איז פון זיין רייזע צוריקגעקומען אין פּעטערבורג האָט ער ערקלערט אויפֿן ראָט, דאָס דער פּראָיעקט צו גרינדען שולען פּיר אידען איז זעהר שווער דורכצופֿיהרען, אָבער ער איז ניט אין גאַנצען האָפֿנונגסלאָז. דער 22טען יוני 1842 האָט די רעגירונג ארויסגעשיקט אן אוקאז וועגען גרינדען שקאָלעס (שולען) פיר אידישע קינדער. אום די אידען זאָלען מעהר צוטרויען האָבען צו דער רעגירונג האָט זי אין פּעטערבורג בעשטימט א קאָמיטעט פון פיער רבנים, וועלכע זאָלען איהר העלפֿען אין דער זאַך. אין דער זעלבער צייט האָט די רעגירונג נאָך א מאל נעשיקט ליליענטהאל'ן אין אידישען תחום פּאַרצובערייטען זיי צו דער רעפֿארמע און פערזיכערן זיי, דאָס די רעגירונג האָט חס ושלום ניט אין זינען קיין שלעכטס געגען דער אידישער רעליגיאָן. ליליענטהאל האָט פּאר זיין אָפּרייזע צו די אידען אָפּגעדרוקט אן אויפרוף מיט'ן טיטעל „מגיד ישועה" וועגען די שקאָלעס. אין דיזען אויפרוף האָט ער פערזיכערט די אידען, דאָס דערמיט הויבט זיך אן א נייע עפּאָכע פיר אידען; די רעגירונג וועט אָנהויבען ארויסגעבען א גאַנצע רייהע פון אוקאזען וועגען פערבעסערן די אידישע לאָגע און געבען זיי מעהר רעכטען. דעם מאל האָט ליליענטהאל געהאט מעהר ערפאָלג. די אידען אין בערדיטשעוו, קישינעוו און אָדעס האָבען איהם געווייזען מעהר צוטרויען. ער האָט זיך פון דיזער רייזע גיך צוריקגעקעהרט אין פּעטערבורג אום אנטייל צו נעהמען אין דער ארבייט פון דעם אידישען קאָמיטעט, וועלכער איז בעשטאַנען פון צוויי רבנים: ר' איצעלע וואלאזינער און דעם ליטוויישען רבי ר' מענדעל שניאורסאָן, און צוויי פּאַרנעהמע אידען: דעם באנקיר היילפערין פון בערדיטשעוו און ר' בצלאל שטערן, דעם דירעקטאָר פון דער אָדעסער אידישער שולע. די רבנים האָבען שטארק און שווער געארבייט ביז זיי האָבען אויסגעפיהרט, דאָס דער אידישער חדר זאָל בלייבען עקסיסטירען. די רעגירונג האָט זיי גע-מוזט נאָכגעבען.

דעם 13טען נאָוועמבער האָט ניקאָלאי אונטערגעשריבען צוויי או-קאזען. איין אוקאז איז געווען בעקאַנט צו מאכען די אידישע קהלות וועגען עפּענען שקאָלעס פיר אידישע קינדער. דריי סאָרטען שקאָלעס זיינען בעשטימט געווארען: אן אָנפאַנגשולע, א מיטעלשולע און א שולע פיר פּאַרבערייטען געביטעט רבנים און לעהרער. אין א צווייטען אוקאז, וועלכער איז געווען אדרעסירט בסוד צום מיניסטער פון ביללדונג, מאכט דער צאר קלאָר דעם מיניסטער, דאָס דער צוועק פון די שולען איז אפּצושאפען

דעם איינפלוס פון תלמוד אויף די אידען און מאכען זיי נעהנטער צו דער קריסטלעכער געזעלשאפט און צום קריסטענטום. די אידישע חדרים זאלען פערבלייבען עקסיסטירען אויף 20 יאהר און נאך דיזען טערמין וועט האבען דאס רעכט צו לערנען אידישע קינדער נאר דער יעניגער, וועלכער וועט האבע געענדיגט א ראבינער-שול.

די אידען אבער האבען זיך באלד דערוואוסט וואס די רעגירונג מיינט מיט די נייע קאזיאנע אידישע שולען, און די גרינדונג פון די שולען איז ציגעגאנגען זעהר לאנגזאם. די ראבינער-שולען אין ווילנא און זשיטאמיר זיינען געעפענט געווארען ערסט אין 1847. דיזע אלע שולען האבען אין דער ערכטער צייט געהאט זעהר וועניג בעזוכער; די אידען האבען ניט געוואלט שיקען אהין זייערע קינדער. עס האט ניט לאנג גענומען און ליעענטהאל האט זיך דערוואוסט דעם אמת'ן סוד, וואס די רעגירונג מיינט מיט איהרע רעפארמעס אין דער אידישער ערציהונג און ער האט פערלאזען זיין שטעלע אין פעטערבורג און איז אוועק אין אמעריקא. ער האט זיך בעזעצט אין סינסינאטי, וואו ער איז געווען א רב און פרעדיגער ביז זיין טויט אין 1882.

באלד נאך דעם, ווי די רעגירונג האט איינגעפיהרט די רעפארמע אין אידישער ערציהונג האט זי זיך גענומען צו אפשאפען דעם רעסט פון דער אלטער אידישער אויטאנאמיע — דער אידישער קהל (19טען דעצ. 1844). פון דאמאלס אן זיינען די אידען געווארען אונטערוואורפען אונטער די דומעם און ראטושעם אין זאכען, וואס האבען צו טאן מיט די אידישע פליכטען צו דער רעגירונג. נאר ווייל די אידען זיינען געווען אונטער אוים-נאהמס-געזעצען אין דער הינזיכט פון רעקרוטירונג און פון שטייערן האט זי געפונען פיר נעטיג צו לאזען פערבלייבען צוויי קהל'שע בעאמטע: א סבאדטשיק פון פאדאטקעם (שטייער-זאמלער) און א סטאראסטא פון רעקרוטירונג. אויף זיי האט די רעגירונג ארויפגעלעגט די פליכט פון צושטעלען די נעטיגע צאהל פון אידישע רעקרוטען אוז די סומע נעלט, וואס די אידישע געמיינדע מוז אפצאהלען צו דער רעגירונג. אפשאפענדיג דעם קהל האט די רעגירונג ארייננעגנומען אין איהרע הענט די ספּעציעלע אייגקונפטען פון די אידען אום אויפצוהאלטען זייערע אנשטאלטען (קארקבע). פון דיזע סומען האט די רעגירונג בעשטימט א גרויסען טייל צו בעצאהלען אין קאזנא די נעדאאימקעם (שולדען פון אפגאבען), וואס די ארימע אידישע קהלות זיינען שולדיג געווען דער רעגירונג. די קאנטראל איבער דיזע געלדער האט די רעגירונג איבערגע-

נומען, ווייל זי האָט חושד געווען, דאָס די אידען געברויכען זיי אויף זיי-ערע נאַציאָנאַלע בעדערפניסען. אויסער דער קאָראָבקע אויף פלייש האָט די רעגירונג געשאַפען אַ „סוועטשני סבאָר", אַן אָפּצאָהלונג פון די ליכט, וואָס די אידישע פרוי צינדט אָן אויף שבת. דיזע געלדער זיינען געווען בעשטימט אויף אויסצוהאַלטען די אידישע קאַזיאָנע שולען. די קאָראָבקע האָט די רעגירונג אָפּגעגעבען אין אָטקופּ (אַרענדע) צו פּערזאָנען, וועלכע האָבען זיך פערפליכטעט אַריינצוטראָגען אין קאַזנאַ אַ געוויסע סומע יע-דען יאָהר און זיי האָבען דערפון געהאַט צו נעהמען אַ בעשטימטע אָפּצאָהל פון יעדען פונט פלייש, וואָס דער איד געברויכט. דערביי איז אָבער געווען גרויס שווינדעל און בלוטזויגעריי, פון וועלכע די אָרימע אידישע קלאַס האָט שרעקליך געליטען.

ענדליך האָט זיך די רעגירונג גענומען צום דריטען מיטעל צו טרייבען די אידען צום שמד. דעם 20טען אַפּריל 1843 האָט די רעגירונג אַרויס-געגעבען אַ קייזערליכען אוקאַז מען זאָל אַיינטיילען די אידען אין רוסלאַנד אין 3 קלאַסען: 1) סוחרים, 2) בעלי מלאכות, אייגענטימער פון הייזער און ערד־אַרבייטער, 3) לעדיג־געהער און קליינע הענדלער. דיזע קלאַס האָט געטראָגען דעם נאָמען „אונניצליכע", מען האָט זיי בעטראַכט אַלס בראָדיאַגעס, און זייער אָרט איז בעשטימט געוואָרען אָדער אין סיביר אָדער אין דער אַרמעע. ווען דער סענאַט האָט אָנגעפרעגט וועגען דעם די גענעראַל־גובערנאַטאָרען, האָט גראַף וואָראָנצאָוו, דער אָדעסער גענע-ראַל־גובערנאַטאָר, וועלכער איז דאַמאָלס געווען אין לאָנדאָן, געענטפערט, דאָס עס איז אַ גרויס אונרעכט אָנצורופען אייניגע הונדערט טויזענד מענ-שען, וועלכע בעשעפטיגען זיך מיט קליין־האַנדעל, און דינען אַלס פערמיט-לער צווישען דעם פּראָדוצירער און דעם סוחר, און צווישען דעם גרויס־הענדלער און דעם געברויכער — אונניצליכע מענשען. אין געגענטייל זיי זיינען אַ ניצליכע קלאַס — זיי העלפען דעם דאָרפישען פּראָדוצירער אין דעם מסחור אין אַלגעמיין. „איך וואַג צו דענקען" — ענדיגט ער זיין ער-קלערונג — „דאָס דיזער שריט איז שעדליך און גרויזאַם. פון איין זייט וועלען צוגענומען ווערען הונדערט־טויזענדער הענט, וואָס העלפען דעם קליין־האַנדעל אין דער פּראָווינץ, וואו עס איז ניטאָ און עס וועט לאַנג ניט זיין קיין מעגליכקייט זיי צו פערבייטען; פון דיזער זייט וועט דער גע-וויין און יאָמער פון אַזוי פיעלע און אונגליקליכע זיין אַ שאַנדע פיר אונ-זער רעגירונג אי ביי אונז אי אין אויסלאַנד"... ליידער האָבען דיזע ווער-

טער קיין ווירקונג ניט געהאט אין פעטערבורג און די רעגירונג האט פאר-געזעצט איהר טייפעלשע ארביט.

אין דער זעלבער צייט איז ארוים אן אוקאז מען זאל ארויסטרייבען אלע אידען, וואס זיינען געזעסען אין דעם ראיאן פון 50 ווירסט ביים גרענעץ פון פרייסען און עסטרייך. די, וואס האבען געהאט אייגענע הויזער אין דעם ראיאן, זיינען געצוואונגען געווארען צו פערקויפען זיי אין צווויי יאהר צייט און ארוים ווייטער פון 50 ווירסט. 19 אידישע קהלות האבען ניט געווזלט הערען פון דעם אוקאז, זיי האבען ניט געווזלט פער-לאזען זייערע הייזער און די קברים פון זייערע ליבע ביז די רעגירונג וועט זיי מיט גוואלד ארויסטרייבען פון דארט. אין אויסלאנד איז מען געווא-רען שרעקליך אויפגעבראכט אויף דיזע טיראניי. די ענגלישע, פראנצויזישע און דייטשע צייטונגען האבען אנגערופען רוסלאנד מיט'ן נאמען „די נייע שפאניען". וועז ניקאלאי איז געווען אין לאנדאן האט מען גע-פרובט ווירקען אויף איהם ער זאל ענדערן דעם אוקאז, אבער עס האט קיין זאך ניט געהאלפען. נאר די רוסישע רעגירונג האט זיך באלד ארומגע-זעהן, דאס די פערפאלגונג וועט רואינירען ניט נאר אידען, נאר אויך א גרויסען טייל פון דער קריסטליכער בעפעלקערונג, און דעריבער האט זי בע-שלאסען דורכפיהרען דיזען אוקאז לאנגזאם.

אין אפריל 1845 האט דער פארזיצענדער פון דעם קאמיטעט וועגען אידען, ק י ס ע ל ע ו ו , פערנאנדערגעשיקט צירקולארען צו די גענע-ראל-גובערנאטארען, אין וועלכען ער האט זיי געגעבען צו וויסען, דאס די רעגירונג איז יעצט פעסט ענטשלאסען דורכצופיהרען איהר פלאן וועגען איינטיילען די אידען אין קלאסען און בעהאנדלען די 3טע קלאס אהן רחמנות. נאך דעם, ווי די ערסטע צוויי פראיעקטען: די רעפארמע אין דער אידי-שער ערציהונג, וועלכע האט געהאט דעם צוועק אפצושאפען דעם איינפלום פון תלמוד, און די אפשאפונג פון דעם קהל, אום אויסצורייסען מיט'ן וואורצל דעם אידישען נאציאנאל-געפיהל — זיינען דורכגעפיהרט געווא-רען, איז יעצט די בעסטע צייט, שרייבט דער קאמיטעט, זיך נעהמען צום 3טען פראיעקט וועגען די קלאסען. אבער די זאך מוז זיין בסוד, האט דער קאמיטעט אנגעוואגט די גענעראל-גובערנאטארען, ווייל די אידען טארען ניט וויסען, דאס די דריי פראיעקטען האבען איין ציל (זיי ברייננען נעהנטער צום שמד). עס מוז געהן אונטער א מאסקע, דאס די מערב-לענדער (די ציווילזירטע) זאלען עס ניט בעמערקען.

אין דער ערסטער צייט פון ליליענטהאַל'ס פּראָפּאַגאַנדע, האָט ער אין דעם נאָמען פון מיניסטער אובאַראָוו געפיהרט אונטערהאַנדלונגען מיט וויכ-טיגע פּערזאָנען פון דייטשע און פראַנצויזישע אידען: פיליפּפּסאָן, גייגער, קרעמיע, מאָנטעפיאָרע, וועלכע ער האָט געבעטען צו ווירקען אויף די אידען אין רוסלאַנד, זיי זאָלען ניט שטערען דעם גוטען וואונש פון דער רוסישער רעגירונג. אין אויסלאַנד האָט מען געגלויבט, דאָס אין רוסלאַנד איז גע-קומען פיר אידען אַ גליקליכע צייט. אָבער אין גיכען האָט מען זיך דער-וואוסט וואָס עס טהוט זיך אונטער דער מאַסקע, און מען האָט בעשלאָסען שיקען אַ וויכטיגען פאָרשטעהער פון די וויכטיגע אידישע פּערזענליכקייטען, זיך משתדל זיין פיר אידען פאַר ניקאָלאַי'ען. דער גורל איז געפאַלען אויף משה מאָנטעפיאָרע, וועלכער איז געווען גרויס געאַכטעט ביי דער ענגלישער קעניגין וויקטאָריאַ, און האָט אין 1840 געראַטעוועט די אידען פון דעם עלילת-דם אין דמשק. אין אָנפאַנג פון 1846 איז ער אַוועק נאָך רוסלאַנד מיט'ן צוועק זיך צו בעקענען מיט דער לאַגע פון די אידען דאָרט. די קעניגין וויקטאָריאַ האָט איהם געגעבען אַ זעהר וואַרימען בריף צו ני-קאָלאַי'ען און דיזער האָט איהם אויפגענומען מיט גרויס כבוד. ביי דער אוידיענץ האָט איהם דער קייזער פערשפּראָכען ערנסט צו בעטראַכטען די מיינונג, וואָס ער וועט אַרויסטראָגען פון זיין רייזע איבער די לאַגע פון אי-דען אין רוסלאַנד, וועלכע ער וועט צושטעלען צום קאָמיטעט וועגען אידישע אַנגעלעגענהייטען. מאָנטעפיאָרע האָט בעזוכט אייניגע שטעדט. איבעראַל איז ער אויפגענומען געוואָרען מיט גרויס פּאַראַד, סיי פון די גרעסטע רו-סישע בעאַמטע, סיי פון אידען, וועלכע האָבען פיעל האָפנונג געלעגט אויף זיין שתדלנות. נאָך דעם ווי מאָנטעפיאָרע איז געקומען צוריק אין לאָנדאָן, האָט ער צוגעשיקט אייניגע פּעטיציאָנען צו אובאַראָוו'ן, קיסעלעוו'ן (פאָר-זיצענדען פון קאָמיטעט וועגען אידען) און גראַף פּאַסקיעוויטש'ן, דעם גו-בערנאַטאָר פון פּוילען. ניקאָלאַי האָט אויסגעהערט דעם אינהאַלט פון זיינע פּעטיציאָנען, אין וועלכע מאָנטעפיאָרע האָט געבעטען מען זאָל אַ ביסעל גרינגער מאַכען די אידישע ליידען, אָבער קיין בערבעסערונג איז ניט געמאַכט געוואָרען. אין דעם זעלבען יאָהר איז געקומען אין פּעטערבורג אַ פראַנצוי-זישער איד, אַ סוחר פון מאַרסעיל, איזאַק אַלטאַראַס, מיט רע-קאָמענדאַציאָנען פון פראַנצויזישען פּרעמיער-מיניסטער גיזאָט, מיט אַ פאָר-שלאַג צו איבערטראַנספּאָרטירען עטליכע צעהנדליג טויזענד אידען איז אַל-זשיר, וועלכע איז דאַמאָלס געוואָרען אַ פראַנצויזישע פּראָווינץ. די פראַנ-צויזישע רעגירונג האָט פערשפּראָכען געבען די אידישע עמיגראַנטען בירגער-

רעכט. און דער פּאַריזער ראַטשילד האָט פֿערשפּראָכען געבען די נעטיגע הוצאות דערויף. אָבער דערפון האָט זיך גאָר ניט אויסגעלאָזען.

די אָרימע אידישע מאַסע האָט אָנגעהויבען ביסלאַכווייז זיך בעשעפטיגען מיט ערד־אַרבייט, אָבער די רעגירונג זעלבסט האָט זיי געלעגט פערשיידענע שטערונגען אין זייער וועג, און קוים 10,000 אידען האָבען זיך בעוצט אין קאָלאָניעס צו בעאַרבייטען די ערד. אָבער וואָס פיר א בעדייטונג האָט געהאַט אזא קלייניע צאָהל ערד־אַרבייטער געגען דער גרויסע מאַסע אָרימע אידען, וואָס האָבען גאָר ניט געהאַט וואָס צו טאָן? און דעריבער האָבען די אידישע מאַבען זעהר שטאַרק מורא געהאַט פאָר די גזירות וועגען די קלאַסען.

די בלוט בלבולים אין אַנדערע אונגליקען. נאָך אין אלכסנדר דעם 1טען׳ס צייטען האָבען זיך אָנגעהויבען בלוט־בלבולים אויף אידען (עלילת דם). פאַר פּסח פון 1816 האָט מען געפונגען נעבען גראָדנא א טוטען קעפּער פון א קריסטליכער מיידעל 4 יאָהר אלט, מאריא אדאמאוויטש. די קריסטליכע איינוואוינער האָבען געגלויבט, דאָס די אידען האָבען ערמאָרדעט דאָס קינד צולייב רעליגיעזע צוועקען, און די פּאָליציי האָט אָנגעהויבען זוכען דעם בערבערעכער צווישען די אידען. דער חשד איז געפאַלען אויף א אידען ש ל ו ם ל א פ י ן, וויל אין זיין הויז האָט מען געפונען א האַמער אין א שפּיזעל. ביי דער אונטערזוכונג האָט א משומד עדות געזאָגט, דאָס יעדער אידישער רב מיז האָבען פאַר פּסח קריסטליכעם בלוט אים צו בעשמירען דערמיט די טיערן און די ביישטילאָך פון די אידישע וואוינונגען. דער משומד און אונטער־אָפיציער מיט׳ן נאָמען ס א ו ו י צ ק י האָט זיך אונטערגענומען דאָס אלעס צו בעווייזען פון אידישע כפרים, וועו די רעגירונג וועט איהם העלפען דערין. וועו די פּאָליציי און דער געריכטליכער אונטערזוכער האָבען דאָס מיטגעטיילט אין פּעטערבורג, איז פון דאָרט אָנגעקומען א בעפעהל מען זאָל זוכען דעם מערדער און ניט בעשולדיגען די אידישע רעליגיאָן. וויל מען האָט אָבער דעם מערדער ניט געפונען, האָט די רעגירונג דעם פּראָצעס אויפגעגעבען. פיעל האָבען געהאַלפען דערצו די אידישע דעפּוטאַטען פון גראָדנא, איבערהויפּט דער דעפּוטאַט זאָנענבערג, וועלכער האָט פּראָטעסטירט צום רעליגיאָנס־מיניסטער גאָליצין געגען אזעלכע בעשולדיגונגען. דער מיניסטער האָט גוט פערשטאַנען, דאָס אזעלכע בלבולים קענען פיעל שאַדען דער גערעכטיקייט. אין יעדען פאַל פון א קריסטליכען מאָרד וועט די פּאָליציי ניט זוכען דעם ריכטיגען מערדער און וועט באַלד אַרויסווארפען די שולד אויף

די אידען. ער האָט בעשלאָסען מיט'ן וואָרצעל אויסצורייסען אַזעלכע בלבולים אויף אידען. ער האָט געווירקט אויף אלכסנדר'ן און דיזער האָט געהייסען אויסשיקען צירקולאַרען צו אַלע גובערנאַטאָרען, דאָס אַזעלכע בלבולים אויף אידען זאָלען מעהר ניט פאָרקומען, ווייל עס איז שוין זעהר פיעל מאָל בעוויזען געוואָרען, אַז זיי זיינען פאַלש (6טען מערץ 1817). דער צירקו-לאַר האָט געווירקט און אייניגע יאָהר האָט מען ניט געהערט פון קיין בלוט-בלבול אויף אידען. אָבער מיט 6 יאָהר שפּעטער (1823) איז וויעדער אַרויפגעשוואומען אַ בלוט-בלבול אויף אידען, וועלכער איז בעוואוסט אַלס דער „וועליזשער עלילת דם".

דעם ערסטען טאָג פון דער קריסטליכער פּאַסחאַ איז פערפאַלען געוואָ-רען אין דער שטאָדט וועליזש (וויטעבסקער גובערניע) אַ סאָלדאַט'ס אַ אינ-געל פ ע ד אָ ר י ע מ ע ל י אַ נ אָ ו ו , 3 יאָהר אַלט, און מיט 10 טעג שפּעטער האָט מען דעם טרופּ פון דעם קינד געפונען אונטער'ן שטאָדט אַ צושטאָכענעם אין אייניגע ערטער און בעדעקט מיט וואונדען. דער המון האָט באַלד אַרויסגעלאָזען אַ קלאַנג, דאָס דער מאָרד איז בעגאַנגען געוואָ-רען פון אידען מיט אַ רעליגיעזען צוועק. אויף'ן פערהער האָבען צוויי קריסטליכע פרויען: אַן אויסגעלאַסענע פרוי מאַריאַ טערענטיעוואַ און אַ האַלב-משוגענע מיידעל יערעמיעוואַ עדות געזאָגט, דאָס זיי ווייסען, אַז דער מאָרד איז אַ אידישע אַרבייט און האָבען בעשולדיגט אין דעם דעם אידישען סוחר ב ע ר ל י ן און דעם אידישען ראַטמאַן פון מאַ-גיסטראַט צ ע ט ל י ן . די צוויי פרויען זיינען געווען וואַהרזאָגערינס און מיט זייער קונסט האָבען זיי איינגערעדט די עלטערן, דאָס די אידען זיינען די מערדער פון זייער קינד. דער הויפּט-סוד (געריכט) פון ווי-טעבסק האָט געפונען, דאָס די בעשולדיגונג איז ניט בעוויזען געוואָרען און האָט בעפרייט די אידען, אָבער צו דער זעלבער צייט האָט דאָס גע-ריכט געראַטען דער רעגירונג פון דער גובערניע פאָרטצוזעצען די אונטער-זוכונג. די פאַלשע עדות-זאָגערין טערענטיעוואַ האָט דער סוד איבערגע-געבען צו דער קירכע, זי זאָל זי בעשטראָפען. די אידישע שונאים זיינען שטאַרק ניט צופרידען געווען מיט דעם פּסק פון געריכט און האָבען בעשלאָ-סען פאָרטזעצען די בעשולדיגונג געגען די אידען. אין סעפּטעמבער 1825, ווען אלכסנדר דער 1טער איז דורכגעפאָהרען וועליזש, האָט טערענטיעוואַ דערלאַנגט צו איהם אַ קלאַגע געגען סוד פיר בעפרייען די מערדער פון דעם קינד פעדאָר, וואָס זי האָט פאַלש אָנגעגעבען אַלס איהר קינד. ניט קוקענדיג אויף זיין אוקאַז פון 1817 האָט ער געהייסען דעם גענעראַל-גו-

בערנאַטאָר כאָוואַנסקי איבער־אַ־נייס אָנפאַנגען די אונטערזוכונג. כאָ־
וואַנסקי איז געווען אַ שונא ישראל און האָט זעלבסט געגלויבט אין דעם
בלוט־בלבול, און האָט איבערגעגעבען די אונטערזוכונג צו זיינעם אַ בע־
אַמטען סטראַכאָוו און האָט איהם געגעבען אונבעשרענקטע מאַכט. אָנ־
קומענדיג אין וועליזש האָט דיזער באַלד גענומען טערענטיעוואַ צום פער־
הער און האָט זי אַרויפגעפיהרט אויף'ן וועג, ווי ער האָט געוואָלט זי זאָל
זאָגען. זי האָט דערצעהלט, דאָס זי זעלבסט האָט געהאָלפען די אידען צו
בעגעהן דעם מאָרד; זי האָט געבראַכט דאָס קינד אין הויז פון צעטלין
און בערלין. פון דאָרט האָט מען עס געבראַכט אין די סינאַגאָגע. דאָרט
האָט מען עס שרעקליך געפייניגט, דערביי זיינען געווען פיעלע מענער
און פרויען פון אידען. מען האָט דאָס קינד געשניטען, געשטאָכען, געקיי־
קעלט אין אַ פעסעל. דאָס בלוט, וואָס האָט גערונען פון קינד, האָבען די
אידען צווישען זיך צוטיילט, ווייל זיי ברויכען עס אין זייערע מצות און
צו בעשמירען די אויגלאַך פון די ניי־געבאָרענע קינדער, וועלכע ווערען
ביי זיי אימער געבאָרען בלינדע און דאָס קריסטליכע בלוט מאַכט זיי זע־
הענדיג. אין דיזער אַרבייט האָט זי, טערענטיעוואַ, זעלבסט גענומען אָנ־
טייל און אויך צוויי קריסטליכע דינסט־מיידלאַך. די מיידלאַך האָבען אין
אָנהויב געלייקענט די געשיכטע, אָבער אונטער דעם איינפלוס פון זייער
גייסטליכען האָבען זיי שפּעטער בעשטעטיגט די ווערטער פון טערענטיע־
וואַ. סטראַכאָוו האָט באַלד געהייסען די פרויען חנה צעטלין און סלאַווע
בערלין מיט זייערע מענער און קרובים אַריינזעצען אין טורמע. דאָרט
האָט מען זיי געפייניגט אום זיי זאָלען זיך מודה זיין אין דעם מאָרד, אָבער
די אַרעסטירטע האָבען מיט צאָרן צוריקגעוויזען די בעשולדיגונג און ווען
מען האָט זיי געשטעלט אויג אויף אויג מיט טערענטיעוואַ האָבען זיי זי
געשטעמפּעלט אַלס ליגנערקע. דורך די פייניגונג זיינען די אַרעסטירטע
אָפט אַרויס פון געדולד; איינער פון זיי, וועלכער האָט זיך ענטזאַגט צו
ענטפערן אויף די פראַגען פון די בעאַמטע, האָט געזאָגט: „נאָר דעם
קיסר אַליין וועל איך אַלעס דערצעהלען". אָבער די היסטערישע בענעה־
מונג פון די פרויען, די צאָרנדיגע רייד פון די מענער און די פערשיידענע
בעמערקונגען, וועלכע מאַנכע פון די אַרעסטירטע האָבען געמאַכט — דאָס
אַלעס האָט געדינט פיר סטראַכאָוו'ן אַלס בעווייז, דאָס די אידען זיינען
שולדיג. אין זיינע בעריכטען האָט ער פערזיכערט כאָוואַרסקי'ן, דאָס ער
איז געקומען אויף די ריכטיגע שפּור פון דעם אונגעהייערען פערברעכען,
וואָס איז בעגאַנגען געוואָרען פון דעם גאַנצען קהל מיט דער הילף פון איי־

ניגע פערדאָרבענע קריסטליכע פרויען. בעריכטענדיג וועגען דעם אין פּע-טערבורג האָט כאָוואַנסקי פאָרגעשטעלט די זאַך אַלס פערברעכען. וואָס איז בעגאַנגען געוואָרען צו רעליגיעזע צוועקען, און ער האָט געקראָגען אַלס ענטפער די פאָלגענדע אונגליקליכע רעזאָלוציאָן פון קייזער ניקאָלאַי דעם 1טען (26טען אויגוסט 1826). „אַזוי ווי די דאָזיגע פּאַסירונג בעווייזט, דאָס די זשידעס מיסברויכען די טאָלעראַנץ, וועלכע מיר צייגען צו זייער רע-ליגיאָן, זאָלען אַלס ביישפּיל פיר אַנדערע, ביז אַ ווייטערען בעפעהל פער'-חתמ'עט ווערען אַלע זשידאָווסקע שולען אין וועליזש, און עס זאָל זיי ניט ערלויבט זיין צו דאַוונען ניט אין דיזע שולען, ניט אין אַנדערע ערטער אוי-סער זיי". עס זיינען אין וועליזש געשלאָסען געוואָרען אַלע שולען און די אי-דען פון דיזער שטאָדט זיינען אַלע געשטעלט געוואָרען אונטער דעם אויפזיכט פון דער פּאָליציי. אין שטאָדט האָט געהערשט אַ שרעקליכער טרויער, אַלע געשעפטען זיינען געווען געשלאָסען, און די אידען, וואָס האָבען זיך גע-שלעפּט איבער די גאַסען זיינען געווען האַלב־טויטע. די פאַלשע עדות פון די קריסטען זיינען געזעסען אין טורמע, אָבער זיי האָבען דאָרט גע-לעבט אַ גוטען טאָג און האָבען געהאָפט, אַז די רעגירונג וועט זיי גוט בע-פרידיגען פיר זייער עדות־זאָגען און דערפאַר, וואָס זיי האָבען אויף זיך גענומען די שולד פון אָנטייל נעהמען אין דעם מאָרד. דאָס איז געווען דער טייפלישער פּלאַן פון דעם גייסטליכען, צו וועלכען מען האָט געשיקט די פאַלשע עדות ער זאָל זיי מוסר'ן און איינרעדען זיי צו זאָגען אַלעס, וואָס זיי ווייסען. די עדות האָבען אָבער צופיעל האָניג צוגעגעבען צו זייער עדות זאָגען, און האָבען דערצעהלט נאָך מעהר פון שרעקליכע מעשי תעתועים, וואָס די אידען אין וועליזש האָבען נאָך פריהער געטאָן צו קריסט-ליכע קינדער. די מעשיות זייערע זיינען שוין געוואָרען אַזוי האַמעטנע, דאָס ניקאָלאַי אַליין האָט אָנגעהויבען צו צווייפלען אין דער גאַנצער גע-שיכטע, און האָט דעריבער געפאָדערט (אָקטאָבער 27טען) , דאָס די עדות זאָלען זאָגען ווער זיינען געווען די אַנדערע קריסטליכע קינדער, וואָס זיי האָבען געזעהען ווי מען האָט זיי געפּייניגט און ערמאָרדעט. „דאָס מוז זיין זעהר גרינג, אויב די גאַנצע געשיכטע איז ניט אַ העסליכער ליגען", האָט ניקאָלאַי זעלבסט געשריבען צו דער קאָמיסיאָן, וואָס האָט געפיהרט די אונטערזוכונג. כאָוואַנסקי האָט אָנגעהויבען זוכען אַנדערע צופעלען פון עלילת דם און האָט געפונען אַ משומד גרודינסקי, וועלכער האָט זיך אונטערגענומען צו בעווייזען געדרוק שוואַרץ אויף ווייס די גאַנצע צערע-מאָניע, ווי אידען בעקומען בלוט פון קריסטליכע קינדער צו זייערע רעלי-

גיעזע צוועקען. וועז מען האָט געקראָגען דאָס בוך אוז מען האָט איהם איבערזעצט, האָט מען אויסגעפונען דעם שקר, ווייל דער ספר האָט ענט־האַלטען אין זיך די דינים פון שחיטת עופות אוז בהמות. דער משומד האָט בעקומען זיין פסק פיר דעם שקר: מען האָט איהם אָפּגעגעבען פיר א סאַדאַט. פון פּעטערבורג האָט מען געגעבען צו וויסען כאָוואַנסקי'ן, דאָס דער קייזער האָט אָנגעהויבען שטאַרק צו צוויפלען אין דער גאַנצער געשיכטע אוז ער איז פון דער מיינונג, דאָס די אונטערזוכונג וועלט גע־פיהרט ניט ערנסט אין ניט עהרליך. די גאַנצע אונטערזוכונג איז ענדליך אַרויסגענומען געוואָרען פון די הענט פון דער קאָמיסיאָן אוז איז איבערגע־געבען געוואָרען אין סענאַט (1830). סטראַכאָוו, דער פּאָרזיצענדער פון דער קאָמיסיאָן, איז דערווייל געשטאָרבען. מען האָט גערעדט, דאָס ער האָט זיך זעלבסט גענומען דאָס לעבען.

די קאָמיסיאָן, וואָס האָט געמאַכט די אונטערזוכונג, האָט אזוי פער־פּאָנטערט דעם פּראָצעס, דאָס די סענאַטאָרען, וועלכע האָבען בעדאַרפט אַנאַליזירען די פערהאַנדלונגען, זיינען געווען פון דער מיינונג, דאָס די אי־דען האָבען ווירקליך בעגאַנגען דעם פערברעכען. וועז די אַרבייט פון דער קאָמיסיאָן איז אַריבער צו דער אַלגעמיינער פערזאַמלונג פון סענאַט האָ־בען זיך שוין געפונען 3 סענאַטאָרען, וואָס זיינען געווען פון דער מיינונג, דאָס די אידען זיינען אונשולדיג. אז דער פּראָצעס איז אַריבער אין גא־סודאַרסטוועגני כאָוויעט (קייזערליכען ראַט) האָט זיך ערסט גענומען צו שטודירען די אַרבייט פון דער קאָמיסיאָן דער פּאָרזיצענדער פון ראַט, דער אַלטער שטאַטסמאַן מ א ר ד ו ו י נ א ו ו. דייזער האָט געהאַט גיטער נעבען וועלייוז, אוז האָט גוט געקענט די אידען פון דער שטאָדט, אוז ער איז געווען איבערצייגט אין זייער אונשולד. אַנאַליזירענדיג די אַרבייט פון דער קאָמיסיאָן האָט ער אויסגעפונען אוז בעוויזען, דאָס דער פּראָצעס איז געפיהרט געוואָרען פון כאָוואַנסקי'ן אוז סטראַכאָוו'ן מיט האַס צו אידען אוז ניט עהרליך, ווייל אין גרונד איז קיין אמת'ער בעווייז ניטא, דאָס די אידען האָבען בעגאַנגען דעם מאָרד. דער סענאַט האָט איינגעשטימט מיט זיין מיינונג, אוז האָט גע'פסק'ענט, דאָס די אידען זאָלען בעפריט ווערען, זייערע שולען זאָל מען צוריק עפענען, מען זאָל זיי אומקעהרען די הזיקות, וואָס זיי האָבען געליטען פון דיזען פּראָצעס, אוז די פאַלשע ערות זאָל מען פערשיקען אין סיביר. דערצו זאָל מען פערזאָגען די גובערנאַטא־רען, דאָס אזעלכע בלוט־בלבולים זאָלען מעהר ניט פּאָרקומען אויף אידען. וועז דער בעריכט פון סענאַט איז געבראַכט געוואָרען צו ניקאָלאַי'ען האָט

ער אייגענהענדיג צוגעשריבען פאָלגענדעס: „איינשטימענדיג מיט דער מיינונג פון קייזערליכען ראַט, דאָס צוליב די אונדייטליכקייט פון די גע-זעצליכע צייגניסען קען ניט פאָלגען קיין אַנדער ענטשיידונג ווי די, וואָס ווערט ערקלערט אין דער מיינונג, וועלכע ווערט אויך פון מיר בעשטע-טיגט, — רעכען איך דאָך פיר נעטיג צוצוגעבען, דאָס אַן אינערליכע אי-בערצייגונג, אַז אידען בעגעהען ניט קיין מאָרד, האָב איך ניט און קען ניט האָבען. מעהרערע ביישפּילען פון עהנליכע מאָרדען... בעווייזען, דאָס צווי-שען אידען זיינען וואַהרשיינליך דאָ פאַנאַטיקער אָדער סעקטאַנטען, וועל-כע האַלטען פיר נעטיג קריסטליכעס בלוט פיר זייערע רעליגיעזע צערע-מאָניעס; דאָס שיינט נאָך מעגליכער דורך דעם, דאָס צום אונגליק גע-פינען זיך אָפט אויך צווישען אונז, קריסטען, אַזעלכע סעקטען, וועלכע זיינען ניט וועניגער שרעקליך און אונפערשטענדליך. מיט איין וואָרט, דורכאויס ניט גלויבענדיג, אַז דיזער געברויך עקסיסטירט ביי אַלע אידען, וויל איך אָבער ניט זאָגען, אַז צווישען זיי קענען זיך ניט געפינען אַזעלכע שרעקליכע פאַנאַטיקער, ווי צווישען אונז, קריסטען. דיזע רעזאָלוציאָן פון צאַר איז אָבער ניט ערלויבט געוואָרען צו פּובליצירען.

ענדע יאַנואַר פון 1835 איז אָנגעקומען אין וועליזש דער אוקאַז, דאָס די אידען זיינען פריי. די שולען האָט מען צוריק געעפענט, ספר תורה'ס, וואָס די פּאָליציי האָט קאָנפיסקירט, האָט מען זיי אָפּגעגעבען, און די שטאָדט, וואָס איז געווען צעהן יאָהר אין קריגס-צושטאַנד, איז ענדליך בעפרייט געוואָרען. פון די טורמעס זיינען אַרויס די אויסגעמאַטערטע אַזעכטאַנטען אויסער אייניגע, וואָס זיינען געשטאָרבען אין דער לאַנגער צייט, וואָס דער פּראָצעס האָט זיך געצויגען. און צו דער געשיכטע פון אידישען מאַרטירערטום איז צוגעקומען נאָך אַ בלעטעל, ניט קוקענדיג אויף דעם „גליקליכען" סוף.

אויסער בלוט-בלבולים האָט זיך יענע פינסטערע צייט אויסגעצייכענט מיט אַנדערע סאָרטען בעשולדיגונגען געגען אידען. די שווערינקייטען, וואָס די רעקרוטירונג האָט אַרויפגעלעגט אויף די אידישע קהלס-לייט אין יענער צייט, האָט זיי געצוואונגען האַנדלען אָפטמאָל געגען דעם געזעץ. דערפון האָבען זיך דאַמאָלס ענטוויקעלט צווישען אידען מוסרים, וועלכע האָבען זיך דערמיט בענוצט אויסצופּרעסען געלט פון די אידישע קהלות. מיט אַזעלכע מוסרים פלעגען זיך אָפט די אידישע קהלס-לייט אָפּרעכנען בסוד און פלעגען זיי אָפּראַמען פון וועג. אין נאָוואַ-אושיצאַ (ליעטנעוועץ), אין פּאָדאָליער גובערניע, זיינען אין 1838 ערמאָרדעט געוואָרען צוויי

מוסרים — אָקסמאַן און שוואַרצמאַן, וועלכע האָבען געהאַלטען די גאַנצע גובערניע אין שרעק; אין דיזען פערברעכען האָט מען חושד געווען איינינגע אידישע קהלות. 80 קהלס־לייט און 2 רבנים זיינען בעשולדיגט געוואָרען. 20 פון זיי זיינען פער'משפּט געוואָרען צו קאַטאָרגע און אַרעסטאַנטסקע ראָטעס נאָך דעם, ווי מען האָט זיי געשמיסען מיט שפּיץ־ריטער דורך אַ רייהע פון 500 מאַן (סקוואָז סטראָי), און אַ 20 האָט מען פערשיקט אין סיביר. די איבריגע זיינען געוואָרען בעפרייט אָדער זיינען ענטלאָפען פאַר'ן משפּט. איינינגע פון די, וואָס זיינען בעשטראָפט געוואָרען מיט שפּיץ־ריטער, זיינען צושטאָרבען פון די שמיץ.

אין 1844 האָט די שטאָדט מ ס ט י ס ל אַ ו ו מאָהילעווער גובער-ניע) אויך געהאַט אַ שווערען פּראָצעס צוליב מוסרים. סאָלדאַטען האָ-בען פערכאַפּט קאָנטראַבאַנדנע סחורה און אידען האָבען דאָס געוואָלט אָפּנעה-מען פון זיי. די סאָלדאַטען האָבען די אידען גוט צושלאָגען אָבער אין גע-שלעג האָבען די אידען צובראָכען איינינגע ביקסען. די פּאָליציי האָלט עס בעטראַכט אַלס אַ בונט און האָט עס מיטגעטיילט דעם גובערנאַטאָר, וועל-כער האָט באַלד געשריבען צום צאַר וועגען דעם. ניקאָלאַי האָט באַלד געענטפערט מען זאָל די הויפּט־בונטאָוושטשיקעס איבערגעבען צו אַ קריגס־-געריכט, און פון די איבריגע אידען פון שטאָדט זאָל מען איינעם פון צעהן אָפּגעבען פיר סאָלדאַטען. דער אידישער סוחר ר' י צ ח ק ז ע ל י ק י ן (ר' איצעלע פון מאָנאַסטירשטשינע) איז אַוועקגעפאָהרען אין פּעטערבורג צו בעווייזען, דאָס די פּאָליציי האָט צוגעשטעלט אַ פאַלשען בעריכט. איהם איז געלונגען צו בעווייזען דעם הויפּט־נאַטשאַלניק פון דער געהיים־-פּאָליציי, וואָס פיר אַן אונרעכט עס ווערט יעצט געטאָן געגען אידען אין מסטיסלאַוו. מען האָט באַלד אַרויסגעשיקט צוויי רעוויזאָרען, איינעם נאָך דעם אַנדערען. דיזע האָבען אויסגעפונען, דאָס די גאַנצע געשיכטע איז געווען ניט מעהר ווי אַ גאַסען־געשלעג, וועלכע די פּאָליציי מיט די מוסרים האָבען אַ נאָמען געגעבען „בונט". דער רעוויזאָר, קניאַז טרובעצקאָי, האָט אויסגעפונען, דאָס אידען האָבען קיין אָנטייל ניט גענומען אין דעם געשלעג. דאַן האָט ניקאָלאַי געהייסען בעפרייען די אידישע אַרעסטאַנטען און די רעקרוטען, וואָס מען האָט צוליב דיזען פּראָצעס גענומען פון די אידען, זאָל מען צוריקקעהרען אַהיים. דער מאָהילעווער גובערנאַטאָר האָט בעקומען אַ שטאַרקען פאָרוואורף און פיעלע פון די פּאָליצייסקע בעאַמטע האָט מען איבערגעגעבען צום געריכט. די אידען האָבען בעשטימט דעם טאָג, וואָס זיי האָבען בעקומען דעם בעפרייאונגס־אוקאַז, פיר אַ יום טוב

(3טען כסלו יעדען יאָהר). וועו די אידען וואָלטען געוווכט ימים טובים פיר אזעלכע צופֿאַלען וואָלט א גרויסער טייל פון די טעג פון יאָהר פֿערוואַנ-דעלט געוואָרען אין ימים טובים.

פֿאָגראָמען זיינען דעם רוסישען פֿאָלק דאָמאָלס געווען פֿרעמד. דער אייניציגער פֿאָגראָם פון יענער צייט, וואָס איז פֿאַרגעקומען אין אָדעס, איז געמאַכט געוואָרען פון גריכען. די פֿאָגראָם־באַצילען האָבען נאָך דא-מאָלס געדרימעלט אין רוסישען פֿאָלק, און קיינער האָט זיי נאָך ניט געוועקט.

די אידען אין פוילען. לויט דעם בעשלוס פון דעם ווייענער קאָנגרעס איז דאָס וואַרשאַווער הערצאָגטום, וואָס נאָפּאָלעאָן האָט פֿריהער געגרינ-דעט, פֿערוואַנדעלט געוואָרען אין א פוילישעס קעניגרייך מיט א בעזונ-דערער רעגירונג, אָבער אונטער דער אויבער־הערשאַפט פון רוסלאַנד. פוי-לען האָט רעגולירט דאָס לעבען פון איהר גרויסער אידישער בעפֿעלקערונג (לערך 400 טויזענד נפשות) לויט איהרע אייגענע געזעצען, ניט לויט די געזעצען פון רוסלאַנד, אפילו נאָך דעם, ווי זי איז ארונטערגעפֿאַלען אונטער די רוסישע הערשאַפט. דער שענדליכער דעקרעט פון יאָהר 1812, וואָס נאָפּאָלעאָן האָט ארויסגעגעבען, דאָס אין יאָהר 1814 זאָל די אידען פער-באָטען זיין וועלכער עס איז אָנטייל אין האַנדעל פון בראַנפען־געשעפט, איז געווען פיר דעם עקאָנאָמישען צושטאַנד פון די אידען א גרויסע גע-פֿאָהר — כמעט א העלפט פון זיי אין פוילען וואָלטען געבליבען אָהן שום מיטלען צום לעבען. די אידען האָבען בעשלאָסען זיך צו וועגדען צום רו-סישען קייזער אלכסנדר דעם 1טען ער זאָל מבטל זיין די גזירה, און ער זאָל זיי געבען מעהר פרייהייט אין מסחור. זייער בקשה איז אָנגענומען געוואָרען און די דורכפיהרונג פון פערבאָט צו האַנדלען מיט בראַנפען איז אָפּגעלעגט געוואָרען. אין דער נייער קאָנסטיטוציאָן, וואָס דער וויענער קאָנגרעס האָט בעשטימט פיר פוילען, איז געווען א פונקט, דאָס די אידען זאָלען מיט דער צייט בעקומען פולע בירגער־רעכטען, וועו זיי וועלען זיך בעסערן — זיך ענטזאָגען פון זייער נאַציאָנאַליזם.

אין 1815 האָט זיך אָנגעהויבען אין פוילען די אידען־פראָגע. די קא-מיסיאָן, וואָס האָט זיך בעשעפטיגט דערמיט, האָט געפונען, דאָס מען דאַרף געבען אידען פולע רעכטען נאָר דאָן, וועו זיי וועלען אויפהערען צו זיין פאַנאַטיש אוו וועלען זיך בעשעפטיגען מיט נוצליכער ארבייט, אוו דערי-בער דאַרף מען זיי פערוועהרען צו האַנדלען מיט בראַנפען אוו צווינגען זיי צו בעשעפטיגען זיך מיט ערד־ארבייט, ווי אויך ענדערן זייער ערצי-

הונג. די קאָמיסיאָן האָט דורך דעם עפּיסקאָפּ מאָלטשעווסקי זיך געוואָנדט צו דוד פריעדלענדער אין בערלין, ער זאָל זיי ראָטען ווי מען זאָל בעסערן די אידען אין פּוילען. פריעדלענדער האָט געענטפערט (1819), דאָס דער תּלמוד, חסידיזם און דער אידישער קהל זיינען די הויפּט־שטערער צו דער אידישער ענטוויקלונג. מיט דיזע שטערער דאַרף די פּוילישע רעגירונג שטרייטען. דיזע אידעע איז שטאַרק געפעלען געוואָרען דער פּוילישער קאָמיסיאָן.

עס האָבען זיך דאַמאָלס געפּינען 26 אידישע פּאַמיליעס, וועלכע זיינען געווען היבש איראָפּעאיש געבילדעט און מיט איראָפּעאישע מאָניערען. דיזע פּאַמיליעס האָבען אָנגעגעבען א פּעטיציאָן צו די פּוילישע פיהרער און זאָגאָר צום צאַר אלכסנדר דעם 1טען, אין וועלכער זיי האָבען געבעטען מען זאָל זיי העבען פּולע עמאַנציפּאַציאָן, וויל זיי פערדינען עס אין וויל דאָס וועט פיהרען דערצו, דאָס פיעלע אַנדערע אידען וועלען זיך אַרומגעהן פון זייערע אלטע מנהגים און וועלען ציוויליזירט נאָך דער לעצטער מאָדע. אָבער זייער בקשה איז ניט אָנגענומען געוואָרען.

די הויכע בעאַמטע אין פּוילען זיינען דאַמאָלס געווען געגען געבען אידען וועלכע עס איז רעכטען. דער וויצע־קעניג זאיאָנטשעק האָט גערויבען צו אלכסנדר דעם 1טען, דאָס די אידען פערמעהרען זיך אונגעוועהנלעך, זיינען שמוציג, ערנעהרען זיך פון בעטרוג און זיינען א געפאַהר פיר דאָס לאַנד, וויל די קריסטליכע בעפעלקערונג וועט געווים פיעל ליידען פון זיי. אין דעם זעלבען יאָהר איז דער סענאַטאָר נאָוואָסילצעוו ארויס מיט א פּראָיעקט צו געבען אידען מעהר רעכטען. איבערהויפּט האָט ער רעקאָמענדירט צו געבען פּולע רעכטען, זאָגאָר פאָליטישע, צו געבילדעטע אידען, יעדענפאַלס זיי אויפהערען צו דריקען און ניט שטערען דעם האַנדעל מיט בראַנפען, נאָר בילאַכווייז זיי צוגעוועהנען צו ערד־ארבייט און האַנט־ארבייט. אָבער זיין פּראָיעקט איז פערוואָרפען געוואָרען און די פערפאַלגונגען זיינען פאָרטגעזעצט געוואָרען; נאָר די יודאָפּאָבען איז איין זאַך ניט געלונגען, נעמליך דורכפיהרען זייער וואונש וועגען אָפּנעהמען פון אידען דעם בראַנפען־מסחור, א דאַנק דער שתדלנות פון דער פריהער דערמאָהנטער דעפוטאַציאָן, וועלכע האָט אויסגעווירקט ביים צאַר אלכסנדר דעם 1טען, דאָס מען זאָל דערווייל צורוה לאָזען די אידען וועגען דיזען גענשטאַנד, וויל דורך דעם קען זעהר פיעל ליידען דער אלגעמיינער עקאָנאָמישער צושטאַנד. אָבער די פּוילישע רעגירונג האָט געפונען אַנדערע מיטלען וויי צו דריקען די אידען. אין אייניגע שטעדט האָט מען ניט צו־

געלאָזן נייע אידען זיך בעזעצן. אום צו מעגען דאָרט פערבליבען אייניגע טעג האָט מען געפֿאָדערט פון זיי א שווערע אָפּצאָלע. אין א ראיאן פון 20 וויאָרסט פון עסטרייכישען און פרייסישען גרענעץ האָבען אידען זיך ניט געטאָרט בעזעצן, אָבער דערפאַר האָט די פּוילישע רעגירונג בעפריידט די אידען פון מיליטער־דינסט כל זמן זיי וועלען ניט האָבען קיין בירגער־רעכט.

די שנאה צו אידען האָט אויך געפונען אן אָפּקלאַנג אין דער פּוילישער פֿאָלימישער ליטעראַטור פון יענער צייט. עס זיינען ערשינען פיעלע בראָשורען און ארטיקלען אין צייטונגען, וועלכע האָבען בעשפּראָכען די אידישע פראגע. אין 1816 האָט קסיענדז סטאשיץ געשריבען אן ארטיקל וועגען די אורזאכען פון דער שעדליכקייט פון אידען, אין וועלכע ער ענטוויקעלט דעם גערַאנק, דאָס די אידען זיינען שולדיג אין דער אונטערגאנג פון פּוילען: זיי פערמעהרען זיך זעהר שנעל און בילדען שוין יעט אן אכטעל פון דער בעפעלקערונג; אויב זיי זאָלען וויטער אזוי זיך פערמעהרען, וועט דאָס קאָנגרעיך פּוילען וועלען פערוואַנדעלט אין א „אידישע מדינה". אזוי ווי ארויסטרייבען זיי פון פּוילען איז ניט מעגליך, מוז מען זיי שאפען אין יעדער שטאָדט א געטא אום מען זאָל זיי אימער האָבען אויף אויג; נאָר די אידען, וואָס וועלען זיך אסימילירען מיט פּוילישען פאָלק, זאָלען בעקומען פולע רעכטען. אין 1818 איז פאָרגעקומען אין סיים א הייסע דעבאַטע וועגען די אידען. עס זיינען אויסגעזאָגט געוואָרען דריי מיינונגען וועגען דער אידען־פראגע. געגנערַאל קראָסינסקי האָט פאָרגעשלאָגען א מיטעל־וועג: שיצען די גרויסע אידישע קאַפּיטאַליסטען, צוציהען די גרויסע מאסען צו ערד־ארבייט און מלאכות, און די, וועלכע וועלען עס וועלט זיין, געבען בירגער־רעכט. געגען דיזען פראיעקט איז ארוים א אידען־פיינד און האָט פאָרגעשלאָגען מען זאָל בעטען דעם צאָר ער זאָל פּוילען אין גאנצען בעפרייען פון אידען און ער זאָל זיי בעזעצען אין דרום רוסלאַנד אויף די וויסטע סטעפּעס. געגען דיזען בארבארישען פאָרשלאָג איז ארוים דער ראדיקאַלער אפיצער לוקאַסינסקי; ער האָט געענטפערט, דאָס די אידען וואָלטען געקענט זיין זעהר ניצליכע בירגער וועען מען זאָל זיי געבען רעכטען. עס איז א גרויסעם אונרעכט פון די פּוילישע גוטס־בעזיצער, האָט ער געזאָגט, צו בעשולדיגען די אידען דערפאַר, וואָס זיי פערקויפען די פּויערים בראַנפען, אין דער צייט, וואָס זיי וויללען פערדינגען די אידען די שענקען און גיבען זיי דאָס רעכט צו פערקויפען בראַנפֿען, וויל מען צאָהלט זיי זעהר גוט פיר די ארענדע. א רב איז ארוים

מיט א בראָשורע אין פוילישׁ אונטער'ן טיטעל „גלאָס ליודו איזראעלסקיענגא" (שטימע פון אידישען פאָלק), אין וועלכער ער האָט געראטען די פאָליאקען לאָזען צורוה די אידען און זיך ניט מישען אין זייערע אינערליכע אנגעלעגענהייטען; די אידען וועלען גיכער זיך ענטשליסען צו פערלאָזען פוילען און געהן אין גלות איידער צו אסימילירען זיך און זיך ענטזאגען פון רעם גלויבען פון זייערע עלטערן. די שטימונג פון די פּאָרטגעשריטענע אידען האָט אויסגעדריקט דער יונגער וואַרשאַווער לעהרער י ע ק ב ט ו ג ע נ ד - ה א ל ד (אין זיין ביכעל „ירבעל"). נאָך זיין מיינונג האָבען די אידען שוין אָנגעהויבען צופאַסען זיך צו דער פוילישער קולטור און די רעגירונג קען פערשטאַרקען די בעוועגונג דורך דעם, וואָס זי וועט צולאָזען אסימילירטע אידען צו רעגירונגס־עמטער.

די אידישע שונאים האָבען זיך געמומען דאמאָלס צו פערפלאָנטערן די אידען־פראָגע דורך בעשולדיגען זיי אין בלוט־בלבולים. מען האָט אָנגעהויבען געפינען קריסטליכע קינדער ערמאָרדעטע דורך פערשוידענע אָרטען פיניגונג. מען האָט בעשולדיגט דערין אידען, מען האָט זיי אריינגעווארפען אין געפענגניסען, אין וועלכע זיי זיינען פערבליבען מאָנאָטען לאָנג. צום גליק האָט זיך די אידישע דעפוטאציאָן אין פעטערבורג געוועדט צום מיניסטער גאָליצין, און דיזער האָט בעפוילען, מען זאָל אייניפיהרען אין קראָפט אויך אין פוילען דעם זעלבען אוקאז פון צאר אלכסנדר דעם 1טען, וועלכער האָט פערוועהרט עלילת־דם און קרימינעלע פראָצעסען אָהן א שום גרונד דערצו, און דאָס האָט געמאכט אן ענד צו דיזער גפעהרליכער אגיטאציאָן.

די אידען־העצעס אין דער ליטעראטור האָבען געהאט א גרויסען וויירקונג אויף דעם סיים פון 1818. דיזער סיים האָט זיך געוועגדט צום קייזער אלכסנדר דעם 1טען צו ערלויבען די פוילישע רעגירונג צו נעהמען מיטלען צו פערקלענערן די צאהל פון אידען אין פוילען. דער ערסטער מיטעל זייערער איז געווען אָפּצונעהמען פון די אידען דאָס רעכט צו האַלטען שענקען אוז פערקויפען בראַנפען.

אין אָנהויב פון 1820 האָט זיך אָנגעהויבען א בעוועגונג צווישען דער רייכער און געביל־דעטער קלאָס פון אידען אין פוילען צו אסימילירען זיך מיט די פאָליאקען. זיי האָבען זיך אָנגעהויבען רופען „פאָליאקען פון משה'ס געזעץ". זיי האָבען זיך געמומען אָפּשאפען דעם קהל מיט זיינע פרנסים, האָבען געשמוצט די רבנים, וועלכע זיי האָבען פערלויימדעט אלס דעם וואָרצעל פון אלע אידישע פעהלערן. אין א בעזונדער בראָשורע איז

געמאַכט געוואָרען א פּאָרשלאָג מען זאָל די אידישע אויטאָנאָמיע אָפּשאַפֿען. די בראָשורע האָט געהאַט א שטאַרקע ווירקונג אויף דער רעגירונג אין דעם 1סטן יאָנואַר 1821 איז ארויס אן אוקאז פון צאר אָפּצושאַפֿען דעם קהל און די אידען האָבען נאָר געהאַט א רעכט צו האָבען שולען און צו האָבען זייערע אייגענע וואָהלטעטיגע חברות. די נייע ערוועהלטע שולבאַמטע (דאָזאָרצעם) זיינען זעהר ניט פֿאָפולער געווען אין פּאָלק. אָבער די רעגירונג האָט זיי געשטיצט, און זיי האָבען אָנגעהויבען מאַכען רעפֿאָרמעס אין יודענטום ווי אין דער אידישער ערציהונג. אום צו העלפֿען זיי אין זייערע שטרעבונגען האָט די רעגירונג געגרינדעט א קאָמיטעט מיט'ן צווק צו רעפֿארמירען די אידען. דער קאָמיטעט האָט בעשלאָסען פּריהער פון אלעם צו גרינדען אין ווארשא א ראַבינער־שול צו פּאָרבערייטען געבילדעטע רבנים, וועלכע זאָלען זיין אויסגעשפּראָכענע פיינד פון תלמוד. אין 1826 איז די ראַבינער־שול געעפֿענט געוואָרען. די לעהרער פון די וויסענשאַפֿטליכע געגענשטענדען זיינען געווען קריסטען. אלס לעהרער פון העברעאיש און דער ביבל איז געווען בעשטימט אברהם ביכנער, וועלכער האָט געשריבען א ווערק בעטיטלט „די ניכטיגקייט פון תלמוד". אייניער פון די הויפט־פיגורען אין קאָמיטעט איז געווען דער פּראָפעסאָר פון ארייענטאליש שפּראַכען אין ווארשאווער אוניווערזיטעט ק י א ר י נ י, א געפעהרליכער אידען־פיינד. ער האָט זיך געטראָגען מיט א פּלאַן צו איבערזעצען דעם תלמוד אין דער פּראַנצויזישער שפּראַך אום די קריסטליכע וועלט זאָל בעקאַנט ווערען מיט אלע אידישע געפעהרליכע געהיימניסען און מען זאָל וויסען וואָס מען האָט צו טאָן מיט זיי. מיט דער ערלויבנים פון דער רעגירונג האָט ער איינגעפיהרט פיר קריסטליכע סטודענטען א קורס אידישע ארכעאלאגיע (אלטערטום) אום קריסטען זאָלען בעקאַנט ווערען מיט'ן יודענטום און קענען זיין קאָמפּעטענטע בעאַמטע אין אידישע אנגעלעגענהייטען. זיינע לעקציעס וועגען דיזען געגענשטאַנד האָט ער אַרויסגעגעבען אין 1829 איז פּראַנצויזיש. דער אינהאלט פון דיזען בוך איז א רייהע פון בעשולדיגונגען אויף אידען, אונטער אנדערע אויף דער בלוט־בלבול. געגומען האָט ער דיִם פון די ווערק פון אלטע אידען־פּרעסער, ווי אייזענמענגער און אנדערע. געגען דעם בוך זיינען ארויס אידישע געלעהרטע ווי צונץ, יאָסט, טוגענדהאלד, אבזיר די גיפּטיגע זאמען האָבען געשאַפֿען א שרעקליכען האס צו אידען אין דער פּוילישער געזעלשאפֿט.

וועו אין פּוילען האָט אויסגעבראָכען דער אויפֿשטאַנד פון 1830. האָט אייניער פון די אסיסטילאַטאָדען, גערניש, אָנגעגעבען א ביטע צום דיקטאַטאָר

כלאָפּיצקי מען זאָל ערלויבען די אידען אַרייַנצוטרעטען אין דער אַרמעע אום צו העלפען די פּאָליאַקען זיך בעפרייען פון רוסלאַנד. די אַסימילאַטאָרען האָבען געהאָפט דורך דעם צו בעקומען גלייכע רעכטען. דערויף האָט דער קריגס־מיניסטער געענטפערט: „מיר וועלען ניט ערלויבען. דאָס אידישע בלוט זאָל זיך צונויפמישען מיט די רייַנע אַריסטאָקראַטישע בלוט פון די פּאָליאַקען; וואָס וועט אייראָפּאַ זאָגען, ווען זי וועט זיך דערוויסען, דאָס אין דעם קאַמף פיר אונזער פרייהייט האָבען מיר זיך ניט געקענט בענעהן אָהן אידישע הענט?" די אידען האָבען אָבער דאָך אויסגעפיהרט מען זאָל זיי אַריינגענהמען אין דער מיליץ (נאַציאָנאַל־גווארדיע) און 850 אידישע וואָלונטירען האָבען אָנטייל גענומען אין דער בעשיצונג פון וואר־שא. צווישען די וואָלונטירען זיינען געווען קינדער פון אָריימע פאַמי־ליעס, אזוי גוט ווי פון רייכע. דער קאַפּיטאַן פון דער וואַרשאַווער נאַ־ציאָנאַל־גווארדיע, אָסטראָווסקי, איז געווארען געזיהרט ביי דעם אָנפליק פון דיזע שטיפקינדער פון פּוילען, וועלכע קעמפען פיר איהר ניט אכטען־דיג, וואָס זי האָט זיי שלעכט בעהאַנדעלט, און ער האָט שפּעטער געשרי־בען: „דאָס הארץ האָט געמוזט וועה טאָן זעהענדיג דיזע סצענע: דאָס געוויסען האָט געהייסען זיך נעהמען וואָס פריהער צו פערבעסערן די לאָגע פון דיזען זעהר ערניידריגטען טייל פון אונזער לאַנד". די אידען פון דער פראָווינץ אין פּוילען האָבען קיין אָנטייל ניט גענומען אין דעם אויפשטאַנד. די פּאָליאַקען זיינען געווען שטארק אויפגעבראַכט אויף זיי דערפאַר, אָבער אָסטראָווסקי האָט זיי פערטיידיגט, זאָגענדיג, דאָס די בהאַנדלונג פון די פּאָליאַקען האָט קיין רעכט ניט צו פאַדערן פון זיי פאַטריאָטישע געפיהלען. דער סיים פון 30טען מאי 1831 האָט בעפרייט אידען פון מיליטער־דינסט, אָבער דערפאַר האָט ער ארויפגעלעגט אויף זיי אַן אָפּצאָהלונג 4 מאָל מעהר ווי אין די פריהערדיגע יאָהרען.

אין 1832 איז דער היסטאָריקער לעלעוועל אין פּאַריז ארוים מיט א מאַניפעסט צו די אידען, אין וועלכען ער האָט זיי געבעטען פערגעסען דאָס שלעכטס, וואָס די פּאָליאַקען האָבען זיי געטאָן, און געדענקען די גליקליכע צייטען, וואָס זיי האָבען געהאַט אין פּוילען, אוו נעהמען אין אַנבעטראַכט די צרות, וועלכע זיי לייַדען אין דער בארבארישער רוסלאַנד, וועלכע רויבט אַוועק זייערע קליינע קינדער און צווינגט זיי צו שמר דורך מיליטער־דינסט. זאָלען די אידען העלפען פּוילען; זיי וועלען דורך דעם זיך אויסקעמפען גלייכע רעכטען; אָדער אויב זיי ווילען זיך צוריקקעהרען אין פאַלעסטינא, וועלען די פּאָליאַקען זיי העלפען פערווירקליכען דיזען פערלאַנג. עס האָ־

בען זיך געפונען צווישען די פוילישע עמיגראַנטען אין פּאַריז אויך אזעלכע, וועלכע האָבען פערשפּרייט די גיפטיגע זאמען פון אידען־פיינדשאפֿט.

נאָך דעם, ווי דער בונט איז איינגעשטיפֿט געוואָרען, האָבען די אידען ניט געפיהלט קיין ענדערונג צו בעסער אָדער צו ערגער. אין 1842 האָט די רוסישע רעגירונג אין איין זאָך זיי געמאַכט גלייך מיט זייערע רוסישע ברידער — מען האָט אויך פון זיי אָנגעהויבען נעהמען רעקרוטען פיר מיליטער־דינסט. נאָר פון זיי האָט מען ניט געזומען קיין יונגע קינדער פּאַר 18 יאָהר. די וואַרשאַווער אידען האָבען געבעטען פון דער רוסישער רעגירונג זי זאָל זיי געבען גלייכע רעכטען, וויל לויט דעם געזעץ פון 1817 דאַרפען די אידען אין פּוילען זיין גלייכבערעכטיגט, וועז פון זיי וועלען געזומען ווערען רעקרוטען פיר די אַרמיע. אָבער די רעגירונג האָט זיי ענטזאָגט. ניט אכטענדיג דערויף איז די לאָגע פון אידען אין פּוילען געווען פיעל בעסער פון דער אידישער לאָגע אין רוסלאַנד.

דער אָנפאַנג פון השכלה. די רוסישע רעגירונג האָט ניט אויפגעהערט צו שטורמען די פעסטונג פון יודענטום. טויזענדער קינדער האָט זי צו'שמד'ט דורך די רעקרוטירונג, פיעלע זיינען וועוואָרען אונטריי צו זייער פאָלק און זייער רעליגיאָן דורך די קאַזאָנע שקאָלעס, די אויטאָנאָמיע פון אידישען קהל, וועלכער איז געווען א גרויסע שטיצע פיר דאָס יודענטום, איז אָפּגעשאפֿט געוואָרען. אָבער דאָס אלעס איז ניט אין שטאַנד געווען צו צושטערען דאָס אלטע אידישע לעבען. די רבנים און די גוטע אידען זיינען געווען די אייזערנע וואַנט, וואָס האָט בעשיצט די אידישע רעליגיאָן און דאָס אלטע אידישע לעבען געגען אלע אָנפאלען פון זייערע שונאים. די אידען האָבען פאָרטגעזעצט צו לעבען ווי פריהער, מען האָט געלערנט אין חדרים, מען האָט געמאַכט יונגע קינדער חתונה, מען האָט ניט צוגעלאָזען קיין ענדערונג אין אידישען לעבען. א קורצער ראָק מיט לאַנגע הויזען איז געווען א שרעקליכער פערברעכען. איבערהויפּט זיינען געווען שטרענג פערבאָטען וועלטליכע לימודים, און אנדערע שפּראַכען און וויסענשאפֿטען האָט מען גערעכענט פיר גיפט פיר די אידישקייט. די יעניגע, וואָס האָבען זיך ערלויבט אויף א האָאר פרייהייט אָדער עטוואָס קרומטיק אין תלמוד, זיינען שרעקליך פעראכטעט געוואָרען פון כלל. אייניער פון אזעלכע אָפּפער איז געווען דער בעריהמטער תלמודיסט ר' מ נ ש ה א י ל י ע ר , וועלכער איז בעוואוסט אונטער'ן נאָמען „בן פורת" (1767—1831). ער האָט זיך ערלויבט צו ערקלערען זיינע תלמידים, דאָס אין תלמוד זיינען פאראן שטעלען, וועלכע צייגען, דאָס די אמוראים האָבען ניט פער-

שטאנען דעם ווירקליכען זין פון דער משנה. מען האָט איהם דערפאר שיער אין חרם אריינגעווארפען. שטרעבענדיג נאָך וויסענשאפטען איז ער אוועק נאָך דיטשלאנד, אָבער אין קעניגסבערג האָבען זיינע לאנדסלייט איהם נעראטען ער זאָל אויפגעבען די אידעע, וועלכע קען איהם מעהר שאדען ווי נוצען ברייננען. אין 1807 האָט ער ארויסגעגעבען א קליין ווערק מיט'ן טיטעל „פשר דבר", אין וועלכען ער בעדויערט וואָס די רבנים זיינען ווייט פון וויסענשאפטען. דיזען ספר'ל האָבען די רבנים פעראורטיילט צום פער-ברענען און ער האָט בעקומען דעם טיטעל „אפיקורוס". מיט 10 יאָהר שפעטער, זייענדיג אין וואלהין, אין דעם נעסט פון חסידיזם, האָט ער אָנגע-הויבען דרוקען זיין ספר „אלפי מנשה". אָבער דער דרוקער האָט פון די ערסטע בויגענס ערפאָהרען וועגען דעם „אפיקורסישען" אינהאלט פון דעם בוך און ער האָט פערברענט די אָפגעדרוקטע בויגענס צוזאמען מיט'ן כתב יד. מיט גרויס מיה איז איהם געלונגען צוריק אויפשרייבען זיין בוך און ער האָט עס איבערגעגעבען צום דרוק אין ווילנא (1822). וועז ר' שאול קאצענעלענבאָגען האָט זיך דערוואוסט, אז אין דעם ספר איז דאָ א שטעלע, אין וועלכער דער מחבר בעווייזט, דאָס די רבנים פון יעדען דור האָבען דאָס רעכט צו מאכען תקונים אין דת, האָט ער איהם מזהיר געווען, דאָס אויב ער וועט ניט ענדערן דיזע שטעלע, וועט ער הייסען פערברענען דעם ספר אויף'ן שולהוף. ר' מנשה האָט געמוזט נאָכגעבען דיזען פער-לאנג און האָט געענדערט די שטעלע געגען זיין איבערצייגונג. אין די לעצ-טע יאָהרען פון זיין לעבען האָט ער פערפאסט 2 בראָשורען: „שקל הקודש" און „סמא דחיי". די צווייטע האָט ער אויך איבערזעצט אין אידיש. אין די שריפטען האָט ער שארף קריטיקירט די פעהלערן פון אידישען פאָלק, דעם אידישען חינוך, די פריהצייטיגע חתונות, די פעראכטונג פון בילדונג און ארבייט. אָבער די פאנאטיקער האָבען געטאָן אלס מעגליכעם אז די-זע בראָשורען זאָלען ניט צוקומען צום פאָלק.

פיעל ערגער איז עס געווען אין די ערטער, וואו דער חסידיזם האָט געהערשט, וואו דער פערשטאנד איז געווען פערשלעפערט פון די מעשיות און מופתים פון די גוטע אידען. אין ביעלאָרוסיע האָט געהערשט די די-נאסטיע פון די שניאורסאָנס, די נאכפאלגער פון דעם „אלטען רבי'ן" שניאור זלמן. דער זוהן פון דעם אלטען רבי'ן, ר' בער, וועלכער ווערט אָנגערופען דער „מיטעלער רבי" (1813—1828), און דער איידים פון דעם לעצטען, מענדעל ליבאוויטשער (1828—1868) האָבען אין דיזער עפאָכע פערנומען דעם טראָן פון די „צדיקים". די רע-

זידענין פון אלטען רבי'ן איז געווען אין ליאדי, און די איבריגע גוטע אידען זיינען געזעסען אין ליבאוויטש. דיזע סעקטע חסידים זיינען בעוואוסט אונטער'ן נאָמען חב"ד (ראשי תיבות פון חכמה, בינה, דעת). די ביידע רעזידענצען ליגען צווישען וויטעבסקער און מאהילעווער גובערניעס. פון דיזע 3 גוטע אידען איז דער אלטער רבי שניאור זלמן געווען א גרויסער תלמודיסט און א מקובל־פילאָזאָף. ער האָט פערפאסט א שולחן ערוך בעוואוסט אונטערן נאָמען דעם „רבי'ס שולחן ערוך" און א ספר „תניא", וועלכער ענטהאלט אין זיך די פילאָזאָפיע פון קבלה און דעם דרך פון חב"ד'סקע חסידות. דער מיטעלער רבי, ר' בער, האָט מחבר געווען פיעלע ספרים. וועלכע ענטהאלטען אין זיך צום מערסטען שבת'דיגע דרשות און פֿירושים אויף „תניא". דער דריטער רבי, ר' מענדעלע, איז געווען א גרויסער תלמודיסט. ער האָט אָנגעשריבען פיעלע שאלות און תשובות אונטער'ן טיטעל „צדק דוד", אויך א ווערק אין קבלה. ער איז געווען זהר א קלוגער מענש און צו איהם פלעגען זיך וועגדען אלע סאָרטען מענשען וועגען עצות. אין יאָהר 1848 איז ער געווארען איינגעלאדען אין פעטערבורג פון דער רעגירונג אָנטיי צו נעהמען אין דער ראבינער־קאָמיסיאָן, וואָס איז פערפופען געווארען צו ארגאניזירען די קאזיאָנע שולען און צו בעשטימען, וואָס פיר אן ערציהונג מען זאל געבען אידישע קינדער אין רוסלאנד. ער איז געווען פול מיט האס צו די נייע רעפֿארמעס אין דעם אידישען חינוך. דאָך האָט ער געמוזט מסכים זיין אויף פיעלע זאכען, וואָס זיינען געווען געגען זיינע איבערצייגונגען. ער האָט צ. ב. געמוזט מסכים זיין, אז מען זאל דרוקען אין רוסלאנד פיר אידען תנ"ך מיט מענדעלסאָן'ס איבערזעצונג און ביאור. איבערהויפט האָט ער שטארק פּראָטעסטירט געגען דעם פּ אָיעקט צו פערקירצען די ביבעל פיר קינדער.

גאנץ אנדערס זיינען געווען די גוטע אידען פון „יוגא־זאפאדני קראי" (זיד־וועסט רוסלאנד). דיזע האָבען פון קיין נאכגעבען ניט געווֹאלט ווי־סען. פון דיזע זיינען איבערהויפט געווען געאכטעט ביים פאלק די צדיקים פון דער טשערנאָביל־ער דינאסטיע. דער גרינדער פון דיזער דינאסטיע איז געווען ר' נ ח ו ם . זיין זוהן ר' מ א ט ע ל ע טשערנאָביל־ער האָט צוגעצויגען צו זיך אין זיין שטעדטעל טשערנאָביל (קיעווער גובערניע) צעהנדליגע טויזענדער חסידים, וועלכע פלעגען קומען צו איהם מיט פּדיונות (געלט־מתנות). נאָך זיין טויט האָבען זיינע אכט זוהן צוטיילט צווישען זיך די גובערניעס קיעוו און וואלהין אויף אכט צענטערן.

די רעזידענציעס אדער די צענטערן פון דיזע 8 גוטע אידען זיינען געווען: טשערנאביל, קאראסטישעוו, טשערקאס, מאקאראוו, טריסק, טאל-נע, סקוויר און ראכמיסטריווקע. די חסידים, ווי זייערע רביים, האבען זיך אימער געקריגט צווישען זיך; יעדער האט געהאלטען זיין צדיק פיר'ן גרעסטען און דעם אנדערן'ס צדיק האט ער פערניכטעט. א שטארקער קאנ-קורענט צו דער טשערנאביל'ער דינאסטיע איז געווען דער גוטער איד ר' ישראל רוזשינער (פרידמאן), דער עניקל פון דעם בע-וואוסטען גוטען אידען ר' בער מעזשיריצער (מעזשיריצער מגיד). אין יאהר 1815 האט ער זיך בעזעצט אין שטעדטל רוזשין (קיעווער גובערניע) און איז גיך בעוואוסט געווארען אלס א גרויסער בעל מופת. דער ריי-כער הויף, וואו ער איז געזעסען, איז איבער געווען פול מיט חסידים, אבער די גבאים האבען נאר צוגעלאזען צום רבי'ן נאר די רייכע לייט, וועלכע האבען געבראכט רייכע פדיונות. ער פלעגט ארויספאהרען אין א רייכער קארעטע מיט פיעלע בעגלייטער. די פאליציי האט געגעבען צו וויסען דער רעגירונג, דאס דער גוטער איד שפילט ביי די אידען די רא-לע פון א קעניג, און זי האט אנגעהויבען צו זוכען אויף איהם עבירות און האט נעפונען. אין 1838 האט מען אין דער שטאדט אושיצא (פאדאליער גובערניע) געפונען 2 מיסרים דער'הרג'עטע. דער חשד איז געפאלען אויף אייניגע קהלס-לייט און אויף רבי'ן ישראל'צע, דאס ער האט געגעבען זיין ערלויבנים דיזע צו ערמארדען. 22 חדשים איז ער געזעסען אין גע-פענגנים, און נאך דעם, ווי כען האט איהם ארויסגעלאזען, איז ער גע-וען אונטער דער אויפזיכט פון דער פאליציי. ענדליך איז ער ענטלא-פען נאך עסטרייך (1841) און האט זיך בעזעצט אין דער שטעדטל סא-דאגארא אין בוקאווינא, וואו ער האט בעקומען נאך מעהר אנהענגער ווי פריהער, און האט געפיהרט דאס זעלבע רייכע לעבען ווי אין רוס-לאנד. ער איז געשטארבען אין 1850 און זיין דינאסטיע האט זיך פער-שפרייט אין גאליציען.

דער חסידיזם מיט די צדיקים האבען זיך שטארק און בריט פער-שפרייט אין פאדאליען. אין מעדזשיבאוש, די רעזידענץ פון בעל שם טוב, האט געהערשט ר' יהושע העשיל אפטער; ער איז גע-וען די גרעסטע אויטאריטעט צווישען די גוטע אידען פון יענער צייט. דער אייניציגער, וואס האט ניט געוואלט אנערקענען זיין אויטאריטעט, איז געווען דער רוזשינער. דעם אפטער'ס נאכפאלגער איז געווען ר' משה סאווראנער, וועלכער האט איינגעפיהרט א לעבען מיט

גרויס לוקסוס. אַן אונגעוועהנליכער סאָרט גוטער איד איז געווען דעם בעל שם׳ס אַן אורעניקעל ר׳ נחמן בראַצלאַווער. ער איז געווען פערהאַסט פון אַלע גוטע אידען און חסידים. זיינע אָנהענגער פלעגען זעהר אָפט בעקומען קלעפּ פון אַנדערע חסידים, וועלכע האָבען זיי אָנגערופען „נאַכמאַנטשיקעס, בראַצלאַווער הינט".

אויך אין פּוילען האָט זיך פערברייטעט דער חסידיזם מיט די גוטע אידען. די ערסטע וויכטיגע גוטע אידען אין יענער געגענד זיינען געווען ר׳ ישראל קאָזעניצער און ר׳ יעקב יצחק לובלינער. נאָך זיי זיינען אויסגעוואַקסען נייע דינאַסטיעס. די וויכטיגסטע פון זיי זיינען די קאָצקער דינאַסטיע (דער גרינדער פון דיזע איז געווען ר׳ מענדעל קאָצקער, 1821—1851), און די גערער (דער גרינדער—ר׳ איצע מאיר אַלטער (1830—1866). די פּוילישע רביים זיינען געווען זעהר עהנליך צו די רביים פון די חב"ד׳סקע חסידים. זיי האָבען געלעגט גרויס געוויכט אויף׳ן שטודיום פון תלמוד און האָבען ניט גענומען קיין פּדיונות ווי די אוקראַינער גוטע אידען.

דער חסידיזם האָט געהאַט אויך אייניגע מאַרטירער. אין דער צייט, ווען די צענזור האָט פערפאָלגט די אידישע ליטעראַטור, האָט זי געהאַט אַן אויג אויף סלאַוואוטער (סלאַוויטער) דרוק. די דרוקער זיינען דאַמאָלס געווען די ברידער ר׳ ישראל אבא און ר׳ פּנחס שאַפּירא, די אייניקלאַך פון בעל שם׳ס פערעהרער ר׳ פּנחס קאָרעצער. דיזע דרוקער האָט מען גע׳מסר׳ט, דאָס ביי זיי ווערען געדרוקט ניט קיין געצענזורירטע ספרים, וועלכע זיינען זעהר שעדליך. אין דער זעלבער צייט האָט מען געפונען אין דרוק אַ גע׳הרג׳עטען זעצער און די מוסרים האָבען אָנגעגעבען, דאָס די דרוקער האָבען איהם גע׳הרג׳עט אום ער זאָל ניט אויסזאָגען וועגען די אונצענזורירטע ספרים, וואָס ווערען דאָרט געדרוקט. מען האָט זיי אַריינגעוואָרפען אין געפענגנים אין קיעוו, אין וועלכער זיי זיינען געווען איינגעשפּאַרט אַ לאַנגע צייט. ענדליך איז אָנגעקומען פון ניקאָלאַי דעם 1טען אַן אוקאַז, דאָס מען זאָל זיי טרייבען „סקוואָז סטראָי" (דורך רייהעס סאָלדאַטען) און קנוטעווען מיט שפּיץ־ריטער, און נאָכדעם, אויב זיי וועלען בלייבען לעבען, זאָל מען זיי פערשיקען אין סיביר. אין דער צייט, וואָס מען האָט זיי געפיהרט „סקוואָז סטראָי", איז ביי איינעם אַראָפּגעפאַלען זיין היטעל, האָט ער זיך אָפּגעשטעלט, זיך איינגעבויגען

און אָנגעטאָן די היטעל אום ער זאָל ניט געהן מיט אַן אָפּגעדעקטען קאָפּ, ניט קוקענדיג דערויף, וואָס די תלינים האָבען דערווייל איהם געקנוטע-וועט מיט די שפּיץ־ריטער. ערסט אין דער צייט פון אלכסנדר דעם 2טען האָט מען דיזע אונגליקליכע מאַרטירער צוריקגעקעהרט פון סיביר.

דער חסידיזם האָט געהאַט פיעל ערהאַבענעס אידעאַליזם, אָבער די-זער אידעאַליזם איז געווען פערוואָלקענט מיט אַבערגלויבען און פאַנאַ-טיזם. דאָס איז אַפילו געווען פיר די אונגליקליכע מאַסע אַ סאָרט אָפּיום, וואָס האָט זי פער'שכור'ט זי זאָל ניט פיהלען, אָדער וועניגער פיהלען די שרעקליכע ליידען און פערפאָלגונגען פון יענער ביטערער צייט; אָבער דיער אָפּיום האָט זיי ניט געלאָזען עפנען די אויגען אויף די בעוועגונג פון השכלה, וועלכע האָט אָנגעהויבען אויפמונטערן די אידען אין רוסלאַנד צו זוכען מיטלען זיך ביסלאַכווייז אַרויסרייסען פון דער אונגליקליכער לאַ-גע, אין וועלכער זיי האָבען זיך געפונען.

מערקווירדיג איז ,דאָס דער ערסטער רוף צו השכלה, איז געהערט געוואָרען גראַדע פון דער שטאָדט קרעמענעץ, אין וואָלהינער גובערניע, וועלכע איז געווען דער נעסט פון פאַנאַטיזם. אין דיזער שטאָדט האָט געלעבט דער גרינדער פון דער השכלה אין רוסלאַנד, ר' יצחק בער לעווינזאָהן (1788—1860). אין זיינע יונגע יאָהרען האָט ער אַ קורצע צייט פערבראַכט אין דער געזעלשאַפט פון יוסף פּערל און נחמן קראָכמאַל אין גאַליציען. ער איז געקומען צוריק אין רוסלאַנד מיט אַ פעסטען ענטשלוס צו איבערגעבען זיך מיט לייב און זעעלע צו עפנען די אויגען פון די אידישע מאַסען אויף זייער צושטאַנד און אַרויספיהרען זיי פון זייער פינסטערער לאַגע דורך בילדונג (השכלה). אין שטילער איינ-זאַמקייט האָט ער פערפאַסט זיין ערסטען ווערק „תעודה בישראל", וועלכעס ער האָט מיט גרויס מיה געדרוקט אין ווילנא אין 1838. אין די-זען ווערק בעווייזט ער: 1) דאָס אַ איד דאַרף קענען די העברעאישע שפּראַך גראַמאַטיקאַליש; 2) דאָס די אידישע תורה פערוועהרט ניט דעם אידען צו שטודירען אַנדערע שפּראַכען און איבערהויפּט די שפּראַך פון דעם לאַנד, וואו ער לעבט; 3) דאָס עס איז ניטאָ קיין שום סכנה פיר דאָס יודענטום צו לערנען אַנדערע וויסענשאַפטען; 4) דאָס עס איז נעטיג פיר אַ אי-דען צו לערנען אַ מלאכה אָדער ערד־אַרבייט אום צו קענען עקסיסטירען אויף דער וועלט. דאָס אַלעס איז געווען אַ גרויסע נייעס פיר די רוסישע אידען פון יענער צייט. פיעלע פון דער פרומער קלאַט האָבען עס גערע-כענט פיר אפּיקורסות, אָבער פיר די גוט־דענקענדע איז עס געווען אַ

בשורה טובה, אַ שטראַל פון האָפנונג צו פערבעסערן דעם ביטערן צושטאַנד פון די אידען אין רוסלאַנד. דער „תעודה בישראל" איז געשריבען גע-וואָרען זעהר פאָרזיכטיג, די פרומע זאָלען ניט האָבען צו וואָס זיך צו טשעפּען. ער האָט געשריבען אַ סאַטירע אויף'ן חסידיזם מיט'ן טיטעל „דברי צדיקים", אָבער ער האָט זיין נאָמען ניט געגעבען אויף איהר. זיין ספר „בית יהודה", וועלכער איז אַ היסטאָרישער איבערבליק איבער'ן יודענטום, האָט ער לאַנג ניט געקענט אַרויסגעבען, ווייל זאָגאַר די ווילנער מדפיסים האָבען מורא געהאַט איהם צו דרוקען אָהן הסכמות פון רבנים. ערסט אין 1839 איז איהם געלונגען דיזען ספר אַרויסצוגעבען. דער הויפּט-צוועק פון „בית יהודה" איז צו צייגען, דאָס אין אַלע צייטען פון זיין געשיכטע איז דאָס יודענטום ניט געווען געגען וועלטליכער בילדונג.

לעווינזאָהן האָט גוט פעעשטאַנען, דאָס מיט ליטעראַטור איז שווער צו ווירקען אויף די מאַסע, ווייל זי לעזט וועניג אָדער גאָר ניט. ער האָט מעהר געגלויבט אין דער מעגליכקייט דורכצופיהרען אַ רעפאָרמע אין אי-דישען לעבען מיט דער הילף פון דער שטאַרקער האַנט פון דער רעגירונג. שוין אין 1823 האָט ער געשריבען צום צעסאַרעוויטש קאָנסטאַנטין פּאַוו-לאָוויטש אַ ביטע מיט אַ פּראָיעקט צו גרינדען אין רוסלאַנד פיר אידען בעזונדערע שולען און סעמינאַרען אום זיי בעקאַנט צו מאַכען מיט דער אייראָפּעאישער בילדונג. איידער ער האָט אַרויסגעלאָזען זיין „תעודה בישראל" האָט ער געשיקט דעם מאַנוסקריפּט צו מיניסטער פון בילדונג שישקאָוו מיט אַ ביטע ער זאָל איהם געבען שטיצע צו דרוקען דאָס ווערק, אין וועלכען ער ערקלערט די נויטווענדיגקייט פיר אידען זיך צו בילדען און זיין ערד-אַרבייטער, און לערנט זיי צו זיין טריי צום קסר און צום רוסישען פאָלק פיר די פיעלע ח ס ד י ם , וואָס זיי טוען מיט זיי. דאָס איז געשריבען געוואָרען גראַדע דאַמאָלס, ווען ניקאָלאַי האָט אַרויסגעגע-בען דעם טרויעריגען אוקאַז וועגען נעהמען אידישע יונגע קינדער פיר סאָל-דאַטען (1827). אין אַ יאָהר אַרום, ווען דאָס בוך איז שוין געווען גע-דרוקט, האָט לעווינזאָהן אויף ניקאָלאַי'ס בעפעהל ערהאַלטען אַ „בעלוי-נונג" פון טויזענד רובעל פיר „די פערפאַסונג, וועלכע האָט אַלס צוועק די מאָראַלע רעפאָרמירונג פון די אידען". אין 1831 האָט ער זיך געווענדט צו דער רעגירונג מיט אַ ביטע צו ענדערן דאָס אידישע רעליגיעזע לעבען, און ניט ערלויבען צו דרוקען אייניגע אידישע שעדליכע ביכער (1833). דערמיט איז געווען געמיינט דעם חסידיזם מיט זיין ליטעראַטור. דערפון איז אַרויס דער אוקאַז וועגען צענזורירען אַלע אידישע ספרים, וועלכע האָט

פערשאפט זעהר פיעל צרות די אידען. זיין כוונה איז אפילו געווען גוט — אריינצובריינגען השכלה צווישען אידען, אבער ער איז געווען צו נאיוו צו גלויבען, דאם די רוסישע רעגירונג מיינט באמת די טובה פון אידען, או ער האט ניט פערשטאנען, דאם די אידען וועלען ניט וועלען הערען פון בילדונג פון א רעגירונג, וואם טרייבט זייערע קינדער צום שמד. לע-ווינזאהן האט ליב געהאט אפט צו דערמאהנען אין זיינע ווערק ווי די רוסישע רעגירונג איז פריינדליך צו איהם און שטיצט איהם, און דאם האט איהם פיעל געשאדט צו זיין פאפולער צווישען די ארטהאדאקסישע אידען. אבער זיי האבען אויך געוואוסט צו שעצען זיינע קענטניסען און זיין וואונש צו פערענטפערן די ייידען געגען די בעשולדיגונגען, וואם די קריסטליכע שונאים פלעגען מאכען געגען זיי. וועז די בלוט־בלבולים האבען פעראומערט דאם אידישע לעבען אין רוסלאנד האבען זיך פיעלע רבנים געוענדט צו איהם ער זאל אויספרייבען א בוך צו בעווייזען דעם שקר פון דיזער העסליכער און געפעהרליכער בעשולדיגונג. דאמאלם האט ער געשריבען זיין בוך „אפס דמים" (1837), אין וועלכען ער האט בע-ווייזען די פאלשקייט פון דיזען בלבול. אין יאהר 1839 האט א לאנדא-נער מיסיאנער, מ'קאל, ארויסגעגעבען א בוך „נתיבות עולם", אין וועל-כען ער האט שטארק אטאקירט דעם „תלמוד". דאמאלם האט לעווינ-זאהן אנגעשריבען זיין בוך „זרובבל", אין וועלכען ער פערטיידיגט דעם תלמוד געגען זיינע בעשולדיגער. דיזע בעריהמטע ווערק האט א ווירקלי-כען וויסענשאפטליכען ווערט. אויסער דעם האט ער אויך פערפאסט איי-ניגע העברעאישע פילאלאגישע ווערק („בית האוצר", „תולדות שם"). דאם אלעס גיט איהם דאם רעכט בעטראכט צו ווערען אלס גרינדער פון דער אידישער השכלה אין רוסלאנד; ער קען אבער פיר קיין פאל ניט געשטעלט ווערען אין איין רייהע מיט די גרויסע גאליציישע און דייטשע אי-דישע געלעהרטע, ווי ראפאפארט, צונץ, גייגער. לעווינזאהן האט געפיהרט א זעהר אונגליקליכעם לעבען. ער איז זיין גאנצען לעבען געווען א קרענק-ליכער מענש, קיין קוועלע צו פרנסה האט ער ניט געהאט און האט גע-צויגען זיין חיונה נאר פון דער קלייניער שטיצע, וואם די רוסישע רעגירונג פלעגט איהם אפטמאל געבען, און פון נדבות, וואם אידישע גבירים פלע-גען איהם צייטענווייז צושיקען.

אין וואלהין, וואו דער חסיוזיזם האט געשלאגען טיעפע וואורצלען, האט די השכלה קיין ערפאלג ניט געקענט האבען. דארט איז געווען פערפאלגט יעדער, וואם האט געוואגט אריינצוקוקען אין א השכלה־ביכעל.

מעהר ערפֿאָלג האָט זי געהאַט אין אָדעם און אין ווילנא. אין אָדעם האָבען די בראָדער אידען אַריינגעבראַכט בילדונג. שוין אין 1826 האָבען זיי דאָרט געגרינדעט א שול פֿיר אַלגעמיינע בילדונג, ווי אויך פֿיר העבראישע. די הויפּט־גרינדער זיינען דאָרט געווען ר׳ בצלאל שטערן און דער היסטאָריקער און פּאָרשער ר׳ שמחה פּינסקער. אָבער דאָרט האָט די השכלה ניט געשלאָגען קיין טיעפּע וואָרצלען. זי איז דאָרט ניט געגאַנגען ווייטער פון דער אויסערלעכער ציוויליזאַציאָן. גאַנץ אַנדערש איז עס געווען אין דעם צענטער פון ליטא — ווילנא. דאָרט האָבען זיך אין די ערסטע צייטען פון דער השכלה בעווייזען צוויי שעפּער פון דעם נייעם העברעאישען סטיל: דער פֿראָזאַאיקער מרדכי אהרן גינצבורג (1796—1848) און דער פּאָעט אברהם בער לעבענזאָהן (1794—1878).

גינצבורג איז געבאָרען געוואָרען אין דער שטעדטעל סאָלאָנט. אין דער יוגענד האָט ער זיך בעזעצט אין קורלאַנד. דאָרט איז ער בעקאַנט געוואָרען מיט דער דייטשער ליטעראַטור און האָט אָנגעהויבען איבערזעצען פון איהר אין העברעאיש אין א שענעם סטיל ניצליכע ווערק. זיין איבערזעצונג פון קאַמפּע׳ס „ענטדעקונג פון אמעריקא״ („גלות ארץ החדשה״) און זיינע בעארבייטונגען פון דער געשיכטע פון דעם קריג פון 13—1812 („הצרפתים ברוסיא״, „פי החרות״) זיינען געווען די ערסטע פּראָבעם פון וועלטליכער ליטעראַטור אין א שענעם העברעאישען סטיל. די איבערזעצונג ווערק זיינע: „דביר״, א זאַמלונג פון ארטיקלען, רייזע־בעשרייבונגען, אפֿאָריזמען, מעהרסטענס איבערזעצטע, און „קרית ספר״, א בליפענשטעלער אין א זעהר שענער, אָנציהענדער שפּראַך, האָבען איהם פערשאפט א נאָמען פון א גוטען סטיליסט. ער איז געשטאָרבען צו 50 יאָהר, און די וועלט־נער צשכילים האָבען שטאַרק בעדויער זיין פּריהצייטיגען טויט. זיין אויטאָביאָגראַפיע „אביעזר״ און זיין קאָרעספּאָנדענץ („דביר״ 2טען טייל), וועלכע זיינען ערשינען נאָך זיין טויט, שילדערען דעם קרייז, אין וועלכען דיזער שריפטשטעלער איז אויפגעוואקסען און האָט זיך עגטוויקעלט.

לעבענזאָהן איז געבאָרען געוואָרען אין ווילנא. זיינע פּאָעטישע ווערק „שירי שפת קודש״, ענטהאלטען אין זיך אָדען (לויב־געזאַנגען) אויף פערשיידענע צופעלען אין לעבען, ווי אויך פילאָזאָפישלירישע לידער, ווי „החמלה״ וועגען די ליידען אין דער וועלט, „המתאונן והמשורר״, דער פּעסימיסט און דער אָפּטימיסט, „דל מבין״, די מעלות פון רייכטום

און אַרימקייט, האָבען צופרידענגעשטעלט דעם געשמאק פון יענער צייט. דער שיר „אנחת בית ציון" האָרמאָנירט ניט מיט זיין שיר „אויף די קרוי-נונג פון ניקאָלאי דעם 1טען". צוליב דער צענזור האָט ער געמאכט א שטיקעל הקדמה צום שיר „אנחת בית ציון", אז דאָס געהט נאָר אויף „ימי הבינים", דעם מיטעלאלטער, אָבער אין ניקאָלאי'ס צייטען לעבען די אידען גליקליך אין רוסלאנד.

צום קרייז פון די ווילנער האָבען זיך אויך גערעכענט די היסטאָרי-קער שמואל יוסף פין, דער תלמודיסט מתתיהו סטראשון, דער צענזאָר וואלף טוגענהאלד, דער ביבליאָגראף יצחק אייזיק בן יעקב. דאָס זיינען גע-ווען די ראדיקאלען פון יענער צייט, ווען א ריח פון בילדונג איז געווען צ פערבערעכען, ווען שרייבען גוט העברעאיש איז געווען אפיקורסות. די-זער הייפעל משכילים האָט אָנגעהויבען ארויסגעבען אין ווילנא א זשורנאל פון חכמת ישראל מיט'ן נאָמען: „פרחי צפון"". דיזער זשורנאל איז אפילו געווען ווייט פון חכמת ישראל, אָבער אלס אָנפאָנג איז ער געווען א גוטע זאך. ליידער האָט ער געהאט א קורצע עקסיסטענץ. די רוסישע צענזור האָט אויסגעפונען, דאָס אויף אזא אונטערנעהמונג מוז מען האָבען אן ערלויבנים פון פעטערבורג, און דאָס האָבען די גרינדער ניט געקענט קריגען.

די העברעאישע שפראך אין דער ערסטער צייט פון השכלה אין רוס-לאנד איז געווען זעהר שוואך ענטוויקעלט, אזוי ווי אין דייטשלאנד אין דער צייט פון מענדעלסאָן'ן, מיט דעם אונטערשייד, דאָס דאמאָלס איז דאָס ביסעל העברעאיש דערטרונקען געווארען אין דעם שטראָם פון אסי-מילאציאָן און אין רוסלאנד איז די העברעאישע שפראך געווען אז אָנ-פאנג פון דער ענטוויקלונג פון דעם נאציאָנאל-געפיהל און דער נאציאָנאל-ליטעראטור ביז זי האָט אָנגעהויבען ווערען א לעבעדיגע שפראך.

אין דער רוסישער ליטעראטור האָט געהערשט דאמאָלס א פיינדליכע בעציהונג צו אידען. די גרעסטע און בעסטע שרייבער האָבען פארגע-שטעלט דעם אידען אין זייערע ווערק אלס א ווילדע חיה, וואָס איז ניט ווערט גערעכענט צו ווערען אלס מענש. פושקין, גאָגאל, טורגענייוו, טשע-כאָוו — דיזע אלע האָבען געשילדערט דעם אידען אלס א נידריגע בעשע-פענים, וואָס פערדינט ניט אריינצוקומען איין דער מענשליכער געזעלשאפט.

ה. קליינע אידישע צענטערן אין אייראָפּא און אויסער אייראָפּא.

די אידען אין פראַנקרייך. נאָך דעם וויענער קאָנגרעס, ווען די פראַנצויזען זיינען געבליבען הערשער נאָר אין זייער לאַנד, האָבען זיך אין פראַנקרייך געפונען ניט מעהר פון 60 מויענד אידען. די רעאַקציאָן האָט דאָרט ניט געהאַט די מאַכט, וואָס זי האָט ערוואָרבען אין אַלע אַנדערע אייראָפּעאישע לענדער. פראַנקרייך איז אַפילו צוריק געוואָרען אַ מאָנאַרכיע, אָבער די מאַכט פון די הערשער איז געווען בעשרענקט דורך אַ קאָנסטיטוציאָן, וועלכע האָט זיי ניט ערלויבט צו פערקלענערן די רעכטען פון פאָלק און אויך די רעכטען פון די אידען. ווען קאַרל דער 10טער האָט געוואָלט צוריקנעהמען די רעכטען פון פאָלק האָט ער פערלאָרען דעם טראָן.

אין דער קאָנסטיטוציאָן פון לודוויג דעם 18טען איז געווען אַ פּונקט, דאָס נאָר די קריסטליכע רעליגיאָן איז די הערשענדע, און נאָר די דינער פון דער קאַטוילישער קירכע בעקומען זייער געהאַלט פון דער רעגירונגס־קאַסע. דיזעס געזעץ איז געווען אַ ווידערשפּרוך געגען דעם אַלגעמיינעם געזעץ אין דער זעלבער קאָנסטיטוציאָן, וועלכע שטעלט אַלע רעליגיאָנען גלייך אין פראַנקרייך. אויסער דעם האָבען די פראַנצויישע אידען געהאַט אויף זיך אַן אַנדער צרה: דער שענדליכער דעקרעט פון נאַפּאָלעאָן'ען, דאָס די אידען אין עלזאַס זאָלען ערסט אין אָנפאַנג פון 1818 בערעכטיגט ווערען צו גלייכע רעכטען, ווען זיי וועלען ווערט זיין, איז געהאַנגען ווי אַ שווערד איבער זייערע קעפּ. די אידישע שונאים האָבען שוין אָנגעהויבען צו פּויקען אין די צייטונגען, דאָס די עלזאַסער אידען זיינען נאָך אַלץ ניט ווערט צו האָבען גלייכע רעכטען, ווייל זיי זיינען נאָך אויך יעצט וואָכערניקעס, וואָס רייסען שרעקליכע פּראָצענט פון די, וואָס לייהען געלט פון זיי, און זיי רואינירען די פּויערים און די קריסטען אין אַלגעמיין. אין אָנפאַנג פון 1818 איז די פראַגע פון די עלזאַסער אידען אויפגענומען געוואָרען פון די געזעצגעבענדע הייזער. דער מיטגליד פון דעם געזעצגעבענדען הויז, גראַף לאַנזשואינע, האָט זיך אויסגעשפּראָכען, דאָס דיער דעקרעט איז געגען דעם הויפּט־פּרינציפּ פון דער קאָנסטיטוציאָן, דאָס אַלע בירגער זיינען גלייך, און דעריבער מוז דיזער דעקרעט פון נאַפּאָלעאָן'ען אָפּגעשאַפט ווערען. דאָס געזעץ בעשטראָפט יעדען, וואָס נעהמט צו גרויסע פּראָצענטען, און דאָס איז גענוג. עס איז אַן אונרעכט צו בעשטראָפען אַ גאַנצען כלל צוליב די זינד פון אייניגע

יחידים. דאָס הויז פון פערזן (דאָס אויבער־הויז) האָט איינגעשטימט מיט'ן גראַף'ס ארגומענט. אָבער וועז די פראַגע איז פאַרגעקומען אין דעם הויז פון די דעפוטאַטען, האָבען זיי בעשלאָסען איבערגעבען זי צו די מיניסטאָרען פון יוסטיץ אוז אינערן. דעם 9טען מערץ איז די פראַגע וויעדער פאַרגעקומען אין דעם הויז פון די פערזן צוליב א פעטיציאָן, וואָס איז אַרייגעבראַכט געוואָרען פון א מעיר פון דער פראַווינץ וועגען דיזען גענענשטאַנד. אָבער דאָס הויז האָט בעשלאָסען, דאָס די פעטיציאָן זאָל פערוואָרפען ווערזן, וויל קלאָגען געגען אַזעלכע אונגערעכטיגקייטען פון איינצעלנע מענשען געהערזן צו גערעכטס־הייזער, אָבער ניט צו א נעזעצגעבענדער מאַכט. אוז אַזוי איז דער שענדליכער דעקרעט פון פון נאַפאָלעאָן'ן, וועלכער איז אַרויסגענעבען געוואָרען אויף צעהן יאָהר אוז האָט זיך גענדיגט דעם 17טען מערץ 1818, ניט אָנגענומען געוואָרען אויף וויטער אוז די עלזאַסער אידען האָבען בעקומען לויט דער קאָנסטיטוציאָן גלייכע רעכטען.

מיט 12 יאָהר שפעטער (נאָך דער יולי רעוואָלוציאָן), דעם 7טען אויגוסט 1830, האָט דאָס הויז פון די דעפוטאַטען בעשלאָסען אפשאפען פון דער קאָנסטיטוציאָן דעם פונקט, לויט וועלכען די קאַטאָלישע רעליגיאָן דאַרף זיין די הערשענדע. דיזע ענדערונג האָט געגעבען די מעגליכקייט דער ליבעראַלער רעגירונג פון לואי פיליפ, גלייכשטעלען די אידישע רבנים מיט אַלע אַנדערע גייסטליכע, דאָס זיי, די רבנים, זאָלען אויך בעקומען זייער געהאַלט פון דער רעגירונגס־קאַסע. דעם 13טען נאָוועמבער 1830 איז דער מיניסטער פון פאָלקס־בילדונג ארויסגעטרעטען מיט א רעדע אין הויז פון די דעפוטאַטען, מען זאָל אפשאפען דעם ווידערשפרוך אין דער קאָנסטיטוציאָן, וועלכע פאַדערט אין איין פונקט, דאָס אַלע רעליגיאָנען אין פראַנקרייך זאָלען זיין גלייך געשיצט, אוז אין אַן אַנדערען פונקט גיט זי דאָס רעכט נאָר צו גייסטליכע פון קריסטליכע רעליגיאָנען צו בעקומען זייער געהאַלט פון דער רעגירונגס־קאַסע. ער האָט מיט דער רעדע געווירקט אויף דאָס הויז צו בעשלייסען, דאָס אויך די רבנים אוז אַנדערע געווירקט אויף דאָס הויז צו בעשלייסען, דאָס אויך די רבנים אוז אַנדערע בעאַמטע פון סינאַגאָגען זאָלען פון 1טען יאַנואַר 1831 בעקומען זייערע געהאַלטען פון דער רעגירונגס־קאַסע. עס האָט נאָר געפעהלט, אז דאָס העכערע הויז זאָל געבען זיין הסכמה דערצו. דער 1טען פעברואר 1831 זיינען פאַרגעקומען דעבאַטען וועגען דעם אין דעם הויז פון די פערזן אוז עס איז אָנגענומען געוואָרען דער בעשלוס, דאָס די אי־

דישע רעליגיאָן איז גליכגעשטעלט מיט דער קריסטליכער און דאָס די רבנים זאָלען אויך בעקומען זייער געהאַלט פון דער רעגירונגס־קאַסע.

דיזער זיג האָט צוגעגעבען די פראַנצויזישע אירען גרויסען מוט. זיי האָבען בעשלאָסען טאָן אַלעס מעגליכעס אויסצואוועקען גלייכע רעכטען פיר די אידען אויך אין אַנדערע לענדער, אין וועלכע די פראַנצויישע צי־וויליזאַציאָן קען האָבען אַן איינפלוס. דער הויפט־בעוועגער אין דיזער זאַך איז געווען דער בעריהמטער אידישער אַדוואָקאַט י צ ח ק ק ר ע מ י ע (1796—1880)). ער איז געווען דער זוהן פון א אידישען קויפמאַן פון די ספֿרדים אין נים. ער האָט געענדיגט דעם יוריסטישען פאַקולטעט און האָט זיך באַלד אויסגעצייכענט אַלס א בעריהמטער אַדוואָקאַט. ער האָט מיט זיינע פייערדיגע רעדעס אָפּגעשאַפט דעם שענדליכען נוסח פון דער אידישער שבועה. וועז אין פראַנקרייך איז צוריק איינגעפיהרט געווארען א מאַנארכיע איז ער געווען א שטאַרקער אָנהענגער פון דער אָריגלעאַנישער דינאַסטיע, און דער קעניג לוי פיליפ איז געווען זיינער א גוטער פריינד. ער האָט דורכגעפיהרט דעם פלאַן, דאָס די אידישע גייסטליכע זאָלען בעקומען געהאַלט פון דער רעגירונגס־קאַסע צוגלייך מיט די בעאַמטע פון אַנדערע רעליגיאָנען. ער איז באַלד ערוועהלט געווארען אַלס וויצע־פרעזידענט פון אידישען קאָנסיסטאָריום.

אין יאָהר 1835 האָט די רעגירונג פון באַזעלער קאַנטאָן אין דער שווייץ ענטזאַגט א אידען פון פראַנקרייך זיך בעזעצען און ערווערבען ערד־אייגענטום אין דיזען קאַנטאָן. קרעמיע האָט בעוויזען דער פראַנצויזישער רעגירונג, ווי די גרויס די בעליידיגונג איז פיר די עהרע פון פראַנקרייך,וועלכע גיט אַלע רעכטען צו שווייצערישע אונטערטאַנען אָהן אונטערשייד פון רעליגיאָן. דער רעזולטאַט איז געווען, דאָס פראַנקרייך האָט אָפּגעבראָכען אַלע איהרע בעציהונגען מיט דער שווייץ. אין 1842 איז קרעמיע ערוועהלט געווארען אַלס דעפוטאַט פון דער פראַנצויזישער קאַמער און איז געווארען איינער פון די וויכטיגסטע פיהרער. קורץ פאַר דעם איז ער געווארען בעריהמט אַלס פערטיידיגער פון יודענטום דורך זיין מוטיגע אויפטרעטונג געגען דעם בלוט־בלבול אין דמשק.

אָבער ביי אַלעס דעם זיינען די אידען אין פראַנקרייך ניט געווען וואָס זיי האָבען געקענט און געדארפט זיין. דאָס יודענטום איז געשטאַנען דאָרט אויף א זעהר נידריגער מדרגה. די קאָנסיסטאָריעס זיינען ניט געווען קיין עכטע רעליגיעזע אנשטאַלטען, נאָר רעגירונגס־אנשטאַלטען. אין פראַנקרייך זיינען אין דיזער צייט געווען זיבען קאָנסיסטאָריעס אין

די זיבען סינאַגאָגאַלע קרייזען (פּאַריז, שטראַסבורג, קאָלמאַר, מעטץ, נאַנסי, באָרדאָ, מאַרסעיל), איבער וועלכע עס האָט געהערשט די צענט-ראַלע קאָנסיסטאָריע אין פּאַריז. די וועלטליכע מיטגלידער פון די קאָנ-סיסטאָריעס, וועלכע זיינען געוועהלט געוואָרען דרוך אַ קליינע גרופּע הויכע פּערזאָנען, האָבען ניט פאָרגעשטעלט די אינטערעסען פון דער מאַ-סע פון פאָלק, און די גייסטיגע מיטגלידער, די רבנים, זיינען געווען אָפּ-הענגיג פון דער פּאַריזער קאָנסיסטאָריע, וועלכע האָט זיי בעשטעטיגט אין זייערע עמטער, און זיינען אַלזאָ געווען אונטערוואָרפענע פּערזאָנען. די פראַנצויזישע אידען אָבער האָבען זיך אויסגעצייכענט וועלטליך: צווי-שען זיי זיינען געווען זעהר גוטע דאָקטוירים און אַדוואָקאַטען, וועלכע האָבען דערגרייכט הויכע שטופען. אַזוי צ. ב. קרעמיע איז שפּעטער גע-וואָרען מיניסטער. עס זיינען אויך געווען אידישע אָפיצערען אין דער אַרמעע. אויף'ן געביט פון קונסט זיינען דאַמאָלס אַרויסגעטראָטען 3 שטערן פון דער ערסטער גרויסקייט: האַלעוויי (הלוי) און מעי-ערבעער, וועלכע זיינען דאַמאָלס געווען די גרעסטע מוזיקער אין דער וועלט, און ראַשעל — די גרעסטע אַקטריסע. די אָפּעראַס פון דיזע צוויי קאָמפּאָזיטאָרען די „יידין" (1835) און די „הוגענאָטען" (1836) זיינען מיט גרויס ערפאָלג געשפּילט געוואָרען אין די גרעסטע אייראָפּעאישע אָפּעראַ־הייזער. עליזא ראַשעל פעליקס (1821—1858) איז געבליבען אַ קלאַסישער מוסטער פון דראַמאַטישער קונסט.

אין דער פראַנצויזישער ליטעראַטור האָבען די אידען ווענינער גרויס-קייט אַרויסגעצייגט. זיי האָבען ניט געהאַט קיין היינע, קיין באָרנע. דער איינציגער, וואָס האָט גרויסע פערדינסטען אַלס אָריגינעלער אידי-שער דענקער, איז געווען יאָזעף סאַלוואַדאָר (1796—1873). זיין פאָטער איז געווען אַ איד און זיין מוטער אַ קאַטאָליקין. ער האָט געענדיגט די אוניווערזיטעט אַלס אַרצט, אָבער ער האָט זיך ניט בעשעפ-טיגט מיט מעדיצין, נאָר ער האָט זיך איבערגעגעבען צו שטודירען די אידישע געשיכטע. ער איז געווען איבערצייגט, אַז דאָס יודענטום וועט זיין מיט דער צייט די רעליגיאָן פון דער גאַנצער מענשהייט. אין זיין בעריהמטען ווערק „די מאָזאַאישע אינסטיטוציאָנען" בעווייזט ער, דאָס משה רבינו איז געווען אַ ראַציאָנאַליסט, ער האָט געשאַפען געזעצען, וואָס שטימען מיט'ן שכל. די געזעלשאַפטליכע אָרדנונג, וואָס ער האָט פאָר-געשריבען אין דער תורה, איז די בעסטע וואָס עס קען זיין. ער איז דער גרינדער פון דער ערסטער רעפּובליק, וואָס איז בעקאַנט אין דער געשיכטע,

נאָר דאָס קריכטענטום האָט פערקריפּעלט זיין הייליגע לעהרע. דאָס בוך האָט אָנגעמאַכט א גרויסען שטורם אין פראַנקרייך צווישען די קאַטאָלישע גייסטליכע און אין דער פרעסע. מעהר פון אַלץ האָט אויפגערייצט די קלעריקאַלען דער קאַפּיטעל אין סאַלוואַדאָר'ס בוך, אין וועלכען ער ווייזט אויף, דאָס יעזוס'ען משפט אין ירושלים, וואָס האָט זיך געענדיגט מיט זיין פעראורטיילונג, איז געווען געזעצליך לויט דעם דין פון דער תורה (דברים י"ח). אין זיין צווייטען ווערק „יעזוס און זיין לעהרע" בעווייזט ער, דאָס יעזוס איז געווען א פרייד־ענקענדער איד. אין דיזען ווערק ער-

מעיערבעער.

קלערט ער, דאָס די אידישע אידעע פון א משיח איז ניט, ווי די קריסטען ערקלערען עס, דאָס א געטליכעס וועזען דאָרף קומען צו רעטען די מענש־הייט פון דעם חטא פון אדם הראשון, נאָר עס איז די אידעע פון פּראָ־גרעס, דאָס עס וועט זיין א צייט, וואָן די מענשהייט וועט ווערען הויך געזיטעט. דאָס איז דער אידישער מעסיאַניזם. אין זיין דריטען ווערק: „די געשיכטע פון דער רוימישער הערשאפט אין יהודה און חרבן ירושלים" (2 בענדער) שילדערט ער די לאַנג פון די אידען אונטער דער הער־

שאפט פון די רוימער און די גאנצע טראגעדיע פון דעם אידישען חורבן, אינפאלג היסטאריש אהן טענדענצען און צופארבונגען. א צוויייטער גרויסער אידישער דענקער אין פראנקרייך איז געווען א ד א ל ף פ ר א נ ק (1809—1893), פראפעסאר פון פילאזאפיע אין סארבאננע. זיין ווערק „די קבלה אדער אידישע רעליגיעזע פילאזאפיע" איז געווען די ערסטע פראבע פון א וויסענשאפטליכער אונטערזוכונג פון דעם אידישען מיסטיציזם.

אין יענער צייט האט אנגעפאנגען זיין געלעהרטע טעטיגקייט דער אריענטאליסט ש ל מ ה מ ו נ ק (1803—1867), אן עמיגראנט פון דייטשלאנד, וועלכער האט זיך בעזעצט אין פאריז, וואו ער האט פארנומען די שטעלע פון א ביבליאטהעקער אין דער נאציאנאלער ביבליאטהעק. מונק האט אנגעפאנגען מיט א ווערק איבער די געשיכטע פון פאלעסטינא (1845) און האט געענדיגט זיין געלעהרטע טעטיגקייט מיט דער ארויסגאבע פון דעם אראבישען אריגינאל פון דעם „מורה נבוכים" פון רמב"ם (1856). פון דיזער שווערער ארבייט איז ער בלינד געווארן.

די אידישע רעליגיאנס־רעפארמע האט קיין ווירקונג ניט געהאט אין פראנקרייך. די ארטהאדאקסען אין עלזאס האבען ניט געוואלט קיין רעפארמעס און די אסימילאטארען האבען זיי ניט געדארפט. ווייל זייער שטרעבען איז געווען שמד. איינער פון די משומדים פון דער בעריהמטער משפחה ס ע ר ף ־ ב ע ר האט פערזיכערט עפענטליך, דאס פיעלע אינטעליגענטע אידען האבען שוין אוועקגעוואלפען דאס יודענטום. עס איז אבער אויך געווען א קליינע צאהל אינטעליגענט אידען, וועלכע זיינען געבליבען טריי צו זייער נאציאן און צו דעם גלויבען פון זייערע עלטערן. אין 1840 האט אנגעהויבען צו ערשיינען דער זשורנאל „ארשיוו איזראעליט", און מיט 4 יאהר שפעטער נאך א זשורנאל „אוניווערז איזראעליט". איינער פון די רעדאקטארען האט זיך געוואונדערט, דאס די פרייהייט האט געטאן פיר דאס יודענטום אזעלכעס, וואס די אלע פערפאלגונגען האבען ניט גענקענט טאן. דער וואונש צו בעהאלטען די אידישקייט און צייגען זיך פאר דער וועלט אלס קריסט איז געווען דאמאלס אזוי גרויס אין פראנקרייך, דאס אידען, וואס האבען זיך אבאנירט אויף אידישע זשורנאלען, האבען געבעטען מען זאל זיי שיקען די זשורנאלען אין פערמאכטע קאנווערטען אום די טיר־היטער זאלען ניט וויסען, דאס זיי זיינען אידען. אין גרונד גענומען איז עס קיין וואונדער ניט. ניט אכטענדיג אויף די פרייהייט,

וואָס האָט געהערשט אין פראַנקרייך, איז די קריסטליכע געזעלשאַפט אין פראַנקרייך געווען זעהר פיינדליך צו אידען.

די אידען אין האָללאַנד און איטאַליען. די רעאַקציאָן, וואָס האָט פערכאַפּט אייראָפּאַ נאָך דעם שטורץ פון נאַפּאָלעאָן'ען, האָט קיין ווירקונג ניט געהאַט אויף די אידישע לאַגע אין האָללאַנד. די קאָנסטיטוציאָן פון 1814 האָט קיין ענדערונג ניט געמאַכט אין דעם לעבען פון די אידען און אין זייערע רעכטען. אין געגענטייל, די אידישע געמיינדעס האָבען בעקומען מעהר פרייהייט, די אַלטע אויטאָנאָמיע איז צוריקגעשטעלט געוואָרען, נאַפּאָלעאָן'ס קאָנסיסטאָריעס זיינען אָפּגעשאַפט געוואָרען. די האָללענדישע אידישע געמיינדעס האָבען זיך געלעבט רוהיג, זיי האָבען ניט געליטען פון דער אַלגעמיינער רעאַקציאָן און ניט פון דער רעפאָרם־בעוועגונג.

גאַנץ אַנדערס איז געשעהען מיט איטאַליען. דאָ האָט זיך די רעאַקציאָן פעראייניגט מיט דער קירכע און האָט געגעבען אַ טויט־קלאַפּ דער אידישער פרייהייט און געזוכט זי מיט'ן וואָרצעל אַרויסצורייסען. מען האָט די אידען אָנגעהויבען אַרויסטרייבען פון די גאַסען, אין וועלכע זיי האָבען זיך בעזעצט אין דער קורצער צייט פון זייער פרייהייט, מען האָט זיי פעריאָגט צוריק אין געטאָ. פיעלע אידישע מאַגאַזינען זיינען רואינירט געוואָרען און האָבען באַנקראָטירט. די אידישע סטודענטען זיינען פון אוניווערזיטעט אַרויסגעטריבען געוואָרען. דער פּאַפּסט לעאָ דער 12טער (1823—1829) האָט פערוועהרט אידען צו האַלטען קריסטליכע דינערשאַפט. צו אַלעם דעם האָט דיזער פּאַפּסט געצוואונגען די אידען פון געטאָ אין רוים צו קומען פינף מאָהל אַ יאָהר אין די קירכע סט. אַנדזשעלאָ צו הערען די רעדעס פון דעם גייסטליכען, וועלכער האָט ערנידריגט די אידישע רעליגיאָן און געלויבט די קאַטאָלישע. די אַלטע שענדליכע פעראָרדנונג, דאָס די פאָרשטעהער פון געטאָ זאָלען אין קאַרנעוואַל־צייט די רוימישע בעאַמטע בריינגען מתנות און דערביי זיין אָנגעטאָן ווי פּאַיאַצען, איז געוואָרען בענייט נאָך פאַר פּיאוס דעם 7טען; פאַר לעאָ דעם 12טען איז דיזע שענדליכע צערעמאָניע פערלייכטערט געוואָרען מיט דער ערלויבנים צו בריינגען די מתנות אין געוועהנליכע קליידער. צו ענדע פון זיין לעבען האָט דער פערטרעטער פון דעם הייליגען פּעטרוס אַרויסגעגעבען צוויי גרויזאַמע דעקרעטען. ער האָט פעראָרדענט מען זאָל שטרענג אויפּפּאַסען אויף די בעוועגונגען פון די אידען איבער דעם גאַנצען קירכען־געביט. אויף די קלענסטע אָפּטרעטונג פון

אַן אָרט האָט זיך געפאָדערט אַן ערלויבנים פון די בעאַמטע; פאַר'ן אָפּ-פאָהרען ערגעץ האָט מען זיך געמוזט מעלדען צום „עפּיסקאָפּ־אינקוויזי-טאָר" אָדער וויקאַר. דער אַנדער דעקרעט האָט פערפליכטעט אַלע אי-דען, וועלכע האָבען געהאַט אייגענטום אין דעם געטאָ, צו פערקויפען עס צו קריסטען אין צייט פון 5 יאָהר (אָנפאַנגענדיג פון יאַנואַר 1828) ניט פיקטיוונע (אויף צופלייסען), נאָר אויף אַן אמת, אונטער דער שטראָף פון קאָנפיסקאַציאָן נאָך דעם, ווי די 5 יאָהר וועלען אָפּלויפען.

אין 1831 איז גרעגאָריוס דער 16טער ערוועהלט געוואָרען אַלס פּאַפּסט. דאָס פאָלק איז געווען זעהר אונצופרידען פון דעם דרוק פון די קלעריקאַלען אין רוימישען רייך און האָט געמאַכט אַן אויפשטאַנד. אָבער דאָס עסטרייכישע מיליטער האָט דעם אויפשטאַנד באַלד דערשטיקט. די אידישע געמיינדע אין רוים האָט געשיקט אַ פּעטיציאָן צום פּאַפּסט בע-טען גלייכע רעכטען. דער פּאַפּסט האָט געדאַנקט די אידען דערפאַר, וואָס זיי האָבען קיין אָנטייל ניט גענומען אין דעם אויפשטאַנד, אָבער זייער פערלאַנג האָט ער ניט נאָכגעגעבען, ווייל ער קען גאָר ניט טאָן געגען די געזעצען פון די הייליגע אַפּאָסטאָלען. נאָר ווען ער האָט בעדאַרפט מאַ-כען אַ הלואה פון די פּאַריזער ראָטשילדס, און דיזע האָבען איהם געבע-טען נאָכצוגעבען דעם וואונש פון די רוימישע אידען, האָט ער געמאַכט פיר זיי אייניגע ערלייכטערונגען.

ווען עס איז אַרויף אויף'ן פּאַפּסטליכען טראָן פיאוס דער 9טער (1846—1878) האָט אָנגעהויבען בלאָזען אַ פרייער ווינט. דיזער פּאַפּסט האָט געאָרדענט, דאָס מען זאָל צואוואַרפען די מויער, וואָס האָט אָפּגע-טיילט דעם געטאָ פון דעם צענטער פון שטאָדט. דער פּעבעל האָט גע-וואָלט מאַכען אַ פּאָגראָם, אָבער צום גליק האָט זיך געפונען אַ מאַן פון פאָלק, טשיטשערוואַקאָ, וועלכער איז געווען זעהר בעליבט ביי דער מאַסע, און האָט געהאַלטען אַ פייערדיגע רעדע אין דער פאָלקס־פערזאַמלונג, אין וועל-כע ער האָט אויפגעפאָדערט די קריסטען צו מאַכען שלום מיט די אידען און געהן מיט זיי האַנט אין האַנט פיר די בעפרייאונג פון זייער פאָטער-לאַנד. זיין רעדע האָט אַזוי געווירקט, דאָס אָנשטאָט אָנצופאַלען אויף די אידען זיינען די קריסטען פון דער מאַסע אַריין אין געטאָ און האָבען זיך געקוסט מיט דיט די אידען און זיי גערופען „ברידער", „פריינד", „מיט-בירגער". אויך די פּרעסע האָט אָנגעהויבען פאָדערן מען זאָל אידען גע-בען גלייכע רעכטען, מען זאָל זיי צולאָזען צום פּאַרלאַמענט, צו דער פאָלקס־-גוואַרדיע. דער מאַרקיז ד'אַזעליאָ איז אַרויס מיט אַ בראָשורע (1847),

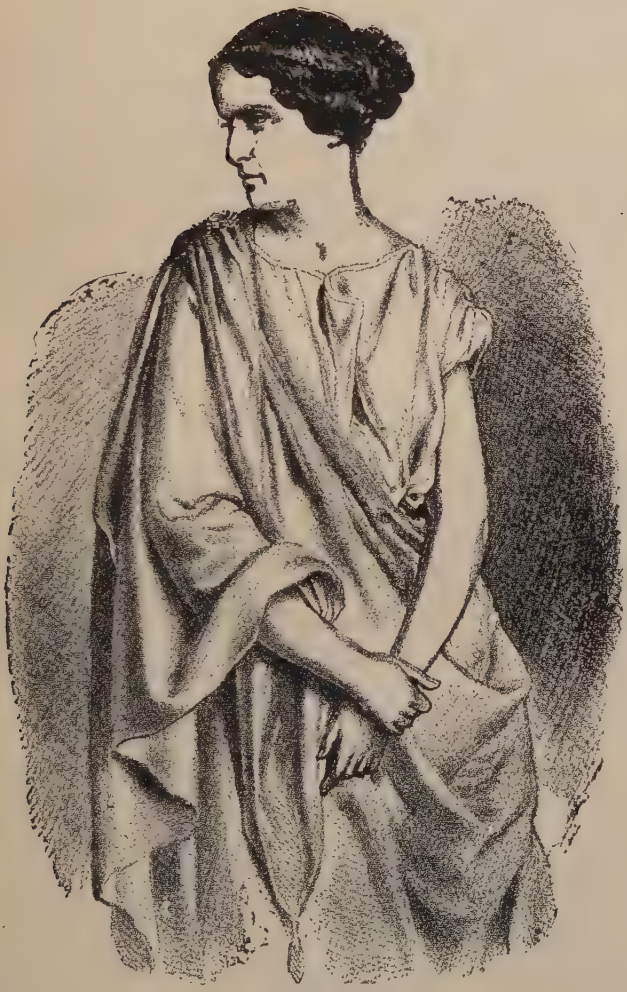

ראשעל פעליקס.

אין וועלכער עד האָט אויפגעפאָדערט דעם פאפסט פיאוס דעם 9טען עד זאָל געבען אידען גלייכע רעכטען, וויל די אויפלעבונג פון די אידען איז שטאַרק פערבונדען מיט דער אויפלעבונג פון איטאליען. אין יאנואר 1848 האָט דער פאפסט פערשפראָכען דער אידישער דעפוטאציאָן, דאָס אין גי- כען וועלען אלע אידען בעקומען גלייכע רעכטען.

אויך אין פיעמאָנטע האָבען די אידען פערלאָרען זייערע רעכטען, באלד ווי די רעאקציאָן נאָך נאפאָלעאָן'ס זונטערגאַנג האָט אריינגעטראָ- טען. דער קעניג פון דער סאַרדיניישער דינאסטיע וויקטאָר עמאנועל דער 1טער האָט געאָרדענט אין 1814, דאָס די אידען זאָלען פערקויפען זייע- רע אונבעוועגליכע גיטער (הייזער און פעלדער), וועלכע זיי האָבען ער- וואָרבען אין דער צייט פון זייער עמאנציפאציאָן. די רעגירונג פון פיע- מאָנטע האָט פערוועהרט אידען צו האָבען וועלכע עס איז צוזאמענקונפט מיט קריסטען, אויך האלטען קריסטליכע בעדינגט. די אידישע יוגענד האָט מען ניט צוגעלאָזען צו קיין קריסטליכער בילדונגס־אנשטאלט, זיי זאָלען ניט האָבען א שלעכטען איינפלוס אויף די קריסטליכע שילער אָדער סטודענ- טען. זי האָט געצוואונגען די עלטערן פון משומדים צו געבען ירושה צו זייערע נע'שמד'טע קינדער. די אידען האָבען געמוזט צאָלען דער אונ- ווערזיטעט אלע יאָהר 80 פראַנק דערפאר, וואָס זי האָט פערוועהרט די סטודענטען וואַרפען שנעע אוו שמוץ אויף אידען.

אין מאָדענא האָבען די אידען געליטען ווי אין רוים, אָבער פיר גרוי- סע סומען געלט האָבען זיי ביים הערצאָג געקענט קויפען א ביסעל פריי- הייט. א ביסעל בעסער איז געווען די לאָגע פון די אידען אין טאסקאַנא, וויל אין די גרעסערע שטעדט פון דיזען הערצאָגטום: ליוואָרנא, פלא- רענץ, פיזא, זיינען געווען רייכע אידען מיט גרויסע געשעפטען, און די רעגירונג האָט זיך מיט זיי געמוזט רעכנען. אמת, מען האָט זיי ניט צו- געלאָזען צו קיין שטעלע אין דער רעגירונג, אויך האָבען זיי ניט געטאָרט זיין קיין אדוואָקאטען, דאָקטוירים או. ד. גל., אָבער אין האַנדעל האָט מען זיי ניט געקענט שטערען, וויל אלע גרויסע געשעפטען זיינען געווען אין זייערע הענט. אין נאַפּעל האָבען די אידען קיין וואונדערבט ניט גע- האָט זינט די שפאַניער האָבען דאָרט געהערשט. אין דער צייט פון נא- פאָלעאָן האָבען זיך דאָרט בעזעצט לערך 2,000 אידען, אָבער זיי האָבען ניט געבילדעט א געמיינדע. זייער לאָגע איז זינט דער רעאקציאָן ערגער גע- וואָרען, אָבער מען האָט זיי דאָרט ניט זעהר שטאַרק געדריקט, צוליב דעם איינפלוס, וואָס ראָטהשילד האָט דאָרט בעקומען זינט ער האָט זיין באנק־

געשעפֿט דאַרט געפֿענט. די צייט פון רעפֿאָרמאַציאָן האָט אָפּגעשוואַכט די פּריהערדיגע שטרעבונג צו אָסימילאַציאָן, אָבער זי האָט ניט אָפּגעהאַלטן די שטרעבונג צו בילדונג. די פּריהערדיגע פּרייהייט האָט געמאַכט אַן ענדע צו דער אַלטער אידישער פערשלאָסענהייט.

די אידען אין ענגלאַנד. די מאַטעריעלע לאַגע פון די אידען אין ענגלאַנד איז ניט געווען זעהר שלעכט. אין זייער פֿערזענליכער פרייהייט און אין זייערע געשעפֿטען האָבען זיי קיין בעזונדערען דרוק ניט געפֿיהלט. אָבער אין פֿאָליטישער הינזיכט האָבען זיי קיין רעכטען ניט געהאַט. אין בערהויפּט האָט זיי געשטערט צו בעקומען אַ שטעלע אין דער רעגירונג דער נוסח פון דער שבועה, וואָס יעדער בעאַמטער מוז געבען, „וועהרען אַריין אין אַ שטעלע. ער האָט געמוזט שווערען מיט דעם „וואָהרען גלויבען פון אַ קריסט". צוליב דעם, הגם די אידען אין ענגלאַנד זיינען אין ערסטען פערטעל פון 19טען יאָהרהונדערט געשטאַנען אויף אַ הויכע שטופּע פון אויפֿקלערונג, האָבען זיי ניט געקענט צוגעלאָזען ווערען צו רעגירונג־שטעלען. דער אינציגער מיטגל פיר אַ אידען צו בעקומען אַ רעגירונג־שטעלע איז געווען די טויפֿע. דער בעריהמטער פֿאָליטישער עקאָנאָם און באַנקיר ד ו ד ר י ק א ר ד א האָט זיך געמוזט שמד'ען אום ער זאָל קענען ערוועהלט ווערען אין ענגלישען פּארלאַמענט (1819). דער אָנגעזעהענער מיטגליד פון דער ספּרדישער געמיינדע אין לאָנדאָן, דער טאַלענטפולער שריפּטשטעלער א י י ז ע ק ד י ז ר א ע ל י האָט צו'שמד'ט זיינע קינדער, צווישען וועלכע איז געווען דער בעריהמטער ב נ י מ י ן ד י ז ר א ע ל י ב י ק א נ ס פ י ע ל ד (1804—1881), וועלכער האָט שטאַרק געבענקט נאָך זיין נאַציאָן.

אָבער די שמד־מגפה איז גיך אריבער. עס האָט זיך געבילדעט אין ענגלאַנד א טיפ אידישע אינטעליגענטען, וועלכע זיינען געווען אויסערליך אין אַלע הינזיכטען עכטע ענגלענדער און זיינען דאָך געבליבען אמת'ע נאַציאָנאַלע אידען. אזעלכע זיינען געווען: נ ת ן מ א י ר ר א ט ה ש י ל ד, דער זוהן פון דעם בעריהמטען באַנקיר מאיר אַנשיל ראָטהשילד; מ ש ה מ א נ ט ע פ י א ר ע (1784—1885), די אריסטאָקראַטישע אידישע פאַמיליע ג א ל ד ס מ י ד או. אנד. די ראָטהשילדס זיינען אין יענער צייט געווארען די קעניגען פון דער וועלט־בירזע און האָבען גענרינדעט באַנק־הייזער אין אַלע גרויסע מלוכה־שטעדט: אין לאָנדאָן, פּאַריז, נעאַפּעל. מאַנטעפיאָרע האָט זיך בעריהמט געמאַכט מיט זיין פּילאַנטהראָפּיע און מיט זיין עכט אידישער אויפּפיהרונג. די גאָלדסמידס

האבען געשפילט א זעהר וויכטיגע ראלע אין דער געשיכטע פון דער אידישער עמאנציפאציאן אין ענגלאנד.

דעם ערסטען מאל איז די פראגע פון אידישע גלייכבערעכטיגונג בעריהרט געוואָרען אין ענגלישען פארלאמענט אין 1824, אבער מען האט זי ניט צוגעלאזען צום פערהאנדלען. מיט א יאהר שפעטער האבען די אידישע קהלות אנגעגעבען א פעטיציאן אין פארלאמענט פאדערנדיג פולע רעכטען. ראטהשילד, מאנטעפיאָרע און גאלדסמיד האבען גרויס אנטייל גענומען אין דיזער בעוועגונג. דעם 5טען אפריל 1830 איז אין פארלאמענט ארייננעבראכט געוואָרען א ביל וועגען געבען אידען גלייכע רעכטען. אייניגע דעפוטאטען זיינען ארוים מיט שארפע רעדעס געגען דעם פראָיעקט, וויל עס איז נאך אין קיין לאנד פון אירראפא ניט געוואָרען מען זאל געבען מאכט צו א מענשען פון אן אנדער גלויבען צו הערשען איבער קריסטען. אבער דער בעריהמטער היסטאריקער מ א ק א ל ע י און דער פילאזאף מ א ק י נ ט א ש האבען בעוויזען, דאם וועג די קאטאליקען האבען בעקומען גלייכע רעכטען זיינען אידען געווים בעריכטיגט דערצו. וועג דער ביל איז אפגעשטימט געוואָרען האט די מאיריטעט איהם אנגענומען. מיט א מאנאט שפעטער איז פארגעקומען אין פארלאמענט די צווייטע לעזונג פון דעם ביל. די געגנער פון אידישער עמאנציפאציאן האבען געארבייט אויף אלע כלים צו דערשטיקען דעם ביל. איבערהויפט האט גערעדט געגען איהם ראבערט פיל, א מיטגליד פון מיניסטעריום. ער האט ג'טענה'ט, דאם אין גרונד האט ער גאר ניט דאגעגען מען זאל געבען אידען גלייכע רעכטען, נאר ער געפינט ניט פיר נעטיג מען זאל אפשאפען אן אלטע ענגלישע טראדיציאן צוליב א גרופע פון 30 טויזענד אידען. דערויף האט איהם דער דעפוטאט ברום געענטפערט: וועג דער ביל זאל פערוואָרפען ווערען, וועט עס בעווייזען, דאם דער פארלאמענט איז בערייט צו דערווייטערן עהרליכע מענשען און צולאזען פאלשע; וואָרום ווי נאר א איד זאל זיך שמד'ן וועט איהם דער פארלאמענט מיט אפענע ארמס ארייננעהמען, הגם אלע וויסען, דאם ער האט אנגענומען דעם קריסטליכען גלויבען נאר אום ער זאל האבען דאם רעכט צו ערווהלט ווערען אין פארלאמענט. אבער אויך דיזע שארפע רעדע האט ניט געהאלפען און דער ביל איז פערוואָרפען געוואָרען מיט 228 שטימען געגען 165.

אבער די אידען אין ענגלאנד האבען ניט פערלאָרען די האפנונג צו בעקומען גלייכע רעכטען. זיי האבען געוואָרט אויף א בעסערן מאמענט,

און דיזער מאָמענט איז באַלד געקומען. אין יולי 1830 איז געשטאָר-
בען דער קעניג געאָרג דער 4טער און מיט זיין טויט איז געפאַלען וועללינג-
טאָן'ס מיניסטעריום און עס האָט זיך געבילדעט אַ מעהר ליבעראַלעס מי-
ניסטעריום. אין דער ענגלישער פּרעסע איז די אידישע פראַגע בעשפּראָ-
כען געוואָרען מיט אַ בעזונדערער היציגקייט און עס האָבען אָנגעהויבען
צו ערשיינען בראָשורען פיר און געגען דער אידישער עמאַנציפּאַציאָן. פון
דיזע האָבען געצויגען אויף זיך מעהר אויפמערקזאַמקייט די בראָשורען
פון פראַנסיס גאָלדסמיד און פון אַ אידישען דאָקטאָר וואַן־אָווען.
דיזע בראָשורען האָבען געזוכט צו בעווייען, דאָס די אידישע שונאים
שרייבען צו אידען צו אַ בעזונדער נאַציאָן, צו וועלכער זיי געהערען שוין
לאַנג ניט. דאָס איז געווען די פאָרבערייטונג פון די אידען צום נייעם
קאַמף פיר גלייכבערעכטיגונג, וועלכער האָט בעדאַרפט פאָרקומען אין פּאַר-
לאַמענט אין 1833. אין דיזען יאָהר זיינען אַריינגעשיקט געוואָרען 48
פּעטיציאָנען וועגען אידישער גלייכבערעכטיגונג פון אידישע קהלות און
פון דער קריסטליכער בעפעלקערונג מיט 45 טויזענד אונטערשריפטען.
דער דעפּוטאַט ראָבערט גראַנט האָט אַריינגעבראַכט אין פּאַרלאַמענט דעם
בילל, וועלכער איז דורכגעגאַנגען ביי אַלע דריי פאָרלעזונגען מיט אַ גרוי-
סער מעהרהייט, אָבער אין הויז פון די לאָרדען (דאָס אויבער־הויז) האָט
דער בילל געהאַט אייניגע שטאַרקע געגנער, וועלכע האָבען בעוויזען, דאָס
די אידישע עמאַנציפּאַציאָן וועט ענגלאַנד ניט נאָר קיין נוצען ניט בריינ-
גען, נאָר זי וועט נאָך שאַדען. דער רעזולטאַט איז געווען, דאָס די לאָרדען
האָבען פערוואָרפען דעם בילל. די זעלבע געשיכטע האָט זיך וויעדער-
האָלט אין 1834 — דאָס הויז פון דעפּוטאַטען האָט אָנגענומען דעם בילל,
און דאָס הויז פון די לאָרדען האָט איהם פערוואָרפען, ניט אַכטענדיג דע-
רויף, וואָס דיזען מאָל האָבען 24 טויזענד קריסטליכע סוחרים און 6,200
עדינבורגער בירגער געבעטען מען זאָל געבען אידען גלייכע רעכטען. אָבער
די דעבאַטען האָבען געהאַט אַ גרויסע ווירקונג אויף די לעזונג פון דער
אידישער פראַגע. מען האָט זיי אָנגעהויבען צולאָזען צו מוניציפּאַלע
(שטעדטישע) שטעלען און מען האָט געענדערט די שבועה פיר אידען.
עס זיינען אין פיעלע שטעדט ערוועהלט געוואָרען אידען אַלס אָלדער-
מען, ווי אויך אויף געוויסע גרויסע שטעלען אין שטאָדט־רעגירונג. אָבער
דאָס רעכט צו זיין ערוועהלט אין פּאַרלאַמענט האָבען זיי ערסט בעקומען
מיט 10 יאָהר שפּעטער. אין יאָהר 1847 איז ערוועהלט געוואָרען אַלס
מיטגליד פון פּאַרלאַמענט דער לאָנדאָנער באַנקיר ליאָנעל ראָטה-

שילד, דער זוהן פון דעם אויבענדערמאהנטען באנקיר נתן מאיר ראטה-שילד. ער האט אבער זיין זיץ ניט פערנומען, ווייל ער האט ניט געוואלט שוועכען די שבועה מיט'ן קריסטליכען נוסח. דאמאלס האט דער פרע-מיער מיניסטער דושאהן ראססעל געמאכט א פארשלאג אין פארלאמענט מען זאל וויעדער פערהאנדלען די פראגע וועגען דער אידישער שבועה.

ווילליאם גלאדסטאן, דער צוקונפטיגער פיהרער פון די ליבעראלען, וועלכער איז אין 1833 געווען געגען דעם מען זאל ערלויבען א אידען צו ווערען א מיטגליד פון דעפוטאטען-הויז, איז אריבער אויף דער זייט פון לאָרד ראססעל. א שטארקע רעדע וועגען דעם געגנשטאנד האט געהאלטען בנימין דיזראעלי, וועלכער איז געטויפט געוואָרען אלס קינד. „איך קען אויף זיך ניט נעהמען די פראנטוואָרטליכקייט ניט צו-לאָזען א אידען אין פארלאמענט נאר דערפאר, וואס ער בעלאנגט צו א רעליגיאָן, אין וועלכער מיין רעספעקט יעזום איז געבאָרען געוואָרען". דער בילל איז אָנגענומען געוואָרען אין דעם אונטער-הויז, אבער דאס הויז פון די לאָרדען האבען איהם וויעדער פערוואָרפען. עס האט געמוזט נעהמען נאך 10 יאהר ביז אידען האבען בעקומען פולע רעכטען אין ענגלאנד.

דאס רעליגיעזע לעבען פון די אידען אין ענגלאנד איז געבליבען אונ-פערענדערט. זיי זיינען געבליבען ווי פריהער צוטיילט אויף ספרדים און אשכנזים. די רעפאָרם-בעווענגונג פון דיי דייטשע אידען האט אין ענגלאנד קיין ווירקונג ניט געהאט. נאר א קליינע געמיינדע האט איינגעפיהרט אייניגע רעפאָרמעס אין איהר געבעט-הויז (1840). די אידישע אינטעלי-גענץ איז געווען מעהר ענייגט צו אסימילאציאָן. אייזעק דיזראעלי האט זיך אליין ניט געטויפט, ער האט אבער זיין פאמיליע געטויפט, איבער-הויפט זיינע קליינע קינדער. ער האט וועניג געשריבען וועגען יודענטום, אבער דאס, וואס ער האט געשריבען, איז געווען אין גייסט פון אסימילא-ציאָן. מערקווירדיג איז אבער, דאס אפילו דאס שמד-וואסער האט ניט געקענט אפווישען די ליבע צום יודענטום און צו דער אידישער נאציאָן, וועלכע איז געווען טיף איינגעוואָרצעלט אין זיין בעריהמטען זוהן בנימין דיזראעלי, שפעטער דער בעריהמטער לאָרד ביקאָנספיעלד. אין זיינע ווערק האט ער געזוכט צו בעווייזען, דאס די אידישע נאציאָן איז די אריס-טאָקראטיע פון דער מענשהייט פון אוראלטע צייטען, און וועו מען זאל זי ניט פערפאלגען וואלט זי געקענט זיין א מוסטער-פאלק פיר די גרעסטע ציוויליזירטע פעלקער. די אידישע נאציאָן וואלט פעראייניגט די סעמי-טישע ראסע מיט דער אריישער, און דאס יודענטום מיט די בעסערע עלע-

מענטען פון קריסטענטום. ער האָט זיך אָפּט אויסגעשפּראָכען, דאָס ער איז שטאָלץ מיט זיין אידישער אָפּשטאַמונג.

די אידען אין אַמעריקאַ. די אידען אין אַמעריקאַ זיינען עמאַנציפּירט געוואָרען נאָך פּאַר דער פראַנצויזישער רעוואָלוציאָן. שוין אין 1790 האָט וואַשינגטאָן געשריבען צו אידישע געמיינדעס, דאָס די פּראַיניגטע שטאַאטען וויסען ניט קיין אונטערשייד צווישען בירגער צוליב זייער ראַסע אָדער רעליגיאָן: אַלע זיינען גלייך וועז זיי זיינען נאָר טרייע בירגער צום לאַנד. ווי די גרויסע רעפּובליק איז געגרינדעט געוואָרען האָבען אידען פּערנומען זעהר וויכטיגע עמטער אין מיליטער און אויך אין בירגערליכען דינסט אין פּערשיידענע שטאַאטען פון לאַנד. בלויז אין דעם איין שטאַאט מעריללאַנד (הויפּטשטאָדט—באַלטימאָר) זיינען נאָך אידען געוואָרען בעשרענקט איין זייערע רעכטען. אידען זיינען דאָרט ניט צוגעלאָזען געוואָרען צו עפּענטליכע און געריכטליכע עמטער, ווייל די קאָנסטיטוציאָן פון דיזען שטאַאט האָט געפּאָדערט, אז די וואָס פּערנעהמען אזעלכע עמטער זאָלען אנערקענען דעם קריסטליכען גלויבען. וועז איז דעם קריג צווישען ענגלאַנד און די פּראַיניגטע שטאַאטען אין 1812 האָט זיך א גרופּע אידישע וואָלונטירען אויסגעצייכענט אויף'ן שלאַכטפעלד, האָט זיך אנגעהויבען אין מעריללאַנד אן אגיטאַציאָן מען זאָל געבען אידען פּולע גלייכע רעכטען. אין 1816 איז אריינגעבראַכט געוואָרען אין שטאַאטס־פּארלאַמענט א בילל וועגען פּולע עמאַנציפּאַציאָן פיר אידען, אָבער עס האָט לאַנג גענומען ביז דער בילל איז אָנגענומען געוואָרען. אין יאָהר 1818 איז דער דעפּוטאַט ב ר א ק ק ע נ ר י ד ז ש ארויס מיט א שטאַרקער פייערדיגער רעדע פיר אידען און האָט בעוויזען מיט פאַקטען, דאָס אידען זיינען די בעסטע און טרייעסטע בירגער צום לאַנד. דאָך האָט עס גענומען 7 יאָהר און ערסט אין 1825 איז דער בילל דורכגעגאַנגען. דער איד, ביים אריינטרעטען אין א רעגירונגס־אַמט, האָט געמוזט ערקלערען, דאָס ער גלויבט אין דער אונשטערבליכקייט פון דער זעלע און אין שכר ועונש. דאָס צייגט, ווי שטאַרק עס איז נאָך געווען דאמאָלס אין אַמעריקאַ דער פּוריטאַנישער גייסט.

דער גינסטיגער צושטאַנד פון די אידען אין אמעריקאַ האָט געשאַפען דעם געדאַנק צו טראַנספּאָרטירען נאָך אייניגע הונדערט טויזענד אידען פון די לענדער, וואו זיי זיינען געדריקט, נאָך אמעריקאַ. דיזער געדאַנק איז געבאָרען געוואָרען ביי דעם אמעריקאַנישען כלל־טוער און זשורנאַליסט מ ר ד כ י ע מ נ ו א ל נ ח (1785—1851). זיין פּא־

טער האָט אַנטייל גענומען אין דער בעפרייאונגס־מלחמה אין די פעראיי־
ניגטע שטאַטען. מרדכי עמנואל איז אין דער יוגענד געווען דער אַמע־
ריקאַנישער קאָנסול אין טונים. וועגן ער איז צוריקגעקומען אין אַמעריקאַ
האָט ער זיך בעשעפטיגט מיט אַרויסגעבען צייטונגען. צו אַלעם דעם
איז איהם געווען נאָהענט צום הארצען דער טרויעריגער צושטאַנד פון
זיינע ברידער אין די אייראָפּעאישע לענדער, און ער האָט בעשלאָסען אַרי־
בערטראַנספּאָרטירען א גרויסע צאָהל אידען נאָך אַמעריקאַ. צו דיזען
צוועק האָט ער ערווארבען די אינזעל גראַנד־אייל־ענד, בייס טייך ניאַגאַרא
נעבען באָפּפאַלאָ, שטאַט נויארק. אויף דיזער אינזעל האָט ער בעשלאָ־
סען צו בויען א שטאָט מיט'ן נאָמען „אררט" און האָט געשיקט אַן אויפ־
רוף צו פיעלע אידישע שטעדט אין אייראָפּאַ איינלאַדענדיג א מאַסע אי־
דען צו עמיגרירען נאָך אַמעריקאַ און זיך בעזעצען אויף דיזער אינזעל
און גרינדען א קליינעם אידישען פרייען שטאַט.

די אידען פון דער וועלט האָבען עס בעטראַכט אלס א פוסטע פאַנ־
טאַזיע. די רבנים פון פאַריזער קאָנסיסטאָריע האָבען דעם גאַנצען פלאַן
צו נישט געמאַכט, ווייל די אידען טאָרען ניט בריינגען די גאולה פאר
דער צייט אָהן גאָט'ס ווילען און זיי אָפּציהען איצט פון די לענדער, וואו
זיי „געניסען רוה און פרייהייט אונטער דער ממשלה פון גוטע הערשער".
אין דעם זשורנאל „בכורי העתים" איז געדרוקט געווארען נח'ס אויפרוף
בעגלייטעט מיט איראָנישע בעמערקונגען. דער רעזולטאַט איז געווען,
דאָס קיין איין עמיגראַנט איז ניט געקומען אין אַמעריקאַ אויף דיזען
אויפרוף.

נח האָט דערווייל געמאַכט דעם 15טען סעפּטעמבער א צערעמאָניע
בייס לעגען דעם גרונדשטיין פון דער נייער מלוכה־שטאָדט פון דעם אי־
דישען שטאַט. די צערעמאָניע איז געמאַכט געווארען מיט גרויס גלאַנץ.
מיליטער האָט געמארשירט, עס זיינען אניועזענד געווען פיעלע בעאמטע
און גייסטליכע. נח זעלבסט איז געגאַנגען פאַראויס אַנגעטאָן אין א רוי־
טער זיידענער טאָגא, ווי די אלטע רוימישע סענאַטארען, מיט א גרויסער
מעדאל אויף'ן האלז, ווי א ריכטער, ווייל ער האָט זיך זעלבסט געקרוינט
מיט'ן טיטל „אידישער ריכטער". אויף'ן גרונדשטיין איז געווען אוים־
געקריצט אין העברעאיש „שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד" און דאָ אין
ענגליש: **A City of Refuge for the Jews, founded by Mordecai Ma-
nuel Noah in the Month Tizri** 5586, **Sept.** 1825, **in the** 50th **year
of American Independence.** (די שטאָדט אררט, אן עיר מקלט פיר אידען,

געגרינדעט פון מרדכי עמנואל נח אין תשרי תקפ"ו, סעפט 1825, אין דעם 50טען יאהר פון אמעריקא'ס אונאפּהענגיגקייט). א קריסטליכער גייסטליכער האט געזאגט א תפלה, דער כאר האט געזונגען אוו נח האט געהאלטען א לאנגע רעדע וועגען דער אויפלעבונג פון ישראל אין אמעריקא. דער גרונדשטיין געפינט זיך עד היום אין מוזאום פון דער שטאדט באפפאלא. אזוי האט די אידישע וועלט דורכגעלאזען א צופאל צו גרינדען א אידישען שטאאט אין אמעריקא. אין זיינע רעדעס האט נח זיך געוועגדט צו די קריסטליכע פעלקער זיי זאלען העלפען אידען צוריק אויפשטעלען זייער אלטעס פאליטישעס לעבען אין פאלעסטינא. ער פערדינט גערעכענט צו ווערען אלס פארגענגער פון העסס, פינסקער און הערצל.

די רעאקציאן. וואס האט געהערשט אין איראפּא פון 1815 ביז 1848, האט געבראכט זעהר פיעלע מענשען אין אמעריקא, און צווישען זיי פיעלע אידען. אזוי איז די צאהל אידען אין אמעריקא אין א קורצער צייט פערגרעסערט געוואָרען פון 10 טויזענד ביז 50 טויזענד. דער גרעסטער טייל פון זיי איז געקומען פון דייטשלאנד. פיעלע פון זיי זיינען אנפאנגס געוואָרען פּעדלערס (הויזירער), אבער אין א קורצער צייט האבען זיי זיך ארויפגעארבייט און זיינען געוואָרען עשירים, אונטער זיי אויך מיליאנערען. די דייטשע אידען האבען איינגעפיהרט רעפארמעס אין רעליגיאן. דער ערסטער רעפארם־ראבינער אין אמעריקא איז געווען ליסער (לעעזער) א געבירטיגער פון פרייסען, וועלכער איז געוואָרען ראבינער אין דער גמיינדע „מקוה ישראל" אין פילאדעלפיא. ער האט דער ערסטער איינגעפיהרט פרעדיגען אין ענגליש. ער האט נעמאכט א נייע איבערזעצונג פון דער ביבל אין ענגליש, וועלכע איז זעהר גאכטעט ביי די אמעריקאנישע אידען. ער האט געגרינדעט דעם 1טען אידישען זשורנאל אין ענגליש (The Occident), וועלכען ער האט רעדיגירט ביז זיין טויט (1868). דער צווייטער רעפארם־ראבינער אין אמעריקא איז געווען לילינטהאל, וועלכער איז אוועק פון רוסלאנד נאך דעם, ווי ער האט זיך איבערצייגט, דאס די רוסישע רעגירונג צילט מיט איהרע רעפארמעס אין אידישער ערציהונג זיי צו שמד'ן. ער איז געווען ראבינער אין סינסינאטי ביז דעם סוף פון זיין לעבען (1882). דאס אמעריקאנישע סיסטעם פון רעליגיעזע גמיינדען, לויט וועלכען יעדע שול אדער סינאגאגע איז זעלבשטענדיג און האט קיין שייכות ניט צו אן אנדערער סינאגאגע, האט פיעל געהאלפען צו ענטוויקלען רעפארמע אין דעם יודענטום פון אמעריקא.

דער בלוט־בלבול אין דמשק. אין דער ערסטער העלפט פון 19טען יאָהרהונדערט זיינען אין טערקיי פֿאַרגעקומען גרויסע אונרוהען. די אויפֿרֿאפֿאישע מעכטען האָבען זיך בענוצט דערמיט אום אָפּצושוואכען די אָטאָמאנישע אימפּעריע. דאָס ערסטע, וואָס זיי האָבען געטאָן, איז געווען צו בעפֿרייען גריכענלאַנד פון דער טערקישער הערשאפט. די גריכען האָבען געמאכט אַן אויפֿשטאַנד און די אייראָפּעאישע מעכטען האָבען זיי געשטיצט. ווי געווענליך, האָבען אידען פּיעל געליטען דערביי. אין דעם טאָג פון דער קריסטליכער פּאסחא פון 1821 האָבען זיך טערקישע סאָלדאטען אַריינגעריסען אין א גריכישער קירכע אין קאָנסטאַנטינאָפּאָל, און האָבען ערמאָרדעט דעם פּאַטריאַרך גרעגאָריוס און האָבען זיין קערפער אַריינגעוואָרפען אין ים. צווישען דער מאסע צושויער האָבען זיך געפונען אויך אייניגע אידען. דערפֿאר האָבען די גריכען אין מאָרעא אויסגעשאָכטעט לערך 5,000 אידישע נפשות, און ווען מען האָט געבראכט דעם קערפער פון דעם ערמאָרדעטען פּאַטריאַרך אין אָדעס צו בעערדיגען, האָבען די גריכען דאָרט געמאכט א שרעקליכען פֿאָגראָם אויף אידען (1821). אויך די אידען אין אזיאטישער טערקיי האָבען פיעל געליטען אין יענער צייט (1831—1840). דער פּאשא פון עגיפּטען מאַחמעד־אַלי האָט רעוואָלטירט געגען דעם סולטאַן מאַחמעד דעם 2טען, און עס איז ענטשטאַנען א קריג, וועלכער האָט פערוויסטעט כמעט גאַנץ פאַלעסטינא. ירושלים, חברון און צפת זיינען אין גאַנצען חרוב ומוחרב געוואָרען און עס זיינען איבעראַל פֿאַרגעקומען שחיטות אויף אידען. דערצו האָט זיך נאָך געמאכט אַן ערד־ציטערנים, וועלכע האָט פערניכטעט ביז'ן גרונד די שטעדט צפת און טבריה מיט זייער גאַנצער אידישער בעפעלקערונג (1837). די אייראָפּעאישע מעכטען האָבען זיך צוטיילט אויף צווייען וועגען דעם שטרייט צווישען דעם סולטאַן און זיין פּאשא. פראַנקרייך האָט געהאלטען מיט'ן פּאשא, און עסטרייך, ענגלאַנד און רוסלאַנד זיינען געווען אויף דער זייט פון סולטאַן. אין יענער צייט האָט זיך אין דמשק, דער הויפּט־שטאָדט פון סיריען, אָפּגעשפּילט א טראַגעדיע, וועלכע האָט אויפגעטריסעלט דאָס יודענטום פון דער גאַנצער וועלט. אין דמשק האָבען געלעבט אַן ערך 20,000 אידען, צווישען וועלכע עס איז געווען א היבשע צאָהל אָנגעזעהענע און רייכע ספרדישע פאמיליעס. צווישע זיי און די מאַחמעדאַנער איז געווען א קריסטליכע קאָלאָניע, וועלכע איז געשטאַנען אונטער'ן שוץ פון דעם קאָנסול פון פראַנקרייך, וועלכער איז געווען מיט מאַחמעד־אַלי אין זעהר פרײַנדליכע בעציהונגען. דעם 5טען אפּריל 1840 איז פון דיזער קאָלאָניע

פֿלוצלינג פערשוואונדען דער קאָפּוצינער מאָנאַך פּ א ט ע ר ט ה א -
מ א ס . קורץ פֿאַר זיין פערשווינדען האָט ער געהאַט עפּעס א שטרייט
מיט א טערק, וועלכער האָט געדראָהט איהם צו ערמאָרדען. דאָך, ווען
ער איז פערפֿאַלען געוואָרען, האָבען זיינע דברים, די אַבערגלויביגע קא-
טאָלישע מאָנאַכען, פערשפּרייט א קלאַנג, דאָס ער איז ערמאָרדעט גע-
ווארען פון אידען פיר רעליגיעזע צוועקען. דער פּראָנצויזישער קאָנסול
אין דמשק, ראָטטי־מענטאָן, א דונקעלע פּערזאָן מיט א זעהר פערדעכטי-
גער פערגאַנגענהייט, האָט געלאָזען מאַכען אַן אונטערזוכונג אין דיזער
ריכטונג. צוואַמענרעדענדיג זיך מיט דעם גרויזאַמען גובערנאַטאָר פון דמשק,
שעריף־פּאַשאַ, האָט מענטאָן געפיהרט דעם פּראָצעס ווי א געניטער אינ-
קוויזיטאָר. עס זיינען ארעסטירט געוואָרען אייניגע אידען. איינעם פון
זיי, א בארבער, האָט מען אונטערוואָרפען ביים פערהער אונטער דער „בא-
סטאָנאדע", מען האָט איהם געגעבען 500 שמיין מיט ריטער איבער די
פיאָטעס, ער זאָל אָנרופען די שולדיגע; אום זיך צו בעפרייען פון ווייי-
טערע שמערצען, האָט דער בארבער אָנגעוויזען זיבען עהרווירדיגע פּאר-
שטעהער פון דער אידישער געמיינדע — דוד הררי מיט זיין זוהן און זיי-
נע ברידער, משה אבולאַפיא, משה סאַלאָניקי און יוסף לאַניאַדאָ. דיזע
האָט מען באַלד אַרייננעוואָרפען אין געפענגנים און מען האָט זיי ענע-
מען פערהערען. די אינקווויזיטאָרען פון די אַגענטען פון שעריף־פּאשא
און ראָטטי־מענטאָן האָבען זיי אונטערוואָרפען אונטער א בעזונדערן סאָרט
פיניגונג: 36 שעה נאָך אַנאַנד האָבען די בעשולדיגטע, אָלטע לייט, גע-
ראַרפט שטעהן אויף די פּים אָהן שפּייז, אָהן וואַסער און אָהן שלאָף; ווען
זיי האָבען נאָך דיזען סאָרט פיניגונג דאָך ניט מודה געווען, האָט מען
זיי געשמיסען מיט ריטער ביז זיי זיינען געפאַלען אין אונמאַכט, דאַן האָט
מען זיי אָפּגעמינטערט און וויעדער געפיניגט. וועז מען האָט די זקנים
פון אידישע קוואַרטאַל ניט געקענט ברעכען דורך פיניגונג, האָט מען זיך
געזומען צו די קינדער: די אַגענטען פון שעריף־פּאשא האָבען געכאַפּט
60 אידישע קלייגע קינדער אין דעם אלטער פון 3 ביז 10 יאָהר, האָבען
זיי איינגעשלאָסען אין איין צימער אוז האָבען זיי געלאָזען אָהן שפּייז.
די אונגליקליכע מוטערס זיינען געווארען פערריקט, הערענדיג די געשרייי-
ען פון די פערמארטע קינדער, אבער זיי האָבען ניט בעשטעטיגט דעם
העסליכען בלבול. זוכענדיג דעם קערפער פון דעם פּאטער טהאמאס הא-
בען זיי געפונען ביים ברעג פון קאנאל א ביין און א שטיקעל טוך פון א
בגד, און אין אן אנדערען אָרט ביינער, וועלכע די דאקטוירים האָבען ער-

קענט אלס שעפסענע. וויעדער האבען זיך אנגעפאנגען די פיניגונגען — און דיזען מאל איז דער ציל געווארען דערגרייכט: לאניאדא איז גע־שטארבען פון די ענויים, אבולאפיא האט אנגענומען דעם מאחמעדאני־שען גלויבען, און די איבריגע, וועלכע זיינען פערריקט געווארען פון די יסורים, האבען ערפילט דעם וואונש פון זייערע פיניגער און האבען זיך ערקלערט אלס שולדיג, אום זיך צו בעפרייען דורך א שנעלען טויט. ראטטי־מענטאן איז אבער נאך ניט גענוגן צופרידען מיט דיזע אפפער און ער האט פערגרעסערט די נעץ פון דער אונטערזוכונג. אין דיזער נעץ זיי־נען נאך ארויסגעצויגען געווארען דריי רבנים פון דמשק, איינפלוסרייכע מיטגלידער פון דער פאמיליע פ ר ח י: יון דער עסטרייכער אונטערטאן יצחק פיטשיאטא; דעם לעצטען אבער האט דער עסטרייכישער קאנסול מערלאטא ניט ארויסגעגעבען, ווייל ער האט פערדאמט די אינקווויזיטאָרישע מעטהאדען פון די בעאמטע.

די בלוט־לענדע, וועלכע האט אויפגעלעבט דורך דעם קריסטלי־כען און מיסולמאנישען פאנאטיזם, האט פערפינסטערט די מוחות. אין פריהלינג פון דעם זעלבען יאהר האט זיך דיזע לעגענדע פערטראגען איבער דער גריכישער אינזל ר ה א ד א ס, וואו די אידישע קאלאניע האט גע־לעבט צווישען א פיינדליכער גריכישער בעפעלקערונג. מען האט דא גע־פונען דעם קערפער פון אן אויפגעהאנגענעם גריכישען אינגעל און מען האט בעהויפטעט, דאס אידען האבען איהם ערמארדעט צוליב רעליגיעזע צוועקען. מען האט שוין ארעסטירט א פערדעכטיגען אידען, וועלבען מען האט געפינינגט ער זאל ארויסגעבען די מיטשולדיגע. דער האס צו אידען האט זיך איבעראל צופלאקערט דורך זאנדערבארע קלאנגען. אין סמירנא, בייי־רוט און אין די אומגעגענדען פון דמשק האט דער פעבעל צושטערט אידי־שע הייזער. נאר דער פייער אויף דער אינזל רהאדאס איז באלד פערלא־שען געווארען. דורך די השתדלות פון דעם חכם־באשי (רב הכולל) פון קאנסטאנטינאפעל, משה פרעסקא, האט דער סולטאן בעפוילען אריבער־טראגען דעם פראצעס אין די הויפטשטאדט, און דארטען האט דער קיי־זערליכער ראט פון טערקיי (דער דיוואן) קלאר געמאכט די אונשולד פון די אידען (אין יולי מאנאט).

מיט'ן דמשק'ער בלוט־בלבול האט זיך ראמאלס בעשעפטיגט די גאנצע אייראפעאישע פרעסע. די פראנצויזישע פרעסע איז געווען געגען אידען, ווייל דער קאנסול ראטטי־מענטאן איז געווען דער הויפט־פעראורזאכער פון דעם פראצעס. די רעגירונג האט זיך דאמאלס גע'חנפ'עט צו די קלערי־

קאָלען, די אָלטע פערבינדונג אידישע שוגאים. די גרעסטע אידען פון איראָפּא, קרעמיע, מאָנטעפיאָרע, דאָטהשילד און אַנדערע, האָבען בעשלאָסען צו טאָן אָלעם מעגליכעם צו בעווייזען דעם אמת. קרעמיע האָט אונטערהאַנדעלט וועגען דעם מיט פּרעמיער טהיערס און מיט'ן קעניג לוּאיס פיליפּ, אָבער זיינע פערהאַנדלונגען האָבען צו גאָרניט געפיהרט. דער דעפוטאַט פוּלד האָט געמאַכט דעם מיניסטער טהיערס אַן אָנפראָגע, ווי אזוי האָט עס פראַנקרייך בעשלאָסען, דאָס איהרער א קאָנסול זאָל דערלאָזען אינקווויזיציישע פיינינונגען אין דעם בלוט־בלבול פון דמשק. אָבער

יצחק קרעמיע.

טהיערס האָט געזומען דעם קאָנסול אונטער זיין שוץ, וויל עס איז געווען א שאנדע פיר פראַנקרייך. דאָמאָלס האָט קרעמיע אויסגעשריען: „פראַנקרייך איז געגען אונז". די אידישע כלל־טוער האָבען איבערגעטראָגען דעם שטרייט אין ענגלאַנד.

אין לאָנדאָן האָט זיך אויפגעהויבען א שרעקליכער שטורם צוליב דר סקאַנדאַלען אין דמשק. דעם 22טען יוני האָט דער דעפוטאַט ראָבערט פילל געפאָדערט, דאָס דער פאַרלאָמענט זאָל שטאַרק אַרויסטרעטען: געגען די

רציחות, וואס ווערען דאָרט בעגאנגען געגען די אידישע קרבנות. לאָרד פאל-מערסטאָן האָט מיטגעטיילט, דאָס די רעגירונג האָט געגעבען א בעפעהל צו איהר קאָנסול אין אלעקסאנדריען ער זאל ווארנען מאחמעד'ן, דאָס די אייראָפּעאישע מעכטען וועלען מעהר ניט דולדען די רציחות און גוואלד-טאטען, וואס מען טוט צו די אידישע קרבנות אין דמשק. עס איז צוזאמען-געקומפען געווארען אין לאָנדאָן א גרויסער מאס-מיטינג צו פראָטעסטי-רען געגען די ערנידריגונגען און פייניגונגען, אונטער וועלכע עס איז אונ-טערווארפען „דאָס פאלק, וואס איז פערבינדען מיט דער וועלט אין אלעם, וואס איז הייליג און טייער אין רעליגיאָן". די לאָנדאָנער אידישע כלל-טוער האָבען בעשלאָסען צו שיקען א דעלעגאציאן פון בעריהמטע אידישע מענער אונטער דער פיהרונג פון מאָנטעפיאָרע און קרעמיע צו פערהאנד-לען מיט'ן הערשער פון עגיפטען אין דמשק, מאחמעד-אלי, און צו מאכען אן ענדע צו די גרויליטאטען. אין דער צייט, וועו די אידישע דעלעגאטען זיינען אוועק אין וועג, האָבען ענגלאנד, עסטרייך, פרייסען און רוסלאנד זיך פעראייניגט אפּצונעהמען סיריען פון מאחמעד-אלי און צוריקגעבען צו טערקיי.

אין אנפאנג אויגוסט האָבען די אידישע דעלעגאטען זיך פארגע-שטעלט פאר מאחמעד-אלי. דער ענגלישער קאנסול האָט זיי פיעל גע-האלפען אין דעם. מאנטעפיאָרע האָט געהאלטען מען זאל אידען געבען די מעגליכקייט צו בעווייזען אין דמשק די אונשולד פון די בעשולדיגטע אי-דען. מאחמעד-אלי האָט אנפאנגס ניט געוואלט נאכגעבען מאנטעפיא-רע'ס פערלאנג, אבער 9 אייראָפּעאישע קאנסולען האָבען זיך פעראייניגט און האָבען פון איהם געפאדערט ער זאל געבען זיין הילף אויפצודעקען דעם אמת. ער האָט געמוזט נאכגעבען און האָט אנגעשריבען א בעפעהל צום גובערנאטאָר פון דמשק צו בעפרייען די אידען. אבער דער בע-וואוסטער אריענטאליסט שלמה מונק, וועלכער האָט בעגלייט די דעלעגא-ציאָן, האָט איבערלעוענדיג דעם בעפעהל אין דער טערקישער שפראך גע-זעהען, אז דא דערדו זיך וועגען ב ע ג נ א ד י ג ע ן די אידען פון דמשק. קרעמיע און מאָנטעפיאָרע האָבען איינגעוועגדט געגען דעם נוסח, וויל דאָס וואלט מיינען, אז די אפּפער פון דעם בלבול זיינען ווירקליך שולדיגע. מאחמעד-אלי האָט נאכגעגעבען און האָט אנשטאָט דעם וואָרט „בעגנאדיגען" געהייסען שרייבען „בעפרייען". דעם 6טען סעפטעמבער זיינען די 7 ארע-סטירטע אידען, וואס זיינען גענליבען לעבען, בעפרייט געווארען פון זיי-ערע שרעקליכע פייניגונגען. אין אקטאבער 1840 איז סיריען אריבער צו

טערקיי און דער סולטאָן אבדול מעדזשיד האָט אַרויסגעגעבען א פירמאָן (אוקאז) לויט דעם פערלאַנג פון מאָנטעפיאָרע און קרעמיע, דאָס די טער-קישע בעאמטע זאָלען מעהר ניט דערלאָזען מען זאָל אויף אידען מאכען אזעלכע שענדליכע בלוט-בלבולים.

משה מאָנטעפיאָרע.

דער בלוט-בלבול פון דמשק האָט געהאט א גרויסע ווירקונג אויף דעם בעוואוסטזיין פון די אידען פון דער גאַנצער וועלט. די אייראָפּעאי-שע געבילדעטע אידען, וועלכע האָבען פריהער געלייקענט, דאָס אידען זיי-

נען נאָך אויך יעצט א נאציאָן, האָבען דערפיהלט, אז זיי זיינען פערבונדען מיט זייערע ברידער פון דער גאנצער וועלט, און די שטרעבונג צו אסימילאציאָן איז פיעל אפגעשוואכט געוואָרען. די געבילדעטע אידען אין פראנקרייך האָבען קורץ נאכדעם געגרינדעט די „אלליאנס איזראעליט" (חברה כל ישראל חברים), וועלכע האָט געהאט דעם צוועק צו פערשפרייטען בילדונג צווישען די אידען אין אָריענט. די אָרטהאָדאָקסישע אידען האָבען פון דאמאָלס אָן איינגעזעהען, דאָס בילדונג אין היינטיגער צייט איז א זעהר נעטיגע זאך פיר אידען, וויל זיי האָבען פיר זייער רעטונג געהאט צו דאנקען די געבילדעטע אידען פון אייראָפּא. אזוי האָבען זיך דערנעהענטערט צווישען זיך די וויטסטע טיילען פון דער צושפרייטער נאציאָן, און דיזע דערנעהענטערונג האָט זיך אפגעשפיגעלט אין דעם וויטערען נאנג פון דער אידישער געשיכטע.

די געשיכטע פון פראַנקרייך.

א. די פּרעזידענטשאַפט פון לואיס נאַפּאָלעאָן.

דעם 10טען דעצעמבער 1848 איז לואיס נאַפּאָלעאָן ערוועהלט גע-
וואָרען צום פּרעזידענט פון דער פראַנצויזישער רעפּובליק. דיזע
וואַהל האָט ער געהאַט צו פערדאַנקען די בויערן. נאַפּאָלעאָן איז געווען דער
איינציגער מאַן, וועלכער האָט ווירקליך פערטרעטען די אינטערעסען און די
ווינשען פון דער בויערן־קלאַס. נאַפּאָלעאָן איז דעריבער פיר זיי געווען
ניט אַ פּערזאָן, נאָר ער האָט פערקערפּערט זייער פּראָגראַם. די איבריגע
קלאַסען האָבען געהאָלפען דורכפיהרען דיזע וואַהל. די פּראָלעטאַריער האָ-
בען ערוועהלט נאַפּאָלעאָן'ען אום אַראָפּצוזעצען דורך איהם דעם מערדערי-
שען קאַוועניאַק'ן פון דער יוני־רעוואָלוציאָן. דאָס קליין־בירגערטום האָט
געהאָפט אָפּצוהאַלטען דורך איהם דעם באַנקראָט, וועלכער איז צוליב דער
רעוואָלוציאָן געווען כמעט ווי אונפערמיידליך. די גרויסע בורזשואַזיע האָט
אין איהם געזעהען דעם קינפטיגען קייזער פון פראַנקרייך, און די אַרמעע
האָט געשטימט פיר איהם, ווייל דורך איהם האָט זי גערעכענט פּטור צו
ווערען פון דער פרידענס־אַרמעע.

די ערנענונג פון אָדילאָן באַרראָט צום ערסטען מיניסטער
פון דעם נייעם פּרעזידענט האָט בעוויזען, דאָס לואיס נאַפּאָלעאָן איז געווען
דער ווירדיגער יורש פון לואיס פיליפּ. די פיהרער פון די מאָנאַרכיסטישע
בורזשואַזיע־פּאַרטייען האָבען איהם געראַטען צו דיזער וואַהל, אום דערמיט
צו שאַפען אַן איבערגאַנג פון דער רעפּובליק צו אַ מאָנאַרכיע, און שטיצענ-
דיג זיך אויף זיי האָט ער בעזעצט אַלע רעגירונג־שטעלעס מיט בעאַמטע,
וואָס זיינען מאָנאַרכיסטיש געזאָנען. אויך די נאַציאָנאַל־גוואַרדיע און די
אַרמעע זיינען געווען ראָיאַליסטיש. נאָר די קאָנסטיטוציאָנס־פערזאַמלונג
אָדער דער פּאַרלאַמענט האָט נאָך עקסיסטירט. אָבער וואָס פיר אַ מאַכט
האָט די פערזאַמלונג געהאַט, ווען די רעפּובליק איז פערניכטעט ? נאָר ניט

אכטענדיג דערויף האָט זיך די פערזאַמלונג פעסט געהאַלטען אויף איהר פאָזיציאָן. זי האָט זאָגאר בעשלאָסען צו שטירצען דאָס מיניסטעריום.

אָבער דאָס מיניסטעריום האָט זיך ניט געלאָזען שטירצען, הגם די נאַציאָנאַל־פערזאַמלונג האָט דעם 6טען און 26טען יאנואר דורך אַן אָפּשטימונג אויסגעדריקט זייער מיסטרויען. דער נאַציאָנאַל־פערזאַמלונג איז ניט געבליבען קיין אַנדער ברירה ווי מאכען אַן אויפשטאַנד. זי האָט נערעכענט, דאָס עס זיינען פאַראַן גענוג רעפובליקאַנישׂ־געזאָנענע אין דער ארמעע, אין פאַלק און צוויישען די פראַלעטאריער. אָבער די ארמעע איז געווען זעהר וועניג אין צאָהל, וויל מען האָט מעהר ווי העלפט געשיקט אהיים; די רעגירונג האָט געמאכט א זעהר געוואָגטען שריט — זי האָט אויפגעלעזט אלע קלובען, הגם דאָס איז געווען געגען דער קאָנסטיטוציאָן.

די טעג פון דער נאַציאָנאַל־פערזאַמלונג זיינען געווען געצעהלט. שוין אין מיטען נאָוועמבער 1848 האָט קאָוועניאַק געשיקט א קריגס־פלאָטע נאָך טשיוויטא וועקיא (רוים) אום צו בעשיצען דעם פאַפסט און צו געהן מיט איהם נאָך פראַנקרייך. דער געגנראַל האָט גערעכענט דורך דעם צו געווינען פיר זיך דעם פאַפסט, די גייסטליכע און די בויערן. און אויך וועהן באַנאַפּארטע איז געוואָרען הערשער האָט ער געשיקט דעם 14טען אַפּריל 40,000 מאן אונטער אודינאָט נאָך טשיוויטא וועקיא. אויך ער האָט גערעכענט די אונטערשטיצונג פון די קלעריקאַלען. רוים האָט פראַטעסטירט געגען דעם אריינקומען פון דער פראַנצויזישער ארמעע און די נאַציאָנאַל־פערזאַמלונג האָט אויפגעפאַדערט דאָס מיניסטעריום צו זעהן, אז די פראַנצויזישע עקספעדיציאָן אין איטאַליען זאָל זיך האַלטען ביי דעם ציל, צו וועלכען זי איז געשיקט געוואָרען (צו בעשיצען דעם פאַפסט און בריינגען איהם נאָך פראַנקרייך). אָבער שוין דעם 11טען מאי האָט זי צוריקגעצויגען די אַנקלאַגע, וועלכע זי האָט פריהער בעשלאָסען געגען באַנאַפּארטע און דעם מיניסטעריום. דערמיט האָט זי זעלבסט צוגעגעבען, דאָס די אַלליאַנץ פון דער פראַנצויזישער רעפובליק מיט די פעלקער, וועלכע שטרעבען צו קאָנסטיטוציאָנען, בעדייטעט בלויז א פעראייניגונג מיט דער אייראָפּאישער געגען־רעוואָלוציאָן. בעדעקט מיט דיזער שאנדע איז זי אין מאי ארַאפּ פון דער עפענטליכער ביהנע נאָך דעם, ווי זי האָט פריהער בעוויזען דעם „מוט" צו פערוואַרפען א פאַרשלאָג צו בעגנאדיגען די קעמפער פון דעם יוני־אויפשטאַנד.

די איטאַליענער האָבען זיך גוט פערטיידיגט געגען די טרופען פון די רעאקציאָנערען. נאָך דער שלאַכט ביי ווי ל ל ע ט ר י (19טען מאי) האָ-

בען די נעאפאלער סאלדאטען געמוזט ענטלויפען איבער דער גרענעץ. דער-ווייל איז אודינאט׳ס קאַרפוס פערשטאַרקט געוואָרען. צו דער זעלבער צייט איז אָנגעקומען דער בעריהמטער אינזשעניער פון סוץ־קאנאל פעדרי-נאנד לעסעפס, אום צו פערדעקען דורך דיפלאמאטישע פערהאנד-לונגען די פעהלערן, וואָס אודינאט איז בעגאנגען. דעם 2טען יוני ביי נאכט איז אודינאט בעפאלען די דערפער פאנפילי און קאַרסיני, וועלכע האָבען איהם געדינט אלס אויסגעצייכענטע שוץ־פונקטען אין זיין נעכסטער שלאכט. די איטאליענער האָבען זיך אפילו מוטיג פערטיידיגט אין פערלויף פון אייניגע וואָכען צייט, אָבער ענדליך זיינען זיי בעזיגט געוואָרען פון די פראנצויזען. גאריבאלדי איז פערטריבען געוואָרען און דעם 29טען יוני איז געפאלען די פעסטונג סט. פאנקראציא. מאצציני און זיינע אנ-הענגער זיינען ענטלאָפען און די פראנצויזען זיינען אריין אין שטאָדט מיט גרויס טריומף. גאריבאלדי האָט צוריקגעטרעטען מיט 3,000 מאן אין גוטער אָרדנונג און איז גליקליך אָנגעקומען אין די קלייַנע רעפובליק סאן מארינא. דאָ האָט ער פערנאַנדערגעלאָזען זיינע סאלדאטען און איז אַוועק-געפאָהרען נאָך אמעריקא.

אודינאט האָט אָפגעשיקט די שליסלען פון רוים צום פאפסט, וועלכער האָט איהם דערפאר געגעבען זיין ברכה. א קאמיסיאָן, וואָס דער פאפסט פיאום דער 9טער האָט בעשטימט, האָט איבערגענומען די רעגירונג. דער-מיט איז די הערשאפט פון פאפסט וויעדער אויפגעשטעלט געוואָרען, און דער פאפסט האָט זיך צוריקגעקהרט נאָך רוים (12טען אפריל 1850). גלייך נאכדעם איז אויך וועניציא געפאלען. לאנג האָט געדויערט די בעלאגערונג פון דיזער שטאָדט דורך די עסטרייכער. די שטאָדט האָט שטאַרק געליטען פון דער כאלערא אין דער צייט פון דער בעלאגערונג. די פערטיידיגער אָבער האָבען בעשיצט די שטאָדט מיט גרויס מוט, וויל זיי האָבען געהאפט אויף די הילף פון די אונגארען. אָבער וען אונגארן איז געפאלען האָבען זיי אויפגעגעבען די האפנונג און האָבען זיך אונטערגעגעבען, און דעם 30טען אויגוסט איז ראדעצקי וויעדער אריין אין וועניציא. דאָס איז געווען דער סוף פון דעם נאציאנאלען אויפשטאנד פון די איטאליענער. עס איז געווען א פאלשטענדיגער דורכפאל.

דעם 28טען מאי האָט זיך פערזאמלט די געזעצגעבענדע קערפערשאפט. די פארטיי לענגיטימיסטען און ארלעאניסטען האָט געזיגט און האָט געשיקט א מעהרהייט אין דער קערפערשאפט. די רעווולוציאנערען האָבען זיך פער-אייניגט מיט די בויערן און האָבען געביליעט אין פאריז א סאציאל־דעמא-

קראַטישע פּאַרטיי, און אין פֿראַנקרייך האָט מען געראַטענט, דאָס דיזע פּאַרטיי וועט באַלד טריאומפירן. עס איז ערוועהלט געוואָרען פון 5 דע-פּארטאַמענטען דער רעוואָלוציאָנער לעדרו־ראָלין, מיט אירם האָ-בען זיך פּאַראייניגט די בויערן און די אַרמיי, און אַזוי איז בעזייטיגט גע-וואָרען יעדער וויידערשטאַנד.

מאַצציני.

דעם 11טען יוני האָט לעדרו־ראָלין געמאַכט אַן אויפשטאַנד געגען דעם מיניסטעריום. ער האָט קלאָר בעוויזען, דאָס דער אָנגריף אויף רוים איז אַן אָנגריף אויף די קאָנסטיטוציאָן, וועלכע זאָגט (ארטיקל 5), דאָס די פֿראַנצויזישע רעפּובליק שטרייט קיינמאָל ניט געגען די פרייהייט פון וועל-כען עס איז פּאַלק, און דער פֿרעזידענט שיקט אַן אַרמעע געגען די אִיטא-ליענישע פרייהייט. דערויף האָט אירם די קעניגליכע פּאַרטיי אין קאַמער

פון פארלאמענט געענטפערט, דאס „די רעפובליקאנער וועלען צווינגען צו עהרען די קאנסטיטוציאן וואגאר מיט דער מאכט פון וואפען". דיזער ענט-פער האט אנגעמאכט אין פארלאמענט א גרויסען טומעל. לעדרו־ראללין האט געפארערט, אז מען זאל פערקלאגען נאפאלעאן'ען מיט זיינע מיניסטארען, אבער די מעהרהייט האט דיזע פאדערונג פערווארפען.

די ארביטער מיט איניגע מיטגלידער פון פארלאמענט האבען גע-וואלט מאכען אן אויפשטאנד, אבער די דעפוטאטען פון פארלאמענט האבען ניט איינגעשטימט דערצו, און האבען נאר פערשפראכען ארויסצוטרעטען דרייסט געגען די איבריגע מיטגלידער פון פארלאמענט אין פאל, וועז מען וועט פערווארפען דעם פלאן צו מאכען אן אנקלאגע געגען נאפאלעאן'ען און זיינע מיניסטארען. דעם 12טען יוני האט דאס מיניסטעריום זעלבסט פער-לאנגט, אז מען זאל פערהאנדלען די פראגע וועגען אנקלאגען. דער רעזול-טאט איז געווען, דאס די מעהרהייט האט געשטימט געגען מאכען אן אנ-קלאגע און די מינאריטעט האט מיט שטורם פערלאזען דעם פארלאמענט.

דעם 13טען יוני איז אלע סאציאליסטישע צייטונגען גערדוקט ג-וואָרען א פראקלאמאציאן צום פאלק, וועלכע האט גערופען די נאציאנאל־גווארדיע האבען זיך געלאזען געהן צום שאטא ד'אָ און די בול-וואָרען. אבער דא האבען זיי בעגעגענט די רייטער פון גענעראל שאנ-גארניער. די דראגונער האבען געשניטען אין די אונבעוואפענטע מאסע רעכטס און לינקס, און דיזע איז צולאפען. עס זיינען געווען זעהר וועניג קעמפער און זעהר וועניג באריקאדען. שוין אום 3 אוהר נאך מיטטאג איז וויעדער רוהיג געווארען.

דאס פאלק אין פאריז האט ערקלערט די שטאדט אין בעלאגערונגס־צושטאנד, און דעם פרעזידענט, די מיניסטארען און די מעהרהייט פון דער נאציאנאל־פערזאמלונג אלס אנגעקלאגטע. די מעהרהייט פון דער געזעצ-געבענדער פערזאמלונג איז ערקלערט געווארען אויסער דער קאנסטיטוציאן (אויסער'ן געזעץ). די מאיאריטעט פון פארלאמענט האט פון איהר זייט אנגענומען א געזעץ, וואס האט פערניכטעט די פרייהייט פון דער טריבונע, און האט געאדרעגט צו בעשטראפען די געגנער מיט פערשיידענע שטראפען. דאס האט געפיהרט דערצו, דאס פיעלע אנדערע דעפוטאטען האבען פער-לאזען דעם פארלאמענט און דורך דעם איז די פארטיי פון אדרנונג אין גאנ-צען אויפגעלעזט געווארען.

אין דער זעלבער צייט איז אויך די פּאַריזער אַרטילעריע מיט 3 לעגיאָ-נען פון דער נאַציאָנאַל־גוואַרדיע אויפגעלעזט געוואָרען, און דערמיט האָט די דעמאָקראַטישע פּאַרטיי פערלאָרען איהר מאַכט. די לעגיאָן פון די רייכע האָט פערניכטעט פיעלע דרוקערייען פון די סאָציאַליסטען און דעמאָקראַטען, די רעדאַקטאָרען פון פיעלע צייטונגען זיינען אַריינגעוואָרפען געוואָרען אין געפענגניס. דאָס אַלעס איז געווען מיט דער צושטימונג פון דער טריבונע (13טען יוני). אין גאַנץ פראַנקרייך זיינען אויפגעלעזט געוואָרען די נאַ-ציאָנאַל־גוואַרדיעס, וועלכע מען האָט חושד געווען, דאָס זיי זיינען אָנהענ-גער פון דער רעפּובליק.

מען האָט אָנגעהויבען צו שאַפען נייע געזעצען־וועגען דער פּרעס, וועגען פעראיינען און קלובען, וועגען בעלאַגערונגס־צושטאַנד. די געפענגניסען פון פּאַריז זיינען איבערגעפילט געוואָרען מיט פּאָליטישע אַרעסטאַנטען; די פּאָליטישע פליכטלינגען זיינען פעריאָגט געוואָרען; די מעהר—וועניגער פרייערע זשורנאַלען זיינען אָפּגעשטעלט געוואָרען; ליאָן מיט די פינף נאָ-הענטע דעפּאַרטעמענטען זיינען אונטערגעוואָרפען געוואָרען אונטער דעם דעספּאָטיזם פון דעם מיליטער. די אונטערדריקענדע געזעצען, דורך וועלכע דאָס אַלעס איז געשעהען, האָבען אַיינגעשלונגען די גאַנצע טעטיגקייט פון דער נאַציאָנאַל־פערזאַמלונג אין די מאָנאַטען יוני, יולי און אויגוסט.

מעהר פון אַלץ איז מערקווירדיג די אונפערשעמטע אויסשפּרעכונג פון ראָיאַליסטישע געזינונגען אין דער נאַציאָנאַל־פערזאַמלונג און די בעשימ-פונג פון דער רעפּובליק. די פּאַרטיי פון אָרדנונג האָט אָפען אָנגעהויבען צו האָבען חרטה אויף איהרע זינד, וואָס זי איז בעגאַנגען געגען דער מאָ-נאַרכיע אין די פריהערדיגע צייטען. כמעט יעדען טאָג האָט מען ערקלערט פון דער טריבונע, דאָס די רעוואָלוציאָן פון פעברואַר איז געווען פיר דאָס לאַנד אַן אונגליק. פיעלע יונקערס האָבען אָפען אַרויסגעזאָגט, דאָס זיי האָ-בען קיינמאָל ניט אָנערקענט די רעפּובליק.

דעם 13טען אויגוסט איז די קאַמער געשלאָסען געוואָרען און אין מי-טען אָקטאָבער זיינען די דעפּוטאַטען איבער־אַ־נייס צוזאַמענגערופען געוואָ-רען. אין דער צווישען־צייט האָט באָנאַפּאַרטע צוזאַמען מיט די ראָיאַליס-טען אינטריגירט געגען דער קאָנסטיטוציאָן. דעם 1טען נאָוועמבער האָט די קאַמער בעקומען די ידיעה פון פּרעזידענט, דאָס ער האָט צוזאַמענגע-שטעלט אַ נייעם קאַבינעט פון מיניסטאָרען. דער יוסטיץ־מיניסטער איז גע-ווען רוהער, פינאַנץ־מיניסטער דער באַנקיר אַשיללעס פולד, דער הויפּט־שולדנער פון דעם פּרעזידענט. די קאַמער איז געווען בעשעפ-

טיגט מיט אויסאַרבייטען צוויי נייע געזעצען. איין געזעץ האָט איבערגע-
געבען די אויפזיכט אויף די בילדונגס־אַנשטאַלטען צו די יעזואיטען, און דאָס
אַנדערע האָט בעשרענקט דאָס וואָהל־רעכט. לויט דיזע רעגלעמענט זיינען אי-
בער 3 מיליאָנען מענשען, איבערהויפט אַרבייטער און פּראָלעטאַריער, אויס-
געשטראָכען געוואָרען פון דער פריהערדיגער ליסט, פון 10טען מערץ 1850,
וועלכע האָט ערוועהלט כמעט נאָר סאָציאל־דעמאָקראַטישע דעפוטאַטען.

עס איז געוואָרען קלאָר, דאָס צוויישען באָנאַפּאַרטע און דער נאַציאָ-
נאל־פּערזאָנלונג וועט באלד ארויס א קאמף; דערווייל איז די קאַמער וויע-
דער פערנאַנדערגעלאָזען געוואָרען, און באָנאַפּאַרטע האָט זיך בענוצט מיט
דער צייט צו שאַפען אין גאַנץ פראַנקרייך א שטימונג פיר זיך. ער האָט
אָנגעהויבען צו גרינדען א „וואָהלטעטיגע געזעלשאַפט". צו דיזען צוועק
האָט ער צוגעצויגען די לומפען־פּראָלעטאַריער און האָט פון זיי צוזאַמענגע-
שטעלט געהיימע סעקציאָנען, וועלכע האָבען אים בעגלייט אויף אלע זיינע
רייזען איבער פראַנקרייך. דיזע בעגלייטער זיינען איבעראל געווען דאָס
פובליקום, וועלכעס האָט אין יעדען אָרט געשריען הורא און האָט מיט שמוץ
בעוואָרפען די רעפובליק. ער האָט געוואונען די ארמעע אויף זיין זייט
דורך פערטיילען צווישען די אָפיצערען ציגארען און שאַמפּאַניער. אָבער
דער אויבער־קאָמאַנדיר פון דער פאַריזער ארמעע, שאַנגאַרניער איז געווען
זיין ביטערער פיינד. ביי א געווישען פּאַראַד האָט די קאַוואַלעריע אויסגע-
שריען „לעבען זאל נאַפּאָלעאָן!" שאַנגאַרניער האָט געגען דעם פּראָטעס-
טירט, און אזוי איז די ארמעע צוטיילט געוואָרען אויף צווויי פּאַרטייען —
איינע פיר נאַפּאָלעאָן'ן און די אַנדערע איז געווען מיט שאַנגאַרניער'ן.

די נייע קאַמער האָט זיך אָנגאַנגען בעשעפטיגט מיט קלייניע צאַנק-
רייען וועגען איהרע רעכטען געגען דער רעגירונג. וויכטיג איז נאָר געווען
דאָס געזעץ וועגען אָפּצאָהלונג פון וויין, וועלכע נאַפּאָלעאָן האָט פּאַרגעשלא-
גען און די קאַמער האָט אָנגענומען. מיט דיזען געזעץ האָט נאַפּאָלעאָן פער-
לאָרען זיין פּאָפולאַריטעט צווישען די בויערן, וועלכע האָבען איהם דערפאר
געראַבעט ניט בעסער פון אלע אַנדערע הערשער. די וויין־אָפּצאָהלונג האָט
אָנגעמאַכט א שטאַרקע פיינדליכע בעווענונג אין אלע קלאַסען פון פּאָלק.
כמעט אלע פּאַראַדנונגען, וואָס די רעגירונג האָט ארויסגעגעבען אין די
חדשים יאַנואַר און פעברואַר פון יאָהר 1850, זיינען געווען געגען די בויערן
און די דעפּארטעמענטען. די בויערן און די מיטעל־קלאַס זיינען צוגעשטא-
נען צו די רעוואָלוציאָנערען, וויל די אָפּשאַפונג פון אזעלכע אָפּצאָהלונגען

האָט דאָמאָלס געהייסען סאָציאַליזם, ווי פּרעס־פרייהייט און דאָס רעכט צו גרינדען פּראַיינען און קלובען.

די רעגירונג האָט געוואָלט, אז דאָס פּאָלק זאָל מאַכען אַן אויפשטאַנד, וויל דאָס וואָלט געגעבען דער רעגירונג דאָס רעכט צו ברייננען פּאַריז אונטער בעלאַגערונגס־צושטאַנד. אָבער דאָס פּאָלק האָט ניט געמאַכט קיין דעמאָנסטראַציאָנען. דעם 10טען מערץ 1850 האָט די רעגירונג גענליטען א נייע נידערלאַגע. די וואַהלען זיינען אַרויסגעקומען פיר איהר זעהר ניט גינסטיג. פּאַריז האָט ערוועהלט 3 סאָציאַליסטישע קאַנדידאַטען, און די דעפּארטעמענטען האָבען אויך געשיקט דעפּוטאַטען צום „בארג", ד. ה. די ראַדיקאַלען, וועלכע זיינען געגען דער רעגירונג. די ארמעע זעלבסט האָט ערוואָלט א מאָן, וואָס איז געווען אן אָנפיהרער אין דער יוני־רעוואָלוציאָן געגען דעם קריגס־מיניסטער. דאָס האָט געמיינט רעוואָלוציאָן. די אָרדנונגס־פּארטייען זיינען געוואָרען אויסער זיך פון כעס. זיי האָט זיך זעהר געוואָלט מאַכען פיר די סאָציאַליסטען א בארטהאָלאָמאָוס־נאַכט. אָבער זיי האָבען דאָך מורא געהאַט צו געברויכען אַזא מיטעל, און זיי האָבען בעשלאָסען צו ענדערן די קאָנסטיטוציאָן. און אַזוי איז די גאַנצע געזעלשאפט געוואָרען פיינדליך געשטימט געגען דער אָרדנונג, וואָס האָט דאָמאָלס עקסיסטירט.

פריהער פון אַלין האָט מען זיך געניטען אָפּצושאפען דאָס אַלגעמיינע וואַהל־רעכט, וועלכעס איז געווען דער פונדאַמענט פון דער קאָנסטיטוציאָן. דעם 8טען מאי האָט די אָרדנונגס־פּארטי פּארגעשלאָגען א געזעץ אָפּצושאפען דאָס אַלגעמיינע וואַהל־רעכט. די סאָציאַל־דעמאָקראַטישע פּרעס האָט שטארק פּראָטעסטירט געגען דעם. אָבער דעם 31טען מאי איז דאָס געזעץ אָנגענומען געוואָרען ; נאָר די גרויסע ארמעע, וואָס איז דאָמאָלס געשטאַנען אין פּאַריז, און דער בליהענדער צושטאַנד פון האַנדעל און אינדוסטריע זיינען ניט געווען גינסטיג פיר אן אויפשטאַנד. באַלד איז ארויס א געזעץ צו בעשרענקען די פּרעס־פרייהייט, און אום צו מאַכען דעם בעכער פול האָט נאפּאָלעאָן געמאַכט א פּאַרשלאָג צו פערגרעסערן די ציווילליסט (ד. ה. די יעהרליכע הוצאות פיר די אויסהאַלטונג פון דעם פּרעזידענט) אויף 3 מיליאָנען. די נאַציאָנאַל־פערזאַמלונג האָט ניט געוואָגט ארויסצוטרעטען אָפּען געגען דער רעגירונג. די קאָמיסיאָן האָט אפילו אָפּגעוויזען באַנאַפּארטע'ס פּארשלאָג. די באַנאַפּארטיסטישע פּרעס האָט שטארק געשטורמט אויף די קאָמיסיאָן און די פערזאַמלונג האָט בעווילליגט די סומע פון 1,160,000 פראנקס.

אום ער זאל קענען האנדלען אונגעשטערט האט באנאפארטע צולאזען די קאמער. די אַרדנונגס־פארטיי איז דערמיט געווען צופריידן, אום זי זאל זיין פריי אין דער פראַווינץ צו אגיטירען פיר די רעאקציאן. אזוי איז די זאך דורכגעפיהרט געוואָרען אהן א שום שטערונג. דעם 11טען אויגוסט האבען די דעפוטאטען פערלאזען די קאמער. נאר א קאמיסיאן פון 28 מיט־גלידער איז געבליבען אין דער צייט פון דער וואקאציאן.

אין דיזער צייט האבען זיך פערזאמלט די פערטרעטער פון די דע־פארטעמענטען און די מהרהייט האט אויסגעשטימט, אז מען זאל די קא־מיסיאן אונטערזוכען. אבער וען עס זיינען וועגען דעם פארגעקומען דע־באטען אין דער נאציאנאל־פערזאמלונג, האט די מהרהייט פערוואָרפען דעם פראיעקט (14טען יולי). די בעציהונגען צווישען דעם פארלאמענט און דעם פרעזידענט זיינען דורך דעם געוואָרען זהר פיינדליך. די רייבע קלאם איז געוואָרען שטארק בייז אויף פארלאמענט פיר די אפאזיציאן גע־גען פרעזידענט. זיי האבען מיט פרייד בעגריסט יערען זיג פון באנאפאר־טע'ן געגען דער פערזאמלונג. אויך די מיטגלידער־בירגער האבען אפען ארויס־געצייגט זייער אונצופריידנהייט מיט די האנדלונגען פון דער פערזאמלונג, און האבען שטארק קריטיקירט די פרעס. און וואם נעהענטער עס איז גע־קומען צום 2טען מאי, דעם טאג, וואם באנאפארטע האט בעשטימט אפצו־דאנקען, איז די אונצופריידנהייט פון פאלק געוואקסען אלץ מעהר און מעהר. אין דעם טומעל פון דעם ערוואָרטעטען קריזים און דעם קאמף צווישען דעם פארלאמענט און דעם פרעזידענט האט די בורזשואזיע גערעכענט, דאם זי לעבט איבער די לעצטע טעג, און פיעלע האבען געזאגט: „בעסער א סוף מיט שרעקען, איידער שרעקען אהן א סוף". אויך באנאפארטע איז געוואָ־רען זהר אונרוהיג, ווייל זיינע בעלי חובות האבען איהם ניט געגעבען קיין רוה.

דעם 10טען אקטאבער האט באנאפארטע געפאסט דעם בעשלום איינ־צופיהרען צוריק דאם אלגעמיינע וואהל־רעכט. דעם 26טען האט ער גע־בילדעט א נייעם מיניסטעריום. דער פארלאמענט אבער האט פערוואָרפען דעם פראיעקט פון אלגעמיינעם וואהל־רעכט. די בורזשואזיע האט מעהר און מעהר גענומען צייגען דעם פארלאמענט איהר אונצופריידנהייט.

באנאפארטע האט געוואוסט ווי צו פערזיכערן זיך מיט גוטע פריינד פון די וויכטיגע גענעראלען פון דער ארמעע. אנשטאט שאנגארניער'ן האט ער בעשטימט דעם גענעראל מ א נ י א ן, וועלכען ער האט מיט דער סומע פון א מיליאן פראנקס געמאכט פיר א גוטען פריינד. מיט דיזען מיטעל איז

אויך דער קריגס־מיניסטער סעינט ארנאוד געוואָרען זיינער א שטאַרקער אָנהענגער. אין אָבענד פון 1טען דעצעמבער האָבען זיך באַנאַפֿאַרטע׳ס פריינד פערזאַמלט אום צו בעראטען זיך ווי אזוי דורכצופיהרען די איבערקעהרענים. מען האָט באַלד אָפּגעדרוקט פּראָקלאַמאַציאָנען און אנערע פּאָפּירען. די סאָלדאטען האָבען זיי צוכאָפּט מיט גרוים שטורם ביי נאַכט אום האַלב פיער א זייגער. נאָכדעם האָבען זיך באַנאַפֿאַרטע׳ס זשאַנדאַרען אַרייַנגעריסען ביי נאַכט ווי גנבים אין די הייזער פון די דעפּוטאַטען פּין דער אָפּאָזיציאָן און האָבען זיי אַרעסטירט. דאָס פּאַרלאַמענט־געביידע איז געוואָרען אַרומגערינגלט מיט סאָלדאטען, און 30,000 מאַן זיינען גע־שטאַנען גרייט צו פערטרינקען אין בלוט יעדען ווידערשטאַנד.

אין פריהמאָרגען פון 2טען דעצעמבער האָט באַנאַפֿאַרטע געאָרדענט צו פערשפּענטליכען די פּראָקלאַמאַציאָנען, וועלכע האָבען דעם פאָלק געגע־בען צו וויסען, דאָס די קאַמער איז אויפגעלעזט געוואָרען, און דאָס א נייע קאָנסטיטוציאָן איז גרייט פיר אָפּשטימונג. די ערוואַהלטע פון דער נאציא־נאַל־פערזאַמלונג האָבען געוואָלט מאַכען אַן אויפשטאַנד און האָבען גע־פאַסט א בעשלוס, דאָס לואי נאַפּאָלעאָן באַנאַפֿאַרטע איז ארונטערגעזעצט פון זיין אמט אלס פרעזידענט פון דער רעפובליק און דאָס די רעגירונגס־מאַכט זאָל איבערגעגעבען ווערען צו דער נאציאנאל־פערזאַמלונג. אָבער באַלד דערויף זיינען אָנגעקומען סאָלדאטען און האָבען די דעפּוטאַטען ארעס־טירט. אויך דאָס העכסטע גערעכט איז צוטריבען געוואָרען, וויל לויט דער קאָנסטיטוציאָן האָט דיזעס גערעכט געהערפט צוזאַמענקומען אין א פאל פון הויך־פערראט. וען לואיס נאַפּאָלעאָן איז ארוים ביי טאָג איבער די גאַסען האָט ער געפונען, דאָס איבעראל הערשט רוה, אָבער אין אָבענד זיינען די לינקע דעפּוטאַטען צוזאַמענגעקומען און האָבען זיך גענומען צו אָרגאַניזירען א בעוואַפענטען ווידערשטאַנד. דער אויפשטאַנד איז בעשטימט געוואָרען אויף דעם 3טען דעצעמבער. אָבער די ארבייטער האָבען ניט געוואָלט אייַנ־שטעלען דאָס לעבען פיר די בירגער. מען האָט אויפגעשטעלט א פּאָאָר בא־ריקאדען פון יוצא וועגען, און ניט מעהר. וועז דער דעפּוטאַט בא ו ד י ן איז צוגעגאַנגען צו אן ארבייטער און האָט איהם געוואָלט געבען א געווער אין האַנט, האָט איהם דיזער קאלטבלוטיג געענטפערט: „מיר ווילען זיך ניט לאָזען שיסען, אום איהר זאָלט בעהאַלטען אייער טעגליכען געהאַלט פון 25 פראַנק". באַלד זיינען אָנגעקומען סאָלדאטען; זיי האָבען אָנגעהויבען צו שיסען און באודין איז געפאלען טויט.

צו קיין ערנסטען קאמף איז עס אין ערגעץ ניט געקומען. עס איז געווען קלאר צו זעהן, דאס די איבערקעהרענים האט בעפרידיגט דעם וואונש פון פאלק.

ערסט ביי נאכט פון 4טען דעצעמבער זיינען אין אייניגע ערטער פון שטאדט אויסגעשטעלט געוואָרען באריקאדען. עס האט ניט לאנג גענומען אוּן עס זיינען אָנגעקומען 30,000 מאן, וועלכע האבען אָנגעהויבען צו שיסען אין דער מאסע רעכטס אוּן לינקס; די קאנאנען האבען גערונערט אוּן רייטער זיינען מיט זייערע פערד אריין אין עולם אוּן האבען צוטרעטען פיעלע צום טויט. עס איז געפאלען אן אונגעהייערע מאסע אפּפער. אויף דעם בית עולם מאנטמארטר אליין זיינען בעררידיגט געוואָרען 250 קערפערם. אויבער 100,000 מענשען זיינען אריינגעוואָרפען געוואָרען אין די געפענגניסען.

באלד נאכדעם האט מען זיך גענומען צו דער אפּשטימונג פון דער פּרעזידענטשאפט פיר נאפּאלעאָן'ס אויף 10 יאהר. 7½ מיליאָן שטימען זיינען געווען פיר איהם אוּן נאר איין האלבע מיליאָן געגען איהם. נאפּאלעאָן האט זיך אָנגעהויבען צו רופען „פרינץ־פּרעזידענט", האט זיך בעזעצט אין די טואילעריען (די קעניגליכע פאלאצען) אוּן האט וויעדער אריינגעשטעלט דעם אדלער אויף די פראנצויזישע פאהנען. די קאנסטיטוציאָן פון דעם 14טען יאנואר 1852 האט איבערגענעבען די גאנצע רעגירונגס־מאכט אין די הענט פון פרעזידענט. ער איז געווען דער אויבער־קאמאנדיר איבער די ארמעע אוּן פלאטע, ער אליין האט געהאט די מאכט צו שליסען טראקטאטען פון פרידען אוּן האנדעל אוּן האט געשפּילט די הויפּט־ראָלע אין דער רעזעצגעבונג. ער איז געוואָרען דיקטאטאָר אין האט זיך געמאכט א וועג צום קייזער־טראָן.

אום צו גענוינען די סימפּאטיע פון די קלעריקאלען אוּן דער ארמעע האט נאפּאלעאָן געשאפען נייע גרעזעצען צו פערשטארקען די זונטאָג־רוה, אוּן דער ארמעע האט ער גענעבען פיעלע מתנות אוּן ראנגען. ער האט אויך פערגרעסערט די אייזענבאהן־לינייען, פערמעהרט קרעדיט־אנשטאלטען אוּן האט אויפגעשטעלט וויכטיגע געביידעס. ער האט געוואלט צייגען די פראנצויזען וואס זיי קענען פון איהם ערווארטען, וועז ער וועט זיין זייער שטענדיגער הערשער. ער האט אויך גענאכט רייזען איבער גאנץ פראנקרייך אוּן האט איבעראל גענאכט רעקלאמע וועגען אויפשטעלען צוריק דאס קייזערטום אין פראנקרייך.

ווען נאַפּאָלעאָן איז געווען זיכער מיט זיין ערפאָלג האָט ער געשטעלט דעם פּאָלק די פראַגע: אויב עס ווילּ צוריק אויפשטעלען די קייזער־ווירדע אין דער פּערזאָן פון לואיס נאַפּאָלעאָן מיט ירושה־רעכט פיר זיינע נאָכפּאָלגער? די פּרעפעקטען און די בירגער־מייסטערס האָבען אָנגעוועדט אלע מיטלען צו בעאיינפלוסען די וואַהל. דער רעזולטאַט איז געווען, דאָס

נאַפּאָלעאָן דער 3טער.

7,824,129 שטימען זיינען געגעבען געוואָרען אויף יע, און נאָר 253,149 אויף ניין (21טען נאָוועמבער). דער סענאַט האָט שוין פריהער בעשלאָסען צו ערווועהלען לואיס נאַפּאָלעאָן אלס קייזער. דעם 1טען דעצעמבער זיינען דער סענאַט און די געזעצגעבענדע קערפערשאַפט אוועק נאָך סט. קלוד, וואו דער פּרעזידענט פון די געזעצגעבער האָט פּאַרגעלעזען דעם בעשלוס פון פאָלק.

דעם 2טען דעצעמבער איז נאַפּאָלעאָן אַרײַנגעפֿאָהרען מיט גרויס פּראַכט אין פּאַריז און דער מאַרשאַל סט. אַרנאוד האָט פּאַרגעלעזען פון דעם באַלקאָן פון די טואילעריען די פּאָלקס־אָפּשטימונג און דעם בעשלוס פון די רעפּרעזענטאַטיוועס קערפּערשאַפטען. דערמיט האָט מען געגעבען צו וויסען, אַז עס איז צוריק אײַנגעפֿיהרט געוואָרען אין פּראַנקרייך דאָס קייזערטום. דאָן האָבען זיך זיינע אָנהענגער פּעראײניגט צו מאַכען איהם א באַנקעט. די אויסלענדישע מעכטען האָבען באַלד צוגעשיקט זייער אָנערקענונג, וויל דאָס קייזערטום האָט דאָך געמאַכט אַן ענדע צו דער רעוואָלוציאָן און לואיס נאַפּאָלעאָן דער 3טער האָט געגעבען דיזער שלאָנג דעם טויט־קלאַפּ.

נאַפּאָלעאָן האָט בעשאָטען מיט בעלוינונגען אַלעמען, וואָס האָבען איהם געהאָלפֿען צו דערגרייכען זיין צוועק. סט. אַרנאוד איז געוואָרען אויבער־האָפּמייסטער פון פּאַלאַץ, און מאַניאָן אויבער־יעגערמייסטער. פון די בי־טערסטע געגנער איז דאַמאָלס געשטאָרבען א ר מ א נ ד מ א ר א ס ט, דער אייפֿריגסטער און עהרליכסטער קעמפּער פיר די רעפּובליק, געקרענקט פון דער איבערקעהרענים, וועלכע האָט פערניכטעט אַלע זיינע האָפּנונגען. מיט 5 יאָהר שפּעטער איז אויך קאַוועניאַק געשטאָרבען. ער האָט פערפּאַלגט די מיטגלידער פון דער קעניגליכער פאַמיליע אַרלאָאנס און זייערע גיטער אין פּראַנקרייך האָט ער קאָנפיסקירט און פערקויפט.

אום צו זיין נאָך מעהר פּאָפּולער ביים פּאָלק האָט נאַפּאָלעאָן געהייראַט ניט א פּרינצעסין פון א הערשענדער פאַמיליע, נאָר ער האָט גענומען פיר א פרוי די יונגע שענע שפּאַניערין א ו ג ע נ י א (עווגעניע) מ א נ ט י ח א, די הערצאָגין פון טהעבא. דיזער שריט איז געווען זעהר געפעלען דעם פּראַנצויזישען פּאָלק, וועלכעם האָט געמומען א זעהר גרויסען אָנטייל אין דער שמחה פון דער חתונה, און אויך 3 יאָהר שפּעטער, וועו די קייזערין האָט געבאָרען א זוהן, האָט זיך דאָס פּאָלק באמת געפרייט מיט דיזער עראייגנים.

ביי זיין טראָן־בעשטייגונג האָט נאַפּאָלעאָן דער 3טער עפענטליך ערקלערט, דאָס זיין פּאָליטיק וועט זיין א פרידליכע, און דאָס ער וועט ניט זוכען צו מאַכען עראָבערונגען. דיזעם האָט ער געזאָגט, פערשטעהט זיך, צו בערוהיגען די אייראָפּעאישע מעכטען, אום זיי זאָלען איהם שנעלער אָנערקענען אלס קייזער פון פּראַנקרייך. אָבער אין גרונד האָט ער גוט פערשטאַנען, דאָס אום צו מאַכען זיך ביים פּאָלק א נאָמען, מוז ער זיך אויך אויסצייכנען אלס עראָבערער. און דעריבער איז ער געווען זעהר צופרידען, וואָס גליִיך אין דער ערסטער צייט פון זיין רעגירונג האָט זיך איהם גע־

מאַכט אַ געלעגענהייט פיר אַ מלחמה. דיזע געלעגענהייט האָבען איהם גע-
געבען די אָרינטאַלישע פראַגע און דער קרימער
קריג.

ב. נאַפּאָלעאָן דער צטער אַלס קייזער און די אויסווערטיגע מלחמות.

די רוסישע הערשער האָבען שוין לאַנג געפאַסט אַ בעשלוס צו פער-
ברייטערן זייער הערשאַפט אין מזרח. זיי איז ווירקליך געלונגען צו פער-
כאַפּען אין אַזיען פיעלע לענדער. דער רוסישער צאַר ניקאָלאַי דער 1טער
האָט אָבער אויסער דעם אויך געוואָלט בעהערשען די סלאַווישע פעלקער,
וואָס זיצען אויף דער באַלקאַנישער האַלב־אינזעל, און וועלכע זיינען געווען
אונטער דער הערשאַפט פון טערקיי. דיזע לעצטע האָט זיך דאַמאָלס גע-
פונען אין אַ זעהר שלעכטער לאַגע. עסטרייך איז געווען פערפליכטעט צו
העלפען רוסלאַנד אין איהר שטרייט מיט טערקיי, דערפאַר וואָס רוסלאַנד
האָט איהר געהאָלפען אין איהר מלחמה מיט אונגאַרן. פראַנקרייך האָט גע-
האַט גענוג צו טאָן ביי זיך אַליין אום צו האַלטען אָרדנונג. נאָר ענגלאַנד
האָט געקענט רוסלאַנד שטערען אין איהר אונטערנעהמונג צו פערברייטערן
איהר הערשאַפט אויף די באַלקאַנען. ניקאָלאַי האָט אָנגעווענדט אַלע מיט-
לען אום צו געווינען ענגלאַנד אויף זיין זייט. ער האָט פערשפּראָכען ענג-
לאַנד צו העלפען איהר ווערען הערשערין אין עגיפּטען און אין קאַנדיאַ,
אָבער ענגלאַנד האָט ניט געוואָלט הערען פון קיין זאַך און איז געווען געגען
דעם פּלאַן, דאָס רוסלאַנד זאָל בעהערשען די סלאַווישע פעלקער אויף דער
באַלקאַנישער האַלב־אינזעל. עס איז דאַמאָלס געווען זעהר וויכטיג צו האַל-
טען דאָס גלייכגעוויכט אין דער אייראָפּעאישער פּאָליטיק, און דעריבער
האָט ענגלאַנד פיר קיין פאַל ניט געוואָלט דערלאָזען, דאָס רוסלאַנד זאָל ווע-
רען שטאַרקער אין אייראָפּאַ. ענגלאַנד האָט אויך מורא געהאַט, דאָס אויב
רוסלאַנד וועט בעהערשען קאָנסטאַנטינאָפּעל וועט זי איהר פיעל שאַדען אין
איהר האַנדעל אין קליין־אַזיען. צוליב דעם אַלעם איז ענגלאַנד געווען געגען
רוסלאַנד אין איהר פּלאַן.

אָבער דאָס, וואָס ענגלאַנד איז געווען געגען ניקאָלאַי'ס פּלאַן, האָט
איהם ניט אָפּגעהאַלטען פון פאָלגען זיין ציל. די רייסערייען, וואָס האָבען
זיך דאַמאָלס געמאַכט אין פּאַלעסטינאַ צוליב דער רעליגיאָן, האָבען געדינט
ניקאָלאַי'ען פיר אַ תירוץ אַריינצומישען זיך אין די טערקישע פערהעלטני-
סען. לויט אַן אַלטען פערטראַג צווישען רוסלאַנד און טערקיי האָט דער צאַר
געהאַט די מאַכט צו בעשיצען די קריסטען פון גריכישען (פּראַוואָסלאַוונעם)

גלויבען, וואס וואוינען אין טערקיי. פראנקרייך האט געהאט אין טערקיי שוין־רעכט פיר די רוימיש־קאטאליש קרייסטען, און ווייל די פראוואסלאוונע אין טערקיי זיינען געווען אין צאהל מעהר פון די קאטאליקען, האט פראנקרייך אין דיזער הינזיכט געשפילט אין טערקיי א קלענערע ראלע. ניקאלאי האט געוואלט האבען אין טערקיי די אויבער־מאכט, און האט געוואלט, דאס דיזע אויבערמאכט זאל זיין אנערקענט פון די אנדערע מעכטען און אז טערקיי זאל גארניט האבען צו זאגען איבער איהרע קריסטליכע אונטערטאנען.

קייזערין עווגעניע.

אבער די איראפעאישע גרויסמעכטען זיינען געווען געגען רוסלאנד אין דיזער זאך, אויסער פרייסען, וועלכע האט אימער סימפאטיזירט מיט דער קנוטע־הערשאפט פון צאר'ס מדינה. דאמאלס איז פארגעקומען אין איראפא א מערקווירדיגע שווישפיל. דרוי קריסטליכע מעכטען: יוסטרייך, ענגלאנד און פראנקרייך, האבען זיך פעראייניגט אום צי צווינגען

קריסטליכע אונטערטאנען צו בלייבען אונטער דעם יאך פון א מאחמעדאני-
שער הערשאפט און צו שטיצען טערקיי, געגען וועלכער עס האבען 200 יאהר
כסדר געשטריטען אלע קריסטליכע הערשער פון אייראפא. די ווירקונג פון
דיזען דריי־בונד האט זיך בלד ארויסגעזייגט. דורך די אינטריגעס פון
רוסלאנד האט אויסגעבראכען א קריג צווישען מאנטענעגרא און טערקיי.
דער צוועק איז געווען, דאם רוסלאנד זאל האבען אן אורזאך ארייננצומישען
זיך אין שטרייטען מיט טערקיי. דא האט זיך אבער ארייngעמישט עסטרייך
און האט ניט דערלאזען צו א קריג צווישען מאנטענגרא און טערקיי, און
דורך דעם האט רוסלאנד ניט געהאט די מעגליכקייט ארייננצומישען זיך אין
די טערקישע אנגעלעגענהייטען.

ניקאלאי איז געווארען וויטהענד געגען דעם דריי־בונד. ער האט באלד
געשיקט קניאז מענשיקאוו צום סולטאן אין קאנסטאנטינאפעל צו
פאדערן פון איהם, אז ער זאל איבערגעבען צום רוסישען צאר די קריסטען
אונטער זיין שוץ. מענשיקאוו איז געקומען אין קאנסטאנטינאפעל, און איי-
דער ער האט זיך געזעהען מיט׳ן טערקישען מיניסטער פון אויסלענדישע אנ-
גלעגענהייטען, ווי עס פאדערט די עטיקעמע, האט ער גלייך געפאדערט אן
אוידיענץ ביים סולטאן. ער האט עס גלייך בעקומען. ער איז אריין צום
סולטאן אין פאלאץ אין זיינע רייזע־קליידער מיט׳ן שטויב אויף די שיך און
האט געפאדערט, אז דער סולטאן זאל איבערגעבען אלע זיינע קריסטליכע
אונטערטאנען אונטער דעם שוץ פון ניקאלאי׳ן. דער סולטאן האט איהם
ענטזאגט. מענשיקאוו איז מיט גרויס עזות ארויס פון סולטאן׳ס פאלאץ
סטראשענדיג, אז דאם וועט איהם קאסטען זעהר טייער. דערוויסענדיג זיך
פון דיזער גראבער האנדלונג פון דעם רוסישען בעאמטען, זיינען די ענגלישע
און פראנצויזישע פלאטען צוגעקומען צו די דארדאנעלען אום צו בעשיצען
דעם סולטאן אין פאל, וועז רוסלאנד וועט וועלען בעלאגערן קאנסטאנטינא-
פעל. ניקאלאי האט באלד געשיקט אן ארמעע פון 80,000 מאן אונטער
דעם בעפעהל פון קניאז גארטשאקאוו און האט זיי געהייסען ארי-
בערגעהן דעם טייך פרוט און פערנעהמען מאלדאוויע און וואלאכיע. הגם
דער הויפט־קאמאנדיר פון דער רוסישער ארמעע, גארטשאקאוו, האט פער-
שפראכען די אייננוואוינער פון דיזע פראווינצען, דאם ער וועט זיי בעשיצען
און וועט ניט אנגרייפען זייערע רעכטען, האט ער דאך באלד ווי ער איז
דארט אריין בערויבט די עפענטליכע קאסען און האט דארט ארויסגעשטעלט
רוסישע ציוויל־בעאמטע צו רעגירען דיזע פראווינצען לויט די רוסישע גע-
זעצען און רוסישע ארדנונגען. די ארמעע האט ערויבט די בירגער וויפיעל

זי האָט געוואָלט, אַזוי דאָס די אַיינוואוינער האָבען בעשלאָסען צו נעהמען זיך צו די וואַפען אום צו פערטיידיגען זייערע רעכטען. דעם 4טען אָקטאָבער 1853 האָט טערקיי ערקלערט קריג געגען רוסלאַנד. די בעיואוינער פון טערקיי האָבען אָנערקענט דאָס רעכט פון דער טערקישער רעגירונג און האָבען מיט גרויס ווילינקייט זיך אָנגעבאָטען אין מיליטער און ערפילט זייערע שטייער־פליכטען. אין אַ קורצער צייט איז ביים זידליכען ברעג פון דעם דונאַי געשטאַנען גרייט צום שטרייט אַ גרויסע מיליטערישע מאַכט אונטער דער קאָמאַנדע פון אָמער פאַשאַ. דעם 4טען נאָוועמבער, נאָך דעם, ווי די גאַנצע טערקישע אַרמעע איז אַריבער אויף דעם נאָרדליכען ברעג פון דונאַי, האָט זי געהאַט אַ שלאַכט מיט די רוסען ביי אָלטעניצצאַ און האָט זיי צושלאָגען.

באַלד נאָכדעם האָט דער אַדמיראַל נאַכימאָוו מיט דער רוסישער פלאָטע, וואָס איז געשטאַנען ביי סעוואַסטאָפּאָל, בעפאַלען אין אַ נעבעלדיגען נאָוועמבער־טאָג די טערקישע שיפען, האָט זיי אַלע פערניכטעט און די מאַנשאַפט כמעט אין גאַנצען צו'הרג'עט. דאַן האָבען די וועסט־אייראָפּעאישע מעכטען געזעהען, דאָס זיי מוזען קומען טערקיי צו הילף. פראַנקרייך און ענגלאַנד האָבען ערקלערט קריג געגען רוסלאַנד. עסטרייך האָט דערווייל ניט גענומען אין דעם שטרייט קיין אָנטייל און האָט זיך בענוגענט דערמיט, וואָס זי האָט געשטעלט אַ קאָרפּוס סאָלדאַטען ביים סערבישען גרענעץ. ניקאָלאַי האָט געהאָפט, דאָס די קריסטען פון די דונאַי־לענדער וועלען איהם קומען צו הילף. אָבער פון דיזע האָפנונגען זיינע איז גאָרניט געוואָרען. עס איז איהם נאָר געלונגען אונטערצוקויפען די גריכען, אַז זיי זאָלען מאַכען אַן אויפשטאַנד געגען טערקיי. אָבער דיזער אויפשטאַנד פון די גריכען האָט געמאַכט טערקיי וועניג שאָדען און געבראַכט רוסלאַנד וועניג נוצען, ווייל דער גריכישער קעניג האָט ניט געוואָלט נעהמען אין דיזען קריג קיין אָנטייל.

ניקאָלאַי איז געווען געצוואונגען צו פערגרעסערן זיין אַרמעע. ער האָט געהייסען שאַפען אַ גרויסע צאָהל נייע רעקרוטען און האָט בעלעכטיגט דאָס פאָלק מיט אונגעהייערע שטייערן. איבער דער אַרמעע האָט ער געשטעלט דעם אַלטען קניאַז פּאַסקיעוויטש. אין מיטען פון מאָנאַט מערץ 1854 איז פּאַסקיעוויטש מיט זיין אַרמעע אַריבער דעם דונאַי, און דער גענעראַל לידערס האָט בעזעצט די פּראָווינץ דאָברודזשאַ (רומעניען). אייניגע וואָכען שפּעטער איז אָנגעקומען אַן ענגלישע אַרמעע פון 20,000 מאַן אונטער דער קאָמאַנדע פון לאָרד ראַגלאַן און איבער 40,000 מאַן

פראַנצויזען אונטער דער פיהרונג פון גענעראַל סט. ארנאוד און האָבען אָנגעהויבען באָמבאַרדירען אָדעסא. אויך עסטרייך האָט געגומען מאָבילזירען איהר אַרמעע אום צו בעזעצען מאָלדאוויע און וואַלאַכיע. פּאַסקיעוויטש איז געווען גענוגען צוריקצוטרעטען איבער דעם דונאי און נאָכדעם איבער'ן פרוט. רוסלאַנד האָט געמוזט בריינגען גרויסע אָפּפער. אָבער אויך די פערבינדעטע האָבען פערלאָרען פיעלע סאָלדאַטען, איבערהויפּט

ניקאָלאַי דער 1טער.

דורך די כאָלעריע. ענגלאַנד האָט געפרוּבט איינגעהמען קראָנשטאַדט און פעטערבורג, אָבער עס איז איהר ניט געלונגען.

אין מאָנאַט סעפּטעמבער 1854 איז די פלאָטע פון די פערבינדעטע אָנגעקומען צו סעוואַסטאָפּאָל מיט אן ארמעע פון 50,000 מאן. סעוואַסטאָפּאָל איז געווען דער שטאַרקסטער קריגס־האָפען אין קרים. די ענגלענדער

האָבען געוואָלט פריהער פון אַלעס פערניכטען די רוסישע פלאָטע ביים שוואַרצען מעער. סעוואַסטאָפּאָל איז אָבער געווען שטאַרק בעפעסטיגט, און אויסער דעם איז דאָרט געשטאַנען קניאַז מענשיקאָוו מיט אַן אַרמעע פון 30,000 מאַן. מענשיקאָוו איז געשלאָגען געוואָרען און איז געווען גע-צוואונגען צוריקצוציהען זיך, אָבער די שטאַרקע פעסטונג סעוואַסטאָפּאָל איז געווען אַ זעהר שווערע אויפגאַבע צו נעהמען. מענשיקאָוו האָט פערגרע-סערט די צאָהל פון זיינע סאָלדאַטען און האָט נאָך מעהר פערשטאַרקט די פעסטונג. די פערבינדעטע האָבען אויפגעגעבען די האָפנונג אַיינצונעהמען די פעסטונג מיט שטורם און האָבען בעשלאָסען צו בעלאַגערן זי.

דער בעלאַגערונגס־קריג ביי סעוואַסטאָפּאָל האָט ניט צו זיך קיין גליי-כען אין דער וועלט־געשיכטע. ביים ערסטען שטורם האָבען די פערבינדעטע געהאַט אַ שרעקליכען פערלוסט און זיינען געווען געצוואונגען צוריקצוטרע-טען. דעם 15טען נאָוועמבער האָבען די פערבינדעטע געוואונען אַ שלאַכט ביי אינקערמאַן, וועלכע האָט זיי געקאָסט גרויסע אָפּפער, אָבער דיזער זיג האָט די זאַך פון דער בעלאַגערונג ניט געענדערט. מען האָט בע-שלאָסען אונטערצונעהמען אַ ווינטער־צוג, הגם עס זיינען דערצו נאָך ניט געמאַכט געוואָרען קיין פאָרבערייטונגען. די סאָלדאַטען איז אויסגעקומען שרעקליך צו ליידען. זייערע געצעלטען אין לאַגער זיינען געווען איבער אַ פוס הויך אָנגעפילט מיט וואַסער, זיי האָבען ניט געהאַט קיין ווינטער־קליי-דער און עס האָט זיי געפעהלט שפּייז. צו אַלעם דעם זיינען צוגעקומען פערשיידענע געפעהרליכע קראַנקהייטען, איבערהויפּט האָט שרעקליך גע-וויטעט אין לאַגער די כאָלעריע. עס פערשטעהט זיך, דאָס אונטער דיזע אומשטענדען האָט מען ניט געקענט ערוואַרטען, דאָס די בעלאַגערונג זאָל מאַכען פאָרטשריטען. ניקאָלאַי איז געווען אויסער זיך פון פרייד. די פער-בינדעטע האָבען געמאַכט פערשיידענע פאָרשלאַגען, ער האָט אָבער קיינע ניט געוואָלט אָננעהמען. אָבער אונערוואַרטעט פיר איהם זיינען עסטרייך און סאַרדיניען צוגעשטאַנען צו די פערבינדעטע, צו ענגלאַנד און פראַנקרייך.

דער אָנפאַנג פון יאָהר 1855 האָט געבראַכט אַ ווענדונג אין דיזע פער-העלטניסען. מען האָט זיך גענומען צום קריג מיט גרויס ענערגיע און מען האָט אָנגעהויבען מאַכען גרויסע פאָרבערייטונגען. אַ שרעקליכע שלאַכט איז פאָרגעקומען ביי דער זידליכער פאָרשטאָדט קאַראַבעלנאַיאַ. די קרעפטען זיינען געווען כמעט אויף ביידע זייטען גלייך. די פערבינדעטע האָבען געהאַט 175,000 מאַן און די רוסען 150,000. די קאָמאַנדע איבער דער אַרמעע פון די פערבינדעטע האָט מען אין מאַי איבערגעגעבען צום

פראַנצויזישען גענעראַל פּעליססיער, אַ מאַן פון אונגעוועהנליכער ברוטאַלער ענערגיע. דאָס האָט באַלד געבראַכט די ערוואַרטעטע פרוכט. פון דעם 17טען אויגוסט האָט מען ניט אויפגעהערט צו מאַכען אָנגריפען, הגם דיזע אָנגריפען האָבען געקאָסט זעהר פיעלע אָפּפער. די באָמבאַרדירונג איז געווען שרעקליך; פון די פערטיידיגער זיינען געפאַלען טאָג טעגליך ניט ווענינער פון 1,000 סאָלדאַטען. און אַזוי איז די מאַכט פון די רוסען גע-וואָרען וואָס אַ טאָג מעהר און מעהר שוואַכער, ביז זי איז ענדליך אין גאַנצען געבראָכען געוואָרען. דעם 8טען סעפּטעמבער אום 12 אוהר האָט זיך אָנ-געהויבען דער הויפּט־שטורם. די פראַנצויזען האָבען באָמבאַרדירט דעם מאַלאַקאָוו־טורם און די ענגלענדער דעם רעדאַן (פעסטונגס־ווערק). די רו-סען האָבען זיך פערטיידיגט מיט פערצווייפלונג, אָבער עס האָט זיי קיין זאַך ניט געהאָלפען; דער מאַלאַקאָוו־טורם איז גענומען געוואָרען. די ענג-לענדער אָבער זיינען צוריקגעשלאָגען געוואָרען און האָבען דעם רעדאַן ניט געקענט נעהמען. אָבער מיט דעם פאַל פון דעם מאַקלאַקאָוו־טורם איז שוין דער פאַל פון סעוואַסטאָפּאָל געווען זיכער. די רוסען האָבען אַליין פער-ניכטעט אַלעס, וואָס זיי האָבען געהאַט אין דיזער מערקווירדיגער פעסטונג, און האָבען אויך די פלאָטע פערזונקען אין ים. נאָך דיזע אַלע טאַטען זייערע האָבען די רוסען אויפגעגעבען די פערטיידיגונג פון סעוואַסטאָפּאָל.

יעצט האָבען אַלע געוואָלט פרידען. דעם 25טען פעברואַר 1856 איז געשלאָסען געוואָרען אין פּאַריז אַ שלום. טערקיי איז געבליבען אונפער-ענדערט אין איהר טעריטאָריע. רוסלאַנד האָט געמוזט אָפּטרעטען אַ גע-וויסעס שטיק לאַנד, אום די שיפפאַהרט אויף דעם דונאַי זאָל ווערען פריי. די פירסטענטימער מאָלדאַוויע, וואַלאַכיע און סערביען זיינען געקומען אונ-טער דער אויבער־הערשאַפט פון דעם סולטאַן און אונטער דעם שוץ פון די מעכטען, וואָס האָבען אונטערגעשריבען דעם טראַקטאַט פון פרידען, און די קריסטען האָבען בעקומען גלייכע רעכטען מיט די מאַחמעדאַנער.

דורך דעם קריג אין קרים איז נאַפּאָלעאָן דער 3טער געשטעלט געוואָרען אויף דער שפּיץ פון זיין מאַכט. פון אַלע זייטען האָט מען איהם געשיקט גליקווינשונגען. ער איז געוואָרען דער ריכטער פון אייראָפּאַ.

פּעליססיער איז דערהויכט געוואָרען צום טיטעל „הערצאָג פון מאַ-לאַקאָוו". ער האָט זיך שוין פריהער אויסגעצייכענט מיט זיין עראָבערונג פון אַלזשיר און האָט געפיהרט זיין קאַמף געגען אַבד־על־קאַדער מיט שרעקליכער גרויזאַמקייט. דאַמאָלס האָט די וועלט שטאַרק פּראָטעס-טירט געגען זיין טיראַנישער האַנדלונג, ווען ער האָט פערניכטעט מיט פייער

און רויך א גאַנצען שטאַם, וואָס האָט זיך בעהאַלטען אין א גרויסער העהל מיט ווייבער און קינדער. אבד־עלי־קאַדער איז דאַמאָלס געבראַכט געוואָרען נאָך פראַנקרייך (1845); שפעטער האָט איהם נאָפאָלעאָן בעפרייט און האָט איהם זאָגאָר בעשטימט א געוויסע סומע יעהרליך צו זיין אונטערהאַלט.

דורך איהר מפלה אין קרימער קריג האָט רוסלאַנד פיעל פערלאָרען אין בעדייטונג. מען האָט אויפגעהערט צו גלויבען, דאָס רוסלאַנד'ס מאַכט איז ניט צושטערבאַר און דאָס איהרע געלט־מיטלען זיינען אונערשעפליך. רוסלאַנד האָט געזוכט צו געווינען לאַנד אין וויטען מזרח און צוריקשטעלען דערמיט איהר עהרע. זי האָט פיעל געוואונען דורך איהר זיג אין כיוא און דורך איהר עראַבערונג פון דעם אמור־לאַנד אין יאָהר 1858. מיט יא־פאָן האָט רוסלאַנד געמאַכט אין יאָהר 1856 א פערטראָג, לויט וועלכען די האַפענס פון סימאַדא, האַקאַדאַדע און נאַגאַסאַקי זיינען געעפענט געוואָרען פיר רוסישע שיפען.

ווי דער קרימער קריג אזוי איז אויך געווען גליקליך און ערפאָלגרייך דער קריג, וואָס ענגלאַנד און פראַנקרייך האָבען געפיהרט מיט כינא. די ענגלענדער און די פראַנצויזען האָבען איינגענומען די הויפטשטאַדט פון כינא, פעקינג, און האָבען געצוואונגען די כינעזישע רעגירונג צו צאָהלען צו יעדער פון דיזע צוויי מעכטען צו 64 מיליאָנען מאַרק קאָנטריבוציאָן, און דערצו האָט כינא עמוזט געבען יעדער פון די זיגענדע מעכטען דאָס רעכט צו האַלטען א געזאַנדטען אין פעקינג.

אין אינערען האָט פראַנקרייך דורכגעמאַכט א שווערען קריזיס אין יאָהר 1857. די איבער־פראַדוקציאָן און די שטערונג פון ענגלישען האַנדעל דורך דעם אויפשטאַנד אין אינדיען, און מעהר פון אַלעם די איבערגעוויכט פון אַמעריקא, האָבען ערשיטערט די גאַנצע אינדוסטריעלע וועלט. מעהר פון אַלע אנדערע לענדער האָט גלייטען ענגלאַנד. אָבער אויך פאַריז און האַמבורג האָבען שטאַרק גלייטען פון דיזען קריזיס. מען רעכענט, דאָס אייראָפּא האָט דאַמאָלס געהאַט שאַדען איבער 1,500 מיליאָנען מאַרק. אָבער דיזער קריזיס האָט ניט לאַנג אָנגעהאַלטען. ער איז גיך אַריבער, און עס האָט זיך באַלד וויעדער אָנגעהויבען א קאָכעדיגע ספעקולאַציאָן. עס האָבען זיך איבעראַל געבילדעט נייע קרעדיט־פעראיינען און אקציען־גע־זעל־שאַפטען, עס איז געווען דערין פיעל שווינדעל, א בעזונדער ליידענשאַפט צו גלט־מאַכעריי און גיך רייך צו ווערען. עס איז דאַמאָלס ניט געווען א זעל־טענהייט, דאָס א מיליאָנער זאָל זיצען אויף'ן באַנק פון פערבראַכער פיר שווינדעל־געשעפטען. די אויסגאָבען פון דער רעגירונג האָבען געשטיגען

אונגעהייער. דער קרימער קריג אליין האָט געקאָסט איבער 1,700 מיליאָנען פראַנק. די רעגירונג איז געווען געצוואונגען צו מאַכען אנלייהען און דורך דעם האָט די פינאַנץ־וועלט בעקומען א גרויסע מאַכט.

נאפאָלעאָן האָט געזוכט צו טאָן אלעס מעגליכעס אום צו בעזאָרגען די ארבייטער מאַטעריעל, אזוי דאָס זיי זאָלען ניט זיין געצוואונגען צו מאַכען אונרוהען. צו דיזען צוועק האָט ער אונטערגענומען זעהר פיעלע עפענט-

אבד־על־קאדער.

ליכע געביידעס. ער האָט זיך גענומען צו מאַכען דאמבעס, צו פערהיטען איבערשוועמונגען פון דער רהאָנע. גאַנץ פאַריז האָט דורך דעם פרעפעקט ה א ו ס מ א ן בעקומען א נייעם פנים. די הייזער פון ענגע גאַסען זיינען אראָפגעווארפען געווארען און מען האָט געמאַכט נייע ברייטע פראַכטפאָלע גאַסען. דערמיט אבער האָט מען אוועקגענומען ביים פראָלעטאריאט די

מעגליכקייט צו בויען אין די גאַסען באַריקאַדען אין פאַל פון אַ רעוואָלוציאָן, ווייל ברייטע גאַסען זיינען צו דעם ניט גוט. דאָס האָט ווירקליך געטוי-טעט די אַרבייטער־בעוועגונג אין דער צייט פון די פופציגער יאָהרען. אויך די סאָציאַליסטישע לעהרע האָט געשיינט צו פערשווינדען אין נאַפּאָלעאָן דעם 3טען'ס צייט. נאָר פּרודהאָן איז נאָך איבערגעבליבען פון די איבער-געגעבענע סאָציאַליסטען, און אויך ער איז ניט געווען אָפען פיינדליך צו דער רעגירונג. עס האָט זיך זאָגאַר דאַמאָלס געבילדעט אַ פּאַרטיי מיט דער אידעע פון אַ מין קייזערליכען סאָציאַליזם. אָבער דער אַיינפלוס פון דיזער גרופּע איז געווען זעהר אונבעדייטענד.

די מורא פאַר דעם רויטען טייוועל (סאָציאַליזם) האָט פעראורזאַכט, דאָס די בירגער האָבען זיך מיט לייב און זעעלע געוואָרפען אין די אָרמס פון קייזערטום. אָבער דערמיט האָבען זיי פערשפּילט זייער גאַנצע פריי-הייט. די גאַנצע מאַכט פון דער רעגירונג איז איבערגעגאַנגען צום קייזער, און די פאָלקס־פערטרעטער זיינען נאָר געווען זיין אינסטרומענט, מיט וועל-כען ער האָט דורכגעפיהרט אַלע זיינע וואונשען. רעדע־פרייהייט און פּרעס־פרייהייט זיינען אין גאַנצען פערניכטעט געוואָרען. קיין וואונדער ניט, וואָס די רעפּובליקאַנער זיינען געווען אַזוי אונצופרידען מיט נאַפּאָלעאָן'ס רעגירונג, און עס זיינען געמאַכט געוואָרען אָפטע פערזוכען צו ערמאָרדען נאַפּאָלעאָן'ען. אין אָבענד פון 14טען יאַנואַר 1858 האָט מען אויף איהם געוואָרפען 3 האַנט־באָמבעס אין דער צייט, ווען ער איז מיט זיין פרוי, דער קייזערין אייזשעניע, געפאָהרען צו דער אָפּעראַ. די באָמבעס האָבען עקספּלאָדירט, אייניגע לייט זיינען געטויטעט געוואָרען און אַנדערע זיינען פערוואונדעט געוואָרען. אָבער די קייזערליכע פּאָאָר זיינען געבליבען אונ-בעשעדיגט. די באָמבע־וואַרפער זיינען אויף'ן אָרט אַרעסטירט געוואָרען. דאָס זיינען געווען גראַף אָרסיני און דריי העלפער. זיי האָבען גע-וואָלט אָפּראַמען נאַפּאָלעאָן'ען פון וועג, ווייל זיי האָבען איהם בעטראַכט אַלס די הויפּט־שטערונג צו דער בעפרייאונג פון איטאַליען.

דער רעזולטאַט פון דיזער טאַט איז געווען, דאָס דער קייזער האָט אָנ-געהויבען צו פערפאָלגען יעדען, אויף וועמען ער האָט געהאַט אַ חשד, דאָס ער איז געגען איהם. עס זיינען געמאַכט געוואָרען פיעלע אַרעסטען און די אויפזיכט אויף די פּרעסע איז געוואָרען שאַרפער. איבערהויפּט האָט מען געהאַט אַ שטאַרקע אויפזיכט אויף אויסלענדער. דעם 28טען יאַנואַר איז אָנגענומען געוואָרען אַ געזעץ, דאָס יעדער, וואָס וועט נאָר זיין פערדעכ-טיגט, דאָס ער איז פון די געגנער פון דער עקסיסטירענדער רעגירונג, זאָל

ארויסגעשיקט ווערען פון לאַנד, אַדער זאָל ווערען אונטערגעוואָרפען אונטער אַנדערע שטראָפען. פון דאַמאָלס אָן האָבען זיך אָנגעפאַנגען זעהר פיעלע פערשיקונגען נאָך קאַיענע (זיד־אַמעריקא).

זעהר וויכטיגע רעזולטאַטען פיר פראַנקרייך, ווי אויך פיר גאַנץ אייראָפּאַ, האָט געהאַט די ערייניגונג פון נאַפּאָלעאָן'ס אין די איטאַליענישע פערהעלטניסען. הגם אין יאָהר 1849 איז אונטערדריקט געוואָרען דער וואונש פון איטאַליען צו פעראייניגען זיך אין איין גרויסען מעכטיגען שטאַאט, איז אָבער דיזער וואונש ניט דערשטיקט געוואָרען אין גאַנצען. עס האָבען זיך נאָך געפונען זעהר פיעלע, וואָס האָבען ניט אויפגעגעבען די האָפענונג דיזען וואונש צו פערווירקליכען. איבערהויפט איז געווען שטאַרק דיזע שטרעבונג ביים סאַרדינישען קעניג וויקטאָר עמאַנועל. שיין אויך דעם קאָנגרעס אין פּאַריז האָט זיין שטאַאטסמאַן קאַוואור אויסגעדריקט זיין פערלאַנג, דאָס איראָפּאַ זאָל אָנערקענען די נאַציאָנאַלע אינהייט פון איטאַליען, דאָס עסטרייך זאָל געבען דעם קעניגרייך לאָמבאַרדיען־וועניציא א ליבעראַלע פערפאַסונג, דאָס דער קירכען־שטאַאט (רוים) זאָל בעפריט ווערען פון פרעמדע טרופען און זאָל האָבען א וועלטליכען שטאַטהאַלטער אונטער די אויבערהערשאַפט פון פּאַפּסט. דער קאָנגרעס האָט געשענקט דיזער פּאָדערונג וועניג אויפמערקזאַמקייט. אָבער נאַפּאָלעאָן האָט בעשלאָסען צו מאַכען מיט גוואַלד אַן ענדערונג אין איטאַליען. אין יולי 1858 האָט נאַפּאָלעאָן געפונען צו זיך גראַף קאַוואור און האָט מיט איהם אָפּגערעדט, דאָס אונטער דער הערשאַפט פון סאַרדינישען קעניגליכען הויז זאָל געשאַפען ווערען א קעניגרייך איטאַליען, וועלכעם זאָל האָבען אונטער זיך: סאַרדיניען, עסטרייכישע איטאַליען, פּארמא, מאָדענא, טאָסקאַנא אין א טייל פון דעם קירכען־שטאַאט. דערפאַר זאָל וויקטאָר עמאַנועל אָפּטרעטען צו פראַנקרייך סאַוואָיען און ניצצא.

פראַנקרייך האָט זיך אָנגעהויבען פאַרבעריטען בסוד צו א קריג. דאָס פראַנצויזישע פאָלק האָט אפילו ניט געוואָלט וויסען פון דיזען קריג. אָבער נאַפּאָלעאָן האָט געפונען נעגען דעם א מיטעל. ער האָט נעמליך געשלאָסען מיט סאַרדיניען א פערטיידיגונגס־בונד, אום ער זאָל קענען ווייזען אין פאַל פון אָנגריף אויף סאַרדיניען, דאָס ער איז געצוואונגען אָנטייל צו נעהמען אין דעם קריג. די בעדינגונגען צווישען די צוויי הערשער, נאַפּאָלעאָן און וויקטאָר עמאַנועל, זיינען פעסטגעשטעלט געוואָרען; און אום צו מאַכען דעם בונד פעסטער, זיינען די צוויי הערשער געוואָרען מחותנים: פרינץ

נאַפּאָלעאָן איז פערמעהלט געוואָרען מיט דער 16־יעהריגער טאָכטער פון וויקטאָר עמאַנועל. באַלד איז די זאַך געוואָרען אויס סוד.

ווען נאַפּאָלעאָן האָט אין ניי־יאָהר פון 1859 עמפאַנגען די געזאַנדטע פון די אייראָפּעאישע מעכטען, האָט ער געזאָגט צום עסטרייכישען געזאַנדטען באַראָן היבנער אין אַ זעהר קאַלטען טאָן: „איך בעדויער זעהר, דאָס אונזערע בעציהונגען זיינען ניט אַזוי גוט, ווי איך וואָלט געוואונשען זיי זאָלען זיין; אָבער איך בעט אייך צו מעלדען דעם קייזער, דאָס מיינע פּערזענליכע געפיהלען צו איהם וועלען אימער בלייבען די זעלבע". מיט אייניגע טעג שפּעטער האָט וויקטאָר עמאַנועל געזאָגט צו זיין קאַמער, דאָס סאַרדיניען קען מעהר ניט זיין גלייכגילטיג צו די „שמערצענס־געשרייען" און ביטעס וועגען הילף, וועלכע הערען זיך פון אַלע זייטען אין איטאַליען, געגען די אונרעכטען, וואָס ווערען געגען זיי געטאָן, און דאָס ער מיט זיין לאַנד איז בערייט אויף אַלעס, וואָס זאָל פּאַסירען.

עסטרייך האָט באַלד אַיינגעזעהען, דאָס זי מוז זיך פאָרבערייטען צו אַ קריג. זי האָט באַלד אָנגעהויבען צו פערשטאַרקען איהר מיליטערישע מאַכט אין איטאַליען. וויען האָט זיך באַלד איבערצייגט, דאָס פיר עסטרייך איז בעסער אַ קריג איידער אַן אונגעוויסער פרידען. די אייראָפּעאישע מעכטען האָבען געזוכט געבען עסטרייך צו פערשטעהן, דאָס עס איז פיר איהר גלייכער נאָכצוגעבען אייניגע פאָדערונגען פון איטאַליען און ניט אָנפאַנגען אַ קריג. אָבער עס האָט ניט געהאָלפען. דעם 23טען אַפּריל 1859 האָט עסטרייך געגעבען סאַרדיניען דריי טעג צייט: אָדער צו שטעלען איהר מיליטער אויף אַ פרידענס־פוס, אָדער ערוואַרטען קריג. קאַוואור האָט קאַלטבלוטיג זיך ענטזאַגט נאָכצוגעבען די פאָדערונג פון עסטרייך, און דער עסטרייכישער קאָמאַנדיר גענעראַל גיולאַי האָט ערהאַלטען דעם בעפעהל איבערצוגעהן דעם טייך טעסין.

דעם 30טען אַפּריל זיינען שוין אויך די פראַנצויזישע טרופּען אָנגעקומען אין טורין. זיי זיינען איבעראַל בעגריסט געוואָרען מיט גרויס פרייד און ענטהוזיאַזם. אויך דער קייזער נאַפּאָלעאָן איז געקומען אין גענואַ און האָט זיך פעראייניגט מיט די סאַרדיניער.

באַלד אין אָנפאַנג פון דעם קריג האָט זיך שוין אַרויסגעוויזען, ווי פערשימעלט עס איז דאָס גאַנצע סיסטעם פון די האַבסבורגער (די עסטרייכישע הערשער־פאַמיליע). אין וויען האָט אימער יחוס און די קונסט פון הויף געשפּילט מעהר ראָלע פון טאַלאַנט און ערפאַהרונג. אַזוי איז עס אויך געווען מיט גיולאַי. ער איז בעשטימט געוואָרען אַלס הויפּט־קאָמאַנדיר פון

דער עסטרייכישער ארמעע ניט ווייל ער איז געווען פעהיג צו דיזען גרויסען אמט, נאר ווייל ער האָט געשטאמט פון גראפען. אנשטאָט אנצוגריפען די סארדיניער איידער זיי האָבען זיך פעראייניגט מיט די פראנצויזען, איז ער געלעגען מיט זיין ארמעע צווישען טעססין און סעזיא און האָט נאר ניט געטאָן, און האָט דערמיט געגעבען די סארדיניער א געלעגנהייט צו קאנצענטרירען אן ארמעע פון 80,000 מאן ביי אלעסאנדריא, און גאריבאלדי האָט געהאט די מעגליכקייט צו בעאונרוהיגען די עסטרייכער מיט זיינע אלפען־יעגער, און דערמיט האָט ער געהאלפען צו דער פרייער בעוועגונג פון דער הויפט־ארמעע. דעם אויבער־בעפעהל איבער די פעריניגטע סארדיניש־פראנצויזישע טרופען האָט איבערגענומען דער קייזער נאפאלעאָן דער 3טער. אבער די וויקליכע פיהרונג פון שטרייט האָט ער איבערגענעבען צו זיינע נעניטע גענעראלען.

ערסט דעם 20טען מאי האָט גיולאי אנגעפאנגען א שלאכט מיט דעם רעכטען פליגעל פון דער פראייניגטער ארמעע. די שלאכט האָט אויסגעבראכען ביי מאנטעבעלא. אנפאנגס האָט עס אויסגעזויזען, דאָס די עסטרייכער וועלען געווינען די שלאכט. אבער געענדיגט האָט עס זיך מיט א זיג פיר די פראנצויזען. די עסטרייכער האָבען געמוזט צוריקטרעטען. ביי וואַרעזע און קאָמאָ איז אויך פאָרגעקומען צווישען די עסטרייכער און גאריבאלדי א שלאכט, אין וועלכער דער לעצטער האָט נעזיגט און האָט צוגענומען פון די עסטרייכער פיעלע קאנאנען. דעם 4טען יוני איז פאָרגעקומען א גרויסע שלאכט ביי מאדזשענטא. אין דער עסטרייכישער ארמעע איז ניט געווען קיין אָרדנונג; יעדער גענעראל האָט געטאָן ווי ער האָט פערשטאנען. און דעריבער האָבען די עסטרייכער פערלאָרען אין יעדער שלאכט, הגם זיי האָבען געשטריטען מיט גרויס מוט. קיינמאל האָט זיך אזוי ניט געצייגט די פוילנים פון דער עסטרייכישער רעגירונג ווי אין דיזער צייט. די אפיצערען האָבען געצייגט א שענדליכע אונפעהיגקייט, די פערוואלטער און רעגירער זיינען געווען בעטריגער, און צוליב זיי האָט די ארמעע געליטען ביטערען מאנגל; די סאניטארע איינריכטונגען זיינען געווען שלעכט און דער געזונדהייטס־צושטאנד פון דער ארמעע איז געווען א קלאָגעדיגער.

דעם 8טען יוני האָט נאפאלעאָן צוזאמען מיט וויקטאָר עמאנועל אריינגעמארשירט אין מאילאנד. דער זיג ביי מאדזשענטא האָט בעפריט לאָמבארדיען מיט גאנץ מיטלאיטאליען פון דער עסטרייכישער צוואנג־הערשאפט. איבעראל זיינען די רעגירונגען געשטירצט געווארען. דער גרויס־

הערצאָג לעאָפאָלד פון טאָסקאַנא האָט פערלאָזען פלאָרענץ און האָט זיך געשטעלט אונטער דעם שוץ פון עסטרייך. די הערצאָגין לואיזא פון פּאַרמא איז אַוועק נאָך דער שווייץ; דער הערצאָג פון מאָדענא איז אויך אַוועק צו די עסטרייכער. איבעראל האָבען די בעפעלקערונגען פערלאַנגט אָנצושלי־סען זיך אָן סאַרדיניען און האָבען איבעראל אויפגעהויבען די איטאַליענישע פאָהן. אויך באָלאָניא האָט זיך ענטזאָגט פון פּאָפּסט און האָט זיך אונטער־געגעבען אונטער די הערשאַפט פון סאַרדיניען קעניג.

עסטרייך אָבער האָט די האָפענונג ניט אויפגעגעבען. זי האָט בעשלאָ־סען צו פּרובירן נאָך א מאָל איהר גליק. דער קייזער פראַנץ יאָזעף האָט זעלבסט איבערגענומען אויף זיך די אויבער־קאָמאַנדע איבער די אַרמעע. אָבער אויך דיזער מיטעל האָט ניט געהאָלפען. עסטרייך האָט געליטען א בלוטיגע נידערלאַגע בייַ סאָלפערינא (24טען יוני 1859). אין די־זער שלאַכט האָבען די עסטרייכער פערלאָרען 13,000 מאַן, דערונטער 3,000 געפאַנגענע.

דער רעזולטאַט פון דיזער שלאַכט איז געווען דער פרידען פון וויל־לאָפראַנקא. דעם 11טען יולי האָט עסטרייך איבערגעגעבען צו פראַנק־רייך לאָמבארדיע ביז צום טייך מינטשיא. איטאַליען איז געוואָרען א שטאַטען־בונד אונטער דער פרעזידענטשאַפט פון פּאָפּסט. צו דיזען שטאַטען־בונד האָט אויך געהערט די עסטרייכישע וועניציא. דיזע פונק־טען זיינען בעשטעטיגט געוואָרען דורך דעם פערטראָג, וועלכער איז אונ־טערגעשריבען געוואָרען אין צירריך דעם 10טען נאָוועמבער 1859. מיט דיזען פערטראָג איז אין גאַנצען פערניכטעט געוואָרען דער אייַנפלום פון עסטרייך אויף דער אפענינישער האַלב־אינזל (איטאַליען). דיזער פער־טראָג האָט געמאַכט א וועג צו דער שטאַטליכער פעראייניגונג פון אי־טאַליען, און דיזער וואונש איז באַלד פערווירקליכט געוואָרען, וויל ענג־לאַנד און פראַנקרייך האָבען בעשלאָסען אָנצונעהמען אלם גרונדזאַץ, דאָס די אייראָפּעאישע מעכטען זאָלען זיך ניט מישען אין די איטאַליענישע פערהעלטניסען.

די שטאַטען פון דער אפענינישער האַלב־אינזל האָבען זיך זעהר געאייַלט פּטור צו ווערען פון זייערע קעניגליכע און הערצאָגליכע דינאַסטיען און פעראייניגען זיך אין איין איטאַליענישעם פאָלק אונטער דער הערשאַפט פון סאַרדיניען. די גאַנצע רעאַקציא האָט זיך ענטזאָגט פון דעם פּאָפּסט'ס הערשאַפט און פון נייַ־יאָהר 1860 האָט איטאַליען געהאַט א בעזונדער מי־ניסטעריום פּ״ר די שטאַטען פון מיטעל־איטאַליען.

די בורזשואזיע אבער אין איטאליען איז ניט געווען צופרידען דערמיט, וואס די שטאאטען פון מיטעל־איטאליען האבען זיך אנגעשלאסען אן סארדיניען. זיי האבען פערלאנגט, דאס אלע שטאאטען פון איטאליען זאלען זיך פאראיניגען אין איין איטאליענישעם פאלק. זיי זיינען פריהער פון אלעם געווען געגען דעם, דאס נעאפעל און סיציליען זאלען בילדען בעזונדערע קעניגרייכען. אונטער דער רעגירונג פון פערדינאנד דעם

קאוואור. (זעה ז. 377.)

2טען און זיין זוהן פראנץ דעם 2טען האט דאס פאלק שרעקליך גע־ליטען פון זייערע טיראנייען און דעספאטיזם. יעדער פונק פון פרייהייט איז אויסגעלאשען געווארען. די פאליציי האט געהאט אין איהרע אייזערנע הענט זאגאר דאס הייליכע רוהיגע געזעל־שאפטס־לעבען. עס האט כמעט ניט עקסיסטירט קיין געזעץ, נאר עס האט געהערשט דער ווילען פון

דער פאָליציי. קאַוואור האָט שוין אויף'ן פאַריזער קאָנגרעס אָנגעצייגט אויף די אונאָרמאַלע צושטענדען פון דעם פאָלק אונטער די רעגירער פון נעאַפּעל. די מעכטען האָבען דאָן פראָטעסטירט און געוואַרנט די דעספּאָטישע הערשער, אָבער עס האָט קיין זאָך ניט געהאָלפען. זיי האָבען פּאַרטגעזעצט זייערע טיראַנייען.

אונטער דיזע אומשטענדען איז עס פיר די ראַדיקאַלע אָגיטאַטאָרען ניט געווען שווער צו מאַכען אין יענעם רייך אַן אויפשטאַנד. אין אַפּריל 1860 זיינען פאַרגעקומען אויפשטאַנדען אין מעססינא און אין פאָלערמא. די רעגירונג האָט זיי אפילו מיט איהרע טרופען באַלד דערשטיקט, אָבער באַלד נאָכדעם זיינען פאַרגעקומען פרישע אונרוהען. דעם 11טען מאי האָט גאריבאַלדי גלאַנדעט אויף דעם וועסטליכען ברעג פון סיציליען ביי מאַרסאַלא מיט 1,000 וואָלונטירען. איהם האָבען געשטיצט ענגלאַנד און סאַרדיניען. גאריבאַלדי האָט זיך בעזעצט אין די בערג און האָט צוגעצויגען צו זיך נייע וואָלונטירען. וויקטאָר עמאַנועל האָט איהם איבערגענעבען די דיקטאַטור איבער סיציליען און ער האָט באַלד אריינגעצויגען אין פאָלערמא. וויל א גרויסע מאַסע פון דער בעפעלקערונג האָט איהם געהאָלפען איז איהם אָנגעקומען לייכט אייניצונעהמען א העלפט פון דער שטאָדט. אָבער אום אייניצונעהמען די אַנדערע העלפט האָט מען געמוזט באָמבאַרדירען די פעסטונגען, און פיעלע הייזער זיינען פערניכטעט געוואָרען. דאָן האָט זיך אריינגעמישט ענגלאַנד, און די קעניגליכע טרופען זיינען ארוים פון דער פעסטונג און די גאַנצע שטאָדט איז אריבער אין די הענט פון דעם סאַרדיניישען קעניג וויקטאָר עמאַנועל.

דער פאָל פון פאָלערמא האָט געגעבען א טויט־קלאַפ דער מאָנאַרכיע. גאריבאַלדי איז געפייערט געוואָרען פון אַלע איטאַליענער אַלס נאציאָנאַלער העלד. פראַנץ דער 2טער האָט פערלאָרען יעדע האָפנונג צו בלייבען אויף זיין טראָן. ער האָט נאָכגעגעבען אַלע פאָדערונגען פון די אויסלענדישע מעכטען. דעם 19טען אויגוסט איז גאריבאַלדי אריבער מיט 5,000 מאַן פון סיציליען נאָך נעאַפּעל. ער האָט באַלד געגומען רעדזשיאָ. דערמיט האָט ער געבראָכען דעם וויידערשטאַנד פון די קעניגליכע טרופען. פיעלע פון זיי זיינען איבערגענאַנגען צו גאריבאַלדי'ן און פיעלע זיינען ענטלאָפען. איבערהאָט האָט דאָס פאָלק געמאַכט אַן אויפשטאַנד געגען דער רעגירונג. דעם 5טען סעפטעמבער איז שוין גאריבאַלדי געשטאַנען אין ע ב א ל י , ניט וויים פון סאַלערנא. דער קעניגליכער הויף איז געשטירצט געוואָרען. דער קעניג האָט מעהר ניט געגלויבט, דאָס די וואָפען וועלען איהם העלפען,

און ער האָט פערלאָזען נעאפעל. ער איז אוועק מיט א שיף נאך נאעטא. דעם 7טען סעפטעמבער איז גאריבאלדי אריין אין די הויפטשטאדט נעאפעל און אין נאמען פון וויקטאר עמאנועל האָט ער איבערגענומען די פערוואלטונג פון דער שטאדט אלס דיקטאטאר.

די אויפרעגונג און בעגייסטערונג פון איטאליענישען פאלק זיינען גרויען אונגעהייער גרויס. די בירגער האבען זיך באלד איבערצייגט, דאם די לאנג־געהאפטע פרייהייט האלט ביי פערווירקליכט ווערען. גאריבאלדי האָט געלאזט וויסען דעם איטאליענישען פאלק, דאם יעצט איז ער בערייט צו געהן איינעהמען דעם קירכען־שטאאט און דאן ערקלערען די פעראייניגונג פון נאנץ איטאליען אין אין פאלק, איין שטאאט אונטער איין הערשער. דאם פאלק האָט מיט גרויס פרייד געגעבען דערצו זיין הסכמה. אבער גאריבאלדי האָט אין דיזער אונטערנעהמונג בעגעגענט גרויסע שוועריגקייטען. דער פאפסט האָט ערקלערט, דאם זיין וועלטליכע מאכט איז ענג פערבונדען מיט דער רעליגיעזער מאכט, און האָט ארויסגעלאזען א חרם און א קללה אויף יעדען, וואם וועט וואגען אנצוגרייפען דעם קירכען־שטאאט. זיינע אנהענגער האבען איבעראל געווירקט פיר איהם. דאם זיינען געווען די פאנאטישע קלעריקאלען. איבעראל האָט מען געזאמעלט געלט און מענשען פיר דעם פאפסט. די גאנצע קאטאליש קריסטליכע וועלט האָט געמאכט אן אויפשטאנד אום צו העלפען דעם פאפסט אין זיין נויט. דיזע בעווועגונג האָט נעהאלפען דעם פאפסט צוזאמענצושטעלען אן ארמעע פון 20,000 מאן. די אויבער־קאמאנדע איבער דיזע ארמעע האָט איבערגענומען דער פריהערדיגער פראנצויזישער גענעראל לאמאריסיערע.

נאפאלעאן האָט מורא געהאט, דאם די רעוואלוציאן אין איטאליען וועט זיך ענדיגען מיט א רעפובליק. דאם האָט ער זעהר ניט געוואלט. און דארום האָט ער געראטען דעם סארדינישען קעניג וויקטאר עמאנועל, אז ער זאל פעראייניגען אלע לענדער, וואם זיינען געווארען פריי פון זייערע פריערדיגע הערשער, אונטער זיין מאכט, און זאל אין נעאפעל אויף אייניכטען א מאנארכישע פארמע פון רעגירונג, איידער גאריבאלדי וועט האבען צייט אייניצוריכטען דארט א רעפובליק; ער זאל אבער לאזען צורוה רוים, וועלכע די פראנצויזען וועלען בעזעצען מיט מיליטער. אויסער רוים זאל די סארדינישע טרופען צונעהמען פיר וויקטאר־עמאנועל'ן אלע פרא־וויינצען פון מיטעל־איטאליען, וואם זיינען געווען אונטער דעם פאפסט'ס הערשאפט. וויקטאר עמאנועל האָט געטאן ווי נאפאלעאן האָט איהם גראטען, און דעם 18טען סעפטעמבער האבען די סארדינישע טרופען געשלא־

גען די פאפסטליכע. דער פראנצויזישער גענעראל לאמאריסיערע, וועלכער האט קאמאנדירט די פאפסטליכע ארמיע, איז מיט די איבערגעבליבענע סאלדאטען פון זיין ארמיע צוריקגעטרעטען נאך אנקאנא. אבער מיט 11 טעג שפעטער האט זיך די שטאדט געמוזט אונטערגעבען. די בעפעלקע-רונג פון אומבריען און פון די מארקען האט זיך אויסגעשפראכען פיר פער-אייניגונג מיט סארדיניען.

גאריבאלדי.

נאכדעם האט וויקטאר עמאנועל זעלבסט איבערגענומען די קאמאנדע איבער די סארדינישע ארמיע. ער האט געוואלט צוזאמען מיט גאריבאל-די'ן ערוברן די גאנצע נעאפאלישע מאנארכיע. וועז וויקטאר עמאנועל איז אריין אין סעסס האט גאריבאלדי באלד איבערגעגעבען די מאכט פון א דיקטאטאר אין דער האנט פון קעניג, אום ער, דער קעניג אליין, זאל הא-

בען די עהרע צו ענדיגען די וויכטיגע ארבייט פון דער פעראיניגונג פון גאנץ איטאליען אין איין רייך אונטער אוין הערשער. גאריבאלדי האט בעגריפן וויקטאר עמאנועל אלס קעניג פון גאנץ איטאליען. נאכדעם האט גאריבאלדי איבערגעגעבען זיינע סאלדאטען אונטער דעם שוץ פון וויקטאר עמאנועל און האט זיך צוריקגעקעהרט צו זיין קליינער פארם אויף דער אינזל קאפרערא (7טען נאוועמבער), און האט ניט געוואלט נעהמען פון קעניג קוין בעלוינונג, קיין ראנג און קוין טיטעל פיר זיין גרויסע ארבייט.

די טרופען פון דעם קעניג פון נעאפעל, פראנץ דעם 2טען, זיינען גלייבען טריי זייער קענig, נאר א קליינער טייל פון זיי איז איבערגעגאנגען צו גאריבאלדי'ן. דיזע טרייע סאלדאטען האבען פערשאפט דעם קעניג וויקטאר עמאנועל ניט וועניג צרות. אבער ענדליך איז איהם געלונגען זיי צי פערטרייבען און צו פערשפארען פראנץ דעם 2טען אין דער פעכטונג גאעטא. דריי מאנאטען האט זיך די פעסטונג פערטיידיגט, אבער ענדליך איז זי געוואונגען אונטערצוגעבען זיך. דעם 13טען פעברואר האט זיך פראנץ דער 2טער געועצט מיט זיין סוויטע אויף א שיף און איז אווק נאך רוים, וואו ער האט פריהער געוואוינט 10 יאהר. דאס קעניגרייך סיציליען האט שוין מעהר ניט עקסיסטירט. דעם 18טען פעברואר 1861 האט וויקטאר עמאנועל צוזאמענגעוראפען די דעפוטאטען פון אלע פערשיידענע שטאאטען פין איטאליען. דיזע פאלקספערטרעטער האבען אנערקענט זיין הערשאפט איבער אלע שטאאטען פון איטאליען און דעם 20טען מערץ איז ער ערקלערט געוואָרען אלס קעניג איבער גאנץ איטאליען.

די אייניהייט פון איטאליען איז אלזו געשאפען געוואָרען. נאר וועגען אין רוים האבען געפעהלט. די ערסטע צייטען פון דיזען נייעם גרויסען שטאאט זיינען געווען זעהר ניט קיין גליקליכע. איבערהויפט האט דאס לאנד געליטען אין פינאנציעלער הינזיכט. די שולדען פון די פריהערדיגע שטאאטען, וועלכע דער נייער שטאאט האט געמוזט בעצאהלען, האבען בעטראפען מעהר ווי 3 מיליארדען לירעס. דערצו איז נאך צוגעקומען א יעהרליכער דעפיציט פון איבער 300 מיליאנען לירעס, וויל די רעגירונג האט געמוזט מאבען אונגעהייערע הוצאות צוליב די נייע ארדנונגען, וואס דער נייער שטאאט האט געפאדערט, צו פערגרעסערן די ארמעע און צו שאפען א נייע פלאטע. דערצו זיינען איבעראל ענטשטאנען אונרוהען, וועלכע מען האט געמוזט אייגשטילען, און דאס האט אויך געקאסט ניט וועניג געלט. איבערהויפט האט די רעגירונג געהאט פיעל אויסצושטעהן פון די קלעריקאלען, וועלכע זיינען געווען געהעצט פון רוים צו שטערען דער נייער

רעגירונג אין איהרע אַרדנונגען. אָבער קאוואור האָט געוואוסט ווי דאָס שיף פון דעם שטאָט ארויסצופירן פון אלע געפאהרען.

די רעאקציאָנערען האָבען ניט אויפגעהערט צו טרייבען זייער בעווע-גונג און די רעגירונג וויערזר פון איהר זייט איז געווען געדרענגט פון דער רעוואלוציאָנערער-פּארטיי. אין מערץ 1861 האָט דער איטאליעניישער פאר-לאמענט אין טורין געפאסט א בעשלוס, דאָס רוים מוז געמאכט ווערען פיר די הויפטשטאדט פון איטאליען. קאוואור איז געווען איינפערשטאנען מיט דיזען בעשלוס. אָבער ער איז באלד געשטארבען. זיינע נאָכפאלגער זיינען ניט געווען אין שטאנד דיזען בעשלוס דורכצופיהרען, ווייל נאפאלעאָן און עסטרייך זיינען געווען געגען דעם. דאמאלס איז ארויסגעטרעטען גאר-באלדי. ער איז געגאנגען פון שטאדט צו שטאדט, איז איבעראל אויפ-גענומען געוואָרען מיט גרויס טריאומף און זעהר פיעלע פרייוויליגע האָבען זיך אָנגעזאמעלט ארום איהם. עס האָט ניט לאנג גענומען און עס איז גע-ווארען אן אויפשטאנד אין וועניציא און אין זיד-טיראל געגען עסטרייך, וועלכע האָט דאָרט געהערשט. די איטאליענישע רעגירונג האָט אפילו אויפ-געלעזט די פרייוויליגע ארמעע, אָבער גאריבאלדי האָט באלד געפונען אן אנדער מיטל ווי אויפצוטרעטען.

אין יוני 1862 האָט דער פאפסט פערזאמעלט פיעלע בישאפען און קירכען-פירסטען, און האָט פאר זיי פארגעבראכט א ביטערע קלאגע געגען דער איטאליעניישער רעגירונג. דאמאלס איז גאריבאלדי אוועק מיט זיינע פרייוויליגע נאך סיציליען און האָט דאָרט ערקלערט נאפאלעאָן'ען אלס פער-רעטער פון איטאליען, ווייל ער שטיצט רוים גענגען די אינטערעסען פון דער איטאליעניישער רעגירונג. ער האָט דאָרט אנגעהויבען צו פראפאגאנדירען אן אויפשטאנד, אָבער די איטאליעניישע רעגירונג האָט געשיקט נענגען גא-ריבאלדי'ן טרופען או האָט געצוואונגען די פרייוויליגע זיך אונטערצוגעבען (25טען אויגוסט 1862). די רעגירונג האָט ניט געוואלט אויפרייסען א קריג מיט פראנקרייך. גאריבאלדי האָט נעהמען אין דיזער זאך נאך אנדערע שריט, אָבער ער האָט גארניט אויסגעפיהרט.

אין יאהר 1864 האָט נאפאלעאָן בעשלאסען נאכצוגעבען דעם וואונש פון איטאליען וועגען בריינגען רוים אונטער איהר שוץ מיט דער בעדינגונג, דאָס איטאליען זאל גאראנטירען פיר די זיכערהייט פון דעם פאפסט. דעם 15טען סעפטעמבער 1864 איז פארגעקומען א קאנוועניציאָן צווישען איטא-ליען און פראנקרייך. אויף דיזער קאנוועניציאָן איז בעשלאסען געוואָרען, דאָס אין פערלויף פון 2 יאָהר זאל פראנקרייך ארויסציהען איהרע טרופען

פון רוים, און איטאַליען האָט זיך פערפליכטעט צו שיצען דעם פּאַפּסט געגען יעדען אָנגריף פון אויסען. אויף דיזער קאָנווענציאָן איז אויך בעשלאָסען געוואָרען, דאָס פלאָרענץ זאָל זיין די הויפּטשטאָדט פון איטאַליען. אין אָנפאַנג פון יאָהר 1865 האָט זיך די רעגירונג אַריבערגעקליבען אין די נייע הויפּטשטאָדט, פלאָרענץ, און אין אָקטאָבער 1865 האָבען די פראַנצויזישע טרופּען אָנגעהויבען אַרויסצוטרעטען פון רוים.

דיזע האַנדלונג פון פראַנקרייך האָט שטאַרק אויפגערעגט דעם פּאַפּסט און ער איז אַרויס מיט אַ פייערדיגען פּראָטעסט.

אין דיזען פּראָטעסט האָט דער פּאַפּסט פעראורטיילט די מאָדערנע רעגירונגען מיט דער וויסענשאַפט און דער גאַנצער ציוויליזאַציאָן. דער גאַנצער שטאַנדפּונקט זיינער איז געווען געבויט אויף בעגריפען פון דעם מיטעלאַלטער. ער האָט פערשלאָסען זיינע אויגען אום ניט צו זעהן די פאָדערונגען אין דעם לעבען פון דער מאָדערנער געזעלשאַפט. און דעריבער האָט זיין פּראָטעסט ניט געהאַט קיין ווירקונג. דער גאַנצער פּראָטעסט איז געווען ווי אַ פּאַטש אין דער לופט. ווען דער פּראָטעסט איז אַריינגעקומען אין פראַנקרייך האָט די רעגירונג פערבאָטען די בישאָפען אַרויסצושיקען איהם צום פאָלק. די איטאַליענישע רעגירונג דאַגעגען האָט ערלויבט צו פערנאַנדערטיילען דעם פּראָטעסט אין פאָלק, ווייל זי האָט גוט פערשטאַנען, דאָס אַזאַ מין פּראָטעסט מיט אַזעלכע אָפּגעלעבטע טענות און אַרגומענטען, וועלכע שמעקען מיט שימעל פון מיטעלאַלטער, קען אויף אַ מאָדערנעם מענשען זעהר וועניג ווירקען. אין דער זעלבער צייט, ווען די בישאָפען האָבען צוטיילט די פּראָטעסט־צירקולאַרען אין פאָלק, האָט דער איטאַליענישער פּאַרלאַמענט פערהאַנדעלט וועגען ערלויבען ציוויל־חתונות, וועגען אָפּשאַפען די מאָנאַסטירען און די מאָנאַכען מיט די מאָנאַשקעס און וועגען אָפּנעהמען די גיטער פון די גייסטליכע.

דער קעניג וויקטאָר עמאַנועל האָט געשיקט נאָך רוים אַ געניטען שטאַאַטסמאַן וועדזשעצצי, אום צו קומען צו אַ פערשטענדניס מיט דעם פּאַפּסט וועגען פערשיידענע קירכליכע אַנגעלעגענהייטען, אָבער אין דיזער פערהאַנדלונג האָבען קיינע פּאָליטישע פראַגען ניט געדאַרפט בעריהרט ווערען. וועדזשעצצי האָט גאָר ניט געקענט דורכפיהרען, ווייל אין אַלעס האָט איהם געשטערט די רעאַקציאָן. דאָך האָט דער קעניג ערלויבט אייניגע בישאָפען צוריקצוקעהרען זיך צו זייערע שטעלעס, פון וועלכע זיי זיינען ענטלאַסען געוואָרען. אויך האָט דער איטאַליענישער קעניג געגען די אָנערקענונג פון דעם שטאַאַט גענומען אויף זיך צו צאָהלען אַ טייל פון די

שטאאט־שולדן פון רוים, הגם די לאגע פון די איטאליענישע פינאנצען איז געווען זעהר געדריקט. אבער דאס אלעס האט נאך־ניט געווירקט אויף דעם פאפסט און ער האט ניט געוואלט הערן פון קיין פערגלייכונג. ניט אכ־טענדיג אויף דעם, וואס דאס יונגע קעניגרייך האט געהאט צו קעמפען מיט פיעלע שווערי־קייטן, זיינען דאס פאלק און די רעגירונג געווען פול מיט האפנונג, דאס די שווערע צייטען וועלען גיך אריבער און עס וועט זיי גע־לונגען צו שטעלען די נאציאנאלע פאראיניגונג אויף א פעסטען פונדאמענט. אין דעם געפיהל פון דעם נייעם גייסטיגען און פאליטישען לעבען האט אי־טאליען געפיילט אין מאנאט מאי דעם 600־יעהריגען יובילאום פון איהר גרויסען דיכטער דאנטע אליגהיערי, וועלכער האט געשטרעבט צו פאראיי־ניגען איטאליען אין איין גרויסע נאציאן.

אויך אין פרעמדע וועלט־טיילען האבען די פראנצויזען געפיהרט קריג. די פראנצויזען האבען זיך נעמישט אין מעקסיקאנישער פאליטיק, אנפאנגס צוזאמען מיט ענגלאנד און שפאניען און שפעטער אליין. אויף נאפאלעאן'ס וואונש האבען די מעקסיקאנישע פיהרער ערנאנט אלס קייזער איבער מעק סיקא דעם ערץ־הערצאג מאקסימיליאן פון עסטרייך. אבער די פאראיניגטע שטאאטען האבען געצוואונגען די פראנצויזען צו פערלאזען מעקסיקא, און דאס שוואכע קייזעררייך איז באלד געשטירצט געווארען. דער קייזער מ א ק־ס י מ י ל י א ן מיט זיינע גענעראלען מ ע ר ר י א און מ י ר א מ א ן זיינען פעראורטיילט געווארען פון א קריגס־געריכט צום טויט און דעם 19טען יוני 1867 זיינען זיי דערשאסען געווארען.

די פיעלע מלחמות, וואס נאפאלעאן האט געפיהרט אין אנדערע לענ־דער האבען פעראורזאכט, דאס די אייראפעאישע מעכטען האבען אנגעהוי־בען צו קוקען אויף איהם מיט מיספערטרויען. הגם ער האט אימער פער־זיכערט, דאס ער איז א פריינד פון פרידען, האט מען איהם ניט געגלויבט, און מען האט מורא גהאט, דאס ער וועט באלד אנהויבען צו מאכען ער־אבערונגען, ווי זיין אנקעל נאפאלעאן דער 1טער. מען האט נאך מעהר אנ־גהויבען צו גלויבען, דאס נאפאלעאן'ס פערשפרעכען וועגען שלום איז ניט אמת, וועו ער האט צוגענומען פון איטאליען סאוואיען און ניצצא. עס האט זיך איבערהויפט גלאזט מערקען א בעוועגונג געגען פראנקרייך: אין דער שווייץ, אין האלאנד, אין בעלגיען, אין דייטשלאנד און אויך אין ענגלאנד.

אין יענער צייט האט פראנקרייך געשפילט אין דער אויסערער פאלי־טיק די ערסטע רולע. די פראנצויזען זיינען געווען אויסער זיך פון פרייד, וואס זייער פאטערלאנד שפילט אזא וויכטיגע רולע אין דער אייראפעאי־

די ערשטע ביל לייער מאַלטטאַיאַ אין ייני ערשטאַיאַ.

שער פאָליטיק; און מען מוז צוגעבען, דאָס זיי האָבען זעלטען אַזוי גענלענצט ווי אין יענער צייט. דערצו האָבען זיי נאָך געהאַט גרוים ערפאָלג אין פריד־ליכע אונטערנעהמונגען. אַזוי, צום ביישפיל, האָבען זיי זיך פערשאפט א וועלט־רוהם מיט דעם סוץ־קאנאל, וועלכער איז דורכגעפיהרט געוואָרען אין יאָהר 1869 דורך דעם בעריהמטען אינזשעניער פערדינאנד דע לעסעפס (געב. 1805). דיזעם ווערק איז איינע פון די גרעסטע רי־זענטאטען פון דער נייער צייט און האָט געהאַט אן אונשעצבארען איינפלום אויף'ן וועלט־האנדעל, וויל דורך דיזען קאנאל איז דער ים־וועג צווישען אינדיען און אייראפּא פערקירצט געוואָרען כמעט אויף די העלפט.

אָבער די פינאנצען פון לאנד זיינען געווען אין א זעהר ניט גינסטיגען צושטאנד. די שטאַט־שולדען האָבען געוואקסען מעהר און מעהר. דערצו האָט נאָך געבושעוועט א גוואלדיגער דעספּאָטיזם. מען האָט דערשטיקט יעדע פרייע בעווענונג. די צענזור האָט צוגענומען פון דער פּרעס יעדעם פרייע וואָרט. יעדע שטרעבונג צו זעלבסט־פערוואלטונג איז אונטערדריסט געוואָרען. נאָך דעם, ווי נאפּאָלעאָן האָט געמאכט אייניגע וויכטיגע רע־פאָרמעס אין דער אַרמעע און האָט זיך געפיהלט שטארקער אויף'ן טראָן, האָט ער אָנגעהויבען צו ווערען ליבעראָלער, און אין יאָהר 1868 האָט ער וויעדער געגעבען פרעס־פרייהייט, און האָט וויעדער געגעבען דעם פאָלק דאָס רעכט צו גרינדען פעראיינען און מאכען פערזאמלונגען.

ער האָט דאָס געטאָן, וויל ער האָט געזעהען, דאָס די אָפּאָזיציאָן וואקסט פון יאָהר צו יאָהר. אַזוי, צום ביישפיל, איז אין יאָהר 1852 די צאָהל פון שטימען פון דער אָפּאָזיציאָן געווען 810,000, אין יאָהר 1857 איז די צאָהל דערוואקסען ביז 840,000, אין יאָהר 1863 האָט די צאָהל דער־גרייכט 1,800,000 און אין יאָהר 1869 איז זי שוין געווען 3,310,000. דע־ריבער האָט נאפּאָלעאָן נאָכגעגעבען אין יאָהר 1869 אלע פאָדערונגען פון די 116 דעפוטאטען, וועלכע האָבען פערלאַנגט געוויסע רעפאָרמעס און פריי־הייטען. דעם 2טען יאנואר 1870 האָט ער בערופען א ליבעראלעס מיניסטע־ריום, און אָן דער שפיץ פון דיזען מיניסטעריום האָט ער געשטעלט אָלי־ווייער, וועלכער איז געווען דער הויפט־פיהרער פון דער ליבעראָלער אָפּאָזיציאָן.

אום צו געבען דער אָפּאָזיציאָן א גוואלדיגען שטויס און צו בעפעסטיגען זיין טראָן אויף דאָס ניי, האָט נאפּאָלעאָן בעשלאָסען פּארצולעגען די אום־געעגדערמע פערפאָסונג דער עפענטליכער פאָלקס־אָפּשטימונג. די פראַגע איז פאָרגעלעגט געוואָרען דעם פאָלק אין פאָלגענדער פאָרמע: „איז דאָס

פראַנצויזישע פאָלק צופרידען מיט די ליבעראַלע רעפאָרמעס, וועלכע דער קייזער מיט דער מיטווירקונג פון פערשיידענע שטאַטס־קערפערשאַפטען האָט אַרויסגעלאָזען זינט דעם יאָהר 1860, און איז עס צופרידען מיט דעם בעשלוס פון סענאַט פון 20טען אַפּריל 1870?" דער לעצטער האָט פער־שפּראָכען א רייהע פון מאַסרעגלען פיר קאָנסטיטוציאָנעלע שטאַטס־פער־וואַלטונג. די רעגירונג האָט וויעדער גענומען אַרבייטען אויף אַלע כלים

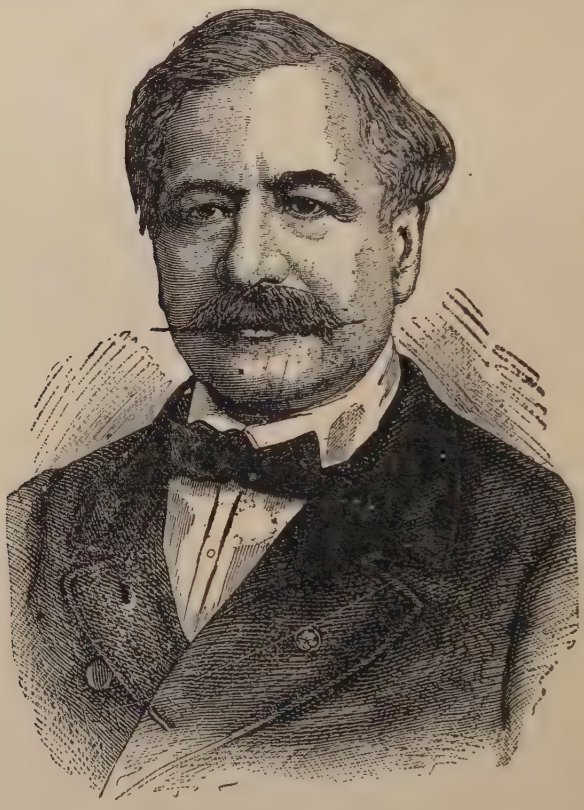

פערדינאַנד דע לעסעפּס.

און האָט ניט אויסגעלאָזען קיין מיטעל צו בעאיינפלוסען די וואַהלען. דעם 8טען מאַי איז בעקאַנט געוואָרען דער רעזולטאַט פון דער אָפּשטימונג פון פאָלק וועגען דיזער פראַגע: 7½ מיליאָן פיר און 1½ מיליאָן געגען. די רעגירונג האָט געהאַט א גלענצענדען זיג. דער קייזער־טראָן האָט געשיינט צו זיין פעסט; אויף די דעפּאַרטעמענטען־וואַהלען זיינען אויסגעפאַלען אין

דיזען זין. אָבער אייניגע מאָנאַטען שפּעטער האָט אויסגעבראָכען דער קריג מיט דייטשלאַנד. די פראַנצויזען האָבען די שלאַכטען פערלאָרען, און דאָס האָט געמאַכט אַן ענדע צום פראַנצויזישען קייזערטום.

איבער דער אַרבייטער־בעוועגונג אין פראַנקרייך אין די 60ער יאָהרען איז פאַראַן ווענינ וואָס צו זאָגען. אין יאָהר 1862 האָט פראַנקרייך אַרויס-געשיקט אייניגע אַרבייטער צו דער לאָנדאָנער וועלט־אויסשטעלונג און דאָרט האָבען זיי אַריינגעטרעטען אין אַן אינטערנאַציאָנאַלען אַרבייטער פעראיין. אָבער ערסט אין יאָהר 1864 איז ערלויבט געוואָרען צו בילדען אַ פראַנצוי-זישען צווייג פון דיזער פעראייניגונג. אָנפאַנגס איז דיזער צווייג געווען מאַכטלאָז. ערסט שפּעטער האָט דיזער צווייג אָנגעהויבען צו נעהמען אָנ-טייל אין די קאָנגרעסען אין לאָנדאָן און זשענעוואַ און האָבען שטאַרק מיט-געווירקט ביי צוויי דעמאָנסטראַציאָנען פון די דעמאָקראַטען געגען דער רע-גירונג.

אַ גרויסע בעדייטונג האָט בעקומען די אַרבייטער־בעוועגונג דורך דעם גרויסען סטרייק אין יאָהר 1867 אין רובעי, אין וועלכען עס האָבען זיך בע-טייליגט 25,000 אַרבייטער. די רעגירונג איז געוואָרען צו די אַרבייטער זעהר פיינדליך און האָט אויפגעהערט צו זוכען די פריינדשאַפט פון די פּראָ-לעטאַריער. אין די וואַהלען פון דער אָפּאָזיציאָן אין יאָהר 1869 האָט דער אינטערנאַציאָנאַלער אַרבייטער־צווייג גענומען אַ גרויסען אָנטייל. אין די-זען יאָהר האָבען זיי געגרינדעט אַ פעדעראַציאָן (פעראייניגונג) פון געווערק־פעראיינען און זיי האָבען אַריינגעבראַכט אין די דעפּוטאַטען־קאַמער די סאָ-ציאַליסטען ראַספּאַיל און ראָשעפאָרט. זייער אָפיציעלעס בלאַט איז געווען „די מאַרסעליעזע". דעם כטרייק פון קראָזאָט האָט געפיהרט די אינטערנאַציאָנאַלע. דיזע בעוועגונג האָט געמאַכט אַ גרויסע ווירקונג און צוליב דעם האָט די אינטערנאַציאָנאַלע בעקומען פיעל מעהר בעדייטונג. איהרע פיהרער האָבען געמאַכט אַ רעפּובליקאַנישע פערשווערונג און זיינען גע'משפּט און פעראורטיילט געוואָרען. אָבער דאָס האָט זי ניט פערניכטעט, זי האָט פאָרטגעזעצט צו עקסיסטירען און צו אַרבייטען אין דעם קריג, וואָס האָט אויסגעבראָכען מיט אייניגע מאָנאַטען שפּעטער צווישען פראַנקרייך און דייטשלאַנד.

די געשיכטע פון ענגלאַנד פון 1848 ביז צו דער נייעסטער צייט.

א. די אינערע אנגעלעגענהייטען.

די ענגלישע טשארטיסטען־בעוועגונג פון 1837 ביז 1852 האָט פון אנפאנג אָן געטראָגען א פראָלעטאַרישען כאראקטער. די הויפט־פיהרער פון דיזער בעוועגונג האָבען געפאָדערט אויף סאָציאַליסטישע רעפארמעס. ווי מיר האָבען עס פריהער געזעהען, איז די בעוועגונג געווען א דורכפאַל, און דעריבער האָבען זיי אויפגענעבען זייערע פאָליטישע פאָדערונגען און האָבען אָנגעוועגדט זייער טעטיגקייט אָנצופאַנגען א לוין־קאמף, צו פערבעסערן זייער מאַטעריעלען צושטאַנד. אָבער די סאָציאַליסטישע שולען האָבען ניט אויפגעהערט צו עקסיסטירען, הגם זיי האָבען ניט געהאַט קיין גרויסען אייַנפלוס. איבערהויפט וויכטיג זיינען די סאָציאַליסטישע שולע פון אָוון און דער „קריסטליכער סאָציאַליזם".

ראָבערט אָוען האָט געוואָלט מאכען אן ענדערונג צו פערבעסערן די עקאָנאָמישע לאַגע פון אָרימען פאָלק ניט אויף דעם פאָליטישען וועג, נאָר דורך די גרינדונג פון קאָמוניסטישע פעראייַנען. ער האָט גלויבט, דאָס דורך אזעלכע פעראייַנען וועט איהם געלינגען צו איבערצייגען די וועלט אין דעם גרויסען גליק, וואָס מען קען ערוואַרטען פון אזעלכע פעראייַנען, און האָט דעריבער אפעלירט צו געלעהרטע און רייכע, אז זיי זאָלען איהם העלפען צו גרינדען אזעלכע פעראייַנען. זיין אָנהענגער ברעי איז ניט געווען געפעלען זיין פלאַן צו בעטען הילף פון די רייכע צו גרינדען קאָמוניסטישע פעראייַנען, און ער האָט זיך וועגען דעם געווענדט צו די אר־בייטער און אונטערדריקטע. ער האָט גערעדט אין זיין ווערק, וועלכעם ער האָט אַרויסגעגעבען אין יאָהר 1839, אין א גאַנץ אנדערען טאָן ווי אָוון. „פיר די אַרבייטער", זאָגט ער אין דיזען ווערק, „האָבען ניט די אַלע אייַנריכטונגען פון די רעגירונגען קיין הילפיגקייט. פיר זיי איז יעצט וויכטיג

צו בעשטימען, אויב עס איז מעגליך צו ענדערן די יעצטיגע אָרדנונג, וועל-כע האלט זיי אין אָרימקייט, און צו צושטערען דעם טייל פון דער רעגי-רונגם-מאשינעריע, וועלכע העלפט אונטערדריקען די אָרימע. די ארבייטער טראָגען די גאנצע לאסט פון דער געזעלשאפט אויף זייערע שולטערן, זיי מוזען אלעס שאפען פיר אלעמען און אליין ליידען זעהר אָפט הונגער. יע-דען קריזים, פון וועלכען די געזעלשאפט ליידט, ליידען די ארבייטער פיעל מעהר און שטארקער, פיר זיי שמעקט עס זעהר אָפט מיט'ן טויט. די צייט פון בלינדער געהאָרזאמקייט צו דער הערשענדער קלאס און דער רעגירונג איז שוין פאָריבער. די אונפעהיגקייט פון די הערשענדע קלאסען ווייזט זיך אַרויס פון טאג צו טאג קלאָרער און בולט'ער".

די רפואה צו דיזער שרעקליכער מכה, זאגט ברעי, איז — צו בעזוי-טיגען דאס קאפיטאליסטישע סיסטעם און רעפארמירען די הערשענדע ארט פון פראָדוצירען, וועלכע גיט יעדען אונפערזאנטווארטליכען אינדיווידיאום די מאכט צו אונטעריאכען די ארבייט דורך קאפיטאל. מען מוז גרינדען, זאגט ער, גרויסע גענאסענשאפטען, וועלכע וועלען זיין דער איבערגאנג צו דער געווינשטער קאמוניסטישער געזעלשאפט. אין דיזע גענאסענשאפטען וועט נאָך אפילו עקסיסטירען די יעצטיגע אָרדנונג פון לוין-סיסטעם, אבער דאס לוין-סיסטעם וועט זיין בעשטימט לויט דער צייט, וואס דער ארבייטער וועט פערברויכען אויף זיין ארבייט. עס זאל אזוי ווערען איינגעריכטעט, דאס יעדער ארבייטער זאל בעקומען דעם פולען ווערט פון זיין ארבייט. די געזעלשאפטס-אָרדנונג פון ברעי האט פיעל עהנליכעם צום סאָציאליזם פון לאסאלל.

די אנדערע וויכטיגע פערטרעטער פון אָוון'ס סאָציאליזם זיינען גע-וען: ווילליאם טהאָמפסאן און אבראם קאָמבע. טהאָמפסאן'ס טהעאָריע האט א גרויסע בעריטונג אין דעם סאָציאליזם. מיר וועלען איבער איהם רעדען אין אן אנדער אָרט.

ערסט נאָך דער טשארטיסטען-בעוועגונג איז ארויפגעשוואומען דער „קריסטליכער סאָציאליזם". דיזער סארט סאָציאליזם איז ארויסגעגאנגען פון דעם ארווקאט דזשאהן מאלקאלם לודלאָו און דעם גייסטליכען פרידעריך דענישאן מאוריס. לודלאָו האט געלערנט די סאָציאליסטישע אידעען אין פראנקרייך און איז געקומען צו דער איבערצייגונג, דאס די יעצטיגע געזעלשאפטליכע אָרדנונג קען מעהר ניט אָנהאלטען. אין דיזער בעציהונג האט ער פאלשטענדיג איבעראיינג-שטימט מיט מאוריס'ן, מיט וועלכען ער האט זיך צוזאמענגעטראָפען אין

יאָהר 1848. נאָך זייער מיינונג איז דאָס יעצטיגע סיסטעם פון דער גע-זעלשאפט געגרינדעט אויף ענאַאיזם און איז אין גאנצען געגען דעם פרינ-ציפ פון קריסטענטום. זיי האָבען בעשלאָסען צו פראָפאגאנדירען זייערע אידעען עפענטליך און גרינדען א געזעלשאפט פון די, וואָס וועלען איינ-שטימען מיט זייערע אידעען. צו דיזען צוועק האָבען זיי געגרינדעט א וואָכענשריפט מיט'ן נאָמען „פאָליטיק פיר דאָס פאָלק". אין א קורצער צייט האָבען אָנגעהויבען מיטצוארבייטען אין דיזער וואָכענשריפט פיעלע וויכטיגע מענשען, צווישען זיי איז אויך געווען טשארלס קינגס-לעי. אין דיזער וואָכענשריפט איז אויך בעהאַנדעלט געווארען מיט גרויס גייסט און א גלענצענדען סטיל די ארבייטער-פראגע. די אלע ארטיק-לען האָבען בעהאַנדעלט די סאָציאַלע פראגען נאָר פון קריסטליכען שטאַנד-פונקט, אָבער דערביי זיינען זיי געשריבען געווארען זעהר טאָלעראַנט געגען די, וואָס דענקען אַנדערש. זייער פרינציפ איז געווען: „קיינמאָל ניט אָנ-גרייפען אָדער בעליידיגען די, וואָס גלויבען ניט אין קריסטענטום, כיר זייער ניט-גלויבען".

דאָס קריסטענטום איז פיר זיי געווען די רעליגיאָן פון ברידערליכקייט, וועלכע פאָדערט פון דעם שטארקען, אז ער זאָל זיך אָננעהמען פיר דעם שוואכען און בעשיצען איהם. אָבער דאָס פאָלק איז געווען טויב צו זייער לעהרע, קיינער האָט זי ניט געוואָלט הערען. די רייכע האָבען זיי גערעכענט פיר געפעהרליכע מענשען; די ארבייטער האָבען ניט געהאט קיין צוטרויען צו דעם יענינגען, וואָס האָט צו זיי גערעדט פון קריסטענטום אָדער פון דער ביבעל, אויף וועלכע זיי האָבען געקוקט ווי אויף א בוך, וואָס האָט געהאט די טענדענץ צו האַלטען די אָרימע אין אָרדנונג אום זיי זאָלען ניט ארוים געגען די פערמעגענדע. דאָס בלאָט האָט מעהר ניט עקסיסטירט ווי דריי מאָנאטען, וויל עס האָט ניט געהאט גענוג אַבאָנעמענטען, אָבער עס האָט אין דער קורצער צייט פון זיין עקסיסטענץ געהאט א היבשע ווירקונג אויף דאָס פאָלק, אזוי דאָס ארום מאורים און לודלאָו האָט זיך צוזאַמענגעקליבען א גרויסע מאַסע מענשען, וועלכע האָבען איינגעשטימט מיט זייער לעהרע. צווישען דיזע האָבען זיך געפונען אזעלכע וויכטיגע פערזאָנען, ווי טשארלס קינגסלעי, טהאָמאָס היוז און די ברידער וואַנסיטטארט ניל. דיזע מענער האָבען געזוכט צו בעקענען זיך נעהענטער מיט די פערהעלטניסען פון די ארבייטער אום צו העלפען זיי ווי וויים מעגליך. אין דעצעמבער פון יאָהר 1849 איז ערשינען אין דעם „מארנינג קראָניקל" א גאנצע רייהע פון ארטיקלען, וועלכע האָבען געשילדערט מיט שווארצע פארבען די טרויעריגע

לאַגע פון די לאָנדאָנער שניידער. ווען דיזע אויבען־דערמאָהנטע לייט האָ-
בען דערזעהען דיזע אַרטיקלען האָבען זיי זיך גענומען גענויער בעקאַנט צו
ווערען מיט דער שניידער־אַרבייט. זיי האָבען זיך שוין פריהער געטראָגען
מיט'ן געדאַנק צו גרינדען אַ פעראיין פון די, וואָס פּראָדוצירען, וואָס אַר-
בייטען. יעצט האָבען זיי בעשלאָסען צו פערווירקליכען זייער אידעע מיט
גרינדען אַ שניידער־גענאָסענשאַפט. אין אַ קורצער צייט האָבען זיי גע-
שאַפען דעם נעטיגען קאַפּיטאַל צו דיזער אונטערנעהמונג. זיי האָבען גע-
דונגען אַ הויז, האָבען אַריינגעבראַכט אין דיזעס הויז אַלעס, וואָס איז גע-
ווען נעטיג צו דיזער אַרבייט, און האָבען בערופען אַ שניידער־פערזאַמלונג,
פאַר וועלכער זיי האָבען פאָרגעלעגט זייער פּלאַן. עס איז באַלד צוגעשטאַ-
נען צו זיי די נעטיגע צאָהל טיכטיגע אַרבייטער. אום צו קריגען בעשטע-
לונגען פיר דיזעס הויז האָט קינגסלעי אַרויסגעשיקט אַ בראָשורע אונטער'ן
נאָמען „ביליגע קליידער". אין דיזער בראָשורע האָט ער אָנגעצייגט אויף
די עקסיסטירענדע פעהעלערן אין דעם שניידער־פאַך און האָט אויפגעפאָ-
דערט דאָס לעזענדע פּובליקום אָנצוצייגען, ווי אַזוי מען זאָל דיזע פעהלערן
בעזייטיגען, און יעדער זאָל זיך ווענדען מיט זיינע מיינונגען און פּראָיעקטען
צו דעם געגרינדעטען שניידער־פעראיין. דיזע בראָשורע האָט געהאַט אויף
דאָס פּובליקום אַ גרויסע ווירקונג, און זי האָט פערשאַפט זעהר פיעלע קונ-
דען צו דעם געגרינדעטען פעראיין פון דעם שניידער־פאַך.

אין דיזער צייט האָבען זיי אָפיציעל אָנגענומען דעם נאָמען „קריסט-
ליכע סאָציאַליסטען". זיי האָבען אַרויסגעגעבען זעהר פיעלע בראָשורען,
אין וועלכע זיי האָבען פערברייטעט זייער אידעע. אַ גרויסען אַיינפלוס
האָט געהאַט אין דיזער הינזיכט דער ראָמאַן מיט'ן טיטעל „אַלטאָן לאָק"
פון קינגסלעי; דיזער ראָמאַן איז ערשינען אין יאָהר 1850.

די שניידער־געזעלשאַפט האָט געהאַט אַ גרויסען ערפאָלג. זי האָט
געמאַכט זעהר גוטע געשעפטען. דאָס האָט געפיהרט דערצו, דאָס פיעלע
אַנדערע פאַכען האָבען אָנגעפאַנגען נאָכצוטאָן זיי און גרינדען פּראָדוק-
ציאָנס־געזעלשאַפטען, און האָבען זיך געווענדט צו דער שניידער־געזעל-
שאַפט, אַז זי זאָל זיי געבען עצות און העלפען צו פערווירקליכען זייער
פערלאַנג. דער שניידער־פעראיין האָט געטאָן אַלעס מעגליכעס צו העלפען
אַנדערע פאַכען צו פעראייניגען זיך אין געזעלשאַפטען און צו פּראָדוצירען
אויף אייגענע רעכנונג. אין פערשיידענע טיילען פון לאַנד האָבען זיך גע-
בילדעט אַזעלכע געזעלשאַפטען. עס האָט זיך געגרינדעט אַ נייער אָרגאַן
אונטער דעם נאָמען „דער קריסטליכער סאָציאַליסט", אום צוזאַמענצובינ-

דען אלע פערשוידענע געזעלשאפטען אין איין גרויסען גאנצען. דאמאלס זיינען ארוים געגען דיזער אידעע די גייסטליכע פון דער אנגליקאנישער קירכע. אבער דיזע אנגריפען האבען נאך מעהר פערשטארקט און פערברייטעט די אידעע פון קריסטליכען סאציאליזם. בעזונדערס האבען די קריסטליכע סאציאליסטען געוואונען ביים פאלק מיט דעם, וואס אין דער צייט פון די גרויסע סטרייקס אין דער מאשינען־אינדוסטריע אין 1851—1852 זיינען זיי געשטאנען אויף דער זייט פון די ארבייטער. דורך זייער אגיטאציאן האבען זיך אויך די מאשינען־בויער געגרינדעט אין פערשיידענע פראדוקציאנס־פעראיינען.

בעזונדערס האבען זיי זיך פערדינט געמאכט מיט דעם, וואס דורך זייער אייניפלוס איז דורכגעפיהרט געוואָרען אין 1852 דאס זעהר וויכטיגע געזעץ „The Industrial and Provident Societies" (די אינדוסטריעלע און אונטערשטיצונגס־פעראיינען). אויך אויף דעם געביט פון ערציהונג האבען זיך די קריסטליכע סאציאליסטען ערוואָרבען גרויסע פערדינסטען. זיי זיינען געווען די גרינדער פון דעם „Working Men's College" (ארבייטער שולע), וועלכער עקסיסטירט נאך היינט צו טאג. היינט געפינען זיך פיעלע עהנליכע שולען אין אלע גרויסע שטעדט. די קריסטליכע סאציאליסטען האבען זייערע אייגענטליכע אידעען ניט געקענט פערווירקליכען. די ענגלישע ארבייטער זיינען זעהר שוואכע אנהענגער פון דער קירכע, און דעריבער זיינען די פראדוקציאנס־געזעלשאפטען, וואס די ערסטע קריסטליכע סאציאליסטען האבען געגרינדעט, אונטערגעגאנגען. פון דעסטוועגען שטימען יעצט אלע אין מיט דער מיינונג וועגען זיי, וואס דער גרויסער פאליטישער עקאנאם פון ענגלאנד דזשאהן סטיוארט מיל האט ארויסגעזאגט, דאס די ערסטע קריסטליכע סאציאליסטען זיינען געווען „א בונד פון פרייונד, וועלכע פערדינען פיעל געלויבט און געעהרט צו ווערען פיר זיעערע עדעלע בעמיהונגען".

אפגעשוואכט דורך דעם טרויעריגען סוף פון דער טשארטיסטען־בעוועגונג האט עס לאנג גענומען ביז די ארבייטער־בעוועגונג אין ענגלאנד איז געקומען אויף א העכערע שטופע. דיזעס האט מען צו פערדאנקען דעם בעריהמטען קאנגרעס פון 24טען סעפטעמבער 1864, וועלכער האט שטאטגעפונען אונטער דעם פארזיץ פון פראפעסאר ב ע ע ס ל י אין דעם סט. מארטין'ס האל אין לאנדאן. היר איז בעשלאסען געוואָרען צו גרינדען אן איטערנאציאנאלען ארבייטער־פעראיין. דאס האבען נאר די ענגלענדער געקענט גרינדען און דורכפיהרען, וויל זייערע מיניסטעריומס האבען אי-

מער אנערקענט ליבעראלע אידעען און האבען זיך געהאלטען פעסט אן דער הערשאפט פון געזעץ, עס מאכט ניט אויס, אויב זיי האבען געהערט צו די טאריעס (קאנסערוואטיוון) אדער וואהיגס (ליבעראלע). עס זיינען באלד ענטשטאנען אין ענגלאנד סעקציאנען פון דער אינטערנאציאנאלער ארבייטער־אססאציאציאן ארגאניזירט נאך דעם פלאן, וועלכער איז פארגעלעגט געווארען פון קארל מארקס.

די ענגלישע אפטיילונגען פון דעם אינטערנאציאנאלען ארבייטער־פעריין זיינען איבעראל אנערקענט געווארען אלס די וויכטיגסטע. איזשען דיופאנט, איינער פון די קארעספאנדירענדע מיטגלידער, האט גע־שריבען: „הגם דער רעוואלוציאנערער גייסט קומט פון פראנקרייך, מוז דאך ענגלאנד אליין בעטראכט ווערען אלס די בעוועג־קראפט פיר אן ערנס־טע עקאנאמישע רעוואלוציאן. ענגלאנד איז דאס איינציגע לאנד, ווו עס זיינען יעצט נאר ניטא קיין בויערן, ווו דער קאפיטאל איז קאנצענטרירט אין אייניגע הענט, ווו דער קאפיטאל האט ארײנגעכאפט אין זיינע הענט די גאנצע פראדוקציאן; ווו די גרויסע מעהרהייט בעשטעהט פון לוין־ארבייטער, ווו דער קלאסען־קאמף און די ארגאניזאציאן פון דער ארבי־טער־קלאס דורך די טריידס־יוניאנס (געווערק־פעראיינען) האבען דערגרייכט א געוויסע שטופע פון צייטיגקייט. הגם דער גרויס־גרונדבעזיץ און דער קאפיטאליזם הערשען אין דיזען לאנד, זיינען אבער באלד צייטיג די בעדינ־גונגען, וואס זיינען בעריט דאס אלעס צו צושטערען".

דער געניראל־ראט פון דעם אינטערנאציאנאלען ארבייטער־פעראיין האט פריהער און מעהר פון אלעס געזוכט צו געווינען פיר זיך די טריידס־יוניאנס. און דיזעם איז איהם ניט שווער אנגעקומען, ווייל די טריידס־יוניאנס האבען גוט פערשטאנען, דאס דורך דעם אינטערנאציאנאלען אר־בייטער־פעראיין וועט זיי איבעראל געלינגען צו קעמפען און צו געווינען דעם קאמף פיר פערגרעסערן דעם ארבייטער־לוין. און דעריבער האט דער אינטערנאציאנאלער ארבייטער־פעראיין געמאכט איבעראל גרויסע פאר־שריטען. אין דער צייט פון דעם יאהר 1866 ביז צום יאהר 1869 איז די צאהל פון די מיטגלידער פון דיזען פעראיין געוואקסען פון 25,175 ביז 95,000, וועלכע האבען צוזאמענגעשטעלט 230 סעקציאנען.

אין די שפעטערע יאהרען האבען די טריידס־יוניאנס ניט געוואלט מעהר ווייסען פון דעם אינטערנאציאנאלען פעראיין. זיי זיינען ביי זיך געווארען גרויס און האבען גערעכענט, דאס פיר זיי פאסט ניט צוזאמענהאל־טען זיך מיט ליט, וואס האבען גענומען אנטייל אין דעם קאמוניע־קאמף

אין פּאַריז. דערצו האָט זיך דער אינטערנאַציאָנאַלער פּראַיין צושפּאַלטן אין זיך זעלבסט און האָט פּערלאָרען א גרויסע צאָהל פון מיטגלידער און אויך אין בעדייטונג.

די סאָציאַליסטישע אידעען האָבען וויעדער געוואונען אין ענגלאַנד מעהר בּאָדען דורך די אַגיטאַציאָן פון דעם אַמעריקאַנער ה ע נ ר י ד ז שׂ א ר ד ז שׂ. דיזען מאַן איז געלונגען צו געווינען פּיעלע אַנהענגער, און ער האָט געגרינדעט מעהרערע פּראַיינען דורכצופיהרען רעפּאָרמעס אין בּאָדען־בעזיץ. אויך א רייהע פון אַנדערע ראַדיקאַלע גרופּען האָבען זיך ערקלערט פיר א פּערשטאַטליכונג פון לאַנד. די וויכטיגסטע פראַגע, וואָס שטעהט פּאָר ענגלאַנד צו לעזען, איז די פראַגע וועגען גרונד־אייגענטום, וויל ענגלאַנד האָט ניט קיין בויערן־קלאַס, און כמעט די גאַנצע ערד פון לאַנד געפּינט זיך נאָר אין די הענט פון אייניגע יחידים, און דאָס מוז געענדערט ווערען.

אין אַנפאַנג פון די אַכציגער יאָהרען פון 19טען יאָהרהונדערט האָט זיך אַנגעפאַנגען אין ענגלאַנד א שטאַרקע אגיטאַציאָן פון דער „סאָציאַל־דעמאָקראַטישער פעדעראַציאָן". אום צו דעקען די קאָסטען, וואָס דיזע פּאַרטיי האָט אויסגעגעבען אום דורכצופיהרען איהרע צוויי קאַנדידאַטען אין פּאַרלאַמענט, האָבען זיי אָנגענומען געלט פון דער טאַרי־פּאַרטיי. דאָס האָט פיעל געשאַדט זייער רעפוטאַציאָן. שפּעטער האָבען זיך די סאָציאַל־דעמאָקראַטען בעטייליגט אין דער דעמאָנסטראַציאָן פון די אַרבייטסלאָזע. וואָס אָנבעטרעפט טהעאָריע, פערטרעטען די מעהרסטע מיטגלידער פון דער סאָציאַל־דעמאָקראַטישער פעדעראַציאָן די אַנזיכטען פון קאַרל מאַרקס. אין פּאָליטישער בעציהונג וווייזען זיי צוריק אלע קאָמפּראָמיסען, און אונטערשטיצען אלע פּארשלאָגען וועלכע בעצוועקען צו בריינגען נעהענטער די פּאָרמע פון פּראָדוקציאָן לויט דער פּאָדערונג פון סאָציאַליזם. אָבער די הויפּט־קראָפט פון די סאָציאַל־דעמאָקראַטען בעשטעהט ניט אין דער צאָהל פון זייערע מיטגלידער, נאָר אין דער ענערגיע און דעם אייפער פון זייערע פיהרער. אויסער די סאָציאַל־דעמאָקראַטען האָט גוואונען אין יאָהר 1883 א גרויסען אייגפלוס אויף די סאָציאַליסטישע פּראַיינען די „פאביאן סאסאיעטי", וועלכע האָט זיך געגרינדעט אין יענעם יאָהר. די אַנהענגער פון דיזער געזעלשאפט געהערען מעהרסטענס צו דער מיטעלער קלאַס. זי שטעלט פּאָר א היבשע מאכט, מיט וועלכער מען דאַרף זיך רעכנען. ביי די וואָהלען פון די קאונטיס, וואָס זיינען פּארגעקומען באלד נאָך

זייער גרינדונג, זיינען ערוועהלט געוואָרען מיטגלידער פון דער געזעלשאפט צום פארלאמענט.

אבער ניט אכטענדיג דערויף איז די מאכט פון די סאציאל־דעמאקראטען אין ענגלאנד ניט גרויס. די סאציאליסטישע אידעען זיינען פערשפרייט געוואָרען מעהר צווישען דער מיטעל־קלאס אידער צווישען די אר־בייטער. דער ענגלענדער מיט זיין פראקטישען זין אינטערעסירט זיך מעהר מיט זיין לוין־פערדינסט איידער מיט די אידעאלען פון פערבעסערן אין דער צוקונפט די פראדוקציאנס־פארמע און דורך דעם מאכען אן ענדערונג אין עקאנאמישען לעבען פון דער געזעלשאפט. די ארבייטער־פערטרעטער, וועלכע האבען אין יאהר 1892 שוין געשיקט דעפוטאטען אין פארלאמענט, געהערען אלע צו דער ליבעראלער פארטיי. נאר צוויי פון זיי, דזשאהן בוירנס און קעיר האַרדיע, געהערען צו די סאציאל־דעמאקראטען.

די אינטערעסען פון די ארבייטער וועלען פערטרעטען פון די טרעידס־יוניאנס. דיזע אָרגאניזאציאנען שטעהען אין ענגלאנד אויף א זעהר הויכער שטופע. די אנדערע לענדער פון אייראפא האבען ניט צו זיי קיין גלייבען. די ענגלישע טרעידס־יוניאנס זיינען אן אריסטאקראטיע אין דער ארבייטער־קלאס. זיי פערטרעטען דעם סארט ארבייט, צו וועלכער מען קען געברויכען נאר דערוואקסענע מענער. די מאשינען־שלאסער, צימער־לייט, סטאליאראם און בוי־ארבייטער האבען ניט קיין קאנקורענטען פון דער זייט פון פרויען אדער קינדער. זיי שטעלען פאר די הויפט־מאסע פון די טרעידס־יוניאנס און דעריבער שטעהען זיי זעהר פעסט. און דאס איז די אורזאך, וואָרום די טרעידס־יוניאנס האבען ערווארבען פיר זיך אזא גינסטיגע לאגע. זיי שטעהען אזוי הויך, דאס צווישען זיי און דעם אונטערהמער הערשט שלום און שלוה, זייערע אינטערעסען זיינען אלגעמיינע, וואס עס איז שעדליך פיר דעם ארבייטער איז אויך שעדליך פיר דעם אונטערנעהמער, און וואס עס איז גוט פיר איינעם איז אויך גוט פיר דעם אנדערען.

דאגעגען איז דער צושטאנד פון די איבריגע ארבייטער שרעקליך נידריג. דאס עלענד און די אונזויבערהייט פון זייער עקסיסטענץ איז היינט ערגער ווי פריהער. „דער אסט־ענד (די מזרח־טייל פון לאנדאן)", זאגט עננעלס, „איז אן אימער וואקסענדער זומפ פון עלענד און פערצווייפלונג און פון הונגער וועז אונבעשפטיגט, און פיזיש און מאראליש ערניידריגט וועז בעשעפטיגט. און אזוי ווי אין לאנדאן איז עס אין אלע אנדערע גרויסע

שטעדט. אַן אויסנאַהמע מאַכען נאָר די דערמאָהנטע מיוחסים־אַרבייטער. אויך אין די קלענערע שטעדט און אין די דערפער איז ניט בעסער. דאָס געזעץ, וועלכעס בעשרענקט דעם ווערט פון דער אַרבייטס־קראַפט לויט דעם פרייז פון די נעטיגע לעבענסמיטלען, און דאָס אַנדערע געזעץ, וועלכעס דריקט אַראָפּ דעם דורכשניטליכען פרייז פון אַרבייט ביז דעם מינימום פון דיזע לעבענסמיטלען, דיזע ביידע געזעצען ווירקען אויף זיי מיט דער קראַפט פון אַן אויטאָמאַטישער מאַשין, וועלכע צודריקט זיי צווישען איהרע רעדער".

ווען דער פאַרלאַמענט האָט אָפּגעשאַפט די אָפּצאָהל פון תבואות, וואָס מען פיהרט אַריין פון אויסלאַנד, איז דער זיג פון קאַפּיטאַל איבער די גוטס־בעזיצער געווען אַ פאָלקאָמענער. די גאַנצע פּאָליטיק פון ענגלאַנד, ווי די אינערע אַזוי די אויסערע, איז געוואָרען קאַפּיטאַליסטיש. זי איז איבער־הויפּט געווען געריכטעט צו הייבען די אינטערעסען פון קאַפּיטאַל. אַלעס, וואָס האָט געהינדערט צו דער ענטוויקלונג פון דער אינדוסטריע, איז אָפּגע־שאַפט געוואָרען. דער גאַנצער צאָל־טאַריף און דאָס שטייער־וועזען זיינען אָפּגעשאַפט געוואָרען. די פרייהענדלער האָבען זיך בענוצט מיט אַן אַלטען געזעץ, לויט וועלכען פּראָדוקציאָנען פון אַנדערע אייראָפּעאישע לענדער קע־נען אַריינגעפיהרט ווערען אין ענגלאַנד נאָר אויף ענגלישע שיפען. קורץ, מען האָט געטאָן אַלעס אום מען זאָל מאַכען ביליג לעבענסמיטלען און רויהע מאַטעריאַלען, די פרייזען אויף וואַארע זאָלען דורך דעם ווערען זעהר נידריג און צו מאַכען דערמיט ענגלאַנד די ווערקשטאַט פיר די גאַנצע וועלט. אַלע אַנדערע לענדער זאָלען דורך דעם ווערען נאָר מערק פיר ענגלישע וואַארע; ענגלאַנד זאָל ווערען דער אינדוסטריעלער מיטעלפּונקט און די איבריגע אַקערבוי־לענדער זאָלען זיך אַלע בעוועגען נאָר אַרום ענגלאַנד אַלס זייער צענטער.

צו דיזען צוועק האָט געדינט די גרויסע וועלט־אויסשטעלונג, וועלכע איז ערעפענט געוואָרען דעם 1טען מאַי אין לאָנדאָן. דער געדאַנק פון דיזער אויסשטעלונג איז בעשאַפען געוואָרען אין יאָהר 1849 און פּ אַ ק ס ט אָ ן האָט דאַמאָלס געמאַכט אַ ריזיגע גלעזערנע געביידע, אַ פּאַלאַץ, פיר די אויסשטעלונג. עס זיינען אָנגעפאָהרען אין ענגלאַנד צו דיזער אויסשטע־לונג זעהר פיעלע מענשען פון אַלע לענדער. דער גלאָז־פּאַלאַץ האָט צוגע־צויגען 6 מיליאָנען בעזוכער.

די ליבעראַלע פּאַרטיי האָט געוואוסט ווי אַזוי צו בעקומען דורך דיזען צושטאַנד די אויבערמאַכט איבער די גאַנצע ענגלישע נאַציאָן. דיזע פּאַרטיי

האָט דאמאָלס געהאַט די מעגליכקייט דורכצופיהרען איהר גרויסען ציל, נעמליך: פערבינדען זיך נעהענטער מיט דער ארבייטער־קלאַס און צו ער־פילען איהרע פאַדערונגען. דערמיט האָט זיך ענגלאַנד געשטעלט העכער פון אלע לענדער אין אייראָפּא. עס איז ווירקליך דיזער פּארטיי ניט געווען שוואר דיזע פּאָליטיק דורכצופיהרען, ווייל ענגלאַנד האָט דאמאָלס ערוואַר־בען די וועלט־מאַנאָפּאָל אין מסחר און אינדוסטריע. אלע געזעצען, וועלכע

דיזראַעלי (שפּעטער לאָרד ביקאַנספיעלד).

זיינען געמאכט געוואָרען צו גונסטען פון די פאַבריקאַנטען און צום שאָדען פון די ארבייטער, זיינען אָפּגעשאפט געוואָרען.

וועז דיזראעלי האָט אין יאָהר 1852 אריינגעבראכט זיין פּראָ־יעקט אין פּארלאמענט, דאָס מען זאל פערגיטיגען די יעניגע, וואָס האָבען געליטען פון דעם געזעץ פון יאָהר 1845, האָט דאָס אלטע טאַרישע מינים־טעריום געהאַט אזא שרעקליכע נידערלאַגע, דאָס עס האָט באלד געמוזט

רעזיגנירען. אָנשטאָט דיזען מיניסטעריום איז געבילדעט געוואָרען אַ נייער געמישטער קאַבינעט, דער הויפּט־מיטגליד פון וועלכען עס איז געווען דער שאַץ־קאַנצלער גלאַדסטאָן. דיזער האָט אַריינגעבראַכט פאָרלאַגען וועגען בודזשעט, וועלכע האָבען איהם בעריהמט געמאַכט אַלס גרעסטען ענגלישען פינאַנץ־מיניסטער. ער האָט פאָרגעשלאָגען מעסיגע אָפּצאָהלען, גערעכטערע פערטיילונג פון אַיינקונפט־שטייער און די אָפּשאַפונג פון אַ גאַנצער רייהע פון דריקענדע אָפּגאַבען.

די ווירקונג פון דיזער הערשאַפט פון די אינדוסטריעלע אינטערעסען איז געווען וואונדערבאַר. די פּראָדוקציאָן האָט זיך פערגרעסערט אָהן אַ שיער און האָט דערגרייכט אַן אונגעוועהנליך הויכע שטופע. אין דעם יאָהר 1848 האָט דער האַנדעל מיט אַייזען, וואָל און באַוועל בעטראָפען איבער 3 מיליאַרדען, און אין 1856 האָט דער אומזאַץ בעטראָפען 7 מיליאַרדען. דיזער גליקליכער צושטאַנד פון דער בורזשואַזיע האָט געגעבען ענגלאַנד די מעגליכקייט צו פיהרען דעם קרימער קריג, וועלכער האָט איהר אָפּגעקאָסט אונגעהייערע גרויסע סומעס, און דאָך איז דער פינאַנציעלער צושטאַנד פון לאַנד ניט געקומען אין קיין פערלעגענהייטען. אָבער דיזער גליקליכער פינאַנציעלער צושטאַנד איז אונטערגעבראָכען געוואָרען אין יאָהר 1857 און נאָכדעם נאָך אַ מאָל אין יאָהר 1866. זעהר שווער איז אויסגעפאַלען דער קריזיס פון יאָהר 1857. דיזער קריזיס האָט אויפגעטרייסעלט די גאַנצע וועלט, מען האָט איהם שטאַרק געפיהלט אפילו אין אינדיען און אין יאַוואַ. די פעלקער זיינען געקומען נעהענטער אין בעריהרונג צווישען זיך, און דעריבער טיילען זיי זיך מיט געווין און מיט פערלוסט (ריוח און היזק). אָנגעהויבען האָט זיך דער קריזיס אין נאָרד־אַמעריקאַ. איבערהויפּט האָט געליטען די מסחר־וועלט אין די מאָנאַטען סעפּטעמבער און אָקטאָבער. אין דיזער קורצער צייט האָבען אויסגעבראָכען 5,123 באַנקראָטען, מיט אַ פערלוסט פון 700 מיליאָנען גולדען.

מיט אַ מאָנאַט שפּעטער איז דער שטורם אָנגעקומען קיין ענגלאַנד. עס איז קיין וואונדער ניט. ענגלישער קאַפּיטאַל האָט זיך דאַמאָלס געפונען אין אַמעריקאַנישע אַייזענבאַהנען און אַנדערע אונטערנעהמונגען איבער 700 מיליאָנען גולדען. דערפון איז פיעל פערלאָרען געגאַנגען, און דאָס האָט אונטערגעגראָבען דעם פונדאַמענט פון קרעדיט. אַלס צוגאָב צו דעם האָט דער קריג מיט אינדיען און כינאַ פערשלונגען אונגעהייערע סומעס געלט. נאָך אינדיען האָט די רעגירונג געשיקט פיר 200 מיליאָנען זילבער. אויך ניו יאָרק האָט דאַמאָלס פערשלונגען גרויסע מאַסען גאָלד און זילבער.

די באַנק האָט אָנגעהויבען נעהמען צינזען פון 8 און אויך 10 פּראָצענט. די גרויסע באַנק־היזער זיינען געפאַלען און מיט זיי זיינען רואינירט געוואָרען פיעלע אַנדערע, קלענערע באַנק־געשעפטען. די פּרייזען פון סחורות זיינען שטאַרק אַרונטערגעפאַלען, די פּאַבריקען זיינען געשטאַנען שטיל, טויזענדער אַרבייטער זיינען אויסגעגאַנגען פון הונגער. פון סעפּטעמבער 1857 ביז פעברואַר 1858 זיינען פּאַרגעקומען אין ענגלאַנד 207 גרויסע באַנקראָטען, וועלכע האָבען בעטראָפען איבער 700 מיליאָנען גולדען. כמעט דאָס זעלבע ווי אין אַמעריקא. פון ענגלאַנד איז דער שטורם פון קריזיס אריבער אין פיעלע אַנדערע לענדער פון אייראָפּא און האָט איבעראַל אָנגעמאַכט גרויסע חורבנות, הגם ניט אין דעם זעלבען גראַד ווי אין ענגלאַנד און אַמעריקא.

אויך דער קריזיס פון יאָהר 1866 האָט אָנגעמאַכט פיעל שאָדען און אונגליק. אין דיזען קריזיס האָבען געהאַט א גרויסען טייל די פּאָליטישע איבערקעהרעניסען אין דייטשלאַנד. עס האָט געשמעקט מיט אן אייראָפּעישען קריג. די סימפּטאָמען זיינען פון טאָג צו טאָג געוואָרען שטאַרקער און קענטיגער; דאָס האָט פּעראורזאַכט מיסטרויען און דער קרעדיט האָט פיעל געליטען. דער ערסטער קראַך איז געווען אין ליוועריפּול. א גרויסע באַנק האָט דאָרט באַנקראָטירט און דאָס האָט אָנגעמאַכט גרויסע צרות און ענגשאפט אין וויטע קרייזען. די אורזאַך פון דיזען קריזיס אין ליווערפּול ווי אויך אין מאַנטשעסטער איז געווען, דאָס די באַוועלקערונג האָבען פערלאָרען זהר גרויסע סומעס געלט אין געשעפט פון באַוועלק. יעדען טאָג האָט אויסגעבראַכען א נייער באַנקראָט. די גרעסטע פּאַניק האָט אָנגעמאַכט דער שטורץ פון דער גרויסער אקציען־נעזעלשאפט אוועריענד, גורנעי און קאמפּ. די אַבליגאַציאָנען האָבען בעטראָפען 240 מיליאָנען מאַרק. דער שרעק פון דיזען קראַך איז געווען אונגעהייער. די לאָמבארד־גאַס און די אַנדערע גאַסען, וואָס גרענצען זיך מיט דיזער גאַס, וואו עס געפינען זיך די מעהרסטע באַנק־היזער, זיינען געווען פערבלאָקירט מיט מענשען, וועלכע זיינען געקומען אַרויסצוציהען זייערע געלטען פון די בענק. די בערזע איז געווען בוכשטעבליך פּאַראַליזירט, זי האָט ניט געמאַכט קיין געשעפטען און האָט ניט אַרויסגעגעבען קיין נאָטיצען פון קורסען־בעריכטען. אַלע געשעפטען האָבען זיך אָפּגעשטעלט. ענדליך איז די רעגירונג געקומען צו הילף, און האָט אויסגעבאָרגט די באַנקען 3 מיליאָנען פונט סטערלינג (15 מיליאָנען דאָלאַר). דאָס האָט בערוהיגט דאָס לאַנד און די פּאַניק איז פאַריבער.

נאָך דעם קריזיס פון יאָהר 1866 איז ווייַדער געוואָרען לעבעדיג אין דער האַנדעלס־יוּלט. אָבער דיזער בעסערער צושטאַנד פון געשעפט האָט אָנגעהאַלטען ניט לאַנג. פון יאָהר 1876 איז די ענגלישע אינדוסטריע נאָך ניט אַרוים פון זומפּ. ניט עס בליהען דאָרט די געשעפטען, ניט זיי שטיר־צען צוזאַמען. עס הערשט דאָרט א טויטענדער דרוק. אַלע מערק זיינען איבערפילט מיט וואָארע, וועלכע עס איז ניטא וואו אָפּצוזעצן. ענגלאַנד בעזיצט שוין מעהר ניט די מאַנאָפּאָל פיר איהרע פּראָדוקציאָנען. אַמע־ריקא און אויך אַנדערע לענדער אין אייראָפּא פּראָדוצירען זעהר פיעל, און די ענגלישע פּראָדוקציאָן ווערט פון יאָהר צו יאָהר איינגעשרומפּען.

וועגען דער אינערליכער פּאָליטיק פון ענגלאַנד איז פּאַראַן צו זאָגען וועניג אינטערעסאַנטעס. אין אַלגעמיין צייכענט זיך ענגלאַנד אויס פון אַלע אַנדערע שטאַאטען דערמיט, וואָס איהר געשיכטע איז איבערהויפּט א געשיכטע פון פּראָגרעס. די אינערע פּרייהייט ענטוויקעלט זיך מעהר און מעהר אָהן א שום שטערונג. דאָס פּאָלק בעקומט מעהר און מעהר רעכט, עס מאַכט ניט אויס וועלכע מיניסטעריומס עס שטעהען אָן דער שפּיץ פון דעם לאַנד.

וויכטיגער פון אַלעס איז די פּאַרלאַמענטס־רעפּאָרמע, וועלכע האָט זיך שלייסליך דערנהנטערט צו דעם פּרינציפּ פון אַלגעמיינעם וואַלס־רעכט. אין יאָהר 1866 האָט גלאַדסטאָן פּאָרגעשלאָגען דעם אונטער־הויז פון פּאַרלא־מענט א פּראָיעקט צו פערגרעסערן די צאָהל פון די וועהלער דורך פערקלע־נערן דעם צענזוס (די איינקונפט, וואָס גיט איינעם דאָס רעכט צו שטי־מען) פיר די גראָפשאַפטען פון 50 אויף 14 פּונט סטערלינג א יאָהר, און פיר די שטעדט אויף 7 פּונט סטערלינג. דיזעם געזעץ וואָלט געגעבען שטימ־רעכט צו 400,000 פּערזאָנען מעהר וויי פריהער, און צווישען דיזע וואָלטען זיך געפונען 200,000 אַרבייטער. אָבער דיזע רעפּאָרמע איז ניט דורכגע־גאַנגען. נאָר דאָס פּאָלק האָט ניט נאָכגעלאָזען. און דאָס נייע מינים־טעריום האָט נעמוזט מיט א יאָהר שפּעטער וויעדער בעשעפטיגען זיך מיט דיזער רעפּאָרמע פון פּאַרלאַמענט. דעם 18טען מערץ 1867 האָט די רע־גירונג אַריינגעבראַכט נאָך א מעהר ראַדיקאַלען בילל, ווי דער, וואָס גלאַד־סטאָן האָט אַריינגעבראַכט, און דיזער בילל איז דעם 15טען יולי געוואָרען א געזעץ. דיזער בילל האָט געגעבען שטימרעכט זאָגאַר צו א פּערזאָן, וואָס האָט ניט קיין אייגענטום, נאָר וואָס האָט געדונגען א הויז אויף א יאָהר און האָט ערפילט דעם קאָנטראָקט, ד. ה. האָט בעצאָהלט די דירה־געלט פיר א יאָהר. דער צענזוס פון לאַנד איז אַרונטערגעזעצט געוואָרען אויף 12

פונט סטערלינג הכנסה אין א יאהר. מיט דיזער רעפארמע איז די ענגלישע קאנסטיטוציאן געווארן כמעט פאלשטענדיג דעמאקראטיש. דיזער בילל האט געהאט פיעלע געגנער, וועלכע האבען פארויסגעזאגט, דאס ער וועט ברייגען דעם לאנד גרויסע צרות, אבער זייערע פארויסזאגונגען זיינען ניט בעשטעטיגט געווארן. אין געגענטייל, זינט דאן האט ענגלאנד ארויסגענעבען א גאנצע רייהע פון מיסטערהאפטע געזעצען און איינגעפיהרט ביי

גלאדסטאן.

זיך נייע זעהר וויכטיגע איינריכטונגען, וועלכע מען קען ניט געפינען אין קיינעם פון די אנדערע לענדער פון איראפא, ווי, צום ביישפיל, דאס געזעץ פון יאהר 1895 איבער דאס געמיינדע-וואהלרעכט, וועלכעם איז א מוסטער פון דעמאקראטישע פרינציפען.

אין יאהר 1867 האט די פראגע וועגען אירלאנד צוגעצויגען אויף זיך די עפענטליכע מיינונג. די פעניער-פערבינדונג פון אמעריקא

האָט געהאָלפֿן די בעוואוינער פון דער „גרינער אינזל" (אירלאַנד) צו גרינדן א געהיימען בונד, וועלכער האָט געמאכט אלס זיין אויפגאבע צו מאכן אן אויפשטאַנד געגען ענגלאַנד און גרינדן אן אירלענדישע רעפובליק. אין אנפאנג פון יאָהר 1867 האָבען זיך געמאכט אין אירלאַנד אויפשטאַנדען אין פערשיידענע ערטער. די אירלענדער האָבען דורך מאָרד בעפרייט פיעלע געפאַנגענע פון פעניער־בונד און זיי האָבען זאָגאָר פעראורזאכט א פולווער־עקספלאָזיאָן, פון וועלכער עס זיינען אומגעקומען 40 זיי־טיגע אונשולדיגע מענשען. דורך דיזע פאָליטיק האָבען די פעניער פערלאָרען יעדע סימפאַטיע, וועלכע עס האָבען צו זיי געהאט די ענגלישע ארבייטער, און אלע האָבען בעגריסט און געהאלטען פיר רעכט די מאסרעגלען פון אונטערדריקונג, וואס ענגלאַנד האָט גענומען געגען אירלאַנד. אָבער דער־מיט איז די אירלענדישע פראַגע ניט געלעזט געוואָרען. מען האָט געפאָדערט א רעפאָרמע אין דער ענגלישער הערשאפט איבער אירלאַנד. דעם 26טען יולי 1869 איז ארויסגעגעבען געוואָרען פון ענגלישען פּארלאַמענט א געזעץ, לויט וועלכען די אנגליקאַנישע קירכע האָט אויפגעהערט צו זיין די הערשענדע שטאַאַטס־קירכע אין אירלאַנד. פון די גיטער, וועלכע האָבען פריהער געהערט צו דער אירלענדישער קירכע, זיינען צוויי דריטעל, לויט דעם נייעם געזעץ, געבליבען פיר איהר, און איין דריטעל איז פערוועלטדט געוואָרען פיר וואהלטעטיגע צוועקען.

אָבער אירלאַנד האָט זיך מיט דיזען געזעץ ניט צופריעדען געשטעלט, ווייל די הויפט־אונצופריעדנהייט איז געלעגען אין דער פראַגע פון דער לאַנד־פערטיילונג. אום צו בערוהיגען די אונצופריעדענע איז אין דעם אונטער־הויז אַרויסגעבראכט געוואָרען א בילל, דאָס די רעגירונג זאָל אויפקויפען אין אירלאַנד פיעל גרונד און באָדען און פערטיילען עס צווישען די בויערן, אום צו שאפען דערמיט א קלאַס פון קלייניע גרונד־בעזיצער. דיזעס געזעץ איז אָנגענומען געוואָרען אין יאָהר 1870. אָבער אויך דיזעס געזעץ האָט ניט געהאָלפֿן די ווירקונג, וועלכע מען האָט פון איהם ערוואַרטעט, ווייל עס איז ניט גענוג גענוג אום אלעמען צופריעדען צו שטעלען.

אויך שפעטער האָט ענגלאַנד געהאט פיעל צו טאָן מיט דער פראַגע וועגען אירלאַנד. זי האָט זיך נאָך לאַנג בעשעפטיגט מיט דיזער פראַגע. אירלאַנד איז נאָך לאַנג געווען א דאָרן אין דעם פלייש פון גרויס בריטאַנניען. די אירלענדער האָבען אָנגעהויבען צו פאָדערן פון ענגלאַנד צו געבען זיי א בעזונדערען פּארלאַמענט. זיי האָבען אפילו מסכים געווען, דאָס דער פּארלאַמענט זאָל זיין אונטערוואָרפען אונטער דער קאָנטראָל פון דער ענגלישער

רעגירונג. אבער דיזע פאדערונג פון די אירלענדער האט געהאט זעהר פיעלע געגנער פון אלע פארטייען אין ענגלאנד, סאי פון די קאנסערוואטיוון, סאי פון די ליבעראלען.

ב. די אויסלענדישע פאליטיק פון ענגלאנד.

אויך די אויסערע פאליטיק פון ענגלאנד האט פיעל געדינט די אינטערעסען פון דער אינדוסטריעלער קלאס. ענגלאנד איז אין יענער צייט גע-ווען הויפטזעכליך בעמיהט צו גרינדען אין דער גאנצער וועלט אין פער-שיידענע פונקטען מערק אפצוועצען די פראדוקטען פון איהרע פאברikאנ-טען אין פערשיידענע צווייגען: אין באוועל, מעטאל, טעפער-וואארע און אנד. דער נוץ, וואס ענגלאנד האט געצויגען פון איהרע קאלאניעס, איז אונגעהייער גרוים. די גאנצע גרויסקייט פון ענגלאנד איז צו פערדאנקען דעם פערקעהר, וואס זי האט מיט איהרע קאלאניעס, פון וועלכע זי בע-קומט רויהע מאטעריאלען און שיקט זיי צוריק אויסגעארבייטע פראדוקטען.

די קאלאניאל-פאליטיק האט ענגלאנד געטריבען מיט גרוים ענערגיע. פיעלע פון די אייראפעאישע מעכטען זיינען זעהר אפט געווען שטארק אויפ-געבראכט אויף ענגלאנד פיר די ארט און ווייזע, ווי זי האט געטריבען דיזע פאליטיק. די אייראפעאישע רעגירונגען זיינען געווען שטארק אונצופרידען מיט ענגלאנד פיר איהר האנדלונג אין גריכענלאנד. דעם 12טען מערץ 1861 האט דער פארלאמענט פון דער יאנישער רעפובליק, וועלכע איז געשטאנען אונטער דעם שוץ פון ענגלאנד, פערלאנגט די ערלויב-ניס פון ענגלאנד צו פעראייניגען זיך מיט גריכענלאנד. ענגלאנד האט עס אבער ניט ערלויבט און האט דעם פארלאמענט צולאזען, ווייל דאמאלס האט רעגירט אין גריכענלאנד דער קעניג אטטא, וועלכער איז געווען שטארק געניגט צו פראנקרייך און צו רוסלאנד. נאר נאך דעם, ווי עס האט פערנומען דעם גריכישען טראן דער דענישער פרינץ, דער ברודער פון דער פרינצעסין פון וועילס, גאארג דער 1טע (נאוועמבער 1863), האט ענגלאנד נאכגעגעבען דעם וואונש פון דער יאנישער רעפובליק צו פעראייניגען זיך מיט גריכענלאנד, און האט זיך ענטזאגט פון איהר שוץ-הערשאפט.

ענגלאנד האט בעקומען נאך מעהר פיינד צווישען די אייראפעאישע מעכטען פיר איהר האלטונג אין דעם שטרייט, וואס איז פארגעקומען צווי-שען פרייסען און דענעמארק צוליב שלעזוויג-האלשטיין. ענגלאנד האט אנ-פאנגס געפרובט אפשרעקען דייטשלאנד מיט פערשיידענע מיטלען אום זי

זאָל צורוה לאָזען דענעמאַרק, אָבער ווען פּרייסען צוזאַמען מיט עסטרייך האָבען אָפּגענומען שלעזוויג און אַלזען מיט דער מאַכט פון וואַפען, האָט ענגלאַנד פערלאָזען דענעמאַרק אָהן שום הילף.

זעהר וויכטיג אין דער קאָלאָניאַל־פּאָליטיק פון ענגלאַנד איז געווען דער אויפשטאַנד אין אינדיען אין די לעצטע יאָהרען. אין די ערסטע צייטען פון דער עראָבערונג פון אינדיען דורך ענגלאַנד איז די רעגירונג פון דיזער קאָלאָניע געווען אין די הענט פון אַ האַנדעלס־געזעלשאַפט. אָבער ווען די טעריטאָריע, וועלכע די ענגלענדער האָבען פערנומען אין אינדיען, איז געוואָרען אונגעהייער גרויס, איז דיזער סאָרט רעגירונג געוואָרען זעהר אונבעקוועם און ניט גענוג. דערצו האָבען נאָך די ענגלענדער אויסגעאיבט זייער הערשאַפט אין אינדיען זעהר טיראַניש, און האָבען זעהר שלעכט זיך געשטעלט געגען די היימישע זיטען און רעליגיאָן. דיזע בעציהונגען פון די ענגלענדער צו די אינדיער האָט געפיהרט צו אַן אויפשטאַנד אין יאָהר 1856, ווען ענגלאַנד האָט צוגענומען צו איהר טעריטאָריע אין אינדיען אויך דאָס קעניגרייך אָודע. פון פערשיידענע ערטער זיינען געקומען נאַכריכטען פון מיליטער־אויפשטאַנדען. די איינגעבאָרענע טרופּען פון די אינדיער האָבען צוזאַמענגעשטעלט אַן אַרמעע פון 330,000 מאַן, און נאָך אַ מאָל אַזוי פיעל סאָלדאַטען האָבען די היימישע פעאָדאַל־פירסטען געהאַט אַלס הויז־טרופּען. די אָסט־אינדישע געזעלשאַפט, וועלכע האָט רעגירט אין אינדיען אין נאָמען פון ענגלאַנד, האָט מעהר ניט געהאַט ווי 20,000 סאָלדאַטען, און די ענגלישע רעגירונג האָט דאָרט געהאַט 30,000 סאָלדאַטען. די אייראָפּעאישע ציוויל־בעפעלקערונג האָט געצעהלט קוים 10,000 מאַן.

הגם די ענגלענדער זיינען געווען פיעל שוואַכער אין קריגס־מאַכט פון די אינדיער האָבען זיי דאָך פאָרטגעזעצט זייער דריקענדע פּאָליטיק און האָבען ניט געוואָלט הערען וואָס מען האָט זיי געוואַרנט פון אַלע זייטען. דער רעזולטאַט פון אַזאַ האַנדלונג איז געווען, דאָס דעם 18טען מאַי 1857 האָט אויסגעבראָכען אין מיראַט אַ בונט צווישען די היימישע סיפּאַהיס, ד. ה. אינדישע סאָלדאַטען. די אייראָפּעאישע אָפיצערען זיינען ערמאָרדעט געוואָרען צוזאַמען מיט זייערע ווייבער און קינדער, און אַלע קאַזאַרמעס זיינען פערברענט געוואָרען. צו די בונטאָוושטשיקעס אין מיראַט זיינען באַלד צוגעשטאַנען די אַיינוואוינער פון דעהלי, די אַלטע הויפּטשטאָדט פון דעם גרויס־מאָגולאַט. זיי האָבען בערויבט די מיליטערישע קאַסע, אין וועלכער זיי האָבען געפונען איבער 2 מיליאָנען פונט סטערלינג (10 מיליאָנען דאָלאַר), און האָבען פערכאַפּט זעהר פיעל קריגס־מאַטעריאַל. איבעראַל

האבען די בונטאוושטשיקעם אנגעמאבט צוווישען די אייראפעער שרעקליכע שחיטות, און האבען ערוועלט אלס הערשער פון גאנץ אינדיען דעם פרי-הערדיגען גרויס-מאגול באהאדור.

די בריטישע אסט-אינדיען האט דאמאלס געשוועבט אין א שרעקליכער געפאהר. דאם גליק פון ענגלאנד איז דאמאלס געווען, וואס די איינגעבא-רענע פירסטען האבען זיך ניט געוואלט בעטיליגען אין דיזען אויפשטאנד. עם זיינען געווען צווישען די היימישע פירסטען זעהר וועניג אויסנאהמען אין דיזער הינזיכט. עם איז געווען צו לאנג צו ווארטען צו בעקומען הילף פון ענגלאנד. מען האט זיך געמוזט ענטשליסען אנצונעהמען דעם קאמף באלד און דערשטיקען דעם בונט. דער גענעראל האוועלאק האט געשלאגען דעם אינדישען אנפיהרער נענא סאהיב, וועלכער האט אויס ראכע געלאזען ערמארדען אין קאנפור 900 ענגלענדער מיט שרעקליכע אכזריות. דער גענעראל ווילסאן האט געשטורמט אויף דעהלי (20טען סעפטעמבער) און האט ענומען געפאנגען דעם גרויס-מאגול. אין דער זעלבער צייט האבען די ענגלענדער דערשטיקט דעם אויפשטאנד אין לאהארע. דעם 16טען מערץ 1858 איז אייננעומען געווארען לאקנאו, די הויפטשטאדט פון אוד, און גאנץ אוד איז בעזעצט געווארען מיט מיליטער. אין דער שלאכט פון גוואליאר האבען די בונטאוושטשיקעם געהאט א שרעקליכע נידערלאגע און האבען געמוזט זוכען רעטונג אין די הימאלאישע בערג.

די ענגלענדער האבען געזומען פון די אינדיער שרעקליכע ראכע. מען האט אויסגעראטעט אלעס, וואס איז אריינגעפאלען אין די הענט. די יעניגע, וואס האבען זיך געלאזט נעהמען געפאנגען, זיינען געהאנגען אדער דערשאסען געווארען. ביז צו ענדע פון יאהר 1858 איז דער אויפשטאנד אין גאנצען דערשטיקט געווארען. אבער אויך נאכדעם האט מען לאנג ניט אויפגעהערט צו פערפאלגען אינצעלנע פערזאנען. דער רעזולטאט פון דיזען אויפשטאנד איז געווען, דאס די פערוואלטונג אין אינדיען איז ארוים פון דעם רשות פון דער האנדעלס-געזעלשאפט און איז אריבער צו דער קרוין. אויך דער מאטעריעלער צושטאנד אין אינדיען איז פיעל געענדערט געווארען. מען האט זיך גענומען מיט גרויס ענערגיע ארויסצובריינגען רויהע מאטעריאלען. עס זיינען געשיקט געווארען נאך אינדיען ענגלישע קאפיטאלען צו דיזען צוועק. פון דאמאלס אן האט זיך פערדאפעלט דער ארויספיהר פון רויהע מאטעריאלען פון אינדיען נאך ענגלאנד. אין יאהר 1864 האט דער ארויספיהר פון רויהע מאטעריאלען בעטראפען 52½ מי-

ליאָנען פונט סטערלינג. די הויפּט־געגענשטענדען פון עקספּאָרט זיינען גע-
ווען באַוועל, וואָל און רייז. פיעל האָט די ענגלישע רעגירונג געהאָלפען צו
דיזען ערפאָלג מיט די אַייזענבאַהנען, וואָס זי האָט אויסגעבויט אין אינדיען.

אייניגע יאָהר שפּעטער איז ענטדעקט געוואָרען אַ שטאַרקע פערשווע-
רונג צווישען די נעגערן אויף דער אינזעל יאַמאַיקאַ (אַמעריקאַ). אָבער
דער שטאַטהאַלטער סאַיר און די ווייסע פלאַנצער האָבען גענומען ענער-
גישע שריט און דער אויפשטאַנד איז דערשטיקט געוואָרען. ענגלאַנד האָט
זיך בענוצט מיט דיזער לאַגע און האָט געמאַכט בעשרענקענדע ענדערונגען
אין דער פרייער פערפאַסונג פון דיזער אינזעל. אָבער נאָך אַ גענויער אונ-
טערזוכונג האָט די ענגלישע רעגירונג אויסגעפונען, דאָס די נעגערן זיינען

דיוואַן־אי־אַם מיט וואַפען־פּלאַץ אין דעהלי.

אין דיזען אויפשטאַנד ניט געווען שולדיג, נאָר די ענגלענדער האָבען זיי
געצוואונגען דערצו מיט זייער גרויזאַמער בעהאַנדלונג, וועלכע איז גע-
שעהען מיט דער צושטימונג פון דעם גאָווערנאָר. די ענגלישע רעגירונג
האָט אַרונטערגעזעצט דעם גאָווערנאָר פון זיין אַמט און האָט איהם גע-
שטעלט אונטער אַ קלאַגע (1865).

אין יאָהר 1868 האָט ענגלאַנד געפייערט אַ גרויסען טריאומף. דער
אַביסינישער קעניג טהעאָדאָרוס האָט געוואָלט גרינדען אַ גרויסע
אַביסינישע מדינה און האָט זיך ערלויבט אַריינצואוואַרפען ענגלישע בעאַמ-
טע אין געפענגניס. ענגלאַנד האָט געפאָדערט גענוגטואונג, אָבער טהעאָ-
דאָרוס האָט ניט געשענקט ענגלאַנד'ס פאָדערונגען קיין אויפמערקזאַמקייט.

דאן האט ענגלאנד געשיקט אן עקספעדיציאן נאך דעם רויטען מעער (ים סוף) אונטער דער קאמאנדע פון סער ראבערט נאפיער. עס האט ניט לאנג געדויערן אז די ענגלענדער האבען געזיגט און האבען געצוואונגען דעם אביסיניישען קעניג נאכצוגעבען זייערע פאדערונגען. ביי דער שטורמונג פון דער פעסטונג מאגדאלא האט טהעאדאראס פערלאָרען זיין לעבען. ענגלאנד האט מיט דיזען פעלדצוג וויעדער בעוויזען, דאס זי איז די אייניציגע הערשערין איבער די ימים און די לענדער, וואס געפינען זיך ביי די ימים.

אין די אכציגער יאהרען איז ענגלאנד פערוויקעלט געוואָרען אין א קריג מיט עגיפטען. אין דיזען לאנד האבען די פאשאס געהערשט ווי אב-סאלוטע הערשער, זיי האבען אהן רחמנות אויסגעוויגען דאס בלוט פון די אייניוואוינער, האבען זיך אנגעאייגענט לאנד און פריוואט-אייגענטום, האבען פערוואנדעלט די בויערן כמעט אין שקלאפען, און האבען אלעס פערשוועכט אויף אונגוציגע זאכען. דיזע שרעקליכע טיראניי האט געפיהרט דערצו, דאס עגיפטען איז געזונקען אין שולדען און אין נויט. דאס איז געווען גענוג אורזאך פיר פרעמדע מעכטען, איבערהויפט פיר ענגלאנד, אריינצו-מישען זיך אין די אינערע אנגעלענהייטען פון עגיפטען. דער וויצע-קעניג פון עגיפטען, איזמאאיל פאשא, האט אפגעגעבען די אקציעס, וואס ער האט געהאט פון דער קאמפאניע פון דעם סועץ-קאנאל, צו דער ענגלישער רעגי-רונג, אום צו פערבעסערן זיינע פינאנציעלע אומשטענדען; ער האט זאגאר ערלויבט, דאס ענגלאנד און פראנקרייך זאלען קאנטראלירען זיינע פינאנ-צען, און האט אויפגענומען אין זיין מיניסטעריום דעם ענגלענדער וויל-סאן און דעם פראנצויז בליניערעס. עס פערשטעהט זיך, דאס די אייראפעער האבען זיך געלאזט וואויגען אין עגיפטען און האבען דארט שטארק פערשפרייט זייער מאכט. זיי האבען פערכאפט די גרעסטע עמטער און קיין זאך האט זיי ניט אפגעהאלטען צו טאן וואס זייער הארץ האט געלוסט.

אבער דאס עגיפטישע פאלק איז ענדליך ארוים פון געדולד און האט בעשלאסען מאכען אן ענדע צו דער הערשאפט פון די פרעמדע. אין יוני 1882 איז אויסגעבראכען אן אויפשטאנד אין אלעקסאנדריען. אין דיזען אויפשטאנד איז דער ענגלישער קאנסול פערוואונדעט געוואָרען און פיעלע אייראפעער זיינען ערמארדעט געוואָרען. די ענגלענדער האבען גלייך גע-נומען באמבארדירען די שטאדט און האבען זי בעלאגערט. די שטערט: אבוקיר, דאמיעטטע און קאירא האבען זיך באלד אונטערגעגעבען, און דער

אָנפיהרער פון אויפשטאנד, אראבי פאשא, האָט זיך אונטערגע-
געבען. די ענגלישע טרופען האָבען דאמאָלס געצייגט אן אונגעוועהנליכע
פייגהייט און אונפעהיגקייט. דער קריג האָט געדויערט א נייע וועגדונג, ווען
די סודאן־פראָווינצען האָבען זיך אָפגעריסען פון עגיפטען און האָבען גע-
גרינדעט א בעזונדער הערשאפט אונטער דער לייטונג פון זייער פראָפעט
מאהדי. דער פראָפעט האָט געשלאָגען די ענגלענדער ביי קאשגיל
(1883), און דער גענעראל גאָרדאָן איז געווען איינגעשלאָסען אין כארטום,
וועלכע איז באלד געפאלען, נאָך איידער עס זיינען געקומען איהם צו הילף
נייע סאלדאטען. דאָרט האָט גאָרדאָן מיט זיינע טרופען געפונען דעם
טויט. ענגלאַנד האָט נאָך דיזער מפלה ניט געוווכט פאָרטצוזעצען דעם קריג
און האָט זיך בענוגענט דערמיט, וואָס זי האָט קאָנטראָלירט די פינאַנצען
פון עגיפטען. דאָס איז פיר ענגלאַנד גענוגען כמעט דאָס זעלבע ווי אן אב-
סאָלוטע הערשאפט.

די געשיכטע פון די פעראייניגטע שטאַטען פון נאָרד־אַמעריקאַ.

אַ יידער מיר טרעטען צו צו די פאַקטען פון דער פאָלקסישער גע־
שיכטע פון די פעראייניגטע שטאַטען פון נאָרד־אַמעריקאַ, גע־
פינען מיר פיר נעטיג צו וואַרפען אַ בליק אויף יענע איינריכטונג, וועלכע
האָט אַ לאַנגע צייט געשפּילט אַ גרויסע ראָלע אין דעם לעבען פון דער בע־
פעלקערונג אין דיזען לאַנד. מיר מיינען דערמיט די שקלאַפערייי. מיר האָ־
בען שוין פריהער געזעהען, דאָס דער אפריקאַנישער מענשען־האַנדעל איז
איבערגעטראָגען געוואָרען אין אמעריקאַ, וויל די איינגעבאָרענע אינדיא־
נער האָבען זיך פיר קיין פאָל אין דער וועלט ניט געלאָזען פערשקלאַפען;
זיי זיינען געווען בעריים אונטערצוגעהן און ניט ווערען קיין שקלאַפען.
אין 17טען יאָהרהונדערט איז דער אריינפיהר פון די נעגערן נאָך געווען
ניט בעדייטענד, אָבער אין 18טען יאָהרהונדערט איז די צאָהל פון שוואַרצע,
וואָס מען האָט געבראַכט נאָך אמעריקא, געוואָרען אונגעהייער גרויס. לויט
דעם בעריכט פון ג. ב א נ ק ר א פ ט האָט מען אין די יאָהרען פון 1620
ביז 1740 אַריינגעפיהרט שוואַרצע אין אמעריקא ביז 130,000 מאָן, און אין
די יאָהרען פון 1740 ביז 1776 האָט מען אַריינגעבראַכט מענשען־וואַרע
אין אמעריקא ביז 300,000 מאָן. סאַרטאָריוס פאָן וואָלטערסהאוזען שיל־
דערט מיט זעהר שוואַרצע פאַרבען די לאַגע פון די שוואַרצע שקלאַפען אין
די אמעריקאַנישע שטאַטען.

„פון זונען־אויפגאַנג ביז עס איז געוואָרען פינסטער האָט ער געמוזט
אַרבייטען אונטער דער קנוטע אין שטויביגען פעלד אָדער אין זומפיגען בא־
דען, און די נעזעצליכע רוהע־שטונדען אין זונטאָג זיינען איהם געקירצט
געוואָרען דורך הויז־אַרבייט. אָן עלענדע פערריכערטע שטוב פון ברעטער,
דורך וועלכע עס האָט געבלאָזען דער נאכט־ווינט, א מיזעראבעלער שטרוי־
געלעגער און א שמוציגע קאָלדרע צום שוץ פון קעלט, א פאָאר טערקישע

ווייצען צו שטילען דעם הונגער, האָב־נאָקעטע קינדער, וועלכע זיינען אונטער קראַנקהייטען און טירישער רויהייט אויסגעוואַקסען קראַפטלאָזע אַרבייטער, דער קינדישער צייט־פערטרייב פון די ערוואַקסענע, די רויהע צוזאַמענפאָרונג פון די געשלעכטער דורך דעם ווילען פון דעם הערר, דאָס איז געווען א וועלט, וועלכע צו בעזוכען איז פיר א קולטור־מענשען פון אייראָפּע פיעל שווערער, ווי א גאַנג דורך א משוגעים־הויז.

„מיט דעם שטייגען פון וואויל־שטאַנד בעגעגנען מיר בעסערע זיטען און מענשליכערען געפיהל. אויף די גרויסע גוט געפיהרטע געשעפטען ערשיינט פאַר אונז אַן אַנדער בילד. זעלבסטפערשטענדליך, אפילו דאָ האַנדעלט עס זיך נאָר אום דאָס בילד פון שקלאַפען־צושטאַנד אין נאָרמאַלע צייטען, אין וועלכע די פּראָדוקטען ווערען רעגעלמעסיג אָפּגעזעצט. איז די ערנטע יאָהרען לאַנג געווען שלעכט אָדער ניט גוט צו פערקויפען, איז דער בעזיצער דורך וועלכע עס איז אומשטענדען געוואָרען פערארימט, טרעפען מיר אָן א שקלאַפען־צושטאַנד, עהנליך צו דעם, וועלכען מיר האָבען געשילדערט.

„געווים איז אויך אויף די גיטער אין ווירדזשיניא און קאַראָלינא די לאַגע פון די שקלאַפען, וועו מיר זאָלען זי פערגלייכען מיט דער לאַגע פון דעם היינטיגען אמעריקאַנישען לוין־אַרבייטער, געווען א טרויעריגע, אָבער זי איז פון איין זייט געווען א פיעל בעסערע ווי אין די קלייניע, ניט גוט געפיהרטע גיטער, און פון דער אַנדערער זייט איז זי געווען ערטרעגליך וועניגסטענס פיר די שקלאַפען, וואָס זיינען געבאָרען געוואָרען אין דעם לאַנד, וועלכע זיינען געווען צופריידען מיט זעהר וועניג אין לעבען. די אורזאַך פון דער בעסערער בעהאַנדלונג איז, דאָס די העררען האָבען איינגעזעהען, אז גוטע בעהאַנדלונג פיהרט צו בעסערע עקאָנאָמישע רעזולטאַטען. זיי האָבען געוואָגט צו זיך, דאָס מיט שטאַרקע און וויליגע נעגערן קען מען פּראָדוצירען מעהרער ווי מיט שוואַכע און אונוויליגע. דעריבער האָט מען ניט געפאָדערט פון די שקלאַפען, אז זיי זאָלען טאָן ערשעפענדע אַרבייטען... און מען האָט געזעהען צו געבען זיי שפּייז, קליידונג, וואוינונג און פערגניגען, וועלכע זאָלען געבען זייער אַרבייטס־קראַפט די נעטיגע פרישקייט...

„אין דער קאָלאָניאַל־צייט פון נאָרד־אַמעריקא האָט נאָך דיזעם סיסטעם ניט דערגרייכט קיין פאָלשטענדיגע וויסענשאפטליכע אויסבילדונג ווי אין די באַוועלי־ און צוקער־פּלאַנטאַציאָנען פון די זידליכע שטאַטען אין דער ערסטער העלפט פון 19טען יאָהרהונדערט, אָבער אויך דאַמאָלס זיינען שוין געווען רעגלען פיר די פערוואָלטונג פון שקלאַפען אין דיזער ריכטונג.

„אין מיטען פון 18טען יאָהרהונדערט זיינען אין ווירדזשיניע און קא-
ראָלינע געווען פּלאַנטאַציאָנען, אויף וועלכע עס האָבען געלעבט 400 נע-
גערן. אַראָפּרעכענענדיג די קינדער, די אלטע שוואַכע פּערזאָנען און די הויז-
שקלאַפען, זיינען דערונטער געווען 100—150 פּעלד-אַרבייטער; אויף אייג-
צעלנע גיטער, וואו די פּאַמיליען-צאָהל איז געווען גרויס, זיינען נאָך
וועניגער. וואשינגטאָן האָט געהאַט אויף זיין לאַנד-גוט מאונט ווערנאָן
אונטער זיינע 400 נעגערן נאָר 70 אייגענטליכע אַרבייט-שקלאַפען. וואו
די פּלאַנצער האָבען געגומען פיעלע נעגערן פון אפריקא און וועסט-אינדיען,
וועלכע זיינען געווען אָהן פאַמיליען, איז די פּעלטענים מעסיגע צאָהל פון
די אַרבייט-שקלאַפען געווען גרעסער. פאַמיליען אויסצוהאלטען איז אמת
געווען טייער, אָבער די קינדער פון דער שקלאַפין זיינען וויעדער געווען שקלא-
פען, און די געבאָרענע אין לאַנד און ערצויגענע אויף דער פּלאַנטאַציאָן זיי-
נען געווען די געהאָרזאַמסטע. מיט דעם שטייגענדען וואוילשטאַנד איז
די שקלאַפען-צוכט (פּערמעהרונג פון שקלאַפען) אימער בעטריבען געוואָרען
מיט מעהר אייפער".

וען די אַמעריקאַנער האָבען זיך בעפרייט פון אונטער דעם ענגלישען
יאָך, האָבען זיי באלד איינגעזעהען, דאָס זייער עקאָנאָמישער צושטאַנד קען
נאָר וואקסען און געדייהען, וען עס וועלען צוקומען צו זיי נייע, פרישע
קרעפטען דורך אייניוואַנדערונג פון אייראָפּא. מען האָט אָנגעהויבען צו
פּראָדוצירען אין אַמעריקא די זאכען, וואָס מען האָט פריהער געמוזט בע-
ציהען פון ענגלאַנד. דיזע פּראָדוקציאָן האָט מען ניט געקענט טרייבען מיט
נעגערן. דערצו האָט מען בעדאַרפט האָבען אייראָפּעער. דאָס האָט גע-
פיהרט צו א פערנינפטיגער פּאָליטיק. דיזע איז בעשטאַנען אין דער בע-
זייטיגונג פון שקלאַפערייי, אום צו שאפען פּלאַץ פיר די אייראָפּעער און
ניט מאכען זיי דאָס לאַנד אָפּשרעקענד דורך פערשיידענהייטען פון ראַסע
און שטרייטיגקייטען.

צו דער פּראַקטישער זייט פון דיזער פּאָליטיק איז נאָך צוגעקומען די
אידעאָלע זייט פון דער אָפּשאפונג פון שקלאַפערייי. עס איז געווען די
צייט פון דער פראַנצויזישער רעוואָלוציאָן, די עפאָכע, וועלכע האָט געפּא-
דערט פיר אלע מענשען גלייכהייט, פרייהייט און ברידערליכקייט. וועו מען
האָט פערדאַמט די העררען, וואָס האָבען געהערשט איבער די אייראָפּעאישע
בויערן, ווי האָט מען געקענט דולדען שקלאַפערייי אין אַמעריקא? די אַמע-
ריקאַנער זעלבסט אין זייער אונאָפּהענגיגקייטס-ערקלערונג און אין זייער

קאָנסטיטוציאָן האָבען דאָך אויפגעשטעלט דעם פּרינציפּ, דאָס אַלע מענשען זיינען בעשאַפען געוואָרען גלייך און זיינען בערעכטיגט צו פרייהייט?

צוערסט האָט אָפּגעשאַפט די שקלאַפעריי דער שטאַאַט מאַססאַטשוזעטטס. אין יאָהר 1783 האָט דער העכסטער געריכט (סופּרים קאָורט) ערקלערט, דאָס לויט דער קאָנסטיטוציאָן פון די פעראייניגטע שטאַאַטען טאָר ניט עקסיסטירען אין לאַנד קיין שקלאַפעריי. אין יאָהר 1790 זיינען שוין אין דיזען שטאַאַט ניט געווען מעהר קיין שקלאַפען. דער צווייטער אין דער רייהע איז געווען דער שטאַאַט ניו האַמפּשיר. דאָ איז אין יאָהר 1783 פעסטגעשטעלט געוואָרען, דאָס ווער עס וועט געבאָרען ווערען נאָך דיזען יאָהר וועט שוין מעהר ניט גערעכענט ווערען אַלס שקלאַף. דערצו האָט מען פערבאָטען אַריינצופיהרען פרישע שקלאַפען; און מיט דיזען אופן האָט דער שענדליכער האַנדעל מיט שקלאַפען אויפגעהערט. אין די יאָהרען פון 1780 ביז 1784 האָבען פרייוויליג אָפּגעשאַפען די שקלאַפעריי די שטאַאַטען ווערמאָנט, רהאָוד אילאַנד, קאָננעקטיקוט און פּעננסילוועניאַ. דיזע אַלע זיינען געווען שטאַאַטען, אין וועלכע עס זיינען פערהעלטניסמעסיג געווען וועניג שקלאַפען.

עטוואָס שפּעטער האָבען די שטאַאַטען ניו יאָרק און ניו דזשערזי נאָכגעטאָן דעם ביישפּיל פון די אויבען־דערמאָהנטע שטאַאַטען. ניו יאָרק האָט בעפרייט איהרע שקלאַפען אין יאָהר 1799 און ניו דזשערזי אין 1804. דיזע שטאַאַטען האָבען געהאַט מעהר שוואַרצע שקלאַפען ווי די פריהער־דערמאָהנטע. אין דיזע אַלע שטאַאַטען, וואָס מיר האָבען דאָ אויסגערעכענט, איז די בעפרייאונג פון שקלאַפען צוגעגאַנגען אָהן שום שווערינקייט. די העררען פון די שקלאַפען האָבען דאָ קיין גרויסען היזק דערפון ניט געליטען, ווייל די שקלאַפען אין דיזע שטאַאַטען זיינען אין אַלגעמיין ניט געווען פיעל און זיי זיינען מעהרסטענס געווען נאָר הויז־בעדינטע. אויסער דעם איז מיט דער בעפרייאונג פון שקלאַפען אין דיזע שטאַאַטען מעהרסטענס נאָר פערלאָרען געגאַנגען דאָס רעכט, וואָס די העררען האָבען געהאַט אויף די קינדער פון די שקלאַפען. אויך האָט דער הערר פון אַ שקלאַף איהם נאָך געקענט פערקויפען אין די זידליכע שטאַאַטען, וואו דאָס שקלאַפען־רעכט האָט נאָך עקסיסטירט. אין יענע שטאַאַטען זיינען די שוואַרצע שקלאַפען געווען אַ גרויסער פּראָצענט פון דער בעפעלקערונג, און האָבען געשפּילט אַ זעהר גרויסע ראָלע אין עקאָנאָמישען לעבען. איבערהויפּט איז דיזעס אַלט־מאָדישע אַרבייט־סיסטעם, אַרבייט דורך שקלאַפען, געוואָרען זעהר וויכטיג אין די זידליכע שטאַאַטען נאָך דעם, ווי דאָרט זיינען ענטוויקעלט

געוואָרען די באַוועל־פּלאַנטאַציאָנען, און עס איז פערשוואונדען געוואָרען פון יענע געגענדען ערסט דאַן, ווען דער קאַפּיטאַל פון די נאָרדליכע שטאַאַטען איז געוואָרען מעכטיגער פון דעם גרונד־בעזיצטום פון די זידליכע, און דאַן האָט דער שווערד געלעזט דיזע ברענענדע פראַגע פון שקלאַפען־אייגענטום.

נאָך דעם, ווי די אַמעריקאַנער האָבען זיך בעפרייט פון דעם ענגלישען יאָך, האָבען זיי זיך נאָך ניט געפיהלט אמת פריי און גליקליך ווי זיי האָבען געהאָפט. דער ריזען־קאַמף מיט ענגלאַנד האָט צושטערט זעהר פיעל אייגענטום, און נאָך ערגער איז געווען, וואָס די בעפעלקערונג האָט פערלאָרען אין דיזען שטרייט איבער 70,000 שטאַרקע אַרבייטס־פעהיגע מענשען. די רעפּובליק האָט ניט געהאַט קיין קרעדיט און אויך קיין בעזונדערעס אָנזעהן און ווערט אין דער וועלט. אָבער דיזע יונגע מדינה האָט אין זיך געהאַט מעהר לעבענס־קראַפט ווי די שוואַכע פוילע אייראָפּעאישע שטאַאַטען. איהר אויסלענדישע פּאָליטיק איז געווען צו זיין נייטראַל צו אַלע אַנדערע מעכטען, זי האָט ניט געזוכט צו מאַכען זיך מעכטיג אויף דעם ים דורך אַ גרויסע פלאָטע, נאָר זי האָט געזוכט צו שליסען האַנדעלס־טראַקטאַטען מיט אַנדערע פעלקער. די אַמעריקאַנער האָבען געצויגען פיר זיך גרויס נוצען פון דעם גרויסען קריג, וואָס נאַפּאָלעאָן האָט געהאַט מיט ענגלאַנד, ווייל צוליב איהר נייטראַליטעט איז דער גאַנצער קאָלאָניאַל־האַנדעל פון פראַנקרייך, האָללאַנד און שפּאַניען אָנגעקומען צו איהר. אַמעריקאַ האָט אויך צוגעצויגען צו זיך אַ גרויסען טייל פון דעם האַנדעל צווישען אייראָפּאַ און אַזיען.

אין יאָהר 1805 האָט ענגלאַנד, פון קנאה צום ערפאָלג פון אַמעריקאַנער האַנדעל, געהייסען אונטערזוכען אַלע אַמעריקאַנישע שיפען און צונעהמען די וואַארע. דערפאַר האָט דער דאַמאָלסדיגער פּרעזידענט ד ז ש ע פ פ ע ר ס אָ ן געאָרדענט, אַז מען זאָל ניט אַריינלאָזען קיין ענגלישע שיפען אין קיין האַפען פון די פעראייניגטע שטאַאַטען.

דיזע קריגערייען און ערביטערנים פון די ביידע לענדער האָבען געפיהרט דערצו, דאָס אַמעריקאַ האָט דעם 18טען יוני 1812 ערקלערט קריג געגען ענגלאַנד, ניט קוקענדיג דערויף, וואָס אַמעריקאַ האָט געהאַט ניט מעהר ווי 6 קריג־שיפען. אָבער דער קריג איז אויסגעפאַלען זעהר אונגליקליך פיר די פעראייניגטע שטאַאַטען, הויפּט זעכליך צוליב דעם, וואָס די אינדיאַנער האָבען אָנגענומען די זייט פון ענגלאַנד. די ענגלענדער האָבען אַיינגענומען פיעלע האַפען־שטעדט פון די זידליכע שטאַאַטין, זיי זיינען

זאָגאר צוגעקומען צו דער הויפטשטאָדט פון די פֿאראייניגטע שטאָטען, צו וואשינגטאָן, און האָבען פֿערברענט די שטאָדט צוזאמען מיט דעם הויז פון דעם פֿרעזידענט. אָבער אין דעם שטרייט אויף ים איז דער גליק געווען אויף דער זייט פון די אמעריקאנער. דעם 10טען סעפּטעמבער 1813 האָט דער לייטענאנט פּ ע ר ר י געצוואונגען א סקאדראָן פון 6 ענגלישע שיפען אויף דער ע ר י ע־זע זיך אונטערצוגעבען. דאָס האָט גע־צוואונגען ענגלאנד, וועלכע איז דאן אויך געווען פֿערוויקעלט אין א שוועי־רען קריג מיט נאפּאלעאָן'ן, צו שליסען שלום אויף גוטע קאָנדיציאָנען פֿיר די פֿאראייניגטע שטאָטען (1814).

א לאנגע צייט נאָכדעם האָט אמעריקא געפיהרט א פֿרידליכע פּאָלי־טיק און איז ניט געווען פֿערוויקעלט אין קיין מלחמה. אין דיזער רוהיגער צייט האָט זיך שטאַרק ענטוויקעלט די אינדוסטריע אין די נאָרד־אָסטליכע שטאָטען. עס זיינען ענטשטאַנען אינדוסטריעלע אנשטאלטען און פּאב־ריקען, וועלכע האָבען געמאכט גרויסע פּראָטשריטען. די בעפעלקערונג האָט זיך פֿערשפּרייט מעהר און מעהר נאָך וועסט און האָט אָנגעהויבען בעאַרבייטען גרויסע לאנד־שטרעקעס. גרויסאַרטיגע אייזענבאהן־ליניען, גו־טע קאנאלען און דאמף־שיפען האָבען פֿראייניגט די בעפעלקערונג פון אלע טיילען פון לאנד. דער ארויספיהר פון אמעריקאנישע פּראָדוקטען נאָך איי־ראפּא האָט געוואקסען פון מאנאט צום מאנאט. מען האָט אָפּגעשאפט אלע שטייער און אָפּצאהלונגען אין לאנד זעלבסט, ווייל די פינאנצען זיינען גע־וען זעהר גינסטיג. אמעריקא האָט געשטרעבט צו בעפרייען זיך פון דעם דרוק פון דער אייראָפּאישער האנדעלס־פּאָליטיק, און דעריבער, וועו עס איז פּאַרגעשלאָגען געוואָרען פון וועלכען עס איז רייך צו שליסען האנדעלס־טראקטאטען, איז געווען די ערסטע בעווענגונג, וואָס אמעריקא האָט גע־מאכט — פּאָלישטענדיגע פרייהייט פון ביידע זייטען אין פערקעהר.

אָבער אמעריקא האָט נעמאכט אן אויסנאהמע פיר זיך און האָט אַרויס־געלאָזט א הויכען צאל אויף אויכלענדישע סחורות. געגען דעם האָבען פֿראָטעסטירט די זידליכע שטאָטען; זיי האָבען געפּאָדערט, אז מען זאל אָפּשאפען יעדען טאריף אויף אויסלענדישע וואָארע, אום אויסלענדישע פּראָדוקטען זאל זיי קאָסטען בילליגער. די זידליכע שטאָטען זיינען אי־בערהויפּט געווען אָקערבויער און פּלאַנטאַטאָרס. די נאָרדליכע שטאָטען האָבען ניט דערלאָזען אָפּשאפען דעם טאריף, ווייל זיי, אלס פאבריקאנטען, האָבען אָפּגעזעצט אין די זידליכע שטאָטען פיעלע פון זייערע פּראָדוק־ציאָנען, און מיט דער אָפּשאפונג פון טאריף וואלט ענגלאנד פערכאפט די־

זען מאַרק. דיזע געגענגעזעצטע אינטערעסען האָבען געפיהרט צו א שפּאל-טונג צווישען די נאָרדליכע און זידליכע שטאַטען. די אינדוסטריע איז גע-קומען אין קאָנפליקט מיט דעם אַקערבוי, און די שקלאַפען-פראַגע האָט צו-פלאַקערט דיזען קאָנפליקט אין אן אָפענע מלחמה. די נאָרדליכע שטאַטען, וועלכע האָבען זיך איבערהויפט בעשעפטיגט מיט אינדוסטריע, האָבען ניט געהאַט נעטיג די שקלאַפען צו זייערע געשעפטען, און דעריבער האָבען זיי געקענט געזעצליך אָפשאַפען די שקלאַפערייי. די זידליכע שטאַטען, וועלכע האָבען זיך איבערהויפט בעשעפטיגט מיט אַקערבוי, האָבען ניט געקענט אויס-קומען אהן שקלאַפען, און דעריבער זיינען זיי געוואָרען שונאים צו די נאָרד-ליכע שטאַטען, וואָס האָבען געשטרעבט צו פערניכטען די שקלאַפערייי. דער שטרייט צווישען דיזע צווייי פּארטייען איז געווען א שטרייט פיר עקסיס-טענץ. עס האָט זיך געהאַנדעלט וועגען דעם: וואָר זאָל זיין דער הערשער אין לאַנד — דער קאַפּיטאַליזם אָדער דער אַקערבוי. פּאַליטיש האָט זיך דער געגענזאַץ צווישען נאָרד און זיד אויסגעדריקט אין דעם, דאָס דער נאָרד איז געווען פערפראַליסטיש, ד. ה. פיר א צענטראַליזאַציע, אום דעם זיד צו בעהערשען, וועהרענד די זידליכע אַקערבוי-שטאַטען זיינען געווען דעמאָקראַטען, וועלכע האָבען געשטרעבט צו זעלבשטענדיגקייט אין דער פערוואַלטונג פון זייערע אינטערעסען.

לאַנג האָט מען ניט געקענט זאָגען בעשטימט, אויף וועלכער זייט עס נייגט זיך די קראַפט, וויל אמאָל האָבען די נאָרדליכע שטאַטען בעקומען די אויבערהאַנט, און אמאָל די זידליכע. אָבער מעהר און מעהר האָט מען געזעהען, דאָס דער זיג נייגט זיך צו דער זייט פון די נאָרדליכע שטאַטען. עס האָט געהאַלטען, אז עס זאָל צווישען די ביידע פיינדליכע פּארטייען אויסברעכען אן אָפענער קריג. אָבער פיעלע גרויסע קרעפטען האָבען זיך געגעבען די מיה צו בעזייטיגען די מלחמה-געפאַהר דורך דעם, וואָס מען האָט געשאַפען א נייעם צאַל-געזעץ, וועלכעם האָט בעפרייט פיעלע וואַא-רען פון יעדער אָפּצאָהלונג, און דערמיט איז די שפּאַלטונג צווישען נאָרד און זיד פערדעקט געוואָרען, אָבער ניט אין גאַנצען בעזייטיגט געוואָרען.

דער קאָנפליקט איז וויעדער ארויסגעקומען נאָך אין א מעהר פיינד-ליכער פאָרמע נאָך דעם מעקסיקאַנישען קריג (1846—1848), וועגען וועל-כען מיר האָבען שוין פריהער דערצעהלט. עס האָבען זיך אָנגעהויבען א וווייזען סימפּטאָמען פון א גרויסען בירגער-קריג. די דעמאָקראַטען, וועלכע האָבען מורא געהאַט פיר זייער עקסיסטענץ, האָבען זיך ניט אָפּגעשטעלט פאַר קיינע מיטלען אום דעם קאַמף צו געווינען. זיי האָבען געצוואונגען

די פרייע רעפּובליק טעקסאַס אַריינצוטרעטען אין דעם בונד פון די פער-איינינגטע שטאַאַטען אַלס שקלאַפען־שטאַאַט און האָבען אָפּגענומען פון מעק-סיקאָ אונגעהייערע געביטען, אום צו גרינדען אויף זיי שקלאַפען־שטאַאַטען. אין 1854 האָבען זיי דורכגעזעצט דעם „קאַנזאַס־נעבראַסקאַ־בילל", וועל-כער האָט איבערגעלאָזען צו די טעריטאָריעס דאָס רעכט אַליין צו ענט-שיידען די פראַגע פון שקלאַפעריי, און אין קאַנזאַס האָבען זיי געפיהרט בלוטיגע קריגערייען, אום צו מאַכען אַן ענדערונג אין דער קאָנסטיטוציאָן פון קאַנזאַס צו גונסטען פון שקלאַפעריי.

די שפּאַנונג איז געוואָרען זעהר גרויס און אונערטרעגליך. דער סע-נאַטאָר הענרי קלעי האָט אָנגעווענדט פיעל מיה אום צו בערוהיגען די געמיטער, אָבער אומזיסט. ער האָט פאָרגעשלאָגען, דאָס די דעמאָקראַ-טען זאָלען צושטימען צו מאַכען קאַליפאָרניאַ פיר אַ פרייען שטאַאַט אָהן שקלאַפען און אָפּצושאַפען שקלאַפעריי אין דעם דיסטריקט קאָלומביאַ, דער-פאַר אָבער זאָל מען האָבען דאָס רעכט צו נעהמען וויעדער אין בעזיץ ענט-לאַסענע שקלאַפען אין פרייע שטאַאַטען. דאָס נעגער־יאַגד־געזעץ האָט באַלד וויעדער אויפגעטרייסעלט די עפענטליכע מיינונג, און אין פיעלע ער-טער איז עס געקומען צו אַ גוואַלדטעטיגען ווידערשטאַנד. אין יאָהר 1859 האָט דער קאַפּיטאַן דזשאָהן בראַון געפאַסט אַ בעשלוס צו אונ-טערדריקען די שקלאַפעריי אַליין מיט אייגענע קרעפטען. ער צוזאַמען מיט אייניגע גענאָסען האָבען אַיינגענומען די שטאָדט האַרפּעס פערי אין ווירדזשיניאַ און פערכאַפּט דעם אַרסענאַל פון יענער שטאָדט. אָבער ער האָט לאַנג ניט געקענט אָנהאַלטען זיין פּאָזיציאָן. געגען איהם מיט זיינע 22 גענאָסען זיינען באַלד אַרויסגעטרעטען 1,500 מאַן פון דער מיליץ, און הגם ער האָט זיך העלדיש פערטיידיגט, האָט ער דאָך זיך געמוזט אונטערגעבען נאָך דעם, ווי ער האָט בעקומען פון זיינע געגנער זעקס וואונ-דען, און דעם 2טען דעצעמבער 1859 איז ער געהאַנגען געוואָרען. וועה-רענד מען האָט איהם געפיהרט צו דער תליה האָט ער געקוסט אַ קינד פון אַ שקלאַף, וועלכעס האָט מיט נייגעריגקייט געקוקט, ווי מען האָט איהם געפיהרט הענגען.

דעם 6טען נאָוועמבער 1860 איז אַבראַהאַם לינקאָלן ער-וועהלט געוואָרען אַלס פּרעזידענט. דער קריג צווישען די נאָרדליכע און די זידליכע שטאַאַטען איז יעצט געוואָרען אונפערמיידליך. לינקאָלן איז ער-וועהלט געוואָרען פון די רעפּובליקאַנער, די שטאַרקע געגנער פון שקלאַ-פעריי. די דעמאָקראַטען האָבען גערעכענט די וואַהל פון לינקאָלן אַלס אַ

קריגס־ערקלערונג געגען זיי. די זידליכע שטאַטען האָבען שוין מעהר ניט געהאַט קיין געדולד. זיי האָבען זיך אייגענטליך נאָך פריהער פֿאַר־בעריטעט מיט וואַפֿען צום שטרייט. דעם 20טען דעצעמבער 1860 האָט דער שטאַט זיד־קאַראָלינא ערקלערט, דאָס ער עכטזאָגט זיך פון דער „יוניאָן" (בונד פון די פֿעראייניגטע שטאַטען) און איז זעלבשטענדיג. באַלד נאָכדעם האָט אויך דער שטאַט מיססיסיפּי זיך אָפּגעריסען פון

לינקאָלן.

דער יוניאָן, און אין א קורצער צייט האָבען זיך אָפּגעריסען פון דער יוניאָן אַלע זידליכע שטאַטען, וועלכע האָבען געוואָלט בעהאַלטען דאָס רעכט צו האָבען שקלאַפֿען, און זיי האָבען געמאַכט א בעזונדערען בונד, די יוניאָן פון די „קאָנפעדעריירטע שטאַטען פון נאָרד־אַמעריקא" מיט דזשעפֿ־פערסאָן דעיוויס אַלס פּרעזידענט.

די רעגירונג אין וואַשינגטאָן האָט נאָך אַלץ ניט געוואָלט נעהמען ענערגישע שריט און אַרויסגעהן אויף אַ שטרייט געגען דער נייער יוניאָן. זיינען אָבער די זידליכע שטאַאַטען ענדליך אַרויס. דער גענעראַל פון די קאָנפעדערירטע ב אָ ר ע ג אַ ר ד האָט געוואָלט פערכאַפּען דעם פאָרט (פעסטונג) ס ו מ ט ע ר, וועלכער איז געווען דער שליסעל צו זיד־קאַראָלינאַ און איז געשטאַנען ביים האַפען ט ש אַ ר ל ס ט אָ ן, עס איז ענטשטאַנען אַ שרעקליכער קריג, וואָס האָט אַרומגענומען די גרויסע פרוכטבאַרע פעלדער פון דעם גאָלף פון מעקסיקאָ ביז צו די בערג פון פּעננסילוועניאַ, פון אַטלאַנטישען אָקעאַן ביז די פּריירעס צו וועסט פון מיססיססיפּפּי, און איז געווען גוואַלדיגער און שרעקליכער ווי וועלכער עס איז אַנדערער פריהערדיגער קריג.

דער קאָמאַנדאַנט פון דעם פאָרט סומטער, דער מאַיאָר אַנדערסאָן, האָט געבעטען הילף פון דער וואַשינגטאָנער רעגירונג. דיזע האָט אַרויסגעשיקט אַ קריג־שיף צו העלפען די בעלאַגערטע. אָבער דער פיינד האָט צוריקגעטריבען דאָס שיף דורך קאָנאָנען־שיסען און האָט געצוואונגען די בעלאַגערטע זיך אונטערצוגעבען. באַלד נאָך דיזען זיג האָבען זיך אָנגעשלאָסען אָן דער קאָנפעדעראַציאָן אויך די שטאַאַטען: נאָרד קאַראָלינאַ, ווירדזשיניאַ, אַרקאַנזאַס און טעננעססי. אויך די שלאַכט, וואָס דער רעפּובליקאַנישער גענעראַל ס ק אָ ט ט האָט געגעבען דער נייער פעדעראַציאָן ביי דעם קליינעם טייך ב ו ל ל ר אָ ן, איז געווען אונגליקליך פיר די נאָרדליכע שטאַאַטען. סקאָטט מיט זיין אַרמעע האָט געמוזט צוריקטרעטען, און דעם פיינד איז געבליבען אַ פרייער וועג צו געהן נאָך וואַשינגטאָן, די הויפּטשטאָדט פון די פעראייניגטע שטאַאַטען.

דער קאָנגרעס האָט באַלד נאָך דעם שטרייט ביי בולל ראָן בעוויליגט צו שאַפען גלייך אַן אַרמעע פון 500,000 וואָלונטירען (פרייוויליגע) געגען די זידליכע שטאַאַטען, און צו פערמעהרען די רעגולערע אַרמעע ביז 40,000. דער פּרעזידענט פון די זידליכע שטאַאַטען איז געווען געצוואונגען צו בעוואַפנען כמעט אַלע ווייסע מענער פון זיינע שטאַאַטען. כמעט די גאַנצע אַמעריקאַנישע נאַציאָן איז געבראַכט געוואָרען אויף'ן קריגס־פּלאַץ. עס איז ענטשטאַנען אַ שרעקליכער בירגער־קריג, וועלכער האָט זיך אויסגעצייכענט מיט גרויס אכזריות. דאָס איז ניט געווען אַ קריג נאָך דעם מוסטער, ווי עס ווערען געפיהרט מלחמות אין אייראָפּאַ. דאָס איז געווען אַ קריג, וואָס דאָס פאָלק זעלבסט האָט געפיהרט אָהן פיהרער און אָהן געוויסע רעגלען. עס האָט איינער דעם אַנדערען צוריסען מיט שרעקליכער רציחה

עס איז פאָרגעקומען אַ לאַנגע רייהע פון שרעקליכע שלאַכטען, און קיין זייט האָט ניט געזיגט. דיזע שלאַכטען האָבען געקאָסט אַן אונגעהייערע צאָהל אָפּפער. שפּעטער זיינען אויסגעוואַקסען בעסערע גענעראַלען. דאַ-מאָלס איז געוואָרען קלאָר, דאָס דער זיג וועט זיין אויף דער זייט פון דער יעניגער פּאַרטיי, וועלכע וועט קענען שאַפען מעהר געלט און מעהר קרי-גער. און דיזע איז געווען די יוניאָן פון די נאָרדליכע שטאַאַטען.

די טרופּען פון ביידע זייטען האָבען זיך דאַן געהאַלטען אויסגעצייכענט. די אַרמעע פון דער נאָרדליכער יוניאָן איז געווען בעגייסטערט מיט דער אידעע פון פרייהייט און גלייכהייט פיר אַלע מענשען און מיט דעם וואונש צו בלייבען פעראייניגט ווי פריהער אַלע שטאַאַטען צוזאַמען. אַלע האָבען אַיינגעשטימט, דאָס צורייסען דעם בונד פון די שטאַאַטען איז אַן אונגליק פיר דאָס אַמעריקאַנישע פאָלק. אָבער אויך די זידליכע שטאַאַטען זיינען געווען בעגייסטערט — ניט מיט קיין אידעע, נאָר מיט האַס צו די נאָרדליכע שטאַאַטען. דערצו האָבען די זידליכע שטאַאַטען געהאַט טיכ-טיגע און בעגאַבטע פיהרער, וועלכע האָבען געפיהרט דעם קאַמף נאָך אַ בעשטימטען, איינהייטליכען פּלאַן.

דאַן האָט זיך אָנגעפאַנגען אַ שטרייט אויף'ן ים. די נאָרדליכע יוניאָן האָט געבראַכט אין בלאָקאַדען־צושטאַנד די גאַנצע ברעג־ליניע פון די זיד-ליכע שטאַאַטען, וועלכע האָט זיך געצויגען אין אַ לענג פון 700 מייל. דער בלאָקאַדע־סקאַדראָן פון דער נאָרדליכער יוניאָן איז געלעגען אין דעם שי-פען־וועג פון האַמפּטאָן ראָודס און בלאָקאַדירט דעם האַפען פון נאָרפאָלק. די קאָנפעדערירטע האָבען אַרויסגעשיקט אַ קליינע פלאָטע אום צו פערטרייבען דעם פיינד. אין דער פלאָטע האָט זיך אויסגעצייכענט איין שיף מיט'ן נאָמען „מעררימאַק", וועלכער איז געווען אין גאַנצען געפּאַנצערט און האָט געהאַט זעהר שווערע און גוטע קאַנאָנען, און פון פאָ-רענט האָט דיזעס קריג־שיף געהאַט אַ שטאָהלענעם שנאָבעל. געגען דיזען שיף האָט די נאָרדליכע יוניאָן אַרויסגעשיקט דאָס שיף „קומבערלאַנד", אָבער דער מעררימאַק האָט עס באַלד דורכגעבויערט מיט זיין שטאָהלענעם שנאָבעל און דאָס שיף האָט באַלד געזונקען. אויף'ן אַנדערען טאָג האָט די יוניאָן געשיקט אין שלאַכט אַן אַנדער קריג־שיף, דעם „מאָניטאָר", וועל-כער איז געווען בעדעקט אין גאַנצען מיט אַייזערנע פּלאַטען פון 6 צאָל דיק און האָט געהאַט קאַנאָנען, וואָס האָבען געוואָרפען באָמבעס פון 92 קילאָ געוויכט יעדע. דיזעס שיף האָט דעם „מעררימאַק" אַזוי צושלאָגען, דאָס ער האָט אָנגעהויבען זינקען און האָט זיך ראַש צוריקגעקעהרט צום האַפען.

נאך דיזען גרויסען ערפאלג האט דער געזעלשאפט מאק קלעללאן, דער נאכפאלגער פון סקאטט, געוואלט לאנדען ביים פארט מאנראע ניט ווייט פון נארפאלק מיט אן ארמעע פון 80,000 מאן און בעלאגערן ריטשמאנד און זי עראבערן. ער האט שטארק געהאפט דורכצופיהרען דיזען פלאן, ווייל ער האט געזעהען די מעגליכקייט, דאס צוויי קארפוסען וועלען איהם שטיצען פון דער לאנד־זייט. אבער די יוניאן־רעגירונג האט דיזע צוויי קארפוסען גערופען צו בעשיצען די הויפטשטאדט וואשינגטאן געגען דעם אנפאל פון די קאנפעדעריטע. דאס האט געצוואונגען דעם גענעראל מאק קלעללאן צוריקצוציהען זיך און ענטזאגען זיך פון זיין פלאן. ביי דזשעימס ריווער האבען זיך די ביידע פיינדליכע ארמעען בעגעגנט און האבען אנגעפאנגען א שטרייט. ניט וועניגער ווי 7 טעג האט געדויערט דער בלוטיגער קאמף. 60,000 מאן זיינען געפאלען אין דיזער שלאכט. דער רעזולטאט פון דיזער שלאכט איז געווען, דאס מאק קלעללאן האט בלויז דורך זומפען און וועלדער געקענט צוריקפיהרען זיין ארמעע צום האפען און פון דארט זיך וויעדער איינשיפען. ער האט יעצט בעקומען די שטעלע פון קאמאנדאנט פון וואשינגטאן און די אויבער־קאמאנדע איבער די ארמעע האט בעקומען גענעראל האללעקק.

אויך האללעקק איז געשלאגען געווארען און וויעדער ביים טייכעל בולל ראן (28טען—30טען אויגוסט). די נארדליכע יוניאן איז ביי זיך געווען שטארק געפאלען און האט שוין געפלאנט צו ענטלויפען נאך ניו יארק. אבער די קאנפעדעריטע האבען ניט געוואלט טרייבען דעם זיג ווייטער, און דאס האט צוגעגעבען דער יוניאן מוט. לינקאלן האט איבערגעגעבען די קאמאנדע איבער די ארמעע צו גענעראל בוירנסאיד און האט איהם געגעבען א בעפעהל צו געהן ווייטער אנגרייפען די קאנפעדעריטע. אבער אויך דיזער גענעראל האט געהאט דעם זעלבען שיקזאל ווי די פריהערער. ביי פרעדעריקסבורג איז ער דורך שטארקע שיסעריי צוריקגעטריבען געווארען. צום גליק איז אנגעקומען די נאכט און דאס האט איהם גערעטעט פון א פאלשטענדיגער פערניכטונג. גליקליכער איז געווען די יוניאן אין איהרע שטרייטען אין די וועסטליכע גענעגדען, וואו עס האבען קאמאנדירט די גענעראלען גראנט און בוועלל. דא האט זי געהאט א גרויסען זיג ביי מיללס ספרינג (19טען יאנואר 1862). מיט אייניגע וואכען שפעטער האט גענעראל גראנט אייניגענומען דעם פארט דאנעלסאן, און דערמיט איז דער שטאאט קענטוקקי

און אַ טייל פון דעם שטאַאַט טעננעססי וויעדער געקומען אונטער די הער-שאַפט פון דער יוניאָן.

ביי ניו אָרלעאַנס (אָרלינס) האָט די יוניאָן געהאַט נאָך אַ גרעסערען ערפאָלג. ניו אָרלעאַנס איז געווען דער וויכטיגסטער און שטאַרקסטער שטיץ־פונקט פיר די קאָנפעדערירטע ביים מיססיססיפּפּי. די שטאָדט ניו אָרלעאַנס זעלבסט איז אפילו ניט געווען בעפעסטיגט, אָבער זי איז דאָך געווען שטאַרק בעשיצט פון די צוויי זעהר שטאַרקע פאָרטען דזשאַקסאָן און סט. פיליפּ, וועלכע האָבען זיך געפונען ניט מעהר ווי 19 מייל ווייט פון איהר. דעיוויד פאַרראַגוט האָט ערהאַלטען אַ בעפעהל צו

די „מעררימאַק" צושטערט די „קומבערלאַנד" פון די נאָרד־שטאַאַטען.

נעהמען דעם אַיינגאַנג צו דעם טייך מיססיססיפּפּי. הגם דאָס באָמבאַרדי-רען אויף די פאָרטען האָט ניט געווירקט, האָט ער זיך דאָך דורכגעשלאָגען און איז אַריין אין דעם מיססיססיפּפּי. אונטער דעם שוץ פון דער נאַכט האָט ער צובראָכען די שווערע קייט, וועלכע איז געווען פערצויגען פון איין ברעג צום אַנדערען ביים אַ יינפאָהר אין דעם מיססיססיפּפּי, ניט אַכטענ-דיג דערויף, וואָס די קייט איז געווען בעשיצט מיט 13 קאַנאָנען־שיפען און אַ שווימענדער באַטאַרעע. ביים שיין פון דער לבנה זיינען די שיפען פון דער יוניאָן געדיכט איינס נעבען דעם אַנדערען אַריין אין דעם מיססיססיפּפּי.

די קאָנפעדעראַטע האָבן געדונערט מיט הארמאַטן און קוגלען, אָבער דאָס האָט ניט אָפּגעהאַלטן די יוניאָן־שיפֿן פֿאָרטצוזעצן זייער וועג. צוויי טעג שפּעטער האָבן זיך די יוניאָן־שיפֿן אָפּגעשטעלט ביי ניו אָרלעאַנס פֿאַר אַנקער. די פלאָטע פון דער קאָנפעדעראַציאָן איז געווארן פערניכטעט, די פּראָטן האָבן זיך געמוזט אונטערגעבן, און דעם 1טן מאי האָט די לאַנד־ארמיע פון דער יוניאָן אונטער בּאָטלער בעזעצט ניו אָרלעאַנס.

צו דיזער צייט האָט קיינער פון די בוידע שטרייטענדע ניט געקענט בעהויפּטן, דאָס ער איז דער זיגער. עס איז געווען אויף יעדער זייט גלייך און אונגלייק. דער האַס צווישען די בוידע פּאַרטייען האָט געשטיגען פון טאָג צו טאָג. אויסער אויף'ן שלאַכטפעלד האָבן די בוידע פּאַרטייען פערפּאַלגט איינע די אַנדערע אויף אויף'ן וועג פון האַנדעל. לינקאָלן האָט פערבאָטן צו האַנדלען מיט דער קאָנפעדעראַציאָן, דעיווים האָט פערבאָטן אַרויסצופיהרען צוקער און רייז אין די נאָרדליכע שטאַטן, אום זיי זאָלען ליידן מאַנגעל אין לעבענסמיטלען. אויך אין דער שקלאַפען־פראַגע האָט לינקאָלן געגומען ערנסטע שריט. אין מערץ 1862 האָט דער קאָנגרעס ערקלערט, דאָס די יוניאָן וועט שטיצען יעדען שטאַאָט, וועלכער וועט אָפּשאַפען ביי זיך שקלאַפערי, און די רעגירונג וועט בעצאָהלען דעם שאָדען, וואָס פריוואָט לייט וועלען דערפון ליידען. אין דעם דיסטריקט קאָלומביא, וואו עס געפינט זיך די הויפּטשטאָדט וואשינגטאָן, האָט די רעגירונג גע־צייגט א גוטען ביישפּיל. אין יוני האָט מען בעפרייט אלע שקלאַפען, וועלכע האָבען זיך געפונען אין ערטער, וואָס זיינען נאָך ניט אָנערקענט געווארן אלס בעזונדערע שטאַאָטן. דעם 22טן סעפּטעמבער 1862 האָט די יוניאָן ארויסגעלאָזען א פּראָקלאַמאַציאָן, דאָס פון דעם 1טן יאנואר 1863 ווערען אלע שקלאַפען, וועלכע געפינען זיך אין די שטאַאָטן, וואָס בונטעווען זיך נעגען דער יוניאָן, אָנערקענט אלס פרייע בירגער. דער קאָנגרעס האָט לאַנג ניט געוואָלט אונטערשרייבען דיזעס געזעץ, ווייל דאָס האָט צוגענומען יעדע מעגליכקייט צו ענדיגען דעם שטרייט מיט א פרידען. זיי זיינען אָבער גע־וען געצוואונגען דיזעס צו טאָן, ווייל אין דעם שטרייט זיינען אומגעקומען זעהר פיעלע יונגע מענשען, וואָס זיינען געווען פעהיג צו טראָגען געווער אין געהן אין מלחמה, און מען האָט געמוזט אויספיילען די רייהען פון דער ארמיע מיט שווארצע. די יוניאָן האָט ערוואַרטעט, דאָס די שקלאַפען וועלען יעצט מאַכען אין די זידליכע שטאַאָטען אן אויפשטאַנד און פיעלע וועל־לען צולויפען פון זייערע ערטער און וועלען קומען צו דער יוניאָן. אָבער

דיזע פּראָקלאַמאַציאָן האָט ניט געמאַכט אויף די שקלאַפען קיין ווירקונג. זיי האָבען זיך ניט געבונטעוועט און זיינען ניט צופֿרידן. די זידליכע פּאַרטיי מערם האָבען בעהויפּטעט, דאָס עס איז דעם שקלאַף פּיעל בעסער אייַדער דעם פּרייַען אַרבייטער, פּאַר וועלכען עס שוועבט אימער דער בייזער גייסט פון הונגער.

אין יאָהר 1863 האָט גענעראל הוקער ערהאַלטען די אויבער־קאָמאַנדע איבער די אַרמיע פון דער יוניאָן. דיזער גענעראל האָט געפונען פיר נעטיג צו פערטרייבען פון זיין פֿאָזיציאָן דעם גענעראל לי פון דער זידליכער אַרמיע ביי פרעדעריקסבורג. צו דיזען צוועק האָט ער איהם אָנגעגריפען ביי טשאַנסעלאָרסוויל (2טען מאי). דער קאַמף איז געווען זעהר א ביטערער. דער וואַלד האָט זיך אָנגעצונדען און אַלע האָבען געמוזט לויפען פון איהם, און די פיעלע פערוואונדעטע זיינען אומגעקומען אין די פלאַמען. הוקער האָט פערלאָרען 20,000 מאַן און איז גע־וען געצוואונגען זיך צוריקצוציהען. די זידליכע אַרמיע האָט פערפאָלגט די יוניאָן־אַרמיי און האָט זי געצוואונגען אָנצופֿאַנגען נאָך א מאָל דעם שטרייט ביי פרעדעריקסבורג. דריי טעג האָט געדויערט דיזע שלאַכט. פון בייידע זייטען זיינען געפאַלען זעהר פיעלע, אָבער ענדליך איז לי בע־זיגט געוואָרען און ער האָט געמוזט צוריקטרעטען (1טען—3טען יולי).

אין דער זעלבער צייט, וועהן די שלאַכט איז פאָרגעקומען ביי געטטיס־בורג, איז פאָרגעקומען אַן אַנדער שלאַכט אין וועסט. די שטאָדט ווידקס־בורג און פּאָרט הודסאָן האָבען זיך געמוזט אונטערגעבען צו דער יוניאָן. פון דיזע בייידע שטאַרק בעפעסטיגטע פאָזיציאָנען איז אָפּ־געהאַנגען די הערשאַפט איבער דעם מיסיסיסיפּי. די טרופען פון דער יוניאָן האָבען דעריבער אָנגעוועגדט אַלע כוחות זיי צו נעהמען. פּאַרגוט'ן איז עס געלונגען צו קומען מיט זיין פלאָטע צווישען דיזע בייידע פּאָזיציאָנען, וועלכע האָבען זיך איינע די אַנדערע געזוכט צו דעקען, און דא־דורך אָפּצושניידען זייער פערבינדונג און פראָוויאַנט־צופיהר. אזוי האָט ענדליך דער הונגער געצוואונגען די נאָרניזאָנען זיך אונטערצוגעבען. נאָך דעם, ווי דער לעצטער פערד און דער לעצטער מויל־עזעל איז שוין פער־צעהרט געוואָרען, האָט דער בראָווער גענעראל פעמבערטאָן דעם 3טען יולי ארויסגעשטעלט די ווייסע פאָהן אלס א צייכען, אז ער גיט זיך אונטער, און האָט זיך איבערגעגעבען מיט זיינע 31,000 סאָלדאַטען צו גענעראל גראַנט, וועלכער האָט געפיהרט די בעלאַגערונג פון דער יבשה־זייט. די

יוניאָן האָט געוואונען די גאַנצע מיססיססיפּפּי־ליניע און די קאָנפעדערירטע זיינען אין גאַנצען אָפּגעשניטען געוואָרען פון זייערע וועסטליכע שטאַאַטען.

אָבער די מיה פון דער יוניאָן צו נעהמען די פעסטע שטאָדט טשאַרלסטאָן, וועלכע זיי האָבען מאָנאַטען־לאַנג בעלאַגערט פון דער וואַסער־זייט און פון דער יבשה, איז געווען אומזיסט. זיי האָבען דיזע פעסטע שטאָדט פיר קיין פאַל ניט געקענט אַייננעהמען. אַזוי איז אַוועק דאָס יאָהר 1863 אָהן אַ שום אויסזיכט צו ענדיגען די מלחמה און שליסען ענדליך פרידען. אָבער דער קאָנגרעס האָט געלאָזט וויסען, דאָס ער וועט ניט אָפּלאָזען דעם קריג ביז עס וועט איהם געלינגען צוריקצובריינגען די אַלע שטאַאַטען, וואָס זיינען אָפּגעפאַלען פון דער יוניאָן, און פעראייניגען זיי אין איין נאַציאָן און איין רעגירונג; דאָס כל זמן עס איז נאָך דאָ איין פּערזאָן, וואָס רעוואָלטירט געגען דער יוניאָן, וועט ער ניט אָננעהמען קיין וואַפען־שטילשטאַנד, קיין פרידען און קיין פערמיטלונג, און דאָס ער לאָזט אויסער אַכט אַלע פריהערדיגע פּאַרטיי־בעצייכנונגען און אין דער צייט פון קריג אָנערקענט ער נאָר צוויי פּאַרטייען: „פּאַטריאָטען און פעררעטער".

אין פריהלינג פון יאָהר 1864 האָט די יוניאָן זיך וויעדער גענומען ענערגיש צום קריג, אָבער זי האָט געהאַט וועניג ערפאָלג. די אויבער־קאָמאַנדע איבער די אַרמעע האָט מען איבערגעגעבען צו גענעראַל גראַנט. דעם 8טען אַפּריל איז די אַרמעע אונטער באַנקס אין גאַנצען געשלאָגען געוואָרען ביי קראָסס ראָודס און האָט זיך קוים מיט דעם רעסט צוגעשלעפּט צום מיססיססיפּפּי. אויך די פלאָטיללע אויף'ן רעד ריווער אונטער דער לייטונג פון פּאָרטער איז געווען אין אַ קלעגליכען צושטאַנד, זי איז געבליבען שטעקען אין די שנעל־שטראָמען. זי האָט זיך ניט געקענט ריהרען פון אָרט און מען האָט זי געמוזט אָדער צושטערען אָדער איבערלאָזען דעם פיינד. די פלאָטיללע איז אָבער יעצט געווען זעהר נעטיג פיר די אַרמעע אום צו בריינגען צו איהר פּראָוויזיאָן, וועלכע איז איהר געווען זעהר נעטיג, ווייל דער ריקצוג איז שוין בעשלאָסען געוואָרען.

דאַן האָט דער פּאָלקאָווניק בעילי פאָרגעשלאָגען אַ פּלאַן ווי צו רעטען די פלאָטיללע. דער פּלאַן איז קיינעם ניט געפעלען געוואָרען, אַלע האָבען איהם אויסגעלאַכט, אויסער באַנקס און פּאָרטער האָבען איהם אָנגענומען און האָבען בעשלאָסען צו פּרובֿען איהם דורכפיהרען. דער פּלאַן איז בעשטאַנען אין דעם: דאָס מען זאָל בויען אייניגע וואַסער־דאַמען אום דאָס וואַסער פון די וואַסער־פאַלען אין רעד־ריווער זאָל זיך אָנזאַמלען און אויפהויבען, און דאַן וועט די פלאָטיללע אין אַ געוויסען פּונקט קענען דורך דעם

וואַסער־פאַל אַריין אין טיפעס וואַסער און אַוועקשווימען. 3,000 מאַן האָבען גענומען האַקען בוימער אין די וועלדער, און 300 מאַן האָבען גע-בראַכט די בוימער צום ברעג און מען האָט אָנגעהויבען בויען די דאַמען. מיט גרויס אייפער און מוט האָט מען געטריבען די אַרבייט טאָג און נאַכט; עס איז זעהר אָפט אויסגעקומען די סאָלדאַטען צו שטעהן ביז די אַקסלען אין וואַסער; אַלע אָבער האָבען פערשטאַנען די וויכטיגקייט פון דעם ער-פאָלג און קיינער האָט זיך ניט בעקלאָגט אויף די שווערע אַרבייט. דער דאַם איז געוואַקסען פון שטונדע צו שטונדע. אין 8 טאָג האָט מען גע-בראַכט די אַרבייט אַזוי ווייט, דאָס פאָרטער האָט בעשלאָסען אָנצופאַנגען דורכפיהרען די פלאָטיללע. און עס איז איהם ווירקליך געלונגען דורכצו-פיהרען פיער שיפען. אָבער פלוצלינג האָט דאָס וואַסער פערניכטעט די דאַמען און די אַרבייט איז כמעט אין גאַנצען פערניכטעט געוואָרען. אָבער דאָס האָט בעילי'ן ניט ענטמוטיגט. אונטערשטיצט פון די סאָלדאַטען האָט ער פון דאָס ניי אָנגעפאַנגען צו בויען דאַמען. עס איז איהם אין אַ קורצער צייט געלונגען אַריבערצובריינגען די גאַנצע פלאָטע אין פאַהרבאַרעס וואַ-סער, און ער האָט געקענט מאַכען זייער ריקצוג מיט ערפאָלג.

דער האַנדעל פון דער יוניאָן האָט שטאַרק געליטען פון די רויב־שיפען פון דער קאָנפעדעראַציאָן. די יוניאָן האָט אפילו געהאַט 671 קריג־שיפען, זיי זיינען אָבער ניט געווען גענוג צו בעשיצען אַלע זייערע האַנדעל־שיפען פון אַ בעפאַל פון די רויב־שיפען. איבערהויפּט פלעגען די רויב־שיפען דורכברעכען די בלאָקאַדע פון דער יוניאָן ביי דעם בעי (בוזים) פון מאָ-בילע, וועלכער איז געווען געשיצט דורך אַן אינזעל. דער גרעסטער צו-גאַנג איז נאָך אויסערדעם אויף דער זייט פון דעם פעסטלאַנד געווען גע-שיצט דורך דעם פאָרט (פעסטונג) מאָרגאַן און אויף דער אינזעל־זייט דורך דעם פאָרט געינעס. דער בעריהמטער זעע־העלד פאַרראַגוט האָט זיך גענומען צו עראָבערן דיזען רויב־נעסט. מיט אַ שרעקליכען פייער האָט ער בעשאָסען די פאָרטען און ער האָט דורכגעדרונגען, הגם איינס פון זיינע שיפען איז געשפּרונגען אין די לופט און אַ צווייטעס האָט געקראָגען אַ שאָס אין דאַמף־קעסעל. אין ווענינער ור' אין דריי שטונדען איז דער קאַמף געווען ענטשידען. ביידע פאָרטען האָבען זיך געמוזט אונטערגעבען.

גראַנט האָט פאָרגעשלאָגען אַ פּלאַן, אַז ער זאָל פיהרען אַן אַרמעע פון 120,000 מאַן געגען ריטשמאָנד, און 100,000 מאַן זאָל מען געבען אונטער דער קאָמאַנדע פון שערמאַן, וועלכער זאָל צוקומען אַהין איבער די בערג פון אַרום דער וועסט־זייט, און געבען דאַן מיט פעראייניגטע קרעפ-

טען אַן ענטשיידענדען קלאַפּ דער אַרמעע פון די זידליכע שטאַאַטען. דעם 3טען מאַי האָט גראַנט אָנגעפאַנגען זיין פעלדצוג. אויף זיין מאַרש דורך ספּאָטטסילוועניאַ האָט זיך גענעראַל לי פון דער זידליכער אַרמעע געשטעלט געגען גראַנט'ס אַרמעע ביי אַ וואַלד און האָט איהר פערשפּאַרט דעם וועג. עס איז ענטשטאַנען אַ שרעקליכע שלאַכט, וועלכע האָט געדויערט דריי טעג. די שלאַכט אין וואַלד האָט געוואונען גראַנט, אָבער די שלאַכט איז ערנייט געוואָרען ביי ספּאָטטסילוועניאַ און זי האָט דאָרט געדויערט פון דעם 10טען ביז דעם 17טען מאַי. ניט ווענינער ווי 25,000 מאַן זיינען געפאַלען אין דיזער שלאַכט. לי איז אָבער אימער צוריקגעטריבען געוואָרען ווייטער און ווייטער. גראַנט איז ענדליך געקומען נאָך פּעטערסבוירג (ביי ריטשמאָנד), וואו די זידליכע אַרמעע האָט זיך קאָנצענטרירט, און האָט זי בעלאַגערט נאָך אַלע רעגלען פון דער בעלאַגערונגס־קונסט.

אין דער זעלבער צייט האָט אויך שערמאַן פון זיין זייט געמאַכט פאָרטשריט. אונטער אונאויפהערליכע קעמפען איז ער דורכגעגאַנגען דאָס פיינדליכע לאַנד ביז ער איז ענדליך געקומען נאָך סאַוואַננאַה. אין פיעלע ערטער איז ער געווען געצוואונגען צו מאַכען בריקען אום אַריבערצופיהרען די אַרמעע איבער טייכען און זאָגאַר צו מאַכען אָפטמאָל נייע וועגען פיר זיינע סאָלדאַטען. אין סאַוואַננאַה איז ער פערבליבען נאָר אַ געוויסע צייט, וויפיעל ער האָט געהאַט נעטיג אום צו צושטערען אַלע אַייזענבאַהנען פון זיד־ און נאָרד קאַראָלינאַ. אין יאַנואַר 1865 איז ער אַוועק נאָך פּעטערס־בוירג אום צו פעראייניגען זיך מיט'ן גענעראַל גראַנט. ער האָט אַיינגע־נומען צוויי פון די שטאַרקסטע פעסטונגען פון די רעבעלען און דעם 26טען מערץ איז ער שוין געווען אין דער הויפּט־קוואַרטיר אום צו נעהמען אָנטייל אין דעם קריגס־ראַט, וועלכער האָט דאַמאָלס פערהאַנדעלט דעם פּלאַן, ווי אָנצופאַנגען יעצט דעם קריג.

דער קריגס־ראַט האָט בעשלאָסען אָנצופאַנגען גלייך אַן אָנגריף אויף פּעטערסבוירג און ריטשמאָנד. דעם 2טען אַפּריל האָט די אַרמעע פון דער יוניאָן אַיינגענומען פּעטערסבוירג און איז אַריין אין שטאָדט. די פּאָלקען פון די נעגערס האָבען אויך באַלד אַיינגענומען ריטשמאָנד, אַזוי דאָס דעם 4טען אַפּריל האָט שוין לינקאָלן געקענט נעהמען אין בעזיץ דעם קאַפּיטאָל פון דער הויפּטשטאָדט פון די רעבעלען. דערמיט איז דער ווידערשטאַנד פון דער קאָנפעדעראַציאָן געבראָכען געוואָרען. דעם 9טען אַפּריל האָט זיך לי מיט זיין אַרמעע פון 26,000 מאַן איבערגעגעבען צו גראַנט'ן.

אייניגע פאַנאַטיקער האָבען געגלויבט, דאָס אויב עס וועט זיי גע-לינגען אָפּצוראַמען פון וועג דעם פיהרער פון דער יוניאָן, וועט זיך דורך דעם ענדערן די לאַגע. דעם 14טען אפריל האָט דער שוישפּילער וויל-קעס בוטה דערשאָסען דעם פּרעזידענט לינקאָלן אין טהעאַטער, וואו דיזער איז געזעסען אין דעם קרייז פון זיין פאַמיליע. נאָך א פערזוך, א מאָרד־אַנגריף אויף דעם שטאַטס־כעקרעטער סיוארד, איז פערהינ-דערט געוואָרען.

געניראל גראַנט.

די יוניאָן אָבער האָט זיך ניט דערשראָקען פאַר דיזע משוגע'נע טאַטען. אלע פיהרער פון די זידליכע שטאַטען האָבען זיך באלד ערקלערט אונטער-וואַרפען אונטער דער יוניאָן. דער פּרעזידענט פון די זידליכע שטאַטען, דזשעפערסאָן דעיוויס, איז געפאַנגען געוואָרען, וועו ער האָט געוואָלט

ענטלויפען נאָך אייראָפּא, און דאָן האָט דער נייער פּרעזידענט פון דער יוניאָן ערקלערט דעם גרויסען קאַמף פיר געענדיגט.

יעצט האָט די יוניאָן געהאַט פאַר זיך די שווערע ארבייט צו רעאָרגאַניזירען דעם שטאַאַט און פעסטשטעלען איהם אויף די פרינציפען פון פריי-הייט און גלייכע רעכטען פיר אַלע אייגנוואוינער, אָהן אונטערשייד פון קאָליר, ראַסע און רעליגיאָן. די האַנדלונג פון דער יוניאָן מיט די בעזיגטע איז געווען גרויסאַרטיג און שטעהט ביישפילאָז אין דער געשיכטע. פון אַלע שולדיגע אין דער ערמאָרדונג און פייניגונג פון די נאָרדליכע געפאַנגענע איז בלויז איין אונמענש מיט'ן נאַמען ווירטז הינגעריכטעט געוואָרען פיר זיין שרעקליכע גרויזאַמקייט. די יוניאָן האָט ניט געוואָלט געדענקען די בעזיגטע זייערע רציחות, רויבעריין און בראַנדען. דאָס גאַנצע פאָלק האָט געפאָדערט צו נעהמען ראַכע פון די בעזיגטע פיר זייערע מעשים תעתועים אין דער צייט פון קריג. אָבער דער פרעזידענט האָט דאָס פאָלק בערוהיגט. ער איז געווען איבערצייגט, אז דאָס פאָלק וועט איהם דאַנקען דערפאָר, וואָס ער האָט ניט דערלאָזען צופריידען שטעלען דעם ראַכע-געפיהל.

די אָפּפער, וואָס דיזער בירגער-קריג האָט געקאָסט, זיינען געווען אונגעהייער. די זידליכע שטאַאַטען האָבען פערלאָרען 200,000 און די נאָרדליכע 320,000 סאָלדאַטען. די קריגס-קאָסטען פון דער יוניאָן האָבען בעטראָפען 2¾ מיליאַרדען, און פון דער קאָנפעדעראַציאָן 6 מיליאַרדען. אָבער אין דער געשיכטע פון דער יוניאָן האָט דיזער קריג געמאַכט אַן ענטשיידענדע ענדערונג. די יוניאָן איז יעצט געשטעלט געוואָרען אויף א פיעל שטארקערען פונדאַמענט און האָט בעקומען אַן אויסערגעווענליכען צוואוקס אין אינדוסטריע און אקערבוי.

אין יאָהר 1868 איז ערוועהלט געוואָרען אלס פּרעזידענט דער זיגער פון ריטשמאָנד, דער גענעראל גראַנט. צו זיין ערוועהלונג האָבען פיעל געהאָלפען די נעגערס. אונטער איהם האָבען די נעגערס ערהאַלטען פולע גלייכע רעכטען, פּאָליטישע און בירגערליכע. פיעלע זיינען ניט געווען צופריידען מיט זיין אדמיניסטראַציאָן, ווייל אונטער איהם האָט געבליהט די שווינדעל-פּאָליטיק און די בעגינסטיגונג פון פערוואַנדטע. אָבער צוליב זיין רוהם אלס קריגס-קאָמאַנדיר האָט מען איהם פערצייהעט אַלע זיינע פעהלערן. דאָס פאָלק האָט געגלויבט, דאָס יעצט איז נעטיג, אז אויף דעם פרעזידענטען-שטול זאָל זיצען א מאַן, וואָס האָט א רעפוטאַציאָן אלס א גרויסער העלד, ווייל די זידליכע שטאַאַטען זיינען נאָך אלץ ניט גענוג רוהיג. און דעריבער איז ער ערוועהלט געוואָרען אין יאָהר 1872 צו צוויי-

טען מאָל אַלס פּרעזידענט. אָבער אין דער צייט פון זיין צווייטען טערמין האָט זיך די קאָרופּציאָן צווישען זיינע בעאַמטע פערברייטעט מעהר און מעהר. אונטערזוכונגען האָבען אַרויסגעבראַכט שרעקליכע בעטרוגען, כאַבאַר און שווינדעל צווישען די העכסטע בעאַמטע, און דאָס האָט שרעקליך אויפגערעגט די בעסטע מענשען אין לאַנד. פון אַלע זייטען האָט מען געפאָדערט רעפאָרמע.

נאָך גראַנט'ן איז ערוועהלט געוואָרען אַלס פּרעזידענט דער רעפּובליקאַנער רוטהערפאָרד העיעז (1877—1881). דיזער פּרעזידענט האָט געמאַכט אין דיזער הינזיכט אייניגע ענדערונגען צום בעסערן. אָבער די רעפאָרמע פון די עמטער אין אַלגעמיין איז איהם ניט געלונגען דורכצופיהרען, ווייל פיעלע פון די איינפלוסרייכע פּערזאָנען האָבען אידם דערין געשטערט. נאָך העיעז איז ערוועהלט געוואָרען אַלס פּרעזידענט דזשעימס גאַרפיעלד. אויף איהם האָט מען פיעל געהאָפט, דאָס ער וועט מאַכען אַן ענדע צו דעם כאַבאַר־שווינדעל, וואָס האָט נאָך אַלץ געהערשט אין לאַנד צווישען די בעאַמטע. אָבער הגם ער איז ווירקליך געווען טריי צו זיינע פליכטען און אַן ענערגישער מאַן, דאָך איז די האָפנונג ניט ערפילט געוואָרען. אַ טראַגישער שיקזאַל האָט איהם אין אייניגע מאָנאַטען אַוועקגעריסען פון זיין אַמט. אַ מאַן מיט'ן נאָמען גיטאָ האָט איהם אויס ראַכע דערפאַר, וואָס ער האָט אידם ניט געוואָלט בעשטימען אַלס קאָנסול, טויטליך פערוואונדעט מיט אַ רעוואָלווער, און ער איז געשטאָרבען נאָך אַ לאַנגען קאַמף מיט'ן טויט דעם 19טען סעפּט. 1881.

דאָס אַמט פון פּרעזידענט האָט דאַמאָלס פערטראָטען דער וויצע־פּרעזידענט טשעסטער אַרטהור. אָבער אויך אונטער זיין רעגירונג האָט ניט אויפגעהערט די קאָרופּציאָן, די יאַגד נאָך עמטער, דער שווינדעל מיט פּענסיאָנען, און די אונמעגליכקייט פון רעפאָרמע האָט געפיהרט דערצו, דאָס די רעפּובליקאַנישע פּאַרטיי האָט פערלאָרען דעם צוטרויען פון פאָלק, און די דעמאָקראַטישע פּאַרטיי האָט בעקומען די איבערגעוויכט, ווייל דיזע פּאַרטיי האָט שטאַרק פּראָטעסטירט געגען דער פערדאָרבענהייט פון דעם הערשענדען סיסטעם. אויך אַ טייל פון דער רעפּובליקאַנישער פּאַרטיי איז געווען געגען דעם רעפּובליקאַנישען קאַנדידאַט פיר פּרעזידענט, בלעין. דיזער בלעין איז אפילו געווען אַ מאַן מיט גרויסע פעהיגקייטען, אָבער ער האָט ניט געהאַט קיין גוטען נאָמען אַלס אַ מאַן מיט פעסטע פּרינציפּען פון גערעכטיגקייט. און דעריבער איז נאָך 24 יאָהר וויעדער צום ערסטען מאָל ערוועהלט געוואָרען אַלס פּרעזידענט אַ דעמאָקראַט, דער

גאַווערנאָר פון ניו יאָרק, גראָווער קליוולאַנד (מערץ 1885) און אין הערבסט פון 1892 איז ער צום צווייטן מאָל ערוואָהלט געוואָרן צו דיזען אמט.

עם איז אמת, דאָס אויך אין די פאראיניגטע שטאָטן געפינען זיך פיעלע פערדאָרבענע און פויל צושטענדען, אָבער מען מוז צוגעבען, דאָס קיין אנדער שטאָט ענטהאַלט ניט אין זיך אזוי פיעל לעבען און גיט ניט אזוי פיעל האָפענונג פיר די צוקונפט ווי די פאראיניגטע שטאָטן פון אמעריקא. די פאָליטישע פערפאַסונג איז די פרייעסטע אין דער וועלט. די קאָנסטיטוציאָן איז פערפאַסט געוואָרן אין יאָהר 1787, דאָך האָט זי זיך בעווייזען פאַסענד אין גוט אין גוטע און אין שלעכטע צייטען, אין קריג אין פריעדען, אין צייטען, וועו די נאַנצע בעפעלקערונג איז בעשטאַנען נאָר פון 3½ מיליאָן איינוואוינער ווי אין לעצטע צייטען, וועו די בעפעלקערונג האָט זיך פערמעהרט ביז 100 מיליאָנען מענשען.

צו די פאראיניגטע שטאָטן פון אמעריקא געהערען 48 שטאָטען אויסער אאיניגע טעריטאָריעס אוו דעם דיסטריקט פון קאָלומביא, וואו עם געפינט זיך די הויפט־שטאָדט (וואשינגטאָן). דער פרעזידענט איז דער העכסטער בעאמטער אין לאַנד, ער האָט די עקזעקוטיוו־מאַכט. די געזעצ־געבענדע קערפערשאַפט, וועלכע בעזיצט די העכסטע מאַכט, איז דער קאָנגרעס, וועלכער בעשטעהט פון צוויי הייזער, דעם סענאָט און דעם הויז פון רעפרעזענטאַנטען. דער סענאָט בעשטעהט פון 96 מיטגלידער, וועלכע פלעגען פריהער ערוואָהלט ווערען פון די געזעצגעבענדע קערפערשאַפטען אוו וועלען יעצט ערוואָהלט דורך פאָלקס־אָפשטימונג. יעדער שטאָט דאַרף שיקען צוויי סענאַטאָרען, עס מאַכט ניט אויס ווי גרויס דער שטאָט איז. דאָס רעפרעזענטאַנטען־הויז בעשטעהט פון מיטגלידער, וועלכע ווערען ערוואָהלט פון יעדען שטאָט לויט דער צאָהל פון די איינוואוינער, וואָס געפינט זיך אין שטאָט. די סענאַטאָרען ווערען ערוואָהלט אויף 6 יאָהר און די רעפרעזענטאַנטען אויף 2 יאָהר.

א פאָרשלאָג וועגען א נייעם געזעץ מוז האָבען די צושטימונג פון ביידע הייזער, פון די רעפרעזענטאַנטען אוו פון סענאָט, אוו אויסער דעם נאָך די צושטימונג פון פרעזידענט. וועו אָבער דער פרעזידענט גיט ניט זיין הסכמה צו א נייעם געזעץ אוו ער פערלאַנגט מאַנכע ענדערונגען אין דעם פאָרשלאָג, כוז דער פאָרשלאָג מיט די ענדערונגען פון פרעזידענט געשיקט ווערען צוריק אין קאָנגרעס. אָבער וועו צוויי דריטעל שטימען פון דעם קאָנגרעס בעשטעהען אויף דעם פאָרשלאָג אָהן דעם פרעזידענט'ס ענדע-

רונגען, ווערט ער א געוויר אָהן דעם פרעזידענט'ס צושטימונג. דערפון זעהען מיר, דאָס דער קאָנגרעס פון די פעראייניגטע שטאַטען איז עכט דעמאָקראַטיש. דורך דיזע פרייהייטלִיכע פערפאַסונג האָט דער אמעריקאַנישער קאָנגרעס א גאַנץ אַנדערע בעדייטונג ווי די אייראָפּעאישע פּאַרלאַמענטען. דער קאָנגרעס האָט אויך צו ענטשיידען פראַגען וועגען קריג און פרידען. די געוויכטן פון יעדען שטאַאט בעזונדער מוזען הארמאָנירען מיט די אַלגעמיינע געזעצען פון דער יוניאָן.

דאָס גערִיכטס־וועזען פון די פעראייניגטע שטאַטען איז אָפּגעזונדערט פון דעם גערִיכטס־וועזען פון די איינצעלנע שטאַטען, אויך זיינען פיעלע געזעצען ניט אין אַלע שטאַטען גלייך. יעדער שטאַאט האָט זיך זיינע געזעצען, צוגעפּאַסט צו די געווואוינהייטען און טראַדיציאָנען פון זיינע איינוואוינער. צוליב דעם זיינען אָפט פּראָצעסען שוואר צו פיהרען, זיי וועלען פערצויגען און קאָסטען פיעל. א גרויסע ראָלע שפּילט אין די פעראייניגטע שטאַטען דאָס גערִיכט, וואָס דאָס פאַלק פיהרט דורך אַליין, דאָס „ליינ ט ש־גערִיכט", וועלכעס וועלט אָפט דורכגעפיהרט אויף דעם פערברעכער גלייך ווי מען כאפט איהם. די מעהרסטע אָפּפער פון דיזען סאָרט גערִיכט זיינען נעגערס.

די ארמעע פון די פעראייניגטע שטאַטען איז פאַר דעם יעצטיגען וועלט־קריג געווען זעהר אונבעדייטענד. אין דיזער הינזיכט איז אמעריקא געשטאַנען פיעל העכער פון אַלע אייראָפּעאישע לענדער. זי האָט ניט פערברויכט איהר געלט אויף אַן אונניצלִיכע אייניכטונג, נאָר זי האָט בעסער פערוואַנדט איהרע מילִיאָנען פיר קולטור־צוועקען. אין יאָהר 1890 איז די ארמעע פון די פעראייניגטע שטאַטען בעשטאַנען נאָר פון 27,390 מאַן. מארין־טרופען האָט זי דאמאָלס געהאט נאָר 2,000 מאַן. אויסער דעם זיינען דא אין אמעריקא מיליִן־טרופען, וועלכע וועלען צוזאמענגערופען צו געווִיסע צייטען פיר קורצע מוסטירונגען און זיינען אונטערוואָרפען אין צייט פון פרידען אונטער די גאָווערנאָרס פון די איינצעלנע שטאַטען. אין צייט פון קריג זיינען אָלע וואָפען־פיהיגע בירגער פון 18 ביז 45 יאָהר פערפלִיכטעט צו געהן אי שטרייט.

די עקאָנאָמישע ענטוויקלונג פון דער יוניאָן איז געגאַנגען זעהר ראַש און קרעפטיג. עס איז ניט צו געפינען אין דער וועלט־געשיכטע א גלייכען צו די פעראייניגטע שטאַטען אין דער הינזיכט פון עקאָנאָמישער ענטוויקלונג. זי האָט כמעט ערַאבערט די גאַנצע וועלט. איהר אונגעהייערע ווירטשאַפטלִיכע קראַפט האָט פיר די פעראייניגטע שטאַטען געוואונען

אַבטונג און האָט זיי אַוועקגעשטעלט כמעט איבער אלע קולטור־לענדער פון דער וועלט.

„עס געפינען זיך נאציאָנען", זאָגט פר. אֶקען, „וועלכע שטעהען העכער פון די אַמעריקאַנער אין וויסענשאפטען, עס זיינען פאַראַן נאציאָנען, וועלכע שטעהען העכער פון די אַמעריקאַנער אויף דעם געביט פון די שענע קונסטען; עס איז צו געפינען נאציאָנען, וועלכע האָבען אַ פיעל רייכערע ליטעראַטור ווי די אַמעריקאַנער; פיעלע לענדער פון איראָפּא און אַזיען האָבען גרעסערע ארמעען און מעכטיגערע פלאָטען; אייניגע מדינות, ווי צ. ב. רוסלאַנד האָט גרעסערע שטרעקעם לאַנד, אנדערע, ווי צ. ב. די בריטיש אימפּעריע און כינא, האָבען פיעלע מיליאָנען מעהר בעפעלקערונג; די אלטע קולטור־פעלקער פון איראָפּא שטעהען העכער מיט דער אַרט און ווייז, ווי אזוי עס ווערט דאָרט אויסגעאיבט די גערעכטיגקייט, מיט דער מאַראַל פון זייערע בעאמטע, מיט זייער פינקטליכער אָרדנונג, מיט דעם, וואָס מאַנכע זאכען זיינען ביי זיי צייטיגער און מעהר אויסגעבילדעט, — אָבער קיין לאַנד קען זיך ניט גלייכען מיט די פעראייניגטע שטאַטען אין זייער ווירטשאפטליכער לייסטונגס־פעהיגקייט אויף א גרויסער רייהע פון געביטען, אין שטאַרקער און ענערגישער שטרעבונג, אין דער ריעזענהאפטער ענטוויקלונג פון דער פראָדוקציאָן און פון דעם פערקעהר, אין דעם גוואַלדיגען וואוקס פון די שטעדט, אין דער שנעלער אויסברייטונג פון קולטור איבער ווייטע שטרעקעם לאַנד, וועלכע זיינען צום טייל מיט א קורצער צייט צוריק נאָך נעלעגען וויסט, און אין דער אונגעהייערער פערמעהרונג פון דעם נאציאָנאל־רייכטום.

דיזער פאקט וואַרפט זיך אונז אין די אויגען און דרינגט אַריין ניט ווילענדיג אין אונזער גייסט אזוי באלד ווי מיר בעטרעטען אין ניו יאָרק דעם אמעריקאַנישען באָדען און דערזעהען אַרום אונז דאָס גוואַלדיגע לעבען און טרייבען, די בעלעבטע האפענס מיט די ריזען־שיפען פון אלע פעלקער, די גוואַלדיגע מאסען מענשען, וועלכע בעווענגען זיך אין די גאסען אָדער ציהען זיך אָהן אויפהער אין די גרויסע דאמפ־פערריס, וועלכע קרייצען די בריטע וואסערן צו אָסט און וועסט, די מיט מענשען און פראכט בעלאָדענע אייזענבאהן־צוגען, וועלכע געהען אפ כמעט יעדע מינוט פון דער גרויסער מעטראָפּאל נאָך זיך, וועסט און נאָרד, אָדער קומען אָן אין די וואקזאלען, און די האנדלס־פאלאצען, וועלכע ציהען זיך אין לאַנגע רייהען. דאָס זעלבע לערנען מיר אויך פון די בעריכטען פון דער בערזע און פון די ריזיגע טעג-

ליכע צייטונגען, וועלכע זיינען אָנגעפּיקעוועט מיט בעריכטען און מיטטיילונגען פון אַלע סאָרטען".

דעם אונגעהייערען וואוקס פון די פעראיניגטע שטאַטען קען מען צום בעסטען זען פון דער פערמעהרונג פון דער בעפעלקערונג. אין יאָהר 1790 איז די בעפעלקערונג בעשטאַנען נאָר פון 3,590,000 נפשות; אין 1893 איז די צאָהל פון דער בעפעלקערונג דערוואַקסען ביז 66,000,000. לויט דעם לעצטען צענזוס (פאָלקס־צעהלונג פון 1910) האָבען די פעראיניגטע שטאַטען קרוב צו 100,000,000 מענשען. די חובות פון לאַנד באַלד

לינטש־משפט.

נאָך דעם בירגער־קריג אין יאָהר 1866 זיינען געווען 2,773 מיליאָנען דאָלאַרס. אייניגע אייראָפּעאישע שטאַטסמענער האָבען בעטראַכט דיזע סומע פיר א גרויסע לאַסט פיר אַמעריקא, א לאַסט, וועלכע מוז האָבען א שלעכטע ווירקונג אויף דעם עקאָנאָמישען צושטאַנד פון לאַנד, אָבער די אַמעריקאַנער זעלבסט האָבען זי נערעכענט פיר א קלייניגקייט, וויל זיי האָבען גוט פערשטאַנען די קרעפטען פון לאַנד, וועלכע זיינען אין שטאַנד. זי איבערצוטראָגען. און ווירקליך, דער אונגעהייערער חוב איז געווארען קלענער פון יאָהר צו יאָהר, און הגם מען האָט ניט בעלעטיגט די בעפעלקערונג מיט קיין נייע שטייערן און אָפּגאָבען, איז דעם ערסטען דעצעמבער פון יאָהר

1891 דער חוב פיעל פערקלענערט געוואָרען און עס איז נאָך איבערגעבליבען א חוב פון 585,026,870 דאָללארס. אויך דער עקספּאָרט־האַנדעל איז גע־וואקסען פון יאָהר צו יאָהר און האָט איבערגעשטיגען דעם אימפּאָרט־האַנ־דעל. אין יאָהר 1891 איז דער ארויספיהר געווען מעהר פון דעם אריינפיהר מיט 156,774,889 דאָללארס.

אויך די נאַטירליכע רייכטומער פון לאַנד זיינען אונגעוועהנליך גרויס. דאָס לאַנד פערמאָגט זעהר פיעל רייכע מינעס פון גאָלד, זילבער, קווע־זילבער און צינק, קערָאָסין־קוואָלען א. אַז. וו. אין 14 יאָהר צייט, פון 1849 ביז 1863, האָט דער אַמעריקאַנישער באָדען ארויסגעגעבען 350 מיליאָנען פונט סטערלינג, דאָס הייסט מעהר פון העלפט פיעל אין יאָהר 1848 האָט אייראָפּא צוזאַמען כיט אַמעריקא פערמאָגט פון דיזען עדעלען מעטאַל. דער זילבער־ארויספיהר פון נעוואדא האָט אין יאָהר 1861 געשטיגען אויף 3 מיליאָנען און אין יאָהר 1862 אויף 5 מיליאָנען דאָללארס. אָבער די גרעס־טע וויכטיגקייט האָט געהאַט די פּראָדוקציאָן פון קערָאָסין. אין יאָהר 1864 האָט אַמעריקא פערקויפט פיר 180 מיליאָנען דאָללאר קערָאָסין. דער ווערט פון גרונד־אייגענטום אין די ערטער, וואו עס האָבען זיך געפונען די קערָא־סין־קוואָלען, האָט געשטיגען אויף 20,000 מאָל פון פריהערדיגען ווערט.

אָבער דער וויכטיגסטער שאַץ פון דער יוניאָן איז דער אקער־באָדען. זעהר א גרויסער טייל פון דעם באָדען פון די פעראייניגטע שטאַטען איז זעהר גוט פיר אקערבוי. זעהר וועניג פּלעצער אין דער וועלט זיינען אזוי גינסטיג פיר אקערבוי, ווי דער אקער־באָדען פון די פעראייניגטע שטאַטען.

זעהר פיעל ווערט אין אַמעריקא בעארבייט דער מאַאיס (קוקורוזע, טערקישער ווייץ). אין יאָהר 1889 האָט מען אראָפגענומען פון די פעלדער 2,112,892,000 בושעלס מאַאיס, ווייץ אָבער האָט מען דיזען יאָהר אראָפ־גענומען פון די פעלדער נאָר 490,560,000 בושעלס.

פיר עקספּאָרט האָט ווייץ א גרעסערע בעדייטונג. מאַאיס ווערט פער־ברויכט זעהר פיעל פון די אַמעריקאַנער זעלבסט. אַמעריקא פיהרט ארויס ווייץ מעהר פון אלע אַנדערע לענדער, וואָס בעשעפטיגען זיך מיט אקערבוי, זאָגאר מעהר פון רוסלאַנד. אין יאָהר 61—1860 האָט אַמעריקא ארויסגע־פיהרט ווייץ פיר 42,573,295 דאָללארס, און ווייצען־מעהל פיר 27,534,647 דאָללארס; אין יאָהר 91—1890 איז ווייץ ארויסגעפיהרט געוואָרען אויף א סומע פון 51,420,272 דאָללארס און מעהל פיר 54,705,616 דאָללארס. מיר וויסען, אז די אייראָפּעאישע אקערבוי־לענדער זיינען שטאַרק גערריקט געוואָרען פון דער קאָנקורענץ פון אַמעריקא. די געטרייד פון אַמעריקא

האט פערפלייצט די אלע איראפעאישע מערק. אין פיעלע איראפעאישע לענדער זיינען די גוטס־בעזיצער רואינירט געוואָרען פון דיזער קאָנקורענץ און זיינען צולייב דעם געוואָרען געגנער פון די רעגירונגען, וועלכע זיי האָבען פריהער געשטיצט.

באַוועלן האָט אמעריקא אין יאָהר 1891 פראָדוצירט 8,655,000 באַלען, פון וועלכע יעדער האָט בעטראָפען 440 ענגלישע פונט סטערלינג (2,200 דאָללאָר). איבערהויפט גיט ארויס זעהר פיעל באַוועל דער שטאאט מיססיסיפּי. זעהר בעדייטענד איז אויך די פראָדוקציאָן פון היי און טאבאק. פיה־צוכט איז אייגע פון די הויפט־בעשעפטיגונגען פון די פעראיניגטע

גאָלד־גרעבער אין קאַליפאָרניא, וואָס קומען אום דורך מאַנגעל.

שטאאטען. דיזעס געשעפט וועלט היר געטריבען אין א גרויסען מאסשטאב, ווי אלעס אין אמעריקא. דער אמעריקאַנער איז דער ערסטער פיה־צוכטער אין דער וועלט. דער אמעריקאַנער האָט א בעזונדערע ליבע פיר טיערען און ער בעהאַנדעלט לעבעדיגע בראָאים מיט גרוים זאָרגפאַלט.

אויך אין דער אינדוסטריע איז דער פאָרטשריט פון די פעראיניגטע שטאאטען ריזיג גרוים. זיי זיינען אין די מעהרסטע צווייגען פון אינדוסטריע ניט נאָר געוואָרען זעלבשטענדיג, נאָר זיי בעטיילִיגען זיך שוין פיעל אין עקספּאָרט. אין מאשינען־בוי שטעהט אמעריקא אויף דער העכס־

טער שטופע פון פאלקאמענהייט. אין סטראיען שאפען, אייזענבאהנען, בריקען, וואסער־לייטונגען, שיפען און הייזער שטעהט ניט קיין לאנד הע־כער פון דער יוניאן. אן אייראפעער, וועלכער קומט צום ערסטען מאל אין ניו יארק, קוקט מיט גרויס פערוואונדערונג אויף דעם מערקווירדיגען איסט־ריווער־בריק (ברוקלין־בריק), אויף די צוואנציג־שטאקיגע געביידעס, אויף די וואונדערבארע אייזענבאהן־געביידעס אא. ד. גל. מען קען פארויסזאגען, דאס עס שטעהט פאר איראפא איבערצולעבען שוועדע צייטען, דאס דער צענטער פון דער עקאנאמישער מענשליכער טעטיגקייט וועט אין גיכען וועל־טען אמעריקא. איבערהויפט איז צו פירכטען, דאס די אויפלעבונג פון יא־פאן אין כינא וועט מאכען אן ענדע צו דער געקינסטעלטער אנגעשטרענג־טער לאגע פון איראפא, און זי וועט געשטעלט ווערען אין אזא צושטאנד, וועלכער עס קומט איהר לויט איהרע נאטירליכע אונבעדייטענדע אוצרות און איהרע ווירקליכע מאטעריעלע קרעפטען.

אויסער די נאטירליכע רייכטימער פון די פעראייניגטע שטאטען איז דאס פאלק אונגעוועהנליך טיכטיג און בעגאבט. דאס אמעריקאנישע פאלק איז זעהר אינטעליגענט. מיט זיין פראקטישען גייסט, מיט זיין ליבע צו שאפען איכער נייעס, שטעהט דאס אמעריקאנישע פאלק פיעל העכער פון אלע איראפעאישע פעלקער. די פרייהייט גיט דעם אמעריקאנער קראפט און לוסט צום שאפען. די פרייע ענטוויקלונג פון די קרעפטען פון יעדען אייניצעלנעם מענשען אין דיזען לאנד איז דא געשטיגען אזוי הויך, ווי מיר זעהען עס ניט אין קיין לאנד אין דער וועלט. די אמעריקאנישע געזעצגע־בונג איז זעהר פארזיכטיג ניט אנצוגרייפען די פרייהייט פון דער קראפט־ענטוויקלונג פון יעדען אינדיווידואום. אין איראפא מוז יעדערער טאן ווי עס איז איהם פארגעשריבען לויט זיינע אטעסטאטען און פאטענטען. די פעהיגקייטען פון יעדען אייניצעלנעם ווערען ניט גענומען אין אנבעטראכט. אין די פאראייניגטע שטאטען קען יעדער פעהיגער מענש ערווארטען צו דערלאנגען די העכסטע עמטער. דא פרעגט מען ניט וואס פיר א בילדונג ער האט בעקומען, נאר וואס ער האט גלערנט און וואס ער איז אין שטאנד צו טאן. אין איראפא מוז יעדער פון זיין פריהעסטער יוגענד בעשטימען פיר זיך א קאריערע, וועלכע עס איז איהם נאכדעם שווער צו ענדערן. גאנץ אנדערס איז עס אין אמעריקא. דא קומט עס זעהר אפט פאר, ווי א מענש געהט איבער פון איין פאך צו אן אנדערען, צו וועלכען ער האט מעהר לוסט און פיהלט זיך פעהינער, און ווען ער האט אויסדויער פעהלט איהם אויך ניט דער ערפאלג.

מיר וועלען היר ברייננען אייניגע אינטערעסאַנטע ביישפּילען. אַן אייגענטימער פון א מיהל האָט בעקומען א פּעהלער, וועלכער האָט איהם געמאַכט אונפּעהיג פּאַרטצווועצען זיין אַרבייט. ער איז אָבער געווען א זעהר אינטעליגענטער און לויבליכער מענש, און דערצו האָט ער געהאַט א מערקווירדיגען טאַלאַנט צו דער רעדע־קונסט. פּריינד האָבען איהם צוגערעדט, אז ער זאָל ווערען א פּרעדיגער. אין פערלויף פון א יאָהר האָט ער זיך ערוואָרבען די נעטיגע ידיעות, וועלכע האָבען איהם געפעהלט צו זיין נייער פּראָפעסיאָן, און די טהעאָלאָגישע בילדונג, וועלכע איז פערבונדען מיט דעם אמט פון א גייסטליכען. עם האָט ניט לאַנג גענומען און ער האָט

איסט־ריווער בריק צווישען ניו יאָרק אוּן ברוקלין.

בעקומען א געלעגענהייט איינצואיבען זיך אין דער פּראַקטישער אַרבייט פון א קירכען־פּרעדיגער. ער האָט מיט דער צייט געקראָגען אַן אָנשטעלונג אוּן האָט געווירקט מיט ערפאָלג צו זיין בעפרידיגונג אוּן צו דער בעפרידיגונג פון זיין געמיינדע. אַן אַנדער אַמעריקאַנער, א יונגער מאַן פון א יאָהר 17, וועלכער האָט געאַרבייט אויף זיין פאָטער'ס פּאַרם, האָט זיך פאַרבעטן אין דער שטיל צום עקזאַמען פיר א לעהרער אין א שול. ער האָט פריהער בלויז געענדיגט א פּאַלק־שולע. דאָך איז ער אין א קורצער צייט געוואָרען א זעהר טיכטיגער שול־לעהרער; נאָכדעם האָט ער אויף דורכגעמאַכט אַן עקזאַמען אַלס אַדוואָקאַט אוּן ענדליך האָט ער בעקומען א שטעלע

פון א פּראָקוראָר אין דעם שטאָט איאָוא. דער בעוואוסטער זשעניאַלער ערפינדער טהאָמאָס עדיסאָן, האָט ניט דורכגעמאכט קיין שוּלע אויסער די פּאָלק־שוּלע, און איז געווען א „ניום־באָי", ד. ה. א צייטונג־פערקויפער. ביישפּילען פון דיזער אַרט קען מען בריינגען אָהן א צאָהל; אַזעלכע ביישפּילען בעגעגענט מען, וועו מען בעווּסט זיך אין אמעריקאנישען לעבען, כמעט אויף יעדען שריט. דאָ וועט איהר זעהן א פּיעלפּאכען מיליאָנער, וועלכער בעשעפטיגט הונדערטער אָדער טויזענדער ארבייטער אין זיינע פאבריקען, וועלכער האָט מיט אייניגע יאָהר צוריק אלליין געשלעפּט א שווערען פּאק מיט סחורה און איז געגאנגען פון דאָרף צו דאָרף פערקויפען קלייניגקייטען, און האָט זיך אַרויפגעארבייט מיט זיין ענערגיע און געזונדען פערשטאנד; דאָרט זעהט איהר א מאן, וועלכער איז מיט אייניגע יאָהר צוריק געווען אן אייגפאכער ארבייטער, וואָס האָט געריניגט און געפוצט לאָקאָמאָטיוון אום צו ערנעהרען זיך, ער איז יעצט דער אייזען־באהן־קעניג. איהר זעהט זעהר אָפט א בעריהמטען שטאָטסמאן, וועלכער ווערט גע־שיקט אלס געזאנדטער צו די אייראָפּעאישע מלוכות, וואָס האָט אָנגע־פאנגען זיין קאריערע אלס דאָרף־לעהרער; עס איז ניט קיין זעלטענהייט צו זעהן אין אמעריקא א הויכען בעאמטען, וועלכער האָט נאָך אין אלטער פון 20 יאָהר געארבייט אין א פּאַרם. אזעלכע צופעלען, וועלכע גע־הערען אין אמעריקא צו זעהר געווענליכע ערשיינונגען, געהערען אין אייראָפּא טיילס צו די זעלטענהייטען און טיילס צו די אונמעגליכקייטען. דאָס אלעס האָבען די אמעריקאַנער צו פערדאנקען דער וואהרער פרייהייט, וועלכע זיי געניסען.

דיזע פרייע בעווענונג פון די קרעפטען פון יעדען אינדיווידואום איז געווען די אורזאך פון דעם ווייסענשאפטליכען שוואונג און האָט געמאכט כיגליך יענע הויכע שאפונגען, וועלכע מען טרעפט אן גראדע אין אמע־ריקא. דיזע פרייהייט האָט מיט זיך געבראכט א זעהר ריהרעווידיגעם, גייס־טיגעם לעבען אין פּאלק און טרייבט יעדען פאָרווערטס מיט גרוים קראפט צו וועלען דערגרייכען דאָס העכסטע, וואָס זיינע פעהיגקייטען גיבען איהם די מעגליכקייט צו דערגרייכען, ניט קוקענדיג אויף זיין אָפשטאמונג און ווי ער האָט בעקומען זיינע קענטניסען, וועו ער האָט נאָר טיכטיגע קענטנים.

עס איז אמת, דאָס די קאָרופציאָן האָט זיך שוין אינגעפרעסען אין דער בעפעלקערונג און איבערהויפט אין די בעאמטע; אָבער טראָץ דער גרויסער מאכט פון פיעלע געלט־מאגנאטען און פּראָפעסיאָנעלע פּאָליטיקער, טראָץ די פּאָליטישע „רינגען" און מאכט טיף־איינגעווּרצעלטע פערדאָר־

בענע אַנשויאונגען אפילו אין די בעסטע שיכטען פון דער בעפעלקערונג, איז דאָך דער קערן פון פּאָלק, איבערהויפט פון די לאַנד־בעוואוינער, א געזונ־טער. לויט אייניגע בעאַבאַכטער האָט שוין די קאָרופּציאָן איבערגעשטי־גען איהר העכסטען פונקט און ווערט שוין קלענער. אין די לעצטע פּאָאָר צעהנדליג יאָהרען געהען אָן שטאַרקע בעוועגונגען אויסצורָאטען די קאָררופּ־ציאָן פון די פּאָליטישע רינגען און אויפצוקלערען די בעפעלקערונג איבער רייניקייט אין פּאָליטיק.

אין אַלגעמיין האָט דער אַמעריקאַנער אין זיך עטוואָס, וואָס איז כמעט ווי פרעמד דעם לאַנגזאַמען אייראָפּעער. איבערהויפט אין די גרויסע שטעדט פון אַמעריקא האָט זיך ענטוויקעלט א פיבערהאַפטעס ספּעקולירען און א ווילדע יאָגענים נאָך דעם דאָלאָר. דאָך איז עס פאַלש צו בהויפּטען, אז דאָס גאַנצע אַמעריקאַנישע פּאָלק איז אָנגעגריפען פון דיזער ליידענשאַפט. אויף דעם לאַנד, אין די פאַרם־געגענדען, געהט עס צו גאָר אַנדערס. דאָרט בעמערקט מען אַן אויסערָדענטליכע רוהיגע שאָפונגס־טעטיגקייט; אויך אין די קלענערע שטעדט איז זעהר וועניג צו בעמערקען די ווילדע יאָגענים נאָך געלט.

אָבער דאָס איז קיין צווייפעל ניט, דאָס אין אַלע ספערען פון דער גע־זעלשאַפט אין אַמעריקא איז צו זעהן א אונגעווענליכען גייסט צום שא־פען, צו ארויסברייגען עטוואָס נייעס, אונגעווענליכעס, א גייסט, וואָס מיר זעהען ניט זיין גלייכען אין אייראָפּאישע פעלקער. מיר מוזען אָנ־ערקענען, דאָס דעם אַמעריקאַנישען פּאָלק געהערט אין דיזער הינזיכט, אין דער הינזיכט פון שאַפען און ערפינדען, דער ערסטער פּלאַץ צווישען אַלע נאַציאָנען אין דער וועלט. אַמעריקא קען און מעג מיט דער גרעסטער האָפ־נונג קוקען און ערוואַרטען איהר גלייקליכע צוקונפט. די צוקונפט געהערט דעם אַמעריקאַנישען פּאָלק אַליין, אָדער צוזאַמען מיט די אָסט־אזיאַטישע פעלקער: יאָפאָן און כינא!

די אינדיאַנער, די פריהערדיגע אייגוואוינער פון די פעראייניגטע שטאַטען, ווערען אַלע מאַל וועניגער; זיי צוגעהען ווי שנעע אין דער זון פאַר דעם פייער פון דער ציוויליזאַציאָן און דעם אַמעריקאַנישען אינדוסטריע־לען לעבען. די אונאויפהערליכע קעמפען, וואָס זיינען פאָרגעקומען צווי־שען די ווייסע, וואָס האָבען זיך בעזעצט אין אַמעריקא, און די אור־אייג־וואוינער, די רויטע אינדיאַנער, האָבען זיי כמעט אין גאַנצען פערניכטעט. עס זיינען פון זיי יעצט געבליבען אין לאַנד זעהר וועניג פעראיינצעלטע שטאַמען מיט זייערע מערקווירדיגע קונסטען, שפּראַכען, אַנשויאונגען, גע־

זעלשאפטליכע אַרדנונגען, מיט זייערע הויפטלינגען, פאָלקס־פערזאַמלונגען אוּן זייערע פערוואַנדטשאַפטליכע אָרגאַניזאַציאָנען. זיי זיינען איבערגעבליבען אלס עדות פון א פערשוואונדענער עפּאָכע, וועלכע אויך מיר האָבען דורכגעמאַכט, אלס לעבעדיגער בעווייז פיר די געמיינשאפטליכע אָפּשטאָמונג פון דער מענשהייט, פיר די ענטוויקלונג פון אלע מענשען־גרופּען, וועלכע האָבען אין בעזונדערע וועלט־טיילען זיך בעווען פערשיידענע אָבער דאָך איבעראיינשטימענדע וועגען; זיי זיינען אויפערגעבליבען אלס שלאָגענדער בעווייז דאָפיר, דאָס די געשיכטע פון דער מענשהייט האָט אין בערעל געהאַט דעם זעלבען אָנפאַנג, די זעלבע ערפאַהרונגען, דעם זעלבען פאָרטשריט. דאָס לעבען פון דיזע אינדיאַנישע שטאַמען האָט עס אויפגעקלערט דעם פאָרשער מאָרגאַן איבער די נאַטור פון דער גענטיל־אָרגאַניזאַציאָן *) אוּן האָט פאַר איהם אויפגעדעקט יענע וויכטיגסטע אינסטיטוציאָן, וועלכע האָט וואַהרשיינליך בעגליטעט די כיעליהייט פיעלע טויזענדער יאָהרען.

וואָס אָנבעטרעפט די אַמעריקאַנישע ארבייטער־בעוועגונג איז זי זעהר עהנליך צו דער ענגלישער. די סאָציאַליסטישע אידעאַלען האָבען ניט אין אַמעריקא קיין פעסטען באָדען. דער פּראַקטישער אַמעריקאַנישער ארבייטער איז מעהר אינטערעסירט אין דעם קאַמף פיר א בעסערען לוין אידער אין פאַליטישע מאַסען־בעוועגונגען. די סאָציאַליסטישע אידעע וועט דאָרט פערבריידעט פון די רעוואָלוציאָנערען אוּן אונצופרידענע, וועלכע זיינען פערפאַלגט אין אייראָפּא אוּן פליהען נאָך אַמעריקא, אָבער מעהרסטענס נאָר אונטער דייטשע פעראַיינען. דער סאָציאַליזם אין אַמעריקא איז הויפּטזעכליך געשטיגען נאָך דעם דורכפאַל פון דעם גרויסען אייזענבאַהן־סטרייק אין 1877. אָבער אויך דאָן איז דער צוואוואוקס פון זיינע אָנהענגער גענגען זעהר לאַנגזאַם. אין יאָהר 1883 האָט די סאָציאַליסטישע פּאַרטיי אין אַמעריקא געצעהלט ניט מעהר ווי 2,000 גענאָסען, אונטער וועלכע עס זיינען געווען 1,800 דייטשען.

אין דעם שטאַט אילליניאיז האָט זיך געבילדעט א זעלבשטענדיגע פּאַרטיי, די „יונאיטער לעיבאָר פּאַרטיי", וועלכע איז בעשטאַנען פון מיטגלידער פון פערשיידענע ארבייטער־אָרגאַניזאַציאָנען. דיזע פּאַרטיי האָט אָנפאַנגס געהאַט א היבשען ערפאָלג און האָט געדראָהעט די ביידע הער-

*) זעה 2טען באַנד, ז. 48—51; 3טען באַנד, ז. 18—20.

שענדע פּאַרטייען אין לאַנד, די רעפּובליקאַנער און דעמאָקראַטען. אָבער באַלד האָבען זיך ביידע פּאַרטייען פעראייניגט צו בעקעמפען די נייע פּאַרטיי, און האָבען זי אָפּגעשוואכט. דאָס זעלבע איז געווען דער שיקזאל פון עהנליכע פּאַרטייען, וואָס האָבען זיך געגרינדעט אין אַנדערע שטאַטען. דעם גרעסטען ערפּאָלג האָט געהאַט די „יונאיטעד לעיבאָר פּאַרטי", וואָס האָט זיך געגרינדעט אין ניו יאָרק. די פערשיידענע ארבייטער־אָרגאַניזא־

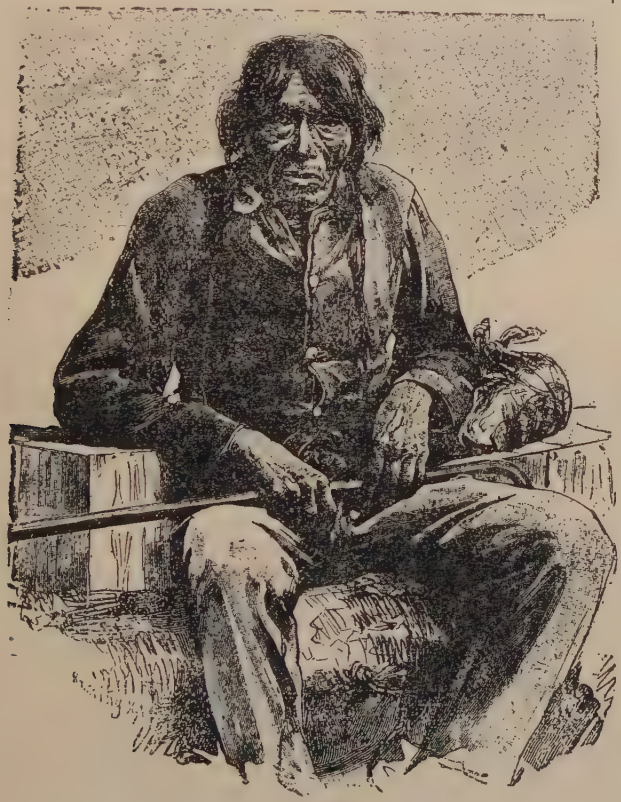

א חויפּטלינג פון אינדיאַנער.

ציאָנען פון ניו יאָרק האָבען אויפּגעשטעלט אויף זייער קאָנווענציאָן א פּראָגראַם, אין וועלכען עס האָט אונטער אַנדערעם געהייסען: „מיר ערקלערען, דאָס דער גרויסער וועלט, וועלכען די אַנדערהאַלב מיליאָנען מענשען ,יבען דעם גרונד און באָדען פון אונזער שטאָדט, געהערט על פּי יושר צו דער גאַנצער געמיינדע; דער צוואוואקס אין דעם וועלט דאַרף אלזא

ניט דינען צו בערייכערן איינצעלנע פּערזאָנען און קאָרפּאָראַציאָנען, נאָר דאַרף געהן אין דער פאָרמע פון שטייער אויף די פערבעסערונג און פער-שענערונג פון דער שטאָדט, אויף פערהיטונג פון געזונדהייט, בעקוועמליכ-קייט, ערציהונג און ערהאָלונג פון די בירגער, ווי אויך פיר פערבינדונגס-ליניען לויט די פאָדערונגען פון דער גרויסער מעטראָפּאָל". צוזאַמען מיט דיזען פּראָגראַם האָבען די אַרבייטער-פּעראיינען אַרויסגעשטעלט הענרי דזשאָרדזש אַלס קאַנדידאַט פיר סיטי מעיאָר (בירגערמייסטער) פון ניו יאָרק. ביי די וואַהלען האָט ער בעקומען 67,699 שטימען, וועהרענד דער קאַנדידאַט, וואָס די דעמאָקראַטען האָבען אַרויסגעשטעלט, האָט בע-קומען 90,000 שטימען. אָבער מיט דיזען רעזולטאַט האָט די אַרבייטער-פּאַרטיי דאָך געהאַט אַ גרויסען מאָראַלישען זיג. פיעלע אַנדערע האָבען איינגעשטימט מיט די אידעען פון הענרי דזשאָרדזש וועגען דער רעפאָרמע פון שטייער פון גרונד-בעזיץ, בעזונדערס פערשיידענע גייסטליכע, דער וויכטיגסטער פון וועלכע איז געווען דער קאַטאָלישער דר. עדואַרד מק. גלינן. עס האָט זיך זעהר שנעל געבילדעט אַ גרויסע פּאַרטיי אונטער דעם נאָמען „די דזשאָרדזש-פּאַרטיי". אָבער דיזע פּאַרטיי האָט ניט לאַנג עקסיסטירט. דעם נעכסטען יאָהר איז זי צופאַלען געוואָרען. אין אָנפאַנג פון יאָהר 1887 זיינען פאָרגעקומען בעראַטונגען צווישען די אַרבייטער-אָרגאַניזאַציאָנען וועגען דער פאָרמע פון אַ פּראָגראַם פון זייערע פאָדערונגען. דיזע בעראַטונגען האָבען זיך געפונען אונטער דעם איינ-פלוס פון די סאָציאַליסטען, און דאָס האָט געפיהרט דערצו, דאָס דזשאָרדזש און זיינע פריינד די קריסטליך-סאָציאַלען האָבען בעשלאָסען אַרויסצוטרע-טען געגען זיי. אויף דער שטאַאַטס-קאָנווענציאָן אין סיראַקיוז האָבען זיי אויסגעשלאָסען די סאָציאַליסטען פון זייער פּאַרטיי. 94 דעלעגאַטען האָ-בען געשטימט דאַפיר און 54 דאַגעגען. דזשאָרדזש איז נאָמינירט געוואָ-רען צום אַמט פון שטאַאַטס-סעקרעטער, אָבער ביי די וואַהלען אין נאָוועמ-בער האָט ער ניט געהאַט גענוג שטימען און איז דורכגעפאַלען דזשאָרדזש איז דאַמאָלס אַריבער צו דער דעמאָקראַטישער פּאַרטיי און האָט אָנגעהוי-בען צו אַגיטירען פיר פרייען האַנדעל.

די סאָציאַליסטישע אַרבייטער-פּאַרטיי, וועלכע איז אויסגעשלאָסען געוואָרען פון דזשאָרדזש'ן, האָט זיך אין סעפּטעמבער פון יאָהר 1887 פער-איינינט מיט דער „פּראָגרעסיווער אַרבייטער-פּאַרטיי" און האָט אויפגע-שטעלט אַ פּראָגראַם, וואָס האָט געפאָדערט, דאָס „אַלעמען זאָל זיין ער-לויבט צו בענוצען פריי דעם גרונד און באָדען און די אַרבייטס-מיטלען

אָהן געצאָהלט דאַפיר צו די לאַנדלאָרדס אָדער די מאָנאָפּאָליסטען". אָבער די פּאַרטיי האָט ניט בעקומען פיעלע אָנהענגער און איז באַלד אויפגעלעזט געוואָרען.

די סאָציאַליסטישע אַרבייטער־פּאַרטיי איז פיעל פערגרעסערט געוואָרען דורך די אַגיטאַציאָן פון ליעבקנעכט, אַוועלינג און פון פרוי עלעאַנאָר מאַרקס־אַוועלינג. דער בעסטער בעווייז דערצו איז די גרויסע סומע געלט, וואָס אַמעריקאַ האָט בייגעשטייערט צום דייטשען וואַהל־פאָנד אין יאָהר 1890. די פּאַרטיי איז אָבער ניט געוואַקסען העכער צוליב די רייסערייען, וואָס זיינען פאָרגעקומען אין דער פּאַרטיי גופא. דער שטרייט־פּונקט איז געווען, ווי אימער פריהער, אויב מען זאָל זיך בעטייליגען אין די פּאָליטישע וואַהלען, אָדער מען זאָל נאָר אָרגאַניזירען געווערקשאַפטליך (בויען אַרבייטער־יוניאָנס). אייניגע האָבען גערעכענט, דאָס דער אָנטייל אין פּאָליטישע וואַהלען איז די בעסטע פּראָפּאַגאַנדאַ פיר דעם סאָציאַליזם, און דעריבער האָבען זיי ניט געלעגט קיין געוויכט אויף די פעראייניגונג מיט אַלע אַרבייטער, ווייל דאָס מוז פיהרען צו אַ קאָמפּראָמיס, און דאָס ווילען זיי ניט. איז אָבער אַרויס געגען זיי די „ניו יאָרקער פאָלקסצייטונג", וועלכע האָט געהאַט זעהר פיעלע לעזער צווישען די דייטשע סאָציאַליסטען, און האָט געצייגט, דאָס די געווערקשאַפט איז די נאַטירליכע און נעטיגע אָרגאַניזאַציאָנס־פאָרמע פון די אַרבייטער און זי איז מיט איהר דיסציפּלין די בעסטע שולע פון דעם פּראָלעטאַריאַט. די וואַהלען האָט די „פאָלקסצייטונג" בעטראַכט אַלס אַ קנאַפּען פּראָפּאַגאַנדאַ־מיטעל, און אַלס אויפגאַבע פון דער סאָציאַליסטישער אַרבייטער־פּאַרטיי האָט זי בעטראַכט די פערפאָלקאָמונג פון דער ענגלישער אַרבייטער־פּרעס און די רעפאָרמירונג פון די געווערקשאַפטען. דיזע זאָלען גרינדליך גערייניגט ווערען פון קאָרופּציאָן, ערפילט ווערען מיט סאָציאַליסטישען גייסט און געמאַכט ווערען פיר אַ גרונדלאַגע פון אַ צוקונפטיגער אַמעריקאַנישער סאָציאַליסטישער פּאַרטיי.

דיזע פערשיידענהייט פון מיינונגען האָבען געפיהרט אין זומער פון 1889 צו אַ שפּאַלטונג פון דער סאָציאַליסטישער פּאַרטיי, פון וועלכער זי האָט זעהר פיעל געליטען. דער צושטאַנד פון אַלע פּאָליטישע אַרבייטער־אָרגאַניזאַציאָנען אין אַמעריקאַ איז אימער געווען אַ שוואַכער. אויך די עקאָנאָמישע קאַמף־אָרגאַניזאַציאָנען (טרייד־יוניאָניסטישע) זיינען ניט בעזונדערס שטאַרק. זיי קענען ניט בייקומען דעם מעכטיגען קאַפּיטאַל און קומען ביסלאַכווייז צו דער איבערצייגונג, דאָס די אַרבייטער־קלאַס מוז

שטרעבען צו פאליטישער מאכט, אוי צו פערבעסערן די עקאנאמישע לאגע. דאך זיינען דא איניגע ריהמענסווערטע אויסנאהמען, ווי דער פערבאנד פון די לאקאמאטיוון-פיהרער און אייזענבאהן-בעדינטע, פאר וועמעס מאכט דער אמעריקאנישער קאפיטאל האט רעספעקט.

אין אלגעמיין איז די לאגע פון די ארבייטער אין אמעריקא פיעל העכער ווי אין איראפא. דער ארבייטס-לוין איז דארט פיעל בעסער. די ארבייט-שטונדען זיינען וועניגער, און דעריבער האט דער אמעריקאנער ארבייטער מעהר פרייע צייט און מאכט דעריבער א פיעל בעסערען אינדרוק. ער צייגט א הויכע אינטעליגענץ און שטרעבט מעהר נאך בילדונג; דאס גיט איהם די מעגליכקייט צו קומען אין נאהענטער בעריהרונג מיט דער געביל דעטער קלאס, און דא קריגט ער ערמונטערונג צו וויטערער בילדונג. מיט איין וואָרט, אין אמעריקא איז ניט צו בעגענען די אייזערנע וואנט, וועלכע שיידט אפ אין איראפא די פערשיידענע קלאסען איינע פון דער אנדערער. עס איז דא ניט צו דערקענען קיין אונטערשיי צווישען ארבייטער און אנדערע בירגער. דאס אמעריקאנישע פאלק איז דעמאקראטיש אין אלע הינזיכטען, גייסטיג און אויסערליך.

#4766

Toronto Jewish Public Library

THIS BOOK MAY BE KEPT

21 DAYS

and may be renewed once, if no application has been registered for it.

A fine of 4 cents a day is charged, if the book is kept after the last date stamped below. No book will be

פאגט, י.ג.

וועלטגעשיכטע. באנד 10.

4766

JUL 19 '74	1223		

#4766

JUL 19 '74

SEP 2 '75

APR 13 '80

JUN 15 1990

JUN 2 1997

JEWISH PUBLIC LIBRARY, TORONTO